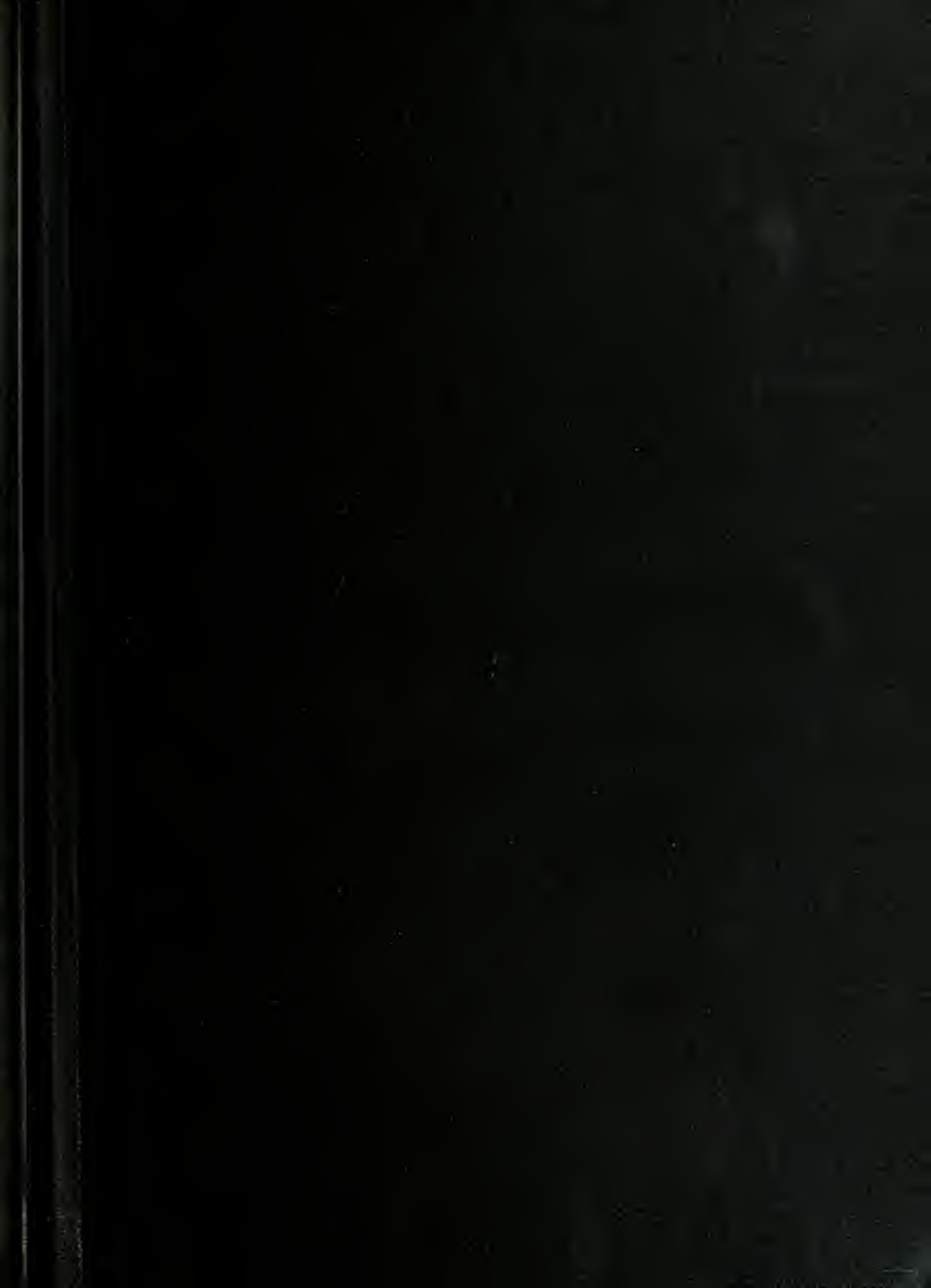


Dr. Ahmet Caferoğlu
İstanbul Darülfünununda "Türk lisanı Tarihi„ Müderris muavini

Abû - Hayyân

Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk



İstanbul
Evkaf Matbaası
1931

Fiatı 4 liradır

Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk

Dr. Ahmet Caferoğlu
İstanbul Darülfünununda "Türk lisanı Tarihi„ Müderris muavini

Abû - Hayyân

Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk



Istanbul
Evkaf Matbaası
1931

Kırk yaşını idrak etmeleri münasebetile Muhterem Üstadım

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat Beyefendiye

İthaf ediyorum.

Başlangıç

"Mısır„ ve "Suriye„ medeniyet itibarıyla en yüksek ve siyaseten en parlak devirlerini Türk hakimiyetine borçludur.

Köprülüzade

"Abû-Hayyân„ın eseri Türk filolojisi tarihinde bir merhaledir.

Köprülüzade

Eserin yeni tab'ını teşvik eden, muhterem üstadım Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin 1929 senesinde neşrettikleri "Türk Edebiyatı Tarihi„ unvanlı eserinin 368 inci sayfasındaki: "Kitâb-al idrâk li-lisân al-Atrâk„ Istanbulda pek de itimada şayan olmıyacak fena bir şekilde basdırılmış olduğundan, her halde yeni bir tab'ına ihtiyaç vardır„ çümlesidir. Hakikaten mezkûr eser ehemmiyetine mebni daha 1309 hicrî senesinde Mustafa efendinin himmetile neşredilmişse de naşirin dikkatsizliği dolayısıyla ve istifade edilen yegâne nushanın karışıklığı yüzünden bilhassa metinin lûgat kısmı tamamile alınmamış ve bundan dolayı eserin bir kısmı neşredilememiştir. İlk naşirin esas olarak aldıkları nusha bizce de esas olarak kabul edilmiş ve elyevm Veli ed-din efendi kütüphanesinde (Metinde V. işaretile ifade edilmiştir) 2896 numara tahtında mukayyettir. Bu nusha (11x18; 18x26) hecminde olup Ebû-Hayyân'ın 712 senesinin 20 Ramadanında perşenbe günü (18 birinci kânun1312) ikmal ettiği asıl nushadan 23 sene sonra yani 15 şubat pazartesi 735 tarihinde ismi mechul bir zat tarafından istinsah edilmiş ve 132 sahifedenibarettir. Lâkin mürur-u zamanla bazı ilâvelere maruz kalmış ve bir taraftan asıl müellifin harekeleri haricinde yenileri yanlış olarak ilâve edildiği gibi diğer taraftan da satırlar aralarıyla sayfa kenar boşlukları baştan başa menşeyi ve mahiyeti henuz tesbit edilmemiş, fakat neşre değer diğer bir arap-türk lûgat ve gramer metniyle doldurulmuştur. Bundan dolayı da iki muhtelif metin yekdiğerile karışmış ve asıldan muahherini tefrik pek müşkül olmuştur. Biz ise metnin neşrinde bu karışıklığı nazar-ı dikkate alarak asıl metinin gerek Türkçe ve arapçasına ve gerekse türkçeyi kolay ve doğru okumak için harflerin altına ilâve edilen bilumum işaretlere harfiyyen riayet ederek kat'iyen hiç bir tadilâta ihtiyaç hissetmedik. Bu sebepledir ki metinin 83 üncü sayfasında asıl (كَكُرن) kelimesine ait olan bir cümleyi yanlışlık eseri olarak aynı sa-

yfada (كمدى) kelimesinin arapçasına ilâve edilen: «وفى كتاب يلك هوالزبور» cümlesini olduğu gibi kabul eyledik. Asıl nushanın arapça kısmı dahi bazı hatalardan temamile variste olmadığından türkçe bir kaç kelimenin manası mukayeseli lûgat indeksinde izah edilemedi. Bilhassa eserin asıl türkçesi bizi alakadar ettiğinden ve elimizde daha iyi ve itimada şayan diğer bir nushası bulunmadığından metinin bu kısmını mütahassıslarına terketmeği daha muvafık bulduk. Bununla beraber asıl olarak kabul edilen nushanın haricinde şimdiye kadar kimse tarafından istifade edilmemiş olan ve daha muahhar devirde istinsah edilmiş „Kitâb-al-idrâk li-lisân al-İdrâk„in diğer bir nushasını elde etmeğe muvaffak olduk. Mezkûr nusha 4 cemazi el-evvel 805 senesinde "Ahmet-ibn el-Şafi'î„nam bir zat tarafından "Lâzikiyye„şehrinde istinsah edilmiş ve (9×13;15×21) hacminde olup elyevm İstanbul Darülfünun kütüphanesinin Hâlis efendi yazmaları meyanında 6579 numara tahtında mahfuzdur (metinde D. işaresile ifada edilmiştir). 194 sayfadan ibarettir. Bu iki nusha metin itibarıyla yekdiğerine tevafuk etmekte iselerde fakat sayfa 123-125 de görüleceği veçhile arada ufak fakat bariz bir fark vardır. Bu ise bize bu eserin diğer nushaları izine tesadüf edilebilecek kanaatını bahşet mektedir. Sıhhat itibarıyla maatteessüf D. nushası istifadeye pek de elverişli değildir. Zira eserde meatbzulen göze çarpan pek basit hatalar müstansihin ne arapça ve ne de türkçeye adam akıllı vakıf olduğunu seraheten göstermektedir. Hele türkçe kelimeler o kadar yanlış harekelenmiştir ki bunlar ekseriyetle nazar-ı dikkate bile alınmamış ve yalnız kelime farkalarını gösterebilecek kabil-i itimat olanları not şeklinde metine ilâve edilmiştir.

Türkçe sedaların doğru okunması için müellif tarafından metinde harflerin altına vazedilen işaretler yalnız (n) ile (k) harflerine münhasırdır. Birincisi için (ن)harfinin altına üç nokta(∴)ikincisi için ise(ك) altına bir (د) harfi konulmuştur. Sonuncu ile müellifin asıl ne kastettiği maatteessüf hiç bir yerde izah edilmediğinden doğrusu anlaşılmadı ve biz bu sedayı her yerde alelâde (k) ile ifade ettik. Diğer hususiyetler ise müellifce mukaddemede izah edilmistir. Meselâ: (ق) ince kelimelere. (خ) kalın kelimelere. (ش) açık talâffuz edilmiyenlere, (ف) farisîce ve (ق) Türkmence kelimelerle mahsus alâmetlerdir. Lâkin istitraden kayt edeyim ki vazedilen işaretlere metinde o kadar da riayet edilmemiş ve bir kelime muhtelif mahallerde aynı şekilde yazılmamıştır. Asıl türkçe kelimelerin okuyuşunda müşkilât ihdas eden müellifin arap hurufatı icabı olarak aynı şekilde yazılıp da okuyuşta manasına göre kalın ve ince olmaları lâzım olan kelimelere ehemmiyet vermemesidir. Bu kabil kelimeler için Abû-Hayyân yalnız muhtelif manalarda müş-

terek kullanıldığını zikrile iktifa eylemiş ve arapça mukaddemesinde ayrıca böyle bir tekayyüde tâbi tutmuştur:„ Her hangi bir kelime, bu kitapta hareket ve sükûnu zaptedilmiş olarak bulunduğu halde, bir kimsenin bu kelimeyi harfini ziyade etmek, yahut eksiltmek ve nihayet hareketini değişdirmek suretile, kaydedilen şekile muhalif tekellüm ederse malûm olsun ki bu, mezkûr zatın hatasıdır. Zira Arap ve diğer Acemlerle ihtilat sebebinden bu memlekette bu lûgatlerin çoğu tahrif edilmiştir.„ Her şeyden evvel bu kayıt şüphesiz Abû-Hayyân'ın bizzat kendisi tarafından yazılmış nusha için mutaber olabilir. Çünkü istifade edilen nushaların asıl müellifi tarafından yazılmış olanla ne kadar mütabık olduğunu kestirmek pek müşküldür. Mamafi müellifin bu ihtarını nazar-ı dikkate almakla beraber lûgat indeksinde bazı kelimelerin talâffuzunda nushadan ayrılmak zarureti hasıl olmuştur ki bu da büyük ihtimalle müstansihlerin kelimeleri tahriflerinden ileri gelmiştir.

Eserin maksat ve tarz-ı tahriri hakkında keza müelif mukaddemesinde malûmat vermiştir. Abû-Hayyân'a göre: "Bu kitabı yazmaktan maksat ise Türk lisanından büyük bir kısmını lûgat, sarf ve nehiv cihetten zaptetmektir. Bu lûgati kelime be kelime zaptettim .... Bu kitapta lûgat hakkında zikredilen malûmatın cümlesi nakil ve rivayet hakkında sözüne itimad ettiğim kimselerden mahuzdır. Bunları garip bir surette tertip ve şayan-ı taaccüp bir şekilde talhis eyledim. Bu kitapta ilm-i nahiv ve ilm-i sarf hususunda söylediklerim de kendimden evvel keçenlerden birini örnek tutmak suretile meydana gelmiş olmayıp belki talep ve sual tarikiyle kendim kuvveden fiile çıkardım. İnce vukufumla en güzel maksadı ve çok sual sebebile de vafir matlabı elde ettim. Bu lisanın gül baçesinden ağaçta meyva toplamaktan daha leziz fevait elde edebildim. Bu lisan denizlerinden gayey-i emel denilebilecek gibi büyük inciler istihraç ettim ve bu sayede mezkûr lisanda emelime vasıl oldum ve keza aynı lisanda birinciliği kazandım. Bundan dolayı da kitabımı "Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk„ ismiyle tesmiye ettim. Müellifin bu izahatından hangi Türk lehçesinden bahsettiği belli değilse de daima lûgatte Kıpçak ve Türkmen diye kelimeleri tafrik eylemiştir. Bu iki başlıca lehcelerin haricinde Abû-Hayyân az da olsa "Tatar„, "Bulgar„, "Toksuba„, "Uygur„ ve "Turkistan„ gibi diğer Türk lehçelerine de temas etmiştir ki bu da o devirlerde Mısır Türkleri arasında bu lehcelere vakıf kimselerin mevcut olduğunu göstermektedir. Haddi zatında Abû-Hayyân'ın kastettiği Kıpçakça, topladığı kelime serveti üzerine, temamile şark Türk lehçesi grubuna dahil olup [1]

[1] Cl. Huart. Journal Asiatique, Novembre-Décembre. 8 Série. T. XX 1892. S. 330

Turi Josef'in haklı olarak dedikleri gibi on dördüncü asır iptidalarında yazılmış olan "Codex Cumanicus„ diline pek yakındır [1]. Osmanlı türkçesine karşı olan münasebetini tayin edebilmek için ise bir taraftan müellifin kendi tarafından celpedilen Türkmen lehcesile tarafımdan mukayese edilen Köprülüzadenin "Divan-î Türkî-i basit„ ile Brockelmanın "Kıssa-i Yusuf„u seraheten göstermektedir.

Zaman itibarıyla "Kitâb al-idrâk li-lisân al Atrâk„ 14 ncü asır bidayetinde ikmal edilmiştir. Müellifi Endelüs ülemasından Esired-din Abû-Hayyân Muhammed-ibn Yusuf-ibn Ali-ibn Yusuf aslı itibarıyla Berber olup 654-1256 senesinde Grenada da tevellüt eylemiştir. Bir kaç ilim merkezlerinde garmer ve hadis tahsil ettikten sonra Afrika ve Şimalî Mısırda seyahet etmiştir. Yazdığı bir çok asardan bize yalmız on beşi intikal etmiştir [2] ki buraya "Kitâb al-idrâk„ de dahil olmaktadır. Bu eserinden mada Abû-Hayyân Mısır dahilindeki Türk lisanının ehemmiyeti teşvikile, henuz eldeedilmiyen Türk lisanına ait üç daha eser vücuda getirmiştir ki yalnız birisinin ismine "Kitâb al-idrâk„ in gramer kısmında «كتاب الافعال» namile tesadüf edilmektedir (mukayese et garmer S. 120). Bunun asıl ismi «الافعال فى لسان الترك» olup diğer ikisi de «زهر الملك فى نحو الترك» ve «الدرة المضيئة التركيه» isimlerini taşımakta dır [3]. Dikkate şayandır ki bu devirlerde ve daha evvelerinde Türk lisanına dair yazılmış diğer bazı asar mevcut olduğu halde [4] Abû-Hayyân bunların hiç birisini görmemiş ve yalnız "Beylik„ le [5] üstadı "Şeyh Fahred-din„ i göstermiştir. Keza bu iki zatın Türkçeye dair yazdıkları eser henuz mechulümüzdür.

Daha eski devirlerden beri muhtelif coğrafi sahelere dağılan Türk kabilelerinin muhtelif mahallerde vücuda getirip terk ettikleri Türk dili hatıratının günden güne daha büyük alaka ile tetkiki, Türk lisanının küçük bir akalliyet teşkil eden Türk muhitlerinde bile, Türk medeniyetini kurmağa hizmet ettiğini ve Türk lisanının kendisinden daha kuvvetli olan bir yabancı mühit içerisinde erimekten pek de uzak olduğunu seraheten göstermektedir. Daha Abbasiler zamanından başlayarak Mısır Memlûkler devletinde intişar eden Türk diline atfedilen ehemmiyet buna başlıca bir delildir. Abû-Hayyân gibi büyük bir Arap aliminin Türk diline ehemmiyet verip yukarda zikredilen dört eseri vü-

---

[1] Türk dili yadigârları. Milli Tetebular mecmuası. Sayı 1. S. 133.

[2] Encyclopédie de l'İslam. Cilt. I. S. 91.

[3] Köprülüzade Mehmet Fuat: Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul 1929. S. 370: Actes du XIV e congrès international des Orientalistes Alger 1905. Paris 1908. 379.

[4] Köprülü القوانين الكليه لضبط اللغة التركيه Istanbul 1928. Türkiyat neşriyatı. Mukaddeme S. 6

[5] Köprülü: Türk edebiyatı Tarihi. S 370.

cuda getirmesi gelişi güzel bir hadise olmaktan hariç olup üstadım Köprülüzade'nin dedikleri gibi bilâkis bunlardan birisi olan "Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk" Türk lisanına ait en eski ve kıymetli eserlerden biridir.

Eserin tab'ında tashihlerini gözden geçiren İlahiyat Fakültesi Müderrislerinden muhterem Profesör Şerefeddin Beyle ayni Fakülte Arap lisanı muallimi Kilisli Refet beye ve Türkiyat Enistitüsü asistanlarından Kıvameddin Beye burada hürmetlerimle teşekkür eylerim.

İHTİSARLAR

Anad	Anadolu lehceleri	Küer	Çulum Tatar lehcesi
Az	Azerî lehceleri. Kere haricinde ise yalnız Azerbaycan "Gence" lehcesi.	Leb	Lebed lehcesi.
		Sag	Sagay "
		Şark.t.	Şark Türk lehceleri
Alt	Altay lehcesi	Şor	Şor lehcesi
Bar	Baraba "	Soy	Sayan "
Çag	Çagatay "	Tar	Tarançi "
Far	Farisî.	Tara.	Tara "
Orh	Orhon abideleri (Kök Türkçe)	Tel	Telaut "
		Tob	Tobol "
Osm	Osmanlı	Tub	Tuba "
Kaç	Kaçın lehcesi	Tat	Tatar "
Kar	Karaim "	Türkm	Türkmen lehcesi
Kaz	Kazan "	Uyg	Uygur "
Kırg	Kırgız "	Kit	Kitap
Kıpç	Kıpçak "	S	Gramer kısmında bazan Säŋçär bazan ise Sançar
Kkırg	Kara Kırgız lehcesi		
Kumd	Kumandin "	D	Abû Hayyân'ın Darülfünun nushası
Koyb	Koibal "		
Kom	Koman "	V	" Velied-din efendi kütüphanesi nushası.
Krım	Kırım Tatar lehcesi		

HARFLER

ä	ال kelimesindeki ilk harf	ḏ	ذ
x	خ	w	Bilabial (v).
ŋ	Sağır (n).	ǵ	(Gelmek) kelimesinden ilk harf.
q	ق	ğ	Kalın kelimelerde غ, incelerde ise گ.
x́	Alamancanın (ch) harfi gibi tâlaffuz edilmekte olup bilhassa Azerbaycan lehcelerinde mustameldir.		

Alt.-Osm = Wambéry. H: Alt-Osmanische Sprachstudien. Leiden 1901.

B. d. M. = A. C. Barbier de Meynard: Dictionnaire Turc-Français. Supplément. V. I. Paris 1881. V. II. 1886.

Briefe = W. Bang: Turkologische Briefe aus dem Berliner Un-

garischen İnstitut. IV Brief. "Ungarische Jahrbücher„. Berlin 1927. Band VII. Heft 2.

Bud. = Lazar Budagov: Sravnitelnıy slovar Turetsko-Tatarskix nareçiy. T. I. S.- Peterburg. 1869, T. II. 1871.

Chuastuanift = A. von Le Coq: Chuastuanift ein Sündenbekenntnis der Manichäischen Auditores. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil-Hist. Klasse. Berlin 1911.

Çag Sprachst. = Hermann Wambéry: Çagataische Sprachstudien. Leipzig 1867.

Daş lâhikası = Ahmet Caferoğlu: Türkçede "Daş„ lâhikası. Türk Halk Bilgisine ait tetkikler. I. Istanbul Halk Bilgisi neşriyatı. 1929.

75 Lieder = Ahmed Djaferoglu: 75 Azerbajdjanische Lieder "Bajaty„ in der Mundart von Gendje nebst einer Sprachlichen Erklärung. Berlin 1930. MSOS. 1929 1930.

DTB. = Köprülüzade Mehmet Fuat: Millî Edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Divan-î Türkî-i basit"Türkiyat Enistitüsü„ neşriyatından. Istanbul 1928. Mezkûr eser Türkiyat Enistitüsü asistanlarından Çiftçi oğlu Nihal bey tarafından lisan itibarıyla işlenmiştir.

Houtsma = Ein Türkisch- Arabisches Glossar. Leiden 1894.

İnscr. de l'Ork. = Thomsen. V.: İnscriptions de l' Orkhon déchiffrées. Helsingfors 1896.

Kaş. = Mahmud al-Kaşgarî: Divan Lûgat at-Türk.Istanbul1333.

KOsm. = W. Bang: Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse. I. Berlin 1918, II-III. 1919, IV. 1921.

KSz. = W. Bang: Über die Türkischen Namen einiger Grosskatzen "Keleti Szemle„ Budapest 1916-17. p. 112-146.

Kamus = Firuzabadî tercümesi.

Lh. Os. = Ahmet Vefik Paşa: Lehce-i Osmanî. Istanbul 1306.

Lex.Arab.-Lat. = G. W. Freytag: Lexicon Arabico-Latinum. T.I-II. MDCCCXXX; T. III-IV. MDCCCXXXV.

Manich. = A. von Le Coq: Türkische Manichaica aus Chotscho. Abhand. der Preuss. Akademie der Wiss.. Phil-hist. klasse. T. I. Berlin 1912; II. 1919; III. 1922.

Monog. = W. Bang: Monographien zur Türkischen Sprachgeschichte. Sitzungsberichte der Haidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse. Haidelberg1918.

MW. = C. Brockelmann: Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmûd al-Kaşgaris Divan Lugat at-turk. Bibliotheca Orientalis Hungarica. I. Leipzig. 1928.

Muséon. = W. Bang: Türkische Bruchstücke einer Nestorianischen Georgpassion. Muséon. T. XXXIX. P. 41-75. Louvain 1926.

P. d. C. = Pavet de Courteille: Dictionnaire Turk - Oriental.Paris MDCCCLXX.

P. P. = Paul Pelliot: La version Ouigure de l'histoire des Princes Kalyânamkara et Pâpamkara. T'oung Pao. V. XV. Leiden 1914.

Q.-Y. = C.Brockelmann: Alîş Qıssa'ı Yûsuf. Abhand. der Preuss. Akademie der Wss.. Phil.-Hist. Klasse. Berlin 1917.

R. = W. Radloff: Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte. Sanktpeterburg. T. I. 1893, T. II. 1899, T.III.1905, T. IV. 1911.

R.USp. W. Radloff : Uigurische Sprachdenkmäler. Leningrad 1928. Rus Akademisi neşriyatından Malof neşri.

Ş.Sul. = Şeyx Süleyman efendi-i Buxarî: Lûgat Çagatay ve Türkî Osmanî. İstanbul 1298.

Ştud. Verg. Gramm. = W.Bang: Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprchen. Sitzungsberichte der Königlich. Preussischen Akademie der Wissenshaften. Berlin 1916. LI, XXII, XXXVII.

Turan = W. Bang: Beiträge zur türkischen Wortforschung. "Turan". Budapest. 1918.

Turcica = V. Thomsen: Turcica. Mémoire de la Société Finno-Ougrienne. XXXVII. Helsingfors 1916.

T. T. = W. Bang und A. von Gabain: Türkische Turfan-Texte. Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin 1929. T. I. II.

Uig. = F. W. K. Müller: Uigurica I. Berlin 1908. II. 1911; III. 1922. Abhand. der Preus. Akademie der Wiss.

Vullers = Lexicon Persico-Latinum. T. I. 1855, T. II. 1864.

Zenker = Dictionnaire Turc-Arab-Persan. T. I. Leipzig 1876, T. II. 1876.

Zwei Pfahl. = F. W. K. Müller: Zwei Pfahlinschriften aus den Turfanfunden. Abhand. der Preuss. Akademie der Wiss. Berlin 1915.

A

aba	D nushasında *äbä*, 7_5; Valide, nine, şefkat tarikile anneye ıtlak olunur, 7; Kaş. I, 80; MW. 1; Ş. Sul. -ced- 2; R. I. 620; Anat. -abla-.
abraq	Kumaş. 7;
acı	Bugünkü manasında, 9; Houtsma 45.
aç	1) Acıkmış kimse, 8; Houtsma 44; Kaş. I. 72; R. I. 501. 2) *Açmaq* fiilinden emri hazır; Kaş. I. 144; R. I. 497.
açdı	Acıktı, 8.
açıqdur	Açıktır, 8.
açıldı	Bugünkü manasında, 8; Houtsma 44; R. I. 507.
açtur	Açtır, 8.
açuq	Açık, 8; Ş. Sul. 6; Kaş. I. 62; R. I. (çağ.) 512.
ad	İsim, 9; R. (Osm. Az.) I. 474;
ada	Cezire, 9; R. I. 475 6; Ş. Sul. 7.
adandı	Ad takındı, 9; R. I. 474/475.
adaq	Ayak, 9; Kaş. I. 33; III. 68; MW. 2; R. USp. 260; P. P. 63_5.
ağ	1) Yukarı çık [*Ağmaq* fiilinden emri hazır], 15; Kaş. I. 152, II. 42; MW. 3; R. (Osm.) I. 142; Ş. Sul. 15; Bud. 63; Houtsma 50; Lh. Os. 32. 2) Balık ağı, 16; Houtsma 46; R. I. 141. 3) İki bacak arasındaki pantalonun genişliği, 16; Kaş. I. 76 "*Yüz at mäniŋ ağdın käçti*,,; MW. 3.
ağaç	1) Bugünkü manasında: Ms. *alma ağacı*, 17; Houtsma 49; Ş. Sul. 15; R. I. 149; Lh. Os. 29; Bud. 61. 2) El ağacı, asa, değnek; R. I. 150.
ağardı	Aslı itibarile *aqardı* olup iki manada istimal edilmiştir.

1) İhtiyar oldu, 16.

2) Beyaz oldu; R. I. 245 6; Ş. Sul. 14.

ağdı Yukarı çıktı, 15; R. I. (Osm.) 142.

ağı 1) Bir nevi ipek, 17; Kaş. I. 83, II. 120; MW. 2;

2) Cömert, kerim, 17; Kaş. I. 84 *aqı*; R. I. (Uyg.) 154.

ağıl Koyun sürüsünün toplu olarak durduğu halde etrafına çekilen hatire. Ayrıca *qoyun ağılı* da müstameldir, 17; Kaş. I. 63; Ş. Sul. 16; R. I. 163; Bud. 64.

ağın Yukarı çık [*ağınmaq* fiilinden emri hazır], 15; R. I. 155.

ağındı Yukarı çıktı, 15.

ağıngaç D nushasında *ağıngaç* 16_1; Merdiven, basamak, 16; Houtsma 50; R. (Kom.) *ağınğıç* I. 156.

ağır 1) Bugünkü manasında, 16; Houtsma 49; Kaş. III. 50; R. USp. 260; R. I. 157; Bud. 61.

2) Şişman, 17; Ş. Sul. 16;

ağırdı Angırdı (eşek), 16; R. (Osm.) I. 156; Bang. KOsm. II. 9.

ağırladı İkram ve ihtiram etti, 16; Houtsma 49; Kaş. I. 53; P. P. 262; Çag. Sp. 210; R. USp. 260; R. I. 160; Lh. Os. 33.

ağız Bugünkü manasında, 17; Kaş. I. 47; R. I. 168; R. USp. 260; Bang "Turan„. 1918. 811; P. P. 70; Bang. KOsm. III. 8_{18}.

ağladı — *ığladı* D. 16_7

ağlaq — *oğlaq* D. 17_3

ağna Yuvarlan, yat [*Ağnamaq* fiilinden emri hazır], 19; Kaş. I. 242; Uig. III. 35_{20}, 42_{27}; MW. 4; Radloff: Alttürk. Studien I. 1220; R. USp. 260; P. P. 162; R. I. 173.

ağnadı Yerde yuvarlandı, kıvrandı, 16.

ağrıdı Bugünkü manasında, 16; Kaş. I. 220; R. I. 175.

ağrıttı Bugünkü manasında, 16;

ağrıtturdı Ağrıttırdı, 16.

ağruq İstanbul lehçesinde *ağırlıq*, yol eşyası, 17; Kaş. I. 92; R. I. 176.

ağu Zehir, 17; Houtsma 50; Kaş. I. 83; Ş. Sul. 16; Lh. Os. 33; P. P. 38_1; Az. *ağı*; Bang: KOsm. 26 n. 2; R. I. 172; Bud. 63; Köprülü: DTB. 22_{17}.

ağudu [Kıpç] = *agıdı*, 17.

ağurçuq D. nushasında *Uğurçuq*; Şatranç ve nerd, 16.

ağurşaq İğe geçirilen tağalak, ve saire, 16; Houtsma *ağırşaq*, 49; Kaş. I. 131; MW. 5; R. (Osm.) I. 162; Lh. Os. 33.

ağuz Koyun ve emsalinin doğurduğu zaman ilk sütünden yapılan yoğurt, 17; İstanbul *ağız*; Bud. 64 *aguz*.

aız [Kıpç]	= *ağız*, 17.
al	1) Hile, 20; Kaş. I. 61; R. (Çag. Uyg.) I. 349; Ş. Sul. 17. 2) Doru at.
ala	Ala renkli at, 20; R. I. 357; Lh. Os. 40; Bud. 78.
alaca	= *ala*, 20; Houtsma 52; R. (çag.) I. 362; Lh. Os. 40.
alaq	Fikir ayrılığı, 21.
alaqdılar	Fikirleri ayrıldı, 21.
aldadı	Aldattı, 21; Houtsma 53; R. I. 412 3; Kaş. I. 229; Ş. Sul. 19.
aldandı	Bugünkü manasında, 21; R. I. 414.
aldı	*Almaq* fiilinden mazi, 19; Houtsma 52; R. I. 341 2; R. USp. 261.
alçu	Türk ellerinde biten ağaçlardan birisinin yemişidir, 21; Anat. *alıç* [Mukayese et R. I. 379]; Az. *alınça* ve *aluça*. Aslı itibarile farisînin آلوچه sından muharreftir.
alın	Cephe, alın, 19; Houtsma 53; Kaş. I. 74; R. I. 373; Bang: KOsm. I. 40. n. 4.
alındı	*Almaq* fiilinden bugünkü manasında, 19; R. I. 376 7.
alınçı	Taşkın adam, 21; Mukayese et R. I. 378 *alınmaq*.
alma	Elma, 22; Houtsma 53; Kaş. I. 117; R. I. 436.
Alnaq	İsmi Has, 22.
alp	Kahraman, cesur, yiğit, 21; Kaş. I. 44; Houtsma 53; P.P. 238; Ş. Sul. 18; Lh. Os. 52; R. (Osm., Uyg., Çag.) I. 340.
alqış	Medh, sena, takdis, 22; Kaş. I. 90; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 15; Uig. II. 79; R. USp. 262; Ş. Sul. 20; R. I. 391; P. d. C. 33; Köprülü: DTB. 64.
alqış qıldı	Alkışladı, 22.
altağu	Altı bir arada, bir arada toplu olan altı şey, 22; *altağu alaqsa altındaqın altuzur* *dördäwü düzälsä depedekin indirür* - Altı kişilik bir heyet arasında ihtilafı efkâr baş gösterirse altındakini aldırırlar (kaptırırlar), fakat dört kişi ittifak ederse tepedekini indirirler (elde ederler): R. (Kır. Bar. Kazan.) *altau*, I. 403; Bud. (Çag.) 82 "*ol xatunlar altağu erdiler*"; P. d. C. 31. "[illegible]" "[illegible]".
altı	Bugünkü manasında, 22; R. USp. 262; R. I. 405.
altuzur	Aldırır, kaptırır, 22; Bak "altağu".
alu	Borcunu ödeyemiyen, 22; *Bu bundan aludur* - bu bundan acizdir -; *aluraqdur* - daha fazla acizdir -.
aluq	Hayvan esvabından olan şey (örtü, palan gibi), 21;
aluqla	Palanı düzelt, hazırla, 21.

am	Bugünkü manasında, 23; Kaş. I. 41; MW "äm„ (?); R. I. 643; Houtsma 54; P. d. C. 35.
amaç	Yakın nişangâh, 23; Kaş. II. 255; Bud. 90.
amcuq	Am, 23; Az. *amcıx*.
ana	Anne, 23; Kaş. I. 86; Houtsma 55; Ş. Sul. 22; R. USp. 262; R. I. 226; Uig. II. 81₇₀; Bud. 96.
ancaq	O kadar, yalnız; Ms. "*Son budur ancaq*„, 24; Bud. 99; R. I. 242; P. d. C. 37.
anda	Orada, 24; Kaş. I. 100; Bud. 100; P.P. *anta* 33⁸; Ş. Sul. 22; R. I. 238; Zenker I. 103.
andan	1) Sonra, 24;
	2) Ondan, 24; Kaş. I. 100; MW. 8.
andawuq	Onun gibi, 24; Bud. 100;
anır	Müddet, 24.
anlar	Onlar, olar, 24;
ansız	Ansızın, gafleten, 24; Zenker I. 105; R. *ansız*. I. 197.
ant	Yemin, 24; Houtsma 55; Kaş. I. 55. "*and*„; Bud. 102; Zenker. I. 100; P. d. C. 37; R. I. 237.
antattı	Mahzuz oldu [türkm. *gayğurdi*], 24;
antişti	*Ant içti* - yemin etti; 24; Az. *andişti*; R. I. 237; Zenker I. 103; Houtsma 55.
anuq	Hazır, 23; Kaş. I. 17; Uig. III. 28₁₆; 47₁₂; R. USp. 262; Bud. 104; R. (Uyg.) I. 234
anuqlağıl	Hazırla, 23; R. (Uyg.) I. 234.
anuqtur	Hazır ol, 23.
aŋ	Mania, 25; *Bunun aŋ yoktur* - bunun için mania yoktur.
aŋdı	Zikretti, 24; R. I. 183.
aŋıt	Bir nevi kırmızı kuş, 25; Kaş. I. 86; MW. 9.
aŋladı	Bu günkü manasında, 25; R. I. 189.
aŋlu	Anlayışlı, 25.
appaq	Aslı itibarile *ap aq* - bem beyaz -, 7; Az. *ağappax*; Houtsma 50; Köprülü: DTB. 60₁₃.
aq	Beyaz renkli, 17; Houtsma 50; Kaş. I. 76 7; Az. *ağ*; R. I. 88.
aqardı	— ağardı, 16.
aq ayğır	Yemen taraflarında gözüken "Şi'ra„ yıldızı, 17;
aq az	Bacaklarında beyaz lekeler bulunan sarı [at], 17.
aqbars	Beyaz pars, 17.
aqdı	*Aqmaq* fiilinden mazi, 17, 42; Kaş. I. 147; Houtsma 50; R. I. 86; Bud. 70.
aqdılar	Garet için akın yaptılar, 18.

aqduq Garet için akın yaptık, 18.

aqça Beyaz, fakat daha fazla para için müstameldir, 17; Bud. 68; R. I. 122; Lh. Os. 36; Zenker I. 77.

aqın Bugünkü manasında, 18; Lh. Os. 38; Houtsma 54; R. (Osm.) I. 99; Zenker I. 79.

aqın qılduq Akın yaptık 18.

aqışdı Bir cihete doğru bir çok kimsenin koşması, cemi *aqışdılar*, 17; Kaş. I. 162, R. I. 107.

aqruq Kaçan beygirin yakalandığı ip, 17; kırg. *quruq*; Houtsma 50; Kaş. *uqruq* I. 92; MW. 231; R. I. 1613.

aqsadı Topalladı, 17; Lh. Os. 37; R. I. 124; Bud. 69; Ş. Sul. 16.

aqsaq Topal, 17; Houtsma, 50; Kaş. I, 108; MW. 16; R. I. 155.

aqsurdu Aksırdı, 17; Houtsma 50; Bang: KOsm. II. 5_{8}.

aqtardı Başı aşağı çevirdi, 17; Kaş. *axtardı* I. 188; MW. 16; P. P. 18_{3}; R. I. 117 8.

ar *armaq* fiilinden emri hazır, 9; Lh. Os. 22 *arğın*; Kaş. *arğarmaq*. I. 193; Az. *Yorgun argın* - ayni manada -; Bud. 34 *arınmaq*.

ara Bugünkü manasında, 11; Houtsma 45; Kaş. I. 82; R. I. 245; P. P. 70_{6}.

araba Arap. عربه, 11; Houtsma 45; R. I. 261.

ard Bir şeyin arka ciheti, 10; Bud. 24; R. (Az. Osm.) I. 318; P. d. C. 12; Lh. Os. 171; Köprülü: DNB. 4_{5}.

arı Temiz, pak, 10; Houtsma 47 *arıı*; R. USp. 263 - mukaddes -; P. P. 41_{2}; Anat. *arı*; P. d. C. 16; Ş. Sul. 10; Zenker I. 31. Köprülü: DTB. 64_{7}.

arığ = *arı*, 10; Kaş. I. 61; Uig III. 36_{2}, 43_{15}.

arındı Temizlendi, 10; Kaş. I. 12; R. I. 262; Lh. Os. 22.

arıq Kuş pisliği, 12.

arıttı Temizledi, 10; Kaş. I. 18; Ş. Sul. 11; P. d. C. 17; R. USp. 263; Uig III. 38_{21}

armağan Hediye, 23; Kaş. I. 125; R. I. 339; Ş. Sul. 10; *Armağan qayda* - hediye nerede - [Nushalarda *qayda* yoktur, arapça tercemesi üzerine ilave edilmiştir].

armaq Yorulmak, 9; Houtsma 45; Kaş. I. 131; R. I. 244; P. d. C. 16; Ş. Sul. 10;

arpa Bugüngü manasında, 11; Kaş. I. 111; Houtsma 45; R. I. 333.

arq D. *aruq*, 11_{1}; Nehir, 11; Çag. Spstud.. 207; Az. *arx*; R. I. 284; Lh. Os. 20.

arqa — Bugünkü manasında. 11; Kaş. I. 111; Houtsma 46; R. I. 285.

arqataq — Küçük kafası ileriye doğru çıkık olan. 11;

arqun — Yavaş. 11: *arqun arqun gälür* - yavaş yavaş gelir -; Mukayese et Bud. 30 (Çag.) ارقون

arslan — D. *araslan*. 11_{8}: Bugünkü manasında. 11; Kaş. I. 72. Houtsma 46; Az. *aslan*; R. I. 327; Bang: KSz. XVII. 126.

art — *Artmaq* fiilinden emri hazır. 10; Kaş. III. 313 4; R. I. 206; R. USp. 362; Bud. 25; Ş. Sul. 8.

art — = *ard*.

artmaq — Hurcun. 11; Ş. Sul. 8; R. I. 317; Bud. 25;

arttı — *Artmak* fiilinden mazi. 10;

artuq — Artıq, fazla, iki şeyin yekdiğerine olan fazla ve ziyadesi. 10; Houtsma 46; Kaş. I. 91; R. I. 310; Bud. 25; Ş. Sul. 8; P.P. 34_{6}; P. d. C. 11; Thom. "Turcica„ 9.

arturdı — Artırdı. 10;

aru — Bal arısı ile eşek arısı beyninde müşterektir. Lâkin birincisini kastettikleri zaman yalnız *Bal arısı* derler. 10; Houtsma 47; Kaş. 82 *arı*; R. I. 265; Bud. 33; Zenker I. 31. Köprülü: DTB. 67_{14}

aruq — Zaif. 11; Houtsma 46; Kaş. I. 63 - yorgun - (Mukayese et Uig. III. 80_{16}. 88_{8}); MW. 13; Ş. Sul. 10. *aruğ* ve *arıq*; Bud. 33; P. d. C. 16 *arığ*; Az. *arıx*; Zenker. I. 29; Abulgazi اريق; R. I. 283;

aruqladı — Zaifledi. 11; Köprülü: DTB. 67_{14}.

As — Araplardan gayri miltetlerden birisi. 15; Kaş. - kız ismi - I. 76; MW. 241; R. I. 535 - Alan - kavmi kast edilmiştir.

as — *Asmaq* fiilinden emri hazır. 15; Houtsma 49; Kaş. I. 151; R. I. 533; Lh. Os. 27; Ş. Sul. 13.

asdı — Başı aşağı asdı. 15.

asığ — Faide. 15; Kaş. I. 62; Uig. III. 39_{18}; P. P. 46_{6}; R. USp. 263; Bud. 48; Ş. Sul. 13; R. I. 541; P. d. C. 21.

asıldı — Bugünkü manasında. 15; Kaş. I. 170; R. I. 540.

aslan — = *asığ*. 15; R. I. 547.

asnu — Nazlı. 15.

asnulandı — Nazlandı. 15.

aş — Yemek. 14. 32. 39; Houtsma 48; Kaş. I. 47; Az. -pilav-; R. I. 583; Ş. Sul. 13; Bud. 48; P. P. 19_{6}; *aş bıştı* - yemek pişti.

aş — *Aşmaq* fiilinden emri hazır; Kaş. I. 111; R. I. 580; Bud. 62; P. d. C. 23; R. USp. 263.

aşağa Aşağı, 14; Houtsma 48. *aşağ*; R. I. 589.

aşaq Mütevazı, 14; Az. *aşağı xasiyetli* - ayni manada -

aşaqa [Türkm.] — *aşağa*.

aşınğıyıl Geçen seneden evvelki sene, 14;

aşla *Aşlamaq* fiilinden emri hazır olup - ok kırıldığı zaman onu ekle - demekmiş, 14; Bud. 52; Kaş. I. 76; R. I. 602 2.

aşlıq Buğday, 14; Kaş. I. 104; MW. 14; Ş. Sul. 14; R. I. 603.

aşnu Eski zaman, 14; Kaş. I. 117 - ilk önce -; R. I. 601 - ayni manada -; Uig. I. 31₁₀; Arab Filolog. 14, 7, 8; Brock: Q.-Y. 46; R. USp. 263.

Aşnuğıyıl = *Aşınğıyıl*; Fakat mukabilinde *käşkänyıl* istimal edilmekte imiş.

aşqaq Sâq, baldır, 14; Houtsma 48; R. I. 599.

aşuq Aşıq (ayak topuğundaki kemik), 14; Houtsma 48; Kaş. I. 64; R. I. 597; Ş. Sul. 14.

at *Atmaq* fiilinden emri hazır, 7;

at Beygir, 15, 38; Houtsma 49; Kaş. III. 36; R. I. 441 2; Bud. 56; R. USp. 273.

ata Baba, 8; Kaş. I. 34; P. d. C. 99; Bud. 8; R. I. 449 450;

ata Adem. 7.

atın Enetilmiş deve, 15; Kas. I. 72 *atan*; R. I. 454;

atlandı Ata bindi, 15; R. I. 468.

atlu Atlı, süvari, 15; Houtsma 49; R. I. 469 70.

atsız barmaq Dördüncü parmak, 12; R. I. 473; Bang: Stud. Vergl. Gram. 1238 (Sitzb. B. A. 1916. 21).

aut Zehire karşı kullanılan bir ilâç, 26;

av Bugünkü manasında, 25; Az. Ô.; Kaş. I. 33; R. I. 636; Ş. Sul. 23.

avladı Bugünkü manasında 25; Kaş. I. 241; R. I. 641.

avlu Av yeri, 25;

avut Ağlamaktan çocuğu vaz geçirtmek (emri hazır), 25; Vambery: Alt-Osm. Sp. 147; R. I. 639;

avundu Bir şeyle meşgul olarak (çocuk) ağlamaktan vaz geçti, 25.

avra Pişmiş yemek, 25; Mukayese et R. I. 1826 *ürä*.

avrat Kadın, arap. عورة, 25; Houtsma 55.

ay 1) Kamer, 26; Kaş. I. 77; Houtsma 57; R. I. 3; Bud. 161; R. USp. 261;
2) Bugükü manasında; Kaş. I. 78; R. I. 6; Ş. Sul. 45; Uig. II. 21₁₂; P. P. 68₁.

ay ağıllandı	Ayın etrafında hafif ve donuk bir geniş çenber hasıl oldu, ay halelendi . 16 .
aya	1) El içi . 27 ; Anat. *äl ayası* ; I. Kaş. I. 80 ; Houtsma 57 ; MW. 5 ; R. I. 169 ; Ş. Sul. 45 ; Lh. Os. 55 ; R. USp. 261 ; Uig. II. 46₇₀; Köprülü : DTB. 34₁₃
	2) Sahip , malik : 27 ; R. I. 1434 (Kazan lehç.) ; Brock: Q. -Y. 51; Bud. 173; P. d. C. 89
aya urdu	El çırptı . 27 .
ayanu	Şımarık . 27 ;
ayanu bislänmiş	Şımarık büyümüş. 27.
ayaq	Bugünkü manasında . 27 ; Houtsma 57 ; Kaş. I. 79 ; MW. 6 ; R. I. 202 ; Bud. 174 ; Ş. Sul. *ayağ*
aydın	Işık , nur . 26 ; Kaş. I. 106 ; MW. 5 ; R. I. 52 ; Bud. 183; Ş. Sul. 48.
aydınladı	Işık oldu . parladı , ışıkladı , 26 ; R. I. 53 ;
ayğır	Bugünkü manasında, 27; Kaş. III. 87 ; R. I. 15 ; P. d. C. 118 ايغرى ; Houtsma 58.
ayıldı	*Ayılmaq* fiilinden mazi . 27 ; R. I. 221 ; Ş. Sul. 65
ayırdı	Tefrik etti . 27 ; R. I. 23/4.
ayırladı	Ayrıldı . 27.
ayıttı	Söyledi . 27 ; Houtsma 57 ; Kaş. I. 185; R. I. 222 ; P. P. 26₃ - sordu .
aylaq	Bedava yapılan iş . 27 ; Anat - boş gezen adam - ; R. I. 35.
ayman	1) Ceviz 2) Müdevver göz . 28.
ayna	Cuma günü : Fars. *adinä* kelimesinden alınmıştır , 27 ; Dede - Qorqut *ayine günü*: R. I. 17.
Ayna xatun	İsmi has . 27.
ayran	1) Ayıran , tefrik eden. 27.
	2) [kıpç.] Yoğurttan yapılan içki , 27 ; R. I. 25 ; Kaş. I. 109 *airanç* ; MW. 5.
ayraq	Ayıran , tefrik eden , 27 ;
ayrı	1) İnce yol . 27 ;
	2) Tepe . 27.
ayrıç	İki çatallı olan ok , yol , tahta ve saire , 27 ; Ş. Sul. 50 ; R. I. 31-iki hörküçlü deve-.
ayruq	Başka . gayrı . 27 ; P. d. C. 107 ; Kaş. I. 103 ; R. I. 27 ; Houtsma 58 ; Ş. Sul. 50 ; Zenker I. 146.
ayruqladı	Başkalaştırdı 27 ; R. (Çag.) I. 31.
aysalı	1) Ay ışığının düştüğü yer, 26.

	2) Kadın ismi ; Houtsma 57.
ayu	Ayı, 26; Kaş. I. 79 *ayığ*; MW. 6; R. I. 223 4; Ş. Sul. 65; P. d. C. 143 *ayığ-q*; Bud. 199 ;
ayuq	1) Aklı başında olan , serhoş olmayan , 26. Az. *ayıx* ; R. I. 218 *ayuq* ; Ş. Sul. 45 ; Bud. *ayığ*.
	2) O, 26 ;
ayva	Bugünkü manasında, 26 ; Houtsma 59 ; R. I. 63.
az	1) Sarı renkli at , 12.
	2) Bugünkü manasında , 12 ; Houtsma 47 ; Kaş. I. 72 ; MW. 16 ; R. I. 555 6 ; Bud. 35 ; Ş. Sul. 11 ; Bang: Studien verg. Gram. 1240. Sıtzb. B. A. 1916. 21.
az boldu	Azaldı , 12.
azdı	Yoldan çıktı , sapındı , şasırdı , 12 ; Houtsma 47 ; Kaş. I. 85 ; R. I. 556 ; Bud. 37.
azıq	Erzaq, 13 ; Uig. III. 29$_{36}$ *azuq* ; Kaş. I. 132 ; R. I. 564.
azladı	Azaldı 12.
azman	Yaşlı iken enetilmiş aygır , 13 ;
azu	Azı , 13 ; Houtsma 47 *azığ* ; R. I. 563; Bud. 38.

Ä

äbäm äçkisin qoştu Kavs kuzeh; Asıl manası - annem keçisini koştu-dır: 7; Anat. *äbäm kuşağı*; Az. Bakų vilayetinde *garnänä örkän çäkir* ; Gence vilay. ise *seyit gurşağı* tabirleri müstameldir.

äbçı	Kadın , 7 ; R. I. 923 ; Houtsma 43·Zevce-; R. Usp. 262 ;
Äbtära	[ابطرا] İsmi has , 7 ; Büyük ihtimalle bu kelime iki ismi hastan ibaret bir ismin ihtisarıdır. Ms. Tatar. آبی ve Kırg. آبتکه kelimelerinin "عبدالرشید„ kelimesi mukabili olduğu gibi (Bud. 7) *Äbtära* de belki عبدالرحمن dır (?).
äçki	Keçi, 9 ; Houtsma 45 ; Kaş. *äçkü* I. 87; Çag. Sp. *eçki* 231 ; R. (Krım. Çag.) *äçki — äçkä* I. 865; Ş. Sul. 47; P. d. C. 99.

ädük [Türkm.] — *ätik*, 8; R. I. 854 (Osm.) *ädik*.

ägälädi	İyälädi , 18 ; Kaş. *igämäk* III. 192 ; R. I. 723.
ägdi	Bugünkü manasında , 18 ; Kaş. I. 92 ; R. I. 794.
ägildi	*Ägilmäk* fiilinden mazı , 18 ; Kaş. I. 140 ; MW. 19; R. I. 701 ; Bud. 73 ; Ş. Sul. 56.

ägin	Küräk kemiginin bulundugu yer, insanın arka tarafı, sırt, 19 ; R. 698 ; Bud. 74 ; Houtsma 51 -omuz- ; Kaş. I. 100 *äkin* MW. 20.
ägir	Diğer bir talâffuzuda *äygir*, siyah renkli at, 19.
ägirdi	Eyirdi, 19 ; Houtsma 51 ; Kaş. I. 254 ; R. I. 700; Bud. 73 ; Lh. Os. 72 ; Bang: KOsm. II. 54.
ägläđi	Meşgul etti, 19 ; Az. *äğläđi* -durdurdu-, tavakkuf ettirdi- ; R. I. 663 [*äilä*].
äk	*Äkmäk* fiilinden emri hazır, 18 ; Houtsma 51 ; Kaş. I. 176 *äkilmäk* ; MW. 20 ; R. I. 674 5 ; R. USp. 264.
äkä	Hala, emme, 18 ; Kaş. I. 81 ; MW. 19 ; Houtsma 51; P. d. C. 28 - büyük birader - ; Bud. 70 (Kırg.) - birader ; R. I. 675 ; Ş. Sul. 14 ئا - büyük karındaş; Bang: KOsm. 6. n. 2 ; Zenker I. 79 ; Bang: T.T. I. 26.
äkdi	*Äkmäk* fiilinden mazi 18 ;
äkin	Bugünkü manasında, 18 ; Kaş. I. 74 ; Houtsma 51 ; R. I. 679 ; R. USp. 264 ;
äksildi	Azaldı, noksan oldu, 18 ; Lh. Os. 71 ; R. I. 689 ; Kaş. I. 233 *äksümäk* ; R. USp. 264 ;
äksük	Eksik, noksan, 18 ; Kaş. I. 96 ; Houtsma 52 ; R. I. 687 *äksik* ; R. Usp. 264 ; Chuastuanift. 23з.
äl	Bugünkü manasında, 20 ; Kaş. I. 46. *älig* ; MW. 20 ; Bud. 77 ; R. USp. *älig*. 264 ; R. I. 806; Ş. Sul. 21 *älik*.
äläđi	Bugünkü manasında, 20 ; Houtsma 52 ; R. I. 809 10 ; Bud. 77 ; Lh. Os. 76.
äläk	Bir şeyi elemeye mahsus alet, 22 ; Lh. Os. 76; R. I. 811;
äläm	Bayrak 21 ; R. (Tar. Osm. Az.) I. 371 *aläm*.
äländi	Bugünkü manasında, 20.
äläşkä	Et ile beraber haşlanmış yufka hamur parçaları, 20.
älik	Ceylan, 21 ; Houtsma 55 ; R. I. 815.
älkin	1) Garip, kimsesiz, 22 ; Kaş. I. 31. 2) Yıldırım.
älli	Elli, 21 ; Houtsma 54 ; Kaş. I. 127 ; MW. 20 ; R. I. 823 ; Ş. Sul. 20 ; Bud. 86.
ällik	Eldiven (*äl—lik*), 21 ; Kaş. I. 135 *äliklik* ; Az. *allix* ; MW. 30 ; Ş. Sul. 20 ; R. I. 854.
äm	Renk, yüz rengi, 34 ; Ms. *boğday ämlü* - boğday renkli adam -.
ämäk [Türkm.]	Bugunkü manasında, 23 ; R. I. 947 ; Bud. 93 ; P. d. C. 35 ;

ämändi — *ämġändi* , 23 :

ämdärdi Çevirdi , aktardı , dönderdi , 23.

ämdärildi 1) Çevrildi , 23 :
2) Kumaş ve saire çevirmek ; Lâkin pamuk gibi hafif eşyanın çevrilmesinde kullanılmaz .

ämdi Emmek fiilinden mazi , 23 ; Houtsma 57 ; Kaş. I. 148 ; R. I. 945

ämcäk Meme , 23 ; Az. *Ämcäx* ; Houtsma 54 ; Ş. Sul. 21 ; R. I. 966 ; Bud. 92 ;

ämġäk Emek, 23 ; Kaş. I. 100; R. I. 960 ; P. P. 6_2 ; Bang: KOsm. II. 54_{11}; R. USp. 264 ; Ş. Sul. 21; Uig. II. 11_6 ; P. d. C. 35.

ämġändi Emek çekti. 23 ; Kaş. I. 215 ; MW. 21 ; R. I. 962 ; P. P. 47_3 , 2_7 .

ämzürdi Emzirdi , 23 ; Houtsma 54 ; Kaş. I. 157 ; R. I. 967.

änäk 1) Çene , 23 ; Kaş. I. 121 ; Ş. Sul. 22 ; R. I. 711 *äŋäk*: Bud. 103.
2) Taşaq yumurtası.

ändärdi Çevirdi , alt üst etti , 24 :

änilik Kadınların kullandıkları kırmızı yüz boyası , kızıllık , 24 ; Kaş. I. 105. *äŋlik* ; R. (Osm.) *änlik* I. 737.

äniş Eniş , yokuşun zıddı , 24 ; Houtsma 54 ; Zenker .I 154 ; R. I. 734.

änsä Bugünkü manasında , 24 ; Houtsma *angsä* 55 ; R. I. 748 , 748.

änsälädi Ensesine vurdu , 24 ; Houtsma 55 ; R. I. 719.

änük Köpek ve yırtıcı hayvan yavrusu , 24 ; Anat. *änik* ; Kaş. I. 70 ; Ş. Sul. 23 ; Zenker I. 108 ; R. I. 735 (Çag.) - arslan ve yahut yırtıcı hayvan yavrusu - ; Kaş. I. 70 ayni manada .

äŋ Yanak , 25 ; Kaş. I. 48 ; MW. *aŋ* ; R. (Osm. Uyg.) I. 710 ; Bud. 102 (Çag.) *iŋ* ; Ş. Sul. اینك 63 ; P. d. C. 141.

äŋäk Çene , 25 ; Ş. Sul. 22 ; Kaş. I. 121 ; R. I. 711 :

är Erkek adam , 9 ; Kaş. I. 39 ; Houtsma 45 ; R. I. 751 ; R. USp. 265 ; P. P. 14_3 ; Bang: Muséon. t. XXXIX. 49; Uig. II. 19_{18} ; Bud. 22.

ärändi Bıktı , sıkıldı , 10 ; Kaş. I. 39 , I. 42 *ir* ve 21 *irä* ; MW. 67.

ärdäm Fazilet, 11 ; Houtsma 46 ; R. I. 794 ; Kaş. I. 52 ; Uig. III. 91_1 , 95_1 ; Bang : T. T. I. 23; R. USp. 264 *ädräm*.

ärçäl Uğursuz , 11 .

äridi	Zaifledi. 10 ; R. I. 761.
ärin	Dudak. 12 ; Houtsma 46 ; R. USp. 265 ; R. I. 766.
ärk	İhtiyar, seçme. 11 ; P. P. 274 - kuvvet - ; Kaş. I. 45 ; R. I. 775.
ärkäç	Koç. Kıpçaklarda inelmiş keçi 11; Kaş. I. 875 ; R. I. 780; Ş. Sul. 9 - üç dört yaşındaki keçi -.
ärkak	Bugünkü manasında 11 ; R. I. 777.
ärsäk	Orospu (Türkm.). 11 ;
ärşi	Puşt. 12.
ärük	Erik, sarı erik, şeftalı, 12 ; Kaş. I. 66 ; Houtsma 36 ; R. I. 762 ; Bud. 31 ; Ş. Sul. 11.
äs	His. 13 ; R. I. 869.
äsälik	Selâmetlik, 14 ; Kaş. I. 258 ; Ş. Sul. *äsänlik* 13.
äsän	Sağ, salim, selâmet, 13 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 60 ; Ş. Sul. 13 ; R. I. 873 ; P. P. *asan* 536.
äsänlädi	Veda etti. 13 ; Kaş. I. 258 ; R. (Osm. Çağ.) I. 873.
äsirģa	Merhamet et. 13 ; Kaş. I. 267 ; R. I. 877.
äski	Bugünkü manasında. 13; Kaş. I. 116 ; R. I. 881.
äsri [Türkm.]	Pars. 13 ; Kaş. I. 113.
äsridi	Serhoş oldu. 13 ; R. (Osm.) I. 883.
äsrük	Serhoş. 13 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 96 ; Ş. Sul. 13 ; R. I. 883 ; P. d. C. 20.
ästi	*Äsmak* fiilinden mazi. 13 ; R. I. 871 ;
äş	Eş, arkadaş, refik, yoldaş, 14 ; R. I. 902 ; Ş. Sul. 52 ; Caferoğlu : Daş lâhikası. 5.
äşak	Eşek. 14 ; Houtsma 48 ; Kaş. II. 194 ; R. I. 905 ; R. USp. 277 *äşkäk*.
ät	Bugünkü manasında, 7 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 38, III. 76 ; R. I. 833 4.
ätäk	Bugünkü manasında. 8 ; Houtsma 44 ; Kaş. I. 65 ; R. I. 840 ; Bud. 10 ; Bang : KOsm. I. 39n. 2.
ätik	Pabuç, çezme, 8 [Türkm. *ädük*] ; Houtsma 44 *itük*; R. I. 844. 854 (Osm.) *ätik* ; Ş. Sul. 5 ;
ätmäk	Ekmek. 7 ; Kaş. I. 65 (çocuk lisanında) *äbäk* ; Az. *äppäk*. Bang. Monog. 6n. 4 ; Djaferoglu : 75 Lieder. 23 *äpbäx* ; MW. 17 ; Houtsma 44 ; R. I. 847 ;
äv	Ev. 25 ; Houtsma 55 ; Kaş. I. 76 ; R. I. 839 ; Bud. 105 ; R. USp. 264.
ävät	Bugünkü manasında. 25 ; Kaş. I. 51 ; MW. 26; R. I. 941.
ävdaş	Bir evde yaşayup yekdigerini tanıyanlar, 25 ; Houtsma 55 ;

ävdi	Acele etti , 25 ; Kaş. I. 146 ; R. I. 940.
ävländi	Tezevvüç etti , 25 ; R. I. 943.
ävlü	Evli , 25 ; Bud. 105 ; R. (Osm.) *ävli* I. 943.
avräk	1) Kaz , 26.
	2) Yişil , 27.
ävşätti	Alışdı , munis oldu , 26 .
äyäğü	Kaburga , 27; Kaş. I. 123; R. I. 721 ; Bud. 202 3; MW. 19; Ms. *äyäğüsü bärktür* - kaburgası kuvvetlidir - .
äğär	Eyer , 26 ; Houtsma 58 ; R. I. 721.
äyärladı	Eyerledi , 26 ; R. I. 722.
äyğänlädi [Kıpç.] = *Oyanladı* , 26.	
äyğir	= *ägir* , 19.
äyğü	Eyi , 27; Kaş. I. 46 *adğü*; P.P. 71 ; Manich. II. 75 ; Bud. 202 ; R. I. 659 (Kom.) äigi (ayrıca mukayese et I. 844 *ätkü* , 823); R. USp. 264 *ädğü*.
äyin [Kıpç.]	= *ägin* 19.
äylädi	Etti , yaptı , 26; Houtsma 58 ; R. I. 663 ; R. USp. 264 ; Az. *eylädi* ; Bang: Monog. 624 .
äyvä	= *Ayva* , 26.
äz	*Äzmäk* fiilinden emri hazır , su içinde bir şeyi eritmek, 12 ; R. I. 887 ;
äzä	Teyze , 13.

B

baba	Büyük, büyüğün küçüğe ve küçüğün büyüğe hitap ettiği zaman söylediği kelime , 28 ; R. IV. 1563 4 ; Ş. Sul. 66 ; Bud. 217.
babalağ	Eyer kolanlarının ucuna geçirilen ince kayış , 28.
babuç	Pabuç , 28 ; Anat *babıç* ; R. IV. 1209.
baca	Pencere , 28 ; R. IV. 1521 22.
bacanaq	İki kız kardeşin kocaları , 28 ; Ş. Sul. 66 ; R. IV. 1523.
bağ	1) Bostan (far.), 33 ; Houtsma 59 ; R. IV. 1456; S. Sul. 69. 2) Bir şeyın bağı , 33 ; Houtsma 59 ; Kaş. I. 342 ; R. IV. 1446 ; R. USp. 266 ;
boğa	Erkek tohumluk hayvan , 33 ; Kaş. II. 66 ; Houtsma 62 ; Ş. Sul. 82 ; MW. 43. *buqa* ; R. IV. 1848.

bagacı Kıpçaktan gelen kamçıların çubukları, 34.

bagarsuq — *Bagırsaq*. 33.

bağır Kara ciger, 33 ; Kaş. I. 229 ; MW. 28 ; R. IV. 1451; Ş. Sul. 70; R. USp. 266; Bang: Stud. vergl. Gram. 1240. 41. 1916.

bağırsağan Deberan yıldızı, 33.

bağladı Raptetti, 33 ; Kaş. III. 216 ; MW. 29 ; R. IV. 1456.

baxşiş Hediye, 33 ; R. IV. 1464 ; Köprülü : DTB. 77$_{16}$

bal Bugünkü manasında, 35, Houtsma 60 ; Kaş. II. 285 ; R. IV. 1489 90 ; MW. 29.

bala Piliç. 26 ; Kaş. III. 65 - genç kuş ; MW. 29 ; Houtsma 63 ; R. IV. 1491 ; Az. - nevzat, çocuk, ismi has - .

balamus Mum. şam. 35 ; R. IV. 1495 (Kazan lehç.) *balawız* ; IV. 1491 (Tob. Kırg) *balauz* ; Bud. (tat.) 236.

baldaran Baldıran otu, 36 ; R. IV. 1504 (Osm.) *baldıran*; Bud. 237 ; Ş. Sul. 72 *baldırğan* ; Lh. Os. 188.

balçaqladı Balçıkladı, bir şeyi çamurladı, 36 ; R. IV. (Osm.) 1505.

balçıq Çamur, 36 ; Az. *palçıx* ; Houtsma 60 ; Kaş. I. 210 ; R. IV. (Osm. Kırım. Kazan lehç.) 1505 ; Bud. 236 ; Ş. Sul. *balçuğ*, *balçaq* 72 ; Lh. Os. 188.

balıq Bugünkü manasında. 36 ; Kaş. I. 70 ; R. IV. 1496 ; Bud. 237 ; Houtsma 60 ; Ş. Sul. 60 ; P.P. 58 $_7$; Lh. Os. 189.

balıq bäğ Bir nevi balık, 36.

balqan Türk dağı, 36.

balqıdı Şiddetle aydınladı, parladı, 36: Bud. [Çag.] 238; R. IV. 1499.

balta Bugünkü manasında, 36; Kaş. I. 14. *baldu* ; R. IV. 1501; Manch. I. 203 *balto* ; Lh. Os. 189.

baltacaq Küçük balta 36; R. IV. 1503 (Osm.) *baltacıq*.

baltır Baldır. 36 ; Houtsma 64 ; Bud. 236 7 ; R. IV. 1503 (Kırım, Kazan lehç.).

bandı Batırdı (suya). 36 ; R. IV. 1470 ; Bud. 238 - hafifçe suya batırmak - ; Lh. Os. 194.

banladi Ezan okudu. 37 ; Köprülü : DTB. 55$_{10}$.

baqır Bugünkü manasında. 34 ; Houtsma 60 ; Kaş. I. 301; MW. 30 ; R. IV. 1439 ; Lh. Os. 185 ; Bud. 234 ; Ş. Sul. 71 ; Uygurlarda ufak para mıkyası ; R. USp. 266.

baqıstı Koktu, taaffün etti, 34.

baqtı *Baqmaq* fiilinden mazi. 34 ; Houtsma 63 ; Kaş. I. 94 ; MW. 30 ; R. IV. 1435 ; Ş. Sul. 71 ; Lh. Os. 186.

baqurdaq Buğaz, gırtlak, 34.

bar Var. 29 ; Houtsma 60. Kaş. I. 301 ; Ş. Sul. 67 ; R. IV. 1472 3; Brock: Q.-Y. 47; R. USp. 266; P.P. 6$_2$; Uig. II. 22$_{22}$.

bardaq	Testi, 29; Ş. Sul. 67; R. IV. 1486; Az. *bardax*; Lh. Os. 137.
bardı	Vardı, 29; Kaş. II. 5; MW. 31; R. IV. 1474; R. USp. 266; Ş. Sul. 67; P.P. 10₆.
barça	Hepsi, hep, 30; Kaş. I. 164; R. IV. 1487; MW. 31; Ş. Sul. 67; P.P. 22₁; Bang: KOsm. I. 45₈; Uig. III. 40₃₁, 28₅. Uig. II. 21₆.
barçın	İpekli kumaş, 30; Kaş. I. 107; R. IV. 1487 (Kırg) *Barça*; Az. *parça*.
Barlı	Kıpçak kabilesinden birisi, 29.
barlu	Varlıklı, zengin, 29; Houtsma 59; R. IV. 1485 *barlı*.
barmaq	Parmaq, 29; Houtsma 61; R. IV. 1489 (Kazan. Krım. Kırg. Kom. lehç.); P. d. C. 147; Lh. Os. 175.
barma suluq	Yol ve ya seyahet için su kabı, 30;
bars	Pars, 30; Houtsma 61; Kaş. I. 288; Ş. Sul. 67; MW. 31; R. IV. 1487; Bud. 222; P. d. C. 146; Lh. Os. 174.
basa	Söz söyleyen kimseyi sözüne devam ettirmek için söylenen „daha, daha" kelimesi mukabilidir. Hâla bugün Istanbulda durmadan söyleyen kimse için *pasa* söyledi derler.
basağı gün	Yarından sonra (öbür gün), 33.
basan	Köpeklere takılan isimdir. Aslı itibarile *bastı* kelimesinden müştaktır, zira köpekler kurtu yıkarmış, 33.
basbarmaq	Nüshalarda bu şekilde mukayyetti. - başparmaq - 31.
bastı	Galip geldi, yıktı (küreşte): Kit. *Bäylik* - ayağını kodu-, 32; Ş. Sul. 68; R. IV. 1526; Bud. 229; P. d. C. 148; Lh. Os. 180.
basurdu	İyice örttü, 32; Az. *basırdı* - aynı manada ve defn etti-; Ist. *örl bas etti* şeklinde müstameldir; Kaş. II. 64; MW. 32.
baş	1) Kafa, baş, 31; Kas. III. 45; Houtsma 59; R. IV. 1546; Bud. 225; P. d. C. 148; Ş. Sul. 68; P.P. 55₇; Lh. Os. 177. 2) Yara; Anat. *gözü yaşlı bağrı başlı* - gözü yaşlı bağrı yaralı; Kaş. II. 135 *başlığ* - yaralı; MW. 33; Houtsma 59. 3) Çiban.
başaq	1) Bugünkü manasında, sünbüle. 32; Ms: *başaq dırmaqa bardı* - başak toplamaya gitti -; Ş. Sul. 69; R. IV. 1551; Lh. Os. 179; Bud. 228;
başaq [Kıpç.]	- *dämrän*, 50.
başardı	Başa çıkarttı, itmam etti. Ms: *bu işni başardı* - Bu işini itmam eyledi -; Ş. Sul. 69; P. d. C. 150. *başqarmaq*; R. IV. 1552.
başladı	Bugünkü manasında, 31; Houtsma 59; Kaş. III. 216; R. IV. 1555; Bud. 226; Lh. Os. 180; R. USp. 267.

başli äyläli Yaraladı. 31.

başlıq Aslı itibarile *padşahlıq* olup, padişahlık demektir, 31; Ş. Sul. 69; R. IV. 1558 9; R. USp. 267.

başmaq Ayak kabı; Aslı itibarile *basmaq* tır, 31; Kaş. I. 316; R. IV. 1561; Bud. 229; Ş. Sul. 69.

batır Arap. بطر kelimesinden neş'et etmiştir; Ni'mete küfran ederek tuğyan etmek. 28; Kamusa göre Osm. *buturluq*; R. IV. 1857 (Çag.) *butur*.

batman Ölçü, 33; Houtsma 60; Kaş. I. 370; R. IV. 1516; Bud. 231; R. USp. 267;

battı *Batmaq* fiilinden mazi, 28, 33; Kaş. I. 434; R. IV. 1508 9; Bud. 218; R. USp. 267; Ş. Sul. 66.

batuq Kara bataq kuşu, 28.

baturdu [Türkm.] İnkâr etti, 33.

bay Zengin, 37; Kaş. I. 292; P.P. 14_1; R. IV. 1421; Bud. 239; Ş. Sul. 72; P. d. C. 155; Lh. Os. 194;

bayam Badem, 37; Anat. *payam*; Houtsma 65;

bayıdı Zengin oldu. 37; Kaş. III. 205 *bayumaq*; MW. 29; Bud. 239.

baz Sülh, 30; R. IV. 1541 (Eski türkçe).

bazar Asıl nüshada *bazara* dır; Bugünkü manada, 31; Houtsma 59; R. IV. 1542; Bud. 225.

bazıq Fena, kötü adam, 30; Mukayese et *bazmaq* Bud. 225.

bazlaştı Barıştı, sülh etti, 30; R. IV. 1546.

bazu Oklava, 31; Anat. *Oklavu*; Az. *Oxloy.*

bazuq Şışman adam, 30; R. IV. 1544 (Kazan lehç.) *bazıq*; (Kar. T.) *bazıx*.

bäbäcük Göz bebeği, 28; R. IV. 1637; Bud. 241.

Bäcük İsmi has, fakat asıl manası Abu-Hayyanca belli değilmiş, 28.

bäk 1) Aslı itibarile *bärk* olup - pek, kuvvetli, bağ-demektir, 34; Houtsma 63; R. IV. 1215 (Uyg.), 1574; Kaş. I. 279. 2) Bey, 35; Kaş. I. 159; R. IV. 1580; Bud. 263 4; Lh. Os. 209.

bäkidi Barkıdı, kuvvetlendi, 34;

Bäkiş İsmi hasdır; Abu-Hayyan bu kelimenin nereden geldiğini bilmiyor, 34.

bäkitti Berkitti, kuvvetlendirdi, bir şeyi diğerine bağladı, pärçinlädi, 34; Rad. IV. 1575 (Kırg.).

bäklädi İntizar etti, bugünkü manasında, 34; Kaş. I. 416; R. IV. 1577; Lh. Os. 209; Köprülü: DTB. 12_{10}

bäl Bir şeyin ortası, bugünkü manasında, 35; Houtsma 65 *bil*; Kaş. III. 97; R. IV. 1606; Bud. 302; P.P. 36_4.

bälğü Zahir, aşikâr, 36 ; Kaş. I. 358 ; R. IV. (Tar. Çag.) 1613; R. USp. 267.

bälğülü Malûm, 35.

bälğürdi Zahir oldu, 36; Kaş. I. 324; R. IV. 1613; P.P. 633; R. USp. 267 ; Uig. III. 3621.

bältäk Pältäk, 36 ; P. d. C. 159 ; Bud. 304 ; R. IV. 1246.

bälü = *bili*, 35.

bälük Saçın örgülü bir kısmı, 35.

bän [Türkm.] = *män*.

bänäk Siyah nokta, benek, 36 ; R. IV. (Osm.) 1588; Bud. 270; Ş. Sul. 75.

bärk Kuvvetli, sağlam, 30; Kaş. I. 292 ; R. IV. 1602 ; Bud. 253.

bärkidi 1) Sağlamlaşdı, kuvvetlendi, 34 ; Bud. 253.
2) Sabıt oldu, yerleşti, kökleşti, 30; Kaş. II. 273; Houtsma 61 ; R. IV. 1601.

bärkitti Kuvvetlendirdi, tersin etti, sağlamlaştırdı, 34 ; R. IV. 1602 ; Lh. Os. -perkitti- 203.

bärtindi Vücüdun bir âzası yerinden oynadı, 29 ; Mukayese et Kaş. III. 314, II. 187; MW. 35; R. IV. 1604 (Tar.) *bärt*

bärtük Yerinden oynayan uzuv, 30 ; Mukayese et R. IV. 1604 (tar.) *bärtik*.

bäg Kıpçakça Emir demektir, 37 ; Houtsma 65.

bägän Sancap, 37.

bägändi Bugünkü manasında, 35 ; R. IV. (Osm.) 1586; Bud. 265; Lh. Os. 211.

bägär Uygur ve Türkestan lisanında-Allah, ilah-demekmiş, 37;

bäğğänbär = *Bäğğän* + *bär* den ibaret olup bugünkü manasında kullanılmıştır, 37;

bägnir [Türkm.] = pänir, 36 ; Houtsma 66.

bäz Gudde, bez, 30 ; R. IV. 1631 ; Bud. 301 ; Ş. Sul. 91.

bäzädi Süsledi, 30 ; Kaş. II. 246 ; R. IV. 1631 ; Bud. 256.

bäzäk Süs, 30 ; Anat. *donanma* ; Kaş. II. 322 ; R. IV. 1632; Ş. Sul. 74 ; Lh. Os. 205.

bäzändi Süslendi, 30 ; Kaş. II. 112 ; R. IV. 1633.

bäzäwü Yüze sürülen ağlık (pudra), 31.

bäzdi Usandı, 31; R. IV. 1631; Bud. 257; Az. *bezdi*; Lh. Os. 205.

bibi Abla, 38 ; R. IV. 1789 ; Ş. Sul. 88 ; P. d. C. 181 ; Az. babanın hemşiresi ; Bud. 298 ; Kazan tatarlarında bu kelime kadın ismi haslarının başlangıcına ilave edelmektedir.

Biçär *Biçmäk* mastarının hal fiilinden menkul ismi has, 29.

biçäl	Kötürüm adam, at ve saire, 29.
biçin	Ekin biçimi, 29; Ist. *biçim*; Az. *piçin*; R. IV. 1782.
biçti	*Biçmäk* fiilinden mazı, 29; R. IV. 1780; Ş. Sul. 89; Bud. 244.
bikär	Elbisenin üzerine yapılan süs, 34.
bikit	Zift, 34.
bilä	İle, 36; Houtsma 63; Kaş. III. 47; R. IV. 1760/1; R. USp. 268; Bud. 304; Ş. Sul. 93; Bang: KOsm. I. 47₂₄; Zenker 238.
bilädi	Bugünkü manasında, 35; Kaş. III. 202; R. IV. 1761; Ş. Sul. 93;
bilğü/Türkm./	*Biläwü*, 35; Vambery: Alt-Osm. Stud. 151.
biläk	Kolun bileği, 35; Kaş. I. 273; R. IV. 1762; Ş. Sul. 93; P. d. C. 189; Uig. II. 25₁₅.
biläwü	Bileği, 35; Houtsma 63; Bud. 305; R. IV. 1764. (Çag.) biläv: Ş. Sul. 93; P. d. C. 189; Bang: KOsm. II. 43₁₈.
biläzik	Bugünkü manasında, 36; Houtsma 63 *biläzük*; Kaş. I. 427; R. IV. (Osm. Türkm. Kırg) 1764; Ş. Sul. 93 *biläk yüzük*.
bilgä	Alim, 35; Kaş. I. 11, 52; R. IV (Kom. Orh.) 1767; R. USp. 268; P.P. 74₂; Uig.II. 19₁₈.
bili	İlim, 35; Kaş. I. 85 *bilig*; MW. 37;
bilik	Silah, 35; Osm. Ok kuburu; Houtsma 65-kemerde taşınan her nev'i silah-.
bildi	*Bilmäk* fiilinden mazi, 35; R. IV. 1793; R. USp. 268; Kaş. II. 19; Ş. Sul. 94; P. d. C. 181; P.P. 14₃.
biltirik	Harp edvatının mahfazası, 30.
bir	Bugünkü manasında, 29; Kaş. 271; Houtsma 65; R. IV. 1746/7; P.P. 13₁; R. USp. 268; Ş. Sul. 90.
bir ança	Bir az, bir parça, 49;
birdi	Verdi, 29; Kaş. II. 69; Ş. Sul. 91; R. IV. 1748; P.P. 8₆ - ber -.
birişik	Vergi, 29; Mukayese et R. IV. 1753 (Kazan lehç.) *biriş*.
birişmäk	Verişmek, Yekdiğerine bir şey vermek, 29; R. IV. (Kazan lehç.) 1753.
birlä	= *bilä* - ile, 36; R. IV. 1755/6; Ş. Sul. 91; P. d. C. 184; Bud. 254; P.P. 17₃; Bang: KOsm. I. 20 n. 1.
birükdürdi	Biriktirdi, topladı, 30; R. IV. 1751/2; Ş. Sul. 90; Bud. 253; P. d. C. 185.
bis	Terbiye, 27, 31.
bisäräk	İki hörgüçlü deve, 31; Anat. şişman karıya ıtlak edilmek-

tedir; Ş. Sul. *bisirik*, 92; R. IV. (Osm.) 1873 - yürümeye pek mütehammül olan deve -.

bislädi Terbiye etti, 27, 31; R. IV. 1628 *bäslämäk.*

bisländi Terbiye edildi, 27, 31; R. IV. 1628 *bäsländi*

bısra Buraya, 31; Houtsma *bäsrä* - yakın -, 62

bisü Terbiye, 31; Mukayese et R. IV. (Karain Kırg.) 1783 *bisi*; Ms: *bisüsi yaxşıdır* - iyi beslenmiş, terbiye edilmiş -.

biş Beş, 31; Houtsma 65; Kaş. I. 109; R. IV. 1787; R. USp. 268; P. d. C. 136; Bud. 258; P.P. 16_8; Köprülü: DTB. 47_9; Chuastuanift, 19_{37}.

bişi Yufka, 32; Alyevm Azerbaycanda hamurdan yapılmış ve yagda bişmiş bir nevi çörek *pişi* namında maruftur; R. IV. 1788; P. d. C. 187 *bişi* ve *bişmä*.

bişik Beşik, 16, 32; Houtsma 62 *bäşik*; Kaş. I. 201; R. IV. 1788; R. USp. 269; Bud, 302.

bişirdi Pişirdi, 32; Kaş. II. 65. *bişürdi*; MW. 138; R. IV. 1788; Bud. 259; P. d. C. 187; Köprülü; DTB. 73_8.

bişti *Bişirmäk* fiilinden mazi; 32; Houtsma 62.

bit Kehle, bit, 28; Az. *pit*; Djoferoglu: 75 Lieder § 60 Houtsma 60; Kaş. I. 269; R. IV. 1773; Bud. 241; Lh. Os. 196.

bitäk 1) Un ve diğer şey için altı delik olarak çamurdan yapılan kap, 28;
2) Tahtadan yapılmış arı kovanı; Anat. *pätäk*: R. İV. 1618.

biti Kitap, yazı, 28; Houtsma 60; Kaş. III. 164; R. IV. 1775; R. USp. 268 *bitig*; Bud. 242 *bitik*; B. d. M. I. 356; P. d. C. 181; Bravck. Q.-Y. 51; Jour. de la Soc. F-Oug. XXX. 57; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 32; Köprülü: DTB. 20_{15}, 47_7.

bitidi Yazdı, 28; R. USp. 268; P. d. C. 182; Ş. Sul. 89; Kaş. II. 241; MW. 38.

bitik Kitap, yazı, mektup, 28; Mukayase et *biti*

bitlädi Bitini temizledi, 28; Kaş. III. 216; R. IV. 1779; Lh. Os. 196

bitti Ot veya nebat çıktı, 28; Houtsma 60; R. IV. 1774; Bud. 242; Ş. Sul. 89; Lh. Os. 197.

bitük Kısık gözlü, 28;

bitün Temam, 28; Kaş. I. 191 *bütün*; R. IV. 1898; Bud. 244; Lh. Os. 197.

bitürdi	Yarayı bağladı, sardı, 28.
biz	1) Bugünkü manasında (zemir), 30; Kaş, I. 273; R. IV. 1784; Bud. 256; Bang: KOsm. I. 9; P.P. 9_3; Köprülü: DTB. 10_{10}; Lh. Os. 204. 2) İri iyne, 30; R. IV. 1784; Bud. 301 2; Lh. Os. 248.
bizgäk	Soğuk ısıtma, 31; Ş. Sul. 92; R. IV. 1634; P. d. C. 186.
bıçaq	Pıçak, 29; Kaş. I. 322 *biçäk*; MW. 36; R. IV. 1734; Bud. 244; Lh. Os. 247; Köprülü: DTB. 28_6.
bıldıraq	Yaprak, 35; D nüshasında *bıldarıq*.
bıldırçın	Bugünkü manasında, 36; Az. *bildirçin*; Houtsma 64. *bäldirçin*; R. IV (Osm.) 1731; Bud. 266; Lh. Os. 213.
bıltır	Geçen sene, 36; Az. *bildir*, Djaferoglu: 75 Lieder § 74; R. IV. (Kırg. Kazan) 1731; Bang: KOsm. I. 18. n. 2.; Lh. Os. 213.
bıqın	İnsanın yan tarafları, 34; Kaş. I. 334; Ş. Sul. 92; P.d.C. 187; Bud. (Çag.) *bayqan* - بيقن - 302.
bodu	= *Boğdu*, 28.
boğağ	= *Boğaz*, 33.
boğaz	Bugünkü manasında, 33; Houtsma 62; R. IV. 1649; Kaş. I. 304; MW. 39; Bud. 283; Köprülü: DTB. 43_3; P.P. 36_4 *boğuz*; Lh. Os. 231.
boğazladı	Bogazından kesti, 33; R. IV. 1650; Bud. 283; Lh. Os. 232;
boğday	Bugünkü manasında, 33; Az. *buğda*; Houtsma 62; Kaş. II. 185; R. IV. 1657; MW. 39; Bud. 260; Ş. Sul. 82; Lh. Os. 232; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 33; R. USp. 270.
boğday ämlü	Buğday renkli (esmer), 34.
boğdı	*Boğmaq* fiilinden mazi, 33; Ş. Sul. 82; Kaş. I. 80; R. IV. 1647; Bud. 284; Lh. Os. 233.
bol	Çok, geniş, 36; R. IV. (Osm. Az.) 1669; Bud. 287/8; Ş. Sul. 84; Lh. Os. 236; Köprülü: DTB. 40_3.
boldu	Oldu, 35; Houtsma 63; Kaş. III. 52; R. IV. 1669; Bud. 290; P.P. 266; Bang: Stud. verg. Gram: SBBA. 1916, 925; Brock. Q-y. 47.
boldurdı	Oldurdu, olmasını temin etti, 35.
boluş	Yardım et, 35; R. IV. 1671 2; Bud. 291.
boluşti	Yardım etti, 35; R. IV (Kırg.) 1671 *bolus*; Bud. 291.
boq	Bugünkü manasında, 34; R. IV. 1645; Bud. 285.
baqsaq	Yaya sarılan bir nevi kayış, 34.

bor 1) Kireç, 30; Houtsma 61; Bud. 274; Ş. Sul. 78; Lh. Os. 218; R. IV. (Kırg.) 1662.
2) Beyaza mail yumuşak taş; Ş. Sul. 78-alçı taşı -.

borla Üzüm, 30; Houtsma 61; R. Usp. 269 *borluq* - üzüm bağçesi -; D. Korkut *borla xatun.*

borsuq Porsuk, 29; Ş. Sul. 79; R. IV. 1668; Bud. 276.

boş 1) Hal, boş, 32, 99; Kaş. I. 277; R. IV. 1688; Ş. Sul. 81; Bud. 281; Lh. Os. 228; R. USp. 269.
2) Kocasından ayrılan, 32; Houtsma 64; Kaş. I. 277; Bud. 281 2.

boşadı Karısını ayırdı, serbest braktı. 32; Lh. Os. 229; Bud. 282; R. IV. (Osm. Tar.) 1689.

boşandı 1) Alelumum ayrıldı 2) karı kocasından ayrıldı, 32; Kaş. II. 112; R. IV. 1689.

boy Kamet, 37; Houtsma 65; R. IV. 1639; Köprülü: DTB. 10_{20}; Bud. 294; Lh. Os. 242; P. d. C. 179.

boynuz = *muynuz*, 89.

boyun Bugünkü manasında, 37; Houtsma 65; Kaş. I. 114; R. IV. 1660; Bang: Briefe IV. 39; Bud. 296; Lh. Os. 244; Köprülü: DTB. 34_4; Ş. Sul. 87; P. d. C. 180.

boyunladı Boyuna vurdu, 37; Houtsma 65; Kaş. III. 107.

boz Göy rengi, kır, 30; Kaş. II. 11; R. IV. 1681; Houtsma 64 *buz*; Bud. 279; Ş. Sul. 80; Lh. Os. 224; Köprülü DTB. 13_5; P. d. C. 168.

boza Bugünkü manasında (içki), 31; Houtsma 62; Bud. 279; R. IV. (Osm. Kırg.) 1684.

bozdu Bi şeyi yağmaladı yahut nakzetti, 30; Kaş. II. 8; MW. 40; R. IV. 1682 3; Bud. 280; Lh. Os. 226.

Bozğuş Aslı itibarile *bozquş* olup ismi has mukabilinde kullanılmıştır, 31. Houtsma 64.

bozuldı Garet edildi, 31; Kaş. II. 104; R. IV. 1684.

bozuq Kötü bir şeye ıtlak olunurmuş, 31; Lh. Os. 227; Ş. Sul. 80 *bozuğ*; P. d. C. 167; Köprülü: DTB. 32_2; R. IV. (Osm.) 1684; Kaş. I. 316; MW. 41.

bök Orman, bir birine girmiş çalı ve cırpı gibi yabani ağaçlar, 34; Kaş. I. 199; MW. 41; R. IV. (Çag.) 1693; Ş. Sul. 83; P. d. C. 173.

bölük Halkın bir kısmı, insanların (büyük) bir kısmı, 35; Kaş. I. 322; R. IV. 1701; Bud. 292; Lh. Os. 240.

bön Saf adam, 37; R. IV. (Osm.) 1697; Bud. 293; Thomsen: *Turcica* 59 n. 1.

böräk İçerisine et doldurulmuş hamur parçaları, 30; R. IV. 1698; Bud. 276; Lh. Osm. 220.

börü Kurt. 30; Kaş. I. 97 *böri*; Ş. Sul. 80; R. IV. 1699; Bud. 278; P. d. C. 168.

böy . Akrep. 37; Houtsma 64 *büy*.

böyürçin [Kıpç.] = *Bıldırçın*. 36.

bu Bugünkü manasında. 28; Kaş. III. 155; R. IV. 1798 9; R. USp. 269 70; Bang: KOsm. I. 9; Ş. Sul. 75; Bud. 371; Lh. Os. 215; Köprülü: DTB. 3_{2}.

bucaq Köşe. Zaviye, 28; Kaş. I. 387 *buçğaq*; R. IV. 1862 3; Bud. 273; P. d. C. 163; Lh. Os. 216.

buçuq Nısıf. 29; Kaş. I. 315; Houtsma 64; R. IV. 1862; Bud. 273; P. d. C. *buçuğ* 163; Ş. Sul. 77.

bud = *But*. 29.

budadı Ağaçların dallarını veya lüzumsuz kısmını kesti, 29; Ş. Sul. 77; R. IV. 1828; Lh. Os. 217; P. d. C. 164.

budaq Dal, 29; Ş. Sul. *budağ* 77; R. IV. 1857; Lh. Os. 217; Bud. 273: Köprülü: DTB. 49_{17}; P. d. C. 164.

buğ Tencere kaynarken ondan çıkan buhar, 33; Ş. Sul. 81; R. IV. 1804; Bud. 283; P. d. C. 171.

buğanaq Sağnak. şiddetli yağmur, 33; P. d. C. 172 بوغنوق ve بوغناق ; R. IV. (Osm.) *boğunaq*;

buğra Erkek deve, 33; Houtsma 62 *boğra*; Kaş. I. 164; MW. 42; R. IV. 1807; *Kit. Bäylik* - acem devesi -; Bud. 284; P. d. C. 172; Ş. Sul. 82.

buğuz Bu defa, 34.

bukäz [Türkm.] = *buğuz*, 34.

buladı Su, çorba ve buna benzer bir şeyi karışdırdı, 35; R. IV. (Osm.) 1836; Lh. Os. 237; Bud. 288; Thomsen: *Turcica* 50.

bulağav Karışıklık; intizamsız, karma karışık kaçışmak, 35; Ş. Sul. 85 *bulğağ*; Bud. 290; P. d. C. 176; Kaş. I. 389; R. USp. 270; Manich. III. 9; Uig. II. 78_{35}.

buldı 1) Buldu. 36; Kaş. I. 111; R. IV. 1834; Lh. Os. 239; R. USp. 270; P.P. 10_{5}; Köprülü: DTB. 29_{9}; Bud. 292; Uig. II. 39_{92}.

2) Azletti, 36.

bulğadı [Kıpç.] Buladı, 35; Kaş. III. 214; R. IV. (Çag. Taran.) 1848.

bulğamaç Bulamaç. 35; Lh. Os. 238;

bulğandurdı Bulandırdı, 36; Ş. Sul. 85; Kaş. II. 191; MW. 42; R. IV (Çag.) 1849 50; P. d. C. 176; Bud. 290.

bulğaytı	= *Bulğandurdı*, 36.
bulnaq	D nüshasında *bulanaq*, yaban eşeği, 35.
bulun	1) yağma, 36.
	2) Kıpçaklarda adaya bitişik kara.
	3) Ganimet, kesp.
bulunladı	Ganimet aldı, 36.
buluştu	Rastlaşdı, buluştılar, 35; R. IV. 1845; Lh. Os. 239; Bud. 292.
bulut	Bugünkü manasında, 36; Houtsma 65; Kaş. I. 123; MW. 43; R. IV. 1845/6; Köprülü: DTB. 16_1; Ş. Sul. 86; Lh. Os. 240; P. d. C. 178.
bun	ayıp, 36; Mukayese et, R. IV. (Osm.) 1809; Thomsen: *Turcica* 49-61, 71-73 *buŋ*.
bunadı	Ayıpladı, 36.
buncaq	Bunca, bu kadar, 89; Bud. 293; R. IV. (Orh.) 1815; Lh. Os. 242 بونجهلين; Ş. Sul. 86; P. d. C. 179.
bundı	D nüshasında *bunadı*, 36_3; Bugünkü manasında, 36; R. IV. (Osm.) 1813; Bud. 293.
bunladı	Ayıpladı, 36.
bunut	Aslı itibarile *binmäk* fiilinden olup binilen şey veya hayvan, 36.
buqavuv	Bukalı, 34.
burç	Kara biber, 29; Houtsma 61; Ş. Sul. 78; R. IV. 1832; P. d. C. 165; Lh. Os. 219.
burçalaq	Bir nevi nebat, sahra lâlesi, 29; Ş. Sul. 78; R. IV. 1833; *burçalıq*; P. d. C. 165.
burçaq	Dolu, 30; Houtsma 61; R. IV. 1833.
burdı	1) Karnı agrıdı, 2) ipi ördü [*burmaq* fiilinden mazi] 29; R. IV. 1816; Lh. Os. 220;
burğu	Boru, 29; Brock. Q-Y. 57; Arab. Filolog. 5.
burudı	Misk kokudu, 29; Kaş. II. 6.
burun	1) Evvel, evvelce, evvel zamanda, akdem, 30; Ms: *Sor barmadan burun* - varmadan evvel sor - 89; Ş. Sul. 80; Kaş. III. 75; R. IV. 1822/3; P. d. C. 168; R. USp. 270; Bud. 278; Ş. Sul. 80.
	2) Bugünkü manasında, 30; Houtsma 61; Kaş. I. 313; R. IV. 1821/2; Lh. Os. 223.
burunduq	= *Burunduruq*, 29.
burunduruq	Devenin burnuna takılan şey, bir ucu topaçlı olup diger ucuna da ip bağlarlar, 29; Ş. Sul. 80; Kaş. I. 314; R. IV. 1824; Lh. Os. 224.

busarıq	Uzaktan gelen toz, 32.
bustu	Pusu, 31, 33; Houtsma 62; R. IV. 1865; Bud. 281.
buşaq	Hiddetli, çok öfkeli, iztıraplı bir kimse, 32; Köprülü: DTB. 249.
buştı	Kızdı, öfkelendi [*buşmaq* fiilinden mazi] darıldı, 32; P. d. C. 171; R. IV. 1870; Ş. Sul. 81; R. USp. 270.
but	Bud, 29, 33; Houtsma 62; Kaş. I. 215; MW. 45; R. IV. 1856; P. d. C. 160; Ş. Sul. 76; Lh. Os. 216;
butaq	Budak, 29, 33; Houtsma 64; Kaş. I. 46; R. IV. 1857; Kaş. I. 315 *butıq*; Az. *putax*; Lh. Os. 217; Uig. II. 243 *butıq*; Bud. 273.
buyday [Kıpç.]	= *Boğday*, 33; Bud. (Kırg.) 295.
buydı	Raksetti, 37; Bud. 305 *biyümäk*.
buyruq	Ferman, emir, 37; Houtsma, 37; R. IV. 1812; P. d. C. 179; Köprülü: DTB. 915; B. d. M. I. 350; P. P. 87; *buyruğ* - Uygurlarda bir rütbe -; R. USp. 270; Uig. II. 97 n. 1.
buyurdı	Emretti, 37; Bud. 295; R. IV. 1811; Köprülü: DTB. 241.
buz	Bugünkü manasında, 30; Kaş. I. 162; R. IV. 1866; Lh. Os. 225; Bud. 279; Ş. Sul. 70; P. d. C. 168.
buzağu	Buzağı, 31; Az. *bizoy*; Houtsma 62; Kaş. I. 58; R. IV. 1868; P. d. C. 169; Ş. Sul. 80; P.P. 773 *bozağu*; Bang: KOsm. II. 4214; Köprülü: DTB. 198; Lh. Os. 226.
buzavu	= *Buzağu*, 31.
buzladı	Devenin bağırtısı, [*buzlamaq* fiilinden mazı], 31; Kaş. I. 109; R. IV. 1869; Bang: KOsm. II. 4217; Mukayese et Ş. Sul. 80; Bud. 280 (Çag.) *bozlamaq* - ağlamak -; P. d. C. 169.
büküldi	Secde eyledi, kıçını kaldırdı, 35; Bud. 286.
bükär	Bükülmüş şey, 34.
bükär [Türkm. Kıpç.]	= *Buğuz*, 34.
bükräk	Böbrek, 34; Houtsma 63; Kaş. I. 30 *bükür*; MW. 47; R. IV. (Çag.) 1882; Ş. Sul. 83.
bükrü	Kambur, 34; Kaş. I. 188 *bükri*; R. IV. (Çag.) 1880.
büktär	Hanımların deve üzerine koyup bindikleri beşik, 34.
bükti	Oynadı, 34.
büktü	Bugünkü manasında, 34; Kaş. III. 175; Houtsma 63; R. IV. 1876; Bud. 286; P. d. C. 173; Lh. Os. 234.
bülcäk	Kurt yavrusu, 35.

bürçe Pire, 30; Kaş. I. 358 *bürkä*; R. IV. 1722 *börçö*; Bud. 252; Ş. Sul. 79 *bürkä*;

bürçäk Alnın üzerine enen saç. 30; Az. *birçäx*; Anat. *pirçäk*; Ş. Sul. 78; R. IV. 1722; Bud. 252; P. d. C. 165; Lh. Os. 266 پرچم

bürkü Sıkıntılı ve sıcak hava, 30; R. IV. 1891 *bürgü*; Bud. 253.

bürtük Tane, 29; R. IV. 1721 2.

bütün Sahih, sağlam, 28; Houtsma 60; Ş. Sul. 76; Kaş. I. 191; R. IV. 1898; MW. 47; Bang: KOsm. I. 46; Bud. 244; R. USp. 270.

bütür Ekşi yüz, çehre, 58; Mukayese et R. IV. 1404 *pütür*.

bütür yüzlü Ekşi suretli, 28.

büzük Kıç, arka, göt, 30; R. IV. 1902.

büzdi Sıkıştırdı, torba ve sairenin ağzını çeküp darlaştırdı, 30; R. IV. 1091; Bud. 257; Lh. Os. 227.

C

cicä Çocuğun validesine hitap ederken söylediği neda, 42; R. III. (Çag.) 2144 [Samarkand - hala -, Hiva - abla -]. Lh. Os. 325.

cömärt Kerim, bugünkü manasında. 46; Farisîcenin جوانمرد kelimesinden muharreftir; Houtsma 72; R. IV. 103; Lh. Os. 323; Bud. 446.

Ç

ça Sevme için kullanılan tashir kelimesi, 83; 84; Bud. 447; Lh. Os. 322.

çaç Temizlenmiş buğday, 42; Ist. *cäc*.

çağa Tüyü henuz bitmemiş kuş yavrusu, ve her hangi yeni doğmuş mahluk, 43; Ş. Sul. 147; R. III. 1842 3; Bud. (Çag.) 458 - serçe yavrusu -; Zenker I. 342.

çağan Tağan kuşu, 43.

çağıltılaq Koyunun kuyruğuna yapışıp kalan pislik, 44; R. III. 1836 *caqıldaq*;

çağırdı	*Çağırmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 43; Houtsma 71; Kaş. III. 240; MW. 48; R. III (Osm. Kırım.) 1845; Bud. 460; Lh. Os. 334; P. d. C. 277; Köprülü: DTB. 42₁; Bang: KOsm. II. 11₆; Uig. II. 85₂₃.
	Doru at (renk), 45; Ş. Sul. 48; Kaş. III. 117; Houtsma 69; R. III. 1874; P. d. C. 279; Bud. 462; Lh. Os. 337.
çala	Az, azacık, 45; R. III. (şark lehç.) 1877; Bud. 462 - Yarım -; P. d. C. 280 id.
çalaça	= *Çala*; Ms: *çalaça bişti* - azacık pişti - 45.
çaldı	Def ve sair aleti musikiyeyi çaldı, 45; Kaş. II. 20; Houtsma 70; Ş. Sul. 148; R. III. 1875 6; Bud. 463; Köprülü: DTB. 28₁₀; Lh. Os. 237.
çalıq	1) Başı sert at, 45; Houtsma 70; R. III. (Tel. Alt.) 1881; Bud. 462.
	2) İsmi has.
	3) Kılıçla vurmak, kesmek; Osm. *burunu çalıq* bir tarafi çarpılmış (Mukayese et Lh. Os. 339); Bud. 463.
çalqandı	*Çalqanmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 45; Ş. Sul. 148; R. III. (Osm.) 1885; Bud. 463; Lh. Os. 338.
çalqın	Bulutlu gün, 45.
çamğa	Menteşe, 46.
çamur	Bugünkü manasında, 46; Ş. Sul. 146; R. III (Kırım. Çag.) 1940; Bud. 465; P. d. C. 280; Lh. Os. 240.
çanaq	Bugünkü manasında, 46; Houtsma 72; Kaş. I. 79; MW. 49; Ş. Sul. 149; R. III. 1856; Bud. 488; Zenker I. 346; Lh. Os. 341.
çandu	Türk veya gayrisinden cinsleşmiş olan, 46.
çapaq	göz çapağı, 41; R. III. (Osm. Tar.) 1918; Bud. 468; Lh. Os. 328.
çapçuq	D nüshasında *Çıpçıq* 41₁, serçe, 41; Houtsma 70 *cıpçuq*; R. III. (Kazan) 2098 *çıpçıq*; Bud. 467; Ş. Sul. 154 *çupçuq*; P. d. C. 290.
çapındı	Birden hücum etti, 41.
Çapnı	Türklerden bir kabile, 41; Kaş. I. 57; MW. 242 *Çäbni* - Oguzlardan bir kabile -.
çaptı	Bir defada hem vurdu ve hem kesti, 41; Kaş. II. 3; R. III. 1916; Bud. 451; Ş. Sul. 145; P. d. C. 272; Köprülü: DTB. 10₅; Lh. Os. 328.
çaput	Paçavra, 41; Anat. müstameldir; R. III. (Osm.) 1921; Lh. Os. 329.

çaqır gözlü	Mavi gözlü, 44; Kaş. I. 303; R. III. (Osm.) 1834; MW. 50; Lh. Os. 336; Bud. 457.
çaqmaq	Taş (çakmak), 44; Kaş. I. 391; MW. 50; R. III (Osm. Çag. Tar.) 1841; Köprülü: DTB. 58₂₃; Bud. 460; Ş. Sul. 147; P. d. C. 278.
çaqtı	İşaret etti, 44; Bud. 461 - jurnalcılık etmek -.
çara	Bugünkü manasında, 43; R. III. (Uyg. Şor. Sag.) 1861; Bud. 456.
çaruq	Çarık, 42; Kaş. I. 318; R. III. 1863; Bud. 456; Ş. Sul. 146; P. d. C. 276; Lh. Os. 333.
ças	Tuz, 43.
çaşut	Casus, 43; R. III. 1913 *çaşıt*; Lh. Os. 333.
çaşutladı	Casusluk etti, 43; R. III. 1913 *çaşıtlamaq*; Lh. Os. 333; Zenker I. 341.
çat	Kumaşın dikiş yeri, 41; P. d. C. 273; Ş. Sul. 145.
çatan	Sepet, 42.
çatladı	El şaklatmak, el şaklatarak ses çıkardı, 42; R. III. 1901; Bud. 453; Lh. Os. 329.
çatır	Çadır, 42; Kaş. I. 340; MW. 51; R. III. 1898; Bud. 454; Lh. Os. 331; Ş. Sul. 146; P. d. C. 277.
çattı	Kumaşların kenarını birbirine ekledi, dikti; Ayrıca *qaş çattı* ve yahut *çatuqqaşlu* gibi kelimelerde kullanılmaktadır, 41; R. III. 1894; Bud. 453 4; Lh. Os. 331.
çatuldı	Çatıldı (kaş ve saire), 41.
çav	Feryat, seda, ses, 47; Ş. Sul. 149; Kaş. I. 47; R. III. (Osm.) 1934; MW. 51; Bud. 465; Köprülü: DTB. 447; Ferhenkname 94; Zenker I. 346.
çavuş	Çavuş, padişahın önünde tazim ve ihtiramla bağıran adam, 47; Mukayese et, Kaş. I. 307 - zabit -; MW. 51; R. III. (Osm. Çag.) 1935 - polis, bekçi, mahkeme hademesi, murakabe memuru -; Az. *çôş* - Kerbela veya Mekkeye giden Züvvarın önünde elinde bayrağı ile giden derviş -; Lh. Os. 341; Bud. 465; P. d. C. 281; Ş. Sul. 149; Zenker I. 346; B. d. M. I. 573.
çäçä barmaq	Serçe parmak, 42; Kıpç. *çıçlaq*.
çäkä	Yazı üzerindeki nokta, 44.
çäkäländi	Yaranın iyileşmesi güçleşti ve gecikti, 44.
çäkär	Şeker, 45, 89.
çäkär böräk	Şekerli börek, 45.
çäkirdäk	Çekirdek, 44; Ş. Sul. 151; R. III. (Osm.) 1950; Bud. 482; Lh. Os. 348; Az. *Çärdäx* (Djaferoglu: 75 Lieder. §35).

çäkti	*Çäkmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 44 ; R. III. 1945 6 ; Bud. 482 ; Lh. Os. 349 ; Köprülü : DTB. 2014.
çäküç	Çekiç, 44 ; Houtsma 69 ; Kaş. II. 229 (Ğuz.) *çäkük* : MW. 52 ; R. III. (Çag. Az.) 1954 ; Ş. Sul. 152 ; Bud. 481, 461 ; P. d. C. 285.
çälbär	Dize kadar olan su, 45.
çälik	Çocukların oynadıkları celik çomak, 45 ; R. III. 1978 ; Bud. 486 ; Az. *cälix* ; Lh. Os. 352.
çämläk	D nüshası bilahara *çömlek*, e tahvil edilmiştir 466 ; Lûgatlerde böyle bir telaffuz mevcut değildir, çömlek, 46.
çämru	Havuç, 46.
çänä	Bugünkü manasında, 46; R. III. (Osm. Az.) 1960 1; Bud. 483 ; Lh. Os. 251.
çändärdi	Eyice aradı, taradı, Ms. *cändärü sorğıl* - iyice va etrafhca sor -; *Kit Bäylik* te ise *cıngardı*, 46; D nüshasında *çangardı*, 4615.
çänk	Uda benzer bir alettir, 46 ; İranda maruf bir sazdır ; R. III. (Osm.) 1962 - bilhassa kadınların çaldıkları arfa, gitara - ; Kaş. III. 264 ; MW. 52 ; Lh. Os. 354 ; Bud. 489 : Farisîcenin چنگ inden müştaktır. [Mukayese et Vullers: Leticon persico-Latinum I. 295.].
çäpär	Gärü iyi görmiyän, 41 ; Ms: *çäpär gözlü*.
çäpiş	Biraz büyümüş keçi, 41 ; Anat. *çäbiş* ; Houtsma 70, *çipiç* ; Zenker I. 348 ; Bud. 469 ; R. III. (Osm.) 1995 ; *çapıç*.
çärça	Tatarca bir kuş, 43.
çäri	Asker, 42, 92 ; Kaş. I. 111 ; R. III. (Osm.) 1967 ; P.d.C. 204 ; Bud. 475 ; Ş. Sul. 151 ; Lh. Os. 347 ; R. USp. 303 ; Köprülü : DTB. 512.
çärik	— *çäri*, 42 ; Uig.. II. 695 ; Uig. I. 2625 ;
çärpi	Dalın ucu, 42.
çätläwük	Bir nevi fındık, 42, İst. *çitlänbik*, [Makayese et. Lh. Os. 343]; R. III. (Kırım) 1984 *cätläük*; Bud. 453, 507. *çatlağuç* ve *çatlaguç*; P. d. C. 273 *çatlağuç*; Ş. Sul. 145.
çätük	Kedi, 42 ; Kaş. I. 325 ; Bud. 470 (eski kelime) *çütük*.
çävçän	Ucu ateşli agaç, 47.
çi	Bir nevi kuş, 41.
çiät	Peynir, 41.

çiban	Bugünkü manasında, 41 ; R. III. (Osm. Karaim) 2098 9 ; B. d. M. I. 576 ; Bud. 503 ; Ş. Sul. 159 *cıqan* ;
çibin	Kara sinek , 41 ; Houtsma 70 *çıbın* ; R. III. 2154.
çiçäk	Bugünkü manasında, 42; Kaş. I. 107 *çäcak* ; MW. 51; R. III. 2144 5; Ş. Sul. 160; Lh. Os. 368; Bud. 470; R. USp. 303.
çik	1) Çig , ciy , 44 ; Kaş. I. 283 ; MW. 55 ; Ş. Sul. 163 ; R. III. (Osm. Çag.) 2113 ; Bud. 507 ; P. d. C. 307 ; Lh. Os. 373 ; Köprülü: DTB. 638. 2) Tecrübesiz adam ; B. d. M. I. 627 8.
çik ät	Pişmemiş et , 44 ; Houtsma 72.
çikit	Pamuğun tohumu , 45 : Az. *çiyit* ; Kaş. I. 297 ; MW. 56. R. III. (Çag. Şark.) 2115.
çil	Çil kuşu , 45 ; Ş. Sul. 163 ; R. III (Osm. Çag.) 2133 ; Lh. Os. 373 ; Bud. 507 ; B. d. M. I. 629 ; P. d. C. 308.
çilä	Hafif yağmur , 45 ; Kaş. III. 176.
ciľädi	Hafifce yağmur yağdı , 45 ; Kaş. III. 176.
çim	Çim otu , 46 ; Kaş. I. 283 ; MW. 56 ; Ş. Sul. 164 ; R. III (Osm. Çag. Şark) 2158 ; Lh. Os. 374.
çimdi	*Çimmäk* fiilinden mazi, banyo almak , istihmam etmek, 46 ; Az. *çimmäx* ; R. III. (Osm.) 2158 - suya dalmak -.
çimdidi	Çimdikledi , 46 ; Ms. *nä çimdärsän mäni* - Niçin beni çimdikliyorsun - ; R. III. 2160 ; Bud. 487 ; P. d. C. 310 ; *Kit. Bäylik* de ise buna mukabil *çimlädi* kullanılmıştır.
çirkämä	İçine kıyma konulmuş ve yağda kızartılmış hamur, 42 .
çirkin	Bugünkü manasında , 43; R. III. (Osm. Kırım.) 2127 ; Lh. Os. 346 ; Bud. 473 ; Ş. Sul. 161 .
çisä	Çiy , hafif yağmur , 43 ; R. III (Osm. Çag.) 2147 8 *çisi.*
çisädi	Gayet ince yağmur yağdı , 43 ; Ş. Sul. 162 ; Bud. 476; B. d. M. I. 622 ; Lh. Os. 369 *çisändi*
çiyä	Baelbek yemişi , 47 ; R. III. (Kazan) 2118 - vişne - ; Bud. 209. id. ; P. d. C. 311 ; Ş. Sul. 164.
çiyin	İpekle yapılan nakış , 47.
çıbıq	Dal , 41 ; Kaş. I. 318 ; R. III. 2099 - ince agaç dalı - ; Az. *çubuq* ; Lh. Os. 355.
çıçlaq [Kıpç.]	Küçük parmak = *çäçä barmaq* , 42 ; Houtsma 72.
çığan	Bahil , çingene , 43 ; Kaş. I. 32-fakir-; R. III. 2063 .
çığanaq	Dirsek , 44 ; Houtsma 72 ; Ş. Sul. 162 .
çığardı	Aslı itibari ile *çıqdurdı* olup - çıkardı - demektir , 43 ; Kaş. II. 68 ; R. III. 2063.
çılandı	Islandı , 45 ; R. III. (Kaz.) 2085.

çım — Şedid, çok, pek manasında olup ismi tafzil mukabilinde kullanılmıştır. Ms: *çımaq* - bem beyaz - gibi, 46; R. IV. 158 *cim*; Lh. Os.

çımaq — Bembeyaz, 46.

çındırdı — D nüshasında *cınradı*, 46_{16} - Zan etti - 46.

çınlıq — Bir nevi küçük gemi, kayık, 46; [Arap. tercemesi الخشتورة [Mukayese et Dozy: Supp. aux dict. Arabes cilt I. 733 Brill 1881].

çınqardı — = *çändärdi*, 46.

çınradı — = *çındırdı* 46_{16}.

çıq — 1) Çiy, 44; Kaş. III. 156 *çi*: R. III (Kaz. Tel.) 2053; MW. 55; Bud. 478 9.
2) Köpeği kovarken kullanılan kelime, 45.

çıqdırdı — = *çığardı*.

çıqın — Sarılmış bir şey, boğça, 44; R. III. (Osm.) 2058 - ufak çanta -. Ş. Sul. 162 *çığın*.

çıqmar — Kıskanç, çingene, 44.

çıqrıq — Bugünkü manasında, 44; Houtsma 72 *çaqrıq*; R. III. (Osm.) 2060; Bud. 479; Ş. Sul. 162; P. d. C. 107.

çıqti — 1) Bir şeyi bir şeye sardı, çıkıladı 44.
2) *Çıqmaq* fiilinden mazi, 43, 44; Houtsma 71; Kaş. I. 256; Ş. Sul. 163; R. III. 2053 4; Lh. Os. 370 1; Köprülü: DTB. 5_{11}; Bud. 479 80.

çır — Çocukların oynadıkları aşık arkası üzerine düşünce bu kelime ile tabir edilir (zar), 43.

çıra — = *Çıraq*, 42; Lh. Os. 344; Kökrülü: DTB. 9_{4}.

çıralıq — Şamdan, minare, 42.

çıraq [Kıpç.] — Farisîcenin *çirağ* ından müştak olup, bugünkü manasında istimal edilmiştir, 42; Bud. 472; R. III. (Osm.) 2076; Köprülü: DTB. 31_{18}.

çırladı — Gürültü ile aktı: Ms: *nä çırlar bu* - ne gürültü eyler bu- 42; R. III. (Tel.) 2080; Bang: KOsm. II. 19.

çırlaq — 1) Akan suyun gürültüsü, 42; Bud. 474.
2) Küçük çay: R. III. (Karaim) 2080 *çırlax*; Bang: KOsm. II. 28_{5}.

çırlavuq — Sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir nevi kuş, 42.

çızdı — Çizdi, 43; Ş. Sul. 161; Az. *çızmax*; R. III. 2096, 2148; Bud. 476; Lh. Os. 369; Houtsma 77.

çızlaşdı — Yazışdı, 43.

çızov — Çizi, hat, 43; Houtsma 71.

çolmaq	Sarğı, dolaq, 45.
çolpan	Zühre yıldızı, çoban yıldızı, 45; Ş. Sul. 158; P: d. C. 297; R. III. 2025; Bud. 499.
çomaq	Bugünkü manasında, 46, Kaş. I. 319; MW. 57; Ş. Sul. 158; Houtsma 72 *çumaq*; R. III. (Osm.) 2032 ve 2188; Bud. 500;
çoq	Kesir, çok. 44; R. III. 2004; Bud. 495; Köprülü: DTB. 17_{11};
çoqmar	Topuz, 44; Houtsma 72; Ş. Sul. 156; R. III. 2011 2; B. d. M. I. 610.
çoqradı	Kaynadı, 44; Ms: *bu ätni çoqrat* - bu eti kaynat: R. III. (Osm.) 2007 8 - bir şeyin piştiği zaman çıkardığı ses, seda -; [Mukayese et Kaş. III. 208 ve Bang: KOsm. II. 24 n. 2.
çoqtur	Bugünkü manasında çoktır, 78.
çor	Hastalık, 42.
çorlu	Hasta, 46.
çökti	Dizi üzerine çöktü, 44; Kaş. II. 19; Houtsma 72; Ş. Sul. 156; R. III. (Çag.) 2035; R. USp. 304; Bud. 497; Köprülü: DTB. 18_{12}; B. d. M. I. 613.
çölkän	Bıktırıcı, kafa yeyici zat, 45.
çömäldi	Bugünkü manasında, 46; Bud. 500 *çömülmäk*; B.d.M.I. 616; R. III. (Osm.) 2050; Az. *çömälmäx*.
çömçä	Kepçe, 46; Housma 72 *çümçä*; Ş. Sul. 158; R. III. (Osm.) 2051 *çömçü*; Bud. 500; P. d. C. 299; B.d.M.I. 616.
çömläk	Küçük tencere, 46_6; V nüshasında *çämläk*, 46; Ş. Sul. 158 *çölmäk*; Houtsma 72; R. III. 2050; B.d.M.I. 616.
çöp	Bugünkü manasında 41; R. III. 2047; Bud. 490.
çöräk	1) Ekmek, 42; Az. id.; R. III. (Az.) 2040; Bud. 493. 2) Küçük ekmek, peksimet, 43; Kaş. I. 325; MW. 60 *çüräk*; R. III. (Osm.) 2046; Bud. 493.
çövlidi	Sıçradı, 47.
çözdi	Bugünkü manasında, 43; Ş. Sul. 155; Kaş. II. 9; MW. 60 *çüzdü*; R. III. 2045; Bud. 494; P. d. C. 294.
çubur	Kirli eşya, 41.
çuğan	Çöyen, sabun yerine kullanılan bir nevi nebat, 43; Bud. 495.
çuğrat	Yoğurt, 43.
çuğrıdı	Pislikten korundu, 44.

çuqur Bugünkü manasında, 44; Ş. Sul. 147. *çaqır çuqur* ; R. III. (Osm. Kırım) 2167 ; Bud. 469 ; Köprülü : DTB. 3_{11} .

çul Bugünkü manasıda, 45; Ş. Sul. 157; R. III. (Osm.) 2175; Bud. 458 ; P. d. C. 297.

çulladı *Çullamaq* fiilinden mazi , 45; R. III. (Osm.) 2177 ;

çumğalaq Dalğıç , 46 .

çuş Eşek ve katırı durdurmaq için kullanılan kelime ; 43.

çuvaldız Çuvaldız iynesi , R. III. (Osm. Az.) 2187 ; Az. *çualdız* (Djaferoglu; 75 Lieder § 61.) ; Bud. 490.

çuvu Biz , 47 .

çüçkürdü Aksırdı , 42 ; R. III. (Tel. Karaim.) 2200 , (Alt.) 2199 *çücür.*

çük Bugünkü manasında (aletü tenasüliyye), 44; R. III (Osm.) 2190 ; Bud. 497.

çükürğä Çekirge , 45 ; Kaş. I. 406 *çäkürğä* ; MW. 52 ; R. III. (Osm.) 1950 *çäkirğä* ; Az. *çärtğä* (Djaferoglu: 75 Lieder. § 35); Bud. 483.

çümän Çimen , 46 ; Houtsma 72 ; R. III. 2158 ; Bud. 488.

çüpräk Elbise , 41 ; Houtsma 70 ; R. III. (Kazan lehç.) 2202 - paçavra - .

çürüdi *Çürümäk* fiilinden mazi , 43 ; R. III. 2195 ; Bud. 474 5 ; Ş. Sul. 155 ; P. d. C. 294.

çürüdü Bugüngü manasında , 43 ; R. III. 2195 ; P. d. C. 293 ;

çüz boldu Kolay , ucuz oldu , ehemiyetsiz , kıymetsiz oldu , 43 ; R. III. 2195.

D

dan Taaccüp , şaşkınlık , 50 ; Kaş. III. 139 ; R. III. (Osm.) 822 *tan* ; Ş. Sul. 104 *tan* ve *taŋ* ; Bud. 727 ; Lh. Os. 288 ; Köprülü: DTB. 3_{10}.

danqladı Şaşmak , taaccüp etti , 50; P.P. 43_3 . 71_3 ; Uig. I. 8; Bud. 727 ; Anat. *tanladı* ; R. USp. 294 ; Köprülü: DTB. 27_1 , P. d. C. 207 [illegible] ; Ş. Sul. 104 *taŋlamaq.*

daş Beraber , birlikte bulunan , refik , 49 ; Zenker II. 420 ; Caferoğlu: Daş lâhikası , .6 ; Bang. Briefe IV. 41 n. 3 ; Deny: Grammaire. 547 ; P. d. C. 316 ; B. d. M. I. 725.

dädä	Ced, büyük baba, 48, 51; Kaş. III. 166 - baba - ; Az. id; Ş. Sul. 170; R. III. (Osm. Çag.) 1682; Bud. 554; Lh. Os. 396; P. d. C. 318; B. d. M. I. 732.
dägdi	Vasıl oldu, irişti, değdi, 49; Kaş. I. 49 *tägdi*; MW. 201 *täkti*; R. III. (Kırım) 1659 *däg*, (Osm. Az.) 1655 *dä*; Bud. 562; Lh. Os. 400; Köprülü: DTB. 11_{21}; P. P. 33_8 *täg* - ; Houtsma 74.
dägmä	Her; Ms. *dägmä kişi* - her kişi, her bir kimse, 49; Kaş. I. 139 *tägmä*; R. III. 1640 *tägmä*; Köprülü: DTB. 27_3; Brock. Q - y. 52. دكمه ; Bang: KOsm. I. 44 n. 1.
dägül	Değil, 49; Kaş. I. 239 *tägül*; MW. 201; R. III. (Çag.) 1659 *dägil*; (Osm.) 1664 *däyil*; Köprülü: DTB. 17_1; Ş. Sul. 170; Bud. 562; Lh. Os. 400; P. d. C. 319.
däk	Gibi, 49; Az. *täk*; Kaş. III. 116; P. d. C. 318; Bud. 561; P. P. 6_8 *täg*; R. III. 1658; Lh. Os. 401; B. d. M. I. 744.
däkä	Teke [Erkek keçi], 49; Kaş. III. 72; R. III. 1016 *täkä*; Lh. Os. 301; Ş. Sul. 110; P. d. C. 217; R. USp. 295 *täkä*.
däldi	*Dälmäk* fiilinden mazi, 50; Kaş. II. 20; R. III. (Osm. Kırım) 1677; Bud. 564; Lh. Os. 401; Köprülü: DTB. 75_{21}.
dälim	Çok, 50, 78; Ms: *bu dälim dür* - Bu çoktur -; Kaş. I. 46 *tälim*; MW. 202; R. III. (Osm. eski Çag.) 1681; R. USp. 296; Brock. Q. - Y. 52 *tälim*; Bud. 565.
dälü	Deli, mecnun, 50; Kaş. III. 116 *tälü*; MW. 202; R. III. 1678; Bud. 565; Ş. Sul. 171 ve P. d. C. 319 *dälücä*; Köprülü: DTB. 41_1; Lh. Os. 402.
dälük	Delik, 50; Kaş. I. 325 *tälik*; MW. 202; R. III. (Osm. Kırım) 1679; Bud. 564; Lh. Os. 401.
dälürdi	Delirdi, deli oldu, 50; R. III. (Osm.) 1680; Lh. Os. 402; Bud. 565; Köprülü: DTB. 30_1.
dämrägü	Temriye, uçuğa benzer bir nevi cilt hastalığı, 50; Kaş. I. 407 *tämrägü*; MW 202; R. III. (Osm.) 1137 *temreyi*.
dämrän	Temren, okun ucundaki sivri demir, Kıpçakçası *başaq*, 50; R III. (Osm.) 1701; Bud. 567; Köprülü: DTB. 43_{16}.
däpä	Tepe, 47; R. III. (Osm.) 1687 8; Bud. 553, Lh. Os. 395; B. d. M. I. 131.
däpäk	Tepen, 47; Ms. *bu at däpäkdür* - bu at tependir -.
däpdi	Azıcık kurudu, 47; R. III. (Osm.) 1688 *däpin-*.
däpi	Tipi (kar), 47; Ş. Sul. 107 *tipi*; R. III. 1688; Bud. 553.
däpküç	Mahmuz, 47.
däprändi	Teprendi, kımıldandı, 47; Az. *tärpändi*; R. III. (Osm.) 1687; Lh. Os. 395; R. USp. *täbrä-*; Köprülü: DTB. 29_{17}.

däpti	Tepti, 47; Kaş. I. 26 *täpdi*; R. III. (Osm.) 1687; Lh. Os. 394; B. d. M. I. 131.
därgü	Terki, eyerin arkasında eşya bağlamak için takılan kayışlar, 48; R. III. (Osm. Çag.) 1069 *tärki* ve (Tel.) 1071 *tärgi*; Lh. Os. 297.
dävä	Deve 51; Kaş. I. 32; MW. 60; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1692/3; Lh. Os. 403; B. d. M. I. 771 .
dävä balıq	Dilfin isminde büyük balık, 50.
dävdi	Tırmaladı, 51; Ms: *yüzün dävdi* - yüzünü tırmaladı- .
dävä quş	Deve kuşu, 51; R. III. 1693.
däzäk	Tezek, 48; Kaş. I. 323 *täzäk*; MW. 205; R. III. 1103.
däzdi [Türkm.]	Ürküp sürüden ayrıldı, 48; Kaş. II. 80, II. 246; R. III. [eski türkçe] 1103 -firar etti, kaçtı-;
did	*Didmäk* fiilinden emri hazır, 48.
didä	Hövdeç, tahtirevan, 48.
diddi	Yün, pamuk ve saireyi attı, 48; R. III. (Osm.) 1770 *dit-*; Az. *didmäx*; Bud. 579; Lh. Os. 412; B. d. M. I. 775.
didi	Söyledi, dedi, 48; Ms: *nä didi* [Türkm.] -ne söyledi-; Houtsma 73; R. III. (Kazan) 1751; Lh. Os. 419 *demäk*; Bud. 580; Ş. Sul. 174; P. d. C. 326.
Digirmän	İsmi has, 49.
dih	*Dimäk* fiilinden emri hazır, 48; Houtsma 73 *dä.*
dikän	Bugünkü manasında, 49; Kaş. I. 148 *tikän*; MW. 207; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1753; Bud. 562; Lh. Os. 417; Köprülü: DTB. 20_{19}.
dikti	1) (Ağacı) dikmek, 49; R. III. (Osm.) 1752; B. d. M. I. 780. 2) Elbise dikmek; R. III. 1348 *tikmäk.* 3) Nasbetmek; Kaş. II. 18; MW. 207; Lh. Os. 416.
dil	Lisan, dil, ayrıca *til* şeklinde de müstameldir, 50; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1764; Bud. 580; Lh. Os. 418; Köprülü: DTB. 7_2 , 51_9 ; B. d. M. I. 782.
dilädi	Arzu etti , 40 , 50 ; Ms. *nä dilärsin* - ne istersin -; Kaş. I. 39 *tilänmäk* ; MW. 208; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1766 ; Lh. Os. 418 ; Bud. 580 ; Köprülü : DTB. 17_{14} ; R. USp. 297 - *tilä* -; Brock. Q-Y. 56.
diläk	Murat, arzu , 50; Kaş. I. 345 *tiläk* ; MW. 208 ; R. III. (Osm. Kırım) 1766 ; Köprülü : DTB. 59_{11} ; Lh. Os. 418; Bud. 564.
dilänçi	Bugünkü manasında , 50 ; R. III. (Osm.) 1767 ; Lh. Os. 419 ; B. d. M. I. 783.

dildi Bir şeyi uzun ve dar parçalara kesmek, 50; Anat. *dilmäç* - uzun patiska parçaları - ; Az. *dilim* - her hangi bir yemişin parçası ; R. III. (Osm.) 1766 ; Lh. Os. 419 ; Bud. 565 ; Ş. Sul. 174 ; Kaş. II. 20 ; B. d. M. I. 783.

dilkü Tilki, tülkü, 50; Anat. *dilki* ; Kaş. I. 55 *tilkü* ; MW. 208 ; R. III. (Osm. Kırım) 1768 *dilki* ; Bud. 565 ; Lh. Os. 302 دلكو.

dip Bir şeyin nihayeti, bugünkü manasında, 47 ; Ş. Sul. 174 ; R. III. (Osm.) 1776 ; Lh. Os. 413 ; Bud. 578 ; Köprülü : DTB. 77_{14}.

diräk Bugünkü manasında, 48 ; R. III. (Osm.) 1761 ; Lh. Os. 414 ; Bud. 556 ; Köprülü : DTB. 66_{18}.

dirgi Tepsi, 48.

diträdi Titredi, 48; Kaş. II. 172; MW. 210; R. III. (Osm.) 1771; Lh. Os. 396 ; Köprülü : DTB. 57_{7}.

ditruv baqtı Keskin baktı, 48 ; Kaş. II. 235, III. 203. *titirmäk* - keskin bakmak - ; MW. 210.

diz Tiz, 48 ; Kaş. III. 88 ; Ş. Sul. 174 ; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1772 ; Lh. Os. 415 ; Bud. 579.

dıltaq Delil, hüccet, behane, 50 ; Kaş. I. 385 *tıldağ* ; Uig. III. 62_{5} ; R. USp. 300 *tıltaq* ; Bang: T.T.T. II. 6_{31}; Uig. II. 23_{11}.

dın Nefes, 50 ; Ms: *dının alıştı* - nefes aldı ; R. III. (Çag.) 1360 ; Bud. 423 *tın* ; R. USp. 300 *tın* ; Kaş. I. 144 ; R. III. 1312.

dırmaq Koparmak, 32.

dodu = *Doğdı*, 49.

doğdı Aslı itibariyle *dodu* dır, ayrıca *toğdı* şeklinde de kullanılmaktadır, çocuk doğmasına doğdu denildiği gibi ay ve güneş tuluuna da denilmektedir, 49; Houtsma 73 ;Kaş. I. 63, II. 13 ; MW. 211 ; R. III. (Osm.) 1705 ; Köprülü : DTB. 15_{14}.

dolquq Diğer telâffuzu *tolquq*; Tulum, 50; Kaş. II. 231; MW. 212 ; R. III. (Osm.) 1721.

doq doq Öz kardeş, 49.

dökmä Hilekâr adam, 49.

döktü *Dökmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 49; Houtsma 68 *tök* ; Kaş. II. 17 *tökmäk* ; MW. 215 ; Az. *töxmäx* ; R. III. (Osm. Kırım) 1729; Lh. Os. 408 ; Köprülü : DTB. 43_{21}.

döndü	*Dönmäk* fiilinden mazi, avdetetti, ric'atetti, 50; Houtsma 74; Ş. Sul. 173; Kaş. I. 71 *tönmäk*; R. III. 1733; Lh. Os. 411; Bud. 576; P. d. C. 323; Köprülü: DTB. 73_7.
dördäwü	Bir arada toplu olan dört şey, 22; Mukayese et Bud. 106 ə
dözdü	Sabır ve tahammül etti, 48; Houtsma 73 *düz -*; R. III. 1266 *tözmäk*.
duğ	Toy kuşu, 49.
dumlu	Soğuk, 50; Kaş. I. 107 *tumluğ*; R. III. (Uyg.) 1524 5 *tumlıq*.
dumuldı	Vazgeçti, 50.
durur	— *Turur*, 48.
duvar [*Türkm.*]	Bugünkü manasında, 51; Houtsma 75; R. III. (Osm. Kırım) 1797; Bud. 582; Köprülü: DTB. 76_3 *duvar*.
düden	Derin, 48.
düdük	Bugünkü manasında, 48; Houtsma 74; Ş. Sul. 171; R. III. (Osm. Çağ. Kırım) 1811; Bud. 569; Lh. Os. 404; P. d. C. 321.
dügdi	Düğümledi, 49; Abu Hayyana göre *dügün* kelimesi de buradan müştaktır.
dügün	1) Evlenme meclisi, 49; Ms. *Sencer dügünindä yidük*; Bud. 563; Lh. Os. 410; Köprülü: DTB. 13_{16}. 2) Düyüm; Ş. Sul. 172; Kaş. I. 325 *tügün*; R. III. 1539 *tügün*; Az. *duyün*; P. d. C. 322.
dügmä	Bugünkü manasında, 49; Kaş. I. 362 *tügmä*; MW. 222; R. III. (Osm.) 1728 *döimä*; Bud. 572; Lh. Os. 410.
dükäl	Hep, bütün, 49; Kaş. I. 58 *tükäl*; MW. 223; R. III. (Osm.) 1801 *dükäli*; Brock. Q-Y. 52.
dükändi	Tükendi, 49; Kaş. III. 202; R. III. (Osm. Kırım) 1801; Lh. Os. 410.
düknük	Göçebe Türk kabaili çadırlarının kubbesi, 49.
düländi	Sabit ve müstakir olan, 50_3; V nüshasında ise *däländi*, 50.
dümän	Tümen (10,000), 50; R. III. (Uyg. eski türk. Tel.) 1602/3 *tüman*; Bud. 406.
dümrü	Def, 50; R. III. 1822 *dümri*; Kaş. I. 397 (Guz.) *tümrük*; MW. 223; Houtsma 68 *tümrü*.
dün	Gece, evvelsi gün, 50; Kaş. I. 212; R. III. (Osm. Kırım) 1803 4; Lh. Os. 411; Köprülü: DTB. 4_1, 47_{16}; Bud. 575 6; B. d. M. I. 768 9.

düp — İsmi tafdil ve mübalega mukabilinde *düz* kelimesine ilâve edilen bir kelime, 47; Bud. 552; B. d. M. I. 755.

düpdüz — Dümdüz, 47; Ms: *bu oq düpdüzdür;* Mukayese et. Bud. 552 *düp;* Köprülü: DTB. 60_{13}.

dür — Dir, te'kit lâfzı, 48; Bud. 570.

dürä — Kanun, türe, 48; R. III. 1250 törä.

dürtdi — *Dürtmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 48; R. III. (Osm.) 1807; Lh. Os. 405; Bud. 570.

dürtti — Yağladı, 48.

düşti — Düştü, 39, 48; Houtsma 67 *tüş;* R. III. (Osm. Kırım) 1817; Bud. 572; Lh. Os. 407; Köprülü: DTB. 10_{15}; R. USp. 300 *tüş-*. B. d. M. I. 761.

dütün — Tütün, 47; Kaş. I. 335 *tütün;* MW. 225; R. III. (Osm. Çag.) 1810; Lh. Os. 405.

düz — Bugünkü manasında, 47; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1811 2; Lh. Os. 406; Bud. 571; B. d. M. I. 757; Köprülü: DTB. 57_5.

düzäldi — Bugünkü manasında, 22; R. III. (Osm.) 1814; Lh. Os. 406.

düzdü — İntizama koydu, düzeltti, dizdi, 22, 48; Kaş. II. 8. *tüzmäk;* R. III. (Osm. Kırım.) 1812; Az. *düzmäx* (Djaferoglu: 75 Leder § 7); B. d. M. I. 758; Lh. Os. 406.

düzüm — Dizi, dizilmiş inci ve saire; Ms: *bir düzüm-* bir dizi-, 48; Mukayese et B. d. M. I. 778 *dizi;* Lh. Os. 415.

İ

idi — Bugünkü manasında (adet), 7.

idi — Tanrı, 9; Kaş. I. 82; MW. 64; R. I. 1507; Abu-Hayyana göre eski Türk kelimelerinde *d* mevcut değilmiş, buna yalnız Bulgar kelimelerinde tesadüf edilirmiş.

iç — *İçmäk* fiilinden emri hazır, bugünkü manasında, 8; Houtsma 8; Kaş. I. 83; R. I. 1514; Köprülü: DTB. 41_{10}; Bud. 182; Lh. Os. 108; P. d. C. 100; B. d. M. I. 220.

içğı — Küçüklerin büyüklere hitap ettikleri zaman söyledikleri kelima, 9.

içi — Amca, 9; Kaş. I. 81- büyük kardeş; MW. 64; Uig. III. 82_{13}; Manich. III. 6; R. USp. 272; P. P. 28_8, 29_2.

içirdi — *İçmäk* fiilinden, bugünkü manasında, 8; Mukayese et *iç*.

içqur — Uçkur, don bağı, 9; R. I. (Çag.) 1517; Brock. Q.-Y. 47; Arab Filolog 67_8.

içton — İç donu, 9; Houtsma 44; R. I. 1513; Bud. 181; P. d. C. 115 *işton*, *iştan*.

igä — Eye, 18; Kaş. III. 192; B. d. M. I. 233; Bud. 201; Lh. Os. 74. ایك; Ş. Sul. 17 ایكه; P. d. C. 28.

igna — İğne, 19; R. I. 1430, 1436; Lh. Os. 112; B. d. M. I. 232; Bud. 202.

ik — 1) İp eğirmeğe mahsus şiş, 19; R. I. 1415; Bud. 199; B. d. M. I. 230; P. d. C. 118.
2) Hastalık; Kaş. I. 49; R. I. 1415; R. USp. 271; Uig. III. 35_{10}. *ig*: Ş. Sul. 54; P. d. C. 118; Uig. II. 43_{19} *ig käm*.

iki — Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 147; R. I. 1417; Bud. 200; Lh. Os. 113; P. d. C. 123; Ş. Sul. 57; P. P. 41_1; R. USp. 271; Köprülü: DTB. 5_{13}.

iki bilä — İki yüzlü kılınç, 18.

iki boz at — Türkçede "iki kardeş„ ismini taşıyan yıldız, 18; Oman da Vénus, sair yerlerde Arcturus (mukayese et Dozy: Sup. aux Diction. Arabes. Cilt. II. 260. قرقد).

ikinci — Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 118; R. I. 1418; Bud. 200.

ikilädi — İki yaptı, 18; R. I. (Osm.) 1419; Bud. 201; Lh. Os. 113; P. d. C. 124.

ikindi — Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 125; R. I. 1418; R. USp. 271; Bud. 200; P. d. C. 123; Lh. Os. 112; B. d. M. I. 231 2; P. P. 17_1.

iki yıllı tay — İki yaşındaki at, 18.

il — 1) El, memleket, 20; Kaş. I. 97; R. I. 1471 2; Ş. Sul. 57; Bud. 203; P. d. C. 125; B. d. M. I. 234 5; Köprülü: DTB. 3_9. Uig. II. 78_{34}; P. P. 16_2.
2) Sulh; Kaş. I. 174; MW. 66; R. I. (Kırg. Kkırg. Koyb.) 805. *el*.

iläk — İncir, 21.

iländi — Öfkelendi, 20; Kaş. I. 177; R. I. 1480; Bud. 208.

ilçi — Bugünkü manasında, 20; R. I. (Kazan) 1496; Uig II. 19_{11}.

ildi — *İlmäk* fiilinden mazi, astı, 19; R. I. 1473; Lh. Os. 114.

ilgärü — İleri, ön, birinci, 21; R. I. 1491; Bud. 207; Bang: KOsm. I. 41 n. 1; Ş. Sul 59.
şangâhı, 22.
il — gün, devlet, .

ilindi — İlişti, asıldı, 19. R. 1472.

ilki — Havan, 21.

ilkik — Düğme iliği, 21.

imdi — Şimdi, el'an, 23; Houtsma 54; Az. *indi*; R. I. 965; Bud. 209; Ş. Sul. 61; B. d. M. I. 117; P. d. C. 135; Köprülü: DTB. 3_1.

in — 1) Uzunluğun zıddı, bir şeyin eni, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 50; R. I. 1438; Bud. 211.
2) Koyun kulağının dilimi; Mukayese et R. I. 1438; Bud. 211.
3) Kıpçakça hayvanat yuvası; R. ibid; Houtsma 54; Ms: *yılan inidür* -yılan yuvasıdır-; Ş. Sul. 62; Lh. Os. 115; B. d. M. I. 242.

inam — Doğru, emin adam, 24; Ş. Sul. 62; R. I. 1441; Bud. 212.

inan — *İnanmaq* fiilinden emri hazır, 24; Houtsma 55; Kaş. I. 178; R. I. 1361; Lh. Os. 116; Ş. Sul. 62; Bud. 212; Köprülü: DTB. 62_6.

inandı — Bugünkü manasında, 24; Houtsma 55; Mukayese et *inan*

inä [Kıpç.] — = *İgnä*, 19.

inädi — Taşak yumurtalarını çıkardı, 23; Ş. Sul. 62; Kaş. I. 185; R. I. 1442.

inäk — Bugünkü manasında, 24; Kaş. III. 64 *iŋäk*; R. I. 1442 3; Lh. Os. 117; Ş. Sul. 63; R. USp. 272 *inkäk*; Bud. 103; B. d. M. I. 245; Houtsma 59.

inänmiş — İnetilmiş, 23.

inçü — İnci, 24; Kaş. I. 32 *yinçü*; Ş. Sul. 63; R. I. 1454; R. USp. 272 -cihaz, veraset-; Lh. Os. 116; Brock. Q-Y. 47 -veraset-; Bud. 213; B. d. M. I. 243; Köprülü: DTB. 25_8.

indi — Bugünkü manasında, 22, 23; Kaş. I. 94; R. I. 1439; R. USp. 271; Bud. 214; Lh. Os. 117; Ş. Sul. 64; P.P. 49_5; Köprülü: DTB. 11_1.

indürdi — İndirdi, 22; R. I. 1450; Köprülü: DTB. 61_2; Houtsma 54.

inim — Büyüğün küçüğe hitap ettiği zaman söylediği kelimedir, aslı itibariyle - küçük kardeş - demektir, 24; R. I. 1444, 1581; P.P. 28_7, 26_6; Zenkar. I. 155; Bud. 215; R. USp. 262; Uig. II. 26_{15} - büyük kardeş -; Thomsen; Inscr. de l'Ork. 142.

iniş — Nüzul, inmek, 24; Houtsma 54; Bud. 214; Köprülü: DTB. 57_5; R. I. 734 *äniş*; B. d. M. 244.

iŋlädi — İnledi, 25; R. I. (Osm.) 1446 7; Köprülü: DTB. 27_{18}; Bud. 213; Lh. Os. 112; Ş. Sul. 64.

ip — Bugünkü manasında; Kıpç. *yip*, 7; R. I. (Osm. Az.

Kırım. Çag.) 1564 5 ; Bud. 176 ; Lh. Os. 105 ; Ş. Sul. 45; Köprülü : DTB. 77_{11} ; B. d. M. I. 214 5.

ipar Misk, 7 ; Kaş. III. 5 *yibar*.

ir 1) Sıkılmak, 10 ; Kaş. I. 151 ; MW. 67 ; Uig. II. 78_{34}.
2) Vasıl olmak, irişmek ; R. I. (Osm.) 1456 ; Bud. 187; Lh. Os. 109 ; Köprülü : DTB. 60_1 ; Ş. Sul. 49 ; B. d. M. I. 224 ; P. d. C. 105 ; Brock. Q-Y. 54.
3) Ayırmak, götermek; Anad. *gözünü irmädi* - gözünü ayırmadı -.

iril Çekil, bertaraf ol, 10.

irin Cerahat, 12 ; Kaş. I. 121 *iriŋ* ; R. I. (Osm. Az.) 1461; Lh. Os. 109; Bud. 191; Ş. Sul. 50 *iriŋ* ; B. d. M. I. 725.

irk *İrkmäk* fiilinden emri hazır, 11; Kaş. I. 310; R. I. (Osm.) 1464 ; Lh. Os. 109; Bud. 189.

irkdi Topladı, 11.

irkildi Toplanıldı, 11.

irtä Yarın, 10 ; Houtsma 46 *ärtä* ; Kaş. I. 112 ; R. I. (Kazan. Tob. Bar.) 1469 ; Bud. 186 ; Ş. Sul. 48 ; B. d. M. I. 222 3 ; R. USp. 272.

isi Sıcak, 13 ; Houtsma 48; Kaş. III. 296 *isig* ; R. I. (Tob. Kırım. Az. Osm.) 1534 *issi*; Az. *isti*; MW. 68; Bud. 47 ; Ş. Sul. 13 ايسيغ ; B. d. M. I. 58 *isi* ; B. d. C. 114.

isidi Isındı, 14 ; R. I. (Tar. Çag.) 1535 ; Bud. 47 *isimäk*.

issilik Sıtma, 13 ; R. I. (Az.) 1535 *issitmä* ; Az. *isitmä* ; Bud. 47 8.

isirğa Küpe, 13; R. I. (Çag.) 542 *asirğa*; Houtsma 49 *asırğaq* ; P. d. C. 113 ايسيرغه ; Ş. Sul. 12 اسرغه.

isittirdi Bugünkü manasında, 14.

iş 1) Bugünkü manasında, 14, 39 ; Ms: *iş oŋdı* - iş düzeldi, 25 [oŋ- kelimesi için R. I. (Kırg. Uyg. Osm.) 1026] ; B. d. M. I. 226 ; R. I. 1546 7 ; Bud. 194 ; Lh. Os. 110 ; Köprülü : DTB. 7_{17} ; Ş. Sul. 52 ; R. USp. 272 ; P.P. 2_6.
2) Hadise, vak'a.

işik Eşik, 14 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 45 *äşik* ; R. I. (Tar. Tob. Kazan) 1551 ; Bud. 198 ; Ş. Sul. 54 ; Lh. Os. 68 اشيك.

işim Baldıra çekilen potur, 14 [Elyevm bilhassa Rumeli ahalisi kullanmaktadır] ; Mukayese et. R. I. (Tara lehçesi) 1555.

işitti — İşitti, 14; Houtsma 48; Kaş. I. I. 315; R. I. (Tar. Kazan. Osm.) 1553 4; B. d. M. I. 228; Köprülü: DTB. 17_{22}; P.P. 8_{8} *işid-*; Bud. 197; Lh. Os. 111.

işittirdi — Bugünkü manasında, 14; R. I. 1554.

işkik — Kayık küreği, 14; R. I. (Kazan) 1555 *işkäk*, (Bar. Tob.) 1556 *işki*, (Tel. Alt. Kom.) 911 *aşkik*.

işqun — Bir nevi ottur, lâtif kokusu vardır, 14; Farisîcesi شخون ve اشخون [Mukayese et. Vullers: Lexicon Perico-Latinum. T. I. 101].

it — 1) Köpek, 8; Houtsma 43; R. I. 1498; Lh. Os. 106; Ş. Sul. 46; Uig. II. 31_{52}; Köprülü: DTB. 19_{21}; Bud. 177; B. d. M. I. 216; R. USp. 305 *it*; Kaş. I. 90.
2) *İtmäk* fiilinden emri hazır; Kaş. I. 150; R. İ. 1500; Bud. 179; Lh. Os. 107; Ş; Sul. 46; B. d. M. I. 218.
3) *İtmäk* fiilinden emri hazır, 8; Kaş. I. 150; Bud. 179; Bud. 107; Ş. Sul. 46; Köprülü: DTB. 12_{9}; B.d.M. I. 217; R. I. (Kazan. Tob. Kırg.) 1501; Bang: KOsm. I. 31 n. 3.

iyin — Arka, 26.

iz — Bugünkü manasında, 12; Kaş. I. 76; R. I. 1536; Bud. 191 2; Ş. Sul. 50; Lh. Os. 109; Köprülü: DTB. 12_{22}; B. d. M. I. 225.

izdedi — Aradı, 13; Houtsma 47; Ş. Sul. 51; R. I. 1544; Çag. Sprachst. 233; Lh. Os. 109; Bud. 192.

izlik — Bir nevi ayağa giyilen pabuç, 13; Houtsma 47; Kaş. I. 96.

I

ı — Gönder, 7; *Idmaq* fiilinden emri hazır; Mukayese et *ıdı*; R. I. 1409.

ıdı — Gönderdi, irsal etti, 7; Kaş. I. 352, II. 276 *ıdmaq*; MW. 61; R. I. (Soy. Kom. Uyg.) 1380 *ıt*; P. P. 49_{3}; R. USp. 304; Xuastuanift 19_{16}; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 170; R: Altt. Inschr. 101; Brock. Q-Y. 47 ايدى; Uig. II. 23_{12}; Manich. 14_{1}.

ığ — Buğdayın üzerindeki saçak ve ya kılçık, 16.

ığladı — = [Türkm.] *Ağladı*, bugünkü manasında, 16; R. I. (Kom. Tub.) 1257; P. P. 5_{6}, 10_{6}; R. USp. 304; Kaş. I. 204.

ığlattı	Ağlattı, 16.
ılıq	Rebap, 16; Eskiden Anat. *ıqlıq* imiş.
ılı su	Sıcak su, 21; Kaş. I. *ılığ suw;* MW. 62; R. I. (Osm.) 1375; Lh. Os. 115; Bud. 208 *ılığ.*
ıqşadı	Kapu ve emsalinin açılma ve kapanmasından çıkan ses, 17.
ır	Şarkı, makamile söylenilen şey, 10; Kaş. III. 3; Uig. III. 46₈ *ir;* R. I. (Soy. Koib. Kaç.) 1365; Bud. 185.
ıra	Beşik ve ya ona benzer bir şeyi sallamak (emri hasır), 11; Kaş. I. 221 *ırğatmaq;* R. I. 1467 keza; P. d. C. 103; Az. *yırğalamax;* Anat. *ırğalamaq;* Ş. Sul. 49.
ırdın	Harman, 10; R. I. (Tob.) 1372 *ırtın;* Bud. 101 *ındır.*
ırğa	= *Ira*, 11; Salla.
ırğadı	Salladı, 11; Mukayese et *ıra.*
ırğaq	Çengel ve emsali, 11; Kaş. I. 125 *ırğağ;* P. d. C. 103; R. I. (Kazan. Sag. Tüm.) 1371; Bud. 29 *arğaq;* Ş. Sul. 49.
ırı	Gönülden uzaklaştır, 11; R. I. (Tel.) 1365 *ıra-.*
ırladı	Taganni etti, 10; Hautsma 46; Cag. Sprachst. 232 *irlamaq;* R. I. (Çag.) 1469 *irlamaq;* P. d. C. 105; Bud. 189; Köprülü: DTB. 27₁₅; R. I. (Koib. Sag. Soy.) 1372.
ırmaq	= *Arq*, 11; Bugünkü manasında; Ş. Sul. 49; Bud. 32; R. I. (Osm.) 1373; Köprülü: DTB. 19₃.
ırqtaq	Cebbar denilen yıldız, 11.
ısırdı	Dişledi, 15: Kaş. I. 138; R. I. (Osm.) 1388; Bud. 53; Ş. Sul. 51; Köprülü: DTB. 65₂₀.
ısmarladı	Bugünkü manasında, 15; R. I (Kırım. Osm.) 1396; Bud. 55.
ısra	Bir şeyin nihayeti, 15.
ışıq	Ziya, 14; R. I. (Az.) 1401 *ışıx;* B. d. M. I. 228; Ş. Sul. 54; Bud. 197.

Ǵ

ǵäbä	Bugünkü manasında, 78; R. II. (Osm.) 1577; Ş. Sul. 269; Bud. II. 113; B. d. M. II. 609; Zenker II. 736; Lh. Os. 712.
ǵäbärdi	Hamile oldu, karnı şişti, 78.

göbäk Bugünkü manasında, 78, 99, R. II. (Osm.) 1612; Bud. II. 142 *gübäk*; Lh. Os. 725; B. d. M. II. 651.

gül Bugünkü manasında (Fars.), 83; R. II. (Osm.) 1640; Houtsma 98; B. d. M. II. 637.

gülaf Farisîcenin *gül — ab* ından muharreftir, 83; Türkler *b* harfını *f* olarak telâffuz ettiklerinden *gülaf* olmuştur; Ms. *baqıh — faqıh*, yahut *baqıh qanı* gibi; R. II. (Kafk.) 1614 *gülap*; Az. *gülaf*; Houtsma 98.

günlük Buhurdanda yakılan bir nevi ağaç, 85; R. II. (Osm.) 1636; Lh. Os. 741; Bud. II. 167; B. d. M. II. 681.

K

käbäk Kepek, 78; R. II. (Kırg. Kom. Kırım) 1191; Kaş. I. 327, III. 66; MW. 100; Ş. Sul. 683; Bud. II. 112; B. d. M. II. 610.

käbärmäk Üflemek, şişmek, 78.

käbäs Börk, kalpak ve başa geçirilen sair şeyler, 78; Houtsma 95 - yüksek kalpak -.

käddi Bir şeyde yarık açtı, 79; R. II. (Osm.) 1565 [gayri müstamel] *gäd-*; Bud. II. 117.

kädük Bir şeyin bir tarafında hasıl olan çüzü şikeste, dişli gibi olan, 79; R. II. (Çag.) 1141; Ş. Sul. 253; R. II. (Osm.) 1565 *gädik*; B. d. M. II. 618; Zenker. II. 740.

käçä 1) Keçe, 79; Houtsma 96; Ş. Sul. 252; Kaş. III. 165; R. II. (Osm. Çag.) 1144; Lh. Os. 709; Bud. 174; B. d. M. II. 685.
2) Gece, 79; Houtsma 101; Kaş. III. 165 *kiçä*; MW. 107; R. II. (Tar. Alt. Tel.) 1144; B. d. M. II. 684 5.

käçä boldu Gece oldu, 79.

käçdi Geçti, 79; Houtsma 95; Kaş. I. 85, III. 7; MW. 101; R. II. 1142 3; Lh. Os. 713; Bud. II. 115; B. d. M. II. 615.

käçı Keçi, Kıpçak lehcesinde *äçki*, 79; Houtsma 96; Kaş. III. 165; MW. 101; R. II. (Kırım. Osm. Çag.) 1145; Bud. 116; Lh. Os. 684; B. d. M. II. 616.

käçüt Keçit, 79; R. II. (Tel. Çag.) 1148 *käçit*; B. d. M. II. 616; Bud. II. 115.

käklik Bugünkü manasında [Kuş]. 83; Kaş. I. 398; MW. 102;

R. II. 1063; Az. *käxlix* (Djaferoglu: 75 Lieder § 50); Zenker II. 755; B. d. M. II. 636; Bud. II. 131.

käläbän Miskinlik hastalığına uğrıyan kimse, 84.

käläk Bir nevi tahtadan mamul sal, 84; R. II. (Osm.) 1112- Dicle ve Furat nehirlerinde istimal edilen ve deriden mamul sal-; Zenker II. 757; Bud. II. 134.

käldäçiyıl Gelecek sene, 83.

käldi *Kälmäk* fiilinden mazi, 78, 83; R. II. 1109; Kaş. II. 22; MW. 103; Houtsma 98; P. P. 4$_6$; R. USp. 282; Uig. II. 22$_{24}$; Bang: Monog. 22$_{33}$; Lh. Os. 720.

kälin Gelin, 84; Kaş. I. 339; MW. 103; K. II. 1117; Lh. Os. 722; B. d. M. II. 643.

kältürgän — *Kätürän*, 78.

kältürdi Getirdi: 78, 83; Kaş. I. 86 *kältürmäk*; MW. 103; Houtsma 98; R. II. (Tar. Şark lehç.) 1122.

kämä Kıpçaklarda binilecek bir şey, gemi, 84; R. II. 1205-kayık-; Bud. II. (Tatar) 138; Houtsma 98.

kämi Gemi, 84; Kaş. I. 156; MW. 103; R. II. (Çag.) 1208, (Osm.) 1582 *gämi*; Bud. II. 138; P. P. 34$_2$.

kämişti Atlı. 84; Kaş. II. 89; Uig. III. 47$_{18}$, 48$_{20}$; P. P. 61$_6$; Uig. II. 77$_{28}$.

kämrik Dişi kedik, 84.

kämürdäk Kıtırdak (Kemik), kemirtlik, 84; R. II. (Çag.) 1210 *kämirdäk*, (Osm.) 1207 *kämärtlik*; Bud. II. (Kazan. Mişer) *kimirçik*; Zenker. II. 761; Lh. Os. 698.

kämürdi Kemirdi, 84; Kaş. II. 70; MW. 104; R. II. 1209; Bud. II. 107; Zenker II. 761; B. d. M. II. 646.

kän Vâsi, geniş, gen, 85; Kaş. III. 265 *kin*; MW. 108; R. II. (Çag. Karaim) 1074; R. USp. 283 *käŋ*; Ş. Sul. 268.

känä Bilhassa hayvanların vücuduna konup kanını içdikçe şişen ve içeri dalan sinek, 84; Az. *gänä*; Houtsma 99; Ş. Sul. 255; R. II. (Osm.) 1075; Bud. II. 140; B. d. M. II. 650.

känäşdi Meşveret etti, 85; R. II. (Karaim) 1078; Bud. II. 140.

kanäşkä Meşveret, 85; R. II. 1078 (Karaim) *känäş*.

kändir Kınnap, keten, 85; Houtsma 99 *kindir*; R. II. 1081; Ş. Sul. 255; Lh. Os. 698; Bud. II. 140; B. d. M. II. 649; P.P. 2$_1$.

kändü Kendisi, 85; Ms: *kändü öz bärdi* ve *kendüzi bärdi* ve *kändü özi bilsün*; R. II. (Orh.) 1080 *käntü*; (Kom.

Osm.) 1081 *kändi*; R. USp. 283 *kändü*; Bang: KOsm. I. 33 § 34, 33₁; Brock. Q-Y. 54; Vamb. Altosm. Sprachst. 189; P.P. 10₁ *käntü* Köprülü: DTB. 26₁₇; B. d. M. II. 649; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 41.

känkäç — *Känkäş*, 85.

känkäş Meşveret, 85; Kaş. III. 270 *käŋäş*; MW. 104; R. II. (Karaim) 1078 *keneş*.

känt Köy, 85; Kaş. I. 21 *känd*; MW. 104; Houtsma 99; R. II. 1079; Az. *kät* (Djaferoglu: 75 Lieder § 70): Bud. II. 139; Lh. Os. 698; B. d. M. II. 649.

käp Kalıp, 78; Bud. II. (Alt.) 111-fotin kalıbı, elbise-; Moğ. *käb*; R. II. (Tel. Alt. Leb. Şor.) 1184.

käpçä Büyük kaşık, 78= fars. کفچه; R. II. (Kırım. Osm.) 1189; Lh. Os. 683; B. d. M. II. 610.

käräk Gerek, lâzım, 80; Ms: *nä käräk* ne lâzım; Kaş. I. 143; MW. 104; Ş. Sul. 253; R. II. 1086 7; Lh. Os. 716; Bud. II. 119. P.P. 57₁ *kärgäk*; R. USp. 283 keza *kärgäk*.

käräp [Kıpç.] = *Kümä*, 84.

käräp Gemi, 80; Houtsma 96; R. II. (Kazan. Tel. Alt.) 1093 [Radlofa göre bu kelime rusçanın Korabl' -gemi- kelimesinden muharreftir].

kärdi Gerdi, 80; Kaş. I. 177; MW. 104; R. II. 1084, (Osm.) 1555 *gärmäk*; Lh. Os. 717; B. d. M. II. 625; Bud. II. 124; R. USp. 283.

käriş Tepe, 81; Kaş. I. 309; MW. 105.

kärişdi Ona zıd gitti, 81; R. II. (Tel. Leb. Alt.) 1096-kavga etmek-.

kärkidi Cıma eder gibi birisinin diğerine sürtünmesi (Onanisme) 80; Az. *kärkinmäk*; R. II. (Çag.) 1100; Çag. Sprachst. 326.

kärki Keser, 80; Houtsma 97; Kaş. I. 360; MW. 105; R. II. (Karaim. Kom. Kırg.) 1100; Ş. Sul. 253-büyük balta-; Lh. Os. 688; P. d. C. 457.

kärkü Üzerinde bir şey dokunulan tezkâh, 80; R. II. (Tel.) 1100 *kärki*.

kärmän Şehir, 81; R. II. (Çag. Kom.) 1108 - müstahkem mevki -; Houtsma 97; Lh. Os. 688; B. d. M. II. 625.

kärpüç Kerpiç, 80; Houtsma 96 *kärpiç*; Ş. Sul. 253; Kaş. I. 311; MW. 105; R. II. (Kazan) 1411 *kirpiç*; B. d. M. II. 621; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.

kärsän Ağaçtan hamur teknesi, 81; Ş. Sul. 253; P. d. C. 457.

kärtdi	*Kärtmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 81; Kaş. III. 315; MW. 105; Houtsma 96; Ş. Sul. 253; R. II. 1102; Bud. II. 121; Lh. Os. 686; Zenker II. 743.
kärtmä	Elma, 81; D nüshasında 81з *kärtmä alması*; Türkmencede ise *armut* müstameldir; Houtsma 96-armut-; R. II. (Kom.) 1105-armut-.
kärtik	Kertik, 81; Ş. Sul. 253; Kaş. I. 398 *kämrük*; MW. 104, 105; R. II. 1103; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.
kärvansara	Han, otel, kervansaray, 81; Houtsma 76; Mukayese et R. II. (Osm. Çag. Az.) 1107 *kärvan*; Bud. II. 108; Lh. Os. 688; B. d. M. II. 626.
käsältäki	Kertenkele ve ona benzer bir hayvan, 82; R. II. (Tob.) 1386 *kisärtäkä*; Bud. II. (Kırg.) 177 keza.
käsiçi	Bugünkü manasında, 82; R. II. (Osm.) 1164; Lh. Os. 692; Köprülü: DTB. 22₉.
käskäldi	Parça parça kesti, 82; R. II. (Karaim) 1166 *kaskele-*.
käski	Pıçkı, 82; Kaş. I. 13; MW. 105; R. II. (Tel. Osm.) 1166; Lh. Os. 691; B. d. M. II. 630.
kästi	*Käsmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 82; Kaş. I. 11; MW. 105; Houtsma 97; R. II. 1154 5; Ş. Sul. 254; B. d. M. II. 630; Bud. II. 128; Köprülü: DTB. 33₁₁.
käsük	Harem ağası, tavaşi, 82.
käşk	V nüshasında *kışk*, 82; D ise *köşk* şeklinde almış, 82₁₀; Aslı itibariyle farisîce olduğundan doğrusu *käşk* tir (Mukayese et Vullers: Lexicon Persico-Latinum. II. 842) -peynir, krut-; Köprülü: DTB. 23₈ *käş*.
käskä	Keşke, 82; R. II. (Karaim) 1183; Köprülü: DTB. 23₈.
käşkän yıl	= *Aşınğı yıl*, 14.
käşti	= *Käçti*, 79; Az. *keşti*.
käşür	Havuç (fars.), 82; Ş. Sul. 254 *käşir*; R. II. (Çag. Hiva) 1182 keza.
kätä	Bir nevi ekmek, 79; Alyevm Azerbaycanda mevcuttur; R. II. (Osm.) 1128 - Pirinç unundan yapılmış bir nevi pasta -.
kätälük	Boğaz, 79.
kätik	Kedik, dişlerden birisinin düşmesiyle hasıl olan aralık, 78; R. II. (Kırg.) 1130 - dişsiz -;
kätük	= *Kädük*, 78.
kätürän	Getiren, 78; Aslı itibariyle *kätürgän*.

ketürdi — *Kältürmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 70; R. II. (Şark. t.) 1130; P.P. 22_{7}; Thomsen: Inscr de l'Ork. 33 n. 1.

kävändi — Seyindi, 86; D nüshasında *küvändi*, 86_{1}.

kävänç — Ferah, sevinç, 86.

kävrük — Gevrek, 86.

kävşädi — Geviş getirdi, Ms: *dävä kävşär* - deve geviş getirir -, 86; R. II. (Çag.) 1202; Ş. Sul. 257; Kaş. III. 213; MW. 106; R. II. (Osm.) 1581 *ǵävşī* -; Bud. II. 156.

kävük — Saman, 86.

kävül — Kütüksüz fakat incire benzer meyvesi olan bir nevi ağaç, 86.

kävüldi — İhtiyarladı, 86.

kävür — Kâfir, 86; R. II. (Karaim) 1201 *käfir*.

kävüz — Yaygı, yere yayılan şey, 86; Houtsma 99.

käzüç — Çok gezen adam, gezgin, 82_{3}; *V.* nüshasında *küzüç*, 82.

käy — İyi, 86; Kaş. I. 270 1 *käd*, *käḏ*; MW. 101; Houtsma 101; Bang: Briefe. II. 238 9. n. 3.; Uig. I. 6_{1}; Ferhenkname 96; Köprülü: DTB. 11_{13}, 80_{15}; Arab. Filolog 18_{6} Brock. Q-Y. 58; Vam: Alt-Osm. Sprahstudien 167; R. USp. 282 *käd*.

käyäsi — Giyesi, elbise, 86; Kaş. I. 359 *käḏǵü*; MW. 101; Köprülü: DTB. 71_{15} *käysi*.

käydi — Geydi, 68.

käydürdi — Geydirdi, 86.

käykänäk — Bir takım kuşlar, 86.

käymäk — Geymek, 86; Kaş. I. 331 *käḏmäk*; R. II. (Tar. Çag.) 1054; MW. 101; Ş. Sul. 267; Houtsma 101; R. USp. 282 *kädmäk*; P. d. C. 488; Uig. II. 86_{48} *kät*.

käynädi — Kuş yuvasını bıraktı ve başka yuvaya yerleşti, 76.

käz — 1) İki nüshada da yanlış olarak *kiz* alınmıştır fakat doğrusu *käz* olsa gerek - yay gezi -, 81; Kaş. I. 274, III. 235; R. II. (Kırg.) 1170, (Çag.) 1574 *ǵäz*; Ş. Sul. 269; B. d. M. II. 627; P. d. C. 458; Lh. Os. 718; Çag. Sprachst. 326.

2) Kıpçak ve Türkmenlerde müstameldir; Ms: *bukäz* ve *bir käzdä*, kerre, merre, defa, 34, 81; R. II. (Kırg.) 1171, (Osm.) 1574 *ǵäz*; Bud. II. 126; B. d. M. II. 627; Ş. Sul. 269.

käzän Keven, kudret helvası, havadan yere yağan yumşak bir madde ki helvaya benzer, 81.

käzärdi Cıma için aletini dimdik yaptı, 82.

käzdi Gezdi, 82; Kaş. II. 9; R. II. (Çag. Karaim) 1171, (Osm.) 1574 *gäz*; Ş. Sul. 266; Lh. Os. 717; P. d. C. 486 کزمك.

käzdürdi Gezdirdi, 82; R. II. (Kırg.) 1180.

käzlik Okun kirişe dayanan yerini oymak için kullanılan bıçak, 81; R. II. (Çag.) 1180 - ufak cep bıçağı -; Kaş. I. 398; MW. 107; Ş. Sul. 254; P. d. C. 459.

kibi Gibi, 78; R. II. (Kom. Osm.) 1400; Lh. Os. 712; B. d. M. II. 610.

kiçdi Tabiatiyle geç kaldı, 79; Kaş. III. 146 *kiçilämäk*; MW. 107; R. II. (Kazan) 1381.

kiçi Küçük, sagir, 79; Kaş. I. 86 *kiçik*; MW. 107; R. II. (Osm.) 1381; Houtsma 96 *küçük*; Uig. III. 82_{17} *kiçig*; R. USp. 284 keza; P.P. 67_{8} *kiçig*; Az. *kiççix*; Bud. II. 117.

kiçidi Kaşındı, 78; Ms: *äti kiçidi* - eti kaşındı -, ve yahut *äli kiçir* - eli kaşınır -, 79; Kaş. III. 194; MW. 107.

kiçiçük [Türkm.] = *Kiçi*, 79.

kiçıkdi Mahsus gecikti, 79; Kaş. III. 136; MW. 107; R. II. (Kazan) 1381; Bang: KOsm. II. 12_{13}

kiçit = *Kaçüt*, 79.

kiçkinä [Kıpç.] 1) Küçücük, 79,
2) İsmi has; Houtsma 96 كچكنه.

kikiş Alın, 83.

kilim Elbise, 84; R. II. 1373 - derviş cübbesi -.

kilit Anahtar, 84; R. II. (Kırım. Kırg.) 1370; Houtsma 98; Bud. II. 134 5 *kilid*; Lh. Os. 696.

kilitlädi Bugünkü manasında, 84; R. II. (Osm.) 1371 *kilidlä* -; Bud. II. 135.

killikçä İki nüshada da *kilikçä* yazılmıştır. Asli itibariyle kelime *kir* - *lik* - *çä* den ibarettir. *R* in assimilationu sayesinde *killikçä* olmıştır. Manası - yastığın üzerine örtülen örtü -, 83.

kim Bugünkü manasında, 84; Houtsma 98; Kaş. I. 284; MW. 108; R. II. 1402; Ş. Şul. 267; P. P. 22_{4}; Lh. Os. 711; R. Usp. 283; Bud. II. 181; B. d. M. II. 689; Köprülü: DTB. 30_{17}.

kimärsä — *Kimsä* 84; Ş. Sul. 267 ; Bud. II. 181 ; Brock. ZDMG. 1901; Bang: KOsm. I. 22 n. 3.
kimärsänä — *Kimärsä*, 84.
kimsä Şahıs, bugünkü manasında, 84; R. II. (Osm.) 1405; Lh. Os. 711; Köprülü: DTB. 10_{16}; B. d. M. II. 690; Bang: KOsm. I. 22 n. 3.
kin Misk kokusu, 85.
kinbala Misk yavrusu, 85.
kindik Göbek, 85; Houtsma 99 *kündik*; R. II. 1348.
kinçäk 1) Misk göbeği, 85.
2) İsmi has.
kinkinä D nüshasında *kinkiçä* 85_2; *kin* in tasğiri olup-misk ceğiz-manasındadır, 85.
kir Bugünkü manasında, 83; Kaş. II. 167; MW. 108; Houtsma 96; R. II. 1349 50; Bud. II. 118 ; Ş. Sul. 264; R. USp. 284; Lh. Os. 685; B. d. M. II. 686.
kirayä Kira, 80; R. II. 1352.
kirayä bärdi Kiraye verdi, 80.
kirdäk Yeni damadın zifaf evi, 20; R. II. (Osm.) 1559; B. d. M. II. 622 *gärdäk*.
kirdi Girdi, dahil oldu, 80 ; Kaş. I. 82 ; MW. 108 ; R. II. 1350 ; Houtsma 96 ; Ş. Sul. 265; P.P. 12_2; Bud. II. 175; R. USp. 284; B. d. M. II. 625.
kiriş Ok kirişi, veter, 81; Houtsma 97; Kaş. I. 172; MW. 108; R. II. 1358; B. d. M. II. 627; Lh. Os. 689.
kirişti Girişti, 81; Kaş. II. 80 MW. 108; R. II. 1359; Bud. II. 174.
kirkä bärdi [Kıpç.] = *Kirayä bärdi*, 80.
kirpi Bugünkü manasında, 80 ; Kaş. I. 348 ; MW. 109; Ş. Sul. 253; R. II. (Kom. Kırg. Osm.) 1365; B. d. M. II. 621; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.
kirpik Bugünkü manasında, 80; Kaş. I. 397; MW. 109; Houtsma 96 *kärpik*; Ş. Sul. 265 ; R. II. 1365; Köprülü: DTB. 7_7; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.
kirş Yarış, oyun, ok atışı gibi müsabakada kendi tarafında olan kimse, 81; Ms: *bu kirişimdür*-bu benim müsabakade yanımda bulunan arkadaşımdır-.
kirtü Doğru sözlü manasında olup, kendisinden fiil yapılmazmış, 80; Kaş. I. 349; MW. 109; Houtsma 96 *kärti*; R. II. 1103 keza; Brock. Q.-Y. § 53.
kirtü söz Doğru söz, 81.

kirtü sözlädi	Doğru söyledi. 80; Houtsma 96 *kärti ait.*
kirtülädi	— *Kirtü.* 80; Her hangi bir işte ciddiyetle davrandı.
kiş	V yoktur; Samur, 83; Kaş. III. 91; MW. 109; R. II. 1391 ; Ş. Sul. 266; Bud. II. 178; B. d. M. II. 688; P. d. C. 486.
kişän	Ayak bağı, 82; Kaş. II. 12-atın ayak bağı -; MW. 109; Ş. Sul. 266-zencir, payi bend-; R. II. (Tar. Kom. Çag.) 1392; Houtsma 97; P. d. C. 486.
kişänlädi	Atın ayağına bağ vurdu, 83; R. II. (Çag.) 1392.
kişi	1) Adam, insan, 82; Kaş. I. 85; MW. 109; Houtsma 97; Ş. Sul. 266; Bang: Briefe II. 245; R. II. 1392; Bud. II. 178; B. d. M. II. 689 ; Köprülü: DTB. 31 ; Az. *kşi* (Djaferoglu: 75 Lieder § 19). R. USp. 284; P.P. 115. 2) Kadının kocası, sevc; Ms: *kişin ävdädür*; Lh. Os. 710.
kişnädi	*Kişnämäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 83; Kaş. I. 200, II. 223 ; MW. 109; Ş. Sul. 266; Houtsma 97; R. II. 1893 ; Bud. II. 129 ; Lh. Os. 710 ; B. d. M. 688/9; Bang: KOsm. II. 3332.
kitti	Gitti, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 367; Ş. Sul. 264; R. II. (Kazan. Bar.) 1374; R. USp. 284; Uig. II. 4928.
kiyiz [Kıpç.]	Kece, 79, 82; Houtsma 101; Bud. II. (Çag. Tat.) 183 *küz*, (Tob. Alt.) *küs*; Kaş. I. 265 *kidiz*; MW. 108; Ş. Sul. 265; R. II. (Kazan) 1408 *kiyiz*, (Kom. Kazan, Kırg.)1389 *kîz.*; P. d. C. 485.
kizlädi	1) Gizledi, 82; Houtsma 97; Kaş. I. 92; MW. 110; Ş. Sul. 265; R. II. (Osm.) 1390; P.P. 561 ; Bud. II. 176. 2) *Kit. Bäylik* e göre ayrıca حضر manasında imiş. Dozy de bu kelimenin manası [Suppl. II. 59] - yeri ekmek ve terbiye etmek-dir, lâkin hiç bir Türk lehcesinde bu manaya tesadüf edilmiyor.
köbkök	Gömgöy, 84; Şeyh-Fahraddine göre *kömkök*, 78.
köç	Bugünkü manasında, [Arapça tercümesine bakılırsa, kafilenin içinde kadın bulunduğu takdirde *köç* denilmekteymiş] 79; R. II. (Çag. Uyg.) 1286 7; Bud. II. 144/5; P. d. C. 464; B. d. M. II. 656.
köçdi	*Köçmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 79; Kaş. I. 270, III. 60; Houtsma 96; R. II. 1287, (Kazan) 1491 *küç-*; Bud. II. 145; P. d. C. 464; Uig. II. 249.
köçkän	Kerkes kuşu, 79.
kök	1) Renk (açık mavi), 83; Kaş. I. 302 ; R. II. 1218; MW.

111; Houtsma 97; Ş. Sul. 259; Bud. II. 157; B. d. M.II. 671; P.P. 381; *kök r(ä)ngi*-mavi göy-.
2) Sema; Kaş. I. 46; R. II. 1220; Houtsma ibid.; MW. 111; B. d. M. II. 670; R. USp. 284.
3) Cins, kök; Ms: *kökün nä*-hangi cinsden ve ya sülâledensin, 83; Kaş. II. 226; MW. 111; R. II. 1221 2; Houtsma 97; Ş. Sul. 259; P. d. C. 471; Bang: KOsm. I. 40 n. 1; Lh. Os. 706; Bud. II. 157.

kökän Erik, 83; Houtsma 100.

kök çübär D nüshasında *kök çübür*, 835; Ucu kırık kılıç, 83.

köklädi Oldu, kökleşti, 83.

kökrädi Gürledi, 83; Bud. II. 158; P. d. C. 473; R. II. (Uyg. Osm. Kom.) 1224.

kökrämäk Gürlemek, 83; Kaş. I. 112, II. 12; MW. 111; R. II. 1224 5.

kök yolu Hacılar yolu, saman hırsızı yolu, fars. kehkeşân, 83.

kölgäy Kölge, hayal, 84; Houtsma 98 *köläk*; Kaş. I. 342 *kölik*; MW. 112; R. II. (Kırım. Az.) 1273 *kölgä*; Bang: KOsm. II. 52; Uig. II. 3988 *köligä*; P. d. C. 475 *küläkä*; Bud. II. 161; B. d. M. II. 675.

kömdi Gömdü, 84; Houtsma 98; Kaş. II. 23; MW. 112; R. II. 1319.

kömkök = *Köbkök*, 84; Kaş. I. 284; MW. 111; Bud. II. 157.

kömüldürük Atın göğsündeki kayışların iltisak noktasında yapılan süs, 84; Ş. Sul. 261 - At ve devenin gerdanına astıkları mercan halkası-; Houtsma 98; R. II. (Tel. Kom.) 1322 *kömüldürgä*; (Moğ.) *kömüldürge* [Poppe. N: Das Mongolische Sprachmaterial einer Leidener Hadschrift. Leningrad 1928. S. 67].

kömülgän Şiddetli çamur, 84.

kömür Bugünkü manasında, 84; Houtsma 98 *kämür*; Kaş. I. 418; MW. 112; Ş. Sul. 261; R. II. 1320 1; Bud. II. 164; Lh. Os. 807; B. d. M. II. 676 7.

kön Meşin, gön, 85; Kaş. III. 162; MW. 112; R. II. 1241; Bud. II. (Çag. Tat.) 164; P. d. C. 477.

köndärdi Gönderdi, 85; R. II. (Kom. Karaim) 1247; Bud. II. 165 *göndermek*; B. d. M. II. 680 keza.

könläk Gömlek, 85; Kaş. III. 259 *köŋläk*; MW. 112; Houtsma 100 *küŋläk*; R. II. (Çag. Şark. t.) 1239 *köŋläk*; Az. *köynäx* [Djaferoglu: 75 Lieder 22 § 49]; Ş. Sul. 262 کوینك.

köŋül Gönül; *Kit. Bäylik* te *könül* olup -nefs- manasında kul-

lanılmıştır, 85; Kaş. I. 66; MW. 113; Houtsma 100; Ş. Sul. 262; R. II. 1236 7; R. USp. 284; P. P. 16_5 *köngül*; P. d. C. 480; Uig. II. 21_{13}; Bang: KOsm. III. 5_{50}.

köp Çok, kesîr, 78; Ms. *bu köptür-* bu çoktur; Aynı manayı ayrıca *çoktur, öküştür, dälimdür* kelimeleri ifade etmektedir; Kaş. II. 264; Houtsma 95. R. II. 1309; Bud. II. (Çag. Tat.) 141; P. d. C. 461; R. USp. 284 *köb.*

köpäk 1) Çok tüylü köpek, 78; Houtsma 99; Ş. Sul. 256; R. II. (Osm. Kırım) 1310; Bud. II. 142; P. d. C. 62; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 652 3; Köprülü: DTB. 35_6.
2) İsmi Has.

köprü Bugünkü manasında, Türkmenlerde ise yalnız büyük asma köprü, 78; Kaş. I. 397 *köprüg*; MW. 113; Houtsma 95; R. II. (Kom. Osm.) 1313; Az. *körpü*; Ş. Sul. 256 *köprük*; Bud. II. 142; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 651; Köprülü: DTB. 27_3.

köpüdi Astarlı olan elbiseyi silkti, 78.

köpük Bugünkü manasında, 78; Kaş. I. 327, III. 99; MW. 113; Ş. Sul. 256; R. II. (Osm. Çag.) 1311; Bud. II. 142; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 653.

köpürdü Bugünkü manasında, 78; Kaş. II. 60; MW. 113; R. II. (Osm. Kırım) 1312; Bud. II. 142.

körän Gören; Aslı itibarile *körkän*, 79.

kördi *Körmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 80; Kaş. I. 60; MW. 113; Houtsma 96; R. II. 1249; P. P. 76_3; R. USp. 284; Uig. II. 19_{11} *körkürü*; Thomsen: İscr. de l'Ork. 162.

kördürdi = *Körküzdi*, gösterdi, 80.

körk Güzellik, 80; Kaş. I. 295; MW. 113; R. II. (Kom. Uyg. Çag.) 1259; R. USp. 284.

körklü Güzel, 80; Kaş. I. 47 *körklüg*; MW. 113; R. II. (Kom.) 1261; R. USp. 284 *körtlä*; P. P. 42_2, 42_8 *körklä*; Uig II. 15_5 keza; Az. *görkämli* - güzel, yakışıklı -; D nüshasında *körüklü* 80_6; Le Coq. I. 10_6 *körtlä.*

körküzdi Gösterdi, 80.

körpä Körpe, süt emen kuzu, 81; Kaş. I. 348; MW. 113; Ş. Sul. 257 8; R. II. (Kom. Osm.) 1266; B. d. M. II. 658; Lh. Os. 703; Köprülü: DTB. 52_{12}.

körsädi Bir kadınla yatmak için şehveti arttı, 81.

köründü Göründü, 80; Kaş. I. 72, II. 123/4; MW. 114; R. II. 1254.

körüşdi — Musafaha etti, 81; Kaş. II. 80; MW. 114; R. II. 1257; P. P. 76_3.

körtül — Kuvvetli, şiddetli, 81.

köstärdi — Gösterdi, 80; Ş. Sul. 259; R. II. (Kaç.) 1298 *köstür*; Bud. II. 155 *göstärmäk*; Brock. Q-Y. 55; Arab Filolog 22 n. 9.

köşäk — Deve yavrusu, 82; Ş. Sul. 259-bir senelik deve yavrusu; Houtsma 100; R. II. (Osm.) 1305 - Genç deve ve her bir genç hayvan-; Bud. II. 156; B. d. M. II. 669.

köşk — (Farıs.) köşk, kasır, 82 ; R. II. (Osm.) 1306; Bud. II. 156; Lh. Os. 706; B. d. M. II. 668 9; Köprülü : DTB. 23_8.

köt — Arka, bugünkü manasında, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 270; MW. 114; R. II. 1275; Bang : Brife IV. 39; Ş. Sul 256; Bud. II. 143; B. d. M. II. 653.

kötlädi — Arapça tercümesi kâfi derecede anlaşılmıyor. Nüshaya bakılırsa -götünü kullandı- diye tercüme etmek lâzım gelir, 79; Bugünkü Kazan Tatar lehcesinde - caydı - manasındadır.

köturdi — Götürdü, 78; Houtsma 95: Kaş. I. 429, II. 37; MW. 114; R. II. 1279 80; Ş. Sul. 257; Bud. II. (Çag. Tat.) 143 *kütärmäk*; Uig. II. 25_{17}.

köynük — Yanan, (Peşiman olan), 86; Mukayese et *köyündi*.

köyündi — Yandı,(Peşiman oldu), 86; Kaş. I. 46; MW. 111; Ş. Sul. 263; R. II. 1216; Bud. II. 171.

köyündürdi — Yaktı, 86.

köz — 1) Çeşme, 81; Lh. Os. 730.

2) Göz, 81 ; Kaş. 285 ; MW. 114 ; R. II. 1299 ; Ş. Sul. 285 ; Houtsma 99 ; Bud. II. 152 ; B. d. M. II. 663; R. USp. 284 ; Xuastuanift 26_1.

3) Ateş (Fars.) ; Kaş. I. 283 ; MW. 114; R. II. 1300; B. d. M. II. 664; P. d. C. 464.

4) Arapça tercümesinde اذیکر yazılıdır. Kelimenin manası anlaşılmıyor. Kamus I. 448 de *akir* diye bir nevi „*kök*" ten bahsedilmektedir. Dozy : Supp. I. 46 de - Racine de l'Irix faux acore - manasında ayrıca bir ایکر kaydına tesadüf ediliyor. Bunların *köz* kelimesi ile nakadar alâkadar olduğunu tayin edemiyorum.

közäk — Büyük gözlü adam, 81.

közlädi — Murakabe etti, 82; Kaş. II. 177; Houtsma 99; R. II. (Karaim) 1303, (Osm.) 1610 *gözlämäk*; Bud. II. 153; B. d. M. II. 666; Bang : KOsm. II. 57. n. 2 ; Brock. Q - Y. 58.

köznü — Ayna. 81; Kaş. III. 34. 280 *közüngü*; MW. 115; Ş. Sul. 258 *küzgü*; Houtsma 99 *közügü*; Bang: KOsm. II. 50. n. 1; Thomsen JRAS. 1912. S. 212 *közüŋü*.

közsüz — Âma. 81; Houtsma 99; P. P. 745.

közsüz säbäk — Kör sıçan. 82.

közündürük — Kıldan yapılıp gözün üzerine konulan göz örtüsü, hayvanların etrafı görmemek için gözlerine takılan kapak, belki de gözlük (?). 81.

kübä — Harp esnasında geyilen zırh. 78; Houtsma 95; Kaş. III. 163; MW. 115; R. II. (Kom. Tel. Taran. Çag.) 1517; Ş. Sul. 256 *küpä*; P. d. C. 462.

kübür — Sandık. 78.

küç — Kuvvet. güç. 79; Ms: *küç birdi* -yardım etti, takviye etti-; Houtsma 96; Kaş. I. 146; MW. 115; R. II. 1489 90; R. USp. 285; P. P. 37_2; B. d. M. II. 655; P. d. C. 464.

küçändi — Yüklenmeğe gücü yetmedi (hücum etmeğe gücü kâfi gelmedi). 79; Kaş. II. 123; MW. 115; R. II. (Şark. t.) 1492; Bud. II. 145; R. USp. 285.

küçük — 1) Köpäk yavrusu. 79; Az. *küçüx*; Houtsma 96; Ş. Sul. 257; R. II. 1494; Bud. II. 146; P. d. C. 464.
2) Kuyruğu kesik. 79; Ms: *küçük it* -kuyruğu kesik köpek-.

kügärçin — Güvercin. 83; Kaş. III. 309 *kügürçgün*; MW. 116; Houtsma 99 *köwärçin*; R. II. (Kazan) 1427; Bud. II. 159.

kükäwün — At sineği. Kıpçak lehçesinde ise zenbur manasındadır, 83; Kaş. I. 164 *kökägün* -sarı sinek-; MW. 111; R. II. (Kazan) 1427 *kögäwin*; Ş. Sul. 259 *kükäyin* كوكايين; Bud. II. (Kırg. Alt.) 158 *kögüün*.

kül — Bugünkü manasında. 83; Kaş. I. 115; MW. 116; Houtsma 98; R. II. 1465; Bud. II. 132; Ş. Sul. 260; Lh. Os. 707; B. d. M. II. 674.

küläç — Çok gülen. beşuş çehreli kimse. 83; B. d. M. II. 674; Bud. II. 161.

küldi — 1) Güldü. 83; Kaş. I. 115; MW. 116; Houtsma 98; R. II. 1466; Bud. II. (Çag. Tat.) 161; Ş. Sul. 261.
2) Koyun keserken ayağını bağladı.

küldürdi — Güldürdü. 83; Bud. II. 161; Rad. II. (Uyg. Şark. t.) 1477.

külkäç — Kadınların başlarına bağladıkları bez. 84.

küllük — Kül dökülen yer. 84; R. II. (Osm. Tob.) 1476; B. d. M. II. 674.

kümä — Hasır, 84. Mukayese et Dozy: Suppl. II. 503 (Arap.) [illegible] -Sorte de petite natte épaisse -.

kümüş — Gümüş, 84; Houtsma 98; Kaş. I. 145; MW. 117; R. II. 1528; P. P. 36_7, 42_3; Bud. II. 163; R. USp. 285; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 38. 186. n. 115.

kün — 1) Gün, yevm, 85; Kaş. I. 285; P. P. 20_1; R. USp. 285; Bud. II. (Çag.Tat.) 164; P. d. C. 477; Xuastuanift 20_{18}; Uig. II. 21_{19}.
2) Güneş, 85; Kaş. I. 67; MW. 117; Houtsma 99; Ş. Sul. 261; R. II. 1436; R. USp. 285; Bang: Monog. 18_{37}.

künändi — Nimet ve izzet sahibi oldu, 85; R. II. (Çag.) 1439- sevindi-.

künäri — Kelime *kün* — *äri* den mürekkep olup İsmi has mukabilinde kullanılmıştır, 85; Diğer *är* le teşekkül etmiş bir çok ismi haslara tesadüf edilmektedir; Mukayese et Houtsma 45 *är*; Bang: Muséon. t. XXXIX 1926. s. 49 n. 2; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 34.

künäş — a) Güneşin ziyası b) Güneş, 85; R. II. (Tel.) 1440; Ş. Sul. 262; Bud. II. 165; Zenker II. 779.

künç — D nüshasında *künüç* 85_1; Nimet 85.

künçäk — Don, 85; Houtsma 100 *könçäk*.

künçük — Cep, 86; Kaş. I. 399; MW. 117.

kündüz — Gündüz, 85; Kaş. I. 382; MW. 117; Houtsma 99; Ş. Sul. 262; R. II. 1446; R. USp. 285; Bud. II. 165.

künilädi — Kıskandı, 86; *Kit. Bäylik* de haset etti; R. II. (Bar. Kom. Karaim) 1441 *künülä* -; Bud. II. 167.

künsäli — *Kün* — *säli* kelimelerinden mürekkep olup -temiz güneş- demek ise de, ismi hastır, 85.

küni — Kıskanç, 86; Ş. Sul. 263; R. II. (Tel.) 1441 *künü*; Uig. II. 86_{32}; Bud. II. 167.

küp — Bugünkü manasında, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 136, 180; MW. 117; R. II. (Kırım. Osm.) 1514; Bud. II. 141; R. USp. 284; B. d. M. II. 651; Lh. Os. 700; Köprülü: DTB. 77_{12}.

küpä — Bugünkü manasında, 78; Az. *tana*; Houtsma 95; Kaş. III. 165; MW. 115; R. II. (Kırım. Osm.) 1515; B. d. M. II. 653; Lh. Os. 701.

küräk — Toprak küreği, 80; Houtsma 97; R. II. 1449; Bud. II. 148; B. d. M. II. 659.

küräş — Bugünkü manasında, 80; Houtsma 96 *köräş*; R. II. (Tel.) 1453; Bud. II. 119; B. d. M. II. 658; Ş. Sul. 257.

küräşdi	Güreşti. 80; R. II. 1453; B. d. M. II. 659; Ş. Sul. 257.
kürk	Koyun derisi kürkü. 80; Kaş. I. 295; MW. 117; R. II. (Kırım. Osm. Çag.) 1457 ; Lh. Os. 703 ; Houtsma 97 *körk*; Bud. II. 148; P. d. C. 465; B.d.M. II. 659; Köprülü: DTB. 44_4.
kürkän	İki asker arasındaki gürültü, 80.
kürlädi	Gürledi. 81; Bud. II. 149 50; R. II. (Koyb. Tob.) 1460.
kürt [Kıpç.]	Ayva, 81; Kaş. I. 287-dağ ağacı-; MW. 118.
kürtün	Âdi palan , 81 ; R. II. (Osm.) 1061 2; Ş. Sul. 258; Zenker II. 169; P. d. C. 465.
küsädi	1) Ateşi karıştırdı, 82. 2) İyilik yapmakta ona mümasil olmak istedi, 82.
küsäwüw	Ateşi karıştıracak şey , çöp , 82 ; R. II. (Karaim) 1501 *küsäw*; Ş. Sul. 259; Bud. II. 155; P. d. C. 470.
küsti	Bugünkü manasında , 82 ; Kaş. II. 11 ; MW. 114 ; R. II. (Osm.) 1293 ; Houtsma 97 ; Ş. Sul. 559; Bud. II. 156; Lh. Os. 705; B. d. M. II. 668; Köprülü: DTB. 51_{12}.
küsük	Didilmiş pamuk külçesi (?), 82; Mukayese et arapça tercümesi olan منبع Kamus II. 672 ve Freytag: Lexicon Arabico-Latinum. III. 182.
kütlädi	Küt etti, yani "*küt*" diye bir ses çıkardı, 79.
küwäk	Diğerlerinin üzerine atlamasın diye koçun aletine bağlanan paçavra, 86.
küwäläk	Sütün sağıldığı kova, 86.
küyäwüw	D nüshasında *küyäwü* ve *küyägü*, 84_6 -güveyi-, 84 ; Ş. Sul. 263; Houtsma 100 *küyägü*; R. II. (Karaim) 1432 *küyäw*, (Çag.) *küyägü*.
küz	1) Sonbahar , 81 ; Kaş. I. 274, II. 135; MW. 119; Ş. Sul. 258; R. II. 1504, (Osm.) 1649 *güz*; Bud. II. 152; B.d.M. II. 664 5; R. USp. 285. 2) = *Käz*, 81.
küzän	Sansar (belette), 82 ; R. II. (Tel. Tob. Koyb.) 1506 ; Kaş. I. 339 *Küzün*; MW. 119.

L

laçın	Şahin kuşu , 87 : Houtsma 101; Kaş. I. 343; MW. 119; Ş. Sul. 273; R. III. (Osm. Sag. Şor.) 735; Bud. II. 185; Lh. Os. 747; B. d. M. II. 694; P. d. C. 492.

laplap	Bir nevi yürüyüş, yahut yürüyüş tarzı. Ms: *lap lap kätür*, 87.
laq	Taaccüp makamında söylenilen kelime olup «لاشك ، لاقوه ، لاحول» den ihtisar edilmiştir. Bu kelime koyun çobanlarının lûgatidir. Yüksek zevat tarafından nadiren kullanılır (yahut kullanılmaz), 87.
läbläbü	Bugünkü manasında, 87; R. III. 750; Bud. II. 187; B.d.M. II. 698; Lh. Os. 751; Zenker II. 791.
läkläk	Leylek (kuşu), 87; R. III. (Osm.) 742 *läilük*; Bud. II. 190 *laqlaq*; B. d. M. II. 704.
li	Bugünkü manasında, sıfat edatı, 86.
lik	Edatı nispet, 83.
lırp	Ansızın; Mş: *lırp kätür lırp kätär* - ansızın veya gafleten gelir ve gafleten gider -, 87.
loğ	Tamları düzeltmek için kullanılan taş, 87; R. III. 752, 760. B. d. M. II. 708; Lh. Os. 755.
loğladı	Damın üzerini taşla düzeltti, 87; R. III. 752.
lor	Keçi ve ya koyun doğurduktan sonra, üç gün zarfında onun sütünden yapılan peynir, 87; Elyevm İstanbulda "lor peyniri" vardır; R. III. (Osm.) 753. Bud. II. 192; B. d. M. II. 707; Lh. Os. 755; Zenker II. 796.
lorp	Her hangi bir yere giren şey evvelce dayanır sonra birden bire temamiyle girerse lorp girdi derler; Ms: *Sikim lorp kirdi*, 87.
lök	Asil, iyi cins deve, 87; Anat. müstameldir; R. III. (Kırg. Çag.) 755; Bud. II. 192; P. d. C. 794; Zenker II. 796.
luğ	Kıpçak lehçesinde bizim *li* edatına müsavi olup edatı nisbettir, 87; Ş. Sul. 274; Bud. II. 192, 189.

M

maçı	Kedi, 87; Houtsma 101 *mäçi*; R. IV. (Karaim) 20 II. 195.
mama	1) Yaşlı kadının çağrıldığı esnade söylenen veya söylenilen kelime, 88; Mukayese et R. IV. 2064. 2) İsmi has (kadın).
mamuq	Pamuk, 88; R. IV. 2065; Ş. Sul. 275 *mamuğ*; Bud. II. (Çag. Tat.) 200; P. d. C. 495; Zenker II. 802.

mälädi	Kuzunun bağırması, 88; R. IV. 2099; Bud. II. 253; B. d. M. II. 785; Lh. Os. 777; Köprülü: DTB. 781.
mämräç	Ayı yavrusu, 88.
män	1) Ben, 36, 88; Kaş. I. 285; Ş. Sul. 281; R. IV. 2085; Bud. II. 254; R. USp. 286; P.P. 117; Bang: KOsm. I. 9 § 4; Djaferoglu: 75 Lieder 29 § 65; Xuastuanift 1112. 2) Benzeyiş, 88; Bud. II. 259; Ş. Sul. 282.
mängü su	*Mängü* - Ebedi - demektir; Abu hayat, 89; Kaş. I. 46 *mäŋgü*: MW. 121; R. IV. (Kazan) 2082 *mängi*; Houtsma 101; Bud. II. 259; Thomsen: Inscr. de l' Ork. 25, 190 *bäŋgü*: Xuastuanift 93. 115; R. USp. 286 *mäŋi, mäŋü.*
mäniz	Beniz, 88; Kaş. I. 403; MW. 121; Ş. Sul. 282 منكز; R. II. (Çag.) 2081 *mäŋiz*; Bang: Turan 1918. S. 308; Bud. II. 258 9; Bang: KOsm. III. 8 § 10.
mänzädi	Benzedi, 88; Kaş. III. 297 *mäŋzämäk*; Ş. Sul. 282 keza; R. IV. (Türkm. Çag. Uyg.) 2084 keza; Bud. II. 259 keza.
mäŋzäş boldu	İhtiyaç ve zaruretten müşkül mevkide kaldı, 88. Ben,
mäŋ	89; Kaş. III. 266; R. IV. 2079; R. USp. 286; Bud. II. 275; Ş. Sul. 282.
mäŋli	1) Benli, 89; Kaş. III. 266 *mäŋlig*; MW. 121; R. IV. (Çag.) 2083 *mäŋlik*. 2) İsmi has.
märcimäk	Bugünkü manasında, 87; Houtsma 101; R. IV. (Osm.) 2097; Bud. II. 222; B. d. M. II. 750 1; Lh. Os. 768; Zenker II. 835.
märtäk	Kiriş, tavan kirişi, 87; Anad. müstameldir; R. IV. 2095; Lh. Os. 768; B. d. M. II. 750.
mäskit	Farisîden muharref mesçit, cami, 88.
mäyi	— *Türkm. Bäyni* - beyin -, 89; Bang: KOsm. III. 19 § 55; Ş. Sul. 281 *mäyin*; Bud. II. 275.
mäyin	1) Nefi halde gayri manasında istimal olunur. 2) Kablel, evvel manasında gelir, Ms: *Sor barmayın* - varmadan evvel sor - yahut *yämäyin* - yemeden evvel - ve yahut *turmayın* - turmadan evvel -; *mäyin* kelimesinin ikinci manasını keza *burun* kelimesi de ifade eyler, Ms: *Sor barmasdan burun* - varmadan evvel sor-, *burun* kelimesi Kıpçakçadır, 89.
mäzdäki	Mastika, 88.
mi	Edatı istifhamdır, 71, 89; Ms: *qızı qızmıdurur* - kızı

	kızmıdır - ; Diğer şekli *mu* (bu kelimeye muracaat) ; Lh. Os. 785 .
min	Bin (1000) , 88 ; Houtsma 101 ; Kaş. I. 206 *miŋ* ; MW . 122; Ş. Sul. 282; R.IV. 2152; R. USp. 286 *mıŋ*; P. P. 13_1 . *ming*
minäz	Pinar, çeşme, 88 .
mindi	Bindi, suvar oldu, 36 , 88 ; Houtsma 101 ; Ş. Sul. 282 ; R. IV. 2152; Bud. II. 259 .
miz	Biz (zemir) , 30, 36 .
mıxladı	= *Mıqladı*, 88; R. IV. (Osm.) 2138 .
mıqladı	Çiviledi, farisînin *mıx* ından muharreftir, 88.
Monğol	Tatar manasında olup *Muğal* kelimesinin aslıdır . Fakat müstamel olan *Muğal* kelimesidir, 89. Houtsma 101 *Moğul*; Ş. Sul. 280 *Moŋğul* .
mu	Edatı istifhamdır, diğer şekli *mi* dir, 89, 131. Kaş. III. 161; MW. 122; Ş. Sul. 278; Bud. II. 260; P. d. C. 499; Bang: KOsm. I. 34_2 ; P. P. 6_5 .
Muğal	= *Monğol*, 89 .
muladı	İnek bağırdı, 88 .
mum	Bugünkü manasında, 88; R. IV. 2216; Bud. II. 267; Lh. Os. 748; B. d. II. 799 80 .
munat çäkär	Şeker nebatı, bir nevi şeker, 89 .
munçuq	Boncuk, 89; Kaş. I. 395; MW. 122; R. IV. (Çag. Osm.) 2190; Az. *muncux* (Djaferoglu : 75 Lieder 11 §7) ; Uig . II . 37_{55}; P. P. 68 *mucuğ* .
munda	Burada, şurada, 89; Kaş. I. 351; MW. 122; Ş. Sul. 280; R. IV. (Tel.) 2188 .
munu	Kayış ucu, 89 .
muŋ	Zaruret, ihtiyaç, 88; Kaş. I. 356; MW. 122; Ş. Sul. 280; R. IV. 2178; Orh . *buŋ* (Thomsen: Inscr. de l'Ork. 91 n. 2.
muŋlu	Mühtaç, 89; Kaş. III. 283; Ş. Sul. 280; R. IV. (Uyg.) 2181.
muştiçi	İyi haber getiren, 88 .
muştuladı	İyi haber getirdi, 88; R. IV. (Osm.) 2211 *muştola* - ; Bud. II. 233 .
muştuluq	İyi haber getirene verilen hediye, müjde, 88; B. d. M. II. 796; Lh. Os. 783; Bud. II. 233 .
muyuz	Boynuz, 89.
müşk	Misk, 88; Bud. II. 234 .

müzd bärdi Görülen iş mukabilinde muayyen para verdi, 78; Bud. II. 227 .

müzdür İş görüp mukabilinde ücret alan, 78; Bud. II. 227.

N

namaz Bugünkü manasında, 90; Ms. *namaz äti* namaz kıldı; Houtsma 102 ; R. III. 663 ; Bud. II. 292 ; B. d. M. II. 829 ; Köprülü : DTB. 47_{21} .

namazlağu Seccade, 90; Anad. müstameldir .

naz Bugünkü manasında, 90; R. III. (Kırım. Kırg.) 658 ; Bud . II. 277; B. d. M. II. 811; Lh. Os. 788 .

Naz xatun İsmi has, 90 .

nazlandı *Nazlanmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 90; R. III. (Osm. Kırım. Kazan) 660; Bud. II. 277 .

nä Ne, 89; Kaş. III. 161; MW. 123; Houtsma 102; Ş. Sul. 284; R. III. 666 7; R. USp. 286; P. P. 21_{1} ; Bud. II. 297; Lh. Os. 892; Bang : KOsm . I. 37 § 40 ; Uig . II. 23_{26} ; Köprülü : DTB. 37_{7} . B. d. M. II. 832.

näçä Kaç, 89; Az. *neçä* ; Houtsma 102 ; Ş. Sul. 284 ; R. III. (Çag.) 683; Ş. Sul. 284; B. d. M. II. 833 .

näçük Nasıl, 86; Houtsma 102 ; R. III. (Çag.) 683; R. USp. 287; Bang : KOsm. I. 16 ; Uig . II. 16_{22} *näçükin*; P. P. 9_{3} ; Bang : Türk. Bruchstücke. Muséon XXXIX . 50 .

nälük Niçin, 90; Kaş. I. 309; R. III. (Uyg.) 681; MW. 123.

nämä Bir şey, 90; Ms : *nämä yidünmü* - bir şey yedinmi - ; Kaş. III. 178; Ş. Sul. 284; R. III. 690 ; Bang : KOsm. I. 18; Bud. II. 293 .

näsä Şey, 90.

nävruz İlk baharda ilk yetişen bir nevi çiçek, 90; Bud. II. 831.

näzük İnce, zarif, 90; R. III. (Kom. Kırım. Kazan) 686; Bud. II. 811 (Faris.) *nazik* .

nişan Dağ, elamet, nişan, 90; Houtsma 102; R. III. (Osm. Çag.) 701; Bud. II. 285; B. d. M. II. 820; Köprülü : DTB. 66_{9} .

nişanladı Elamet, nişan , damğa vurdu, 90 ; Houtsma 102 ; R. III. (Osm.) 702 .

nişä Niçin, 90; Ş. Sul. 284 .

nitä Nasıl, 89; Houtsma 102 *nätä*; Kaş. I. 328 *nätäg*; MW. 124; Bang: KOsm. I. 20 n. 1; B. d. M. II. 816.

O

oğ Boş, halvet, 16; Ms: *bäg oğmudur* -bey halvettemidir-, *tägirmän oğmudur* -değirmende kalabalık yokmudur: Anad. müstameldir.

oğan Tanrı, 15; Kaş. I. 46; Houtsma 49; Ş. Sul. 35; R. I. 1007; Bud. 140; P. d. C. 67; Brock. Q-Y. 46; Bang: KOsm. II. 40_{36}.

oğlan Genç, çocuk, 16; Kaş. I. 108; R. I. 1022 3; Bud. 141; Ş. Sul. 35; R. USp. 287; B. d. M. I. 173; Köprülü: DTB. 10_{12}; Brock. Q.- Y. 54; Xuastuanift 8_{8}.

oğlaq 1) Keçi yavrusu, 16; Kaş. I. 63; R. I. 1022; Ş. Sul. 35; Bud. 141; B. d. M. I. 173; P. d. C. 68; Lh. Os. 127; Houtsma 50.

2) Boş, halı, 17; D nüshası daha doğru olarak *ağlaq* almıştır, 17_{3} [Mukayese et Kaş. I. 108; Uig. III. 63_{10}].

oğrı Hırsız, 16; Kaş. I. 192; MW. 125; R. I. 1020; Ş. Sul. 35; Bud.141; Houtsma 50; P. d. C. 68; B. d. M. I. 172; Köprülü: DTB. 58_{17}; P.P. 56_{2}; R. USp. 287; Bang: KOsm. III. 21_{21}.

oğul Bugünkü manasında, 16; Kaş. I. 70; R. I. 1015; R. USp. 287; Bud. 141; P.P. 11_{6}; B. d. M. I. 172 3; P. d. C. 68; Lh. Os. 127; Köprülü: DTB. 16_{17}; Houtsma 50; Bang: KOsm. I. 66_{1}.

oğundı Bayıldı, 16; R. I. 1010; Bud. 142; B. d. M. I. 174; Brock. Q. - Y. 56.

oğurladı Çaldı, sirkat etti, hırsızlık etti, 16; Kaş. I. 252; R. I. 1012; Bud. 140; Ş. Sul. 35; Houtsma 50; Uig. II. 85_{22}.

oğurlu Uğurlu, 17; R. I. (Kırım. Osm.) 1013; Bud. 140; Ş. Sul. 35; *oğurluk*; P. d. C. 68.

Oğuz Yafesden sonra Türklerin büyük babası, 17.

ol 1) O (zamir), 20; Bud. 150; R. I. 1078; R. USp. 287; B. d. M. I. 86; Lh. Os. 130; Uig. I. 6_{6}; Ş. Sul. 38; P.P. 264; Xuastuanift 8_{6}; Bang: KOsm. I. 9 § 6.

2) Asil.
3) Tahsin mukabilinde kullanılan kelime; Ms: *ol sağa* yahut *olay* -ne iyi yapdın-, *olay olay* -iyi yapdın-gibi.

olaçadı Takdir etti, 21; Ş. Sul. 39; R. I. 1093; Çag. Sprachst. 226;

olmaq *Olmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 19; R. I. 1080; Bud. 155; Lh. Os. 130 1; B. d. M. I. 192; Köprülü: DTB. 6_{16}.

olturdı Oturdu, 21; Kaş. III. 178; R. I. 1090; Ş. Sul. 38; P. d. C. 75.

olturqaç Sandaliye, skemle, 21; Mukayese et Bang: KOsm. II. 39_{32}.

olturtuttı Oturttu, 21.

oluq Suyun sür'atle akdığı oluk, 21; Kaş. I. 65; R. I. 1086.

on Bugünkü manasında [10], 23; Kaş. 50; Houtsma 54; R. I. 1042; R. USp. 283; P.P. 24_{4}; Bud. 160; Ş. Sul. 41; B. d. M. I. 197; Xuastuanift 15_{8}.

oŋ 1) Sağ taraf, 25; Ş. Sul. 42; Zenker I. 132; Kaş. I. 69; R. I. 1024; R. USp. 288; P. d. C. 82; Bang: KOsm. I. 39 § 43, III. 9_{22}.
2) Müstakim, doğru, 25; Ş. Sul. 42.

oŋardı İyileştirdi, islah etti, 25; R. I. (Kırg. Kırım. Uyg. Çag.) 1027; Ş. Sul. 42; P. d. C. 83; B. d. M. I. 180; Çag. Sprachst. 227; Köprülü: DTB. 31_{14}.

oŋat Akıllı, iyi, 25; R. I. 1029.

oŋdı Gözetti, murakabe etti, 25.

oŋqolı Askerin sağ tarafı, sağ kolu, 25.

oŋuldı 1) Hastalıktan kurtuldu, sağ ve sağlam olduk, 25; Kaş. I. 186, III. 292; R. I. 1028 29; B. d. M. I. 183; P. d. C. 83; Köprülü: DTB. 4_{13}; Ş. Sul. 42.
2) Cerahet onaldı.

oq Bugünkü manasında, 17; Kaş. III. 69; Houtsma 50; R. I. 988; Bud. 143; R. USp. 287; Ş. Sul. 36; B. d. M. II. 176; Köprülü: DTB. 5_{12}, *Ox* 38_{12}.

oqıdı = *Oqudu*, 17; R. I. 994.

oqşadı Okşadı, 17; Kaş. I. 237 *oxşamaq*; R. I. 1002; Bud. 118; B. d. M. I. 144.

or 1) Hendek ve su yolu, 9; Bud. 119; R. I. 1046.
2) Oğul, 10. (?)

orğa Bayrak, 11.

orğan Koyun sağarken ona bağlanan uzun ip, 11; R. I. 1061,

1666; P. d. C. 56; Bud. 125; Ş. Sul. 30 *örkän*; Köprülü: DTB. 69_{22}; Brock. Q.-Y. 56; Arab Filolog 70_{12}.

orman Sık ağaçlık, orman, 10; Houtsma 46; R. I. 1077; Bud. 126; B. d. M. I. 155; Lh. Os. 126.

orta Mutavassıt, orta, 10; Houtsma 46; R. I. 1064; R. USp. 288; Ş. Sul. 26; Bud. 122 3; B. d. M. I. 149 50; P. d. C. 53; Lh. Os. 124 5; Köprülü: DTB. 24_{7}.

orta barmaq Buğünkü manasında, 12; R. I. 1066; P.P. 70_{5} *urtu*;

ortaq Şerik, 11; Houtsma 46; Kaş. I. 91; R. I. 1067; Bud. 122; P. d. C. 54 *ortağ*; Lh. Os. 125.

oruç tuttı Bugünkü manasında, 12; Houtsma 46; R. I. 1059.

orun Mahel, yer, 11; Kaş. III. 317; Ş. Sul. 31; R. I. 1057; R. USp. 288; P.P. 46_{2}, 61_{5}; Bud. 129; B. d. M. I. 159; Uig. II. 22_{24}; Bang: KOsm. III. 3_{42}; Xuastuanift 17_{20}.

oruspı = *Ärsäk*, 11.

osurdu Bugünkü manasında, 15.

osurmaq Bugünkü manasında, 15; Houtsma 49 *usur* - ; Kaş. I. 138; R. I. 1141; B. d. M. I. 171; Bang: KOsm. II. 15_{9}.

oş İşbu, arapçadaki "hakeza" manasını ifade eden "ha" kelimesinin mukabilidir, 14; Bang: KOsm. I. 33 § 36.

ot 1) Nebat, 8; Kaş. II. 66; R. I. 1096; R. USp. 288; Bud. 109; Lh. Os. 120; Ş. Sul. 24; B.d.M. I. 133; Köprülü: DTB. 11_{17}.
2) Ateş, 15; Houtsma 56; Kaş. I. 46; R. I. 1096; B. d. M. I. 134; Lh. Os. 121; R. USp. 288 *oot*; Uig. II. 8_{27}; Xuastuanift 26_{11}.
3) İlaç, 15; Kaş. I. 38; Houtsma 56; R. I. 1102.

otaçı = *Otçı*, 15_{12}.

otaq Çadır, kırdaki vatan, 15; Kaş. III. 156 *otağ*; R. I. 1104; B. d. M. I. 134; P. d. C. 41; Ş. Sul. 24; Lh. Os. 122; Bang: KOsm. III. 21_{45}; Köprülü: DTB. 29_{18}.

otaqın qanı Menzilin nerede, 15.

otçı̆ Tabip, doktor, 15; Kaş. I. 38 *otaçı*; R. I. (Uyg.) 1119; Uig. III. 41_{9}; R. USp. 288.

otladı Hayvan otladı, 8; Kaş. I. 239; R. I. 1113; Ş. Sul. 25; B. d. M. I. 135.

otluq Çakmak, 15; Ş. Sul. 25.

otun V nüshasında *atun*, 15; Bugünkü manasında 15_{9}; Kaş. I. 14; R. I. 1106; Bud. 113; B. d. M. I. 145 *odun*; Lh. Os. 121 keza; Uig. II. 8_{26} *otuŋ*; R. USp. 288 keza.

otur Toksuba kabilesinde -ada- demekmiş, aynı manada sair kabileler ise *atraç* kelimesini kullanmışlar, 15; P.P. 366 *otruq*.

otuz Bugünkü manasında [30], 15; Houtsma 49; Kaş. I. 126 *ottuz*: R. I. 1110; R. USp. 288; Bud. 113.

ovlan Oğlan, 26.

ovlaq Ceylan yavrusu, 21.

ovul [Kıpç.] — *Oğul*, 16.

ovus Mum, 25; Kaş. I. 58 *avus*; MW. 16.

ovuz İlk süt, 25; R. I. (Tara lehc.) 988.

oyan Gem, 26; Houtsma 57; Ş. Sul. 43; R. I. (Osm.) 1035; B. d. M. I. 200 1; Bud. 166; P. d. C. 87.

oyanladı Gemledi, 26; R. I. 1035.

oymaq Yüksük, 27; Ş. Sul. 44; R. I. 987; Bud. (Alt.) 167; P.d.C. 88.

oynadı Bugünkü manasında, 26; Houtsma 59; R. I. 972; B. d. M. I. 205; Lh. Os. 134; Ş. Sul. 44; Köprülü: DTB. 28_{22}.

oynaş Maşuka, 27; Kaş. I. 109; R. I. 977 8; B. d. M. I. 205; Lh. Os. 135; Ş. Sul. 44.

oyun Bugünkü manasında, 26; Kaş. I. 80; R. I. 1039; Ş. Sul. 44; Bud. 169; B. d. M. I. 208 9; Lh. Os. 133; R. USp. 287; Köprülü: DTB. 39_{21}.

oyuk Yığın, bağda ve bağçelerde kuşları ürkütmek ve gelmemesi için yapılan şey, korkuluk, 26; Bud. 167; B.d.M.I. 207; R. I. 2039.

oyuru Dere, 27.

oz *Ozmaq* fiilinden emri hazır, geç, 12.

ozdu Geçti, 12; Kaş. I. 151; Houtsma 47; R. I. 1754 *uz* -; Uig. II. 45_{50} *os*, 45 n. 1; P.P. 52_{1}; P. d. C. 63.

Ö

öç İntikam, 9; Kaş. I. 44, 51; R. I. 1284; Ş. Sul. 26; B. d. M. I. 139; Lh. Os. 138; Köprülü: DTB. 28_{17}.

ögrändi Öğrendi, 19; Kaş. I. 213; MW. 131; R. I. 1200; Lh. Os. 143; Houtsma 51; Bud. 146; B.d.M.I. 181; Köprülü: DTB. 72_{14}.

ögrätti Öğretti. 19; Kaş. I. 220; MW. 131; R. I. 1201; Houtsma 51; R. USp. 288; Uig. II. 23_{23}; Lh. Os. 143; P. d. C. 70.

ögridi Çocuğun beşiğini salladı, 19; Kaş. I. 220, 296; MW. 131; Ş. Sul. 37 *ögritmäk*:

ögrümük Salıncak, 19.

ögür Yekdiğerine alışık olan hayvan, 19; Houtsma 51; R. I. 1197 8; Lh. Os. 144; B. d. M. I. 184; Ş. Sul. 37; Köprülü: DTB. 77_{15}.

ögüt Nasihat, 18; Ms. *ögüt bärdi* -nasihat verdi-; Kaş. I. 52, III. 34; MW. 132; R. I. 1199; Bud. 148; Lh. Os. 145; B. d. M. I. 184; Houtsma 51; Köprülü: DTB. 17_{22}.

ök Kalp, 19; Kaş. I. 206; MW. 132; R. I. (Uyg.) 1177; Houtsma 56.

ökdi Medhetti, 18; Kaş. I. 152; MW. 132; R. I. (Uyg. Çag.) 1178; R. USp. 288 *ög* -; Brock. Q-Y. 46.

ökidi Kusuntu, 18.

ökündü Teessüf etti, 18; Kaş. I. 119; R. I. (Kırg. Çag.) 1179; Ş. Sul. 37; Brock. Q-Y. 46; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 105.

öküş Çok, kesir, 18, 78; Kaş. I. 60; R. I. 1812; Ş. Sul. 37; P. P. 5_5; R. USp. 289; Brock. Q-Y. 51; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 14, 20; Xuastuanift 14_5.

öküz Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 58; MW. 133; R. I. 1180; Lh. Os. 145; B. d. M. I. 185; Ş. Sul. 37; Houtsma 51 *ögüz*.

öküz alması Ayva, 18.

ölçi Ölçü, 21; R. I. 1257; Bud. 154; Lh. Os. 146; B. d. M. I. 189.

öldi Öldü, 20; Kaş. I. 105; MW. 133; Hautsma 52; R. I. 1243; P. P. 18_5; Ş. Sul. 39; Lh. Os. 147; B. d. M. I. 192; R. USp. 289; Uig. II. 25_2; Bud. 156; Köprülü: DTB. 9_{11}.

öltürdü Öldürdü, 20; Kaş. I. 192; MW. 133; R. I. 1256; P. P. 3_3 *ölür*-; Köprülü: DTB. 26_{11}; Bud. 156; Xuastuanift 11_3.

ölü Bugünkü manasında, 20; Kaş. I. 15 *ölüg*; MW. 133; Houtsma 52; R. I. 1249; Lh. Os. 147; B. d. M. I. 193; Ş. Sul. 40 *ölük*; R. USp. 289 *ölüg*; Uig. II. 15_5 keza; P. P. 26_7 keza.

ön (ä) di Nüshalarda *öndi*, fakat doğrusu *önädi*. -inadetti- 24; Köprülü: DTB. 83_{10} *öŋdül*-.

önägü Muannit, 24; R. I. (Osm.) 1214 *önägi*; Bud. 161; B. d. M. I. 198; Ş. Sul. 42; Bang: KOsm. II. 39_{10}.

önäwü [Kıpç.] = *Önägü*, 20

öndü Büyüdü, neşvü nüma buldu, neticelendi, 23; R. I. (Kırg.) 1213; Ş. Sul. 42.

öp *Öpmäk* fiilinden emri hazır, 7; Houtsma 43; Kaş. I. 143;

Bud. 109; R. I. 1308 ; Lh. Os. 136; B. d. M. I. 132; Ş. Sul. 24; P. P. 52_8 ; Köprülü : DTB. 77_{13} .

öpkä — Akciğer, 7; Kaş. II. 114; MW. 134; R. I. 1309.

ör — *Örmäk* fiilinden emri hazır, 10; Kaş. I. 11 ; Houtsma 55 ; R. I. 1217; Bud. 127; Lh. Os. 139; B. d. M. I. 157; MW. 135.

örändi — Öğrendi, 12; R. I. (Kırım. Karaim) 1219.

öränlädi — Zanetti, 12.

ördäk — Bugünkü manasında , 10; Houtsma 56; Kaş. I. 95 ; MW. 135; R. I. 1237; Lh. Os. 139; B. d. M. I. 151.

örkü — Yapağı, koyunun kırkılmasından sonra derisinde vücude gelen yün, 11.

örküç — Hörgüç, kambur (deve, hayvan), 11; Kaş. I. 95; Anad. *hörküç* ; Houtsma 46 *örgüç*; R. I. (Osm.) 1231; B. d. M. I. 154; Lh. Os. 139; Ş. Sul. 30.

örmäçäk — Örümcek , 10; Kaş. I. 135; D nüshasında *ördçäk* 10_6 ; R. I. (Taran.) 1243 *örmüçük*.

örpäk — Mızrağın ucundaki tuğ, develerin boynundaki kotaz, 11; Kaş. I. 94; R. I. (Kom.) 1844 *ürpäk-* elbise üzerindeki zinet .

ört — *Örtmäk* fiilinden emri hazır, 10; Kaş. III. 314; Houtsma 45; R. I. 1234; Lh. Os. 138; B. d. M. I. 149; Bud. 123; Köprülü : DTB. 16_1 .

örtük — Örtü , 10; Ş. Sul. 29; P. d. C. 54 ; R. I. 1236; R. USp. 289; Uig. II. 33_5 , 43_9..

örü — Yer altında hububatı muhafazaya mahsus mahzen, 10.

öt — Öd (Ms. ödüm koptu) , 8; Kaş. I. 46 ; Houtsma 54; R. I. 1260; Bud. 110 ; Lh. Os. 138; B. d. M. I. 144 ; Thomsen : Inscr. de l'Ork. 23.

ötrük — Yalan. 8; Houtsma 44; Kaş. I. 83 ı ; Ş. Sul. 24; MW. 137; R. I. 1272; P. d. C. 42; Bud. 111 .

ötrüklädi — Yalan söyledi, 8; Houtsma 44 *ötrük söylä* ;

öz — 1) Kendi, nefsi, 13; Kaş. I. 47; MW. 137; R. I. 1298; Bang: Briefe IV. 37; Bud. 130; Lh. Os. 141; B. d. M. I. 159; R. USp. 289; P. P. 3_5 , 25_1 ; Ş. Sul . 32 ; Köprülü : DTB. 4 ; Uig. II. 49_{20} ; Brock. Q - Y . 54; Vambéry : Alt-Osm. Sprachst . 189.
2) Yemek kaynarkan üzerine çıkan yağ, 12 .

özän — Nehir, 12; R. I. (Kkırg.) 1293 *ösön*, (Kırg) 1302 *özön*.

özgä — Başkası, 13; Houtsma 47; R. I. 1303; Bud. 132; Lh. Os. 141.

P

panpuq [Türkm.] — *Mamuq*, 88; Kaş. I. 317 *pamuq*; MW. 138.

pas Bugünkü manasında, 32; Ş. Sul. 95; R. IV. 1185; Lh. Os. 259; B. d. M. I. 380; Bud. 309; Köprülü: DTB. 22_{16}.

paslandı — Pas tuttı, 32.

pas tuttı — Paslandı, 32.

pänir Peynir, 36; Houtsma 66; R. IV. (Çag.) 1222; B. d. M. I. 412.

Q

qab Kabuk, 67; R. II. (Şark.t.) 401

qaba Kaba, dağınık şey, 68; Ms: *baş qabardı* -saçları dağıldı-, *Tülbändi qabadur, Kaptan qabadur,* gibi; Houtsma 87; Kaş. III.[2] 163; MW. 139; Ş. Sul. 211; R. II. (Kırg. Osm. Kırım) 433; Bud. II. 35; Lh. Os. 586; B. d. M. II. 485; Köprülü: DTB. 68_{14}.

qabardı Bugünkü manasında, 68; Kaş. II. 59; MW. 139; R. II. 440 1; Lh. Os. 586; P. d. C. 390; Bud. II. 36.

qabuq Ağaç kabuğu, 68; R. II. 455; Bud. II. 38; Lh. Os. 585; B. d. M. II. 490.

qaburçaqlı bağa Kaplunbağa, 68; Houtsma 87.

qaburçuq Ağaçtan içi oyularak yapılan, yahut ağaç kabuğundan yapılan hokka, kutu, 68; Ş. Sul. 212; Houtsma 87; R. II. (Çag.) 457.

qaç Sual mukabilinde kullanılır-ne kadar, kaç-, 69. Ms: *bu qaçdır* - bu ne kadardır -; Kaş. I. 270; MW. 139; R. II. 331 2; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud. II. 6; Lh. Os. 594; B. d. M. II. 445; PP. 23_8; Bang: KOsm. I. 27_4; Köprülü: DTB. 12_{21}; R. USp. 279.

qaçan Ne vakit, 69; Kaş. I. 294; MW. 139; R. II. 334 5; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud. II. 6; PP. 51_5; Bang: KOsm. I. 27_3; Köprülü: DTB. 10_5; R. USp. 279.

qaçtı *Qaçmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 69; Kaş. I. 12; MW. 139; R. II. 332 3; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud.

II. Lh. Os. 594; B. d. M. II. 446; P. d. C. 395; Köprülü: DTB. 17_{17}.

qağıt Aslı itibariyle Farsîcenin کاغد ından muharreftir, bugünkü manasında, 73; Anad. müstameldir.

qaldı Bugünkü manasında, 74; Kaş. I. 21; MW. 142; R. II. 220 1; Houtsma 91; Ş. Sul. 222; Bud. II. 23; Lh. Os. 609; B. d. M. II. 468; PP. 7_6; R. USp. 278; Köprülü: DTB. 12_{12}.

qalı Muvafık, 74.

qalın Metîn, yoğun, kalın, 74; Kaş. I. 131; MW. 143; Houtsma 92; Ş. Sul. 222; R. II. 243 4; Bud. II. 24; Lh. Os. 610; B. d. M. II. 470; PP. 70_5 *xalın*.

qalqan Muharebelerde kullanılan zırh, 74; Kaş. I. 368; MW. 143; Ş. Sul. 222; Houtsma 92; R. II. (Osm. Kırım. Kazan. Karaim) 251; Bud. II. 23; Lh. Os. 609; B. d. M. II. 468; Poppe: Das Mong. Sprachmaterial 64.

qalqdı *Qalqmaq* fiilinden mazi, 74; Ş. Sul. 222; R. II. (Osm. Kaz. Kırım) 249 50; Bud. II. 23; B. d. M. II. 468; Os. 608.

qam Hekim, 75; Kaş. I. 201; MW. 143; Ş. Sul. 222; R. II. 476 7; Bud. (Alt. Kom.) 25-şaman-; R. USp. 278.

qamaştı Bugünkü manasında, 75; Kaş. II. 88; MW. 143; Ş. Sul. 222; R. II. 481 2; Bud. II. 26; B. d. M.II. 473; Lh. Os. 612; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 160 n. 52.

qamçı Kamçı, 75; Kaş. I. 350; MW. 143; Houtsma 92; Ş. Sul. 229; R. II. 493 4; B. d. M. II. 472; Bud. II. 26; Lh. Os. 611; R. USp. 278.

qamladı Hekimlik etti, 75; Ş. Sul. 222; R. II. (Çag.) 491.

qamuç Kepçe. 76; R. II. (Küer) 486 *qamıts*, (Sag. Koyb. Kırg.) *qamıs*.

qamuğ Hepsi, 75; Kaş. I. 46; MW. 144; R. I. (Çag.) 489; Ş. Sul. 222 *qamuq*; P.P. 24_7 ayrıca *qamağ* 27_8; Bud. II. 26; Lh. Os. 612 *qamu*; B. d. M. II. 473; R. USp. 278 *qamağ*; Uig. II. 65_{27}; Köprülü: DTB. 13_9; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 19 n. 2 *qamuğ*; Xuastuanift 109.

qan 1) Kan, 74; Kaş. I. 166; MW. 144; R. II. 101/2; Houtsma 86; Ş. Sul. 223; Bup. II. 26; Lh. Os. 612; B. d. M. II. 473; P.P. 3_2 *xan*; Köprülü: DTB. 5_{10}; Uig. II. 27_{22}.
2) Melik. Xan, 74; R. II. 105; Bud. II. 26; P.P. 5_1, 7_7 *Xan*; R. USp. 278; Bang: Briefe. II. 248 § 10.

qanat Kanat. 75; Kaş. I. 37; Houtsma 86; Ş. Sul. 223; MW. 144;

R. II. 111 2; Bud. II. 65; Lh. Os. 636; Köprülü: DTB. 16_{23} *qanad*.

qanatı Kan aktı, 75; Nüshalarda böyle isede-kan akıttı-olmalı idi.

qanda Nereye, 75; Kaş. I. 350; MW. 144 - nerede -; R. II; (Osm. Çag. Şark.) 123-nasıl, nerede-; Ş. Sul. 223-nerede, ne tarafta; Köprülü: DTB. 5_7 keza.

qandı Suya doydu, suya kandı, 74; Kaş. I. 314, III. 139; MW. 144; Ş. Sul. 223; R. II. 106; Bud. II. 28; B. d. M. II. 477; Lh. Os. 615; Köprülü: DTB. 54_{18}.

qandurdı Suya kandırdı, doyurdu, 74.

qança barırsan Nereye varırsın, 75; Kaş. I. 71; MW. 144; Uig. II. 25_{21}; P.P. 53_6.

qançuq Dişi köpek, 74; Houtsma 93 *qançıq*; Az. *gancıx*; Kaş. I. 164; MW. 144; R. II. (Kazan. Tob.) 127; Ş. Sul. 223; Lh. Os. 613; B. d. M. II. 476.

qanlı Eski zaman öküz arabaları, kanlı arabası, Anad. kağnı arabası, 75; Kaş. III. 283; MW. 145 *qaŋlı*, R. II. (Kırım. Çag. Uyg.) 84; Uig. III. 40_{28}; Houtsma 93-eşya arabası-; Ş. Sul. 223 *qanqlıı*; Bud. II. 28; Lh. Os. 607 قنقلی; B.d.M. 465 *qaŋlu*; R. USp. 278 *qaŋlı*; Uig. II. 227 *qanglı*; Bud. II. 20.

qanıq Geniz, 75.

qapaq 1) Göz kapağı, 68; Kaş. I. 319; R. II. 435 6; Ş. Sul. 212; Bud. II. 36; Lh. Os. 588, B. d. M. II. 491.
2) Kepek.
3) Ok atmaya mahsus alet; Bud. II. (Çag.) 36.

qapladı Deriden veya başka bir şeyden ona kap yaptı, 67; R. II. 422; B. d. M. II. 441; Bud. II. 2; Köprülü: DTB. 35_{4}.

qapqara Simsiyah, 68.

qaptan Aslı itibariyle Farsîcenin *Xaftan* ından muharref olup kaftan demektir, 67; Ms: *qaptan qabadur*, 68; Ş. Sul. 212; R. II. 426 7; Bud. II. 2.

qaptı Bugünkü manasında, 67; R. II. 403 4; Kaş. III. 311; MW. 145; Houtsma 86; Ş. Sul. 213; Bud. II. 3; B. d. M. II. 441; Lh. Os. 591; P. d. C. 392.

qapu Kapı, 68; Ms: *qapunu aç*; Kaş. I. 144 *qapuğ*; MW. 145; Houtsma 87; Ş. Sul. 213; R. II. (Osm. Kırım.) 414; B. d. M. II. 442; P.P. 11_1, *qapağ*; Bud. II. 37; Köprülü: DTB. 34_{18}.

qar 1) Kar, 70; R. II. 131; Kaş. I. 161; MW. 146; Ş. Sul. 215;

B. d. M. II. 448; Bud. II. 8; P. d. C. 395; Lh. Os. 595; Köprülü: DTB. 16₁₁.
2) Kıpçaklarda-düz arazi-.

qara Siyah, kara, 69; Kaş. III. 167; MW. 146; R. II. 132 3; Ş. Sul. 215; Houtsma 88; Bud. II. 8; P. d. C. 295; B. d. M. II. 448; R. USp. 278; Köprülü: DTB. 3₃.

qara ätmak Siyah ekmek, 69.

qaradı Beddua etti, 69.

qaraca Karaca, 84; B. d. M. II. 514.

qaraca qaz Bir nevi kuş, 70.

× *qaraldu* Karaltı, 70; R. II. (Osm.) 160; Bud. II. (Kaz.) 47.

qarapçı /*Türkm.*/ Fakir, 70.

qaraq Gözün karası, 71; Kaş. I. 320; MW. 147; R. II. 147 8; P. d. C. 397.

qara qurut Siyah peynir, 70; Houtsma 90.

qaravaş Köle ve cariye, 70; R. II. 165; Houtsma 88; Ş. Sul. 215; Köprülü: DTB. 64₁₃; B. d. M. II. 506; R. USp. 278; Vambéry: Alt-Osm. Sprachst. 187; Lh. Os. 624.

qaravul Karakol, 70; Ş. Sul. 216; R. II. (Çag.) 165; Bang: KOsm. II. 58₅ Bud. II. 48; B. d. M. II. 506; P. d. C. 398; Lh. Os. 624.

qara yagız Bugünkü manasında, 69; Houtsma 103. 88.

qardı Karıştırdı, 70; Anad. müstameldir; Ş. Sul. 218; R. II. (Osm. Çag.) 132; P. d. C. 401.

qarga Karga, 70; Houtsma 89; Kaş. I. 24; MW. 147; R. II. 191 2; Ş. Sul. 217; Bud. II. 10 11; B. d. M. II. 508; Lh. Os. 599.

qargadı /*Kıt. Bäylik*/ Beddua eyledi, 69; Kaş. II. 231; MW. 147; R. II. 192; Az. *qargamax*; P. d. C. 400.

qargu Kargı, kamış, 70; R. II. (Osm.) 194; Bud. II. 50.

qarı 1) İhtiyar, 70; Kaş. I. 356; MW. 147; Houtsma 90; Ş. Sul. 218; R. II. 167 8; P.P. 24₅ *xarı*; B. d. M. II. 455; Bud. II. 12; P. d. C. 402; Uig. II. 19₉; R. USp. 279.
2) Arşın, 70; Kaş. I. 106; MW. 147; Houtsma 90; Ş. Sul. 218; R. II. 167; Bud. II. 13; R. USp. 279.

qardı İhtiyarladı, pirlendi, 69; Kaş. I. 130; MW. 147; R. II. 168; Ş. Sul. 219; Bud. II. 13 *qarımaq*; P.d.C. 403; R. USp. 279.

qarın Karın, 70; Kaş. I. 193; MW. 148; Houtsma 89; R. II. 171 2; Lh. Osm. 600; Bud. II. 12; B. d. M. II. 453; P. d. C. 403; Köprülü: DTB. 22₁₃.

qarındaş Kardeş, 49. 70; R. II. 173; Ş. Sul. 219; Houtsma 89; Kaş.

× Erzin [illegible] [illegible] [illegible] karaldı.
″ Erzurum'da [illegible] [illegible] akıtması ile gözün kızarıp kararması hastalığı.

I. 341; MW. 148; Lh. Os. 600; Bud. II. 12; Caferoglu: Daş lâhikası, 10; P. d. C. 403.

qarış 1) Bugünkü manasında, 69; Houtsma 88; Kaş. I. 308; MW. 148; R. II. 177; Bud. II. 13; P. d. C. 403; P.P. 2_6; Lh. Os. 600; B. d. M. II. 455.
2) Beddua, 69; Houtsma 88; Az. *qarqış.*

qarlağuç Kırlangıç, 70; Kaş. I. 433 *qarlığaç qarğılaç;* MW. 147 8; Ş. Sul. 218 *qarlanğuç;* Houtsma 89 *qarlağaç;* R. II. (Çag.) 196 keza; Bud. II. 51; B.d.M. II. 509; P.d.C. 401.

qarlavuç = *Qarlağuç,* 70.

qarmaladı Dokundu, 69; R. II. (Kırım. Kom. Kaz.) 218; Bud. II. 11;

qarpuz Aslı itibariyle *Xarpuz* olup farsîden alınmıştır, bugünkü manasında, 71; Houtsma 88; R. II. (Osm. Kırım.) 212. Lh. Os. 596; B. d. M. II. 448; Bud. II. 9.

qartal Kartal kuşu, 70; Houtsma 89; R. II. (Osm. Çag.) 200; Lh. Os. 596; B. d. M. II. 449; Köprülü: DTB. 62_{22}.

qarşu. Karşı, mukabil, bugünkü manasında, 69; Ş. Sul. 217; Kaş. I. 354 *qarşı;* MW. 149; R. II. (Uyg. Çag. Şark. t.) 211 2; B. d. M. II. 450; Lh. Os. 597; Bud. II. 10; Bang: KOsm. II. 31_{22}; Köprülü: DTB. 5_1.

qaru Nereye manasında istifham kelimesidir, 69, 75; Ms: *qaru barırsan* - nereye varırsan.

qaq 1) Taş üzerinde olan ve su toplanan göz gibi çukur, 73; Bud. II. (Kırg.) 18.
2) Pastırma, 73; Kaş. I. 157; MW. 145.

qaqıdı [Türkm.] Kızdı, öfkelendi, 73; Kaş. III. 201; MW. 146; Ş. Sul. 221; R. II. (Osm.) 60; Bud. II. 19; Lh. Os. 607; B.d.M. II. 465.

qaqlıq Sümük, 73.

qaqraq Ot bitmiyen yer, 73.

qaqtı Vurdu, [kapuyu] çaldı, 73; Kaş. I. 70; MW. 146; Ş. Sul. 221; Houtsma 91; R. II. 57; B. d. M. II. 464; Lh. Os. 607; Bud. II. 19.

qasa İpekten mamûl her bir elbise, 72; R. II. (Kırg.) 348-bir nevi elbise kumaşı-.

qastalıq Sedef, 72.

qastı Kıssalttı, (uzun elbiseyi) kastı, 72; R. II. (Osm.) 34; Lh. Os. 605; B. d. M. II. 461

qasurğa Kasırga, 70; Houtsma 91 *qasırqa;* Kaş. I. 405 *qasurqu;* MW. 149; Ş. Sul. 228; R. II. (Osm.) 351; B. d. M. II. 461; Lh. Os. 606.

qaş	1) Kaş, bugünkü manasında, 72; Ms: *qaş çattı*, 41; Kaş. I. 431; MW. 150; Houtsma 86; Ş. Sul. 220; R. II. 387 8; Lh. Os. 604; Bud. II. 15; B. d. M. II. 458; Köprülü: DTB. 9_{21}; P. d. C. 405.
	2) Tepenin başı; Houtsma 86; Ş. Sul. ibid.; R. II. 386; Bud. ibid.
qaşaq	Kaşağı, 72; Kaş. I. 320; MW. 150; Ş. Sul. 220 *qaşağu*; Houtsma 91 keza; R. II (Kkırg.) 390; Lh. Os. 605; Bud. II. 15; B. d. M. II. 459; Bang: KOsm. II. 39_4.
qaşıdı	Atı kaşağıyla temizledi, kaşıdı, 72; Kaş. I. 366; MW. 150; Houtsma 91; Ş. Sul. 220; R. II. 392 3; Lh. Os. 605; Bud. II. 16; B. d. M. II. 461.
qaşladı	Haşladı, 72; R. II. (Osm.) 1692 *xaşla-*.
qaşlamış	Haşlamış, 72.
qaşqa	Alnındaki beyazlık (hayvanlar için), 72; Kaş. I. 356; MW. 150; Ş. Sul. 220; R. II. 395; Bud. II. 16; P. d. C. 406.
qaşuq	Kaşık, 72; Houtsma 86; Kaş. I. 320; MW. 150; Ş. Sul. 220; R. II. (Çag.) 394; Lh. Os. 605; P. d. C. 406; Bud. II. 16; B. d. M. II. 461.
qat	Bugünkü manasında, Ms: *bir qat, iki qat* gibi, 68; R. II. 274; Kaş. I. 269; Ş. Sul. 213; Lh. Os. 592; Bud. II. 4; B. d. M. II. 442; P. d. C. 392; R. Usp. 279; Köprülü: DTB. 67_{11}; Bang: KOsm. III. 16_6.
qatağan	Hindiba otu, 73.
qatı	1) Yan, nezd, ind, 73; Kaş. I. 62; MW. 150; R. II. 275; Houtsma 87; Ş. Sul. 213; Bud. II. 4; P. d. C. 392; Köprülü: DTB. 35_{18}.
	2) Şedid, katı; 73; Kaş. I. 101 *qatığ*; MW. 151; R. II. 282; Houtsma 88; Ş. Sul. 214 *qatığ*; P. d. C. 394 Keza; Bud. II. 6; B. d. M. II. 444; Lh. Os. 593; Köprülü: DTB. 10_{11}; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 157 n. 44. *qatığ*; Brock. Q.-Y. 54.
qatılandı	68; R. II. (Kaz. Kom. Osm.) 387; P. P. 27_5 *xatağlan-*.
qatıldı	Katılaştı, 73; Kaş. II. 213 *qatığlanmaq*; MW. 151; Uig. III. 46_{16}; Lh. Os. 593; Bud. II. 5; B. d. M. II. 455; Radloff: Alttürk. Studien VI. 761; Ramstedt JSFO. XXX. III. 5.
qatıq	Ekmekle beraber yenilen süt, yoğurt gibi şeyler, 68. Bu kelime Abu-Hayyan'a göre *qattı* kelimesinden ileri gelmiştir, 69; Kaş. I. 319; MW. 151; R. II. (Osm. Kırım.) 283 Lh. Os. 593; B. d. M. II. 444.

qatır Bugünkü manasında (hayvan), 68 ; Kaş. I. 304; MW. 151; R. II. 286; Houtsma 86; Bud. II.4;Lh. Os. 606; B.d. M.II.463.

qatlandı Sabr ve tahammül etti, 68 ; R. II. (Osm.) 299; B. d. M. II. 443; Lh. Os. 592; P. d. C. 393 .

qatrığa Kadırga, kayık, 73.

qattı 1) Katı, 68 : Ms : *qattı yaylu* - yayı katı olan - ; Kaş. I. 101. *qatığ*; R. II. (Kırg. Kom.) 302; Houtsma 88.
2) Katılaştı, 68; R. II. 303; Manich. I. 13.
3) Karıştırdı, ilâve etti, 69 ; Ms: *qattı qardı* - kattı karıştırdı -, 70 ; ve yahut *qata qara yädi* - katıp karıştırıp yedi -; Houtsma 87; Kaş. I. 367; MW. 150; R. II. 277 8; Lh. Os. 593; Bud. II. 5; B. d. M. II. 443 4; Ş. Sul. 214; P. d. C. 393; Köprülü : DTB. 75$_{4}$; R. USp. 279 .

qatun Xatun, hanım, 73 ; Houtsma 86; R. II. (Orh.) 292 ; Kaş . I. 314 - Şehzade - ; MW. 151; Bang : Briefe II. 248 § 10; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 145 n. 18, 164 n. 59; F. W. K. Müller : Uigurische glossen. 313 4; Uig. II. 21$_{1}$.

qav 1) Çakmak taşı ile yanan şey, 76; Kaş. III. 115; MW. 152; MW. 182; Houtsma 86 ; Ş. Sul. 223; R. II. (Osm.) 462; Lh. Os. 615; B. d. M. II. 477 8; Köprülü : DTB. 54$_{14}$.
2) Yılanların çıkardıkları beyaz kabuk, 76; R. II. 462 3.

qavladı Yılan kabuğundan çıktı, 76.

qavluq Kap konacak şey, 76.

qavra القتين , 76 .

qavun Sarı kavun; 76; R. II. (Osm.) 470; B. d. M. II. 479 .

qavuq 1) Sidik kabı, 76; R. II. 467 .
2) Kavut , öğütülüp kavrulmuş buğday ve ya arpa , 76 ; Kaş. I. 189; MW. 152; P. d. C. 412 .

qavurdı Kavurdu, 69, 76; Kaş. II. 185; MW. 152; R. II. (Osm. Kırım.) 470; Houtsma 93; Ş. Sul. 224; Lh. Os. 616; B. d. M. II. 478; Bud. II. 29 .

qavurğa Kavrulmuş hububat, 76 .

qavurma Yağda kızartılmış et parçası, 76; R. II. (Osm.) 471; Ş. Sul. 224; Lh. Os. 616; B. d. M. II. 478 ; Az. *gourma* (Djafer oglu : 75 Lieder 19 § 37) .

qavut [Kıpç.] Kavrulmuş buğday , 76; Kaş . III. 122 - bir nevi yemek - , I. 340; MW. 141, 152; Rad. II. (Osm.) 469; Lh. Os. 616 .

qavzadı Bir şeyi ihtiva etti, topladı, ihata etti, 76 .

qay 1) Nereye; Ms : *qay yirgä barursan*, 75 ; Bud. II. 30; P. d. C. 413; R. II. 2; Bang : KOsm. I. 28 § 5.

	2) Yağmur ile beraber dolu, 77; Bud. II. 30; P. d. C. 413; R. II. (Osm.) 3; B. d. M. II. 480.
qaya	Kaya, 76; Kaş. III. 15; MW. 142; Houtsma 94; Ş. Sul. 225; R. II. 88; Lh. Os. 617; B. d. M. II. 480.
qayda	Nereye, 75; Kaş. I. 350 *qayuda* - nerede -; MW. 142.
Qaydan	İsmi has, 77.
qaydurdı	Çevirdi, 77; Kaş. I. 425; MW. 142; R. II. 33 4; Ş. Sul. 225; Lh. Os. 618.
qayğurdı [Türkm.]	*Autattı*, 24.
qayır	İri kum, 77; Kaş. I. 140; MW. 142; Lh. Os. 618; B. d. M. II. 481.
qayırtamaq	Süt, 77.
qayış	Kayış, bugünkü manasında, 77; R. II. 44 5; Ş. Sul. 227; Lh. Os. 617; B. d. M. II. 481; Bud. II. 33.
qayıt	*Qayıtmak* fiilinden emri hazır, dön, avdet et, 77; Houtsma 94; R. II. 29 30; Ş. Sul. 225; Bud. II. 31; P. d. C. 413; Brock. Q - Y. 48.
qayıtdın	= *Qayıttur*, 77.
qayıttı	Döndü, avdet etti, 77.
qayıttur	Geri döndür, 77.
qaynadı	Kaynadı, 77; Kaş. I. 146; MW. 142; R. II. 14; Ş. Sul. 226; Lh. Os. 260; Bud. II. 35; B. d. M. II. 485.
qaynattı	Kaynattı, 77; R. II. 17 8.
qaymaq	Kaymak, 77; Ş. Sul. 226; R. II. 48; B. d. M. II. 483; Lh. Os. 620; Bud. II. 34.
qayqıç	İlerideki gaye, maksat, 73.
qaytar	Geri döndür, 77.
qaz	Kaz, 71; Kaş. I. 95; MW. 152; Ş. Sul. 219; Houtsma 86; R. II. 360 1; Lh. Os. 602; Bud. II. 13; B. d. M. II. 456; R. USp. 278.
qazaquç	Nüshaların arapçasında kelime durdurulan ata ıtlak edilmiştir, lâkin siganın şekline göre, atı durduran kimsenin ismi olmalıdır (?) 71.
qazan	Bakırdan mamul büyük tencere, 71, Kaş. I. 17 *qazğan*; MW. 152; Ş. Sul. 219 keza; Houtsma 90; R. II. 367 8; Lh. Os. 602; Bud. II. 14; P. d. C. 404.
qazdı	Bugünkü manasında, 71; Ş. Sul. 219; R. II. 361; Kaş. II. 9; MW. 152; Lh. Os. 602; Bud. II. 14; B. d. M. II. 457.
qazdı atını	Arapçasına bakılırsa - atının durmasını talep etti-demek

lâzımdır. Şu halde-atın dizginini çekti - yahut-dur - gibi tercüme etmek daha dogrudur, 71.

qazıq — Kazık, 71; R. II. 374; Ş. Sul. 219 *qazuq*; Kaş. III. 283 *qazunjuq*; MW. 153; Lh. Os. 603; B. d. M. II. 157.

qazna — Devlet haznesi (arap. خزنة), 71; R. II. (Kom. Kaz.) 386; Az. *xäznä*.

qı — Evet, 76; Kaş. III. 159; MW. 153.

qıç — Ökçeden yukarı yani baldırdan ökçeler üzerine çekilüp muttasıl olan kalın sinir, hayvanlarda ise art ayaklarının arkasında olur ki bu da ön ayaklarda olan diz kapakları menzilesindedir, 71; Houtsma 88; R. II. (Osm. Kırım. Az.) 791; B. d. M. II. 589; Lh. Os. 671; Bud. II. 39.

qıçın qıçın yürüdü Arka arka yürüdü, 69.

qıçır — Üst kapağı tersine çevrilmiş göz kapağı, 69.

qıçqurdı — Çağırdı, bagırdı, feryat etti, 69; R. II. (Kaz.) 795; Ş. Sul. 243; Bud. II. 40; P. d. C. 443. ×

qığırdı [Türkm.] Çağırdı, 73; R. II. (Osm.) 707; Lh. Os. 678; B.d.M. II. 596.

qıl — Bugünkü manasında, (kıl, saç), 74; Kaş. I. 282; MW. 154; Houtsma 91; Ş. Sul. 248; R. II. 764 5, 6; Lh. Os. 678; B.d.M. II. 597; Bud. II. 60; P. d. C. 449; Köprülü: DTB. 60_{18}; P.P. 12_{3} *xıl*; R. USp. 281.

qılbarq — Tüylü av köpegi, 74; Mukayese et Lh. Os. 678.

qılçıq — Bugday başağının üzerindeki ufak ve uzun dikenler, 74; R. II. (Osm.) 783; Lh. Os. 679; B. d. M. II. 598; Bud. II. 62; P. d. C. 450.

qıldı — Yaptı, 74; Kaş. I. 150; MW 154; Ş. Sul. 248; Houtsma 91; R. II. 766 7; Lh. Os. 679; B.d.M. II. 598; Bud. II. 104; Köprülü: DTB. 38_{17}.

qılıç — Kılıç, 74; Kaş. I. 160; MW. 154; R. II. 776 7; Houtsma 92; Ş. Sul. 248; Köprülü: DTB. 18., P.d.C. 451; B.d.M. II. 533.

qılındı — Kendisinde ahlâk olmadıgı halde ahlâk izhar etti, 74; Kaş. I. 62; MW. 154; R. II. 773 1.

qılıq ✓ — Huy, ahlâk, 74; Ms: *qılıqı äygüdür, qılıqı yamandur* - ahlâkı iyi ve kötüdür -; Kaş. II. 181; MW. 154; R. II. 771; Houtsma 22; Ş. Sul. 258 *qılıq* Lh. Os. 679; B.d.M. II. 598.

qılquyruq — Bir kuş ismi, 74; Houtsma 94; Kaş. I. 282; MW. 166.

qïmïz — Kımız (at ve deve sütü), 75; Kaş. I. 305; MW. 154; Ş. Sul. 249; R. II. 854; Bud. II. 65.

× Koñ [illegible]
= Ko[illegible]
hasıl b[illegible]
lôkı sıra[illegible]

qımıldadı	Kımıldadı, 75; R. II. (Osm.) 853; Bud. II. 65; Lh. Os. 636. B. d. M. II. 537.
qın	Bıçak kını, eslehe kabı, 74; Kaş. I. 60; MW. 154; Houtsma 93; Ş. Sul. 249; R. II. 724 5; Lh. Os. 680; B. d. M. II. 600; Bud. II. 105.
qındı	Tehevvürle kalktırdı 75; R. II. (Osm.) 731- kızdırmak-.
qındurdı	Başkasını kaldırdı, tahrik etti, kızdırdı 75; R. II. 731.
Qınıq	Türkmen kabilesinden birisinin ismi, 74.
qıpqızıl	Kıpkırmızı, 68, 71; Ş. Sul. 243; Houtsma 90.
qıptı	Kıptı (göz), 67; R. II. (Osm.) 840; Lh. Os. 621; Bud. II. 37; B. d. M. II. 494.
qır	Tepe başı , 70 ; Kaş. I. 86 ; MW. 155; Ş. Sul. 244; R. II. (Şark. t.) 733.
qırbat	Kadırga, kayık, 60; (Mukayese et *qatrığa*).
qırıldı	Helâk oldu, mahvoldu, 70; R. II. 742; Lh. Os. 673; Bud. II. 51.
qırnaq	Cariye, 60; Houtsma 89; Kaş. I. 393; MW. 155; Ş. Sul. 245 *qırnağ* ; R. II. (Osm. gayri müstamel) 752; P. d. C. 446; Bud. II. 102; Lh. Os. 626; B. d. M. II. 510.
qırpdı	Tüyün uclarını aldı, 71; R. II. (Osm.) 761; Lh. Os. 624.
qırq	Bugünkü manasında [40], 70; Kaş. I. 292; MW. 155; R. II. 746; Ş. Sul. 245; Houtsma 89; Lh. Os. 624; Bud. II. 50; B. d. M. II. 508; R. USp. 282; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 19.
qırqdı	Tüyünü makasla kesti (koyun ve keçi için müstameldir), 70; Kaş. III. 312; MW. 155; R. II. 747; Ş. Sul. 245; Houtsma 89; Lh. Os. 625; Bud. II. 50; B. d. M. II. 509.
qırtuq	Ekşi suratlı kimse, 70.
qısa [Turkm.]	= *Qısğa*, 72; Houtsma 91; R. II. (Osm.) 803.
qısdı	Sıktı , sıkıştırdı , 72 ; Ş. Sul. 247; R. II. 801; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 595; Bud. II. 56.
qısğa	Kısa, 72; Kaş. II. 11; MW. 156.
qısğaç	Kıskaç , 72; Kaş. I. 379; MW. 156; R. II. (Leb. Tel. Kûr.) 810; B. d. M. II. 595; Lh. Os. 677.
qısır	Kısır, hamilenin zıddı, hiç doğurmaz kimse, 72; Kaş. I. 304; MW. 156; Houtsma 91; R. II. 805 6; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 596; P. d. C. 449; Köprülü: DTB. 13[14].
qısqa [Kit Bäylik]	= *Qısğa* 72; Houtsma 91; R. II. 807 8; Bud. II. 57.
qısqaç	Yengeç, 72; Köprülü : DTB. 13[14] *qısaç* .
qısqandı	Kıskandı, 72; Kaş. II. 198 *qısğanmaq* MW. 156; R. II. 808 9; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 518.

qısraq At, 12; Kaş. I. 172; Houtsma 90 1 ; MW. 156 ; R. II. 812 ; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 595; Bud. II. 57; P. d. C. 448.

qış 1) Kış, 12; Kaş. I. 78 ; MW. 156; R. II. 834 5; Ş. Sul. 247 ; Lh. Os. 676 ; B. d. M. II. 594 ; Bud. II. 57; R. USp. 282 ; Köprülü: DTB. 24_{11}; Bang: KOm. I. 50. n. 2. ; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 29.
2) Kış mevsimi.

qışlıq Kışlık, 72; Kaş. I. 394 ; MW. 157; R. II. (Kaz. Osm.) 838 ; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 594.

qıt Kıt, az ; Ms: *bu qıttır* - bu azdır -, 68 ; R. II. (Osm.) 786 ; B. d. M. II. 588; Lh. Os. 632; Bud. II. 39.

qıvraqtur Saçları kıvrılmış olmak, 76.

qıvrattı Bugünkü manasında, 76; R. II. 850; Lh. Os. 680; B. d. M. II. 601; Bud. II. 106.

qıydı 1) Dikti, 77; Kaş. III. 186; MW. 153; R. II. 688 9; Ş. Sul. 249; B. d. M. II. 600; Lh. Os. 679; Köprülü: DTB. 14_{18}.
2) Bir şey hakkında cesaret etti, ibid.

qıyma Bugünkü manasında, 77; R. II. (Osm.) 703.

qız 1) Pahalı, 71; Kaş. I. 274; MW. 157; R. II. (Uyg.) 799 *qıs*.
2)Bakire, kız, 71; Ms: *qızı qızmıdurur* - kızı bakiremidir-; Kaş. I. 394 ; MW. 157; R. II. 818 9 ; Houtsma 90; Ş. Sul. 246 ; Lh. Os. 674 ; B. d. M. II. 591 2 ; Bud. II. 103 ; P. P. 41_{2} *xız*; Köprülü: DTB. 32_{13}; Uig. II. 21_{3}.

qızardı Kırmızı oldu, 71; Kaş. II. 64; MW. 157; R. II. 821; Ş. Sul. 246; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 592.

qızdı Ateşlendi, hararetlendi, 71; R. II. 819; Ş. Sul. 246; B. d. M. II. 593; Lh. Os. 674; Bud. II. 55.

qızdırdı Bugünkü manasında, 71; Houtsma 90; R. II. 833; Lh. Os. 674.

qızıl Kırmızı, 71; Kaş. I. 58; MW. 157; R. II. 826 7; Ş. Sul. 246; Houtsma 90 ; Lh. Os. 675 ; B. d. M. II. 593; Bud. II. 55; Köprülü: DTB. 36_{12}.

qızılça Kırmızıca, 84.

qızılça turğay Bir nevi kuş, 71.

qızlattı Pahalılandırdı, 71; Kaş. II. 199; MW. 157.

qızluq 1) Pahalılık, 71; Houtsma 90; Brock, Q-Y. 58.
2) Bekâret; R. II. (Kaz. Osm.) 833; Lh. Os. 674.

qobuz Aleti musikiye, 68; Kaş. I. 18, II. 185 ; MW. 157 ; R. II. 662 ; P. P. 71_{1}, *xobuz* 70_{1} ; Houtsma 87; Ş. Sul. 231 ;

Bang: Das negative Verbum der Türksprachen. SBA. 1923. 116; Köprülü: Milli tetebbüler II. sayı 4. 57-69; Köprülü: DTB. 33_2 *qopuz*.

qocataş Bir efendinin iki kölesi ki yekdiğerlerine hacetaş derler, 49, 69; R. II. (Osm.) 1710 *xocataş*; Houtsma 88; Caferoglu: Daş lâhikası 7; Vullers: Lexicon Persico-Latinum I. 735.

qoç Koç, 69; R. II. 615; Ş. Sul. 232; Houtsma 88; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 549; Bud. II. 71; Köprülü: DTB. 26_6.

qoçdı Kucakladı, 69; Bud. II. 71; P. P. 52_8.

qoçqar Koç, 69; R. II. (Karaim. Osm. Çag. Sark. t.) 617 8; Houtsma 88; Bud. II. 71; R. USp. 280; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 548; P. d. C. 423.

qol Kol, 73; Kaş. III. 214; MW. 159; R. II. 578 9; Houtsma 91; Ş. Sul. 238; Bud. II. 86 7; Lh. Os. 659; B. d. M. II. 570; R. USp. 279; P. P. 36_3 *xol*; Köprülü: DTB. 21_5; Uig. II. 24_1.

qoltuq Kolun alt kısmı, 74; Kaş. I. 395 *qoltıq*; MW. 159; R. II. 596; Houtsma 91; Ş. Sul. 239; Bud. II. 91; Lh. Os. 66; B. d. M. II. 575.

qondı Vasıl oldu, kondu, 75; Kaş. I. 268; MW.II 159; R. II. 531 2; Ş. Sul. 241; Bud. II. 96; B. d. M. II. 581; Köprülü: DTB. 47_8; P. P. 80_1.

qonç 1) Baldırın yukarı kısmındaki et ile onun üzerine geyilmiş mes ve yahut çizme arasındaki boşluk, 75; R. II. (Tar. Çag. Osm.) 547; Bud. II. 95; Lh. Os. 667; Zenker. II. 723. 2) Kit. Bäyliğe göre الخاصرة.

qonşı Komşu, 74; Houtsma 93; Ş. Sul. 241 *qoŋşı*; Bang: KOsm. II. 36_{15} *qoŋşu*; Az. *qonşu* (Djaferoglu: 75 Lieder, 29 § 67 Anm.); R. USp. 279.

qonuq Misafir, 74; Kaş. I. 47; MW. 159; R. II. (Osm. Uyg. Çag.) 540; Ş. Sul. 241; Lh. Os. 669; B. d. M. II. 582; Köprülü: DTB. 30_{21}; Zenker II. 723.

qonuqladı Misafir etti, 74; Kaş. III. 250; MW. 160; R. II. (Osm.) 541; Ş. Sul. 241; B. d. M. II. 582.

qonuqluq Misafirlik. 74; Kaş. I. 230; MW. 160; R. II. (Osm.) 541; Zenker. II. 723; R. USp. 279.

qonuştı Bir araya kondular, komşu oldular, 74; R. II. (Osm. Kırım) 542; Lh. Os. 668; B. d. M. II. 581.

qanuştu	Muharebe meydanında dönüp düşmana hücum etti, 74.
qopardı	Yoldu, kopardı, 68; R. II. 652 3; Ş. Sul. 230; Bud. II. 68; Lh. Os. 640; B. d. M. II. 545; Köprülü: DTB. 723.
qoptı	Bugünkü manasında, Ms: *Toz qoptı,* 67; Kaş. I. 82; MW. 160; R. II. 650 1; Houtsma 86 7; B. d. M. II. 546; Lh. Os. 640; Köprülü: DTB. 40_{18}.
qoptu [Kit. Bäylik]	Yükseldi, 67; P. d. C. 421.
qoqtı	Kokdu, 72; Kaş. III. 236; MW. 160; R. II. 508; Bud. II. 86; Lh. Os. 657; B. d. M. II. 568; Köprülü: DTB. 31_{7}; Brock. Q. - Y. 58.
qoquz	Alçak yer, 73.
qor	1) Vakit, sıra, 70, 71; R. II. 918.
	2) Bel bağı, 70; R. II. 916; Kaş. I. 39; Ş. Sul. 233; Houtsma 88; Bud. II. 73; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 551.
qorqaq	Korkak, 70; R. II. (Kırg. Osm. Kırım) 564; Ş. Sul. 234 *qorğaq*; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 555.
qorqdı	*Qorqmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 70; Kaş. II. 251; MW. 161; R. II. 563; Houtsma 89; Ş. Sul. 234; Bud. II. 76; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 556; R. USp. 280; P.P. 32_{1}; Köprülü: DTB. 10_{1}.
qoş	1) Çift, mukabil, hemsaye, arkadaş, birlikte olan, 72; R. II. (Şark. leh.) 635; Kaş. I. 299; MW. 161; S. Sul. 237; Bud. II. 82, Lh. Os. 654; B. d. M. II. 563.
	2) Yedekte çekilen at, ibid.: Kaş. III. 91 *qoş at* - sultanın ihtiyat atı-; MW. 161; R. II. 635 6.
qoşdaş	Arkadaş, 72; R. II. 1710; Caferoğlu: Daş lâhikası, 7.
qoştı	Birleştirdi, yanyana getirdi, 72; R. II. 637; Kaş. II. 13; MW. 161; Ş. Sul. 237; Lh. Os. 655; R. USp. 280; Bud. II. 83; Köprülü: DTB. 55_{2}.
qoşuldı	Birleşti, 72; Kaş. I. 429; MW. 161; R. II. 642; B. d. M. II. 564; Köprülü: DTB. 56_{10}.
qov	1) Yıldız ismi, 76; Mukayese et Freytag. II. 146 , [illegible] .
	2) Arkadan çekiştirme, gıybet, iftira, 76; Ferhenkname 96; Köprülü: DTB. 79_{6} [illegible].
qova	Bugünkü manasında, koğa, kova, 76; Kaş. III. 179; MW. 162; R. II (Osm.) 664; Lh. Os. 657; B.d.M. II. 567; Bud. II. 85.
qovdı	Kovdu, takip etti, 76; R. II (Osm.) 663; Kaş. II. 14; MW. 161; B.d.M. II. 579; Lh. Os. 656 *qoğmaq*; Köprülü: DTB. 42_{2}.
qovladı	Arkasından hoşuna gitmiyecek söz söyledi, iftira etti, 76.

qoru Toprak, toz rengi, 76.

qoruq İçi boş olan her oyuk (delik deşik), 76; Kıpçakçada-arpa ve buğday unu-: Kaş. I. 320; MW. 162; R. II. (Osm.) 665; B. d. M. II. 567 *qoğuq*: Lh. Os. 657 keza.

qoyan Tavşan, 76; R. II. (Çag.) 526; Ş. Sul. 242; Houtsma 94; Bud. II. 98; P. d. C. 441.

qoydı 1) Hastalığı zahir oldu, 77; Ms: *açısı qoydı* - acısını duydu -:
2) Döktü, 74.
3) Vazetti, ibid.; Houtsma 94; Kaş. II. 38; MW. 158; R. II. 501; Ş. Sul. 242; Lh. Os. 665; Bud. II. 97; B. d. M. II. 578.

qoyuldu (Köpek) uludu, 77.

qoyun 1) Koyun (hayvan), 76; Kaş. I. 32 *qoy*; MW. 158; R.II. (Osm. Kırg). 528 9; Ş. Sul. 242; Houtsma 94; Bud. II. 100; Lh. Os. 670; B. d. M. II. 584; Köprülü: DTB. 77_{18}; R. USp. 279 *koin*, *koyın*; P. P. 3_{1} *qoy*, 13_{5} *xoy*; Bang: Briefe IV. 39.
2) Göğüs, bağır; Ms: *qoynumda bislädim* - göğsümde terbiye ettim-77; Kaş. III. 14; MW. 158; R. II. 504; Houtsma 94 *qoyın*: Bud. II. 99; B. d. M. II. 584; Köprülü: DTB. 57_{11}.

qoz Ceviz, 71; Houtsma 90; R. II. (Kom. Kır. Osm.) 628; Bud.II. 79; Lh. Os. 651; B. d. M. II. 560; R. USp. 279.

qozaq Çam fıstığı, 71; R. II. (Osm.) 629; Lh. Os. 651; B. d. M. II. 560; Ş. Sul. 235; Bud. II. 79.

qozı Kuzu, 71; Kaş. I. 6; MW. 162; R. II. (Kom. Tel. Uyg.) 630; Houtsma 90 *qozu*; R. USp. 279.

qozu qulağı Kuzu kulağı (nebat), 71.

quba Toprak rengi, 68; Kaş. III. 163; MW. 162; R. II. (Tel. Şor. Soy.) 1034.

qubardı Bozardı, benzi toprak ve toz rengine döndü, 68; R. II. (Alt. Tel. Şor.) 1035.

qubas Bir nevi köpek, 68; D nüshasında *qabus* (?).

quçaq Kucak, 69; Kaş. I. 319; MW. 162; R. II. 1007 8; Ş. Sul. 232; Lh. Os. 643; Bud. II. 71.

quçaqladı Kucakladı, 69; R. II. 1008; Kaş. III. 250; MW. 162; Bud. II. 71.

qul Bugünkü manasında, 73; Kaş. I. 25; MW. 163; R. II. 965 6; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Bud. II. 88; Lh. Os. II. 660; B. d. M. II. 571; Köprülü: DTB. 5_{2}; R. USp. 280; Uig. II. 87_{51}.

qula [Kit. Bäylik] — *Qulaç*, 73.

qulaç İnsan iki kolunu açtığı zaman bir kolundan öteki koluna kadar olan mesafe, 73; Kaş. I. 299; MW. 163; R. II. (Uyg. Osm.) 975; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Lh. Os. 660; Bud. II. 80; B. d. M. II. 572; Köprülü: DTB. 13_{12}.

qulan 1) Hayvanların karnının altından geçen kayış, 74; Kaş. I. 338; MW. 163; R. II. (Bar. Kırım) 974, Osm. 589 *qolan*; Houtsma 92 *qolan*; Ş. Sul. 238; Bud. II. 90; Lh. Os. 662; B. d. M. II. 574.

2) Yabani eşek, ibid; Kaş. I. 184; MW. 163; Bang: KSz. XVII. 131; R. II. (Çag. Kır. Kkırg.) 974; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Lh. Os. 663; B. d. M. II. 577.

qulaq Kulak, bugünkü manasında, 74; Kaş. I. 182; MW. 163; R. II. 968 9; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Bud. II. 89; Lh. Os. 661; B. d. M. II. 572; P. P. 50_7 *qulqaq*; R. USp. 280 keza; Köprülü: DTB. 57_1.

qulawuzladı Kulavuzluk etti, 74; Kaş. I. 403; MW. 163; Houtsma 92; Bud. II. 61; Lh. Os. 661; Bang: KOsm. II. 58_{22}.

qulnadı Kulan yahut tay doğurdu, 74; Kaş. III. 223; MW. 163; Lh. Os. 664 *qulunlamaq*.

qulp Bir şeyin desti, kulpu, 74; R. II. (Osm.) 989 90; B. d. M. II. 574; Lh. Os. 663; Köprülü: DTB. 21_{18}.

qulun Tay, 74; Houtsma 94; Bang: KSz. XVII. 131; Kaş. I. 338; MW. 164; R. II. 979 80; Bud. II. (Çag. Tat.) 92.

qulunaçı Gebe kalan tay, 74.

quluq İki yaşındaki koyunun doğurduğu zaman, 74; R. II. (Kırg.) 979 *qûluq tay*.

qum Kum üzerinde falcılık etmek, kum, 75; Kaş. I. 171; MW. 164; R. II. 1043; Houtsma 92; Lh. Os. 664; B. d. M. II. 577.

quma Kadınların ortağı, 75; R. II. 1044; Ş. Şul. 239.

qumçı Remilci, kum üzerinde fala bakan, falcı, 75.

qumral Kumral, 75; R. II. (Osm.) 1050; Bud. II. 93; Lh. Os. 665; B. d. M. II. 578.

qumursuğa Karınca, 75; Houtsma 93 *qumursaqa*; P. d. C. 438 *qumursağa*; R. II. (Çağ. Küer. Koyb.) 1049 *qumursqa*; Ş. Sul. 240 *qumursağa*; Brock. Q.-Y. 48 9.

qunrawu Çan; Diğer telâffûzu *çinrağu* ve *çınradı*, 75.

qupturğa Kemerin sağ tarafında taşınan deri çanta, 67; Arapça tercümesi الصرة dır. Mukayese et Dozy I. 843 صرة pl.

قرمق - une poche de cuir, que l'on portait a la ceinture du côtè droit-.

qur Yaş. akran ve emsal. Ms : *bu qurdaşdur* -bu akrandır-, 71; R. II. (Kkırg. Çag.) 950; Ş. Sul. 234 -halazade, amcazade- ; Bud. II. 73.

quradı Eksildi. 70; R. II. (Kkırg.) 921 .

quraq Kurak sene (yağmursuz geçen sene), 71; R. II. (Osm. Çag.) 921; S. Sul. 233; B. d. M. II. 550; P. d. C. 425 .

qurbağa Bugünkü manasında, 71 ; Kaş. III. 87 *qurbaqa* ; MW. 165; R. II. (Osm.) 961; Ş. Sul. 233; Houtsma 88; Bud. II. 74; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 551.

qurdu 1) Bir şeyin suyunu çekti, emdi, 70.
2) *qurmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, yaya veterini bağladı, 70 ; R. II. 919; Kaş. I. 172 ; MW. 164 ; Houtsma 88; Ş. Sul. 234; B. d. M. II. 557; Bud. II. 77; Lh. Os. 648; Köprülü : DTB. 27_{21} .

qu (o) rdu Korudu, himaye etti, 69 ; Kaş. III. 47; MW . 164 *qurmaq*; Bud. II. 77; R. II. (Kırg. Osm. Az.) 555.

qurğan Muhasırların muhafazası için yapılan siper, sur, 71; Houtsma 89; R. II. (Tel. Osm. Çag.) 940; Ş. Sul 234; Bud. II. 76; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 555.

qurğuşun Kurşun , 70 ; R. II. (Kaz.) 941 *qurğaşın*; Houtsma 89 *qorğaşun*; Ş. Sul. 234; Bud. II. 76.

qurıdı Kurudu, 69 ; Houtsma 90; Kaş. I. 12; MW. 165; R. II. 928; Ş. Sul. 235; Bud. II. 78; Lh. Os. 649; B. d. M. II. 559; Köprülü: DTB. 31_{10}.

qursaq Kara ciğer, *Kit. Bäylike* göre ise - mide -,70; R. II.955; Ş. Sul. 234 ; Houtsma 88 ; Lh. Os. 644 ; B. d. M. II. 554; Bud. II. 75.

qurşun [Türkm.] — *Qurğuşun*. 70; R. II. (Osm. Kırım) 960.

qurt [Türkm.] Bugünkü manasında, 70; Kıpçakca *borı*; R. II. 944 5; Kaş. III. 4 - vahşi hayvan - ; MW. 165; Bang: KSrz. XVII. 128; Houtsma 89; Ş. Sul. 233; Bud. II. 74; B.d.M. II. 551 2.

qurtaq Boynuzdan yapılma boru, 70; D nüshasında *qartaq* 70_5.

qurtuldı Halâs oldu, bugünkü manasında, 70; Kaş. III. 184; MW. 165; R. II. (Çag. Osm.) 948; Ş. Sul. 233; Lh. Os. 646; B.d.M. II. 553; Bud. II. 75; Köprülü: DTB. 26_{14}.

quru Kuru, 69; R. II. 926; Ş. Sul. 235 *quruğ*; P.P. 1_3 keza; Kaş. I. 12 keza; MW. 165; Bud. II. 78; B. d. M. II. 558; Lh. Os. 649; Köprülü: DTB. 22_{19}.

quruğı Bir nevi toğan kuşu, 70.

qurut Bir nevi peynir, 70; Kaş. I. 298; MW. 166; R. II. 934; Ş. Sul. 235; Houtsma 90; Bud. II. 79; B. d. M. II. 558.

qusdı Kustu, 72; Kaş. II. 10; MW. 166; R. II. 1013; Ş. Sul. 236; Bud. II. 81; Lh. Os. 655; B. d. M. II. 565; Köprülü: DTB. 13_{11}.

qusğu Kusuntu, 72; Kaş. I. 314 *qusuğ*; MW. 166; R. II. (Uyg. Tel.) 1015 6 *qusqu*.

qusqun Atın kuyruğuna takılan bir nevi kayış, 72, Houtsma 91.

qusu [Türkm.] = *Qusğu*, 72.

quş Kuş, 72; Kaş. I. 37; MW. 166; R. II. 1022 3; Houtsma 94; Ş. Sul. 236; Bud. II. 81; Lh. Os. 653; P.P. 72_8. *xuş* 1_7. R. USp. 280; Köprülü: DTB. 16_{23}; B. d. M. II. 563.

quşaq Bel kuşağı, 72; R. II. 1025; Houtsma 94; Lh. Os. 655; Bud. II. 83; B. d. M. II. 563 4; Köprülü: DTB. 60_5.

quşluq 1) Güneş doğduktan iki saat sonraki vakit, öğlene yakın zaman, 72; Kaş. I. 394; MW. 167; R. II. (Osm.) 1030; Ş. Sul. 237 *quşluğ*; Houtsma 94 *quşluq*; P. d. C. 432; Lh. Os. 654; B. d. M. II. 564.
2) Kuşları vurmağa mahsus geniş ok, ibid.; Ş. Sul. ibid.

quş quyruğu Çıban, 72.

qut 1) Kut, bereket, 68; Ms: *qutı qorsun*; Kaş. I. 79; MW. 167; R. II. 990 1; Bud. II. 69; Lh. Os. 641; B. d. M. II. 547; R. USp. 281; Manich. II. 5_{15}; P.P. 51_2.
2) Akılsız, zihni karışmış, ibid..

qutlu Bereketli, bahtiyar, mes'ut, 68; Houtsma 87; R. II. 996; Kaş. I. 78 *qutluğ*; MW. 167; Bud. II. 69; P.P. 45_2 *qutluğ*; R. USp. 281; Köprülü: DTB. 80_3.

Quttı İsmi has, 68.

qutuldı [Kıpç.] = *Qurtuldı*, 70; Kaş. I. 428; MW. 167; R. II. 993; Ş. Sul. 232; Houtsma 87 *qutılmaq*.

qutuq Yabani eşek yavrusu, 73; R. II. (Osm. Çag.) 1002 *quduq*; Ş. Sul. 233 keza; Houtsma 93; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 550; Bud. II. 42.

quturqan Uyuzluk, 73; R. II. 993; Kaş. II. 62; MW. 167; Ş. Sul. 232; Houtsma 87; Bud. II. 71.

qutuz Hayvanların boynuna asılan tüy, kutas, 73; R. II. (Osm. Az.) 608; Ş. Sul. 231; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 547.

quyaş a) Güneş, 77, 85; b) Güneşin ziyası, 77; Houtsma 94; Kaş. I. 292; R. II. 903; Ş. Sul. 242; Brock. Q-Y. 49.

quyaş batğanda Arapça tercümesine bakılırsa-güneş batması-fakat - güneş batarken-, 77.

quymaq 1) Un ve süt ile yağda pişirilmiş bulamaç, 77; R. II. (Kırg. Şark. t.) 895.
2) Bir nevi helva, ibid..

quyruq Kuyruk, 77; Ş. Sul. 242; R. II. 890 1; Houtsma 94; B.d.M. II. 582 3; Lh. Os. 669; Bud. II. 98.

quyu Bugünkü manasında, 76; R. II. 904 5; Lh. Os. 670; Lh. Os. 670; Lh. Os. II. 585.

quyunçi Kuyumcu, 77; Houtsma 95 *kayumçı*.

quz Güneş dokunmayan yer, 71; Kaş. I. 273 4 *quz tağ*-güneşin dokunmadığı şimal dağı-; MW. 167; R. II. (Çag.) 1018 *quzai*; Ş. Sul. 235; P. d. C. 429.

quzğun Gagası ve kuyruğunun tüyü uzun ve çok siyah bir nevi karga, 71; R. II. (Osm. Çag. Sart) 1021; Kaş. I. 367; MW. 167; P. d. C. II. 560 1; Lh. Os. 651; Bud. II. 80.

S

sadı [*Türkm.*] = *Sanadı*, 60.

saç 1) Üzerinde yufka ekmek pişirilen saç, 56; Ş. Sul. 177; R. IV. (Osm.) 393; Lh. Os. 430; B. d. M. II. 56 ; Bud. I. 610; P. d. C. 333; Köprülü: DTB. 13_4.
2) Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 14; MW. 168; R. IV. 389; Houtsma 80; Ş. Sul. 177; Lh. Os. 474; B. d. M. II. 174 ; Bud. 610; Uig. II. 25_{15}.

saçaq Püskül, 56; R. IV. (Osm. Çag.) 39 ; Ş. Sul. 178 ; Lh. Os. 475; B. d. M. II. 175; P. d. C. 333; Bud. 611.

saçtı Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 75; MW. 168; R. IV. (Uyg. Osm.) 389 90; Houtsma 80; Bud. 611 ; B. d. M. II. 175; Köprülü : DTB. 12_9.

saçrattı Nüshalarda *saçratı*, fakat doğrusu *saçrattı* olmalıdır -sıçrattı- 56; Kaş. II. 105; MW. 168; Ş. Sul. 178; R. IV. (Çag.) 392.

sağ Salim, sağlam, afiyette olmak, 58 ; Ms: *sänçär sağdur*; Kaş. I. 83; MW. 168; Ş. Sul. 176; R. IV. (Çag. Osm. Kırım) 259 ; Bud. 686 ; Lh. Os. 480; B. d. M. II. 183 ; Köprülü : DTB. 9_{10}.

sağ = *Sol*, 59.

sağan Ok demiri, 59.

sağandı = *Sandı*, 58.

sağasğan = *Saqasğan*, 53.

sağ äl Bugünkü manasında, 58; Ms: *sağ älin bilä yä* = Kıpç. *öŋ älin bilä yä* -sağ elinle ye- ; R. IV. 260.

sağdı *Sağmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 58; Kaş. I. 326, III. 240; MW. 168; R. IV. 260 1; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 186; Lh. Os. 481; Köprülü: DTB. 17$_{2}$; Bud. 687.

sağılmış süt Bugünkü manasında, 58 .

sağır Bugünkü manasında, 58, 60; R. IV. (Osm.) 267 8; Ş. Sul . 180; B. d. M. II. 184 ; Bud . II. 687 ; Lh. Os. 480 ; Bang : KOsm. II. 381$_{5}$.

sağış Hisap, sayış, 58; R. IV. 270; Houtsma 80; Ş. Sul. 180; Bud. 687; B. d. M. II. 185 .

sağlıq 1) Sağlık, selâmetlik, 58; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 278; Ş. Sul. 180; Lh. Os. 480; Köprülü: DTB. 47$_{18}$.
2) Koyun, 59; Kaş. I. 392; MW. 169; R. IV. (Çag. Şark. t.) 279 *sağlığ*; Houtsma 80 .

sağmal Sağmak için ayrılan koyun, 58; Ms: *sağmal koyun näçädür*; R. IV. 280; Houtsma 81 *samğalı* .

sağraq Kâse, 58; Kaş. I. 92, 392; MW. 169; R. IV. (Osm.) 276; Köprülü : DTB. 12$_{14}$.

sağrı Atın arka ayağının üstüne gelen yuvarlak yer, 58; Ş. Sul. 180; R. IV. (Osm. Kom.) 276; Lh. Os. 480; B. d. M. II. 185; Bud. 614 .

sağtuç Zevcin düğününde adamlara hizmet eden, refik, 59; Kaş. I. 379; MW. 168; R. IV. (Osm.) 280; B. d. M. II. 184; Bud. 614 *saqduş*; Lh. Os. 480 .

sağyağ Sadeyag, yani sütten çıkan yağ, 58; R. IV. (Osm.) 275; B. d. M. II. 181 .

sal Su üzerindeki sal, 59; Kaş. III. 117; MW. 169; R. IV. 343; Ş. Sul. 181 .

salaça Devenin üzerine koyup seyahate çıkanların bindikleri beşik; Şeyh Fahreddi'nin dediğine göre ölü taşıyacak tahta, 60 ; Bu manada Anad. müstameldir , mukayese et R. IV. (Çag.) 352 id.; Bud. 615; P. d. C. 339.

salamçaq At eğerinin girvesinde olan kayış, 60.

saldı Koyuverdi, irsal etti, 59; Kaş. II. 21; MW. 170; R. IV. 344; Ş. Sul. 182; Lh. Os. 483; B.d.M. II. 190; Köprülü: DTB. 31$_{20}$.

salındı Koyuverildi, irsal edildi, 59; Kaş. I. 375; MW. 170; R. IV. 355 6; Köprülü: DTB. 24₁₆.

salıncaq Salıncak, 59; R. IV. (Osm.) 357; Ş. Sul. 182; B. d. M. II. 191; Lh. Os. 484.

salqum Üzüm salkımı, 59; Ms: *bir salqum üzüm yidim*; Ş. Sul. 181 *salğum*; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 363 ; Lh. Os. 483; B. d. M. II. 189; Bud. 690.

samale Zift, 60; R. IV. (Kom.) 433.

samas İsrar etti, aksilik etti, 60.

samasan = *Samsandı*, 60.

samasna = *Samasan*, D. 60₆.

samsandı İsrar etti, 60.

sanadı Saydı, 60; Kaş. III. 205; MW. 170; R. IV. 297; Houtsma 81; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Bud. 692.

sandal Bugünkü manasında, 60; R. IV. (Osm. Kırım) 304 5; B.d.M. II. 218; Lh. Os. 493; Köprülü: DTB. 27₃.

sandı [Türkm.] — 1) *Sağandı* - saydı - , 58; Kas. I. 65; MW. 170; R. IV. 296; Ş. Sul. 183.
2) Zannetti , 60; Kıpçakçada *sağandı*; Kaş. I. 65; MW. 170; R. IV. 296; Ş. Sul. 183; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Köprülü: DTB. 27₁₆.

sançtı Bugünkü manasında, 60; Kaş. III. 310; MW. 170; Houtsma 80; Ş. Sul. 182; R. IV. (Orh. Çag. Şark.) 309; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 156 n. 43; P.P. 58₆; Bang: KOsm. II. 10₁₅; Uig. II. 78₃₀.

sanğır = *Sağır*, 60.

sanqu Aptal kimse, 60; Ş. Sul. 183 *sanqı*; R. IV. 302; Köprülü: DTB. 47₁₁ *sanğı*, 62₁ *sanqı*.

sanquladı Aptallaştı, 60; Ş. Sul. 183.

sap Bıçak sapı, 56; Kaş. I. 322; MW. 171; Ş. Sul. 177; R. IV. 400; B. d. M. II. 170; Lh. Os. 472.

sapdı Salına salına yürüdü, 51; Ms: *Sapa sapa gälür, sapa sapa barır* gibi.

sapçaq Bakır kulplu kova, 56; İst. *Sitil*.

sapraştı Ayrıldı, ayrılıştı, 56; Ms: *sapraşıp yattılar* - ayrı yattılar-.

sapsarı Bugünkü manasında, 7, 56; Houtsma 80.

sapsawuq Çok soğuk, 56.

saptı Bugünkü manasında, 56; R. IV. (Osm. Kırım. Kom. Kaz.) 402; B. d. M. II. 172; Lh. Os. 473; Köprülü: DTB. 82₁₅.

sapturdı Saptırdı, 56; R. IV. (Kaz. Osm.) 409.

saqal Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 196, II. 229; MW. 171; R. IV. 244; B.d.M. II. 211; Bud. 701 2; Lh. Os. 491; Köprülü: DTB. 72₁; R. USp. 290.

sakalsız Sakalsız, 59; R. IV. (Osm. Kaz.) 245.

saqar Alnında beyaz olan at, 59; R. IV. (Osm.) 243; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 187; Lh. Os. 481.

saqasğan [Türkm.] = *Sağasğan* -saksağan-, 53; R. IV. (Çag. Osm.) 257; Ş. Sul. 181.

saqladı *Saqlamaq* fiilinden mazi, muhafaza etti, bekledi, gizletti; Aynı manada keza *asradı* kullanılmaktadır, 59; Kaş. II. 196; MW. 172; R. IV. (Osm. Kırım. Kaz. Kom.) 251 2; Lh. Os. 482; B. d. M. II. 187 8; Bud. 688; Köprülü: DTB. 18₁₇.

saqurğa Sakırğa, hayvanlarda hasıl olup kanını emen hayvan, 59; Kaş. I. 405 *saqurqu*; MW. 172; R. IV. (Osm.) 249; B. d. M. II. 187; Lh. Os. 481.

saraça Hayvanın zekâsı ve sur'atli hareketi, 52.

sarban Farisîcenin *sär* *bänt* inden ibaret olup, sarık demektir, 57.

sardı 1) *Sarmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, yaydı, 52; R. IV. (Osm. Kaz. Kırım.) 314; Ş. Sul. 179.
2) Bükmek, dolamak, 57; Kaş. II. 281; MW. 173; B. d. M. II. 179; Lh. Os. 476.

sarı 1) Sarı renk, 57; Kaş. I. 312 *sarığ*; MW. 172; Houtsma 80; Ş. Sul. 179; R. IV. 319; Lh. Os. 478; P.P. 43₁ *sarığ*; B. d. M. II. 180; Köprülü: DTB. 61₃.
2) Şarap, ibid..

sarımsaq Bugünkü manasında, 57; Kaş. I. 434; MW. 172; R. IV. 326; Ş. Sul. 179; Bud. 685; B. d. M. II. 179; Lh. Os. 477.

sarınçqan [Kıpç.] Çekirge, 57; Houtsma 81 سرنچقان

sarı qavun Kavun (sarı), 57.

sarışın Bugünkü manasında, 57; *şın* edatı daima *sarı* ile müşterek kullanılmaktadır; R. IV. (Osm.) 325; Bud. 685; Lh. Os. 479.

sarp Sarp, kale, güç şey, 57; Houtsma 81; R. IV. (Uyg. Kom. Osm.) 340; Lh. Os. 475; B. d. M. II. 177; Köprülü: DTB. 32₁₂.

sarqtı Bugünkü manasında, 57; R. IV. (Osm. Kırım.) 328; B. d. M. II. 178; Lh. Os. 476.

sarsıldı Bugünkü manasında, 57; Kaş. II. 270; MW. 173; R. IV. (Osm.) 338; B. d. M. II. 177; Lh. Os. 476; Bud. 685.

saruca	Sarıca, 84; Bud. 685; B. d. M. II. 180; Lh. Os. 477.
sası	Fena koku, müteafin, 58; Ms: *sası yiyir* -fena yiyor-; R. IV. (Osm. Kom. Kır. Kaz.) 395; Kaş. III. 198; MW. 173; Ş. Sul. 179*sasığ*; Lh. Os. 479; B. d. M. II. 183.
satılmış	1) İsmi has, 58.
	2) Bugünkü manasında, ibid; Kaş. II. 96; MW. 174; Ş. Sul. 177; R. IV. 378 9; Bud. 683.
satnaaldı	Satın aldı, 58; Brock. Q.-Y. 56; Arab Filolog 22₁₂.
sattı	*Satmaq* fiilinden mazi, 58; Kaş. II. 172; MW. 174; Ş. Sul. 177; R. IV. 375; Bud. 683; B. d. M. II. 173; Lh. Os. 474; Köprülü: DTB. 43₁₉; R. USp. 291; P.P. 3₅.
sav	Dava, 61; Kaş. I. 89; MW. 174; R. IV. 424; P.P. 77₂ **söz.**
savdı	Yerini değiştirdi, 60.
savçı	1) Davacı, yani davayı gören kadı, 61.
	2) Davayı fasıettiğinden dolayı peygambere de ıtlak olunmuştur, 61; Kaş. III. 115; MW. 174; R. IV. (Uyg. Tob.) 431; Bud. 693; R. USp. 290; Brock. Q.-Y. 48.
savçımız	Peygamberimiz, 61; Ş. Sul. 183.
savuldu	Ses çıkardı, 61. آصرق
say	Atın boyu kadar derinlikte olmayan su, 61.
saz	Orman, 57.
sazağan	Koca yılan, 57; Houtsma 81.
sazdı	Yaranın ağrısı arttı, şiddetlendi, 57.
säçti	Bir şeyi diğer bir şeyden tefrik etti, 51; R. IV. (Osm.) 485; Lh. Os. 435; B. d. M. II. 71.
säkdi	*Säkmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, sıçramak, 53; Ms: *säkä säkä yürümäk*; Kaş. I. 26; MW. 175; R. IV. (Osm. Çag.) 443; Ş. Sul. 186; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Bud. 630.
säkiz	Bugünkü manasında [8], 53; Kaş. I. 305; MW. 175; Houtsma 77; R. IV. 443; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Bud. 630; R. USp. 291; P.P. 24₄; Köprülü: DTB. 20₁₈.
säkridi	Sıçradı, 53; Houtsma 77; R. IV. (Kırım.) 446.
säksän	Bugünkü manasında [80], 53; Kaş. I. 365; MW. 175; Houtsma 77; R. IV. 444; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Köprülü: DTB. 44₂₁.
säksändi	Tehdid etti, 53; Ms: *kimkä säksänursän* -kimi tehdit ediyorsun-, 53; Ş. Sul. 186 *säskänmäk*; Az. -korkmak-.
säli	Temiz, 85; Anad. *sili*.

sälik Kibar, nazikâne vaziyet alanlara denilir, kibar genç, 53 ; Anad. *säläk* .

salkinçäk Salıncak, 53 .

sämiz [Kıpç.] — *Sämüz*, 53; Kaş. I. 239; MW. 175; R. IV. 510 ; Houtsma 78; Ş. Sul. 187; Lh. Os. 445; B. d. M. II. 98 .

sämüz Semiz, 53 .

sämridi Semirdi, yağlandı, şişmanladı, 53; Kaş. II. 209; MW. 176; R. IV. (Uyg. Tar.) 511; Köprülü: DTB. 23_{15} ; Lh. Os. 445.

sän Sen (zamir) , 54; Kaş. I. 284; MW. 176; R. IV. 452; Lh. Os. 445; B. d. M. II. 98; Bud. 636; Köprülü : DTB. 3_{1} ; R. USp. 291; P.P. 19_{3}. *sin* .

säŋir Tepe, siper, kale, 54 ; Kaş. III. 266; MW. 176; R. IV. 448; Ş. Sul. 187 .

säpkün Yağmur serpintisi, 51; R. IV. (Osm.) 497 *säpkän* .

säpti *Särpmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 51; R. IV. 493; Lh. Os. 437; B. d. M. II. 74; Bud. 625 .

sär Farisî -baş- , 57 .

särädür — *Saraça*. 52.

sätkik Zeki, 51.

sävdi 1) *Sävmäk* fiilinden mazi , sevdi, 54; Kaş. II. 14; MW. 176; R. IV. (Osm. Çag.) 504; B. d. M. II. 114; Lh. Os. 446; Bud. 649; Köprülü : DTB. 75_{18}; P.P. 56_{8}.
2) İsmi has, ibid ..

sävindi Sevindi, 54; Kaş. I. 92; MW. 177; R. IV. (Osm. Çag.) 505; B. d. M. II. 115; P.P. 53_{2} ; Lh. Os. 447 .

sävgü Sevilmiş kimse, 54; Houtsma 79; R. IV. (Osm.) 507 .

säyündi Söndü (ateş), 54; R. IV. (Osm.) 579 *söyün* - ; Houtsma 79; B. d. M. II. 116 .

sidi İşedi, 51; B. d. M. II. 122 *siymäk* .

sidük Sidik, 51 ; Kaş. I. 326 ; MW. 180; Houtsma 79 ; R. IV. 720 *sidik*; B. d. M. II. 120; Lh. Os. 436; B. d. M. II. 622 .

sik Penis, 53 ; Kaş, I. 174; MW. 180; R. IV. (Osm. Kır.) 681; Houtsma 77; B. d. M. II. 122 .

sikdi Coire cum femina, 53 ; Kaş. I. 336 ; MW . 180; R. IV. 681; Ş. Sul. 194.

sikiş Bugünkü manasında, 53 ; Kaş . I. 308 ; MW. 181 ; R. IV. (Osm.) 682 3.

sili Temizlenmiş, 53 ; R. IV. (Kom.) 712 - temiz - ; Houtsma 78 - ismi haslara ilave edilen bir kelime olup temiz demektir - ; R. USp. 292 *siliy*.

sildi — Bugünkü manasında, 53; R. IV. (Osm. Kır. Çag.) 709; Houtsma 77; B. d. M. II. 124; Lh. Os. 457; Bud. 657; Köprülü: DTB. 77_{13}.

silkdi — Bugünkü manasında, 53; Kaş. III. 312; MW. 181; R. IV. (Osm. Çag. Karaim) 715; Houtsma 78; Ş. Sul. 199; B. d. M. II. 123; Lh. Os. 457.

siŋäk — Testi, 54; Nüshalarda yanlış olarak *sinäk* şeklinde yazılmıştır; Az. *säŋäx*.

siŋdi — Gizlenmek için yere sinmek (yalmak), 54; Anad. *sindi*; Az. keza: Kaş. III. 115; MW. 181; R. IV. 686; B. d. M. II. 123; Lh. Os. 456; Bud. 656.

siŋildädi — Köpek açlıktan havladı, 54.

siŋir — Sinir, 54; Houtsma 200; R. IV. 687, (Osm.) 696.

sirim — Üzengi kayışı, 52; Ş. Sul. 197; R. IV. (Çag.) 704.

sirkä — 1) Bugünkü manasında, 52; R. IV. 704 5; Kaş. I. 158; MW. 182; Ş. Sul. 176; B. d. M. II. 121.
2) Bit yumurtası, tohumu, ibid..

sitük — *Sidük*, 57; Kaş. I. 325 *sidük*; MW. 180.

siz — 1) Cemi mühatap, zamir (siz), 52; Kaş. I. 285; MW. 182; R. IV. 723; Ş. Sul. 197; B. d. M. II. 81; P. P. 6_5; R. USp. 292; Lh. Os. 440; Bud. 627.
2) Nefi edatı, ibid.; Ms: *tilsiz*, *közsiz* gibi.

sizdi — Sezdi, 52; Ş. Sul. 197; R. IV. (Kaz.) 723; P. d. C. 367.

sıbızğı — Düdük, 51; Houtsma 76 *sıbırgu*; R. IV. (Tar.) 672; P. d. C. 365 *sıpuzğa*.

sıçan [Türkm.] — *Sıçğan*, 56; R. IV. (Osm. Az.) 657.

sıçğan — Fare, 56; Ms: *sıçğan ay*; Kaş. I. 72, III. 197; MW. IV. *sıçqan*; Bud. 621; B. d. M. II. 71; P. d. C. 365.

sıçtı — Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 288; MW. 177; R. IV. (Osm. Kırım) 657; B. d. M. II. 71.

sığın — Yabani inek, 58; Kaş. I. 343 *sığun*; MW. 178; Houtsma 81; R. IV. (Alt.) 617; Ş. Sul. 198 - geyikten büyük bir nevi hayvan -.

sığır — Bugünkü manasında, 58; Kaş. I. 304; MW. 178; Houtsma 81; Ş. Sul. 198; R. IV. (Osm.) 198; P. d. C. 369; Köprülü: DTB. 17_1; Lh. Os. 507. B. d. M. II. 208.

sığlıq — Islık, 58; Ms: *sığlıq birdi* gibi.

sığraq — İki parmağın arası, 58.

sığza — Gömleğin yakası, 58; Mukayese et R. IV. (Osm.) 621.

Sızgırmak Islık çalmak

sınadı Tecrübe etti, sınadı, 54; Kaş. I. 205; MW. 179; R. IV. 630; Ş. Sul. 199; Lh. Os. 508; B. d. M. II. 242.

sındı Kırıldı, 54; Kaş. I. 215; MW. 178; R. IV. 629/30; Ş. Sul. 200; P. P. 17_{5} ; Lh. Os. 507; Bud. 704 .

sındırdı Kırdı, 60; Kaş. I. 215; MW. 178; Lh. Os. 507.

sınuq Sınık, kırık, bozuk, 54; R. IV. (Uyg.) 633; Houtsma 78; Ş. Sul. 200; Lh. Os. 508; Köprülü: DTB. 54_{11} .

sıpa Eşek yavrusu, 51; Houtsma 75; Zenker II. 12 - bir senelik eşek - ; R. IV. (Osm.) 668 ; B. d. M. II. 238 ; Lh. Os. 488; Bud. 696 .

sıpıldaq Çıplak hayvan, 51 .

sıpqun Zıpkın (balık avlarken ona atılan demir), 51.

sıqdadı Ölen kimseye karşı mersiye söyleyerek ağladı ve ağlattı, 59; R. IV. 613 *sıqta* ; Uig. II. 30_{25}.

sıqtı Bugünkü manasında, 59 ; Kaş. II. 16 ; MW. 179 ; R. IV. 605/6 ; B. d. M. II. 241 ; Lh. Os. 506; Bud. 702 ; Köprülü : DTB. 29_{1} .

sırça Cam, billur, 52 ; R. IV. (Osm.) 649 ; B. d. M. II. 205 ; Lh. Os. 489; Bud. 698; Köprülü: DTB. 45_{11}.

sırğa Küpe, 13; Diğer telâffuzu *isirğa* – *ışırğa* ; R. IV. 644.

sırıldı Sıyrıldı, 52; Ms: *sırıldı ara yärdän* ; R. IV. (Osm. Tel. Kaz.) 636 .

sırt 1) Yüksek arazi, 57; Kaş. I. 287; MW. 180; R. IV. 647; Bud. 625; Lh. Os. 489.
2) Kıpçakçada -sapan demiri- .

sırtlan Bugünkü manasında, 57; Ş. Sul. 196; R. IV. (Osm.) 648; B. d. M. II. 205; Bud. 698; Lh. Os. 489 .

sıruq Üzerine elbise sermeğe mahsus bilek kalınlığında uzun ağaç, bugünkü manasında, 52 ; Kaş. I. 319 ; MW. 179 ; Ş. Sul. 197; Bud. 699; R. USp. 293; B. d. M. II. 208 .

sıyırım Beyaz kayış, 57 .

sız Edatı nefi, 52; Ms : *atsız* gibi.

sızdı Eridi (kurşun ve emsali) , 57; R. IV. (Osm.) 663 .

sızdırdı Eritti, 57 .

sobı = *Sobu*, 56 .

sobu Çene ve yanağın düzlüğü, 50.

soğan Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 343; MW. 182; R. IV. (Kırım. Çag . Osm. Kom.) 528; Houtsma 82; Ş. Sul. 191; Bud. 708; Lh. Os. 497; B. d. M. II. 228/9 .

soğrıdı Uyuştu, 58 .

sol [Türkm.] Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 69; MW. 182; R. IV. 548; Ş. Sul. 193; Lh. Os. 500; B. d. M. II. 233; Bud. 711; Köprülü: DTB. 40_{5}.

solıdı Sık sık nefes aldı, 60; Ş. Sul. 193.

soluņçan Sülük, 59.

soluq Nefes, 59; Ş. Sul. 192; R. IV. (Osm. Kırg.) 553; B.d. M. II. 234; Lh. Os. 501; Köprülü: DTB. 30_{18}.

soluqun Soluyan, nefes alan, 59; R. IV. 553 *soluqla-*.

son 1) Sol, 59, 60.
2) Ahır, son, 60; Ş. Sul. 194; R. IV. (Osm. Kırg. Karaim) 237; Lh. Os. 500; Bud. 711; B. d. M. II. 232; Köprülü: DTB. 3_{1}; R. USp. 292.

sona qoydı Sona bıraktı, geriye koydu, tehir etti, 60.

sonqol *Son qol* den ibaret olup - sol kol, sol el - demektir, 60; Ş. Sul. 193.

sonqur 1) Bir nevi kuş, 54; Kaş. II. 77 *soŋqur*; MW. 183; Houtsma 78 *sonqor*; R. IV. (Osm.) 539 *sonğur*.
2) İsmi has, ibid.; Houtsma 78.

sonra Bugünkü manasında, 60; Ms: *sonra käldi*; R. IV. (Osm.) 539: Ş. Sul. 194; Lh. Os. 500; B. d. M. II. 233; Bud. 711; Köprülü: DTB. 4_{1}.

soqbarmaq Şehadet parmağı, 59.

soqtı Soktu, 59; Kaş. III. 104; MW. 186; R. IV. 518; Lh. Os. 499; B. d. M. II. 231; Bud. 710; Köprülü: DTB. 31_{5}.

soquldadı Yara yahut çıban şiddetle acıdı, 59.

sordı 1) Sual etti, 51; Houtsma 81; Kaş. III. 137; MW. 183; Ş. Sul. 189; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 542; Lh. Os. 497; B. d. M. II. 227; Köprülü: DTB. 53_{6}.
2) Emdi, ibid.; Kaş. I. 16; MW. 183; R. IV. 542.

sorma Boza, 57.

sorp girdi Gafleten girdi, 57.

sorqun Sorğun ağacı, 57; R. IV. (Osm.) 546; B. d. M. II. 227; Lh. Os. 496.

sovıdı Soğudu, soğuk oldu, 60.

sovun Käyin Dağ keçisi, yabani keçi, 61.

sovur Yabani geyik, 61.

sowuq Soğuk, 61; R. IV. 561; Köprülü: DTB. 30_{7}; Brock. Q. - Y. 57.

sögdi Kötü söz söyledi, küfretti, 53; R. IV. (Osm.) 566, (Çag.) 575 *sög-*; Ş. Sul. 192; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Bud. 648; Köprülü: DTB. 72_{33}.

söglündi Kebap oldu, kavruldu, 53.

sögüldü Kebap etti, ateş üzerinde pişirdi, 53; B. d. M. II. 111.

sökäl Hasta, 53; Kaş. I. 330; MW. 184; R. IV. 571; Ferhenkname, 95; Köprülü: DTB. 42_{16}; D. 53_{3} *säkäl*.

sökäläk Hastalık, 53; (V. sonradan *sökällik*, 53_{1}).

sökti Bugünkü manasında, 53; Kaş. I. 370; II. 19; III. 175; MW. 183; Ş. Sul. 192; Houtsma 77; R. IV. 570; Uig. II. 76_{10}; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Bud. 648; Uig. II. 76_{1}.

sövlünçü Dilim dilim kesilmiş et, 53.

söyündi Söndü, 54; Köprülü: DTB. 80_{9}.

söyündürdi Söndürdü, 54; R. IV. (Osm.) 580; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Köprülü: DTB. 54_{11}.

söz Bugünkü manasında, 52; Kaş. I. 358; MW. 184; R. IV. 585 6; Ş. Sul. 190; B. d. M. II. 109; Lh. Os. 450; Bud. 645; P. d. C. 355; R. USp. 292; Köprülü: DTB. 4_{9}; Xuastuanift 24_{10}.

sözlädi Söyledi, 52; Ş. Sul. 190; Kaş. I. 337; MW. 184; R. IV. (Karaim. Çag. Tar. Sark. t.) 588; Houtsma 79; P. P. 67_{2}, 73_{5}; R. USp. 292; Xuastuanift, 24_{10}.

su Bugünkü manasında, 55; Kaş. I. 375 *suv*; MW. 186; R. IV. 746; Ş. Sul. 187; Houtsma 82; B. d. M. II. 221; Lh. Os. 494; R. USp. 292 *suv*; Bud. 705; Köprülü: DTB. 8_{19}.

suç Kusur, kabahat, günah, 56; R. IV. (Az. Kırım. Osm.) 778 9; B. d. M. II. 225; Lh. Os. 496.

suçuldu Soyundu, temamile çıplak oldu, 57; Kaş. II. 97 8; MW. 185.

suçuq Koyun sucuğu, 56; R. IV. (Çag.) 779; Ş. Sul. 188; B. d. M. II. 225; Lh. Os. 496.

sulunçan Solucan, sülük, 56.

suluq Kemer ile asılan çanta, 59. Arapça tercümesi olan السولق bunun Arabîleşmesinden ibarettir. Mısır kölemenlerinin tarzı telebbüsleri tasvir edilirken (صبح الاعشى cilt 4. S. 40) şöyle denilmektedir: libasın üzerine sol tarafa kılıç ve sağ tarafa savlaq bağlanır. Ayrıca mukayese et *qupturğa*.

suluv Su bulunan yer, 55.

sundı Eline uzattı, 60; R. IV. 762; Kaş. III. 90; MW. 185; Houtsma 81 *son*; B. d. M. II. 236; Lh. Os. 502; Köprülü: DTB. 65_{16}.

sunçuq Akap, halef, 60.

susadı Bugünkü manasında, 58; Ş. Sul. 190; R. IV. (Osm. Kırg. Çag. Kom.) 781; B. d. M. II. 228; Lh. Os. 497 .

su tartarı Su horozu, 56 .

su taşı Su taşı, 56 .

süçi 1) Tatlı, 51; Kaş. I. 283; Houtsma 76; Ş. Sul. 188 *süçük*; R. IV. (Uyg. Çag.) 840 *süçi (ü) k*.
2) Şarap, ibid.; R. IV. (Osm.) *süçü* ; Kaş. I. 136 ; MW. 187; Houtsma 76; B. d. M. II. 104; Lh. Os. 448 ; R. USp. 293 *süçük*; Köprülü : DTB. 12_{16} .

süçü [Kıpç.] = *Süçi*, 51.

sülük Bugünkü manasında, 53 ; Houtsma 78; Ş. Sul. 193; R. IV. (Osm. Çag. Bar.) 832; B. d. M. II. 94; Lh. Os. 453 .

sümkürdi Burnundaki pisliği defetti, sümkürdü, 53; R. IV. (Osm.) 855; Ş. Sul. 193; Houtsma 78 *simkürmäk*; B. d. M. II. 115; Lh. Os. 453.

sümük Burundan akan pislik, 53; R. IV. (Osm. Çag.) 854; Ş. Sul. 193; Houtsma 78 *sämük*; B. d. M. II. 115; Lh. Os. 453.

sumüldädi Boğazın temizlenmesi için öh, öh diye seda çıkarılması, 53.

sümülgün Hastanın zihin dalğınlığı, 53.

sündi Uzandı, 54; R. IV. (Osm.) 804; B. d. M. II. 116.

sündürdi Uzattı, 54.

süŋü Süngü, 54; Kaş. I. 368; MW. 188; Houtsma 78; Ş. Sul. 191; R. IV. (Çag. Kom. Kırım) 802 *süŋgü*; B. d. M. II. 116 ; Lh. Os. 454.

süŋük Kemik, 54; Ş. Sul. 194; R. IV. (Uyg. Çag.) 801.

süprüldi 1) Bugünkü manasında, 51; R. IV. 849.
2) Çekildi gitti, ibid..

süpürdi Bugünkü manasında, 51; R. IV. (Osm. Çag. Tar.) 848; Houtsma 75; B. d. M. II. 104; Lh. Os. 434.

süpürgä Bugünkü manasında, 51; Houtsma 75; R. IV. (Osm. Tar.) 849; Ş. Sul. 188 *süpürkü*; B. d. M. II. 67; Lh. Os. 434.

sürçäk Hikâye, 52; Kaş. I. 397 (Guz)-gece vakit geçirilmesi-; MW. 188 *sürçük*; Bud. 643.

sürdi 1) Kovdu, tardetti, 52; R. IV. 809; Ş. Sul. 189; Houtsma 76; B. d. M. II. 107; Lh. Os. 449; Köprülü: DTB. 25_{15}.
2) Arkasından sürerek yürütüp götürdü, ibid.; R. IV. 810.

sürmä Bugünkü manasında, 52; R. IV. (Osm. Kırım) 829; Houtsma 76; B. d. M. II. 108; Lh. Os. 449; Vullers : Lexicon Pers.- Lat. II. 286.

sürtündi	Mendil ile silindi, sürtünerek yürüdü, emekledi, 52; Kaş. II. 166; MW. 188; R. IV. 826; Lh. Os. 450.
sürüdi	*Sürmäk* fiilindi mazi, 52; Kaş. I. 430; MW. 189; R. IV. (Osm.) 815; B. d. M. II. 109; Lh. Os. 450.
sürü	Hayvan sürüsü, 52; Houtsma 76; Ş. Sul. 190 *sürük*; R. IV. (Osm. Kırım) 815; B. d. M. II. 108; Lh. Os. 449; Bud. 645.
sürük sırt	Nil nehri sahilinde olan bir nevi canavardır, hem suda ve hem de karada yaşar, 52.
sürün	= *Sürü*, 52.
sürüttü	Sürttü, sildi, silüp gidi, 52.
süt	Bugünkü manasında, 51; Kaş. I. 187; MW. 189; Houtsma 76; Ş. Sul. 188; R. IV. 834 5; Lh. Os. 448; B. d. M. II. 105; Bud. 641.
sütmäk	Yuvarlak şey, top, 51.
süvrü çibin	Sivrisinek, 54.
süwü	Pergâr, 54.
süwük	Kemik, 54; R. IV. (Karaim) 852 *süwek*.
süzdi	Bir şeyi süzdü, 52; Kaş. II. 9; MW. 189; R. IV. 844; Ş. Sul. 190; Houtsma 76; Lh. Os. 451; B. d. M. II. 110; Bud. 646; Köprülü: DTB. 735.
süzmä	1) Süzülmüş yoğurt, 52. 2) Mahmur bakışlı göz, 52; Ms: *süzmä közlü, közin süzdi* gibi.

Ş

şah	Bugünkü manasında, 54; Zenker II. 536; Bud. 663; B. d. M. II. 135.
şalğam	Turpa benzer yuvarlak sebze, bugünkü manasında, 55; R. IV. (Osm. Kırg. Bar.) 964.
şamağaçı	Çam ağaçı, 55.
şanus	Sere, baş parmakla şehadet parmağı arasındaki mesafe, 55.
şaqlaq	Sefih adam, 55.
şar	Şehir (Fars.), 54; Houtsma 80; R. IV. (Osm. Kaç.) 950.
şaşı gözlü	Bugünkü manasında, 55; Lh. Os. 462; Ş. Sul. 201; B. d. M. II. 131.

şäbşäbi	Kınından çıkarılmış, kılınç (?) 54 .
şäkird	Şakirt, ücretle çalışan adam, 55; Houtsma 79; R. IV. (Kaz.) 999; Bud. 661; Lh. Os. 463; B. d. M. II. 133 .
şäşti	Çözdü, 55; Kaş. II. 236; MW. 190; R. IV. (Şor. Taran.) 1014; Lh. Os. 471 .
şimdi	Hâlâ, el'an, bugünkü manasında, 55; Ms: *şimdi kälkämän*; Ş. Sul. 205; R. IV. (Osm.) 1092; Lh. Os. 467; Bud. 672; B. d. M. II. 155 .
şirşa	Farsîcenin *sär - şah* ından mürekkep olup-şen, şatır-manasındadır, 54 .
şiş	Şisen, kabaran yer, şiş, 54, 55 : R. IV. 1082; Ş. Sul. 205; Lh. Os. 470; Bud. 680; B. d. M. II. 164; R. USp. 304; Zenker II. 555 .
şişäk	İki yaşındaki koyun, 55; Houtsma 80; R. IV. (Osm.) 1083; Ş. Sul. 205; B. d. M. II. 164; Lh. Os. 471; *B.* d. M. II. 164; Lh. Os. 471; Bud. 667 .
şiş boräk	Hamurdan parça parça yapılan maruf börek (yemek), 30, 55.
şişlädi	Kebap etti, 55; R. IV. (Osm. Çag.) 1085; Ş. Sul. 205; Lh. Os. 471; Bud. 681 .
şişti	Yara toplayarak kabardı, bugünkü mansında, 55; Ş. Sul. 205; R. IV. 1083 ; Lh. Os. 471; B. d. M. II. 165 ; Bud. 681; Köprülü: DTB. 24₁₃ .

T

taban	Ayağın altı, 61; Kaş. I. 335; MW. 190; R. III. 963; Houtsma 83; Lh. Os. 511; B. d. M. II. 250; Bud. 733 .
Taçar	İsmi has, 62 .
tağ	Dağ, 64; Kaş. I. 92; MW. 191 ; R. III. (Çag. Tar. Kom.) 795; Houtsma 83; Ş. Sul. 101; P. P. 17₅ ; R. USp. 294; B. d. M. II. 260; Lh. Os. 518 .
tağaldı	Dağıldı, 64; Ms: *tağalsunlar* -dağılsınlar- gibi.
tağarcuq	Dağarcık, 64; R. III. (Çag.) 797 -ufak tabak-; B. d. M. II. 289 .
tağladı	Dağladı, 64; Kaş. III. 218; MW. 191; R. III. (Kırım) 800 .
talıbıdı	Çırpındı, 66; D nüshasında *talabdı* .

Tar...

taladı Daladı, 65; R. III. 878 ; Ş. Sul. 102; Bud. 728; B. d. M. II. 266; Lh. Os. 523; Köprülü: DTB. 7_6 .

talaq Dalak, 66; Kaş. I. 345; MW. 192; R. III. (Kaz. Kırg. Tob.) 880; Ş. Sul. 102; Houtsma 85; B. d. M. II. 266; Lh. Os. 522.

taldı 1) Daldı (suya), 65; Bud. 729; Ş. Sul. 103; B. d. M. II. 267; Lh. Os. 523 .
2) Kıpçakçada - yoruldu - ibid. ; R. III. 876; Bud. 728; Ş. Sul. ibid..

tam 1) Yağmur damlası, 66; Ş. Sul. 103; R. III. (Çag.) 992 ; Bud. 729.
2) (Türkm.) Bir şeyin tiş yüzü, dam, elbise, ibid.; R. III. 991 2; Ş. Şul. 103; Bud. 729; B. d. M. II. 268; Lh. Os. 523.

tamaq Damak , 66; Kaş. I. 35; MW. 194; R. III. 993; Ş. Sul. 111; Houtsma 85 ; B. d. M. II. 294; Lh. Os. 524; Uig. III. 37_{29}. *tamğaq*.

tamar Damar, 66; Kaş. I. 302; MW. 193; R. III. (Osm.) 996; Bud. 739; Houtsma 85 ; B. d. M. II. 293; Lh. Os. 524; Uig. III. 35_{27} *tamır*.

tamaşa Bugünkü manasında, 66; R. III. (Çag. Kaz. Kom.) 997; B. d. M. II. 486.

tamaşalandı Tamaşa etti, 66; R. II. (Karaim) 997-taaccüp etti-.

tamçı Damla, 66; Az. *damcı*; R. III. (Çag. Tar.) 1007; Ş. Sul. 103; Bud. 729.

tamdı Damladı, 66; Kaş. I. 58; MW. 193; R. III. 992 3; Bud. 729; B. d. M. II. 269; Lh. Os. 524.

tamuo Cehennem , 66 ; Kaş. III. 177; MW. 194 *tamu*; R. III. (Uyg. Osm.) 1001 2; Houtsma 83; Bud. 703 *tamuğ*; Ş. Sul. 103; Lh. Os. 525; Uig. II. 33_7.

tamzum Damlatılmış bir damla, 66; Kaş. II. 71 *tamuzmaq*; MW. 194; R. III. (Bar.) 1007 *tamzı*; R. USp. 294 *tamzım*.

tana Dana, 66; Houtsma 85; R. III. (Çag. Kırım. Kaz.) 822; B. d. M. II. 269; Vambery: Çag. Sprachst. 256.

tandı İzin istedi, 66.

tanışıq Danışık, müşavere, 67; Az. *danışıx*; B. d. M. II. 270; R. III. 829. (Osm.) 1623 *danışıq*; Zenker II. 593.

tanıştı [Türkm.] Danıştı, müşavere etti, 67.

tanışmaq Danışmak, meşveret etmek, 66; Houtsma 83; Bud. 731; B. d. M. II. 270; Lh. Os. 521; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1623 *danışmaq*.

tan tarı Kabuğu soyulmuş darı, 67.

tanuq	Şahit, 66; Kaş. I. 17, 318; MW. 194; R. III. (Çag. Uyg.) 830; Ş. Sul. 104; R. USp. 294; B. d. M. II. 270 *tanıq*; Bud. 730; Lh. Os. 521; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
taŋ	1) Dan, 65; R. III. 804; Kaş. II. 237; MW. 192; Ş. Sul. 104; Bud. 727; B. d. M. II. 264; Lh. Os. 521; R. USp. 294; P.P. 317; Bang: KOsm. I.§57. 2) Taaccüp, ibid.; Kaş. I. 60; MW. 195; R. III. 803; Ş. Sul. 104; Lh. Os. 521; B. d. M. II. 265; R. USp. 294; P.P. 431; Uig. I. 8; Bud. 727.
taŋazdı	Şiş kızardı, şiddetlendi, 65.
taŋla	Sabah erken, şafak atarken, 65; Ms: *Taŋla käldim, taŋda kälkämän*; Kas. I. 212 *taŋda*; MW. 195; R. III. (Çag.) 810; Ş. Sul. 104; Bud. (Kırg.) 727; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
taŋladı	Taaccüp etti, 65; Kaş. III. 297; MW. 195; Ş. Sul. 104; Houtsma 85 *taulamaq*; R. III. (Uyg.) 810 1; B. d. M. II. 265; R. USp. 294; P.P. 433. 713.
taŋsıq	Taaccüp olunacak şey, 56; Ş. Sul. 104 *tansuğ*; R. USp. 294 *taŋlançıq*; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
top	Yeter, kâfi, 61; Ms: *top ur* (hususile darptan men için müstamel olup) - yeter vurma - manasındadır.
tapçan	Arapça tercümesine bakılırsa - yontmak - manasındadır. Lâkin türkçesi isim olduğuna delâlet etmektedir. Bu taktirde النحت yerine المنحت olmalıdır (?). Manası - ağaç ve taş yontacak alet -, 62.
tapdı [Kıpç]	= *Buldı*, 36.
tapırdı	Koşa koşa yürümek, galopper, 62; Mukayese et Dozy: Supp. I. 73 برخ.
tapıştı	Buluştu, 61; R. III. (Şark. t.) 951 *tapuş*-; B. d. M. II. 251 *tapışırmaq*; R. USp. 294; Bud. 720; Lh. Os. 511.
tapışturdı	Buluşturdu, 61.
taptı	1) Buldu, 61; Kaş. I. 356; MW. 195; Ş. Sul. 98; R. III. 947; B. d. M. II. 251; Bud. 719; Lh. Os. 511; Vambery: Çag. Sprachst. 253; P. d. C. 192; Uig. II. 3643. 2) Buluştu, ibid.; Ms: *bäyni tapğıl, bäy bilä tapıştur* - beyile buluştur, buluşturğıl -.
tapu	Hizmet, 61; Ms: *tapu qıldı* - hizmet eyledi -; Kaş. I. 311; MW. 195 *tapuğ*; Ş. Sul. 97 *tabuğ*; Houtsma 82; R. III. (Çag.) 951 *tapuq*; Bud. 719; P. d. C. 183.

tapuçi Hadım, hizmetçi, 61; R. III. (Çag.) 951; Bud. 719; Uig. II. 22_2; R. USp. 293 *tabığçı.*

taqı 1) Dahi, 39; Ş. Sul. 101; Kaş. I. 230; MW. 196; R. III. 782; Bud. 335; P.P. 28_3; P. d. C. 201; T.T. II. 8_{71}.
2) Başka, ibid..

taqtı Bugünkü manasında, 65; Kaş. II. 15; MW. 195; Ş. Sul. 101; R. III. 778 8; Lh. Os. 519; B. d. M. II. 263; P. d. C. 201.

taquq Tavuk, 65; Uig. II. 84_8.

tar 1) Kelek (ufak nehir kayığı), 62.
2) Dar, 62 ; Houtsma 82 ; Ş. Sul. 28; R. III. 835; Lh. Os. 513 ; R. USp. 294; B. d. M. II. 253; P. d. C. 195; Bud. 721; R. USp. 294.

taradı Taradı (saçlarını), bugünkü manasında, 62; R. III. 837; Kaş. I. 14; MW. 196; Ş. Sul. 99; Bud. 721; B. d. M. II. 282; Lh. Os. 529.

taraldı Daraldı, dar oldu, 62; Lh. Os. 513.

taraq Bugünkü manasında, 62; R. III. 838 9; Kaş. I. 14. *tarğaq*; Ş. Sul. 99 *tarağ*; B. d. M. II. 281; Lh. Os. 529; Bud. 721.

taraqladı [Kit. Bäylik] = *Taradı*, 68; R. III. (Osm.) 839; Lh. Os. 529; B. d. M. II. 282.

tarattı Sıcak oldu, ısıttı, 63; belki de *tär attı* - terledi-dir.

tarazı [Türkm.] Terazi, 63; R. III. (Kırg.) 843; Houtsma 67.

tar boldı = *Taraldı*, 62; Mukayese et Kaş. I. 271; MW. 196.

tarı Darı, 62, 67 ; Kaş. I. 18 *tarığ*; MW. 196; R. III. (Tob. Kaz. Kırg. Kom.) 846 ; Ş. Sul. 100 *tarığ*; Houtsma 82; B. d. M. II. 256; Bud. 724; R. USp. 295.

tarlıq Kıtlık ve saire yüzünden olan darlık, 62; B. d. M. II. 255.

tartdı 1) Çekti, 62; Kaş. III. 314; MW. 197; R. III. 857; Ş. Sul. 99; Houtsma 84; B. d. M. II. 254 ; Lh. Os. 514; Bud. 722; Uig. II. 59_1.
2) Tarttı, ibid.; R. USp. 294; Kaş. II. 162.

tartu Terazi , çeki, 62; R. III. 865; B. d. M. II. 254 *tartı*; Lh. Os. 514; D. nüshasında 62_9 *tartuq.*

tasbardı Zayi oldu, 63.

taş 1) Bugünkü manasında, 63 ; Kaş. I. 143; MW. 198; R. III. 932; Houtsma 83; Ş. Sul. 100; B. d. M. II. 257; Lh. Os. 515; Bud. 724; R. USp. 295.
2) Tışarı, 63; Ms: *taşqara çıq* gibi; Kaş. I. 85; MW. 198; Ş. Sul. 100 *taşqarı*; R. III. 931; P.P. 5_1; Lh. Os. 517; B. d. M. II. 259; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 35.

taşaq	Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 318; MW. 198; R. III. 934; Houtsma 84; B. d. M. II. 259.
taşıdı	*Taşımaq* fiilinden mazi, nakl etti, 63; Kaş. I. 94; MW. 198; R. III. 935; Ş. Sul. 101; B. d. M. II. 260; Lh. Os. 517; P. d. C. 201.
Taşlaq	İsmi has. 63.
taşqara	= *Taş*. 63; Bang: KOsm. I.§5.
taşqun	Taşan su, 63; Ms: *su taşqundur*; Houtsma 83 *taşqın*; Ş. Sul. 100; R. III. 938 *taşqın*; B.d.M. II. 259; Lh. Os. 5/7.
taştı	Bugünkü manasında, 63; Kaş. II. 12; MW. 198; R. III. 934; Ş. Sul. 101; B. d. M. II. 256 60; Lh. Os. 517; R. USp. 295.
tat	1) Ekinci, fellâh, 62; Mukayese et R. II. 899 10; Azeri lehçesinde - amele, hamal -. 2) Tatlıda olan tat, 64; R. IV. (Tar.) 899. 3) Bir şeyin tadı, 64; Kaş. III. 24; MW. 169 *tatığ*; R. III. 898 3; Ş. Sul. 98; B. d. M. II. 252; Lh. Os. 512; Bud. 720.
Tatar	Tatar kavmi, 63; Kaş. I. 28; MW. 250; R. III. 901 2; Ş. Sul. 98; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 140 n. 8.
tatıqtı	Fellâh gibi konuştu, 62.
tatlu	Tatlı, 63; Kaş. I. 47; MW. 199 *tatığ*; R. III. (Bar.) 908; B. d. M. II. 253; Lh. Os. 512; Bud. 720.
tattı	Bugünkü manasında, 64; R. III. 900 1; Ş. Sul. 98; B. d. M. II. 253; Lh. Os. 512.
tay	At yavrusu, 67; Kaş. I. 178; MW. 192; R. III. 765; Ş. Sul. 106; Houtsma 83; B. d. M. II. 274; Lh. Os. 256; Bud. 732.
tayadı	*Tayamaq* fiilinden, bugünkü manasında, dayadı, 67; Kaş. III. 205; MW. 192; R. III. (Kırım) 816; Ş. Sul. 106; Bud. 732; B.d.M. II. 274; Lh. Os. 526; P.d.C. 211.
tayandı	1) Dayandı, 67; Kaş. III. 120; MW. 192; R. III. 817; Houtsma 86; B. d. M. II. 275; Lh. Os. 527; R. USp. 294; Az. - durdu -. 2) *Kit. Bäylik* te ise - kaydı, sürüncüdi-. Uig. II. 29₁₈.
tayı	Dayı, 67; Houtsma 83; R. III. (Sag. Koyb. Kaç.) 820; B. d. M. II. 275; Bud. 733.
tayın	Uygurlarda din reisi, 67.
taz	1) Arap. 38. 2) Kel gibi, 63; Anad. *daz*; Kaş. I. 25; MW. 200; R. III. 925; Ş. Sul. 100; B. d. M. II. 256; Lh. Os. 515.
tazı	Arap atı, 63; Ş. Sul. 100; R. III. (Çag.) 930.
tazluq	*Luq* ilâvesine bakılırsa - başın tar olması - demek lâzım

gelir. Lâkin arapça tercümesinde *tazluq* ile *taz* beyninde bir fark yoktur. İkiside-kel-manasındadır.

täbkiç Mahmuz, 37.

täbük Bir nevi çocuk oyunu, 37; Kaş. I. 323; MW. 200.

täkä Keçi, 39; Houtsma 68; R. III. 1016; Bud. 370; B. d. M. I. 481; Lh. Os. 301; R. USp. 295.

täkçäk Kadeh, 39.

täknä Bugünkü manasında, 39; R. III. (Osm. Çag. Kırım) 1022; Kaş. I. 363; MW. 202; Ş. Sul. 110; Bud. 369; Lh. Os. 300; B. d. M. I. 481; P. d. C. 217.

täk olturdu Konuşmadan ve hiç bir şey yapmadan oturdu, uslu oturdu, 39.

tälik Delik, 40; Arapça tercümesi nüshalarda خثب dir. Ayni şekil Freytag luğatinde de vardır. Daha doğrusu خرت olmalıdır (Mukayese et Dozy: Sup. I. 55, II. 643).

tämir Demir, 40; Kaş. I. 302 *tämür*; Ş. Sul. 137; R. III. 1133; Houtsma 68; B. d. M. I. 489; Lh. Os. 310; Bud. 377; Uig. II. 25_{26}; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 137 n. 6; P. P. 31_{5}.

tämirbaş Başı sivri çomak, 40.

tämir boğu Demir dövüldükten sonra ondan kalan bakiye, 40.

tämir qazıq Cedi yıldızı, 40; Kaş. III. 30; MW. 202; Ş. Sul. 111; Bang. KSz. XVI. 141; B. d. M. 510.

tän Cisim, beden, 40; Kaş. II. 83; MW. 203; R. III. 1051; B. d. M. I. 490; Bud. 378.

täniz Deniz, 40; Kaş. I. 92; MW. 203 *täŋiz*; R. III. (Çag. Kom. Şark. t.) 1045; Houtsma 69 *tängiz*; Ş. Sul. 111, 138; Bud. 381.

täŋri Tanrı, 40; Kas. I. 80; MW. 203; Houtsma 69; Ş. Sul. 138; R. III. (Kaz.) 1047; B. d. M. I. 494 *taŋrı*; R. USp. 296; P. P. 5_{8}; 61_{4}; Xuastuanift 18_{34}; Uig. II. 28_{1}; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 144 n. 17.

täpä Tepe, 37; Houtsma 66; Ş. Sul. 107; R. III. (Osm.) 1108; Lh. Os. 286; B. d. M. I. 440; P. d. C. 220 *täpä*.

täpälädi Öldürdü, helâk etti, 47; Ş. Sul. 170; R. III. (Osm.) 1688; B. d. M. I. 440.

täprän *Täpränmäk* fiilinden emri hazır, 37; R. III. (Osm. Çag. Kırım) 1113; Kaş. II. 190; MW. 200; Houtsma 66; B d. M. I. 440; Bud. 340; Uig. III. 37_{35}.

täprändi Bugünkü manasında, 37.

täpti — Ayağıyla vurdu, 37; R. III. 1108; Kaş. I. 26, II. 3; MW. 203; Houtsma 66; B. d. M. I. 440.

tär — Bugünkü manasında, ter, 38; Kaş. I. 158; MW. 203; R. III. 1059; Houtsma 66; Lh. Os. 291; R. USp. 296; Bud. 346; B. d. M. I. 451.

täräk — Agaç, 38; R. III. 1061 2.

tärbäs — Padişahların başı üzerinde açılan büyük gölgelik, 38.

täri — Deri, 38; Kaş. I. 67; MW. 203; R. III. 1064; Bud. 352; R. USp. 296.

tärinlätti — Derinletti, 38; R. III. (Çag.) 1066; *täriŋlät-*; Bud. 353.

tärk — Acele, 38; Kaş. I. 293; MW. 204; R. III. (Uyg. Kom.) 1068;

täklädi — Acele etti, 38; Kaş. III. 328; MW. 204; Houtsma 67; R. III. 1070.

tärs — Bugünkü manasında, 38; Ms: *tonun tärs käydi*; R. III. 1075; Ş. Sul. 108; Lh. Os. 293; Bud. 349; B. d. M. I. 456; R. USp. 296.

tärsa — Yahudi, 38; Bud. 350.

tätik — Gizli bir şeyin anahtarı ki onu ancak o şeyi yapan bilir, şifre, 37.

tävmäk — Bir şeyi dövecek alet, çekiç, 40.

täyirmän — Değirmen, 41; Ms: *Täyirmän oğnudur-* teğirmen bahdır-, 16; Kaş. I. 308; MW. 201; Houtsma 69; R. III. (Çag. Kom. Bar.) 1035; Lh. Os. 300; Bud. 367.

täyirmä yüzlü — Değirmi, top yüzlü, 41; Uig. II. 22₂.

täymä — Her, 41; Ms: *täymä kişi [Kıpç.]* 49; Kaş. I. 139; MW. 201; R. III. (Uyg. Çag. Kom.) 1040 1; Brock. Q.-Y. 52.

täzä — Taze, 39; R. III. (Az.) 1103; Lh. Os. 288; B. d. M. I. 432.

täzäk — Bugünkü manasında, gübre, 38; Kaş. I. 323; MW. 205; R. III. 1103; Houtsma 67; Ş. Sul. 133; Lh. Os. 298; B. d. M. II. 464; Bud. 354.

täzkändi — Dolaştı, 38; Kaş. II. 244; MW. 205; R. III. (Orh.) 1104.

tibiz — Tuzlu yer, 37.

tiblädi — Dipledi, bir şeye dip yaptı, dip kodu, 37; Houtsma 66.

tikänäk — Tiken, 39; Kaş. I. 148; MW. 207 *tikän*; R. III. 1349; Houtsma 68 *tigänäk*; Bud. 419.

tikdi — 1) Lokma aldı, 32.
2) Dikti, ibid.: Kaş. II. 18; MW. 207; R. III. 1348; Houtsma 68; Bud. 369.

til — Dil, lisan, 39; R. III. 1379; Ş. Sul. 136; Bud. 371; Lh. Os.

302; B.d.M. I. 483; R. USp. 297; P.P. 8_1; Xuastuanift 26_5; Uig. II. 7_{10}; T.T. III. 37_{29}.

tilädi Diledi, arzu etti, 40; Diğer telâffuzu *dilädi*; Kaş. I. 39; MW. 208; Ş. Sul. 196; R. III. 1381; Houtsma 68; Bud. 372; R. USp. 297; P.P. 60_3; Uig. II. 5_{12}.

tilänçi = *Dilänçı*, 50.

tilkü = *Dilkü*, 50; Uig. II. 31_{53}; Bud. 422.

tilsiz Dilsiz, 40; R. III. (Kırg. Kom. Karaim) 1388.

tipi Karlı ruzgâr, 37 ; Houtsma, 66; Ş. Sul. 107; R. III. (Osm.) 1406; Lh. Os. 290; B. d. M. I. 440.

tiräk Direk, 38, 48; R. III. (Çag. Kom. Şark. t.) 1365; Bud. 414.

tiri Diri, canlı, 38 ; Houtsma 67 ; Kaş. I. 15; MW. 209 *tiriq*; R. III. (Kırg. Kom. Karaim) 1367; Ş. Sul. 132 *tirik*.

tiridi Yaşadı, 38.

tirildi Dirildi, 38; Houtsma 67; Ş. Sul. 133; Kaş. I. 15; MW. 209; R. III. 1370; R. USp.297.

tirkirdi [1] Diriltti, 38.

tirlik Hayat, 38; R. III. (Karaim) 1376; Az. *dirlix*.

tiş Diş, 39; Kaş. II. 18; MW. 210; R. III. 1400; Houtsma 67 ; Ş. Sul. 133; R. USp. 297; Bud. 356.

tişi Dişi, 39; R. III. 1402; Ş. Sul. 134; Kaş. III. 134; MW. 210; Houtsma 67; Bud. 357; R. USp. 297; Uig. II. 15_3.

tişlädi Dişledi, 39; Kaş. III. 218; MW. 210; Ş. Sul. 134; Houtsma 67; R. III. (Kom. Bar. Çag.) 1403; Bud. 356.

titrü baqtı Keskin, dik baktı, 37; Mukayese et Kaş. II. 235 *titirä-mäk* -sert bakmak-; MW. 210; R. III. 1393; Uig. II. 23_{11} -doğru, tam- (?).

tiyäk ot تيكاك اوت, 41. Manası anlaşılmamaktadır. Belki Türkçesi yanlıştır.

tiz Diz, 38, 48 ; Kaş. III. 88 ; MW. 211 ; R. III. 1396 ; Ş. Sul. 133; Houtsma 67; Bud. 415; Uig. II. 47_{78}.

tizgin Dizgin, 38; Ms: *At tizginin tut*; Houtsma 67; Kaş. I. 284; MW. 211; R. III. 1399; Ş. Şul. 133; Bud. 354.

tizginlä Dizginle, 38.

tığraq Neşeli, şen, 64; Kaş. I. 389; MW. 206.

tılaq Clitoris, 66; Anad. *çillik*; Houtsma 68; Vullers: Lexic.-Persico-Lat. I.456 7-incrementum carnosum in medio pudendorum muliebrium-.

tıltaq = *Dıltaq*, 50.

[1] Bilûmum "t„ ile söylenen kelimeler aynı zamanda "d„ ile de söylenilmektedir.

tın — Ruh, 40; Kaş. I. 144; MW. 206 *tıŋ*; R. III. (Çag.) 1360; P. P. 38₁ ; R. USp. 300; Bud. 423.

tınç — Sakit, dinç, 66; Ş. Sul. 138; R. III. (Karaim) 1320.

tınçlıq — Sakitlik, dinçlik, 66; R. III. (Karaim) 1320 *tınçlıx*; P. P. 28 .

tındı — İstirahet etti, 66 = [Türkm.] *dinlândi*; Kaş. I. 178, II. 161; MW. 206; R. III. 1313 4; Ş. Sul. 139; R. USp. 300; P. P. 34₁ ; Houtsma 85; Uig. III 37₃₇.

tıŋdı — = *Tındı*, 65 .

tıqtı — Sedetti, tıkadı, 65; Kaş. II. 15; MW. 206; R. III. 1300 1 ; Ş. Sul. 134; Lh. Os. 558; B. d. M. II. 334 .

tırnaq — Bugünkü manasında, 62; Kaş. I. 155; Ş. Sul. 132; R. III. (Uyg. Kom. Osm. Kırg.) 1329.

tobalan — Sancı illeti, mahsus sancılanmış adam, 62 .

tobalaq — Hoş kokulu bir ottur ki nohut tanesi kadar tanesi olup Su'ud ismini taşımaktadır, bilhasa ilaç için istimal edilir, 62 .

tobra — Torba, 61 .

toğa — Toka, 64; R. III. 1158; Bud. 398; Lh. Os. 550 *toqa* .

toğan — Bugünkü manasında , 64; Diğer telâffuzu *çağan*, 43 ; Houtsma 84; Ş. Sul. 120; R. III. (Çag.) 1159; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 316 .

toğdı — Doğdu, 49, 64; Ms: *ay toğmış, kündoğmış*, gibi; Kaş. I. 63, II. 13; MW. 211; R. III. 1158; Ş. Sul. 121; Houtsma 84; Bud. 748; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 319; P. P. 5₃ *tuğ-* ; R. USp. 297; Xuastuanift I. 92.

toğradı — Doğradı, 64; Kaş. I. 112 ; MW. 211; R. III. 1166/7; Ş. Sul. 121; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 316; Bud. 747 .

toğru — 1) Düzeltilmiş, düz,eğri olmıyan, 64 .
2) Sözünde sadık, doğru olan, ibid.; Ms: *toğru sözlär* ; Ş. Sul. 121; Houtsma 84; R. III. (Kom.) 1167; Lh. Os. 548; B. d. M. II. 317/8 ; Bud. 747; R. USp. 297; Bang: Kosm. I. 42 n. 3 .

toladı — Doladı, 65 ; Kaş. III. 215 *tolğamaq*; MW. 212 ; Bud. 751; B. d. M. II. 325; Lh. Os. 551 .

tolaq — Dolak, 56; Kaş. II. 230; MW. 213 *tolağ-* kulak örtüsü-; Ş. Sul. 124; Bud. 751; Lh. Os. 552; B. d. M. II. 325 .

toldı — Doldu, 65; Ms: *tolan ay, dolu ay*, gibi; R. III. 1191; Ş. Sul. 125; Lh. Os. 552; B. d. M. II. 326; Kaş. I. 336; R. USp. 298; Uig. III. 46₁₄ .

toli	Dolu, 66; Ş. Sul. 125; Kaş. I. 92 ; MW. 213 ; R. III. 1197 ; Houtsma 85; B. d. M. II. 327; Bud. 752 .
tolturdu	Doldurdu, 65; Kaş. II. 138; MW. 212; R. III. (Kırg. Kom.) 1204; Bang: Kosm. II. 25_{34} .
tolundu	Dolaştı, battı, 66; Ms: *ay tolundı* -ay battı-. *kün tolundı* -gün battı- gibi. Lâkin müstamel olanı *ay battı, kün battı* tabirlerdir .
ton	Elbise, 38, 67; Kaş. I. 18 ; MW. 213; R. III. 1176 ; Ş. Sul. 127; Houtsma 86; Lh. Os. 555; B. d. M. II. 330; Bud. 753 ; R. USp. 298 ; P. P. 76_{1} ; Thomsen : İnscr. de l'Ork. 37 ; Uig. II. 15_{13} ; Xuastuanift 14_{13} .
tonuq yüzlü	Ekşi yüzlü, 67; R. III. (Kırg.) 1177 .
toŋ	Don (buz), 65; Ş. Sul. 128; Kaş. III. 264; MW. 213 ; R. III. 1170 1; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550 .
toŋdu	Buz oldu, dondu, 65; Kaş. III. 289; MW. 213; Ş. Sul. 128; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550 .
toŋuz	Domuz, 65 ; Houtsma 85 ; Ş. Sul. 128; Kaş. I. 255 ; MW. 213 ; R. III. (Çag. Kom.) 1172 ; R. USp. 298 ; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550; Bud. 751; Uig. II. 31_{52} .
top	Bügünkü manasında, 61; Ş. Sul. 112; R. III. 1220; Lh. Os. 535; Bud. 741; B. d. M. II. 298 .
topraq	Bugünkü manasında, 61 ; Kaş. I. 161 ; MW. 213 ; R. III. 1226; Ş. Sul. 112 *toprağ*; R. USp. 298 ; Lh. Os. 537; B. d. M. II. 300; Uig. II. 39_{89} *toprağ*; Köprülü : DTB. 37_{10} .
topuq	Bugünkü manasında, 61; R. III. (Osm. Çag.) 1224; Ş. Sul. 113; Houtsma 83; Lh. Os. 537; Bud. 742; B. d. M. II. 301; R. USp. 297 *tobıq*; Köprülü : DTB. 36_{17} .
toq	Tok, bugünkü manasında, 65; Kaş. I. 75; MW. 213; R. III. 1144 5 ; Bud. 749; Ş. Sul. 122 ; Houtsma 85 ; B. d. M. II. 320; Lh. Os. 549; Thomsen : İnscr. de l'Ork. 170 n. 74.
toqdı	— *Toydı*, 65 .
toqıdı	1) Şiddetle vurdu, 65; Kaş. I. 20, III. 200 1; MW. 213; R. III. 1148 9; Bud. 751; Uig. III. 37_{36} ; P. P. 32_{1} . 2) Ördü, tokudu, ibid.; Ms: *tondoquyıçı* gibi; Kaş. ibid.; R. III. 1150 ; Ş. Sul. 123 ; Lh. Os. 549; B. d. M. II. 321; P. P. 2_{5} .
toqma	Tokmak , 65 ; R. III. (Osm. Çag. Tar. Şark. t.) 1155 6 ; B. d. M. II. 320; Lh. Os. 550 .
toqsan	Doksan (90) . 65; Kaş. I. 365; MW. 214 *toqsoŋ*; Hout-

sma 85 ; R. III. (Kırg. Çag. Tar.) 1155 ; B. d. M. II. 320 ; Bud. 750 .

Toqsuba — Kıpçaklardan bir kabile, 65; D nüshasında *Toksaba*, 65_2 . (Arislov: Zametki ob etniçeskom Sostave tyurkskix plemyon i Sledovaniya o ix çislennosti. S. 368. ZIRG Obş.).

toqurçin — Şatranca benzer bir nevi oyun, 65; Lh. Os. 550; Bud. 750.

toquz — Dokuz [9] , 65; Kaş. III. 92; MW. 214; R. III. (Şark. leh.) 1150 1; Ş. Sul. 122; Houtsma 85; Lh. Os. 550; Bud. 750; B. d. M. II. 321; R. USp. 298; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 39 .

torlamaq — Ceneveden gelen kalkan, 63 .

torlaq — Hor tutulan, garip adam, acemi, akılsız kimse, 62; R. III. (Osm.) 1186; Ş. Sul. 116; Lh. Os. 541, 544; B. d. M. II. 310.

toru — Doru, hurma renginde at, 63; Kaş. I. 283 *toruğ* ve *torığ*; MW. 214; R. III. (Kırg.) 1182; Lh. Os. 544; B. d. II. 312 .

toy — 1) Büyük düğün, 67 ; R. III. 1141; Ş. Sul. 129; B. d. M. II. 331; Bud. 754; R. USp. 297 .
2) Büyük bir kuş, ibid.; R. III. (Çag. Osm.) 1141; Lh. Os. 556; Kaş. III. 104 ; MW. 212 ; Houtsma 81 ; B. d. M. II. 331; Bud. 754 .

toydı — Doydu , 65 , 67 ; Kaş. I. 185 , 34 *todmaq*; MW. 211 2 ; R. III. 1142; Ş. Sul. 129; Lh. Os. 557; Bud. 754; B. d. M. II. 332 .

toz — 1) Yaylara sarılan agaç kabuğu, 38; Kaş. III. 88; MW. 214.
2) Bugünkü manasında, 63, 67; Kaş. I. 248; MW. 214; R. III. 1212; Ş. Sul. 117; B. d. M. I. 499; Lh. Os. 306; Bud. 391; Köprülü : DTB. 12_{20} .

tozdı — Toz koptu, kalktı, 63; Ms: *ibar yiyisi tozdı*; Kaş. III. 140; MW. 214 *tozarmaq*; R. III. (Osm.) 1214; Lh. Os. 306; B. d. M. I. 499 .

tökmäk — Bir nevi çadır, 39 .

toktü — Dağıttı, 39: Kaş. II. 17; MW. 215; R. III. 1142; Houtsma 68 .

törpi — Törpü, 38; R. III. (Osm.) 1259; Lh. Os. 306; Bud. 388; B. d. M. I. 498 .

tört — Bugünkü manasında [4] , 38; Kaş. I. 286; MW. 215; Ş. Sul. 115; R. III. 1257 8; R. USp. 298 .

töş — Göğüs ve arka, 39; Kaş. III. 90; MW. 225 *tüş*; R. III. 1268; Ş. Sul. 119; Az. *döş* - göğüs - ; Bud. 394 .

töşädi	Döşedi, yaydı, 39; Kaş. III. 199; MW. 225; R: III. (Çag. Taran. Şark. t.) 1268; Ş. Sul. 119; Bud. 395 .
töşäk	Döşek, yatak, 39; Kaş. I. 324; MW. 225 *tüşämäk*; Houtsma 67; R. III. (Çag. Tar. Kırım.) 1268; Ş. Sul. 119; Bud. 395 .
tövdü	Çaldı, vurdu, döğdü, 37 .
tözdü	Sabretti, tehammül etti, 38; R. III. (Çag. Kırg. Kom.) 1266; Bud. 392 .
tuç	Tunç, 62; Kaş. II. 283; MW. 216; R. III. (Osm.) 1498; Lh. Os. 541; Ş. Sul. 114; B. d. M. I. 497; Bud. 386; Köprülü : DTB. 13₂₁ .
tuğluq	1) Yük yüklemek için her bir çatına ip bağlanan çatal ağaç, 64 . 2) İsmi has ibid ..
tuğrul	Bir kuştur, turnalara brakıldığı zaman hepsini tepeler, 64; Kaş. I. 400 *toğrıl*; MW. 212; R. III. (Çag.) 1167.
tul	Dul, tul kadın, 66 ; Kaş. III. 97; MW. 217; R. III. 1465; Ş. Sul. 124; Bud. 403; R. USp. 299.
tulbau	Baş örtüsü, sarık, tülbent, 65.
tulp	Kürüh, 66.
tulquq	Tulum, 66; Anad. *tuluq*.
tuluŋ	Kaşla kulak arasındaki yer, şakak, 66 ; R. III. 1496; Kaş. III. 274; MW. 217.
tuma	Harp esnasında giyilen zırh ve emsali, 66.
tuman	Duman, 66; Kaş. I. 124; MW. 217; R. III. 1518; B. d. M. II. 329; Bud. 753.
tumlu	Soğuk, 66; Kaş. I. 107; MW. 217 *tumluğ*; R. III. (Uyg.) 1524 .
tumuu	Büyük çanak, 66 .
turaq	1) Koyulaşmış süt, 62; Houtsma 83; P. d. C. 225. 2) Durak, 62; Kaş. II. 120; MW. 218 *turağ*; Ş. Sul. 115; R. III. 1448; Lh. Os. 543; B. d. M. II. 307; Bud. 745.
turdı	Bugünkü manasında, 62; Kaş. II. 6; MW. 218; R. III. 1442; Ş. Sul. 117; Houtsma 83; Lh. Os. 542 3; Bud. 744 5; B. d. M. II. 310; P.P. 31₁; R. USp. 299.
turğuzdu	Durdurdı, kaldırdı, 62; Kaş. II. 140; MW. 218 *turğurmaq*; Ş. Sul. 116; R. III. 1458; Az. *durğuzmax*; Uig. III. 40₃₇.
turluq	Çadırların üzerine örtülen keçe, 62; R. III. (Kırg.) 1460.
turna	Bugünkü manasında, 63 ; Kaş. III. 181; MW. 218; R. III. 1459; Ş. Sul. 117; Houtsma 84 ; Lh. Os. 545; Bud. 746; B. d. M. II. 311.

turp — Bugünkü manasında, 38; R. III. (Osm.) 1463; Lh. Os. 542; B. d. M. II. 308.

turur — = *Durur*, 48.

turtanaq — Zekât vergisi, 63.

Turtuç — İsmi has, 62.

tuşadı — Beygirin ayaklarını birbirine bağladı, 63; R. III. (Çag. Kırg.) 1510.

tuşaq — Ata vurulan ayak bağı, 63; Kaş. I. 345; MW. 220; Ş. Sul. 119; R. III. (Çag. Kkırg.) 1510.

tuşdı — Ziyaret etti, 63; Kaş. I. 25; MW. 520-karşılaştı-.

tutam — Bir tutam (sakal, ot), 64; Ş. Sul. 113; R. III. (Osm, Çag. Kırg. Şark. t.) 1480 1; Bud. 742; B.d.M. II. 302; Lh. Os. 540.

tutaq — Dudak, 63; Lh. Os. 540 *tudaq*.

tutğa — Kılıcın sapı, 64; Ş. Sul. 114 *tutqa*; R. III. 1486 7.

tutmaç — Et suyuna atılan hamur parçaları, 64; Kaş. I. 377; MW. 221; R. III. (Çag.) 1493; Ş. Sul. 114; B. d. M. II. 303; Lh. Os. 540.

tutqun — Esir, 64; Az. ve Anad. - aşık olmak-; Kaş. I. 168 *tutğun*; MW. 220; R. III. 1489 90; Ş. Sul. 114; Bud. 744; B. d. M. II. 303; Lh. Os. 540.

tutsaq — Esir, 64; Ş. Sul. 114; R. III. (Osm. Az.) 1492; Lh. Os. 540; B. d. M. II. 302; Az. *tustax* (Djaferoglu: 75 Lieder.§102).

tuttu — *Tutmaq* fiilinden mazi, 62; Houtsma 83; Kaş. I. 86; MW. 220; R. III. 1475; Ş. Sul. 114; Lh. Os. 538; B. d. M. II. 303; Bud. 742; R. USp. 299; P.P. 93.

tutuldı — Bugünkü manasında, 64; Houtsma 83.

tutulmaq — Bugünkü manasında, husuf, 64.

tutuq — Örtu, 37.

tuturğan — Pirinç, 64; Kaş. I. 429; MW. 221 *tuturqan*; R. III. (Kom.) 1488; Ş. Sul. 114.

tutuştu — Kavgaya tutuştu, bugünkü manasında, 37; R. III. 1485; Kaş. I. 149; MW. 221; Houtsma 66; Bud. 743; B. d. M. II. 302; Lh. Os. 539.

tuvdı — Ezdi, parça parça etti, 67.

tuyaq — Beygir tırnağı, 67; Kaş. II. 77; MW. 217; R. III. (Kırg. Kkırg. Şark. t.) 1435.

tuydı — Hissetti, 67; Ş. Sul. 129; Kaş. I. 46; MW. 216; R. III. (Çag. Kırg. Kom.) 1423; Lh. Os. 557; B. d. M. II. 332.

tuynaq [Türkm.] — *Toyaq*, 67; Ms: *atın toynağına taş toqunmasın* gibi.

tuysu His. 67.

tuz Tuz, 63; Kaş. II. 84; MW. 221; R. III. 1502; Ş. Sul. 117; Houtsma 85; Lh. Os. 545; B. d. M. II. 313; Bud. 747, 391.

tuzaq Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 178; MW. 221; R. III. 1504; Ş. Sul. 118 *tazağ*; Lh. Os. 546; B.d.M. II. 314; Bud. 392.

tuzladı Bugünkü manasında, 63; Kaş. III. 217; MW. 221; R. III. (Osm. Kom. Kırım) 1506; Lh. Os. 546; B. d. M. II. 514.

tuzlu Tuzlu, 63; Kaş. 181; MW. 221 *tuzluğ*; R. III. (Osm. Kom.) 1507.

tuzluq 1) Tuzluk, 63; Kaş. I. 389; MW. 221; Ş. Sul. 118; R. III. (Osm.) 1507; Lh. Os. 546; B. d. M. II. 315.
2) Terbiyelemek için çorbaya atılan yoğurt, ibid..

tükändi Bugünkü manasında, 39; Kaş. II. 249; MW. 223; R. III. (Osm.) 1531; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 502.

tüklü alma /*Kıpç.*/ Ayva, 39.

tükü Darı, 40; R. III. (Uyg.) 1539 *tügi*-temizlenmiş pirinç-.

tükürdi *Tükürmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 39.

tükürmäk Bugünkü manasında, 39; Houtsma 68; R. III. 1531 2; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 502; Bud. 401; Bang: KOsm. II. 78.

tüläk Kör, 40; R. III. (Soy. Tel.) 1568 *dülä i*.

tülkü Tilki, 39; Kaş. I. 55; MW. 208 *tilkü*; R. III. (Kom. Tuba. Alt. Kırg.) 1570; Houtsma 68; Ş. Sul. 125; Djaferoglu: 75 Lieder § 7; Bud. 405.

tülkün Çaylak, 40.

tümän On bin [10,000], 40, 50; Kaş. I. 199; Ş. Sul. 126; R. III. 1602 3; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 504; Bud. 406; R. USp. 300; P.P. 13_1; Vladimirtsov: Mongolica I. 312; Xuastuanift 9_{12}.

tümür — *Dümür*, 50; Kaş. I. 302; MW. 202; R. III. (Uyg. Çag. Şark. t.) 1135.

tün Dün, evvelki gün, gece, 40, 50; Kaş. I. 212, III. 62; MW. 223; Houtsma 69; Ş. Sul. 127; R. III. 1548; R. USp. 300; Bud. 407; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 207.

tünädi Geceledi, yattı, 40; Kaş. III. 204; MW. 224; R. III. (Uyg. Çag.) 1549; Bud. 408.

tünäkün Evvelki gece, akşam, 50; Bud. 407.

tünkäçä Evvelki akşam, 50.

tünlä Geceliyin, 40; Kaş. I. 212; MW. 223; Ş. Sul. 128; R. III. (Tüm. Çag. Uyg.) 1554; Uig. II. 28_5.

tünlük Salonun devri, heyet mecmuası, 40; R. III. (Uyg. Çag. Kırım) 1554-pencere, baca-; Az.-kalabalık-.

türädi Ağaç dikti. 38.

Türk Gayri araplardan birisi olup ayni lisanın sahibi, 37; Kaş. I. 293 4; MW. 251; R. III. 1559; Ş. Sul. 108; B.d.M. I. 498; Lh.Os. 294; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 138 n. 7; Uig II. 10_{15}.

Türkmän Türk kavminden birisi. 38; Kaş. III. 304; MW. 251; R. III. (Çag. Osm.) 1561; Ş. Sul. 108; Lh. Os. 297; B.d.M. I. 460.

türlü Bugünkü manasında, 38; Ms: *Türlü yämiş kätürdi*; Kaş. I. 107; MW. 224 *türlük*; R. III. (Kom. Kırg.) 1564; Ş.Sul. 116 ; Bud. 389; Lh. Os. 306; B. d. M. I. 461; R. USp. 300; Xuastuanift 26_{10}.

türüşti Çalıştı. 30.

tüşdi Düştü ve indi . 39 ; Diğer teläffuzu *düşti* ; Kaş. II. 12; MW. 225; Houtsma 67; R. III. 1587; Ş. Sul. 119; Bud. 369; R. USp. 300; Djaferoglu: 75 Lieder §56; P.P. 61_{7}; Uig. II. 48.

Tütäl İsmi has. 37.

tütün Duman . 37 : Kaş. I. 335; MW. 225; R. III. 1572; Houtsma 66 ; Ş. Sul. 114 ; Bud. 385; Lh. Os. 305 ; B. d. M. I. 496; P.P. 38_{6}; Köprülü: DTB. 35_{3}.

tüvmä Düğme. 40.

tüvmälädi Düğmeledi. 40.

tüwün Doğurmaz kısır. 40.

tüwür Meclisin yukarı tarafı. 40 .

tüzäldi Düzeldi. 39; Fakat *aş tüzäldi* denilmez buna mukabil *aş bişti* denilir; Ms: *Sänçär Sunqur tüzäldi işlär* gibi; R. III. (Uyg. Çag.) 1582; Houtsma 67; Bud. 392. Thomsen : Inscr. de l'Ork. 167 n. 70 .

U

uç 1) Her bir şeyin ucu, 8; Kaş. I. 268; Lh. Os. 149; B. d. M. MW. 227; I. 139; Bud. 114; R. I. 1719; Köprülü : DTB. 13_{18}; Ş. Sul. 26; R . USp. 303 .

2) Oturak yer. arka, ibid; Ms : *uçun täpratkil* - arkanı oynat- ; R. I. 1721 .

3) At yarışında ve yahut ok atışında bahse girmek, 9; R. I. 1720; Houtsma 44 *üç*; Kaş. I. 158; Bud. 116 ; Anad. *öç tutmaq*; B. d. M. I. 139 .

	4) *Uçmaq* fiilinden emri hazır, 8; Houtsma 44; Bud. 117; Kaş. I. 401; MW. 227; R. I. 1720; B. d. M. I. 143; Lh. Os. 150; R. USp. 302; Köprülü: DTB. 45_1 .
uça	Kıç, arka, 26; Kaş. I. 81; R. I. 1721 2; Ş. Sul. 26 .
uçaldı	Kıça vurdu, 9 .
uçan	Küçük gemi, 9; Kaş. I. 110; MW. 227-iki yelkenli gemi-; Vambery: Cag. Sprachst. 218-grand bateau sur l'eau- ; P. d. C. 48 .
uçar	Çarşı, 9; R. I. 1723; P. d. C. 47; Bud. 116 .
uçmaq	1) Bugünkü manasında, 8; Mukayese et *uç* .
	2) Cennet, 8; Kaş. I. 187: MW. 227; Houtsma 45; R. I. 1732; B. d. M. I. 143; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 187 n. 117; P. d. C. 49; Köprülü: DTB. 14_7 ; Brock. Q.-Y. 50; Arab Filolog 44_{16} .
uçuz	Ucuz, 9; Houtsma 44; Kaş. I. 55; MW. 227; R. I. 1729; Bud. 116; Lh. Os. 151; P. P. 29_1 ; B. d. M. I. 141 .
uçuz boldu	1) Ucuz oldu, 9; Bud. 117 .
	2) Kolaylaştı, ibid..
ud	Haya, 9; Diğer telâffuzu *ayad*; Anad. *udlu* -hayalı; Bud. 118; R. I. (Osm.) 1710 ; Köprülü: DTB. 19_5.
udıdı [Türkistan]	Uyudu, 26; Kaş. I. 42; MW. 228; Uig. III. 64; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 30 .
ud̲udu	Uyudu, 9; [Diğerlerinin lûgatlerinde *d̲* harfi *y* ye tahavvül ettiğinden *ad̲aq* yerine *ayaq* ve *ud̲ıdı* mukabilinde *uyudı* kullanılmaktadır]; Kaş. I. 42 *ud̲ıdım*; MW. 228 .
uğ	Çadırın üst kısmına konulan agaç veya ok, 16; R. I.(Çag.) 1617; Kaş. I. 49; MW. 228; Ş. Sul. 34 .
uğladı	Çadıra ağaç dikti, 16 .
uladı	Bitiştirdi, raptetti, 20; Kaş. I. 183; MW. 229; R. I. 1676; B. d. M. I. 188; Lh. Os. 157; Köprülü: DTB. 37_{18} .
ulandı	= *Ullandı*, D 20_{13} .
ulaq	1) Havuz, 22; R. I. 1679 .
	2) Posta ulağı, 21; Kaş. I. 110; MW. 229; R. I. 1679 ; Bud. 152; Lh. Os. 157; B. d. M. I. 187; R. USp. 301 .
ulaş	Karip, müttasıl, 20; Ms: *yol ulaşdur*, gibi; Lh. Os. 157; B. d. M. I. 187; R. III. 1684; Bud. 151 .
ullandı	Köklendi, 20; R. I. 1682 .
ullandırdı	Kökleştirdi, 21 .
ulu	Büyük, ulu, 20; Houtsma 54; Kaş. I. 52 *uluğ*; MW. 230;

R. III. 1692; Bud. 156; R. USp. 301; P. P. 31_8; B. d. M. I. 193; Lh. Os. 157; Ş. Sul. 40; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 13; Köprülü: DTB. 3_{17}; Brock. Q.-Y. 58; Arab Filolog 62.

ulu anası Nine, büyük anne, 20.

ulu azu Büyük dişler, 20; R. I. 572.

uludı Avladı, sinledi, 20; Kaş. III. 192; MW. 229 *ulumaq*; Lh. Os. 158; Bud. 152; R. I. 1693; B. d. M. I. 195.

uludu Yükseldi, büyüdü, 20; Lh. Os. 158; B. d. M. I. 194; R. I. 1696; Bud. 157.

ululadı Ağırladı, tazim ve hürmet etti, 20; R. I. 1696; Kaş. I. 255; MW. 230 *uluğlamaq*; Bud. 157; Köprülü: DTB. 38_{15}.

ulullandı Kökleşti, 21.

umdı *Umınaq* fiilinden mazi, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 113; MW. 230; B. d. M. I. 196; Lh. Os. 158; Bud. 159; Ş. Sul. 40; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 143 n. 14; Köprülü: DTB. 78_{12}.

umsuluqun bir Arzu ettiği şeyi ver, 23.

umsundı Kadınların gebe iken bir şeyi arzu etmeleri, erkekler için de kullanılır, 23; Houtsma 54; R. I. (Çag.) 1797; P. d. C. 81; Bud. 158.

un (Değirmen) unu, 23; Kaş. I. 50; MW. 230; Houtsma 54; R. I. 1639; Lh. Os. 158; B. d. M. I. 197; Bud. 160; Ş. Sul. 41; Köprülü: DTB. 47_4.

unuttu *Unutmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 24; Kaş. I. 138; MW. 231; R. I. 1643; Lh. Os. 159; B. d. M. I. 199; Bud. 161; Köprülü: DTB. 63_4; Xuastuanift. 9_3.

uŋdı Oyarak içini boşalttı, 25.

uqruq = *Aqruq*, D 17_7; Kaş. I. 92; MW. 231.

uqtı Anladı, idrâk etti, 17; Kaş. I. 147; MW. 231; R. I. (Uyg.) 1607; P. P. 68_5; R. USp. 301; Uig. III. 35_{25}.

uqturdı Anlattı, 17; R. I. (Bar. Uyg. Şark. t.) 1614.

uqutturdı = *Uqturdı*, D 17_{13}.

ur 1) Tohum, 10; Kaş. I. 61 2; MW. 232.

2) *Urmaq* fiilinden emri hazır, vur, 10; Kaş. I. 145; MW. 231; R. I. 1647 8; P. P. 17_7; Bud. 156; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 156 n. 43; Ş. Sul. 30; B. d. M. I. 155; Lh. Os. 151; Köprülü: DTB. 22_2.

urağut Kadın, 9; Kaş. I. 124; MW. 231; Bud. 120; R. I. (Uyg.) 1652.

urluğ Tohumluk, 10; Houtsma 46 *urluğ*; Kaş. I. 61 2; MW. 232; R. I. (Kom. Karaim) 1670, (Tar. Kom. Uyg. Çag.) 1658 *uruq*; Bud. (Kaz.) 126 *orluq*.

uru Duruş, dikiliş, 11; Houtsma 47.

urul Örs, 10.

us Akıl, 14; Houtsma 49; Ş. Sul. 33; R. I. 1741; B. d. M. I. 170; Lh. Os. 155; Bud. 130; P. d. C. 60; Köprülü: DTB. 25_{21}; Kaş. I. 195, 39; MW. 232.

uslandı Akıllandı, 15; Houtsma 45; R. I. 1748; B. d. M. I. 171; Lh. Os. 155; Bud. 139; Köprülü: DTB. 19_{9}.

uşaq Küçük çocuk, 14; Kaş. I. 64; MW. 233; R. I. 1773 4; Bang. KSz. 18, 11; B. d. M. I. 168; Lh. Os. 155.

ut 1) *Utmaq* fiilinden emri hazır, kazan, 8; Az. *udmax*; Vambery: Çag. Sprachst. 217; Kaş. I. 149; MW. 233; R. I. 1703; Lh. Os. 149; B. d. M. I. 136; Uig. II. 21_{2}; Chotscho I. 28_{18}.
2) = *Uyat* [Türkm.], 27.

utandı Haya etti, 27; R. I. 1704.

uttu Kazandı, 15.

uvdu Bir şeyi ezdi, uvdu, 25; Kaş. I. 11; MW. 233.

uvu Ağı, 26; R. I. (Karaim) 1785.

uvus Mum, 25.

uya Yuva, 27; R. I. 1628; Kaş. I. 80; MW. 228; Bud. 165;

uyat = *Ud* -haya- 9; Bud. 165; Ş. Sul. 43 *uyat*.

uyaldı Utandı, 27; R. I. (Alt. Leb. Kırg. Çag.) 1630; Kaş. I. 226; MW. 229; Bud. 165; Ş. Sul. 43.

uyandurdı Uyandırdı, 26; Bud. 165; B. d. M. I. 202; Lh. Os. 159; R. I. 1629; Köprülü: DTB. 50_{17}.

uyanuq Uyanık, oyanık, 26; B. d. M. I. 201; Lh. Os. 159; Bud. 165; R. I. 1629.

uydı *Uymaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 26; Kaş. III. 175 *udmaq*; MW. 227; R. I. (Çag. Osm. Şark. t.) 1594; Lh. Os. 159; B. d. M. I. 205; Köprülü: DTB. 16_{12}.

uyğan *Uymaq* fiilinden ismi fail -uyan-, 26.

uyqu Bugünkü manasında, 26; Kaş. I. 42; MW. 228 *udu*; R. I. 1595; Lh. Os. 160; B. d. M. I. 202 3; Bud. 166; Houtsma 57.

uyıdı Bugünkü manasında, [Türkistan] lehçesinde ise *udıdı*, 26.

uz Mahir usta, 12; R. I. (Osm. Çag.) 1754; Ş. Sul. 32; P. d. C. 60; R. USp. 301; B. d. M. I. 159; Lh. Os. 153; Bud. 129; P. P. 70_{7}.

uzan Kopuz çalarak türkü söyleyen, 13; Ms: *yakşı uzandur* -iyi kopuz çalıp türkü söyleyendir-; R. I. (Çag.) 1758, (Osm.) 1761; Bud. 131; B. d. M. I. 161 -geveze-; Ş. Sul. 32; Köprülü: DTB. 51_{9}.

uzantı Uzun oldu, uzadı, 13.

uzattı *Uzatmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 13; Kaş. I. 180; MW. 234; R. I. 1762/3; B. d. M. I. 160; Lh. Os. 154; R. USp. 301; Bud. 130; Ş. Sul. 32.

uzğun Azgın, sapık, 12.

uzun Buğünkü manasında, 13; Houtsma 47; Kaş. I. 73, III. 27; R. I. 1768; B. d. M. I. 165; Lh. Os. 153; R. USp. 301; Bang: Briefe. IV. 231; Bud. 134; Köprülü: DTB. 4_{9}; Uig. II. 49_{21}; Bang: KOsm. III. 9_{26}.

Ü

üb Yavaş yavaş içmek, 7.

üç 1) Bugünkü manasında[adet], 8: Kaş. I.38; Houtsma 55; MW. 234; R. I. 1871; Ş. Sul. 26/27; Lh. Os. 162; B. d. M. I. 142; Bud. 115; R. USp. 303; Xuastuanift 17_{23}; Köprülü: DTB. 20_{18}; Uig. II. 22_{22}.
2) Üç yaşındaki keçi veya koyun, 9.

üçün İçin, üçün, 9; Kaş. I. 72; MW. 64 *için*; Houtsma 45; Bud. 117; Ş. Sul. 28; R. I. (Tar.) 1874; R. USp. 303; P. P. 8_{4}; Xuastuanift 20_{50}; Bang: KOsm. I. 34 n. 1.

üçünçi Üçüncü. 8; R. I. (Alt. Tel.) 1874; Kaş. I. 118; MW. 235; P. P. 17_{6}; Bud. 116; B. d. M. I. 142; Xuastuanift 17_{17}.

ügü Baykuş, 19; Kaş. I. 141; MW. 235 *ühi*; R. I. (Şor. Soy. Sag. Bar.) 1810; B. d. M. I. 184.

ügütti *Ügütmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 18; R. I. 1211; Houtsma 51; Kaş. I. 183; MW. 131 *ögütmäk*; Az. *üyütmäx*; B. d. M. I. 184; Lh. Os. 144.

ülädi Taksim etti. 20; Kaş. I. 52; MW. 235; R. I. 1845/6; R. USp. 302; Bud. 151; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 169 n. 73; Köprülü: DTB. 3_{3}.

üldür Islak, ratipdir, 20.

ülidi Islandı, 20; Ms: *üli kitmädi* - rutubeti gitmedi -; Kaş. III. 192; MW. 235.

ülkär Ülker yıldızı, 22; Houtsma 53; Kaş. I. 88; MW. 236; R. I. (Tel. Osm.) 1855; Lh. Os. 168; B. d. M. I. 191; Bud. 154; Köprülü: DTB. 57_{16}.

ülkü Uzak hedef, gaye, 21 .

ülü Pay, hisse, 20: Kaş. I. 116; MW. 236 *ülük*; R. I. (Tel. Kumd. Bar.) 1850; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 204; P. P. 33_{5}; Uig. II. 15_{5}.

ülüş Hisse, pay, 20: Kaş. I. 60; MW. 236; R. I. (Osm. Uyg. Çag. Şar.) 1853; Ş. Sul. 40; B. d. M. I. 190; Lh. Os. 167; Bud. 151; R. USp. 302; Köprülü: DTB. 24_{10}.

ün Ses, 23; Kaş. I. 43; MW. 236; Houtsma 54; Ş. Sul. 41; R. I. 1818 9; Bud. 160; B. d. M. I. 198; Lh. Os. 167; P. d. C. 81; Köprülü: DTB. 33_{3}.

ünägü İnatcı, 24 .

ünäwü [Kıpç.]= *Ünägü*, 24 .

ündädi Çağırdı, seslendi, davet etti, 24; Kaş. I. 229; MW. 236; Houtsma 54; R. I. 1821; P. P. 60_{6} *üntä-*; B. d. M. I. 198; Uig. II. 26_{13}; Brock. Q.-Y. 46; Arab Filolog 31_{10}.

ündi İnat etti, 24 .

ürdü 1) Havladı, 10; Az. *hürmäx*; Bud. 127; R. I. 1825; Bang: KOsm. II. 8_{10}; B. d. M. I. 159; Lh. Os. 163 .

2) Üflemek, ibid; Houtsma 55; Bud. 127; R. USp. 312; R. I. 1825; Bang: KOsm. II. 8 § 5 .

3) Bitti [bakla ve sairenin bitmesi manasında], 10; R. I. [Kaz. Tob.] 1823-tedricen yükselen- .

ürkütti Bir dereceye kadar korkuttu, bugünkü manasında, 12; Kaş. I. 222; MW. 222; R. I. (Çag. Osm. Tar. Kırg.) 1838; Bud. 125 .

ürküzdi Bitizdi, 10; R. I. 1830.

ürükdi Ürkdi, korktu, 12; R. I. (Kırg. Tob.) 1833; B. d. M. I. 154; Lh. Os. 163; Bud. 125; Uig. II. 29_{17}; Köprülü: DTB. 6_{12}.

üstün Bir şeyin üstü, 13; Houtsma 48; Kaş. I. 99; MW. 237; R. I. (Uyg.) 1886; R. USp. 303; Bud. 135; B. d. M. I. 167; Ş. Sul. 33; Bang: KOsm. I. § 44 .

üştiler Bir şeyin etrafına toplandılar, 14; Kaş. I. 146 7; MW. 237; R. I. (Osm.) 1903; Bang. KSz. 18_{11}; Lh. Os. 166; B. d. M. I. 169; Bud. 138; Brock. Q.-Y. 56; Köprülü: DTB. 35_{12}.

ütti Kesilmiş koyunun tüylerini izale etti, 8; R. I. (Kırım. Kom. Çag.) 1863; Vambery: Çag. Sprachst. 217; Kaş. III. 90, 190; MW. 237 .

ütürdü Deldi, 8.

ütürgü Bir şeyi delmeğe mahsus alet, miskap, 8; Houtsma 44; R. I. (Çag.) 1865; Ş. Sul. 26 .

üyäz Sivrisinek, 27; Anad. *üväz*.

üyügän [Kıpç.] — *Uyan*, 26.

üyük Büyük tepe, ayrıca ayni manada *baş* kelimesi de kullanılmaktadır, 27; Kaş. I. 79 80; MW. 235; R. I. (Osm. Çag.) 1816; B. d. M. I. 207.

üz *Üzmäk* fiilinden emri hazır, kes, kopar, ayır, 12.

üzän 1) Haliç, 12.
2) Ağacın kötüğü, 12; R. I. (Sag.) 1891.
3) Dere, 13; R. I. (Kaz.) 1891.

üzändi Zülm etti, 13.

üzdi *Üzmäk* fiilinden mazi, kopardı, kesti, 12; Kaş. 145; MW. 238; R. I. 1889; Bud. 134; B. d. M. I. 163; Lh. Os. 164; R. USp. 302; Ş. Sul. 33; P. d. C. 63; Köprülü : DTB. 58_{20}.

üzrä Bir çok Türkmen lisanında kullanılmıştır, bugünkü manasında, 13; Houtsma 56 *üzärä*; Kaş. III. 95 *üzä*; MW. 238; R. I. 1902; B. d. M. I. 162; P. P. 79_{6}; R. USp. 302; Köprülü : DTB. 11_{1}.

üzüm Bugünkü manasında, 13; Kaş. I. 71; MW. 238; R. I.1899; Lh. Os. 165; B. d. M. I. 164 5; Bud. 133; Köprülü: DTB. 29_{1}.

üzüt Ölü, 13.

V

varursan Varıyorsun, 75; B. d. M. II. 836; Lh. Os. 695; Bud. II. 301; Köprülü : DTB. 57_{16}.

Y

ya Yay, kavis, 90; Kaş. I. 301; MW. 70; R. III. 1; Houtsma 102; Ş. Sul. 288 ; R. USp. 273 ; B. d. M. II. 874 ; Lh. Os. 825; Bud. II. 346; Uig. II. 86_{18}.

yaba [Harman] yavası, 91; R. III. (Osm.) 273; B. d. M. II. 859; Lh. Os. 807.

yablaq Çıplak, 91.

yağ Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 119; MW. 72; Ş. Sul. 295; Houtsma 103; R. III. (Tar. Kom. Çag. Garp.) 38; B. d. M. II. 867; Lh. Os. 816; Bud. II. 333; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 523.

yağdı [Yağmur] yağdı, 95; Kaş. I. 34; MW. 72; R. III. 39; Ş. Sul. 295; Houtsma 104; B. d. M. II. 867; Lh. Os. 817; Bud. II. 356 7.

yağı Düşman, 95; Kaş. I. 44; MW. 72; R. III. (Kom. Uyg. Orh.) 43; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; Bud. II. 332; Lh. Os. 817; Köprülü: DTB. 523; Uig. II. 7830.

yağır 1) Hayvanın arkasında açılan yara, 95; Kaş. I. 65; MW. 72; R. III. (Osm.) 42; Ş. Sul. 296; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Bud. II. 333.
2) Küçük demir kalkan, 95.

yağırlıq Hayvanın arkasına konulan bir nevi çul, 95.

yağız Atlarda meşhur bir renk, 95; Ms: *yağız at, yağız yir* gibi; Kaş. III. 7; MW. 72; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; R. III. [Orh. Osm.] 45; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 26.

yağladı Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 228; MW. 72; Lh. Os. 816; B. d. M. II. 333.

yağlıq Düşman için hazırlanmış ok, 95.

yağma 1) Sofra, 95.
2) Bugünkü manasında, ibid.; R. III. (Osm.) 54 5; B. d. M. II. 868; Köprülü: DTB. 414.

yağmaladı Yağma etti, 95; R. III. (Osm.) 55; B. d. M. II. 881.

yağmur Bugünkü manasında, 95; Kaş. I. 67; MW. 73; Houtsma 106; Ş. Sul. 296; R. III. (Kırg. Çag. Osm. Uyg.) 55; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Bud. II. 333; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 1614.

yağrın Kürek kemiği, 95; Brock. Q. - Y. 49; R. III. 51; Arab Filolog 4711.

yağurt Yoğurt, 95; Houtsma 103; Kaş. I. 159; MW. 92 *yoğurt*.

yal At yalı, 97; Houtsma 103; Kaş. III. 10; MW. 74; R. III. 152 3; Bud. II. 337.

yaladı Bugünkü manasında, 97; Houtsma 107; Ş. Sul. 297; Kaş. I. 214; MW. 74 *yalğamaq*; R. III. 154; Lh. Os. 820; B. d. M. II. 870; Bud. II. 338; P. P. 657.

yalam Kadir ve itibar, 97; Ms: *yalamın yüksäk bolsun*.

yalaŋuz Yalnız, 97; Houtsma 103; Kaş. III. 97; MW. 75 *yalŋus*;

R. III. (Osm.) 167 *yalnuz*; B. d. M. II. 870; Lh. Os. 821; P. P. 40₃ *yal (a) ngus*; Bud. II. 340; Köprülü: DTB. 64₁.

yalaq — Köpeklere mahsus yalak, 97; Houtsma 107; Ş. Sul. 297; R. III. (Osm.) 156; B. d. M. II. 870; Lh. Os. 820.

yalavaç — Elçi, 97; Houtsma 108; R. III. (Uyg.) 163; Lh. Os. 821; Uig. II. 22₂₁; Brok. Q.-Y. 49; Arab Filolog 45₃.

yaldı — Yıldı, 97.

yalğan — Yalan, 96; Houtsma 107 *yalan*; Ş. Sul. 298; Kaş. III. 28; MW. 74; R. III. (Uyg. Bar. Kaz. Tob.) 175; Bud. II. 340; R. USp. 273.

yalğaşladı — Hayır dua etti, 97.

yalın — Çıplak, Ms: *yalın qıldı* - çıplattı, çıplak kıldı -, 97; Ş. Sul. 297 *yalıŋ*; Kaş. III. 275 6 keza; MW. 75; R. III. (Uyg. Osm. Kom.) 166; B.d.M. II. 871; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 58₁₄.

yalman — Tağ, tarla sıçanı, 97; R.III. (Tob.) 189 90-ufak bir hayvan-.

yama — Bugünkü manasında, yamak, 98; Kaş. II. 19; MW. 75 *yamaq*; R. III. (Osm. Kırg.) 299; Ş. Sul. 299 *yamağ*; Az. *yamax*; B. d. M. II. 871; Lh. Os. 822; Bud. II. 341.

yaman — Fena, kötü, 27, 98; R. III. 301; Houtsma 108; Ş. Sul. 299; B. d. M. II. 871; Lh. Os. 822; R. USp. 274; Bang: Manich. Hymnen. 36; Köprülü: DTB. 8₁₁.

yamanladı — Arapça tercümesine göre - telef etti -, fakat - fena muamele kıldı - olmalı dır, 98; R. III. (Çag.) 302; Ş. Sul. 299; Köprülü: DTB. 74₁.

yamdı — Kasık, 98; Ms. *yamdın qabarğıl* gibi.

yamdu — *Yamdı*, 98.

yamğur [Kıpç.] = *Yağmur*, 95, Houtsma 106; R. III. (Şark. leh.) 310.

yamurtuğa — Yumurta, 98; Houtsma 108 *yumurtqa*; Kaş. II. 253; MW. 97 *yumurtğa*.

yamyaşıl — Yemyeşil, 91, 98; Houtsma 103.

yançuq — Para kesesi, torba, 99; Ms: *yigit qoş yançuq boş*; Kaş. II. 6; MW. 76; R. III. (Çag. Tar.) 97; Houtsma 109; Ş. Sul. 300; B. d. M. II. 872 *yancıq* - atın eyerine asılan çanta; Lh. Os. 823; Suheil und Nevbehâr. Hannover. 1925. 33₉; -cep-; Köprülü: DTB. 59₁.

yandı — *Yanmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 99; R. III. 79; B. d. M. II. 872 3; Lh. Os. 823; Bud. II. 344; Köprülü: DTB. 11₂₁.

yandurdı Yaktı, tutuşturdu, 99; Ş. Sul. 301; R. III. (Osm. Kaz.)94; Lh. Os. 824.

yaŋ Yan, 98; Houtsma 103 *yan*; Kaş. II. 17; MW. 76 keza; R. III. 78 keza; Ş. Sul. 297; B. d. M. II. 869; R. USp. 274; Lh. Os. 819; Köprülü DTB. 8_{7}.

yaŋa Cihet, 99; Ms: *bu yaŋa, o yaŋa* gibi; Kaş. III. 275; MW. 72; Ş. Sul. 300; R. III. (Çag.) 58; B. d. M. II. 882.

yaŋaldı Yanıldı, 99; Kaş. III. 45; MW. 74 *yaŋılmaq*; R. III. 61; Köprülü: DTB. 54_{5}.

yaŋaq 1) Yanak, 98; Kaş. III. 278; MW. 77; R. III. 59; Ş.Sul. 300; Bud. II. 336; B. d. M. II. 883; Köprülü: DTB. 36_{16}.
2) Çene, 99; Kaş. ibid..

yaŋlış Yanlış, 99; Kaş. III. 285; MW. 77 *yaŋluq*; R. III. (Osm. Kırım) 68; Bud. II. 337; B. d. M. II. 869 70; Lh. Os. 820; Köprülü: DTB. 25_{9}.

yapıştı Bugünkü manasında, 91; Kaş. III. 51; MW. 77; R. III. (Kırg. Osm.) 264; Ş. Sul. 289; Houtsma 102; B. d. M. II. 859; Lh.Os. 807; R.USp. 274; Bud. II. 320; Köprülü: DTB. 8_{6}

yapraq Bugünkü manasında, 90; Kaş. III. 38; MW. 78 *yapurğaq*; R. III. 268; Houtsma 104; B.d.M. II. 859; Lh. Os. 808; Bud. II. 319; Köprülü: DTB. 15_{2}.

yaptı 1) Bir şeyi örttü, kapattı, yaptı, 90; Kaş. III. 44; MW. 77; R. III. 259 60; Ş. Sul. 289; Bud. II. 319; B. d. M. II. 860; Lh. Os. 807; Köprülü: DTB. 13_{12}.
2) *Kit. Bäylik* te -bir çok defa kapamak- manasındadır, ibid..

yapuştuq [Kıpç.] = *Yapıştı*, D 91_{2}.

yapyaşıl — *Yamyaşıl*, 91; Az. *yafyaşıl*.

yaqa Bugünkü manasında, 95; Kaş. I. 164; MW. 78; R. III. (Tar. Çag. Osm. Kaz.) 25; Houtsma 106; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 819; Köprülü: DTB. 21_{17}.

yaqıldı Bugünkü manasında, 95; R. III. (Kaz.) 28.

yaqın Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 16; MW. 78; R.III. (Kaz. Osm.) 27; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; B. d. M. II. 869; Lh. Os. 818; Bud. II. 336; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 13_{10}; Bang: KOsm. I. 40 n. 4.

yaqmaç Kötürüm, 95; Arapça tercümesi olan مطيحة nün diğer manası da vardır. Dozy: Sup. I. 652-Perclus, impotent de tout ou d'une partie du corps-; Kamus tercümesinde ise ayrıca bir de-su tulumu-.

yaqnı	Yahnı, 96; Diğer telâffuzu *yaxnı*; B. d. M. II. 877; Lh. Os. 826; Bud. II. 351.
yaqşı	İyi, 96; Houtsma 106; R. III. 35 6; Kaş. I. 62; MW. 83 *yaxşı*; Ş. Sul. 303 keza; R. USp. 273; B. d. M. II. 877; Lh. Os. 826; Bud. II. 350.
yaqşıladı	İyi muamele etti, 96; S. Sul. 303; R. III. (Alt. Tel. Bar.) 36 7; Bud. II. 351.
yaqtı	*Yaqmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 16; MW. 78; Ş. Sul. 296; R. III. (Çag. Osm. Tar. Kaz.) 24; B. d. M. II. 868; II. 334; Lh. Os. 818; Köprülü: DTB. 8₁₈; P. d.'C. 530.
yaqtu	Aydınlık, zıya, nur, 95; Ms: *közün yaqtu* = *közün yarıq* -gözün aydın-; Ş. Sul. 296; R. III. (Çag.) 35.
yar	Nehirlerin dik ve yüksek sahilleri, selin yardığı yer, 92; Kaş. I. 313; MW. 78; R. III. 100; Ş. Sul. 290; B. d. M. II. 862; Lh. Os. 810; Bud. II. 323; Köprülü: DTB. 43₁.
yaradı	[Bir işe] yaradı, 92; Kaş. I. 320; MW. 78; Ş. Sul. 291; R. III. 104 5; B. d. M. II. 862; Lh. Os. 810; Bud. II. 324; P. P. 59₄; R. USp. 274; Köprülü: TDB. 12₁₅.
yarandı	Atı epeyce koşturup terlettikten sonra yem verilmeden bağlı soğutulduğuna yaradı denilmekte dir, 93; Kaş. I. 331; MW. 79; R. III. 109.
yarandurdu	Atı koşturdu, ve terletip yem vermeden bağlı soğuttu, 23; Bu gibi atlara *yuraqtur* denilmektedir, ibid..
yaraqladı	Silahlandırdı, 92; Kaş. III. 80; MW. 79; Ş. Sul. 291; R. III. (Osm.) 107; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 811; Bud. II. 354; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 155 n. 40.
yarasa	Bugünkü manasında, 93; Houtsma 93 *yäräsä*; Ş. Sul. 290 *yarasıq*; R. III. (Osm.) 115; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 810; Bud. II. 325.
yaratğan	Yaradan, 93; Houtsma 105.
yarattı	*Yaratmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 93; Kaş. I. 277; MW. 79; Houtsma 105; Ş. Sul. 290; R. II. 112; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 810; R. USp. 274; Bud. II. 353 4; P. P. 31₅; Köprülü: DTB. 44₁₉.
yardı	Azacık yardı, 93.
yarıdı	Parladı, 92; Ms: *tan yarıdı* -sabah parladı (açıldı)-, türkce ise *tan attı*; Kaş. III. 62; MW. 80 *yarumaq*; Ş. Sul. 292 keza; R. III. (Kom.) 120; Bud. II. (Çag. Tat.) 327.
yarım	Nısıf, 93; Kaş. III. 15; MW. 79; R. III. 128 9; Ş. Sul. 292;

B. d. M. II. 863 4; Lh. Os. 812; R. USp. 274; Bud. II. 327; Uig. II. 68₅.

yarıq Zırh, 92; Kaş. III. 12; MW. 79; Houtsma 103; Uig. II. 78₃₀.

yarlığadı Af ve merhamet etti, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 293; R. III. (Osm. Uyg. Kom.) 142 3; P. P. 4₄; Uig. I. 59; Brock. Q - Y. 53; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 44; Köprülü: DTB. 10₈; P. d. C. 523.

yarlu Miskin, 93; Ş. Sul. 291 *yarlı*; R. III. (Kom. Kaz. Kırım) 141 keza; P. d. C. 523.

yarmaq Dirhem, 92; Kaş. I. 19; III. 319; MW. 79 80; Houtsma 105; R. III. (çag. Uyg. Tar.) 150; Ş. Sul. 293; Uig. III. 68₁₁; R. USp. 274; Brock. Q. - Y. 53; F. W. K. Müller: SBBA. 1916, 408 n. 3; P. d. C. 523.

yarqın Şimşek, 92; Mukayese et R. III. 136.

yaruq 1) Yarık, çatlak, 92; Ş. Sul. 292 *yaruğ*; R. III. 121; B. d. M. II. 863; Lh. Os. 812.
2) Ay ışığı, 93; Kaş. I. 48; MW. 80; R. III. (Çag. Uyg.) 132; Ş. Sul. 292; R. USp. 274; Bud. II. 327; Uig. II. 23₁₂.

yas Bugünkü manasında, 94; Kaş. III. 19; MW. 80; R. III. (Osm. Uyg. Çag.) 212; Ş. Sul. 293; B. d. M. II. 865; Bud. II. 329; Köprülü: DTB. 47₁₄; P. d. C. 525.

yasdı Yayın çirişini açtı, 94; Houtsma 105; R. III. (Alt. Tel. Uyg.) 213.

yasıç Bir nevi maruf ok demiri, 94; Kaş. III. 6; MW. 81.

yaslu Yaslı, yas tutan, 94; R. III. (Osm. Karaim) 221; B. d. M. II. 865; Bud. II. 329.

yastuq Yastık, 94; Kaş. III. 32; MW. 81; R. III. (Tar. Çag. Şark. t.) 224; Ş. Sul. 294; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 818; Köprülü: DTB. 37₁₀.

yassı Bugünkü manasında. 94; Anad. *yastı*: R. III. (Kaz.) 223. (Osm.) 224; Ş. Sul. 294.

yaş 1) Ömür, 94; R. III. 242; Bud. II. 331; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 814; R. USp. 275; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 39.
2) Yaş ol, 94; Houtsma 103; Kaş. III. 3; MW. 81; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 814; Bud. II. 331.
3) Bugünkü manasında, 94; R. III. 240; Köprülü: DTB. 22₁₀.
4) Göz yaşı, 94; Ms: *gözü yaşardı* gibi: Kaş. II. 180; MW. 81; R. III. 241; Houtsma 103; Ş. Sul. 294; B. d. M. II. 866; R. USp. 275; Bud. II. 330; Köprülü: DTB. 8₆.

yaşadı *Yaşamaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 94; Kaş.

III. 63; MW. 81; R. III. (Tar. Kırım. Osm. Çag.) 244; Ş. Sul. 294; R. USp. 275; P. P. 24_1; B. d. M. II. 866 7; Lh. Os. 815; Bud. II. 331; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 164 n. 60; Köprülü: DTB. 17_{11}.

yaşardı — 1) Göz yaşardı, 94; Ş. Sul. 294; R. III. (Osm. Çag.) 245; Bud. II. 880; Lh. Os. 814; P. d. C. 527.
2) Yeşillendi, 94; B. d. M. II. 880 *yäşirmäk*; Bud. II. 332; Lh. Os. 829.

yaşdı — Saklandı, gizlendi, 94; Kaş. I. 356; MW. 81; R. III. (Kom. Kaz.) 246; Houtsma 103; R. USp. 275.

yaşıl — Yeşil renk, 94; Houtsma 103; Ş. Sul. 295; R. III. (Orh. Kırım. Az.) 247; Bud. II. 880; Lh. Os. 829; Bud. II. 331.

yaşın — Yıldırım, 94; Kaş. I. 200; MW. 81; Houtsma 103; Ş. Sul. 295; R. III. (Tob.) 246; Bud. (Çag. Tat.) 332.

yaşmaq — Bir nevi yüz örtüsü, bugünkü manasında, 94; Ş. Sul. 294; R. III. (Çag. Osm.) 252; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 815; Bud. II. 332.

yaştoldı — Bugünkü manasında, 94.

yaşurdı — Sakladı, gizledi, 94; Kaş. II. 66; MW. 82; Ş. Sul. 294; R. III. (Çag.) 248; Bud. II. 331; R. USp. 275 *yaşur-*; P. d. C. 527; Uig. II. 23_{13}.

yat — 1) Kudret, 91; Ms: *yatyoqtur* - kudret yoktur -.
2) Yabancı, 94; Kaş. I. 362; MW. 82; Ş. Sul. 289; R. III. 190 1; B. d. M. II. 861; Lh. Os. 809; R. USp. 275; P. d. C. 518.

yatardı — Kızını kocaya verdi, 94.

Yatba — Kıpçaklardan bir kabile, 92.

yatdırdı — = *Yatqırdı*, 94.

yatlıq — Kız, 94; Ms: *bir yatlıqkinäm bar*; Bud. II. 321; P. d. C. 518.

yatqırdı — Yatırdı, uyuttu, 94.

yatsız — Kudretsiz, 92.

yattı — Uyudu, 94; Kaş. I. 39; MW. 82; Ş. Sul, 290; R. III. 192; R. USp. 275; B. d. M. II. 861; Lh. Os. 809; Bud. II. 321; P. P. 63_4; Köprülü: DTB. 50_{20}.

yatturdı — Telef, mahvetti, 91.

yatuq — Yatan, 94; Kaş. III. 9; MW. 82 *yatıq*; Ş. Sul. 290 keza; R. III. (Osm.) 200 keza; Bud. II. 321.

yaturdı — = *Yatturdı*, 91.

yauq — Yakın, yavuk, 99; R. III. (Bar. Kom. Çag.) 17.

yavaş Bugünkü manasında, 99; Ms: *bu at yavaşdur*; Kaş. III. 8; MW. 82; R. III. (Osm. Uyg.) 290; B. d. M. II. 873; Lh. Os. 824; Bud. II. 369; Uig. II. 87_{51}.

yavı Aslı itibarile Türk olmayıp fakat Türkler arasına katılan. 99.

yavıdı Yaklaştı, 99; Bud. II. 345.

yavıt Düğün ve emsaline götürülen hediye, 99.

yavşaq Bit yavrusu, 99; R. III. (Osm.) 298; Lh. Os. 824.

yavuqlattı Yaklaştırdı, 99; Ş. Sul. 302; R. III. (Çag.) 594 *yavuqlaş-*; Bud. II. 345; Lh. Os. 825.

yavuz Vahşi, 99; Kaş. I. 79; MW. 83; R. III. (Çag.) 295; Houtsma 110; Ş. Sul. 297; R. USp. 273; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 824; Bud. II. 345; Bang. Muséon. t. 38. S. 36; Uig. II. 87_{58}; Köprülü: DTB. 7_{18}.

yay Yaz, 100; Ş. Sul. 302; Kaş. I. 78; MW. 73; R. III. 4; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 825; Bud. II. 345; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 10_{11}.

yaydı 1) Bir şeyi kışkırttı, 100.
2) *Yaymaq* fiilinden mazi, ibid.; Ş. Sul. 302; R. III. 5; B. d. M. II. 875; Lh. Os. 825; Bud. II. 346.

yayıldı Kışkırtıldı, 100.

yaylaq Yayla mahelli, 100; Ş. Sul. 302; Kaş. I. 13; MW. 73; R. III. (Osm.) 12; B. d. M. II. 875 *yayla*; Lh. Os. 825; Bud. II. 346.

yayqadı Yıkadı, 100; Ş. Sul. 302; R. III. (Osm. Çag. Kırım.) 6; Bud. II. 346.

yayqandı Çalkalandı, 100; R. III. (Osm. Çag. Alt.) 7; B. d. M. II. 897.

yaz İlkbahar, 93; Kaş. III. 119; MW. 83; R. III. 225; Houtsma 103; Ş. Sul. 292; B. d. M. II. 864; Lh. Os. 813; Bud. II. 327; R. USp. 273; Xuastuanift 28_{11}; Köprülü: DTB. 24_{11}.

yazdı *Yazmaq* fiilinden mazi bugünkü manasında, 93; Kaş. I. 85; MW. 83; R. III. 226 7; Ş. Sul. 292; Houtsma 103; B. d. M. II. 864; Lh. Os. 813; Bud. II. 228; Köprülü: DTB. 16_{20}.

yazı Sahra, 93; Kaş. I. 86; MW. 83; R. III. 229 30; Houtsma 103; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 64_{12}.

yazu Yazı, 93; R. III. (Kaz.) 236; Lh. Os. 813; B. d. M. II. 864.

yazuq Günah, 93; Kaş. I. 16, III. 13; MW. 84; Houtsma 103; Ş. Sul. 293; R. III. (Uyg. Çag.) 237; R. USp. 273; Bud. II. 327; P. P. 8_{1}; Köprülü: DTB. 12_{18}.

yazuqladı Günah işledi, 93; Kaş. III. 253; MW. 84; Bud. II. 228.

yä Yämäk fiilinden emri hazır, bugünkü manasında, 90; Kaş. I. 64; MW. 89 *yimäk*; Houtsma 102; R. III. 312; B. d. M. II. 898; Lh. Os. 855; R. USp. 275; Köprülü: DTB. 79_{10}.

yädi Yedi, bugünkü manasında, 90.

yädi = *Yätti*, 91.

yäit = *Yigit*, 100.

yäk Şeytan, 96; Kaş. I. 224; MW. 84; R. III. (Tel. Alt. Kom. Uyg. Çag.) 316; R. USp. 275; P. P. 17_{7}; Uig. II. 20_{22}, 35_{19}.

yäkä kälä bu çätük Erkek kedi, 96.

yäkän Topallıyarak yürüyen, 96.

yäkirdi Kızdı, 96.

yäk kördü Şeytan gibi gördü, sevmedi, 196.

yäl Ruzgâr, 97; Ms: *yälästi* gibi; Kaş. III. 69; MW 84; R. III. 345; Ş. Sul. 313; Houtsma 107; B. d. M. II. 883 4; Lh. Os. 835; Bud. II. 361; P. P. 18_{3}; Köprülü: DTB. 16_{14}.

yäläs İnce hafif ruzgâr, 97.

yälkän Yelken, 97; Ş. Sul. 314; R. III. (Çag. Osm.) 352; B. d. M. II. 885; Bud. II. 364; Lh. Os. 836 7; Köprülü: DTB. 66_{18}.

yälmük Bir nevi ot, 97.

yälvä Bıldırçına benzer bir nevi kuş, 97; R. III. (Osm.) 358; B. d. M. II. 885; Lh. Os. 838; Bud. II. 365.

yäm Taam olup hayvan yemine dahi ıtlak olunur, 98; Ms: *atğa yämin as* gibi; Kaş. III. 4; MW. 85; R. III. 387/8; Houtsma 108; Ş. Sul. 303; Bud. II. 885; Lh. Os. 856; Bud. II. 367.

yämäk Kıpçaklardan bir kabile, 98; Kaş. I. 28, 30, 33, III. 22; MW. 245.

yämiş Yemiş, 98; Houtsma 102; Kaş. I. 212; MW. 85; R. III. 392 3; B. d. M. II. 886; Lh. Os. 838; Bud. II. 367; R. USp. 275; P. P. 80_{6}; Köprülü: DTB. 25_{5}.

yäŋilädi Tecdit etti, 99; Kaş. III. 282; MW. 85; R. III. (Kırım) 324; B. d. M. II. 883; Lh. Os. 831; Bud. II. 343.

yärdäş Hemşeri, 93; Houtsma 104 *ärdäs*; Kaş. III. 30; MW. 85; R. III. (Çag.) 344; Köprülü: DTB. 23_{6};

yätäkän Yedi yıldız, 91; Kaş. III. 361; MW. 86 *yätigän*; R. III. (Çag.) 361 *yätikän*; Ş. Sul. 311.

yätil Kemale er, 91; R. III. (Çag.) 362.

yätinçäk Camaattan ayrılıp yalnız kalan kimse, 91.

yätmiş Bugünkü manasında [70], 91; Houtsma 104; R. III. 368; B. d. M. II. 876; Lh. Os. 826; Bud. II. 352; R. USp. 275.

yätti 1) Yedi [7], 91; Kaş. III. 20 MW. 86; R. III. (Leb. Tel. Alt. Küer) 366; Ş. Sul. 313; Houtsma 104; B. d. M. II. 352; P. P. 31_5 *yeti*; Köprülü: DTB. 25_1.
2) Kifayet etti, 91; Lh. Os. 826.
3) Arkasından yetişti, 91; Ş. Sul. 310; B. d. M. II. 876; Lh. Os. ibid.; R. USp. 275; P. P. 25_1.

yidük Yedik, 49; Ms: *Sänçär düygünindä yidük*.

yigin Hasır, 96.

yigirmi Bugünkü manasında [20], 96; Houtsma 107; Kaş. III. 36; MW. 90; R. III. (Uyg. Çag.) 509; Ş. Sul. 313; B. d. M. II. 883; Bud. II. 360; Lh. Os. 830; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 176.

yigit Bugünkü manasında, 96; Houtsma 106; Kaş. I. 221; MW. 90; R. III. 510; Ş. Sul. 313; Bud. II. 359; R. USp. 276; B. d. M. II. 883; Lh. Os. 834; Köprülü: DTB. 60_5.

yik İyi, 96; Kaş. I. 58; MW. 89; B. d. M. II. 882; Bud. II.359.

yikirdi = *Buştı*, 32.

yikü [Kıpç.] Yerde ve sairede olan çizgi, 96.

yildi Koştu, 97; Ş. Sul. 314; R. III. (Alt. Tel. Küer.) 481 *yil* -; B. d. M. II. 885 *yelmek*; Lh. Os. 835; Bud. II. 361.

yilik İlik, 97; Kaş. I. 69; MW. 90; R. III. (Çag. Leb. Kom. Alt.) 519; Bud. II. 364.

yilim Tutkal, yapışkan, 97; R. III. (Bar.) 520; Bud. II. 367; Kaş. III. 70; MW. 90.

yin Kolun yeni, elbisenin kola gelen ağzı, 98; Kaş. II. 87; MW. 91 *yiŋ*; R. III. (Bar.) 511 keza; Houtsma 109 *yäng*; B. d. M. II. 882 keza; Lh. Os. 830.

yinçi Hamur, 99.

yiŋi Yeni, 98; B. d. M. II. 883 *yeŋi*.

yip [Kıpç.] = *İp*, 7; Bud. II. 388; Brock. Q.-Y. 49; P. P. 4_{13}.

yipäk İpek, 91; Türkmen telâffuzu ise *ipäk*: R. III. (Tar. Çag. Sark.) 530.

yir Yer, arazi, 92; Kaş. III. 49; MW. 91; R. III. (Bar.) 515; Houtsma 104 *yär*; Ş. Sul. 311; Bud. II. 388; P.P. 5_8; B. d. M. II. 877.

yirdi Azıcık yardı, 92; Ms: *yirük tutaqlu* - azıcık yarık dudaklı-; *Kit. Bäylik* te İsmi has olarak *yıruq* kullanılmaktadır: Ş. Sul. 311.

yişim Don (iç don, şalvar), 94; Kaş. III. 15; MW. 92-soğukta ayağın üzerine çekilen tozluk; R. III. (Tara) 429- çorap-; Bud. II. 356 keza.

yiti	Keskin, 91; Kaş. I. 322 *yitik*; MW. 92; R. III. (Kom.) 56 *yidi*, (Uyg.) 526; Ş. Sul. 311; Houtsma 104; Uig. II. 86₁₈.
yiutindi	Bilendi, 91.
yititti	Biledi, 91.
yitti	Helak, mahv, kayp oldu, 91; Kaş. I. 389; MW. 92; R. III. (Osm. Çag. Kom. Uyg.) 524; Houtsma 104; Az. *itti*; B. d. M. II. 897; Lh. Os. 857; Köprülü: DTB. 24.
yitük	Kayıp, zayi, 91; Kaş. II. 113; MW. 92; R. III. (Osm.) 524 *yitik*; Ş. Sul. 311; B. d. M. II. 897.
yiyi	Koku, 100; Houtsma 100 *yi*; Az. *iy*.
yiydi	Faidelendi, 100.
yiyidi	Kokusu intişar etti, 100.
yiyilädi	Kokladı, 100; Az. *iyilädi*.
yiyin	موافق اعدل, 100.
yığdı	1) Topladı, 87; Kaş. I. 335, 416; MW. 87; Ş. Sul. 312; R. III. 468; B. d. M. II. 881; Lh. Os. 829; Bud. II. 357; R.USp. 277; Köprülü: DTB. 6₁₂. 2) Menetti, ibid.; Kaş. III. 46; MW. 87.
yığın	Toplanmış, köme, 95; Kaş. I. 16; MW. 87; Ş. Sul. 312; R. III. (Osm.) 469; Lh. Os. 830; B. d. M. II. 882; Bud. II. 357.
yığruq	Bir işe bakmayan kimse, gayri müteşebbis adam, 95.
yıl	Sene, 97; Ms: *yılqutlu bolsun* gibi: Houtsma 107; Kaş. I. 289 90; MW. 87; R. III. 480 1; B. d. M. II. 897 *yil*; Lh. Os. 855; R. USp. 277; Bud. II. 389.
yılan	V nushasında *yalan*, 96; Bugünkü manasında; Hautsma 107.
yılqı	Asıl manası dört ayaklı hayvan demek olup Kıpçakcada at sürüsü için müstameldir, 97; Kaş. I. 20; MW. 88; Ş.Sul. 314; R. III. (Tel. Tob. Kom. Orh.) 485; Az. *ılxı*; Bud. II. 364; R. USp. 277; P.P. 13₅ *yılxı*; Xuastuanift 28₁₈.
yıptı	Boy isminde bir ot ve tohumu, 91.
yıraq	Uzak, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 311; Kaş. I. 89, III. 21; MW. 89; R. III. (Kom. Tob. Uyg.) 474; Bud. II. 354.
yırttı	*Yırtmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 311; Kaş. I. 164; MW. 89; R. III. 477; Bud. II. 354; B. d. M. II. 897; Lh. Os. 828.
yırtuq	Yırtık, 93; Ş. Sul. 311; R. III. (Osm.) 478 *yırtıq*; B.d.M. II. 879; Lh. Os. 829; Bud. II. 354.
yışıdı	Parladı, 94; Anad. *ışıdı*; Az. *ışıldadı*.
yışıq	Baş zırhı, 94.

yıvıldı Uzandı, büyüyerek uzadı, 99.

yoğun Kalın, 95; Kaş. III. 22; MW. 92; R. III. (Osm. Çag. Az.) 411; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846; Bud. II. 377; R. USp. 276.

yoğurdu Hamuru yoğurdu, 95; Ms: *Un yoğurğıl* gibi; Houtsma 106 *yuğur-*; Kaş. II. 82; MW. 92; Ş. Sul. 306; R. III. (Uyg. Osm. Çag.) 412; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846; Bud. II. 377; P. P. 39_7 -yumşatmak-.

yol Bugünkü manasında, 97; Ms: *yol ulaşdur* - yol bitişiktir-, 20; Ş. Sul. 307; Kaş. II. 25; MW. 93; R. III. 429; Houtsma 110; B. d. M. II. 893 4; Lh. Os. 849; Bud. II. 381; R. USp. 276; P.P. 66_2; Uig. II. 5_{12}; Köprülü: DTB. 3_{11}.

yoldaş Yol arkadaşı, 49, 97; Ş. Sul. 307; Houtsma 110; R. III. (Bar. Osm.) 437; B. d. M. II. 894; Lh. Os. 850; Bud. II. 381; Caferoğlu: Daş lâhikası, 15; Köprülü: DTB. 12_{22}.

yoluqtı Rastladı, 97; Ş. Sul. 308; R. III. (Tar. Çag.) 433; Bud. II. 383; Bong: KOsm. II. § 9_a.

yom Fal. 98; Bud. II. 383 -fenalık alameti-.

yomladı Fal tuttu (?), 98; Ms: *äygü yomlağıl* gibi.

yondı Yonttu, 99; Kaş. I. 99; MW. 93; R. III. 417; Ş. Sul. 309; B. d. M. II. 896; Lh. Os. 854; Bud. II. 386; Köprülü: DTB. 47_{10}.

yoŋ Örfî hukuk, hak, 98.

yop Aslı itibarile Harezm kelimesi olup -iyi- demektir, 91.

yoq Bugünkü manasında, 29, 96; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; Kaş. I. 65; MW. 93; R. III. 397 8; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846 7; R. USp. 279; Bud. II. 377; P. P. 67_1; Köprülü: DTB. 4_8; Bang: KOsm. I. 10. § 5.

yoqaru Yukarı, 95; Ş. Sul. 306; Houtsma 110; Kaş. I. 126; MW. 94; R. III. (Kırım. Kom. Osm.) 401 *yokarı*; B. d. M. II. 892; R. USp. 276; Bud. II. 378; P. P. 60_5; Uig. II. 29_{17}; Bang: KOsm. I. 53 n. 2.

yoqlu Fakir, 96; Bud. II. 378.

yoqsul Fakir, 96; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; R. III. (Kom. Osm.) Çag.) 408; Bud. II. 378; Lh. Os. 847; Brock. Q.-Y. 53; Uig. I. 31_{13} *yoqsuz*; Köprülü: DTB. 917 *yoxsul*.

yoquş Bugünkü manasında, 24, 95; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; R. III. (Kırım. Çag. Osm.) 403; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; Bud. II. 379; Köprülü: DTB. 57_5.

yora Tabir, 92; R. III. (Kaz.) 421.

yordı	Rüyayi tabir etti, 92; Ş. Sul. 305; R. III. (Osm. Çag. Az.) 420 1.
yordu	Fal tuttu, 92.
yorğa	Koşarak giden, 92; Houtsma 109 *yurga*; Kaş. III. 131; MW. 94 *yorığa*; Ş. Sul. 304; R. III. (Osm. Çag.) 425; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 841; Bud. II. 372.
yorğaladı	Koşarak yürüdü, 92; Az. *yorgaladı*; Ş. Sul. 305; R. III. (Bar. Osm.) 425; Ş. Sul. 841; B. d. M. II. 889; Bud. II. 372.
yorğan	Bugünkü manasında, 92; Houtsma 105 *yurgan*; R. III. (Kırım. Osm. Az.) 425; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 841; Bud. II. 372.
yorqa	İnce, 93.
yorun	Bir şeyin nihayeti, ucu, 92.
yoruq	Yumruk, 93.
yoruqladı	Yumrukladı, 93.
yova	Sürüden ayrılıp yalnız kalan koyun; Ms: *bu qoyun yovadür* gibi, 99.
yovlaq	Çok, 99; Ms: *yovlaq körklüdür* gibi; Anad. *yavlaq*; R. III. (Çag.) 297 *yavlaq*; Vambery: Altosm. Sprachst. 180; Brock. Q.-Y. 54; D nushasında 99₃ *yavlaq*.
yovun boldu	Kalınlaştı, yoğunladı, 99.
yozaq	Kilit, 93.
yozaqladı	Kilitledi, 94.
yozdu	Osurdu, 93.
yu	Soğan, 90; D nushasında 90₇ *yavu*.
yubunlu bazarı	Rumların „yubunlu" nam mahelde kırda kurulur panayırları ki kırk gün devam eder, 91.
yudı	*Yumaq* fiilinden mazi, yıkadı, 90; Kaş. III. 33; MW. 95; R. III. 534; Houtsma 109; Ş. Sul. 308; Bud. II. 384.
yular	Bugünkü manasında, 97; Kaş. III. 20; MW. 96; R. III. (Osm.) 554; B. d. M. II. 894; Ş. Sul. 851.
yulduradı [Türkm.]	Çaktı (yıldırım), 97.
yuldurum	1) Cam, 97. 2) [Türkmen] yıldırım, ibid.; Ms: *yuldurum yulduradı* -yıldırım çaktı, düştü-; Ş.Sul. 307 *yuldarım*; Houtsma 107.
yulduz	Yıldız, 97; Kaş. I. 88; MW. 96; R. III. (Kom.) 559; Ş. Sul. 308; Houtsma 107 *yalduz*; Az. *yulduz*.
yulıdı	Tıraş etti, 97.
yuluv	Halâs olmak için verilen bedel, 97.
yumaq	Yuvarlak olarak sarılmış iplik, 98; Ş. Sul. 309; R. III. (Osm.) 574; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 851.

yumaq közlü Gözü kapalı, 98; Ms: *köz yumuldı* - öldü. gözü yumuldu-.
yumdı Bugünkü manasında, 98; Houstma 108; R. III. 574; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 852; Bud. II. 385; Köprülü : DTB. 78_{12}.
yumruq [Türkm.] = *Yoruq*, 93; R. III. (Osm. Çag.) 583 ; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 853; Bud. II. 384 .
yumruqladı Yumruk ile vurdu, 93, 98; Houtsma 108; R. III. (Osm. Çag.) 583; B. d. M. II. 895 .
yumşaq Bugünkü manasında, 98; Kaş. II. 61; MW. 97; R. III. 585; Ş. Sul. 309; Houtsma 108; R. USp. 276; Bud. II. 384 ; Lh. Os. 851; Köprülü : DTB. 24_2.
yumurdu Koştu, 98 .
yumuş Hacet, lüzumlu şey, 98; Kaş. I. 401; MW. 97; R. III. (Uyg. Bar. Karaim) 585; Köprülü : DTB. 24_1.
yumuşçı İşte kullanılan uşak, 98; Kaş. III. 9; MW. 97; R. III. (Uyg.) 581; Uig. II. 72_3.
yunad Beygir sürüsü, 97 .
yura Fal, 98 .
yuraqtur Alıştırılmış at, 93; Mukayese et *yarandurdı* .
yurt Vatan, 93; Houtsma 105; MW. 97; R. III. 548; Kaş. III. 194; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Bud. II. 371 ; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 23 .
yuşuq Laubali kimse, fena şeytan adam, 93; Ş. Sul. 306 *yuş* .
yuşuqlandı Laubali, fena ve şeytan gibi oldu, 94 .
yutluq Kıtlık yıl, 95 .
yuttı 1) *Yutmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 95; Kaş. II. 253; MW. 98; R. III. 561; Ş. Sul. 304; Houtsma 104; Bud. II. 370; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Köprülü: BTB. 40_2.
2) *Kit. Bäylik* - ağzından attı - ibid . .
yuv Yıka, 90; R. III. (Karaim) 569; Uig. II. 77_{26}.
yuva Bugünkü manasında, 27, 99; Ş. Sul. 309; R. III. (Osm. Çag.) 569; B. d. M. II. 896; Lh. Os. 840; Bud. II. 369.
yuvaladı Yuva yaptı, 99; R. III. (Osm.) 571; B. d. M. II. 887; Bud. II. 369 .
yuydı 1) Sildi, derisini yüzdü, 100.
2) [*Kit. Bäylik*] = *yudı*, 90.
yuydu Yıkadı, 100; Ş. Sul. 310; R. III. 534; Uig. II. 77_{26}.
yuyundu Yıkanmadan çıkan su, 100.
yüçä Yüksek olan her şey, 92; Houtsma 109; R. III. (Osm. Kırg.) 613 4; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Köprülü: DTB. 9_{19}.
yüçäladi Yükseldi, 92; R. III. (Osm.) 614; B.d.M. II. 888; Lh. Os. 841.

yüçäldi	= *Yüçälädi*. D 92_2; R. III. (Osm.) 614.
yügürdı	Koştu, 96; Ms: *yügrük at* gibi; Kaş. I. 301; MW. 99; R. III. 594; Houtsma 107; Ş. Sul. 307; Bud. II. 380; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 206.
yügrük	Koşan, 96; B. d. M. II. 893; Bud. II. 830; Köprülü: DTB. 24_7; Brock. Q.-Y. 54 *yügrü*.
yük	Kefalet altına girmekten kinaye olup bugünkü manasındadır, 96; Kaş. I. 123; MW. 99; R. III. 587; Ş. Sul. 307; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; R. USp. 276; Bud. II. 379; Köprülü: DTB. 71_{22}.
yüki	Ağır hareketli, kibar, 96.
yüklädi	Kefil oldu, 96.
yüklü	Gebe, 96: R. III. (Osm. Tob.) 590; Bud. II. 379; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 848.
yüksäk	Bugünkü manasında, 96; Kaş. II. 237; MW. 99; R. III. (Osm. Çag.) 592; Houtsma 107; Bud. II. 380; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 849; P.P. 61_5.
yüksük	Bugünkü manasında, 96; Kaş. III. 35; MW. 99; R. III. (Osm.) 593; Houtsma 107 *yiksük*; Ş. Sul. 307; Bud. II. 380; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 849.
yükü	Tüy, 96.
yükündü	diz çökerek hizmet etti, diz çöktü, 96; Kaş. III. 60; MW. 99; R. III. (Çag. Orh.) 588; Houtsma 107; R. USp. 276; Xuastuanift 15_2; Uig. II. 27_2; Thomsen : İnscr. de l'Ork. 136 n. 4.
yüläk	Ok kayışı, 97.
yüldürük	Kamış tohumu, 97.
yüŋ	1) Yün, 98; Kaş. I. 132; MW. 100; R. III. (Uyg. Alt. Çag. Kom.) 596; Houtsma 109; Ş. Sul. 309; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; Bud. II. 379; P. P. 13_3.
yüŋlidi	Hastalıktan hafifledi, 99.
yüŋül	Hafif, 99; R. III. (Çag.) 597; Az. *yuŋul*.
yürä	Bir şeyin etrafı, 92; Ms: *yüräňdürü yattı çäri* - esker havaliyi bürüyüp yattı; II. 38; MW. 100.
yüräk	Bugünkü manasında, 93; Ş. Sul. 304; Kaş. I. 44; MW. 100; R. III. 600; Houtsma 109; B. d. M. II. 372; Köprülü: DTB. 52_3.
yüräklü	Şeci, kahraman, 93; Kaş. III. 14; MW. 160 *yüräklig*; R. III. (Osm.) 601 *yüräkli*; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 843; Köprülü: DTB. 66_{20}.

yüräksiz	Korkak, 93; R. III. (Osm. Çag.) 602 .
yüräsi	Etrafı, 92 .
yürüdi	*Yürümäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 92; Houtsma 109; R. III. (Uyg. Çag. Kom.) 604; Ş. Sul. 305; B. d. M. II. 890; Lh. Os. 842; R. USp. 276; Bud. II. 373; Köprülü : DTB. 8_5.
yütürdü	Öksürdü, 92.
yütürmäk	Öksürmek, 92; R. III. (Tob.) 612 *yükür* .
yüvrüldi	Bozuldu, 93 .
yüvrülgän	Bozuk, 93 .
yüz	1) Çehre, 41, 50, 93; Ş. Sul. 305; Kaş. I. 48; MW. 100; R. III. 616 7 ; Houtsma 105; B. d. M. II. 890 ; Lh. Os. 844; Bud. II. 375; P. P. 63_1; Köprülü: DTB. 51 . 2) Yüz [100] 93; R. III. 616; R. USp. 276; P. P. 28_2; Xuastuanift 9_{12}; Köprülü: DTB. 5_1; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 197 . 3) Sarı bakır, 93 .
yüzdi	Bugünkü manasında, 93; Kaş. III. 45; MW. 100; R. III. 618 9; Houtsma 105; B. d.M.II. 891; Lh. Os. 845; Bud. II. 376.
yüzlädi	Yüzüne vurdu, itap etti, 93; R. III. (Osm. Çag.) 622.
yüzük	Bugünkü manasında, 93; Kaş. III. 14; MW. 100; R. III. (Osm. Kom. Bar. Çag.) 619; Houtsma 110; B. d. M. II.891; Lh. Os.845; Bud. II. 376; Köprülü: DTB. 53_5

GRAMER

I. TASRİF

§ 1. Tasrif kelimenin müfret halindeki ahkâmının ilmidir. Kelime harflerden hasıl olur. Türk lisanında kullanılan harflerin mecmuu 23 olup şunlardan ibaretir: hemze, b, p, t c, ç, d, r, z, s, ş, sat, tı gayın (ğ), q, k, ǵ, l, m, n, ŋ v, y.

Türkçede kullanılan bazı kelimelerde bu harflardan madası bulunursa o kelimenin türkçe olmayıp diğer bir lisandan nakledildiğine hükmetmelidir. Ms: (axşam), (faraman), (ǵülaf) gibi.

§ 2. Kelime manalı sözden ibaret olup üç kısımdır: isim, fiil ve harf.

İsim tek, iki, üç, dört ve beş harfli olur. Tek harfli isim ya zamme, ya fetha veya kesre ile harekelenir. Ms: (su), (ya), (çi), gibi. Bu isimlerin ahırındaki (vav, elif, ya) harekeyi çekmekten hasıl olup asıl kelimeden değildir. Bu lisanda olan her harf-i med ve harf-i lîn harekeyi çekmekten hâsıl olup hiç birisi asıl kelimeden değildir.

İki harfli isim ise aklen on iki sigaya muhtemel olup cümlesi Türklerde müstameldir. Ms: (sän), (kim), (qap), (qısa) ve ilâahere gibi.

Üç harfli ismin aklen birçok vezinlerde bulunması mümkün ise de ancak 26 vezini işidilmiştir. Ms: (sırt), (qarğu), (yarasa) ve ilâahere gibi.

Keza dört harfli isimler aklen birçok vezinlere muhtemel ise de ancak 33 vezin mesmu olmuştur. Ms: (ätmäk), (uçmaq), (biläzik) ve ilâahere gibi.

Beş harfli isimler dahi pek çok vezinlere muhtemel ise de mesmuu ancak 23 vezinedir. Ms: (arqataq), (örmäçäk), (çätlävük) ve iâlahere gibi.

Ayrıca türkçede altı harfli isimler de vardır. Fakat bunlar azdır. Müstamel olanları şu vezinlileridir. Ms: (bıldırçın), (çağıltılaq) gibi. Altı harfli bu isimlerin müfret ve yahut mürekkep olduklarını tayin etmek için bunları tetkik etmek ve iştikaklarını aramak lâzım gelir. Bunlardan(sarıçıqan) ve (qılquyruq)gibilerinin mürekkep oldukları malûmdır. Birincisi (sarı) + (çıqan) ikincisi ise (qıl) + (quyruq) kelimelerinden ibarettir.

§ 3. Fiil bir, iki, üç ve dört harfli olur. Bir harfli fiiller de zamme yahut fetha ve yahut da kesre ile harekelendiğinden üç kısım olur. Ms: (yu), (yä) ve (iy) fiilleri gibi. Bir harfli isimler bahsında zikredildiği veçhile bu fiillerin ahırındaki medler harekeyi çekmekten ibarettir.

İki harfli vezinleri akla göre on ikiye baliğ oluyorsa da ancak on vezini işidilmiştir. Ms: (iç), (at) ve ilâahere gibi.

Üç harfli fiiller keza akla göre birçok vezinlere muhtemel ise de işidileni yalnız on dokuz vezındir. Ms: (tart), (ort), (anuq) gibi.

Keza dört harfli fiiller birçok vezinlere muhtemel ise de işitileni yalnız on beştir. Ms: (saptur), (sarsıl), (qurtul) gibi.

Bunlardan maada Türklerin muhaverelerinde beş harfli fiiller müstamel ise de bunlar pek azdır. Ms: (äygänlä), (sanqulan) gibi.

Kayt: Şimdiye kadar verilen malûmat sigaların vezinlerini ve misallerini tespit etmekten ibaret idi. Bunların asıl harfleriyle harf-i zâ'idlerini ayrıca öğrenip aslına ve zaidine tekabul ettirmek için her sigayı ayrı ayrı tetkik etmelidir.

II. MÜFRET KELİMENİN HÜKÜMLERİ

§ 4. Müfret kelimenin hükümleri iki kısma ayrılır. Biri isme diğeri de fiile mahsustur. İsm-i has olan hükümler: Tasgir, nispet, cem, ism-i fail, mubalegalı ism-i fail, lafdil için harf ziyade etmek, ism-i mef'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i alet, keyfiyet ve adetlerden ibarettir. Fiile mahsus olan hükümler ise: Harf-i nakil, harf-i ittihaz, harf-i mütavaat, harf-i müşareket, harf-i müdaraat ve harf-i muzîden ibarettir.

III. TASGİR

§ 5. Kıpçak lûgatinde tasgir alâmeti (kinä) olup Türkmenlerde (çuq) ve (çük) tür. Bunlar gerek müfret gerekse cemi olsun isimlerin ahırına ilâve edilmektedir. Ms: (qulkinä), (qullarkinä), (çağançuq) ve (küçüçük) gibi. Lâkin (kinä) alâmeti tasgir edilecek her isme olduğu gibi ilâve edildiği halde, (çuq) ve (çük) bir takım şeraite tâbidir. Bunlar ikincisi sakin olmak üzere iki harfli isme ilhak edilirken ahırlarına muhakkak bir (s) ilâve edilmektedir. Ms: (qulçuqas), (itçükäs), gibi. Diğer isimlere ilhak edildikte (s) ilâve edilmez. Fakat (ya),=(yay) ın tasgirinde (q) doğrudan doğruya (ğ) ya tahvil olunup (yaçuğas) şeklini alır. Bu şekil hadd-i zatında kaideye göre değil ve bir mesmudan ibarettir. (Az) kelimesinin tasgirinde ise (azaçuq), (azaçuq)-azarazardeyorlar ki bu kelimenin iki cihetten umumî kaideye muhalefet ettiği görülür. Bir taraftan tasgir alâmetine (s) ilhak edilmediği gibi diğer taraftan da alâmetindeki sakin olan harf fetha ile harekelenir. Kıyas üzere söylendiği taktirde(azçuqas)denilmesi lâzımdır. (Çuq) ve (çük) alâmetlerinin ilhakı keyfî olmayıp ahenk kaidesine göredir. Kelime kalın ise (çuq) ve ince ise (çük) ilhak edilir. İsm-i haslar, nekire isimler ve işaretlerde isim de tasgir edilmektedirler. Zamirler ise umûmiyetle tasgir edilmezler.

Lâkin (bu) kelimesinin tasgirinde (bukinä) (anlar) zamirinin tasgirinde (anlarkinä) denilir. Türkmen lûgatinde (bunçuq), (bunçuqas), (bunlarçuq) (bunlarçuqas) istimal edilmektedir. Bunlarda bazen tasgir alâmetinde olan (q) harfinden (ğ) kalp edilmektedir. Zamirlerde tasgir edilmezler.

IV. NİSPET

§ 6. Her hangi bir san'ata nispet edildikte ismin ahırına bir (çı) ilâve edilmektedir. Ms: (aşçı), (yaçı) gibi. San'atın gayrisine nispet kast edildikte (luğ) ilâve edilir. Ms: (rumluğ), (şamluğ) gibi. Türkmenler burada (ğ) yı (v) a kalp ederek (rumlu), (şamlu) demektedirler. (Luğ) ile (lu) alâmetlerinin (l) i çok kere kesre ile telâffuz olunur. Bazı defalarda (luğ)-sahip- manasında da istimal edilmektedir. Ms: (mallugdur) gibi. Bu takdirde (luğ) iki mana beyninde müşterektir. Nispet alâmeti olduğu gibi sahip manasında da müstameldir. Bu iki manadan hangisinin kasdedildiğini ise (luğ) lâfzının ilhak edildiği kelimenin kendisi göstermermektedir.

V. CEMİ

§ 7. Ceminin lâhikası umumiyetle (lar), (lär)dir. Türk lûgatinde tesniye dahi cemidir. Ms: (qullar) hem tesniye ve hem cemi mukabilinde kullanılmaktadır. Tesniye olduğu tasrih edilmek istenilirse iki adedi ilhak olunur. Bu hususta adet bahsında malûmat verilecektir. Cemi lâhikası olan (lar) ve (lär) fiil ve fail bahsinde zikredileceği veçhile fiile de ilâve edilmektedir. Bu taktirde fiilin, cemi olan faile, isnat edildiğine delâlet eyler. Müfret isimden cemi yapıldığı gibi ism-i cemiden de cemi yapılmaktadır. Ms: (atlar), (yılqılar) gibi.

VI. İSM-İ FAİL

§ 8. Müstakbel için olan ism-i fail lâhikası (daçı) dır. Ms: (barçamız öldäçibiz)-cümlemiz öleceğiz- gibi. İsm-i failin mazi için olan lâhikası (mış) tır. Ms: (kün doğmış) gibi. Bu iki nevi ism-i failden birisine delâlet etmek için (daçı) ve (mış) lâhikalarından biri asıl fiilin ahırına ilâve edilir. Menfi ism-i fail teşkil edilmek istenilirse bu takdirde mazi lâhikası olan (mış) tan ve istikbal lâhikası olan (daçı) dan evvel harf-i nefi ilâve edilir. Ms: (Sänçär turmadaçı, mal qalmamışdı) gibi. Lâkin (mış) kullanıldığı zaman ahırına bir (idi) kelimesi ilâve edilir.

Her hangi bir sıfatın mevsufa lâzım olup san'at halini aldığına delâlet etmek için (çi, çı) ilhak edilir. Ms: (käliçi)-daima gelir-, (baraçı) -daima gider-gibi.

Türklerin - âlim - manasına olan (bilgä) lerinde ise (g) (çi) yerine

gelmiştir.

Sıfatın lüzumuna delâlet etmek için (çı) ilhak olunan kelimenin ahırı tabii ya harekeli ve yahut sakin olur. Harakeli olduğu zaman bir kesreli (y) ziyade edilir. Ms: (çörüyüçi) gibi. Fakat kelimenin ahırı sakin ve makabli meftuh ve ya meksur ise bu takdirde kesreli yapılır: (turuçı), (olturuçı) gibi.

(Mış) ism-i fail alâmeti olduğu gibi aynı zamanda bir şeyin müşahede edilmediği halde malûm olan sıfatından haber verildiğini göstermek icin de ilâve edilmektedir. Ms: (äybäk turmış)-gerçe kıyamı müşahede edilmemişse de fakat kat'i surette kaimdir-gibi. (Mış) alâmetini taşıyan her bir sıfatta bu mana melhuzdur. Her ne kadar mecaz tarikiyle muhalefet edilirse de (kün doğmış) gibi misallerde bu mana mevcuttur. Umûmiyetle (mış) asıl vasfında müşahede edilmeden bilinmiş olan şeyde istimal içindir.

VII. MÜBALEGALI İSM-İ FAİL

§ 9. Mübalegalı ism-i fail teşkil etmek için fiilin ahırına ince olduğu zaman (kän), kalın olduğu takdirde ise (ğan) ilâve edilmektedir. Bunların makabli fethalı kılınır. Ms: (käläkän) -çok gelici-, (barağan)-çok gidici-gibi. Lâkin makabilleri fethalı kılınmıyıp sakin yapılırsa bu takdirde kelime mübalega sigası olmaktan çıkar ve sıla ile birlikte mevsul manasında olur. Kaideye göre (küläkän)-çok gülücü- olması lâzım gelen kelime Türklerce (küläç) şeklinde telâffuz edilmektedir, yani (k) ve (n) yerine (ç) kullanılmaktadır.

VIII. İSM-İ TAFDİL

§ 10. Tafdil manasını ifade etmek için ziyade edilecek harf, kelimenin ince olduğu zaman (räk) ve kalın olduğu takdirde (raq) tır. Bu lâhikalar san'at mesabesine gelerek halis isim halini alan sıfat-ı lâzimeye ilâve edilir. Bu nevi isimlerin ahırında (çı) olup olmadığının farkı yoktur. Ahırında (çı) olanlar (barıçıraq)-daha çok gidici-ve (biriçiräk)-daha çok verici-gibidirler. Ahırında (çı) olmıyan kelimeler (yäkräk)-daha hayırlı-(yamanraq)-daha fena-, (bilğäräk)-daha âlim, (yavuzraq)-daha fena-,gibidirler.

Kayıt: (Yavuz) Türkmence olup-fena-manasındadır, ve -yaman-makamında istimal edilir.

IX. İSM-İ MEF'UL

§ 11. İsm-i mef'ul ancak meçhul fiilden yapılır. Meselâ meçhul fiil olmak üzere (uruldı, birildi) denilmektedir. Eğer bunlardan ism-i mef'ul

yapılmak istenilirse fiildeki mazi alâmeti olan(dı), (di) hazf ve yerine (miş) ve(mış) ilâve edilir. Ayni kelimenin makabline, meçhul fiil yapmak keyfiyeti beyan edilirken zikredilecek tafsıl üzerine, ya sakin (l) ve yahut sakin (n) ziyade edilir. Ms: (öldürülmiş, däpälänmiş) gibi. Bunlar mazi için olan ism-i mef'ula aittir. İstikbal için olan ism-i mef'ulde ise (öldürüldäçi, däpälänildäçi) şeklini alır.

İsm-i fail ile ism-i mef'ul lâzım olan sıfattan teşkil edildiği zaman ince kelimedeki sakin (k) ve kalındaki sakin (q) dahi ism-i fail ve ism-i mef'ul olurlar. Fakat bunu bir kaide olarak kabul edip her fiile tatbik etmek caiz değildir. Türklerde istimal edilen bu nevi ismi mef'uller (üzük), (açuq), (çürük) gibi kelimelerden ibarettir ki bunlar (üz), (aç), (çüridi) fiillerinden neşet etmişler. Lâkin bunlara kıyas ederek (ürdi) fiilinden (ürük) ve (turdı) dan (turuq) teşkil etmek caiz değildir. (K) ve (q) ile istimal edilen ism-i mef'ullerde kıyas üzere (üzülmiş), (açılmış) demek caiz olduğu gibi o nevi ism-i failde de (çürimiş) demek caizdir. Fakat bu şekil mazi için olan ism-i faile aittir. Mazi için olanda ise (çüridäçi) denilmektedir. Bu hususta ism-i fail bahsinde mufassal malûmat verilecektir.

X. MASTAR

§12. Mastar alâmeti (maq) veya (mäk) tir. Bu alâmetler emir fiilinin ahırına ilhak edilir. Emir sıgasının ahır harfi kalın ise (maq) ince ise (mäk) ilâve edilir[1]. (Maq) lâfzına (lıq) ve (mäk) lafzına (lik) ilâve etmek caiz olduğu gibi sakin (m) harfiyle de iktifa etmek caizdir. Ms: (kälmäk), (kälmäklik), ve (kälim) yahut (barmaq), (barım) gibi. Bunların üçü de kıyasîdir. Yalnız sakin (m) le teşekkül eden mastarda (m) in makabli kesre ile telâffuz edilir.

Mastar alâmeti meyanında ayrıca bir de sakit (ş) vardır ki fiilin ahırına ilâve edilir. Bu alâmet mastar manasında mübalegaya delâlet eyler. Ms:(uruş),(turuş)gibi. Ayrıca bu nevi mastarda fiilin ahırı harekeli ise (ş) harfinden evvel bir kesreli (y) ilâve edilir. Ms: (yidi) kelimesinden (yiyiş) gibi. Eğer sakin olup makabli mazmum ise sakin harf zammeli kılınır. Ms: (uruş), (turuş) gibi. Fakat sakin olup makabli meftuh veya meksur ise bu takdirde kesreli kılınır. Ms: (baqış), (biriş) gibi.

Bundan mada isimden mastar teşkil etmek istenilirse ismin ahırına bir (lıq) ziyade edilir. Ms: (balıq) tan (balıqlıq), (bäy) den (bäylik), (yoq) tan (yoqluq) gibi.

1) Emir sigasını bulmak için mastardan (maq) veya (mek) i hazfetmelidir. Bilakis mastarı bulmak için ise emir sigasının ahırına aynı lâhikaları ilâve etmelidir.

XI. İSM-İ MEKÂN

§ 13. İsm-i mekân teşkil edildikte evvelâ emir sigasının ahırı fethalı kılınır sonradan da ahır harfi kalın olduğu taktirde (çaq) inci olduğunda ise (çäk) ilâve edilir. Ms: (käläçäk) - gelecek yeri-, (turğaçaq) yahut (turaçaq) - durmak yeri- gibi. Bu itibarla ism-i mekân teşkili her fiilde bir kaide üzerinedir.

Türkçede fiilden müştak ismi zaman sigası yoktur.

XII. İSM-İ ALET

§ 14. Zammeli (q) yahut (k) ism-i alete delâlet eyler. Ms: (kästi) den ism-i alet (käskü), (biçti) den (bıçqu), (bilädi) den (biläkü) gibi. Sonuncudaki (k) harfi ǵ dir. (Älädi) fiilinden (äläk) ise asılda (bilǵü) gibi (äläǵü) dür. Bilâhare (k) harfine sükûn verilerek tahfif edilmiş ve (äläk) denilmiştir. Lâkin isim teşkilinde muttarit kaide evvelce zikredilendir.

XIII. HEY'ET

(Bir fiili icra keyfiyeti)

§ 15. Sakin (ş) hey'ete delâlet eyler. Ms: Binmek tarzını ifade için (miniş) oturmak keyfiyetini ifade için (oturuş) denilmektedir. (ş) harfinin makablinden evvelki harf eğer zammeli ise, mastarda zikredildiği veçhile, (ş) nin makabli zammeli kılınır. Ms: (oturuş) gibi. Fakat fethalı veya kesreli ise (ş) harfinin makabli kesreli kılınır. Ms: (miniş), (çäliş) gibi.

XIV. EDAT

(Bir şey için hazır edilmiş olduğunu göstermek)

§ 16. Edatın alâmeti (lıq) veya (lik) tir. Ms: (tonluq) -elbise için-, (yamalıq) -yama için-, (bitilik) -yazı için- gibi.

XV. NAKİL VE TA'DİYE HARFİ

(Fiil-i lâzımı mütaaddi yapmak için istimal edilen harf)

§ 17. Müteaddi yapılmak istenilen fiilin ahırı sakin ise ta'diye için (dür) ziyade edilmektedir. Ms: Bindir manasında (mindür) gibi. Harekeli olduğu takdirde ise sakin (t) ziyade edilir. Ms: (yürüt), (däpälät), (oqıt) gibi.

Ta'diye harfi yalnız emir sigasına mahsus olmayıp sair fiil aksa-

munda da lâzımdır. Ms: mazi olan (mindürdı), müzari olan (mindurur) itiskbal olan (mindürğäy) gibi.

Bazan ta'diye harfi olan (dür) den (d) hazfedilir ve yalnız (r) kalır. Ms : (içdür) den (içür), (çıqtur) dan (çıqar) gibi. Lâkin bu şekil kıyasî degildir.

Türkler bir kaç fiili (dür) olmadığı halde müteaddi yapmışlardır. Ms : (turğuz), (körküz), (tamzur), (ämzür) gibi. Bununla beraber bu fiillerde kıyas veçhile (dür) ü istimal etmek de caizdir. Ms : (turdur), (kördür), (tamdur), (ämdür) gibi.

XVI. HARF-İ MUTAVAAT

§ 18. Mütaavat harfi sakin (l) den ibarettir. Ms : (käsdi) nin mütavaatı (käsildi) olduğu gibi (üzdü) nünki de (üzüldü) dür. Eğer fiil -kırdı- manasında olan (sıdı) gibi yalnız tek harfli ise bu takdirde o fiilde mütavaat için (l) yerine (n) kullanılır. Ms : (sındı) gibi.

XVII. İTTİHAZ HARFİ

§ 19. İttihaza delâlet eden harf sakin (n) dir. Ms : -yatak yaptı- mukabilinde (yastadı) denir. Kendisine yastık itihaz edindi mukabilinde ise (yastuq) kelimesinden (yastandı) denilmektedir. Bunun naziri (örtü) kelimesidir ki bundan iştikak edilerek (örttü) denilmektedir. Örtü ittihaz edindi mukabilinde ise (örtündü) denilir. Bu suretle ittihaz sigası teşkil etmek, ittihaza yarar her şey hakkında caridir. Ms: (ton) -elbise-, -elbise ittihaz edindi- mükabilinde ise (tonandı) istimal edilir.

XVIII. MÜŞAREKET HARFİ

§ 20. Müşareketin harfi hey'ete delâlet eden (ş) gibi sakin(ş)dir. Ms: (urmaq) fiilinde hareket bir taraftan cereyan ederse (urdı), her iki taraftan vaki olursa (uruşdı) denilmektedir. Keza (sançmaq) tan (sançdı), (sançıştı). (Sançış künü) tabiri de buradan alınmadır.

Müzari sigasıyla müşareket ifade etmek için (uruşur), istikbal için ise (uruşğa) denilmektedir. Eğer müşareket için mechul fiil yapılmak istenilirse kıyasa göre (uruşuldı) (sanculaşdı) demek lâzim gelir. Lâkin bunların hiç birisi müstamel değildir.

XIX. MÜZARAAT HARFİ

(Fiilin müzari olduğunu gösteren harf)

§ 21. Müzaraat harfi sakin (r) den ibarettir. Ms: (kalkıyor) [1] ma-

[1] Arapçada müstakbel fiili bulunmadığından muzarii hal fiili ile istikbal beynin de müşt-

nasına (qalqar), (turur), (kälür), (sır) gibi. Bu son iki fiilde (yiyür), (sıyur), demek te caizdir. Bu telâffuzla, yalnız bir harftan ibaret olan fiili, daha bir harf ilâve etmekle takviye etmiş gibi oluyorlar. Buna binaen (yıqayor) manasında (yuyur) demektedirler. Lâkin ekserya (yur) derler.

XX. MAZİ HARFİ

(Fiilin mazi olduğuna delâlet eden harf)

§ 22. Mazi alâmetini (d) teşkil eyler. Makabli fethali veya kesreli olursa bu (d) kesreli, zammeli ise mazmum olur. Ms: (turdu), (olturdu), (bardı), (birdi) gibi [1]. Türkmencede ise (d) daima kesrelerdir. Mahreçleri yakın olduğundan (d) yerine (t) gelir.

Harflerin Ziyade edilmesi ve Mahalleri, Harf-i Bedel ve Hazf, Harekenin Nakli ve Teşdîd.

XXI. ZİYADE BAHSİ

§ 23. Bir harfin zait olup olmadığını gösteren iştikak ve tasriftir. Ziyade olan harflerin mahelleri tayin edilirken zahir olacağı üzere, iştikak asıl ile fer' üzerine, tasrif ise bilakis fer' ile asıl üzerine istidlâldir. Ziyade edilen harfler şunlardır: r, n, s, ç, d, z, q, k, ğ, y, m, ş, l, v.

XXII. R. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 24. 1) Zaman-ı hal için olan müzari fiillerinde. Ms: (kälür), (alur) gibi.

2) İsimden fiil iştikak edilirken. Ms: (qayğu) kelimesinden fiil iştikak edildikte (qayğurdı) denildiği gibi (bälgü) den (bälgürdi) (aq) tan (ağardı), (qızıl) dan (qızardı), (yaşıl) dan (yaşardı), (boz) dan (bozardı) denilmektedir. Renklere delâlet eden isimlerde bu suretle fiil teşkili müttarittir.

3) Makablinde (l) olduğu zaman cemide ziyade edilir. Ms: (at) tan (atlar), (it) ten (itlär) gibi.

4) Tafdile delâlet eden (raq) ve (räk) te (k) ve (q) ile beraber (r) de ziyade edilmektedir. Ms: (yäk) den (yäkräk), (yaman) dan (yamanraq) gibi.

---

reket vardır. Bundan dolayı arapça tercümeleri Türkçede iki şekilde yani hem (kalkar) ve hem de (kalkıyor) şeklinde kaydedilebilinir. Lâkin müzaraat babında olduğundan tercümenin ikinci şekli daha muvafıktır.

[1] Misallere bakılırsa mazmum, meftuh veya meksur olan harfe değil (d) harfinin makablinde bilâkis makablinden evvelkidir.

5) Cemi olan faile isnat edilen fiilde. Ms: (käldilär) gibi.

6) Makablinde (d) olduğu halde ta'diye için olan (dür) lâfzında. Ms. (mindi) fiili müteaddi yapıldığı zaman (mindürdi) olur. Bazen (d) hazfedilir ve bu takdirde yalnız (r) baki kalır. Ms: (iç) tadiyesinde (içür) denilir, halbuki aslında (içdür) dür.

XXIII. N. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 25. 1) İttihaz manasını ifade etmek için sakin olduğu zaman. Ms: (yastadı) fiilinden (yastandı), (örtti) fiilinden (örtündü) gibi.

2) Meçhul fiilde. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir. Ms: (yidi) fiilinin meçhulünde (yindi), (sınadı) fiilinin meçhulinde (sınandı) gibi.

3) İsm-i mef'ulde. Ms: (sınanmış) gibi.

4) (är) kelimesinin ceminde. Ms: mukabilinde -akil adamlar gördüm- (uslu äränlär kördüm) denildiği gibi (anlar ärän uslulardır. denilmektedir)

5) Makablinde fethalı (k) yahut fethalı (ğ) olduğu halde ism-i failde mubalegaya (mubalegalı ism-i faile yahut mubalega sigasına) delâlet etmek için. Ms: (käläkän) (barağan) gibi Mübalega sigası olan (küläç) müstesnadır. Kıyasisî (küläkän) olup Türklerin muhaverelerinde müstameldir.

6) Makabli sakin olan (k) yahut (ğ) ile beraber mazi manasında mevsul olan ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için bir (n) artırılmaktadır. Ms: (kälkän), (barğan) gibi ki -gelici- ve -gidici demek olup- -adam geldi-, -adam gitti- manasınadırlar. Keza (urulğan) -adam ki vururldu-, (birilgän) -adam ki verildi- gibi.

7) Makablinde (k) meksure ile beraber meftuh olarak tasgire delâlet etmek için. Ms: (qul) tasgirinde (qulkinä), (at) tasgirinde (atkinä) denilmektedir.

8) Bahs-i mahsusunda zikredileceği üzere, halde, fethalı (b) den sonra sakin (n) artırılmaktadır. Ms: (kälübän) gibi.

9) Sakin olduğu halde (toqsan) ve (säksän) kelimelerinde ilâve edilir. Burada (n) nin dahil olması aslı itibarile (säkiz) ve (toquz) dan ibaret olan edatların on defa tasnif edildiğine delâlet etmektir.

10) (Sämäs) kelimesinden fiil iştikak edildikte, isim ile fiili yekdiğerinden tefrik etmek için bir (n) ilâve edilmektedir. Ms: (sämsändi) gibi.

XXIV. S. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 26. 1) İkinci harfi sakin olan her bir iki harfli isimde. Türkmencede tasgir alâmetleri olan (çuq) ve (çük) ten sonra sakin olarak bir (s) harfi ilâve edilmektedir. Ms: (qulçuqas), (ilçükäs) gibi.

2) Gayip ism-i müzâfın ahırı harekeli olduğu takdirde bir (s) ilâve edilir. Ms: (qoçası), (atası), (ulusu) ve (qarısı) gibi.

3) Gerek gayip gerekse muhatap ve mütekellim olsun nefi halin bütün sigalarında. Ms: (kälmäs), (kälmäslär), (kälmässän), (kälmässiz) (kälmas män), (kälmäs biz) gibi.

4) (Käşkä) kelimesinin haberi fiil olmadığı ve şeddeli, meftuh olduğu ve makablinde kesreli (m) bulunduğu zaman (s) ilâve edilmektedir. Ms: (käşkä Sänçär kälirmissä idi), (käşkä Sänçär ävdämissä idi) gibi.

5) (Dägülmissä) kelimesinin müradifinde. Ms: (Sänçär dägülmissä Sonqur turmıs idi) gibi.

XXV. B. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 27. 1) Failin fiili icra edilirken ne halde olduğunu gösteren kelimelerde sakin ve kıyasî olarak daima ziyade edilmektedir. Ms: (sorup), (kälip), (kirip) gibi. Bazen fiilin nihayetindeki (l) den sonraki elif (y) harfine munkalip olur. Ms: (sözläyüp), (ağlayup) gibi. Sakin olup ta bir sakin (b) ile birleşince elif tamamile hazfedilir. Ms: (sözläp), (ağlap) gibi.

Kayıt: Hale delalet eden (b) harfinin nihayetine bir (n) harfinin artırılacağı hakkında (n) harfi bahsinde malûmat verilmiştir.

2) Renge delâlet eden kelimelerde sakin olduğu halde artırılmaktadır. Ayni zamanda kelimenin ilk harfi tekrar edilir. Ms: (sarı), (sapsarı), (qızıl), (qıpqızıl) gibi.

Bu şekilde kelime mubaleğaye delâlet eder, yani - çok sarı -,- çok kırmızı-gibi. Fakat bu kabil kelimelerin bazısında (b) harfi (m)ye kalbedilmektedir. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir.

XXVI. T. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 28. Ta'diye için kıyasi ve muttarit olarak nihayeti mütaharrik fiillere bir (t) harfi ziyade edilmektedir. Ms: (däpälä), (däpälät), (yüri), (yürit) gibi.

XXVII. Ç. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 29. 1) Kelimenin her hangi bir san'ata nisbet edildiğinde yalnız bir (ç) ilâve edilir. Ms: (aşçı), (yaçı) gibi.

2) Sıfatın san'at halini aldığına delâlet etmek için. Ms: (barıçı), (kälçi) gibi. - Alim - manasında olarak kullanılan (bilgä)nin (ğ) ile istimali kıyasa muhaliftir. Bunun kıyasîsi ism-i- fail bahsinde zikredildiği veçhile (biliçi) dir.

3) Mubalegalı ism-i- faile delâlet etmek üzere kıyasa muhalif olarak (küläç) lafzında (ç) istimal edilmiştir.

4) Evvelce bahsedildiği gibi (q) ve (k) ile tasgir alâmeti olan (çuq) ve (çük) kelimelerinde ziyade edilmiştir.

5) İsm-i- mekâna delâlet etmek üzere fethalı (q) ve (k) ile ziyade edilir. Ms: (käläçäk), (turaçaq), (turğaçaq) gibi.

(6) İstikbal için olan ism-i failde, fethalı (d) den sonra meksur olarak ziyade edilmektedir. Ms: (oldaçı) gibi.

7) Muhabbeti ifade etmeğe mahsus yapılan tasgire delâlet etmek üzere fethalı olarak (saruça), (qaraça), (aqça) kelimelerine ilâve edilmektedir. Lâkin kelimenin sonundaki (a) uzatılmaktadır.

XXVIII. D. HARFİNİN ZİYADE EDILDİĞİ MAHALLER

§ 30. 1) Mazi fiiline delâlet etmek için zammeli yahut kesreli yalnız bir (d) ilâve edilmektedir. Ms: (käldi), (turdı) gibi. Bundan mada evvelce bahsedildiği veçhile diğer harflerle de ilâve edilmektedir. Bu kabilden olarak istikbal için olan ism-i faile delâlet etmek üzere kesreli (ç) den evvel (oldaçı)de ziyade edildiği gibi, ta'diyenin (dür) lâfzında da sakin (r) harfiyle artırılmaktadır. Bazen bu lâfızda (d) harfi (t) ye kalb olmaktadır. Ms: (tur) gibi.

Kayıt: Vakıâ bazı fiillerde mazi alâmeti kalın ve ince (t) ile istimal edilmişse de bu kıyasa temamile muhaliftir. Zira mazi fiilinin asıl alâmeti (d) dir ve ekser maziler yalnız (d) ile ifade edilmiştir. Halbuki kalın ve ince (t) istimal edilenleri pek azdır.

Bir şeyin çok istimal edilmesi onun asıl oluşuna ve az istimal edilişi de far' olduğuna delâlet eyler.

XXIX. Z. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞI MAHALLER

§ 31. (Z) harfi sakin olduğu halde kıyas hilâfı olarak (ğ), (k) ve (r) harflerinden birisiyle ta'diye teşkili için kullanılmaktadır. Ms: (turğuz), (körküz), (tamzur), (ämzür) gibi.

XXX. Q. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 32. 1) Evvelce zikredildiği veçhile tasgir alâmetleri olan (çuq) ve (çük) lâfzında ziyade edilmektedir.

2) İ'dade delâlet etmek için kesreli (l) harfiyle beraber ziyade edilir. Ms: (yamalıq) gibi.

3) İsimden mastar manası kasdedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (balıqlıq) gibi.

4) Mastar alâmetinden sonra mastar manasını tekit için. Ms: (barmaqlıq) gibi.

5) Gayri muttarit bir surette ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için yalnız olarak ilâve edilmektedir. Ms: (açuq) gibi.

6) Kalın fiillerden müştak ism-i alete delâlet etmek üzere mazmum ve yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: (bıçqu) gibi.

XXXI. K. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

33. 1) Hafif fiillerden müştak olan ism-i alete delâlet etmek için mazmum (k) yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: (käsäkü) gibi. Yalnız (äläk) kelimesinde sakin olması kıyasın hilâfındadır.

2) Mastara delâlet etmek için fethalı (m) den sonra sakin olarak ziyade edilmektedir. Ms: (kälmäk) gibi.

3) Mastar manasını tekit için (l) den sonra ziyade edilir. Ms: (kälmäklik) gibi.

4) İsimden mastar manası kasdedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (bäylik) kibi.

5) İ'dade delâlet etmek için. Ms: (bitlik) gibi.

6) Tasgir alâmeti olan (çük) lâhikasında zammeli (ç) harfinden sonra sakin olarak bir (k) ilâve edilmektedir.

7) İsm-i mekân alâmeti olan (çäk) lâfzında fethalı (ç) harfinden sonra.

8) Meftuh olarak mübalegalı ism-i failde ziyade edilir. Ms: (käläkän) gibi.

9) Evvelce zikredildiği veçhile (.kinä) ile (yäkräk) kelimelerinde ziyade edilir.

10) İçtima manasına delâlet etmek için zammeli ve makabli fethalı olduğu halde adetlere ilâve edilmektedir. Ms: (äykäkü), (üçäkü), (dördäkü), (yidäkü) gibi ki - toplu olan iki, dört, beş, yedi - demektir. Ayni tarzde (säkiz) adedine (k) harfinin ilâve edilip söylendiği işitilmemiştir. Lâkin kıyasa göre (säksäkü) olması lâzim gelir. Ayrıca ayni (k) harfi (birakü) kelimesinde müstameldir.

11) Fiil mazinin ahırına evvelâ (k) sonra (çä) ziyade edilir ve mezkûr fiile mulhak olan zamirler de (k) ile (çä) nin arasında vaki olur. Bu şekilde terkip arapçanın - بينا - sı yerine kaim olur. Fakat fiilden evvel bir (täymä) lâfzı zikredilirse bu takdirde bunların cümlesi - كلما - manasını ifade eder. Ms: (täymä käldükinçä ağırlağamän) ve (Sänçär täymä käldükinçä ağırlağamän) gibi.

12) Müfret muhatap için olan emri te'kit maksadıyla sakin (l) ile beraber ziyade edilir. Ms: (kälkil), (külkil) gibi.

13) Nihayet (süpür) fiilinden müştak olan (süpürkä) kelimesinde (k) harfi ziyade edilir.

XXXII. Ğ. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 34. 1) Hilaf-ı kıyas olarak (ğ) harfi (z) ile beraber ta'diyede ziyade edilmektedir. Ms: (turğuz) gibi.

2) Sıfattan gayrisine nisbet edildikte zammeli (l) ile sakin olarak ziyade edilmektedir. Ms: (rumluğ) gibi.

3) Mübalegalı ism-i faile delalet etmek için sonunda sakin (n) olduğu halde fethalı olarak ziyade edilmektedir. Ms: (barağan) gibi.

4) Mevsul olan ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için ayni tarzda ziyade edilmektedir. Ms: (yaratğan) gibi.

5) İçtima manasına delâlet etmek için, zammeli olarak adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: (altağu), (toqsağu) gibi ki mana itibarile - toplu altı ve toplu dokuz - demektir.

6) Müfret muhatap için olan emri, tekit maksadıyla, sakin (l) ile beraber ziyade edilmektedir. Ms: (turğul), (barğul) gibi.

XXXIII. M. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 35. 1) Mazi için olan ism-i faile delâlet etmek için, sakin (ş) ile beraber ilâve edilmektedir.

2) Dahil olduğu adedin on defa büyütüldiğine delâlet etmek için (yäti) ve (altı) adetlerine ilâve edilir. Ms: (yätmış) gibi.

3) Evvelce zikredildiği vechile, mastar alâmetleri olan (maq) ve (mäk) lerde ziyade edilir. Mastarda yalnız sakin (m) ile iktifa etmek de caizdir.

XXXIV. Ş. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 36. (Ş) Harfinin diğer harflerlele beraber ziyade edildiği hakkında (m) harfi bahsinde malûmat verilmişti. Yalnız olarak ise (ş) harfi:

1) Müşarekete delâlet etmek için kullanılır. Ms: (uruşdı) ve (sançıştı) gibi.

2) Hey'ete (keyfiyete) delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (miniş) ve (olturuş) gibi.

3) Mastar manasında mübalega için. Ms: (uruş) ve (olturuş) gibi.

XXXV. L. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 37. (L) harfi evvelce zikredildiği vechile (q) ve (k) harflerile beraber ziyade edildiği gibi ayrıca:

1) İsimden fiil teşkil etmek istenildiği zaman meftuh olarak ismin nihayetine ziyade edilir. Ms: (ötrükládi), (otladı) ve (sözlädi) gibi. Bu suretle fiil teşkili her isimde muttarittir.

2) İsm-i mef'ulde. Ms: (urulmuş), (barılmış), (uruldaçı) ve (barıldaçı) gibi.

3) Keza mazi manası kasdedilen mevsulda ziyade edilir. Ms: (birilkän), ve (urulğan) gibi, ki-ki verildi, ki uruldu-manasınadır.

4) İçtima alâmetinin ilâve edildiği adet isimlerinde, ayni lâhikadan evvel, meftuh ve makabli sakin olarak ziyade edilmektedir. Adet ismine (l) ziyade edilmesi izafet haline mahsus olduğu gibi, zamir gaibe de izafet edildiği zaman nihayetine, müteharrik müzaflara ilhak edilen (s) harfi de (l) ye ilhak edilir. Ms: (ikävläsi) ve (üçävläsi) gibi. Muhatap zamirine izafet edildikte (ikävlänüz) ve (üçävlänüz) olur. Mütekellim zamirine izafet edilirse (ikävlämüz) ve (üçävlämüz) şeklini alır. Bu usul (säkiz) adedine kadar böyledir. (Säkiz) ve (on) adetlerinde, mürekkep ve matuf adetlerde ve nihayet (yüz) ve (bin) lafızlarında bu şekilde kullanılıp kullanılmadığı tetkika muhtaçtır.

XXXVI. V. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 38. (V) harfi makabli meftuh olduğu halde mazmum olarak içtimaa delâlet etmek maksadıyla adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: (ikävü) (üçävü), (dördävü), (bişävü), (altävü), (yädävü), ve (toqsavü) gibi. (Säkiz) adedinde bu şekil istimale tesadüf edilmiyor. Kıyasa bakılırsa (sakzävü) ve yahut (säksävü) [1] denilmesi lâzım gelir. Keza (on) ve bunun mafevkindeki adetlerde ne (k) ve ne de (ğ) harflerinin ziyade edildiği işitilmemiştir. Adet isimlerinde ziyade edildiği gibi (v) harfi ayrıca (çätläwük) kelimesinde de ziyade edilmiştir.

XXXVII. HARFLERİN YEKDİĞERİLE TEBDİLİ MESELESİ

(Bedel bahsi)

§ 39. Umûmiyetle Türk lisanında harflerin yekdiğerile tebdili az vaki olduğundan bedel harfleri de bu nisbette azdır. Başlıcaları bunlardır: (hemze), q, s, d, (sat), t, b, z.

(Hemze) ile (b) tebdil edilmektedir. Ms: (abbaq) = (appaq) denilmektedir. Aslı itibarile bu kelime (ab + aq) dan ibaret olup (hemze) nın (b)ye tebdilile bu şekli almıştır. (Q) harfi (ğ)ya tebdil edilir. Ms: (ağardı) gibi ki aslı itibarile (aqardı) dır. Zira (beyaz) a (aq) denilmektedir.

---

[1] Nushalarda (seksekü) denilmektedir. Lâkin kelimenin bu şekli bahsa tevafuk etmemektedir. Bundan dolayıdir ki yukarıdaki misaller nushalarda yoktur.

Keza (bozquş) dan (bozğuş) gibi. (Ş) harfi (sat) a kalbolunur. Ms: (atsız) gibi. (D) harfi (t) ye kalbolunmaktadır. Ms: (işittürdi) gibi ki bunun aslı (işitdürdi) dir. Aksine olarak da (dämür) = (tämür), (dütün) = (tütün), (diz) = (tiz), (dälü) = (tälü), (dilkü) = (tilkü), (dıltaq) = (tıltaq) kelimelerinde tesadüf edilmektedir. Keza (t) harfi (ط) ye kalpolunur. Ms: (طغى) gibi. (B) harfi (m) ile tebdil edilmektedir. Ms: (yamyaşıl) denilir. Halbuki (yabyaşıl = yapyaşıl) denilmesi lâzımdır. (Z) harfi (sat) a kalbolunmaktadır. Ms: (toqsan) gibi ki aslı itibarıyla (toqzan) dır.

XXXVIII. HARFLERİN HAZFİ MESELESİ

§ 40. Bura Türçesinde hazf keyfiyeti az olduğu gibi muttarit de değildir. Hazfı mutat olan harfler bunlardır, d, y, r, (hemze), q.

(D) harfi (içdür), (käçdür) gibi kelimelerde hazfedilerek (içür) ve (käçür) şeklini almışlar. (Y) harfi de (äykir) kelimesinde hazfedilmiş ve mukabilinde (äkir) istimal edilmiştir. (R) harfi (birlä) kelimesinde hazfedilmiş ve (bilä) şeklini almıştır. (Hemze) ise (şimdi) kelimesinde (oş) dan hazfedilmiştir. Kelime aslı itibarıyla (oşimdi) dir ki burada (imdi) deki (hemze) nin harekesi makablindeki sakin (ş) nakil ve (hemze) nin kendisi de hazfedilmiştir. Nihayet (q) harfi (sıçqan) kelimesinde hazfedilmiş ve (sıçan) şeklini almıştır.

XXXIX. TEŞDÎD VASITASIYLA İKİ HARFİN BİRLEŞMESİ

(İdgam)

§ 41. İdgam bir ve yahut müteakıp iki kelimede vaki olur. Bir kelimede idgam keyfiyetine pek az tesadüf edilmektedir. Buna yalnız (älli) ve (yassı) [1] kelimesinde tesadüf edilir.

XL. MÜREKKEP KELİMELERİN AHKÂMI

§ 42. Kelâm isnadı mütazammın nisbete delâlet eden kavilden ibaret olup üç kısma ayrılmaktadır. Talep haber ve inşa. Talep dahi iki kısım olup fiilin vücudunu veya ademini talep etmekten ibarettir. Evvelkisi (barğıl) ikincisi ise (barma) gibi. Haber için. Ms: (Sänçär turmış), inşa için ise (sattım) gibi.

Bundan mada kelâm cümle-i ismiyye ve cümle-i fiiliyye gibi iki ye taksim edilir. Cümle-i ismiyye müpteda ile haberden mürekkep olan cümleden ibarettir. Ms: (idi), (käşkä), (sağandı) ve bunların ehevatından ibaret olan nevasih cümle-i ismiyyeden neşet eder

[1] Bu takdirde ism-i adet olan (yetti) nushalarda yanlış harekelenmiştir.

Cümleyi fi'liyye fiil ile failden mürekkep olan cümledir. Fiil ve naib-i failden mürekkep olan cümleler de bu kısma dahildir.

Burada ilk önçe ismin nekire ve marifeye, fiilin ise emir, mazi, ve hal ile istikbale delâlet eden sigaya inkısamı zikredilecektir.

XLI. NEKİRE ve MA'RİFE

§ 43. Nekire gayr-i muayyen ferde vazolunan isim olup iki kısma ayrılmaktadır: Müfret ve mürekkep. Müfret (är) ve (ät) gibi lâfızlardan ibarettir. Mürekkep ise bazan iki isimden mürekkep olur. Ms: (dävä-quşı) gibi. Bazan ise daha ziyadesinden teşekkül eder. Ms: (qabarçuqlu bağa) gibi.

Kayıt: Türkçe için varit olan bu hususiyet arapçaya muhalifdir. Zira arapçada nekire mürekkep olamaz.

§ 44. Ma'rife muayyen bir şeye vazolunandır ki zamir, alem, ism-i işaret, mevsul ve bunlardan birine müzaf olanlardan ibarettir.

Zamir iki kısma ayrılır: münfasıl, ve muttasıl. Münfasıl zamirlerde müfret mütekellim için (män), ve mütekellimin için de (biz) dir ki sonuncunun aslı (miz) dir. Cem munasını ifade etmek için bazen bu zamire (lar, lär) lafzı ilhak edilir. Bir muhatap için (sän), muhataplar [tesniye ve cem-i muhatap] için ise (siz) lâfızları müstameldir. (Män). (sän), (miz) ve (siz) kelâmın hem asıl ve hem de tali cüz'lerinden olarak istimal edilirler. Müfret gayip için (ol) ve (on), tesniye ve gayip cemi için (onlar) lafzı müstameldir. Bunun aslı (ollar) dır. Birinci (l) (n) harfine kalbedilmiş ve (lar) daki (l) harfinin fethasına tâbi tutularak hemzesi fethalı kılınmıştır. Aradaki sakin (n) ise o kadar da mani telâkki edilmemiştir. Lâkin kelimenin aslı üzerine birinci (l) harfi hazfedilerek (onlar) şeklinde de telâffuz edilmiştir. Türkmencede ise hemze (b) harfine kalbedildiğinden (bular) telâffuzunu almıştır.

Müzaf ileyh olan müfret mütekellim için müttasıl zamir sakin (m) dir. Ms: (qulum) gibi. Müzaf ileyh olan müfret muhatap için (n) dır. Ms: (qulun) gibi. Müzaf ileyh olan tesniye ve cemi muhatap için (z) harfinin ziyadesiyle yine (n) dır. Ms: (qulunuz) gibi. Bundan mada bu zamirlerin istimalleri hakkında lâzım oldukça diğer bahislerde de malûmat verilecektir.

XLII. ALEM

§ 45. İsm-i hasdan ibaret olan kelimedir. Altı nevi istimali vardır.
a) Müfret. Ms: (Sunqur) gibi.

b) İki isimden mürekkep olur. Ms: (Aqbuğa) gibi.
c) Bir isim ve bir fiilden teşkil edilir. Ms: (Aydoğdı) gibi.
ç) Mürtecil olarak kullanılır. Ms: (Qalavun) gibi.
d) İsimden menkul olur. Ms: (Laçın) gibi.
I) Fiilden menkul olur. Ms: (Bükti) gibi.

XLIII. İŞARET İSİMLERİ

§ 46. Yakın gösteren müfret isim işareti (bu) dır. Uzak için ise (ol) kullanılır. Uzağı göstermeğe mahsus olan (ol) zamir bahsinde zikredildiği veçhile müfret ism-i işaretle zamir gayip beyninde müşterektir. Yakına delâlet eden işaret isminin cemi (bular) uzaq için ise (anlar) dır. Bu kelimenin zamir bahsinde cemi gayip için kullanıldığı zikredilmiştir. Bundan dolayıdır ki cemi gayipe zamir ile ism-i işaret beyninde müşterektir.

Keza mekânı göstermek için iki işaret ismi mevcuttur. Ms: (bunda)-burada- ve (anda)-orada-.

XLIV. MEVSUL

§ 47. Mevsul için sılanın envaına göre üç lâfız kullanılır. Sıla zarf olduğunda mevsul kesreli (k) olur. Ms: (bu ävdäkinin qulıdur), (bu ävdäkilärnin qulıdur) gibi. Sıla cümle-i ismiyye olduğu zaman müfret mevsul (ol kim) cemi ise (anlar kim) dir. Ms: (ol kim qoçası körklüdür ävdädür), (anlar kim qulları körklüdür ävdädür) gibi. Sıla cümle-i fiiliyye olursa fiil ya mazi veya istikbal olur. Mazi olduğu zaman kalın ise (ğan) hafif ise (kän) lâfızları ayni fiilin nihayetine ilâve edilmektedir. Ms: (kördüm säni urğan), (yaratğan), (kälkän) gibi. ki mana itibarıyla-gördüm o adamı ki seni vurdu, ki yarattı, ki geldi-demektir. Mazi fiilinin mevsulu (ğan) yahut (kän) olmakla beraber, istikbal fiilinden teşekkül eden sılanin mevsulu olan (ol kim) ve (onlar kim) den sonra da mazi zikredilebilinir. Ms: (anlar kim turdılar ävdä) gibi. Sıla istikbal fiili olduğu takdirde kasdedilen manaya göre mevsul (ol kim, anlar kim) dür. Yani müfret kasdedildiğinde (ol kim) ve tesniye ile cemde (onlar kim).

Sılanın cümle-i haberiyye, ya zarf, ya car ve mecrur olması şarttır. Mevsul (k) olduğu zaman sıla ancak zarf ve yahut car ve mecrur olur ve mevsula takaddümü lâzımdır. Diğer mevsullarda ise sıla ister cümle ister zarf, isterse car ve mecrur olsun sılanın mevsuldan tehiri lâzımdır. Sılası cümle olanların misali evvelce zikredilmiştir. Sılası car ve mecrur olanlar ise (anlar kim ävdädür körklülärdür) ve (anlar kim alnındadur bäglärdür) gibi dirler.

Mevsul olan (ol kim) ve (anlar kim) lâfızlarıyla bunların sılaları beynini mef'ul ile fasletmek caizdir. Ms: (ol kim Sänçärni urdı käldi) gibi. Cümle-i şartiyye dahi mevsule sıla olarak vaki olmaktadır. Ms: (käldi ol kim körsän sävgäsän) gibi. Burada (körsän) deki (s) edat-ı şart, (N) ise hitap zamiridir.

XLV. MÜZAF

§ 48. Bazen isimler zamire izafet edilmektedir. Ms: (qulum), (qulumuz), (qulun), (qulunuz), (qulı), (qulları) gibi. Bu hususta izafet bahsinde malûmat verilecektir. Gaip zamirine izafet edilen isim nihayeti sakin ise kesreli kılınmaktadır. Ms: (qulı) gibi. Mütaharrik olduğu zaman ise kesreli bir (sı) ilâve edilmektedir. Ms: (qocası), (ulusı), (qarısı) gibi. Bazen de ism-i haslara ve işaret isimlerine mevsul isimlere izafet edilir. Ms: (Sonqur qulı), (bunun qulı) gibi.

Arap lisanında olduğu gibi Türkcede nekireyi ma'rife yapacak harf-î tarif mevcut değildir. Belki isim, kendi aralarında maruf ise, muhatapların fehmine istinaden, asıl vasfı üzere nekire olarak zikrle iktifa edilmektedir. Evveline (ol) lafzı ilave edilmez. Lâkin bu lugâtte gaip zamirile ismi işaret beyninde müşterek olan (ol) kelimesini ilâve etmek adettendir. Ms: Karşıdaki muhatap ile beyinlerinde maruf olan balıktan bahs edilirken - deminki balık tazedir - mukabilinde (ol balıq yaşdur) ve - deminki balıklar tazedirler - yerine (ol balıqlar yaşdur) yahut (yaşlardur) denilmektedir.

XLVI. FİİL

§ 49. Fiil üç kısımdır: emir, mazi ve müzari. Emir asıldır. Fakat mazi, müzari, ism-i fail, ism-i mef'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i hey'et, ismî alet, fer' ve emirden müştaktırlar.

Emir ya gayip, ya muhatap ve ya mütekellim için olur. Gayip için olduğu zaman emir harfi lâzımdır. Ms: (Sänçär kälsün) gibi. Buradaki (sün) = (sin) arapcanın (l) si gibi emir harfidir.

Eğer emir, müfret muhatap için ise, en sağlamı, hiç bir şey ilâve etmeden fiilin kendisini bizzat ityan etmektir. İstirahat için bu emrin nihayetine (ğıl) yahut (gil) [1] kelimelerinin ilâvesi de caizdir. Bunların ilâvesi ahenk kaidesine göredir. Kalın kelimeye (ğıl) inceye ise (gil) ilâve edilir. Kelimelerin kalın ve inceliğini tayin eden sema'dır. Abû-Hayyân bu hususta Türk lûgatine dair telif ettiği "كتاب الافعال" unvanlı eserinde malûmat vermiştir.

[1] Burada istırahat lâfzı tahtında kasdedilen mana bir kelimeden diğerine geçildiği zaman bu lâfızların kullanılmasıyla vakit kazanmaktan ibarettir.

Emrin evveli mezmum olup de kelimenin kendisinde fethalı harf bulunmazsa ahır harfinin makabli [yani (ğ) veya (k)] zammeli telâffuz edilir. Ms: (turğıl), (külgil), (urğıl) gibi. Evveli mezmum olduğu halde kelimede fethalı harf varsa son harfinin makabli kesreli olur. Ms: (kostärgil) gibi. Eğer emrin evveli meftuh veya meksur olan kelimelerde zammeli harf bulunmazsa ahir harfinin makabli kesreli telâffuz edilir (birgil)'(ışıtgil) gibi. Eğer evveli meftuh veya meksur olduğu halde kelimede zammeli harf bulunursa bu takdirde son harfinin makabli zammeli olur. Ms: (täktürğıl)gibi. Şayet emir teseniye ve yahut cem-i muhatap için ise, emir lâfzına bu takdirde yalnız bir (n) ziyade edilmektedir. Ms: (turun) gibi. İstenilirse ayrıca (n) harfine bir de bir (z) ilâve edilir. Ms: (turunuz) gibi. Burada (z) harfi (siz) kelimesinden kalma bir bakiyedir. Kelimenin aslı üzerine doğrudan doğruya (siz) kelimesini ilâve etmek de caizdir ki, burada (siz) tekit için kullanılmış olur.

Emir müfret mütekellim için olduğunda (barğayım), (kälkäyim) denilmektedir. Arapçada mütekellim için emir sigasının istimali pek nadir ise de Türk lisanında bilâkis pek çoktur. Tasrif cihetinden mazi ve müzarie has olan ve bunları yekdiğerinden temyiz eden evsaf ve şerait evvelce zikr edilmiştir. Yalnız ayrıca burada zikr etmelidir ki şayet müzari fiilinin alâmeti olan (r) harfinin makabli müteharrik ise (r) harfi ilâve edilmekte ve makablinin hareketi değişmektedir. Fakat (r) harfinin makabli sakin ise bu takdirde zamme ve yahut fetha ile harekeleneceğini tayin etmek işitmeğe mütavakkıftır. Abû-Hayyân bu hususi kendi "كتاب الافعال" ında izah eylemiştir.

§ 50. Şimdiye kadar tarif ettiğimiz sonunda (l) harfi olmayan müzari fiilleri hakkındadır. Nihayetinde (la) harfi olan müzari fiillerde(l)i çeken (elif) zammeli (y) harfine kalp olmaktadır. Ms: (sözläyür), (başlayur) gibi. (Y) harfini hazfedüp (zösläı) ve (başlar) demek de caizdir. Lâkin (y) ile söylemek daha doğrudur.

Haber olan istikbal fiilinin alâmeti ise fiil kalın olduğunda fethalı (ğ)dır. Ms: (turğay) gibi. Fiil ince olduğu zaman ise fethalı (k) dır. Ms: (kälkä) gibi.

§ 51. Diğer cihetten fiil ayrıca iki kısma ayrılmaktadır mutasarrıf ve camit.

Mutasarrıf fiil zamanın değişmesine göre lâfzı değişen fiildir. Ms: (tur), (turur), (turdı) gibi. Camit fiiller ise muhtelif zaman için sigaraları bulunmayan fiildir. Meselâ-oldu-manasına olan (idi) gibi ki bundan ne emir ve nede müzari teşkil edilemez. Eğer-gönder-manasına olursa o zaman fiil mutasarrıf olup bundan emir sigası kullanılır. Ms: -gönder bunu- mansında (ı bunı) denilmektetir. Burada (ıdı)-oldu-ile-gönderdi-manalarında müşterektir [1].

---

[1] Türkçe kelimeler arap hurufatile yazıldığından Abû-Hayyân kalın ve ince kelimelere

Türkcede keza (dägül) kelimesi camittir. Bu hususta (idi) ve ehevatı bahsinde malûmat verilecektir.

§ 52. Fiil lâzım ve müteaddi olmak üzere yine iki kısma ayrılmaktadır. Ms: fiil-i lâzım (tur) gibi. Müteaddi fiili ise sarih veya gayri sarih mefu'le taalluk etmesi itibarıyla iki kısma ayrıldığı gibi, bir, iki, yahut üç mefu'le taalluk etmesi itibarıyla da üçe taksim olunur. Bu hususta ileride ayrıca malûmat verilecektir.

XLVII. MÜPTEDA VE HABER BAHSİ

§ 53. Evvel müpteda sonra ise heber zikredilmektedir. Ms : - Sencer kaimdır mükabilinde (Sänçär turuptur) istimâl edildiği gibi-Sencer ileride kalkacaktır- [1] mukabilinde (Sänçär turtaçıdur) kullanılır. Ayrıca (turubantur) yahut (turmuştur) demek te caizdir [2]. Eğer haberle müptedaye hüküm teşbih esasına müstenit ise (Sänçär arslandur) denir. Eğer haber zarf-î mekân ise bu takdirde zarfiyyet manasını ifade eden (d) harfile kullanılır. Ms: (Sänçär ävdädür), (Sänçär ardındadur). Çünkü harfsiz zarf-ı mekân bulunmaz.

Eğer haber zarf-ı zaman ise bu takdirde bunun bazısı temamile harfsiz istimâl edilir. Ms: (sançış bu kündür) gibi. Haber edatı olan(dür) ise bunların cümlesinde te'kit için zikredilir. Bu tekit ihmal edilmeden daima kullanmaktadır. Şayet müptedanın haberi cümle ise (Sänçär atası turdı) ve (Sänçär atası turuptur) tarzında söylenilir. Mekam karinesile mana münfehim oldukta haberi hazfetmek caizdir. Ms: (armağan) gibi ki aslı itibarıyla (armağan qanı) mukabilinde istimal edilir.

Eğer haber istifham ise bu takdirde Türkçede onu hem müptedaden evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms. (Sänçär qanı) ve (qanı Sänçär) gibi. Lâkin sonra dan zikri daha asıldır. Keza müpteda ism-i istifham olursa onu da haberden hem evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms: (kimdir ävdä) ve (ävdä kimdir) gibi.

Müpteda ism-i şart olduğu zaman takdimi vaciptir. Ms: (kim tursa turğamän anın bilä) gibi. Buradaki (kim) hem istifhamda ve hem de şartta olur.

Müpteda ism-i mevsul olduğu zaman müptedayi takdim ederek (ol kim turdı turdum anın bilä) denir. Bu surette de müptedanın tehiri caiz değildir. Müptedaye birden ziyade haber isnat etmek caiz-

ilâve edilen lâfızların talâffuzunu tefrik eylememiştir. Netekim burada (idı) -gönderdi-ile (idi)-bugunku manasında-ayrıd edilmemiştir.

[1] Metinde (turtaçı) kelimesi-yarın kalkacaktır-diye tercume edilmiştir.

[2] Burada maksat bu iki şekil tlâffuzun (turtaçı) kelimesi yerine istimâl edile bileceği kastedilmemektedir.

dir. Bu takdirde haber sıra ile zikr ve en sonuna bir (dır) ilâve edilir.

XLVIII. NEVASİH BAHSİ

§ 54. Nasih fiiller (idi) ve elıvatından ibaret olup bunlardır:-oldu -manasına olan (idi) ve (boldı),-geceledi-manasına olan (tünädi), bir halin vukuuna ramak kaldı yahut az kalsın vukua gelecektir manasına olan(yazdı), ve bed'e ve inşa etti manasına olan (başladı)dır.

(İdi) nin sureti istimali şöyledir: (Sänçär uru turur idi) denildiği gibi ayrıca (uru turmış idi) de denirlir. Buradaki (uru)-dik, ayakta durmak-, (tur) zaman-ı hale delâlet eden fiil ve(turmış)-kaim-demektir. (Uru) kelimesinin (turur) ve (turmış) kelimeleri ile beraber kullanılması iltibası defetmekten ibarettir. Zira bu kelimeler hem-kalkmak-ve hem de -tevakkuf-etmek manalarında müşterekdirler. Bundan dolayıdır ki (turaqın qanı) denilir. Fakat-kalkmak-manası kastedilmek istenildikte buraya ayrıca bir (uru) kelimesi ilâve edilir. Ms:- ayakta durur idim-denilmek istenirse (uru turur idim), (uru turmış idim) denilir.-Ayakta durur idik-cümlesi ise (ŋ) le (idüŋ) denilir.-Ayakta durur idiler-mukabilinde ise (uru tururlar idi), (uru turmışlar idi) denilir. -Ayakta durur idiniz -denmek istenirse (uru turmış idiniz) demek lâzımdır. Yani (idi) fiiline cemi muhatap zamiri ilhak edilir. Habere ise cem alâmeti ilâve edilemez. Gaip te ise buna muhaliftir. Orada cem alâmeti habere lahik olur fiile ise ilâve edilemez. Fiil, müfret gaipte nasıl ise o şeklini muhafaza eyler.

Haber ismi istifham ise müfret hakkında söylenilen fark üzerine zikredilir. Ms : -ne vakıt alim oldun - mukabilinde (qaçan boldun bilgä), - ne vakıt ulema oldunuz - yerinde (qaçan buldunuz bilgälär) denilmektedir. Fakat bununla beraber (bilgälär qaçan boldunuz) de denilebilir. Keza - nerede oldun - mukabilinde (qayda boldun) denir. Fakat (boldun qayda) da demek caizdir. - Kim kaim oldu - lâfzına mukabil (kım boldı turğan) denilir. Fakat (turğan kim boldı) de demek de olur. - Kimler kaim oldular - mukabilinde (turğanlar kim boldular) denir. Yani (idi) nin hilafına olarak bu fiile cem alâmeti ilâve edilmektedir. Halbuki yukarıda zikredildiği veçhile cemi gayipte (idi) de cem alâmeti ilhak edilemez. -Kim kaim olsa onu seveceğim-denilmek istenildikte (kim bolsa turğan sävgämän anı) denir. Bu cümle tahlili neticesinde (kim) - kimse-, (bol) fiil ve (sa) edat-ı şart olur. Türklerde şart harfi manasını ifade eden isim yoktur. Şart manası kastedilmek istenilirse evvelâ isim sonra fiil ve bunun nihayetine harf-i şartı ilâve ederler. Ms: (turğan) -kaim- manasına olup (boldı)

fiilinin haberidir. (sävgä) istikbale has olan müzari fiilidir. Türkler araplar gibi burada istikbali kastederek mazi sigasını istimal etmezler. Ms: (män) (sävgä) fiilinin faili olan mütekellim zamirdir. (Anı) ise (sävgämän) fiilinin zamir olan mef'ulüdir.

Cem suretinde (kimlär bolsalar turğanlar sävgäman onlarnı) denilir. -İnsanlar çıkmış oldular- mukabilinde (kişilär çıqmışlar boldılar) denilir. Lâkin (boldılar çıqmışlar kişilär) demek de caizdir. (Boldı) kelimesinin ekser istimali cins isimlerinde ve onların mesabesinde olan sıfatlarda olup sıfat-ı arizede müstamel değildir [1]. Kıyasa göre bunlarda da istimali caizdir.

§ 55. (Tünädi) fiili bütün ahkâmında (boldı) gibidir. Ms: (Sänçär gülä tünädi) -Sencar gülerek giceledi- denilmektedir. -Nerede giceledin- mukabilinde ise (qanda tünädin) istimal edilir.

§ 56. (Dagül) kelimesine geldikte suret-i istimali şöyledir. Ms: -Sencer hariç değildir- yerine (Sänçär cıqmış dägül) denir. -İnsanlar hariç değillerdir- mukabilinde de (kişilär çıqmış dägüllär) denilmektedir. -Hariç değiliz - mukabilinde (çıqmışlar dägüliz) denilir. Umûmiyetle (dägül) kelimesi, arapçanın "ليس„ manasında müstamel oldukta, fiile ilhak edilen cem alâmeti ona da ilâve edilmektedir. Fakat "ما„ manasında istimal edilirken lahik olmaz.

- Sencer nerede idi - mukabilinde (Sänçär qayda idi) ve -nere de idin- yerine (qayda idin) denir. (Qayda) kelimesini fiilden tehir etmek caiz değildir. -Sancış ne zaman idi- mukabilinde (sançış qaçan idi) denir. Keza (qayda) kelimesinde olduğu gibi (qaçan) kelimesinin de fiilden tehiri caiz değildir. Lâkin mezkûr misallerdeki (Sänçär) ile (sançış) kelimelerinin fiilden tehiri caizdir. Ms: (qayda idi Sänçär) ve (qaçan idi sançış) denir. Bu iki cümleye benzeyen terkiplerin hükmü de böyledir. Bugünkü -kim kaim idi- mukabilinde (turğan kim idi) denildiği gibi ayni zamanda (kim idi turğan) de denilir. - Kimler kaim idi- mukabilinde ise (turğanlar kim idilär) denilir. Lâkin (kimlär idilär turğanlar) da demek caizdir [2]. -İnsanlar hariç idiler- manasında (çıqmışlar idi kişilär) denir. Ayni zamanda (kişilär çıqmışlar idilär) de denilebilir.

Eğer (idi) fiilini evvelce nefi edüp sonra isbat etmek istenilirse bu takdirde -Sencer olmadı fakat ancak kaim idi- terkipleri mukabilinde (Sänçär dägüldi mägär turmış) denilir.

---

[1] Burada sıfat-ı arizede istimal edilmediği kayt edilmişse de fakat zikr edilen misaller (çıqmış). (turğan) kendileri sıfat-ı arizeden addedilmektedirler. Belki nushalarda bu cümle doğru kayt edilememiştir.

[2] Yukarda gaip sigasında (idi) fiiline cem alâmetinin lahik olamayacağı denilmişti. Halbuki buradaki misaller temamile aksini göstermektedir.

(Dägüldi) kelimesi aslı itibarıyla (dägül idi) den ibarettir. İleride zikredileceği veçhile bu kelimenin iki türlü istimali vardır. -Sencer olmaz ancak kaimdir- cümlesi mukabilinde (Sänçär bul- mağay mägär turmış) denir ki (idi) fiilinin müzarii bulunmadığından yerine (bulmağay) ikame edilmiştir.

§ 57. Kalın (b) ile (boldı) kelimesinin suret-i istimalı şöyledir. -Sencer alim oldu- mukabilinde (Sänçär bilgä boldı) denildiği gibi (boldı bilgä Sänçär) ve (boldı Sänçär bilgä) [1] de denir ki hem takdim ve tehir ve hem de ortada zikredilir. Bu hususta (boldı) kelimesi (idi) ye muhaliftir. Zira (idi) nin haberini (idi uru turur) tarzında söyleyerek (idi) den tehir caiz değildir. (İdi) fiili (kim idi turğan) gibi ya isme ya (uru turur idi) gibi habere muttasıl olmalıdır. -Alim oldun- yerine (bilgä boldun), -alim oldun- mukabilinde (bilgä boldun) denir. Fakat (boldun biläg) şeklinde söylemek de caizdir. Türklerde haberin kadi, emir, vezir gibi ismi cins olmasile sıfat-ı arizeden olması beyninde fark vardır. Haber, ism-i cins olduğu zaman, takdim ve tehirini tecviz ettikleri halde -oturmak- ve -durmak- gibi sıfat-ı arizede ancak sıfatı fiile takdim ederek (turur boldun) şeklinde söyledikleri işitilmiştir. -Siyah-, -gök- ve -uzun- gibi sıfatlarda da sıfat-ı arizeye muhalif olarak takdim ve tehir caizdir. -Alim oldunuz- mukabilinde (boldunz bilǵälär) denildiği halde -kaim oldunuz- yerinde, müfrette zikredilen fark üzerine (turur boldunuz) denir [2] .

§ 58. -Değil- kelimesi arapçanın ليس sile ماءنافيه manalarında müstamel olduğnndan -hariç değilsiniz- mukabilinde (çıqmışlar dägüllärsiz) ve (çıqmışlar dägülsiz) ve nihayet (çıqmış dägülsiz) deye iki şekilde söylenir[3]. Ne haber ve ne de haberden evvel zikredilmesi lâzım olan isimden hiç birisi (dägül) kelimesinden sonra zikredilemez . Keza (dägül) ün haberi isme de takaddüm edemez, yani evvelâ (Sänçär) sonra (çıqmış) ve nihayet (dägül) zikredilir . (Dägül) kelimesi dahil olan cümlede haberin isbatı maksut ise fakat-Sencer beğdir- mukabilinde(Sänçär dägüldür mägär bäg)denir.(Mägärä)lâfzı harf-i istisna olup farisîden menkuldır ve Türkmenler tarafından da istimal edilmektedir. Ms: -sana ancak yarın sabah gelirim- mukabilinde (kälmäsmän sağa mägär tanda) [4] denilir . Cümlenin tahliline bakılırsa (käl) -fiil (ma) -harf-i

[1] Üçüncü misal (Sençer boldı bilge) olmalıdır. Zira bahsin ceryanına bakılırsa (boldı) ve yahut haberenin takdim. tehir veya ortada zikri kaytedilmektedir. Halbuki misallerde üç vaziyette zikredilen Sencer'dir. Sencer ise (boldı) nın ismidir.

[2] Zannımca asıl metinde bir parça eksiklik vardır. Mukayese et metin s. 126.

[3] Eğer (değil) kelimsi arapçanın ليس si manasında olursa ef'ale lahik olan cem alâmeti buna da lahik olur. Fakat ما manasında ise lahik olmaz.

[4] Nushalarda yalnış olarak (tandı) dır. Mukayese et s. 12623.

nefi ve (s) -hal-ı menfi- alâmetidir. (Män)- ben- manasında mütekellim zamiridir. (Sağa) nın aslı (sanğa) dır. Fakat çok istimal edildiğinden (n) harfi hazfedilmiştir. Nâdiren aslı üzerine de istimal edilmektedir. (Ğa) -mef'ul ileyh alâmetidir. (Mägär) -harf-i istisna, (tan) -sabah- ve (da) -edat-ı zarftır.

§ 59. Bir halin vukuuna ramak kaldığını ifade eden (yazdı) ile (başladı)-bugünkü manasında-kelimelerinin suret-i istimalı böyledir. Ms: -az kaldı Sencer kalkacaktı- yerinde (Sänçär tura yazdı) denilir. -Sencer kalkmağa yaklaşır- denilmek istenildikte ise (Sänçär tura yazar) cümlesi istimal edilir. -Sencer kalkmağa başladı- yerinde (Sänçär tura başladı) denilmektedir. Bunların haberleri ancak hal sigasile olup mazi ve müzarile olmaz. Keza haber olan (tura) kelimesi isim olan (Sänçär)e tekaddüm etmez. (Yazdı) aslında -hata etti- manasında olup - yaklaştı- manası için de kulanılmaktadır. -Yazı yazdı- manasına da gelir.

XLIX. (KÄŞKÄ) VE EHEVATI

§ 60. (Käşkä) kelimesi Türkcede -ne olaydı- manasındadır. Bu kelime arapçanın ليت sine müradif olup farisîden menkuldır. Ms: -ne olaydı Sencer güleydi- cümlesi yerinde (käşkä Sänçär külärmissäydi) denir. Tahlil neticesinde (käşkä) -ne olaydı-, (külär) -külmäk- mastarından fiil-i müzari, (missä) (käşkä) kelimesinin te'kidine mahsus olup hazfedilemez ve nihayet (yidi) aslinda (idi) olup hemzenın (y) ye kalbile bu şekli almıştır.

-Ne olaydı Sencer evde olaydı -yerinde (käşkä Sänçär ävdämissäydi) cümlesi kullanılır. (Käşkä) nin haberi fiil olduğundan habere (missä) lâfzı ilhak edilmez. Ms: (Käşkä Zayd çıqsaydı) gibi ki burada (s) harf-i temennidir. Bu takdirde bu cümle arapçaya tahvil edildikte لو ، ليت -ne olaydı-, -sa- gibi iki temenni harfini mütazammın olur.

§ 61. (Kim) lâfzı ise hem ism-i şart ve hem de (ol) lâfzına tâbi ism-i mevsul olduğu gibi (ki) - ان مفتوحه - manasına harf da olur. Ms: (bildüm kim Sänçär kälürdür), (bilgil kim qoçan Sänçärdür) gibi. İşte bu misallerdeki (kim) arapçadaki ان مفتوحه nın manasını ifade eder.

§ 62. Türkcede arapçanın (لعل) ve (كأن) manalarını ifade edecek harf mevcut değildir. Bunların manaları fiil ile ifade edilmektedir. Ms: (bulğay kim Sänçär kälkäy) denir. (Bolğay) -olabilir- manasında olup bir fiildir. (Kim) kelimesi ise (bolğay) ın manasını te'kit eder ve (kälkäy) de -gelir-manasını ifade eden bir fiilden ibarettir [1].

---

[1] Misallere bakılırsa (لعل) manası (bolğay) fiili ile ifade edilir.

(كأن) manası ise -benzer- manasına olan (oqşar) fiili ile ifade edilir. Ms: -sanki Sencer arslandır- mukabilinde (Sänçär arslanğa oqşar) denir. Burada (ğ) mef'ul ileyh alâmetidir. Ayrıca (oqşar Sänçär arslanğa) ve (oqşar arslanğa Sänçär) demek de caizdir. Bu misalde (oqşar) kelimesi tehir edilebilyorsa da evvelki misaldeki (bolğay) kelimesi tehir edilmez, zira (oqşar) kelimesi burada her nakadar (كأن) manasında kullanılmışsa da fiiliyyeti üzerine ipka edilmiştir ve fiilde caiz olan tasarruf dahi olduğu gibi bakidir. (Bolğay kim) ise (لعل) manasını tazammün ettiğinden, fiilde cari olan tasarruf, onda cari değildir.

§ 63. (Kibi) ile (läyin) lâfızları da (كأن) manasında istimal olunurlar. Lâkin bunlar -misil- kelimesine müradifdirler. Ms: (Sänçär arslan gibidür), (Sänçär arslandaqındur) ve (Sänçär arslanläyindür) denir. Son iki misalde (dür) lâfzını hazfetmek de çaizdir. Türkcede müzafı tehirden ibaret olan izafetteki esas üzere (kibi) ile (daqın) lâfızlarını tehir etmek lâzımdır [1].

L. (ORÄNLÄDİ), (SAĞINDI) VE (BİLDİ) KELİMELERI

§ 64. (Öränlädi) kelimesi -zanetti- manasındadır. Bu kelime filhakike nisbete mütaalik ise de fakat arapçada olduğu gibi Türkcede de zahiren iki mef'ule teaddi eder. -Emiri ayakta zanettim - mukabilinde (bäyni öränlädüm turur) denir. - Emiri biner zanettim - yerinde ise (bäyni binär öränlädüm) kullanılır. Böylece mef'ul evvele mef'ul alâmeti ve mef'ul sani ise fiil-i müzari sigası üzere ilhak edilir. En fasihi (öränlädüm) fiilini her iki mef'ulden tehir etmektir. Mezkûr fiilin mef'ulinden tehiri caiz olduğu gibi, nadiren iki mef'ulin arasında da zikr edilebilinir. İki mef'ule takdim ederek söylemek ise yok denecek derecede nâdirdir. Bir kimse bu suretle tekellüm ederse, bu lugâtin yabancısı olduğuna hükmetmelidir.

§ 65.-Sandı-manasına olan (sağındı) kelimesi ki Türkmenlerde (sandı) şeklinde talaffûz edilir, bütün ehkâmında (öränlädi) kelimesi gibidir.

§ 66. (Bildi) kelimesi keza bütün ehkâmında (sagındı) ve (öränlädi) gibidir. Lâkin bir mef'ule tecavüz ederk de istimal olunur. Ms:-Senceri öğrendim-mukabilinde (Sänçäri bildüm) denir ki-Senceri tanıdım-demektir.

§ 67. ارنفوسه mukabilinde olan (kim) lâfzı iki maful'l mekamına

[1] Çünkübunlar-misil- manasına olup müzaf yerindedirler. Zira (arslandaqın, arslanleyin) demek -arslan misillidir- demektir.

kaim olur. İki mef'ule tecavüz eden bu fiiller cümleden evvel zikredilirse, cümlede (kim) ile musaddar ise, (kim) ile başlamış cümleye taalluk ederler. Eğer muahher zikredilirse evvelce söylendiği veçhile, iki mefu'le tecavüz ederler.

§ 68. (Bildi) kelimesine tadiye edatını ilhak da caizdir. Bu takdirde üç msfu'le taalluk eder. Ms: (bäygä bildirdüm al äyärlanibtür) denir ki burada ta'diyeden evvel fail olan birinci mef'ule arapçada (ال) ile tadiye edilen gayr-i sarih mef'ul alâmeti idhal edilir. İkinci mef'ule ise hem sarih ve hem de gayri sarih mef'ul alâmetlerinden tecrit edilir. Üçüncü mefu'l de hal sigası üzere ityan ve bundan dolayı kendisine hal için olan (b) harfi ilâve edilir. (Ayärlänibtür) kelimesindeki (tär) lâfzı ise aslında (dür) olup te'kit için ityan edilmiştir. Bu terkipteki fiili üç mef'ule takdim etmek caiz olduğu gibi üç mef'ulü fiil üzerine takdim etmek de caizdir. İsm-i zahir olduğu zaman fiile takdim edilmesi daha fasihdir. Fakat bu takdirde cümle fiil ve fail olmaktan çıkar müpteda ve haber olur. Ms : (Sänçär käldi) gibi. Aksine olarak (käldi Sänçär) demek de caizdir ki o takdirde fiil ve fail olur.

1) Eğer fiil-i mazi kendine takaddüm eden müfret ism-i zahire isnat edebilecek olursa (Sänçär käldi) yahut (käldı Sänçär) denir. Cem için ise (Sänçärlär käldilär) denilmektedir. Müstakbel fiili müfrete isnat edildikte (Sänçär kälkäy)-Türkmencedeä(kälä)- denir. Cemde ise (kälkäylär)-Türkmencede (kälkäylar)- denilir. (Kälkäy) kelimesindeki (y) harfinin isbatı ve hazfi cazidir. Mezkûr misallerde zamir gayip mevcuttur. Fiillerin ahırına lahik olan (lär) ise cem alâmeti olup zamir değildir.

2) Eğer fail muhataba isnat edilecekse mazide (käldin) ve (käldiniz) denir.Ululamak için cem lâhikasını ilhak ederek (käldinizlär) demek de caizdir. Hal için ise müfrette (kälürsän), cemde (kälürsiz) denilir. Fakat sonuncu yerine (kälürcizlär) de demek caizdir. Müstakbel için ise müfrette (kälkäysän) ve (kälkäsän) denilir. Buna mukabil Türkmencede (käläsin) istimal edilmektedir. Cemde ise (kälkäysiz) kullanlımakta ise de fakat (kälkäysizlär) demek te caizdir. Bu fiillerde sakin (n) ile kullanılan (niz) zamir-i muttasıl, (sin) ile (siz) ise zamir-i münfasıldırlar. Son ikisinin münfasıl olmalarının delili ise müpteda olabilmeleridir.

3) Eğer fiil mütekellime isnat edilecek olursa mazide müfret için (käldüm) ve (käldümän) denir. Bunların ceminde ise (käldük), (käldülär), (käldübiz) ve (b) harfini (m) kalp ederek (käldümiz) de denir. Hla için ise müfrette (kältümän), Türkmencede (kälürüm) ve cemde (kälürbiz) yahut (kälürmiz) denilir. Bu ikisine (lär) lâhikasını ilhak

etmek de caizdir. Müstakbel için müfrette (kälkämän). Türkmencede (käläm) denir. (Käläm) kelimesi asılda (kälämän) dir. Lâkin (n) harfi hazfedilerek (m)e sükûn verilmiş ve (elif) ile (m) beyninde iki sakin içtima ettiğinden (elif) in hazfile (käläm) olmuştur [1]. Cemde (kälkäbiz) ve (kälkämiz) denir. Türkmen lisanında ise (b) harfi (v)e kalp ve (v)in zammile (kälävüz) istimal edilmiştir.

5) (Män) ve (miz) zamir münfasıldır. Bunun delili müptedaî olarak vaki olmalarıdır. Emrin isnat keyfiyeti fiilin taksimi bahsinde zikredilmiştir.

Kayıt : Nefi, istifham ve nehi dahi fiile ariz maaniden olup her birinin bir çok ehkâmi vardır. Bunlar ayrıca bahsedilecektir.

LI. FİİL-İ NEFİ

§ 69. Harf nefi fethalı (m) olup fiilin sonuna lahik olur. Ms : mazi için (Sänçär kälmädi) ve (Sänçärlär kälmädilär), hal için (Sänçär kälmäs) ve (kälmäslär), müstakbel için (kälmäkäy) ve cem için (kälmäkäylär) denir. Bu fiiller gaipe mahsustur. Muhatap için ise mazide (kälmädin), (kälmädiniz), halde (Kälmässän), (kälmässilär) ve (kälmäslärsiz), müstakbelde müfret için (kälmäkäysän), buna mukabil Türkmencede (kälmiyäsän), cemde (kälmäkäysiz), denir.

(Kälmiyäsän) kelimesinin müspet halinde aslı (kälmayäsän) dir. (Sän) ilhak olunmadan evvel Türkmencede bu fiilin aslı (کلا) - kälä - idi. Buna (sän) zamiri ilhak edildikte elif hazfedilmiştir. Nefi teşkil edilmek istenildiği zaman nefi harfi olan (m) i fiilin ahır harfi olan (l) ile harf-i istikbal olan (elif) arasına idhal edilir. Halbuki bu (elif) aslında (y) harfinden kalpedilmiştir. Çünkü kelime aslında (kälkäy) olup Türkmencede (k) harfi hazfedilmiş ve (y) de (elif) e kalpolunmuştır. İşte bu elifi, nefi ile isbat hallerini yekdiğerinden farklı bulundurmak için, müsbet fiilde hazf ve fiil-i menfide aslına yani (y) harfine irca edilmiştir. Bundan dolayıdır ki (käläsän) kelimesi (kälmiyäsän) olmuş, ve bir çok herekat tevali ettiğinden (y) harfine fetha verilmiştir.

Müfret mütekellim için mazide (kälmädüm) ve mütekellim ma-al gayr için (biz kälmädük) ve (bizlär kälmädüklär) denir. Halde müfret için (kälmäsmän) cemde (kälmäzbiz), müstakbelde müfret için (kälmäkäymän) cemde ise (kälmäkäybiz) denilmektedir.

LII. İSTİFHAM

§ 70. İstifham edatı ya harf ya da isim olur. Harf olduğu zaman ya cümle-i fiiliyyeden ve yahut cümle-i ismiyyeden istifham edilir. Cüm-

[1] Bu takdirde (kelem) kelimesi aslında (کلامن) olmalıdır.

le-i fiiliyyeden istifham edildiği zaman-ki burada maksut olan budur fiil, ya gaip ya muhatap veya da mütekellim için olur. Eğer gai için ise, mezkûr fiil ister mazi ve hal ve isterse müstakbel olsun v keza ister müfret olan faile ve isterse cem olan faile isnat edilmiş ol sun, harf istifham fiilin ahırına lahik olur. Ms: (Sänçär käldimü) de nilmektedir. Burada (m) harfinin zamme ile talaffüz caiz olduğu gib kesre ile de söylenmesi caizdir. Lâkin zamme ile telaffûz asıldır. Kesr ise ancak makabline tâbi kılmak için tecviz edilmiştir. Ms: (Sänçärlä käldilärmü)denir. Müstakbelde ise (kälkämü) ve (Sänçärlär kälkälärmü denilir.

1) Muhatap için ise mazide (ŋ) ile (sän käldiŋmü) denir. Muhata (n) i olan (ŋ), harf-i istifhama idgam edilmez. Cemisinde (käldinizmü denilir.

2) Hal için müfret muhatapta (kälürmüsän), cemi muhatapta (kälür müsüz) denir. Müstakbel için müfret muhatapta (kälkämüsän), cem muhatapta (kälkämüsüz) denir.

3) Eğer mütekellim için ise, mazide müfret için, mütekellim zamirin harf-i istifhama idgam ederek (kaldimmu) cemde de (käldükmü) deni lir. Halde ise müfret için (kälürmümän) cemde (kälürmüniz) deni Müstakbelde müfret için (kalkämümän) cemde (kälkämüniz) [1].

4) Emir, nefi, nehi istifhamdan her hangi birisi mef'ul bihe tallû etdikte bu lisande mef'ul bihi takdim etmek asıldır. Bununla berabe tehiri de caizdir. Emir ile nehi de ise tehir asıldır. Fakat takdimi d caizdir.

Kayıt: Abû-Hayyâna göre arapçada bu şekil muhaliftir.

5) Eğer istifham cümle-i ismiyyeye taallûk ederse, bu takdirde harf- istifham cümlenin nihayetine lahik olur. Ms: (kündoğmuşmudur) gib Edat istifham harf olmayup isim olduğu takdirde ya müfrete ya d cümleye taallûk eder. Eğer müfrete taallûk ederse -Sencer nerededir mukabilinde (qaydadur Sänçär), -harp ne zamandır- yerine (qaçandu sançış). -Sencer kimdir- yerine (kimdür Sänçär) ve -bu nedir- yerin (nädür bu) denir. İsim-i istifhamı müfret isimden tehir ederek (Sänçä qaydadur), (sançış qaçandur), (Sänçär kimdür) ve (bu nädür) demek de caizdir.

6) İstifham cümleye taallûk ettiği takdirde ya cümle-i fiiliyyeye ya da cümle-i ismiyyeye taallûk eder. Eğer cümle-i fiiliyyeye taallûk eders bu takdirde -ne zaman yedin- mukabilinde (qaçan yädin), -nerde ye

[1] Fiil-i menfiden istifham yapmak bahsi iki nushada da eksiktir. Metinde arapça b cümle وإذا استفهم عن فعل منفي dedikten sonra إذا nın cevabı nedense mezkûr değildir. Muka y et metin S. 31 14

din-mukabilinde (qayda yädin), -ne yedin- yerine (nä yädin) ve -kimi vurdun- mekamında (kimni urdun) denir. Bunda ism-i istifhamı takdim elzemdir.

7) (Nä) lâfzı (kim) lâfzından daha şümullûdır. Zira (nä) kelimesile hem akil ve hem gayr-i akilden sorulduğu halde (kim) ise yalnız akilden suvala mahsustur.

8) Eğer istifhaf cümle-i ismiyyeye taallûk ederse -ne zaman gün doğmuştur-denilmek istenildiği zaman (qaçan kündoğmuş),- nerede gün doğmuştur - mukabilinde (qayda kündoğmuşdur) denir. (Nä) ile (kim) den sonra cümle-i ismiyye vaki olmaz. Yani (nä) ile (kim) ism-i istifhamlerile cümle-i ismiyyeden istifham edilmez.

§ 71. (Näçä) kelimesi de ism-i istifham cümlesinden olup arapçadaki (كَم) yerinde adetten suval içindir. -Kaç defa vurdun- demek istenildikte (näçä urdun) denir. Burada (näçä) lâfzını takdim vaciptir. -Kulların kaçtır- mukabilinde (qulların näçädür) denir.· Fakat burada (näçädür qulların) demek de caizdir. (Näçä) ile istıfham edildikte temyiz zikredilecek olursa istifham edilen şeyle ism-i istifham arasında zikredilir. -Kaç adam vurdun- mukabilinde (änçä kişi urdun) ve -kaç adamlar vurdun- yerine (näçä kişilär urdun) denir. (Näçä) lâfzının temyizi hem müfret ve hem de cemde olur.

(Näçä) kelimesi ism-i istifham olduğu gibi -küsret- manasını ifade için haberiyye olarak de istimal edilir. Ms: (sultan näçä säninkibi kişilärkä altun birmädi) gibi. Burada (kä) mef'uliyet alâmetidir. (Birmädi) zahirde nefi olup hakikatta isbattır. Cümlenin manası-sultan çok senin gibilere altun verdi-demektir.

(Näçä) kelimesinin istihfami yahut haberi olduğu ancak karine ile malûm olur.

§72. Bir de(näçä)manasında(qaç)kelimesi vardır ki onunla da istifham edilir. (Qaç) kelimesinin hükmü (näçä) ninki gibidir. Yalnız şu var ki (qaç) kelimesile istifham edildikte temyizi zikretmek lâzım gelir. Ms: (qaç käz urdun) gibi. Lâkin bu, fiilden istifham edildiktedir. Eğer (qaç) kelimesile isimden istifham edilir ve (qaç) isimden mukaddem zikredilirse bu takdirde isimden sonra bir (bar) kelimesi ilâve edilmektedir. Ms: (qaç qulun bar) gibi. Eğer (qaç) kelimesi isimden muahher zikredilirse o zaman (qulun qaçtur) denir. Burada (bar) zikredilmeyerek yerine (tur) ilâve edilir. (Bar) -var ve mevcut- manasındadır. (Tur) ise mücerret te'kittir.

§73.İsm-i istifhamdan birisi de(näçük)dür. Bununla keyfiyetten istifham edilir. Ms: -nasıl durdun- mukabilinde (näçük turdun) ve -Sencer nasıl- yerinde (Sänçär näçük tür) denir. (Näçük) kelimesile fiilden is-

itifham edildikte fiile takdimi lâzımdır. İsimden istifham edildikte ise isme takdimi vacip değildir. Ms: -Sencer nasıl durmuştır- mukabilinde (Sänçär näçük turmışdur) denir.

§74. Türkmen lûgatinde olan (nätä) -nasıl-manasına olup (näçä) ile ayni hükümdedir. Arapçadaki (ـ) -için- mukabilinde (nälük), Türkmencede ise (nişä) denir. Arapçanın (لأى شى) mukabilinde (nä üçün), (مَ) yerinde (nädän) denilmektedir. Ms: (nälük turdun), (nişä turdun), (nä üçün turdun) ve (nädän turdun) gibi. Keza -Sencer ne güzel adamdır -mukabilinde (nä körklü kişidür) denir. Burada (nä)- bugünkü manasında-dır. (körklü) = güzel, (kişi) = insan ve (dür) -edat-ı te'kitdir. Keza-ne fena adamdır- manası mukabilinde (nä yaman ärdür) istimal edilir. -Sencer ne uzun adamdır- mukabilinde (Sänçär nä uzun ärdür) ve -yazın nedir- manası yerinde (nä näsänädür bitin) denir. Burada (näsä) -şey- manasındadır. İkinci (nä) te'kit olduğu gibi (dür) de te'kittir. (Bitin) ise -yazın- demektir. (Bitin) kelimesini takdim ederek (bitin nä näsänädür bu) demek caiz olduğu gibi sadde (nä näsänädür bu) da denir. Ayrıca (bu) lâfzını takdim etmek de caizdir.

LIII. FİİL-İ NEHİ

§75. Nehi harfi tıpkı nefi harfi gibi fethalı (m) den ibarettir. Lâkin nefi, mazi, müstakbel, hal fiilerinden her birine taallûk ettiği halde nehi ancak fiil müstakbele taallûk eder. Gaip sigasile nehi etmek istenilirse müffrette (Sänçär kälmäsün) cemde (Sänçälär kälmäsünlär) denir. Muhatap sigasile nehi yapıldıkta müfrette (sän kälmä) denir. (Bäylik)in kitabına nazaran ise (barmama), (olturmama), (yatmama) demek de caizdirse fakat böyle söylemekle -yazıklar olsun sana- demek gibi filcümle tahkir manası tazmin edilmiş olur. Cemde (siz kälmäniz) denilirse de fakat (siz kälmänizsiz) şeklinde de istimali caizdir. Mütekellim sigasile nehi etmek istenirse müfrette (kälmäkäyim) cemde (kälmäkälim) denir.

LIV. MEÇHUL FİİLİN İ'RAP CİHETİNDEN FAİLİ

§ 76. Meçhul fiil teşkil etmek için, ilerideki tafsil üzere, ya sakin (l) ve yahut sakin (n) ziyade edilir.

Tafsil bundan ibarettir: Eğer fiil bir harfli yahut iki harfli olup da ikinci harfi mütaharrik yahut sakin (l) yahut (لا) [1] ise sakin bir (n) ziyade edilir. Ms: (yädi) den meçhul sigası yapılmak istenilirse (yändi), -yıkadı- manasına olan (yudı) dan (yundı), -kırdı- manasını ifade eden (sıdı) dan (sındı), -tecrübe- manasına olan(sınadı) dan (sınandı), -yazdı-

[1] Metinde (الق للمد) kaydi fazla olsa gerek. Mukayese. et Metin. S. 133[19].

manasına olan (döşädi) den (döşändi), -öldürdü- manasına kullanılan (däpälädi) den (däpäländi) denir. Bunların müzarilerinde (yänür), (yunur), (sınur), (däpälänür) denir. Emir gaip için ise (yänsün), (yunsun) (sınsun) ve (sınansun) denir. İkinci harfi sakin (l) olan fiillerde ezcümle (aldı) dan (alındı), (saldı) dan (salındı) denilir.

Eğer fiil iki harfli olup da ikinci harfi (l) olmadığı halde sakin ise yahut yukarıda ve şimdi zikredilen kısımlardan gayri ise, sakin bir (l) ziyade edilir. Ms: (urdı) fiilinden meçhul sigası yapılmak istenilirse (uruldı), (urulur), (urulsun) ve (urulğay) denir. İster mazi ve isterse müzari ile emirde olsun (l) harfile (n) in ziyade edilmesi muttarittir.

Meçhul fiilde olduğu gibi fail zikredilmedikte onun yerine beş şeyden biri kaim olur:

a) (Aş yändi) ve (yändi aş) cümlelerinde olduğu gibi mef'ul bih.

b) (Urmaq, uruldu) de oldugu gibi mastar.

c) (Bukün uruldı) de olduğu gibi zarf-ı zaman.

ç) (Ardında uruldı) ve (alnında uruldı) gibi zarf-ı mekân.

d) (Sänçärdän alındı) gibi carı mecrur.

Eğer fiilin iki mef'ulü olup birinci mef'ul ikincinin gayrı ise (birildi Sançarğa bir aqça) şeklinde söylenir ki fiil, birinci mef'ule harf-i izafet olan (ğa) ile teaddi ettiği halde ikinci mef'ule bilavasıta taallûk eder. Mef'ullerin şekilleri muhafaza edildikten sonra istenildiği veçhile takdim ve tehir icra edilebilir. Ms: (Sançarğa bir aqça birildi), (bir aqçabirildi Sançarğa) ve (birildi bir aqça Sançarğa)gibi.

(Sağandı) ve (bildürdi) fiillerinden meçhul sigası teşkil edildiği işidilmemiştir.

LV. FİİLİN MÜTEALLAKATI

§ 77. Müteallakat fiil şunlardan ibarettir. Mastar (mef'ul mutlak), zarf-ı zaman, zarf-ı mekân, hal, mef'ul leh, mef'ul ma', müstesna ve temyiz. Temyizin hükmü müstasnadan sonra zikredilecektir.

LVI. MASTAR

(Mef'ul mutlak)

§ 78. Türkler mastarı umûmiyetle fiile takdim ederler. Ms: (yiyiş yädüm), (uruş urdum), (urmaq urdum), (turuş turdum) ve (turmaq turdum) derler.

Kayıt: İlk iki misallerdeki (ş) harfi tasrif bahsinde de zikredildiği veçhile mastar manasında mubalegayı ifade eder [1].

[1] -Öyle bir uruş ki- ve -öyle bir yiyiş ki- gibi bir manayi ifade eder.

Mastar iki kısımdır: a) müphem (mutlak) b) muhtas (mukayyet).

a) Müphem mastarın misalleri yukarıda zikredilmiştir.

b) Mukayyet mastar ise ya sıfatla hususiyet kazanmış olur (qattı urmaq urdum) gibi yahut izafetle hususiyet kespetmiş olur. Ms: (urdum Sänçär uruşın)gibi. Burada (urmaq)demek de caizdir. Keza burada izafet kesresinden sonra mastarın ahırına lahik olan sakin (n) in aslı (uruşnı) olup nihayetindeki (nı) mef'ul bih alâmetidir. Kesre ise zamir gaibe izafet edildiğindendir. Bilahara (ya) hazf ve (n) ise sakin olduğu halde ipka edildi. Aslı üzere (uruşnı)demek de caizdir.

LVII. ZARF-I ZAMAN

§ 79. Zarf-ı zaman iki kısımdır: a) Müphem ve b) Muhtas.

a) Zarf-ı zaman müphem (kündüz), (tünlä), (tanla), (tanda), (käçä), (quşluq), (kindin) ve (duşla) ki Türkmencesi (öylä) gibi lâfızlardan ibarettir.

b) Bu zarflara izafet edilirse yahut bir sıfatla sıfatlanırsa zarf-ı zaman muhtas olur.

Bu zarflara fiil müteaddı ve hem de fiil lâzım taallûk eder. Müteaddi fiilde (tünlä urdum Sänçärni) denildiği gibi, lâzım fiilde de (tünlä turdum)denir. Fiili zarftan hem evvel ve hem sonra söylemek de caizdir. Bu hususta fiilin mutasarrıf veya gayri mutasarrıf olmasının farkı yoktur. Mutasarrıf fiillerin misali yukarda zikredilmiştir. Gayri mutasarrıf fiilde ise (bukün Sänçär turmış dägül) ve (Sänçär turmış dägül bukün) denir.

LVIII. ZARF-İ MEKÂN

§ 80. Zarf-ı mekândan bazıları bundan ibarettir: (üstündä),(altında), (önündä)- sağında-, (sonında), (alnında), (ardında) ve (qarşunda). Bu zarflardan bazıları ancak izafetle istimal olunduklarından mezkûr misallerde muhatap zamirine izafet manasını müş'ir olan (n) harfi ilhak edilmiştir.

(Üstündä) kelimesinin aslı (üstünindä) dir. Birinci (n) asıl kelimede olup ikincisi zarfın müzaf ileyhi olan muhatap (n)i dir. İki (n) bir arada cem olunduğundan tahfif için birisinin hazfi caizdir. Bundan dolayı da bir (n) talaffûzda hazf edilmiştir. Hazfedilen (n) harfi ise asıl kelimede olan birinci (n) dır. Zira ikinci (n) bir mana ifade etmek için buraya idhal edilmiştir ki hazfedildiği takdirde kastedilen mana gayıp olmuş olur. Türklerin-üzerimde-manasında olan (üstümdä) kelimesi evvelce gelen (n) harfinin hazfedilmiş olduğunu kat'i surette göstermektedir. Çünkü

burada (m) mütekellim için olup evvelki (n) hazfedilmiştir. Bunlar hiç bir zaman (n) harfini isbat için (üstünimdä) diye söylemezler.

Zarf-ı mekânlar, zarf oldukları müddetce (dä) den başka istimal olunmazlar. Bunlara (dä) den gayri harflerin de duhuli caizdir. Lâkin o zaman zarf olmaktan çıkar. Ms:-arkasından irişti-manasına (ardından yätti) denir.

§81. (Oŋun) ile (soŋun) kelimeleri bazan-evvel-ve-sonra- manalarında istimal edilirler. Bu takdirde bunlar için izafet lâzım olmaz. Çünkü bu zaman bunlar zarf-ı mekân olmaktan çıkmış ve zarf-ı zaman olmuşlardır. Ms:-önce kalkdım-manasına (turdum oŋda) denir. (Burun) kelimesi keza-evvel- manasınadır.

(Soŋun) kelimesinde ise -sonra kalkdım- manasında, (ra) ile (soŋra turdum) demek kabil olduğu gibi, bir de kelimenin sonuna bir (d) harfinin ilâvesile (sonda) da demek olur.

(Tünlä), (tanla) ve (soŋra) gibi kelimelrdeki (l) ile (ra) harfleri arapçanın (ڤ) müradifi olan (da) manasını ifade ederler.

-Senden sonra geldim- demek istenildikte (käldim sändän soŋra) denir. -Senden evvel geldim- mukabilinde de (käldim sändän burun), (käldim sändän ilgärü) ve (käldim sändän öydin) cümleleri kullanılır.

(İlk) kelimesi -evvel- manasınadır. (İlgärü) kelimesindeki zammeli (ra) harfi (da) manasındadır.

Zarf-ı zamanlarda olduğu gibi bu zarflara da lâzım, çamit ve mutasarrıf olan her fiil taallûk eder. Bundan dolayı camit olan (dägül) fiilinde de (ardında S. turmış dägül) ve (S. turmuş dägül ardında) denilir.

Zarf-ı mekânlarda müphem zarf yoktur. Bunlar daima izafetle muhtas olarak istimal edilirler [1]. Yukarıda zikredilen misallerdeki(n) harfleri (ŋ) iseler hitap, halise iseler izafet içindirler. Sağır (n) ile (n) halise cemedilerek (ardınında) diye söylenmez. Zira o zaman (n) zarfın gaibe ve (ŋ) in ise muhatapa izafet edildiğine delâlet etmiş olur. Zarf-ı mekânlar mütekellime izafet edilecek oldukları zaman -diğer şeyler ilâve edildikte olduğu gibi — gerek cem ve gerekse müfret olsun mütekellim zamiri ilhak edilir. Ms: (ardımda) ve (ardımızda) denir.

(Ardında) kelimesi ise muhatap ve gaipten her ikisine salihdir. Her hangisine ait olduğunu önündeki zamir münfasıl gösterir. Ms: hitapta (sänin ardında) gaipte ise (anın ardında) ve (anların ardında) denilir.

LIX. HAL

(Bir işi yaparken bulunduğun hali gösteren kelime)

§ 82. 1) Halin alâmeti (v) yahut (elif) den ibaret olup fiilin nihaye-

[1] Halbuki yukarıda bunlardan bazılarının ancak izafetle istimal olundukları kaydedilmiştir.

tine ziyade edilir. Ms: (yüri kälü) -gelerek yürü- ve (yüri sora) -sorarak yürü- gibi ki, ilk kelimede (v) ve ikinci de (elif) ilâve edilmiştir.

2) Her hangi bir fiilden hal teşkil edilmek istenildikte önce o fiilin emir sigasına bakılır. Eğer ahırı sakin ise bu emirden iştikak edilen fiil-i müzari nazar-ı dikkate alınır. Şayet müzaride harf müzariatın makabli (kälür) gibi meftuh ise emir sigasının ahırına (elif) ilhak edilir. Ms: -gülerek geldi- yerinde (külä käldi) denir. Eğer harf müzariatın makabli (külär) gibi mazmum ise emrin nihayetine (v) [1] ilhak ederek (kälü) denir. Eğer emrin ahırı her hangi hareketle mütaharrik ise, zammeli (y) ve ondan sonra (v) harfi ilhak edilir. Ms:- yıkayarak- mukabilinde (yuyu), -yiyerek- yerinde (yäyü), -ağlayarak- mukabilinde (ağlayu) ve -yürüyerek- manasında (yüriyü) denir.

3) Hallerden her birine kıyası ve muttarit olarak sakin (b) ilhak etmek caizdir. (B) ilhak edildikte bundan evvelki harfin nasıl talaffûz olunacağını bilmek için ondan evvelki harfe bakılır. Eğer zammeli ise (b) harfinden evvelki harf de zammeli kılınır. Ms: (sorup) gibi. Eğer fethalı veya kesreli ise (b) harfinden evvelki harf de keserli olur Ms: (kälip), (kirip) gibi. Eğer (لا) nın elfinden başka harf olduğu halde sakin ise sükûnu üzerine kalır. Ms: - darılarak - manasında olan (yäkirip) gibi [2]. Ahırında (لا) olan fiillerde ise (لا) nın elifi (y) harfine kalpedilir ve (y) zammeli kılınır. Ms: (sözläyüp) (ağlayup) gibi. (لا) nın elfini hazfederek (sözläp) ve (ağlap) demek de caizdir.

4) Halin ahırına ilâve edilen bu (b) harfine bazan sakin (n) ilhak edilir. O zaman (b) harfi fethalı olur. Ms: (külübän), ve (kiribän) gibi. Bu (n) harfi halde mübalega manasını ifade eder. Bunu ilâve etmekle hal kelimesi tekrar edilmiş gibi olur. Ms: (külü külü) gibi tekrar edilmek suretile de hali te'kit etmek caizdir.

5) Halin sahibi ister müfret ister cem olsun, hal daima müfret olur cem olmaz. Bundan dolayıdır ki (kälülär), (soralar) ve (käliplär) demek caiz değildir.

6) Hal kelimesinin müştak olması ve mütahavvıl manaya delâlet etmesi şarttır. [Yani halde iştikak ve intikal şarttır]. Bundan dolayı -Sencer esmer olarak geldi- cümlesi mukabilinde (S.käldi buğday änlü buluban) denir. -Sencer uzun olarak geldi- yerinde (käldi uzun buluban) denir. Tahlile göre (buğday) -bugünkü manasında- (än)-renk-, (lü)-li-ve (bluban) -olarak- demektir.

---

[1] Yani (u) ve yahut (ü)

[2] Metinin bu kısmı anlaşılmadı. Mukayese et Metin S. 1379. Büyük ihtimalle ibarede eksiklik vardır. Metinde (y) nin elfinden gayri harf olduğu halde sakin ise, deniliyor. Burada sakin ne olduğu belli değildir. (B) harfinin makablinin makablimi? Halbuki (yekrip) de o harf

- Sencer uzun boylu olarak geldi - yerinde (S. käldi uzun bulubam); -gülerek geldi-mukabilinde (käldı külä), (külübän), (külüp); ve-ağlayarak geldi mukabilinde (ağlayu), (ağlayuban) ve (ağlayup); -bu ayaqta olduğu halde Sencerdir-yerine (bu Sänçärtür turuban) yahut (turup) ve yahut (turu) denir. (Turmış) demek de caizdir. Lâkin bu takdirde haber olur ve halden çıkar.

7) Zarfı hal yaparak-Sencer evde vuruldu-yerine (Sänçär uruldı ävdä),-önünde vuruldu-mukabilinde (alnında) denir. Keza-Sencer geldi halbuki gün döğmamış idi-cümlesine mukabil (S. käldi kün doğmamışiydi) denir. -Yüzü kırmızı olduğu halde Sencer geldi-yerine (S. käldi yüzü qızıl buluban) denilir. Bununla beraber hal manasını irade ederek yalnız (yüzi qızıl) demekle iktifa etmek caiz olduğu gibi (qızarmış yüzlü) demek de caizdir.

8) (Qızarmış) kelimesinin aslı (l) ile (qızıl) olduğu halde bu kelime (ra) ile söylenir. Çünkü (qızıl) kelimesinden fiil iştikak edilecek olursa (l) harfi (ra) ya kalpedilerek (qızardı) denir. Renge delâlet eden diğer fiilerde de böyledir. Ms: (sarğardı), (ağardı), (qarardı), (kökärdi), (yaşardı) ve (bozardı) denilir. (Ağardı) kelimesinde (q) dahi (ğ) kalpedilir.

9) Eğer hal olarak vaki olan cümle-i ismiyye menfi ise, o takdirde, - Sencer geldi halbuki gün doğmamış idi-gibi cümlelerde (S. käldı kün doğmamışiydi), (kun doğmaduqiydi), (yüzi qızarmamışiydi) ve (qızarmaduqiydi) denir.-Sencer gülerek keldi-yerine (S. käldi külär),- babası güldüğü halde Sencer geldi-mukabilinde (S. käldi atası külär) denir. -Sencer geldi velhal güldi-cümlesine mukabil (S. käldi küldi), -velhal ağladı-yerine (käldi ağladı), velhal babası ağladı-mukabilinde (atası ağladı),-Sencer gülmiyerek geldi-yerine (S. käldi külmäs)ve-velhal gülmedi-mukabilinde (S. käldi külmädi) denilmektedir.

10) (S. käldi külä) cümlesinden menfi hal teşkil etmek istenildikte (S. käldi külmädin) yahut (külmäyin) denir. (Atını mindim äyärläp) cümlesinde (atnı mindim äyärlämädin) ve (äyärlämäyin) denir. (Y) ile (mäyin) lâfzı Kıpçak lûgatıdır.

11) Eğer hal mef'ule teallûk ederse, - ekmek yiyerek geldi - ve - ata binerek geldi- gibi cümlelerde(ätmäk yiyü)ve(at binü) denir. (Binibän), (binip) ve (yiyibän), (yiyip) demek de caizdir.

Hal ister cümle, müfret, zarf, mecrur, müsbet, menfi olsun, yalnız fiile takdim edilerek söylenmesi en fasihdir. Fiil ile isimin her ikisine takdimi caizdir.

12) Yukardaki misallerde olduğu veçhile ma'rife isimler zul-hal

---

(k) olup sakin değildir. Sonra metinde "sükûnu üzere kalır.. denilir. Sükûnu üzere kalan nedir? Halbuki misalde (b) den mâda sakin harf yoktur.

olduğu gibi nekire isimler de zul-hal olurlar. Ms: (är käldi külä) denir. Burada (külübän) ve (külüp) demek de kabildir.

13) Zul-hal ism-i mevsul ise, hal hiç bir zaman ona takaddüm etmez [1]. - Vuran kimse gülerek geldi - mukabilinde (urğan käldi külä), (külä käldi urğan) ve (käldi külä urğan) demek caiz olduğu halde (külä urğan käldi) demek caiz değildir.

14) Eğer zul-hal olan ism-i mevsul (ol kim) lâfzı ise - ol kim vurdu gülerek geldi- yerine (ol kim urdı külä käldi) denir. (Käldi külä ol kim urdı). (külä käldi ol kim urdı) demek de caizdir. Mevsul ile sılası beynini ne hal ve ne de fiil ile fasletmek caiz değildir. - Evde olan gülerek geldi - mukabilinde (ävdäki külä käldi), (käldi külä ävdäki) ve (külä käldi ävdäki) denir.

LX. MEF'UL BİH

§ 83. Mef'ul bih ya ism-i zahir ve yahut zamir olur. İsm-i zahir olduğu takdirde - balık yidim - gibi terkiplerde (balıqnı yädüm) denir. Burada (nı) mef'ul bih sarih alâmetidir.

Arapçada iki mef'ule tecavüz eden fiiller bu lisanda birine (ni) ve diğerine (ğa) yahut (kä) ile tecavüz eder. Ms: (Sançarğa birdüm) denir. Arapçada mef'ul evvel adedilen birinci mef'ule (ğa) ve arapçada ikinci mef'ul adedilen ikincisine ise mef'ul bih sarihde asıl olduğu üzere (ni) ilhak edilir ki, aksi caiz degildir. Ms: -Senceri çıkmış zannettim- yerinde (Sänçärni çıqmış sağandum) denir ki birinci mef'ule (ni) alâmeti dahil olur. İkincisi ise alâmetten tecrit edilir, ve ne (ni) ve ne de (ğa) alâmetlerinden hiç biri ilhak edilmez.

Mef'ulün ahır harfi ince ise(ğa)yerine (kä) gelir. Ms: (bäykä tonı birdüm)denir. Eğer fiil arapçada mef'ul ileyhe teaddi eden fiillerden ise, ince yahut kalın olduklarına göre, Türkler bu gibi fiillerin mef'ullerine (ğa) yahut (kä) ilhak ederler. (Sançarğa baqtım), (bäykä bärdüm) gibi [2].

Mef'ulun takdimi daha fasih ve daha çok vaki ise de, mezkûr misallerin her birinde mef'ulü tehir de caizdir.

Eğer mef'ul bih ism-i zamir ise - beni vurdu - gibi cümlelerde (urdı mäni) denir. Bu cümle asılda (urdı männi) olup ayni cinsden olan iki harf bir arada toplandığından evvelki (n) harfi hazfedildi. Evvelki (n) harfinin hazfedildiğini dememize sebep ikinci (n) in (y) ile beraber mef'uliyyet manasını ifade için getirilmiş olmasıdır. -Bizi vurdu- mukabilinde (urdı bizni) denir. -Seni vurdu- yerine ise (urdı säni) kullanılır.

---

[1] Misallerden anlaşıldığı veçhile fiilden ayrılarak yalnız hal takaddüm etmez demektir.

[2] Metinde (Sençerni kördüm) diye bir misal vardır. Lâkin mahallinde değildir. Hata olsa gerektir.

Seni zamiri de asılda (sänni) olup (männi) zamirinde olduğu gibi tahfif edilmiştir. -Sizi vurdu- mukabilin de (urdı sizni), -onu vurdu- yerine (urdı anı) ve -onları vurdu- mukabilinde (urdı anlarnı) denilir. Türklerin istimalinde bu zamirler zamir münfasıl olduklarından, mezkûr misallerdeki mef'ullerden her birini fiillerine takdim ederek söylemek de caizdir.

Fail ve mef'ulün her ikisi zamir iseler -onu yidim- yerine (yädüm anı), -onu verdim- mukabilinde(birdüm anı) ve-Sencere elbiseyi verdim- yerinde (S. birdüm tonı anğa) denilir .

Eğer meful ism-i istifham ise -kimi vurdn-? mukabilinde (kimni urdun) denir. Ancak ism-i istifhamı takdim ile söyledikleri mesmudır.

Eğer mef'ul ism-i şart ise -kimi vurursan vururum- yerinde (kimni ursan urğamän) denir. İsm-i şart olğandan dolayı bu surette de mef'ul bihi takdim vaciptir .

Eğer mef'ul bih ism-i mevsul ise -yanında vurduğum adamı gördüm- yerine (ol kim urdum sänin qatında kördüm) denir. Burada (ol)= o, (kim) = kimse demektir . (Ol) ile (kim) ikisi birlikte mevsul [o kimse ki] manasını ifade ederler. (Urdum) = fiil-i fail, (sänin qatında) = senin yanında manasında olup zarftır . Mef'ul bihe envaî kelamdan ancak fiil, ism-i fail, ism-i mef'ul, mastar taallûk eder. Diğerleri mef'ul bihe taallûk etmez .

LXI. İSM-İ FAİLİN FAİL VE MEF'ULE TALLÛKU

§ 84 1) İsm-i failin zahir olan faile yahut mef'ul bihe taallûku suretinde -Sencer Sonkuru yarın vurucudur- yerine (S. urdaçıdur Sonkurnı) denir. Faka (S. Sonqurnı urdaçıdur) , (urdaçıdur S. Sonqurnı) ve (urdaçıdur Sonqurnı S.) terkiplerini de söylemek caizdir . Ahırında (mış) bulunan mazi için olan ism-i fail dahi müstakbel için olan ism-i fail gibi mef'ul bihe taallûk eder. Ve onda da yukarıda zikredilen terkiplerin cümlesi caiz olduğu gibi bunların her birine de (tur) ile beraber (mıştur) lâfzının ilhakı de caizdir .

2) İki mef'ule teaddi eden ism-i faillerde (S. birdäçidür Sonqurğa tonnı) denir. Bunda da yukarıda zikredilen terkipler suretinde takdim ve tehir caizdir. -Sencer Sonkuru kaim zenecidir ileride- mukabilinde (S.sağandaçıdur Sonqurnı uru turmış) yahut (turmış) denir.

Mübalegalı ism-i failde ise (S.urağandur Sonqurnı) denir. İsm-i failde zikredilen tetkiplerin her biri burada da caizdir.

3) İsm-i fail zahir olan faile taallûk ettikte -Sencer babası kaimdir- mukabilinde (S. atası turmış) denir.- Bu gibi kimse yüzü güzeldir- gibi sıfatlarda (bu yüzi körkülüdür), (közi sürmälüdür) ve (burnı

uzundur) denir. (Uzun) ile (sürmälü) gibi sıfatlar beyninde fark şundan ibarettir: (uzun) asıl vaz'ında sıfattır. (Sürma) ise isim olup asıl vaz'ında sıfat olmadığından ancak -sahip- manasına olan (lü) lâfzını ilhak ederek sıfat yapılır. (Körk) de böyledir. Bunun asıl manası -güzellik-demek olup asılda vasıf değildir. Buna da(lü) lâfzını ilhâk ederek vasıf yapmışlardır. Şu halde Türkçedeki (lü) arapçada (ذومال),(ذوذهب) terkiplerindeki (ذو) gibi ism-i cinsden vasıf teşkil etmek için alettir. Binaen aleyh arapçada (ذوطويل) denilmediği gibi Türkçede de (uzunlu) denmez. Hakikaten sıfat olan -güzel- ise (حسن) kelimesinin müradifi olan (kökçäkdür)dir. Fakat bu kelime -tehannün ve şafkat- manalarını ifade ederek ancak küçüklerin güzelliğinde mustameldir·

LXII. İSM-İ MEF'ULÜN MEFUL BİHE TAALLÛKU (TA'DİYESİ)

§85.- Kulu vurulmuş bir adamı gördüm-yerine(bir ärni kördüm urulmuş qulı) denir. Fakat (kördüm bir ärni urulmış qulı)demek de caizdir. Burada sıfatın mevsufe takaddümü caiz değildir. Binaen aleyh (urulmış qulı bir ärni kördüm) demek caiz olmadığı gibi (bir ärni urulmış qulı kördüm) demek de caiz değildir. Belki fiil ya evvelki misalde olduğu gibi ortada zikredilir yahut yalnız mef'ul bihe takaddüm eder, sonra mevsuf ve daha sonra sıfat kaydedilir. -Babasına pare verilmiş bir adamı gördüm- mukabilinde yukardaki terkipler tarzında (bir ärni kördüm birilmiş atasına bir aqça) denir.

LXIII. MASTARIN MEF'UL BİHE TAALLÛKU (TA'DİYESİ)

§ 86. Mastarın mef'ul bihe ta'diyesi suretinde -Sencerin Sonkuru vurması şiddetlidir- mukabilinde (S. urmaqlığı) yahut (urmaq Sonqurnı qatıdur) denir. Fakat (Sonqurnı S. urmaqı qatıdur) ve (S. urmaqı Sonqurnı qatıdur) terkipleri de caizdir. Türkçede arapçanın hilafına olarak, mef'uliyet alâmeti zahir olduğundan, ister faille birlikte isterse yalınz olsun mef'ul mastara takaddüm edebilir.

-Sencerin Sonkuru vurmasından hoşlandım- mukabilinde (sävdim S. urmaqnı Sonqurnı) denir. Fakat (S. urmaqnı Sonqurnı sävdim) ve (S. urmaqnı sävdim Sonqurnı) terkiplerinin istimali de caizdir. (S. sävdim urmaqnı Sonqurnı) ve (Sonqurnı sävdim S. urmaqnı) terkipleri ise caiz değildir.

LXIV. MEF'UL LEH

§ 87. -Seni sevdiğimden geldim- yerine (säni sävmäkimdän käldim) denir. Fiili tehir etmek caiz olduğu gibi takdimi de kabildir. Bu hususta illet ile fiilin her ikisi ayni failden yahut ikisi iki failden olma-

nın ehemiyeti yoktur. Her ikisi ayni failden olanın misali zikredildi. İkisi iki failden olanın misali ise-Sencerin şerden korkmasından dolayı sana geldim- yerine (käldüm sağa S. yamandan qorqmaqından) denir.

Şimdiye kadar söylenilen fiil ile illet yekdiğerine zamanen mukarin olan mef'ul leh hakkındadır. Eğer fiil illete mukarin olmazsa -cenete girmekliğim için iman ettim -yerine(kirtündüm kirmääküm üçün uçmaqqa) denir. Burada (kirtündüm) = iman ettim, inandım manasındadır, (kirmä küm) = bu günkü manasında, (üçün) = harf ta'lildir, (uçmaqqa) kelimesinden - (uçmaq) = cennettir. (Uçmaq) kelimesindeki (q) harfine idgam olnan ikinci (q) ise mef'ul alâmetidir.

(Ni) harfi mef'ul bih sarihi iş'ar eder. (Qa) ile (ğa) ise gaye manasını müş'ir mef'ullere [mef'ul ileyhlere] dahil olurlar. Bundan dolayı (aqçanı birdüm Saçarğa) denir. Zira hakikaten verilen şey dirhem (akça) olup, Sencer ise kendisine pare def'olan kimsedir. Arapçada bunun naziri dirhemi Zeyde def'ettim yerinde istimal edilen (دفعت الدرهم الى زيد) terkibidir ki burada (ğa) yahut (kä) manasını ifade eden(الى) yi hazfederek (ادفعت الدرهم زيدا) demek caiz değildir[1].

Ta'lil manasını ifade için (kim) lâfzı da istimal edilir. Ms: - seni çağırdım ki yemek yiyesin - mukabilinde (ündädim säni kim aş yäkäsän) denir. Ta'lil harfi, ismin yanında olarak söylenmiş bu terkip en fasihdir. Fiilin yanında olarak (kim yäkäsän aş) demek de caizdir. Keza bu terkiplerin evvelinde (ündädim säni) yerine (säni ündädim) demek de kabildir.

LXV. MEF'UL MA'

§ 88. Mef'ul ma' -direk ile oturdum- yerine (olturdum diräk bilä) cümlesindeki (diräk bilä) gibidir. Burada (bilä) -ile- demektir. Bab-ı mahsusunda zikredildiği veçhile (من سبب) ye müradif olan (dan) harfinden başka istimal olunmadığı gibi mef'ul ma' da, (ile) ye müradif olan (bilä) kelimesi tasrih edilmeksizin, istimal edilmez. Burada fiili takdim ve tehir caizdir.

LXVI. MÜSTESNA BAHSİ

§ 89. -İnsanlar kalkdılar ancak Sencer-yerinde(kişilär turdular maqar S.) denir. (Maqar S.) istisnasıni ne (turdılar) ve ne de (kişilär) üzerine takdim caiz değildir. İstisna-i müferr'ada ise -kalkmadı ancak Sencer- mukabilinde (turmadı maqar S.) denir. -Kalkmaz ancak Sencer- yerinde (turmağay maqar S.) denilmektedir.- Yemedim ancak ekmek- mu-

[1] Bu tanzire bakılınca (n) nın hazfi caiz olup (ğa) ise gayri kabil hazfdir.

kabilinde (yämädüm maqar ätmäk) denir. Fakat (ätmäkni) demek de caizdir.

Yukarıda misallerini gösterdiğimiz veçhile, istisnalar, muttasıl ve müferra' oldukları gibi (kişilärni kördüm maqar at) terkibinde olduğu gibi münkati' de olurlar.

İstisnayı fiil ile (مستثنا) beynine idhal ederek (kişilär maqar S. turdılar) demek caiz değildir.

§ 90. -Gayır- kelimesine müradif olan (özkä) ve (ayruq) kelimelerile de istisna edilir. Ms: (kişilär turdılar Sänçärdän özkä) ve (Sänçärdän ayruq) denir. (S. özkä) ve (S. ayruq) istisnalarını yalnız fiil ve yahut yalnız (مستثنا) üzerine takdim caiz olduğu gibi fiil (فرع) üzerine de takdimi kabildir.

(Özkä) ve (ayruq) kelimeleri istisna-i münkati' de de edat istisna olarak istimal olunur. Ms: (kişiläri kördüm attan özkä) yahut (attan ayruq) denir. (Attan) kelimesi asılda (atdan) olup (d) harfi (ط) ye kalpedilerek evvelkisine idgam olunmuştur.

İstisna-i muttasılda olduğu gibi istisna-i münkati'de de müstesnayi takdim caizdir. Eğer cümle-i ismiyyeden istisna edilirse -insanlar kardeşlerindir ancak Sencer-yerinde (kişilär qarandaşlarındur maqar S.) denir. Yukardaki çümlelerde takdim edildiği gibi burada (maqar S.) istisnasını takdim etmek caiz değildir. Eğer isim olan (özkä) ve(ayruq) kelimelerile istisna edilecek olursa (Sänçärdän özka) ve (Sänçärdän ayruq) denir. Bu takdirde cümle-i fiiliyyede zikrettigimiz gibi hem takdim ve hem de tehir caizdir.

LXVII. TEMYİZ

§ 91. Türkçede fail yahut mef'ulden menkul temyiz yoktur. Türkler arapçada temyiz şekline konulmuş fail ve mef'ulleri olduğu gibi aslı üzerine ityan ederler. Ms: -Sencerin gönülü hoşoldu- mukabilinde (könli yaqşı boldı) denir. Burada (könli) = gönülü, (yaqşı) = hoş, iyi, ve (boldı) = oldu . -Yere ağaç diktim- yerinde aslı üzerine (diktim ağaç yärdä) denir .

§ 92. Gayr-i menkul temyizler ise sayı, ölçak, tartı ve arşın gibi mıktarların cinsini beyan eden kelimelerdir . Sayının temyizinde -üç adam geldi- mukabilinde (üçär käldi) denir. Asılda (üç + är) dir. (Üç) -adet- ve (är) -adam- manasına olup adedin temyizidir. Temyiz ancak müfret olarak söylenir. -Bir adam- mukabilinde (birär), -iki adam- yerinde (iki är) denir. Ona kadar böyle gider. -On bir adam geldi- demek istenirse (on birär käldi), (on iki är käldi), (on üçär) denir, on dokuza kadar . -Yirmi- de -(yikirmiyär), (ikirmibirär), (ikirmiyiki är)

denir. -Otuzda- (otuzär) aslı itibarıyla (otuz är) denir, yüze kadar. -Yüzde- (yüzär käldi), (ikiyüzär), (üçyüzär), (dört yüz är) denir, bine kadar. -Binde- (min är), (iki min är), (on min är) denir. Yukar da zikredildiği veçhile, her hangi adet olursa olsun temyizi ancak müfret olur. Müfret adetlerden ism-i fail bina etmek istenilirse (ilkinçi), (ikinçi), (üçünçi), (dördünçi), (bäşinçi), (altınçı), (yädinçi), (säksinçi), (toqsınçı) ve (onınçı) denir. Mürekkep adetlerde de böyledir. Ms: (on birinçi) ve (on ikinçi) gibi ki -yirmiye- kadar böyledir. -Yirmi- de, her ne kadar arapçada söylenilmiyorsa da, (yikirminçi) denildiği gibi bundan sonraki her on başında [1] da -yüze-kadar böyle denir. -Yüz- de ise (yüzinçi) denir. Yüzün fazılasında (otesinde) ise ism-i fail sigasıyla söyledikleri işitilmemiştir. Keza Türkçede ma'dûl ism-i adetlerde işitilmemiştir. Ma'dûl adetle ifade edilen manayi ifade etmek isterlerse, sonuna bir (n) ilâve ederek asıl adedi tekrar ederler. Ms: (birin birin), (ikin ikin) derler -ona- kadar. -On- da ise (onın onın) derler.

Esma-i a'date de içtima alâmetinin keyfiyet ilhaki mes'elesi huruf ziyade bahsinde zikredildiğinden burada tekrarına luzum kalmamıştır [2].

Mekilatta (ölçekle ölçülen şeyde) ise -önümde bir erdep buğday var- mukabilinde (bir irdäp buğday bar qatımda) denir. Tartılan şeyde de -önümde bir batman zeytun yağı var- yerine (bir batman yağbar qatımda) denir. Arşınla ölçülen şeyde ise -önümde bir arşın kumaş var- mukabilinde (bir qarı ton bar qatımda) denir. Keza -önümde bir karış yer var- mukabilinde (bir qarış yär bar qatımda) denilmektedir. Bunların hiç birinde temyizin mümeyyize takdim etmesi caiz değildir. Sonradan temyizi zikretmek şartile temyizin müradifini takdim etmek kabildir. Ms: (är üçär käldi) denir ki mana itibarıyla -adamlardan üç adam geldi- demektir.

LXVIII. TENAZÜ'

§ 93. Bazı kere iki veya daha ziyade fiil bir isme veya daha ziyadeye teveccüh eder. Ms: -Senceri vurdum, şitem ettim, sançtım- mukabilinde (urdum, sökdüm, sançtum Sänçärni) denir. Mef'ul olan (Sänçärni) kelimesini fiillerin cümlesine takdim yahut cümlesinden tehir caiz olduğu gibi, fiillerden her hangi biriyle diğerinin arasında zikretmek de kabildir.

LXIX. İZAFET

§ 94. İzafet hem harf ve hem de harfsız olur. İzafet harfleri: 1-(dän),

[1] -On başı- tabiri tahtinde (on), (yirmi), (otuz), (kırk) ve daha gibi adetler kastedilmiştir.

[2] Huruf ziyade bahsine müraceat.

2-(ğan), 3-(dä), 4-(daqın), 5-(bilä) dir. Türkçede teşbih harfi yoktur. Eğer teşbih manasını ifade etmek isterlerse (kibi) ve (däki) gibi isimlerle yahut da (oqşar) gibi fiille ifade ederler. (Oqşar) kelimesi aslında (q) la dır. Türkçe fasih konuşamayan kimseler (q) harfini (x) ye kalp-ederler. (Oqşar) fiilinden mazi sigası (oqşadı) olup -benzedi- manasındadır.

§ 95. Yemin için istimal edilen harf (üçün) [1] dir. Arapçada (على) harfile ifade edilen -üzerinde- manası (üstündä) kelimesile ifade edilir. Ms: -Sencer beygir üzerindedir- mukabilinde (at üstündädür S.) denir.

§ 96. Harf-i izafetin yedincisi -mülk- manasını ifade eden (nin) dir. Ms: (sän kimninsän), (bu Sänçärnindür) denir. Türkmencede ise evvelki (n) harfi hazfedilerek yalnız (k) heyşumiyye ile (Sänçäriŋdür) denilmektedir.

Sekizincisi (bärü) lâfzıdır. -Zaman- manasını ifade etmek için istimal edilir. Bir fiilin imtidadını yahut iptidasını gösterir. Ms: (dünä kündän bärü körmädüm) denir. Burada (dünä) = dün, (kün) = gün, (dän bärü) -malûm-, ve (körmädüm) = görmedim.

Keza (dän barü) manasında (ğalı) lâfzı istimal edilir. Ms: (män barğalı), (män turğalı) denilir.

§ 97. Keza harf-i izafet cümlesinden (dän), (dä) ve (daqın) lâfızları vardır. Ms: (ävdän käldüm), (ävdä idüm) (ävkädaqın yüridim) denir. Burada (äv)-bugünkü manasında-(kä) ila (ğa) ise evvelkisi ince, ikincisi kalın kelimenin sonuna lahik olup, arapçadaki (الى) manasını ifade ederler. Lâkin sonlarına (daqın) kelimesi ilâve edilmek suretile istimal olunur. Ms: -Mekkeye kadar yürüdüm- yerine (Mäkkäkädaqın yüridim) denir. -Bu taraftan o tarafa kadar yer senindir- mukabilinde (bu uçdan bu (?) uçğadaqınça yir sänindür) denilmektedir. İki (n) harfinden biri hazfedilerek (sänindür) [2] denir. Bazan (daqınça) terkibinden (ça) yı hazfederler.

-Ava çıktım- yerine (avğa çıqtum)denir.

(Ğa) harfi yukarıki misallerde gösterdiğimiz veçhile (الى) manasına olduğu gibi (علت) manasını ifade eden (için) yerinede de istimal edilir. Ms: (Sançarğa turdum) denir ki bunun yerinde (S. üçün turdum) da denir.

§ 98. (Daqın) kelimesi-vasıl oldu, irişti-manasına olan (däkdi) kelimesinden müştaktır. -Kalemle yazdım- mukabilinde (qaläm bilä yaz-

---

[1] Nushalarda yalnış olarak (üçen) yazılmıştır.

[2] Nushalarda iki (n) den birisi hazfediliyor denilmektedir. Halbuki iki (n) den birini hazfettikten sonra (sendür) olur. Bu takdirde kelime (sennindür) olacaktır (?). Aksi takdirde hiç mabir na anlaşılmayor.

dum) yahut (bitidim) ve yahut de (çizdim) denir. -Sencer ile geldim- mukabilinde (S. bilä käldüm) denir. İşte Türkçede huruf izafet yukarda zikredilenlerden ibaret olup bunlar, arapçadaki harf cerlerin hilafına olarak misallerde görüldüğü veçhile kelimenin sonuna lahik olurlar.

§99. Bu harfler ism-i zahirlere lahik oldukları gibi ism-i zahirlere de dahil olurlar. İsm-i zahire girmeleri keyfiyeti yukarda misallerle gösterilmiştir. İsm-i zamire ise duhulleri şöyledir: -benden ve ilahare-yerine (mändän), (bizdän), (sändän), (sizdän), (andan), (anlardan) denir. -Benimle ve ilahara - mukabilinde de (mänimbilä), (bizinbilä), (säninbilä), (sizinbilä), (anınbilä), (anlarınbilä) denilmektedir.

§100. -İle-manasına olan (bilä) zarf kabilinden olup kendisine (dä) harfi dahil olmaz. -Yanında- manasına olan (qatı) ise buna muhaliftir. Ms: (qatında) şeklinde istimal edilir.

LXX. ANT

§ 101. Türkler yemin ederlerse -yemin ettim gitmiyeceğim-mukabilinde, istikbal için olduğu takdirde, (antiştim barmağamän), nefi hal için (barmasmän), mazi için ise -varmadım- yerine (barmadım) derler.

(Üçün) kelimesi ta'lil için olmakla beraber, istikbalde bir şeyi yapıp yapmamak hususunda yeminde de istimal olunur. Ms: (S. başı üçün), (S. közi üçün), (S. çanı üçün) denir. Bunlardan herbirini yemin mevkiinde istimal ederler. Yapacağım yahut yapmıyacağım diye yemin edilen şey (مقسم علیه) ister menfi isterse müsbet olsun bu yeminlerden sonra zikredilir. Ms: (S. közi üçün Sonqur bardaçıdur) denir. (مقسم علیه) i (قسم)e takdim ederek (Sonqur bardaçıdur S. közi üçün) demek de kabildir.

Kayıt: [Beylik] kendi kitabında deyorki: Bizim memleketimizde bu yeminlerden hiç birini istimal etmezler. Her hangi birimiz yemin edecek olursa, Kıpt hisabında yetmiş aktında bükdüğü gibi, şehadet parmağını tırnağına bitişmiyecek surette büker ve bu ant filan işi yapmadım, yahut yapmam der. Bu suretle yalan yere yemin etmediği gibi yeminden sonra da yemini bozan olmaz. Bu yeminin manası -eğer yeminde yalan söyleyorsam bunun gibi kanbur olayım- demektir.

LXXI. HARFSIZ İZAFET

(Hakiki izafet)

§ 102. Türkçede müzaf ileyh müzafe takaddüm eder. -Sencerin kulu kalktı- mukabilinde (S. qulı turdı) denir. (Turdı) fiilini takdim ederek söylemek de caizdir. İzafetin bir kısmı ma'rife bahsinde zikredildi.

Müzaf ileyh ism-i istifham olduğu takdirde -kimin kulusun- yerinde

(kimnin qulısan) denir. -Kimin kulunu vursan ben de onu vururum- mukabilinde (kimnin kulıŋ ursan urğamän) denir. Burada (sa) edat-ı şarttır, (ŋ) muhatap zamiridir. (Ursan) fiili asılda (urursan) dir, zira fiil-i müzari (urur) dır. Tahfif için iki (r) in biri hazfedilmiştir. -Evdekinin külesi kaimdir- mukabilinde (ävdäkinin qulı turmışdur), -gördüğümün külesi kaimdir- yerine (körkänimnin qulı turmışdur), (ol kim kördüm anı qulı turmışdur) denir.

§ 103. Arapçada lâfzen ve manen yahut ancak manen izafet edilen lâfızlar (ba'z)ile (كل) dir. -Ba'z- kelimesinin Türkçe müradifi (birança) dır. Bu kelime -yalnız- manasına olan (bir) kelimesile -o kadar, onun misli- manasına olan (ança) dan terkip edilerek -ba'z- manasını ifade için istimal olunmuştur. -Bir kaç balık yidim- yerinde (yidüm balıqnın bir näçäsin) denir. (S) harfi, isim sonu mütaharrik olduğu zaman, gaip ism-i zahire izafet edildiğinin alâmetidir. (N)ise mef'ulliyyet alâmetidir.

(كل) lâfzının Türkçede müradifi (täymä) ile (barça) dır. Bunlar ya nekireye ve yahut ma'rifeye müzaf olurlar. Nekireye izafet edilmek istenirse - her balığı yeme - yerine (täymä balıqnı yämä), - balıkın bütünüsünü yeme - mukabilinde (balıqnı barçasın yämä) denir. Yani (täymä) umûm efrat için, (barça) ise umûm şümûl için istimal edilir. Bunların mevzi' istimallerinde bu fark nazar-ı itibara alınmamalıdır.

(Täymä) Kıpçak lûgati olup bunun Türkmence müradifi (däkmä) dir. - Her adama bir dirhem [akça] verdim - mukabilinde (däkmä bir ärkä bir aqça birdim) denir. (Ärkä) kelimesine lahik olan (kä) mef'uliyyet alâmetidir. (Däkmä) lâfzı kendinden sonra gelen (bir) ve (är) kelimelerile terkip edildiğinden mef'ul alâmeti bu mürekkebin hey'et mecmuasının sonuna ilhak edildi.

- Hepsini aldım - yerine (barçasını aldım) denir. (Barçasını) kelimesi -hepsini, cümlesini- demek olup (s)ise izafet ve (n) de mef'uliyyet alâmetidir.

§ 104. Zamire izafet edilmek istenirse, zamir mütekellime izafet edildikte (qulum turdı), (qulumnı urdum), (qulumuz turdı), (qulumuznı urduq) denir. Muhatap zamirine izafet edildikte (qulun turdı), (qulunuznı urdunuz) denilir. Gaip zamirine izafet edildikte (qulı turdı), (qulunı urdum) ve (qulları turdılar) denilmektedir.

(Lar) harfi müfrede ilâve edilir. (Lar) dahil olan kelime (Sänçärnin qulları turmışlardur) cumlesinde olduğu veçhile, müfrede izafet edilip (lar) ın (r) harfi kesreli kılındıktan sonra, müzafın cemolduğuna delâlet ettiği gibi (Sänçärlärnin qulları turmışlardur) gibi misallerde, müzaf ileyhin cemolunduğuna delâlet eder. Bunlar makam karinesile malûm olur.

LXXII. TEVABİ'

(Sıfat)

§ 105. 1) Sıfat müfret olduğu takdirde mevsufa takaddüm eder. Ms: - akil bir adam gördüm - yerinde (kördüm bir uslu är), - kalkmış bir adam - mukabilinde (bir turmış är), - iki akil adam - yerine (iki uslu är kördüm) denir. Türkler sıfatı tesniye etmekle iktifa ederler. Tekrar mevsufu tesniye etmezler.

- Akil adamlar gördüm - yerine (uslu äränlär....) derler. (Äränlär) asılda (ärlär) olup (n) harfı ziyade edilmiştir. (At) kelimesinin ceminde ancak (atlar) ve (qul)un cemisinde de ancak (qullar) denildiği halde bu kelimeye (n) harfi ziyade edilmesinin sebebi ileride zikredilecektir.

2) Sıfatı tesniye yapmakla mevsufu tesniye yapmaktan istiğna ettikleri gibi mevsufu cemetmekle de sıfatını cemetmekten istiğna etmişler. Eğer mevsuf zikredilmiyip yalnız sıfat zikredilirse o takdirde cem alâmeti sıfata lahik olur. Ms: (uslular kördüm) denir. Bazan (äran) ıtlak olunur da cem manası kastedilir. Ms: (anlar äran uslulardur) denir.

- Ayakta iki adam gördüm - yerine (iki turmış är kördüm), - kalkmış adamlar gördüm - mukabilinde (turmış äränlär kördüm) denilmektedir. Yukarıda da zikredildiği veçhile mevsufu cem kılmakla sıfatı cemetmekten istiğna edilmiştir. Sıfat ancak mevsufu mahzuf olduğu zaman ya haber olarak istimal olunduğu zaman cemedilir. Ms: (kişilär turmışlar) denir. Eğer mecrur olan kelime nekireye sıfat olursa, Ms: - Türkden bir adam yanına girdim - demek lâzım gelirse (kirdim bir är qatına Türktän) denir. (Qatına) kelimesinin aslı (qatınğa)dır. Aslı üzere istimal etmek de caizdir. (Tän)=den. demektir.

3) Eğer zarflardan her hangisi nekireye sıfat olarak vaki olursa, Ms: - senin indinde olan adam yanına girdim - demek istenirse (kirdim bir är qatınğa) denir [1]. - Emir yanına girdim - demek lâzım gelirse (qatınğa) lâfzı zikredilmeden (kirdim bäykä) denir. Türkçede bu cümlede (qatınğa) kelimesi mahzuf olarak istimal edilir.

4) Eğer cümle-i fiiliyye sıfat olarak vaki olursa - sevdiğim bir er kalktı-yerine (turdı bir är kim sävdüm anı) denir. (Kim) lâfzı bu gibi mahallerde sıfat olan cümleyi makablindeki mevsufa rapteder. -Kalktı bir adam ki severim onu - mukablinde (turdı bir är ki sävär män anı) denilir.

5) Cümle-i ismiyye sıfat olarak vaki olursa - pederi gidici olan adam kalktı - yerine (turdı bir er kim atası kitmiştür) denir ki (kim) lâfzı burada da sıfat olan cümleyi mevsufa raptetmiştir.

---

[1] Metinde عندك kelimesi fazladır zannındayım. Mukayese et metin S. 14812.

6) Eğer cümle-i şartiyye sıfat olarak vaki olursa -bir adam kalktı ki görürsün seversin-yerine(turdı bir är kim körärsän sävkäsän) denir,ki (kim) lâfzı burada sıfat olan cümle-i şartiyyeyi mevsufa raptetmektedir.

Cümle-i şartiyye zarf, mecrur ve diğerleri sıfat olarak vaki oldukları takdirde mevsufa takaddüm etmezler. Belki arapçada olduğu gibi bunların tehirleri vaciptir.

7) Eğer sıfat müştak yahut gayr-i müştak isim ise bu hususa dair tafsil vardır ki bir kısmı zikredilmiştir. Bir kısmı ise ma'rifelerin sıfatlanması bahsinde zikredilecektir. Eğer sıfat ta'addüt ederse, müfret olduğundan dolayı takdimi vacip olduğu mahallerde, takdim edilir. Ms: - yazıcı alim, kerim Senceri gördüm-mukabilinde (cömärt bilgä bitikçi Sänçärni kördüm) denir.

8) Ma'rife ve nekire bahsinde zikredildiği veçhile, ma'rife beş kısım olup zamir, alem, ism-i işaret, ism-i mevsul ve yahut bunlardan birine müzaf olan isimden ibarettir. Zamir başkasına sıfat olarak vaki olmadığı gibi kendisi de sıfatlanmaz. İsim ile de başkası sıfatlanmaz. İsm-i işaret, ism-i mevsul ve müzaf ise sıfat olarak vaki olurlar. Sıfat olan ism-i işaret (kördüm Sänçärni oşbu) çümlesinde vaki olan (oşbu) gibidir. Lâkin ism-i işareyi takdim ederek (oşbu Sänçärni kördüm) demek daha fasihtir. İsm-i mevsulun sıfat olarak vaki olmasına misal ise (kördüm Sänçärni ol kim turdu) cümlesinde olan (ol kim turdu) mevsuldir. Bu cümlede sıfatı mevsule takdim etmek caiz değildir. Mevsulun diğer şeklinde ise (kördüm Sänçärni kälkänni) denir ve (kördüm kälkänni Sänçärni) demek de kabildir. Lâkin evvelki cümlede (Sänçär) mevsuf (kälkänni) sıfattır. İkinci cümlede ise (Sänçär) bedel ve (kälkänni) ([illegible])dır. Keza bedel olmak üzere (kördüm ävdäki Sänçarni)[1] denir. Sıfat olmak üzere de (kördüm Sänçärni ävdäki) denir.

9) Müzafın sıfat olarak vaki olduğunun misali-kulun Senceri gördüm - yerine söylenen (kördüm qulun Sänçärni) dir. Müzaf olan kelime sıfat vaki olduğu takdirde, makbul olan tarz istimal, sıfatı takdim ederek söylemektir. -Sonkur kulu Senceri gördüm- mukabilinde (Sonqur qulunı Sänçärni kördüm) denir. Fakat (Sänçärni Sonqur qulunı kördüm) demek de kabildir. İsm-i işaretle işaret edileni (yani müşarileyhi) sıfatlamak istenirse -bu alimi gördüm- yerine (kördüm oşbu bilgäni) denir ki sıfat mevsuftan muahher zikredilir ve mef'ul alâmeti de sıfata ilhak edilir. (Oşbunı bilgäni) demek de kabildir. Lâkin bu sonuncu surette (bilgäni) kelimesi bedeliyyete muhavveldir. Evvelki surette ise muktazay terkip üzeredir ve ondan dolayı da mef'uliyyet alâmeti ancak sıfatta zahir olmuştur.

---

[1] Bu misalde (evdeki) yerine (evdekini) demek daha doğrudur.

10) Mevsulu sıfatlamak istenirse -gelen cömerti gördüm- yerinde (kördüm kälkänni cömärtni) denir. Fakat (kördüm cömärtni kälkänni) demek de caizdir.

11) Mevsulu ism-i işaretle sıfatlamak için(kördüm kälkänni oşbunı) denir.

12) Müzaf olan ismi sıfatlamak istenirse -Sonkur kardeşi Sencer kulunu gördüm - mukabilinde (S. qulunı Sonqur qarındaşı kördüm) denir. Fasih olan tabir ise (Soqur qarındaşı S. qulunı kördüm) demektir.

LXXIII. A'TF

§ 106. Türkçede arapçanın (v) atifesine müradif bir kelime yoktur. Türkler iki yahut daha ziyade ismi yekdiğerine atfetmek istedikleri zaman, bir birine raptetmeksizin isimleri sıra ile serdederler. Ms: (S. Sonqur turdular) derler. Fakat (turdular S. Sonqur) demek de caizdir. -Sencer kalktı hemen arkasından Sonkur kalktı -yahut- bir az sonra Sonkur kalktı- mukabilinde (S. turdı andan Sonqur) denir.

§ 107. (Andan) kelimesi (mühlet) ten kat'i nazar yalnız tertibe delâlet eder. Şu halde arapçada ki (ف) ve (ثم) makamında da istimal olunur. Türkçede bu harflerden her birinin hususiyyetine -ki (ف) de (بلا مهلت) ve (ثم) de ise (مع المهلت) tertipten ibarettir - delâlet edecek harf beyninde müşterek olan tertip manasına delâlet etmek için (andan) kelimesini vazetmişlerdir.

§ 108. -İnsanlar, Sencer bile, kaimdirler- mukabilinde (kişlär turmışlardur S. taqı turmışdur) denir. Türkçede (taqı) kelimesi -hatta- manasını ifade eder. Lâkin -hatta- ya müradif değildir. Hakikî manası -yine- demek olup -hatta- manasını mütazammın-dır.

§ 109. -Sencer yahut Sonkur kalktı- yerine (S. turdı ya Sonqur turdı) denilir. Umûmiyetle istimali bu şekildedir. Arapçada terdit için olan (او) harfinin Türkçede müradifi (ya) dır.

-Sencermi yahut Sonkurmu durdu- yerine (Sänçärmü turdı ya Sonqur) denildiği gibi (Sänçärmü turdı yoqsa Sonqur) de denir. Bu sonuncu cümle de ayniyle evvelki cümlenin manasını ifade eder.

§ 110. (Yoq) kelimesi -madum- manasında isimdir Bilahara nefi için istimal edilmiştir. -Fakir- manasına olan (yoqlu) kelimesinde müzaf ileyh olarak vaki olması bu kelimenin isim olduğuna delâlet eder. Zira izafet ismin havasındandır. (Sa) harf şarttır. Harfiyyen tercümesi: -Sencer kalktı yoksa Sonkur-demek olup (Sonqurmu) manasını ifade eder.

-Sencer kalktı Sonkur kalkmadı- mukabilinde (S. turdı Sonqur turmadı) denir. Türkçede arapçanın (لا غير) kavline müradif kelime yoktur.

-Sencer kalktı hayir Sonkur kalktı- mukabilinde (S. turdı yoq Sonqur turdı) denir. -Sencer kalkmadı lâkin Sonkur kalktı- yerinde (S. turmadı ävät Sonqur turdı) denilmektedir. -Ya Sencer yahut Sonkur kalktı- - قام اما سنجرو اما سنقر - yerinde (ya S. ya Sonqur turdı) denir. -Ben ve sen her ikimiz kalktık- yerine (män turdum sän taqı turdun) denir. (Taqı) kelimesi yukarda zikrettiğimiz veçhile tazammün suretile (hatta) manasını ifade ettiği gibi cem mutlaktan ibaret olan atf manasını da ifade eder. -Ben ve Sencer her ikimiz kalktık- mukabilinde (män turdum S. taqı turdı) denilir. -Sen ve Sencer, her ikiniz, kalktınız-yerine (S. turdı sän taqı turdun) denir. -Ben kalktım sonra sen- yerinde (män turdum andan sän), - sen kalktın sonra ben- mukabilinde (sän turdum andan män), - sen kalktın sonra sencer-yerine (sän turdun andan S.) denir. -Balığı başına kadar yedim- mukabilinde (balıqnı yidüm başınğa daqınça) denir. (Ça) harfini hazfederek söylemek de caizdir.

§ 111. (Ğınça) ve (kinçä) kelimeleri arapçadaki -hatta- ya müradif olup (ğınça) kalın ve (kinçä) de ince fiilin sonuna lâhik olurlar.

(Däkinçä) kelimesi asılda (däk + kinçä) dir. İki (k) yekdiğerine idgam edilip sonra tahfif için birisi hazfedilmiştir. (Däk) fiilinin mazi sigası -irişti, vasıl oldu- manasında (däkdi) dir. (Ğınça) yahut (kinçä) kelimelerinin muttasıl olacakları fiil emir sigasıdır. Lâkin istikbal manasını ifade eder. Ms: -ben gelinceye kadar burada dur- mukabilinde (tur munda män kälkincä) denilir. -Ben gelinceye kadar durdun- yerine (turdun sän män kälkinçä) denir. İşte bu minval üzere (ğınça) ile (kinçä) fiilin sonuna ilhak edilirler.

LXXIV. TE'KİT

§ 112. Te'kit iki kısımdır: lâfzî, manevî. Te'kid-i lâfzî her hangi bir lâfzı tekrardan ibaret olup hem müfrette ve hem de cemide vaki olur. Müfret isimde (S. S. turdı), fiilde (S. turdı turdı), harf de (ävät ävät) gibi. Eğer harfin mütaallûku varsa, o harf te'kit edilirken mütaallûk ta beraber iade edilir. Ms: (ävdä ävdä turdum) denir. Cümlede te'kidin misali (S. turdı S. turdı) gibidir.

Te'kid-i manevî ise bazan mastar bazan da te'kide mahsus lâfızlarla olur. Mastar ile te'kit (turdum turmaq), (yidüm yämäk) gibidir.

Elfaz-ı mahsusa ile ise mesned ileyh te'kit edilerek fiilin bizzat mesned ileyhten sadır olduğu gösterilir. Ms: -Sencer kendisi durdu-mukabilinde (S. oturdı özi) denir. (Özi bilä) demek de caizdir. Burada (bilä) kelimesi (ma') manasına olup -kendisile kaim oldu- demek gibidir. (Bilä) arapçadaki (ba) manasına da gelir, o takdirde -binefsen kaim oldu- demek gibi oluyor. Arapçada tekrar diye (عين) lâfzıyla te'kit edi-

lir. Türkçede ise bunun müradifile te'kit edilmez. Ms: (S. turdı közi) yahut (közi bilä) denmez.

(كل) manasında ihate-i efrat için istimal edilen te'kit lâfızlari (barça) ve (qamuğ) dur. -İnsanlar cümlesi durdular- mukabilinde (kişilär turdılar barçalar) ve (barçalaru) yahut (qamuğlar) ve (qamuğları) denir. -Bu altunun cümlesi kabzedildi- yerine (bu altun barçaşı alandı) denir. (Alandı) fiili -ahzedildi- manasınadır. Bununla beraber -kabz-ve -tesellüm edildi- manasından da tabir olunur.

İster kabil-i taksim, isterse gayr-i kabil-i takism olsun nekireyi te'kit etmek her halde caizdir. Kabil-i taksim olanın misali-bir ekmeğin hepsini yedim-mukabilinde (yidüm bir ätmäkni barçasını) denir. Evvelki (ni) yi hazfetmek de caizdir. Gayr-ı kabil-i taksim olanın misali ise -adam kendisi kalktı- yerine (turdı bir är özi) ve (özi bilä) denir.

Türkçede de arapçada olduğu gibi te'kidi (-مر) den tehir etmek vaciptir.

LXXV. BEDEL

§ 113. Bedel üç kısımdır: bedel-i kül, bedel-i bai'z ve bedel-i iştimal. Birincisi (turdı S. qarındaşın) ikincisi (yidüm bir ätmäk bıçuqnı) (yarusunı) gibidir. (Yaru) iki müsavi kısma taksim edilen şeyin bir kısmıdır. (S) ise müzafın sonu mütaharrik olduğu zaman izafet için lahik olan harftir. (N) mef'uliyyet alâmetidir. Lâkin birinci isme ilhak edilmeyip ikincisine raptedilmiştir.

Üçüncüsü (sävindürdi mäni S. urmaqı), (bilmaq) gibidir. Bu misal kıyasa istinaden irat edilmiştir. Kezalik kıyasa göre (sävindüm Sänçärdän urmaqıdan) denir. Türklerden işitileni ise (sävindüm S. urmaqıdan) dır. Lâkin bu şekilde olunca bedel-i iştimal olmaktan çıkar. Türkçede bedel-i iştimal sureti bulunup bulunmadığı tetkike muhtaçtır.

LXXVI. ŞART BAHSİ

§ 114. Burada şarttan ve şart hurufunun ahkâmından bahsedilecektir. Şart harfi (sa) dır. Bu harf asıl vasfında şart için vazolunmuştur. Lâkin (sa) iki suretle istimal olunur. Biri istikbalde, ikincisi de mazide şart manasını ifade etmek için. Eğer (sa) arapçadaki (إن) harfi manasında olursa istikbalde şart manasını ifade eder. Eğer başka bir şeyin vukuundan dolayı vaki olacak olanı ifade için ise arapçadaki (لو) harfine müradif olup mazide şart manasını ifade eder. Müstakbelde şart olan (sa) nın misali-Sencer kalkarsa Sonkur kalkar-mukabilinde söylenen (S. tursa Sonqur turğay) gibidir. Şartın cevabını takdim ederek (Sonqur turğay S. tursa) demek te caizdir.

Harf-i şart ile fiil-i şart beynini hiç bir şeyle fasletmek kabil değildir. Cevap olarak ancak müstakbel sigası, şart olarak da ancak emir sigası ityan edilmelidir. Lâkin bu sigadan hakikaten emir manası kastedilmez. Belki bu, arapçada bazan şart yahut cevapta müstakbel sigası yerine mazi sigası vazolunduğu gibi, müstakbel sigası yerine emir sigası vazetmekten ibarettir.

Eğer fiil-i şart menfi ise nefi harfini harf-i şarta takdim ederek (turmasa Sonqur)denir. Eğer şart mütekellim zamirine mesnet ise(tursam urğaymän), muhatap zamirine mesnet ise (tursan urğaysän)denilir.

Eğer cevap şart cümle-i ismiyye ise (S. dä turdı isä Sonqur turmışdur) denir. (Sä) harf-i şarttır. (i) -oldu- manasına fiil mazidir. Ancak cevap şart cümle-i ismiyye olduğu zaman cümle-i şartiyye bu şekilde terkip edilir.

Cevabın menfi olması da caizdir. Ms: (S. tursa Sonqur turmağay) denir. Keza emir olması da caizdir. Ms: (S. kälsä urğıl anı) denilir. Fakat (urğıl anı) yerine (ur anı) demek de caizdir. Keza (kälsä urmağıl anı), (urma anı) gibi nehi olması da kabildir. (Ğıl) ile (kil) emir sigasına lahik oldukları gibi nehi sigasına da lahik olurlar. Ms: (yäkil) ve (yämäkil) denilir.

§115. Arapçadaki(لو) harfine müradif olan (sa) nın misali ise-Sencer turmuş olsa idi Sonkur turmuş idi- yerine söylenen (S. turmışmıssa sonqur turmışdı) cümlesindeki (mıssa) dır. (Turmışdı) nın aslı (turmış idi) dir. Hemzenin hareketi makabline yani ism-i faile delâlet eden (mış) ın sakin olan (ş) ne naklolundu. Cevabın hulâsası -kaim olmuş idi- demektir. Cümle-i şartiyye ise (S. turmışmıssa) dır. (Turmış) -kaim- demek olup (sa) harf-i şarttır ve üzerine (mıs) lâfzı ziyade edilmiş ve iki (s) in yekdiğerine idgami neticesinde (mıssa) olmuştur. (Mıs) lâfzının ziyade edilmesile cümlenin manası -Sencer kalmış olsaydı Sonkur kalmıştı- demek oldu. Şu halde bu suretle talik şartı ile cevabın her ikisinin maziye ait olduğunu gösterir. -Sencer vurmuş olsaydı Sonkur vurmuş idi- mukabilinde (S. urmışmıssa Sonqur urmışdı) denir. Bu nevi şartların cümlesinin ahkâmı böyledir. Şu iki terkiple mazi ve müstakbel için olan şartların yekdiğerinden farkı zahir olmuştur.

(لو) in müradifi olan şartta -kalmış olsaydın kalkmıştım- yerine (turmışmıssa idin turmışdım), -kalkmış olsaydım kalkmıştın- mukabilinde (turmışmıssa idim turmış idin) denir. (ان) manasına olan şartta - kalkarsın kalkarım - yerine (tursan turğamän), - kalkarsam kalkarsın - mukabilinde (tursam turğasän), -kalkarsınız kalkarız- yerinde (tursanız turğabiz) denilir.

-Kimi vurursan vururum- mukabilinde (kimni ursan urğamän) denir. Türkler cümley-i şartiyyede hem ismi ve hem de harf-i şarti ityan ederler. Arapçada ise isme harf-i şart manası tazmin edilerek isim ile iktifa edilir. Türkçede isim şart manasından tecrit edilip harf-i şart zikredilir.

-Her geldikçe seni ağırlarım- mukabilinde (täymä käldükünçä ağırlağamän säni) denir. (Täymä) -her- manasına, (käldü) fiil mazi, ahırındaki (k) ise zaittir. (K) harfinden sonraki (n) hitap içindir. Mütekellim sigasında bu (n) harfinin yerine (m) gelir. Buna binaen (täymä käldükümçä), (käldükünüzçä), (käldüklärinçä), (käldükçä) ve (käldükümüzçä) denir. Muhatap ve mütekellim için olan mezkûr alâmetler (k) ile (çä) beyninde vaki olurlar, ve hey'et mecmuası arapçadki (مهما) manasını ifade eder. Cümlenin evveline (täymä) idhal edilince (كلما) kelimesinin manası ifade edilir. (كلما) ile (مهما) cemedilerek (كلما مهما) denmiş gibi olur.

§116.(لما)manasında ise-Sencer kalktığı zaman Sonkur kalktı-yerinde (S. turıçaq Sonqur turdı) denir. Türkçede (çaq) lâfzı -zaman- manasını ifade eder. -Kalktığım zaman S. kalktı- yerine (män turıçaq . . . .), -kalktığınız zaman kalktık- mukabilinde (siz turıçaq turtuq) yahut (biz turtuq), -onlar kalktıkları zaman kalktık-yerinde (anlar turıçaq turtuq), -o kalktığı zaman kalktık- mukabilinde (ol turıçaq turtuq) denir. Yine (qoyaş battığında kälkämän) denir ki (da) edat-ı zarf olup (ğın) -zaman ve vakit- manasındadır. (Ğında) arapçanın (إذا) sına müradif olup -vaktında, çağında- manasındadır. Türkler güneşin ziyasından ibaret olan (qoyaş) ı güneşin kendisine ıtlak ederler. Mezkûr kelâmın hulâsası: -güneş battığı zaman gelirim- demektir.

-Sencer olmasaydı Sonkur kalkmıştı- mukabilinde (S. dägülmissä Sonqur turmışdı), -ben olmasaydım Sencer kalkmıştı- yerine (män dägülmissäm S. turmışdı) denir. (Missäm) kelimesi asılda (missä idim) denir. (İdi) fiili hazfedilmiş ve zamir mütekellim ise mahfuz olan (idi) ye delâlet etmek için ipka edilmiştir. (İdi) yi hazfetmeyip aslı üzere ityan etmek daha fasihtir.

-Biz olmasaydık Sencer kalkmıştı- yerinde (biz dägülmissäyidük S. turmışdı), -sen olmasydın- mukabilinde (sän dägülmissäyidün),-biz olmasaydık- yerine (biz dägülmissäyidük),- o olmasaydi- mukabilinde (ol dägülmissäyidi) ve -onlar olmasaydılar-yerine (anlar dägülmissä idilär) denir. Kendisine harf imtina taallûk edene ait olan zamir vücude takaddüm eder.

(Missa) bahsinin hulâsası bundan ibarettir: (sa) edat-ı şarttır.

LXXVII. HİKAYET

(Başkasının sözünü nakl ve hikâye etmek)

§117.-Sencer, Sonkur kaimdir, dedi-mukabilinde (S.ayıttı Sonqur turmış) denir. Yani -dedi- müradifi olan (ayıttı) ile hikâyet edilir. İstikbal için (aydur) denir ki asılda (ayıtur) [1] dır. (T) harfi (d)ye kalbedilmiştir . (Y) ye kesre ağır görüldüğü gibi o kesreden zammeye intikal de istiskal edildiğinden (y)ye sükûn verilmiştir. (Ayıttı)nın Türkmencesi (didi)dir. -Ne söyledi -mukabilinde (nä didi) denir. Bunun müzariinde (d)nin kesrile (dir) denir.

LXXVIII. HARFLER

§118. Harfler dağınık bir surette yukarıda zikredilmiştir. Şimdi burada onlar bir arada zikredileçektir: I-Cevap ve tastik harfinden ibaret olan (ävät) dir ki arapçadaki (نعم) kelimesine müradiftir. -Nefi ve inkâr için olan (yoq) kelimesi ki (لا) müradiftir. (Yoq) kelimesinin isim olduğu ve o hususa ait istidlâl yukarda zikredilmiştir. Fakat bu kelime (لا) manasında istimal ediliyor, lâkin bu istimal madumun manasıyla (لا) nın manası tevafuk ettiğindendir. Yoksa (yoq) kelimesi (لا) manasında harf olduğundan değildir. 3-Nefi harfi olan fethalı (m)dir. 4-Nehi harfi olan fethalı (m)dir. 5-İstifham için olan zammeli (m)dir. Bu harf bazan makabline tâbi olmak için kesreli kılınır. 6-(Sün),(yim) ve (lim) den ibaret olan emir harfleridir. 7-(Dän),(da),(ğa),(kä),(nin)ve (birlä)den ibaret olan izafet harfleridir. (Birlä) yerine bazan (bilä) de istimal edilir. 8-(Andan) ve (ya) dan ibaret olan harf atıftır. 9-İstisna harfi olan (maqar). 10- Tenbiye harfinden ibaret olan (oş)tur. 11-Şart harfi olan (sa)dır. 12- Ta'lil ve mastar harfi olan (kim). Bu takdirde (kim) lâfzı müşterektir. İsm-i şart ism-i istifham, mevsul olduğu gibi (ان) manasında harf mastarı ve (كى) mansında harf ta'lil de olur. 13-Temenni harfi olan (käşkä)dir.

Bu tadat edilenlerin her birisi manalı harfler ve müstakil kelimelerdir. Tasgir, cem, ta'diye, binay-ı mef'ul gibi birer manaya delâlet etmek için diğer kelimelerde ziyade edilen harflerin tadadı ise evvelce zikredilmiş olduklarından burada mutasavver değildir.

---

[1] Metindeki bu kelime doğru harekelenmemiştir.

Sahifa	Satır	
131	2	کمس بز ـ ـ
132	3	الاستقبام yanlıştır. Doğrusu الاستفهام
132	9	وسطة ـ ـ وسطه
133	16	لانجى iyi çıkmamıştır
134	7	کندن yanlıştır. Doğrusu کندن
135	8	سيضرب iyi çıkmamıştır
137	4	قتول yanlıştır. Doğrusu فتقول
138	14	بنن iyi çıkmamıştır
139	5	بردم ـ ـ
139	15	بزنى ـ ـ
140	7	اردجدر iyi çıkmamıştır
140	12	ستجر yanlıştır. Doğrusu سنجر
143	15	القدرات iyi çıkmamıştır

Sahifa		Satır	
52	Soldan	6	انتفاء yanlıştır. Doğrusu انتفاء
53	„	6	Nushalarda الضريف dır. Doğrusu الظريف olmalıdır
56	„	12	مجقق iyi çıkmamıştır
57	Sağdan	10	العمامة „ „
58	Soldan	14	اخمه yanlıştır. Doğrusu لحمه dır
61	„	5	Nushalarda اخمس dır. Doğrusu اخمص olmalıdır
64	Soldan	4	طاير yanlıştır. Doğrusu طائر
64	„	6	يكسرها yanlıştır. Doğrusu يكسرها
65	„	17	ملا „ „ ملاء
68	„	11	من „ „ منه
76	„	14	V المستفنل dir. Doğrusu D de olduğu gibi المستقل
79	Sağdan	13	كجى iyi çıkmamıştır
81	„	16	كرشتي „ „
81	„	17	V كرسدى. Doğrusu D de olduğu gibi كرشدى
84	„	7	التعدية iyi çıkmamıştır
91	„	10	الحابة „ „
91	Soldan	8	يدى „ „
92	Sağdan	11	Nushalarda مشا. Doğrusu مشى
94	Soldan	19	واحده yanlıştır. Doğrusu واحدة
107		17	برلدى iyi çıkmamıştır
113		1	فتدل „ „
114		21	V الكوا. Doğrusu D de olduğu gibi ايككو
116		11	Nushalarda سككسكو. Doğrusu سكزو veya سكسو olmalıdır
116		15	الســين yanlıştır. Doğrusu السين
124		17, 21	D اجاسه dır. Doğrusu احبه
125		9	V كشكى dır. Doğrusu كشلر
126		13	بلدن iyi çıkmamıştır
127		6	اخبز „ „
128		2	بصيغته yanlıştır. Doğrusu بصيغة
128		8	ارسلن iyi çıkmamıştır

Tashih ve ilaveler

Sahifa		Satır	
8	Sağdan	14	أتى iyi çıkmamıştır
9	Soldan	11	الم yanlıştır. Doğrusu الم
18	Sağdan	9	Nushalarda تبيت dir. Doğrusu تبت
11	Soldan	5	القيام iyi çıkmamıştır
11	„	16	الخرج „ „
12	„	13	Nushalarda انقطع. Doğrusu قطع من
13	Sağdan	1	المغنى yanlıştır. Doğrusu المغني
14	Soldan	5	القديم iyi çıkmamıştır
18	Sağdan	16	الناقص „ „
13	Soldan	17	وينطاق على شرط اذن الغنم unutulmuştur
24	„	14	النزول iyi çıkmamıştır
27	Sağdan	17	V تربية . Doğrusu D olduğu gibi تربيته
27	Soldan	11	ابنا iyi çıkmamıştır
30	Sağdan	15	İki nushada da الكدان dır. Lûğatlerde bu kelimeye tesadüf edilmiyor. Mâna itibarile en muvafıkı الكدان dır
31	Sağdan	9	بزدي iyi çıkmamıştır
31	Soldan	8	الابهام „ „
32	Sağdan	12	بسردى yanlıştır. Doğrusu بشردي
34	„	15	الخاصرة yanlıştır . Doğrusu الحاصرة
42	„	10	العرمه yanlıştır. Doğrusu العرمة
44	Soldan	11	الجور yanlıştır. Doğrusu الخوز
48	Sağdan	15	V تر almıştır. Doğrusu D de olduğu gibi تر dir.
49	„	15	عقد iyi çıkmamıştır
51	„	15	انكنس yanlıştır. Doğrusu انكنس
51	Soldan	14	سجى iyi çıkmamıştır
52	Sağdan	5	ينشر yanlıştır. Doğrusu ينشر

من ذلك حرف الجواب وهو (اَوَتْ) بمعنى (نَعَمْ) و (يُقْ) بمعنى لا وقد تقدم ان (يُقْ) اسم والاستدلال على ذلك وان كان قداستعمل بمعنى لا لانه بمعنى معدوم فقد توافق معنى لا ومعنى معدوم وحرف النفى وهو ميم مفتوحة وحرف النهى وهو ميم مفتوحة ايضا وحرف الاستفهام وهوميم مضمومة وقد تكسر للاتباع وحرف الامر وهو (سُنْ) و(يِمْ) و(لِمْ) وحرف الاضافة وهو (دَنْ) و (دا) و (غا) و (كا) و (بِرْلا) ويقال (بِلا) و (نِنْ) وحرف العطف و (اَنْدَنْ) و (يا) وحرف الاستثناء وهو (مَقَرْ) وحرف التنبيه [1] وهو (اُش) وحرف الشرط وهو (سا) وحرف المصدر والتعليل وهو (كِمْ) فـ (كِمْ) مشتركة بين ان تكون اسم شرط واسم استفهام وموصولة وحرفاً مصدريا بمعنى ان وحرف تعليل بمعنى كى وحرف التمنى وهو (كشكا) وهذه كلها حروف معان مستقلة [2] كلمات واما مازيد لمعنى من المعانى وهي فى سنخ كلمة اخرى كمادل على التصغير اوالجمع اوالتعدى اوبناء للمفعول فليس مقصودنا عدّه فى هذاالباب وقد تقدم ذكر ذلك وقدنجز ماقصدناه من هذاالكتاب والحمدلله وحده وصلواته على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلّم كثيراً [3]

نجز [4] الكتاب فى يوم الاثنين الخامس عشر من شهر شعبان المكرم سنة خمس وثلثين وسبع ماية احسن الله خاتمتها.

نُقلت هذه النسخة من خط المصنف قال فى آخره

وكان الفراغ منه فى الليلة المسفر صباحها عن يوم الخميس الموفى عشرين من رمضان المعظم من سنة اثنتى عشرة وسبع ماية وذلك بمدرسة الملك الصالح من القاهرة المعزية من ديار مصر وكتب بخطه مصنفه ابو حيان محمد بن يوسف بن على بن يوسف ابن حيّان النفرى الاندلسى نزيل ديار مصر حرسها الله

---

[1] Buradan (سا) وهو kadar V haşiyesinde [2] D مستقبلة [3] Buradan ta sonuna kadar D almamış ve mukabilinde diğer bir zat tarafından yazılmış bu cümle mevcuttur:

الحمدلله وهو حسبي

نوبة الفقير الى الله تعالى احمد بن عمر الشافعى لطف الله به النايب فى الحكم العزيز بمدينة اللاذقيه المحروسه فى تبهج [تاريخ] رابع جمادى الاولى من شهور سنة خمس وثمان ماية الحمدلله وحده وصلى الله على سيدنا محمد نبي الرحمة وشفيع الامة وعلى آله وصحبه وسلم وحسبنا الله وكفى

[4] Bütün cümle V haşiyesinde

وفى لمّا قاموا قمنا (آنلرْ[1] طرِجَقْ طُرْطُقْ) وفى لمّا قام قمنا (اُلْ طُرِجَقْ طُرْدُقْ) وتقول (قُيَشْ بَطْغِنْدا [2] كَلْكَمَنْ) (دا) بمعنى فى و (غِنْ) فى معنى وقت ورادف (غِنْدا) اذا واطلقو (قُيَشْ) وهو شعاع الشمس على الشمس والمعنى اجيك اذا غابت الشمس و تقول (قُيَشْ حقطِغِنْدا كَلْكَمَنْ) اى اجيك اذا خرجت الشمس وتقول فى معنى لولا سنجر قام سنقر (سنجر دُكَلْ [3] مِسّا سنقر طُرْمِشْدِي) وفى لولا انا قام سنجر (مَنْ دَكَلْ [4] مِسَّمْ سنجر طُرْمِشْدِي) اصله (مِسّا اِدِمْ) فحذف (اِدِي) وابقى الضمير دليلا على المحذوف والافصح المجئ على الاصل دون حذف وفى لولا نحن قام سنجر (بِزْ دَكُلْ مِسَّ بِدُكْ سنجر طُرْمِشْدِي) وفى لولا انت [5] (سَنْ دَكُلْ [6] مِسَّ بِدِنْ) وفى لولا انتم (بِزْ دَكُلْ [7] مِسَّ بِدِكْ) وفى لولا هو (اُلْ دَكُلْ مِسَّ بِدِي) وفى لولاهم (آنلرْ دَكَلْ [8] مِسَّ اِدِلَرْ) وتتقدم ضماير من يتعلق به حرف الامتناع للوجود وتحقيق البحث فى (مِسّا) ان (سا) هو اداة الشرط

القول فى الحكاية

تقول فى معنى قال سنجر سنقر قايم (سنجر اَيْتِي سنقر طُرْمِشْ) فتحكى بمرادف القول وفى المضارع (آيْدُرْ) اصله (اَيِتُرْ) [9] بدلت التاء فيه دالا واستثقلت الكسرة فى الياء وللخروج فيه من كسر الى ضم فخفف ذلك بتسكين الياء ومرادف قال بالتركمانى (دِدِي) تقول (نادِدِي) اى اىّ شئ قال ومضارعه (دِرْ) بكسر الدال

القول فى الحروف

تقدم ذكر الحروف مفرّقة فى ماتقدم من الاحكام ونحن نجمعها فى هذا الفصل فنقول

[1] D اُنلرْ [2] D بَطْغِنْدا [3] D دَكُلْ [4] D دَكُلْ [5] Dört kelime V haşiyesindedir [6] D دَكُلْ [7] D دَكُلْ [8] D اُنلرْ دَكُلْ
[9] D ايتُرْ

(يكِلْ) اى كل ومثال (سا) مرادف لو فى الماضى تقول فى معنى لوقام سنجر قام سنقر (سنقر [1] طُرْمِشْ مِسّا سنقر طُرْمِشْ دي) اصله (اِدي) [2] بمعنى كان فنقلت الحركة الى الساكن قبلها وهو الشين من (مش) الدالة على اسم الفاعل وصار المعنى فى الجواب كان قايما ولذلك قال (طُرْمِشْ دي) و (طُرمش) خبر (اِدِى) واما جملة الشرط فسنجر (طُرمشْ) و (طُرْمِشْ) معناه قايم و (سا) هو حرف الشرط زيد عليها (مِسْ) وادغمت السين فى السين فصار (مِسّا) وانما زيدت (مِسْ) وصار المعنى لوقام سنجر قام سنقر فهو تعليق فى الماضى وتقول فى لو ضرب سنجر ضرب سنقر (سنجر اُرْمِشْ مِسّا سنقر اُرْمِشْدي) وهكذا حكم الباب وتميز بهذين التركيبين الشرط فى المستقبل والشرط فى الماضى وتقول فى لو قمتَ قمتُ (طُرْمِشْ مِسّا اِدِنْ طُرْمِشْدِمْ) وفى لو قمتُ قمتَ (طُرْمِشْ مِسّا اِدِمْ طُرْمِشْ اِدِنْ) وتقول فى ان قمتَ قمتُ (طُرْسَنْ طُرْغَمَنْ) وفى ان اقم نقم (طُرْسَنْ طُرْغَسَنْ) وفى ان تقوموا اقم (طُرْسَزْ طُرْغَيزْ) وفى من تضرب اضرب (كِمْني اَرْسَنْ [3] اُرْغَمَنْ) فياتون باداة الشرط وبالاسم واما فى العربية فيضمنون الاسم معنى اداة الشرط وفى هذه اللغة يجردون الاسم عن معنى الشرط يصرحون بالاداة وتقول فى معنى كلما جيتنى اكرمتك (تَيْمَ كَلْدُ كُنْجا [4] اَغِرْلَغَمَنْ سَنِي) (تَيْمَ) بمعنى كلّ و (كَلْدُ) جاء والكاف بعدها زايدة والنون للخطاب ويأتى مكانها الميم للمتكلم فتقول فى كلّما جيتُ (كَلْدُ كُمْجا) و فى كلّما جيتم (كَلْدُ كُنْزْجا) وكلما جاؤا (كَلْدُ كَلَرْ نْجا) [5] وكلماجاء (كَلْدُ كْجا) وكلّما جينا (كَلْدُ كُمُزْجا) فصارت هذه العلامات تتوسط بين الكاف وبين (حا) [6] و صار مجموعها يعطى معنى مَهْمىٰ [7] بالعربية فاذا ادخلت (تيم) صار المعنى معنى كلما فكانه قال مهما كلّما وتقول فى معنى لمّا قام سنجر قام سنقر (سنجر طُرِجَقْ سنقر طُرْدي) وقولهم كان [8] بمعنى حين وفى لماقمت قام سنجر (مَنْ طُرجَقْ) [9] وفى لمّا قمتم قمنا (بِزْ طُرجَقْ طُرْطُقْ) او تقول (بِزْ [10] طُرطُقْ)

[1] D سنجر [2] İki kelime V haşiyesindedir [3] D اُرْغَمَنْ [4] D كَلْدُ كُنْجا
[5] D كَلْدُ كُمْزُنْجا [6] D جا [7] D مهما [8] D فـ (جِقْ) تعطى معنى حين
[9] D (مَنْ طُرِجَقْ سنجر طُرْدى) وفى لما قام سنجر قمت (سنجر طُرِجَقْ طُرْدُمْ)
[10] D بز : لعله

(طُرْدِی سنجر قرْنَداشِنْ) وتقول فی الثانی فی اکلت الرغیف نصفه (یِدِمْ بِرَاَتْمَكْ یَجْقِنی) و (یارُسُنی) (یارُ) هو الشق والسین هی اللاحقة للاضافة اذا کان آخره متحرکا و (نی) للمفعولیة وظهرت علامة المفعول فی الاسم الثانی دون الاول وتقول فی الثالث فی سرّنی سنجر ضربه (سَوِنْدُرْدِی مَنِی سنجر ازْمَقِ) وعلمه (یِلْمَق) وهذا المثال قیاس وکذا یقاس (سَوِنْدُمْ سنجردن ازْمَقْ دَنْ) والمسموع من الترك (سَوِنْدُمْ سنجر ازْمَقِ دَنْ) المعنی سُررت من ضرب سنجر وخرج بذلك من باب البدل وکانّ بدل الاشتمال غیر مسموع فی لسانهم وینبغی ان ینظر فیه

القول فی الشرط

ومایتعلق به من حکم مرادف لولا ولو ولما وکلما اما حرف الشرط فهو (سا) وهو الموضوع له اصلاً فان کانت بمعنی ان کانت شرطاً فی المستقبلات وان کانت لما کان سیقع لوقوع غیره رادفت لو وکان شرطاً فی الماضی مثال ذلك فی المستقبل تقول فی معنی ان قام سنجر قام سنقر (سنجر طُرْسا سنقر طُرْغَیْ) ویجوز تقدیم الجواب فتقول (سنقر طُرْغَیْ سنجر طُرْسا) ولا یفصل بین الفعل واداة الشرط بشیٔ البتة ولا یجیٔ الجواب الا بلفظ المستقبل ولا الشرط الّا بلفظ الامر ولا یراد به حقیقة الامر بل هو مما وضع فیه لفظ الامر موضع لفظ المستقبل[1] فی الشرط والجواب فتقول ان قام زید قام عمرو وان کان فعل الشرط منفیا قلت (طُرْمَسا سنقر) فتدخل حرف النفی قبل حرف الشرط وان کان مسنداً لمضمر متکلم قلت (طُرْسَمْ اُرْغَیْمَنْ) ای ان قمت ضربت او لمخاطب قلت (طُرْسَنْ اُرْغَیْسَنْ) ای ان قمت ضربت فان کان الجواب جملة اسمیة قلت فی معنی ان قام سنجر فسنقر قایم (سنجرده طُرْدِی اِسَا سنقر طُرْمِشْ دُرْ) (سا) اداة الشرط و (اِ) [2] بمعنی کان والمعنی المطابق ان کان قام وهذا الترکیب فی الشرط انما هو اذا کان الجواب جملة اسمیة فان کان الفعل منفیا جاز فتقول (سنجر طُرْسا سنقر طُرْمَغَیْ) وان کان امراً جز فتقول فی معنی ان جاء سنجر فضربه (سنجر کَلْسا اُرْغِلْ اَنی) ویجوز (اُرْ اَنی) وان کان نهیاً جاز فتقول (کَلْسا اُرْمَغِلْ اَنی) و (اُرْمَ اَنی) و (غِلْ) تدخل فی النهی کما تدخل فی الامر فتقول (یَمَکِلْ) ای لاتأکل کما تقول

---

[1] D fazla olarak کما انه فی اللسان العربی یوضع الماضی موضع المستقبل   [2] D ای

(دَكْ كِنْجا) [1] فادغمت احدى الكافين فى الاخرى ثم حذفت قصداً للتخفيف وماضى (دَكْ) (دَكْدي) بمعنى بلغ فاذا اتصل بالفعل (غِنْجا) او (كِنْجا) [2] فصيغة الفعل امر والمبنى على الاستقبال تقول فى معنى قم هنا حتى اجئ انا (طُرْمَنْدا مَنْ كَلْكِنْجا) كانه قال حتى اجئ انا ويقولون فى معنى قمتَ انتَ حتى جئت انا (طردن سن من كلكنجا) فتلحق (كنجا) و (غنجا) الفعل

القول فى التأكيد

التأكيد لفظى [3] وهو اعادة اللفظ بعينه ويكون فى المفرد والجملة ففى المفرد فى الاسم (سنجر سنجر طُرْدي) وفى الفعل (سنجر طردى طردى) وفى الحرف (اَوَتْ اَوَتْ) فان كان للحرف [4] شئ يتعلق به اعيد معه فتقول (اَوْدا اَوْدا طُرْدُمْ) وفى الجملة (سنجر طردى سنجر طردى) ومعنوى تارة بالمصادر وتارة بالفاظ محصورة فبالمصادر نحو (طُرْدُمْ طُرْمَقْ) و (يِدُمْ يَمَكْ) وبالالفاظ المحصورة يكون لتأكيد المسند اليه وان الفعل صدر منه لامن غيره تقول فى معنى قام سنجر نفسه (سنجر طُرْدي اُزي) ويجوز (اُزِ بِلا) و (بِلا) هنا معناها معنى مع كانه قال مع نفسه اى بنفسه وتأتى (بلا) بمعنى الباء ايضاً فكانه قال قام بنفسه ولا يوكد بمرادف العين فلايقال (سنجر طردى كِزْ) ولا (كِزْ بِلا) ومماجاء للاحاطة بمعنى كلّ (بَرْجا) و (قَمُغْ) تقول فى قام الناس كلّهم (كِشِلَرْ طُرْدِلَرْ بَرْجَلَرْ) و (بَرْجَلَرُ) او تقول (قَمُغْلَرْ) او (قَمُغْلَرِ) اى الجميع او جميعهم وفى هذا الذهب كلّه قبض (بُو اَلْطُنْ بَرْجَسِي اَلْنْدي) (اَلْنْدي) اخذ ويعبّر به عن قبض ويجوز تأكيد النكرة مطلقا سواء كانت متجزية ام غير متجزية مثال المتجزية تقول فى اكلت رغيفا كلّه (يِدُمْ بِرْ اَتْمَكْني بَرْجَسِنِي) ويجوز حذف (نى) من الاول ومثال غير المتجزية تقول فى قام رجل نفسه (طردى بر ار اُزي) و (اُزِ بِلا) ويجب [5] تأخير التوكيد عن الموكد كحاله فى اللسان العربى

القول فى البدل

البدل ينقسم الى كلّ من كلّ وبعض من كلّ واشتمال تقول فى الاول فى قام سنجر اخوك

---

[1] D دككنجا [2] Buradan تقول kadar V haşiyesinde [3] D yoktur
[4] D الحرف [5] D يجوز

غير رابط وفى قام سنجر فسنقر او ثم سنقر (سنجر طُرْدي اَنْدنْ سنقر) (اَنْدَنْ) تفيد
معنى الترتيب بغير نظر الى المهلة فتستعمل فى مكان الفاء وثمّ ولاحرف فى لسانهم يدل على
خصوصية كل حرف منهما انما وضعوا (اندن) [1] للقدر المشترك بينهما [2] وتقول فى معنى
الناس حتى سنجر قايتون (كِشِلَرْ طُرْمِشْ لَرْدَرْ سنجر تَقِي طُرْمِشْ دَرْ) (تَقِي) تعطى معنى
حتّى وليست مرادفة لها انما معناها الحقيقى ايضـا وتضمنت معنى حتى وتقول فى معنى قام
سنجر اوسنقر قام (سنجر طردى يا [3] سنقر طُرْدي) هكذا استعمالهم ومرادف او
هو حرف (يا) [4] وتقول فى معنى اقام سنجر ام سنقر (سنجرمُو طُرْدي ياسنقر) ويقال
(سنجر مُو طُرْدي يُقْ ساسنقر) وصار هذا الكلام يعطى معنى اقام سنجرام سنقر و (يُقْ)
اصله اسم بمعنى معدوم والدليل على ذلك الاضافة اليه يقولون فى معنى فقير (يُقْلُو) اى
ذومعدوم والاضافة من خواص الاسماء ثم استعملت (يُقْ) استعمال لاالنافية و (سا) معناه
ان وهو حرف الشرط فكانه قال اقام سنجر لا ان سقر ويعطى معنى ام سنقر وتقول فى معنى
قام سنجر لاسنقر (سنجر طُرْدِي سنقر طُرْمَدي) ولامرادف لهم فى قولنا لاسنقر وتقول
فى معنى قام سنجر بل سـنقر (سنجر طُرْدى يُقْ سنقر طردى) وفى معنى ماقام سـنجر
لكن سنقر (سنجر طُرْمَدي اَوَتْ سنقر طُرْدِى) وفى قام اما سنجر واما سـنقر (يا [5]
سنجر طُرْدِى يا [6] سنقر طُرْدِى) كما قلت فى او وتقول فى قمت انا وانت (مَنْ طُرْدُمْ سَنْ
تَقِي طُرْدُنْ) (تَقِي) تفيد معنى العطف للجمع وتفيد معنى حتى بالتضمين على ماتقدم وفى
قمت انا وسنجر (مَنْ طُرْدُمْ سنجر تقى طردى) وفى قام سنجر وانت (سنجر طردى سَنْ
تَقِي طردن) وفى قمت انا ثم انت (من طردم اَنْدَنْ سَنْ) وفى قمتَ ثم انا (سن طردن اندن
من) وفى قمت انت ثم سنجر (سن طُرْدُنْ اَنْدَنْ سـنجر) وفى اكلت السـمكة حتى رأسها
(بالقنى يِدُمْ [7] باشِنْغا دَقِنْ جا) ويجوز حذف (جا) وترادف حتّى (غِنْجا) و (كِنْجا)
فيلحقان آخر الفعل فـ (غِنْجا) يلحق المفخم و (كِنْجا) المرقق فقوله (دَكِنْ جا) [8] اصله

---

[1] V bozulmuş olduğundan D alınmıştır [2] Buradan سنجر قايتون kadar V haşiyesinde [3] D yoktur [4] V bir satır çizilmiştir [5] D تا [6] D تا [7] D يدم [8] دِكنجا

يجب تقديم الصفة اذا كانت مفردة فتقول فى معنى رايت سنجر الكاتب العالم الكريم (جُمَرْتْ بِلْكا بِتِكْجى سنجرنى كُرْدُمْ) واعلم ان المعارف خمسة كما تقدم فى باب النكرة والمعرفة مضمر وعلم ومشار وموصول ومضاف لواحد منها فالمضمر لا يوصف ولا يوصف به والعلم لا يوصف به ويوصف باسم الاشارة وبالموصول وبالمضاف مثال وصفه باسم الاشارة تقول فى معنى رايت سنجر هذا (كُرْدُمْ سنجرنى اشْبُو) والافصح (اشبو سنجرنى كردم) فيتقدم اسم الاشارة ومثال وصفه بالموصول تقول فى معنى رايت سنجر الذى قام (كُرْدُمْ سنجرنى اَلْ كِمْ طُرْدُو[1]) ولا يتقدم الصفة هنا وفى معنى رايت سنجر الجانى (كُرْدُمْ سنجرنى كَلْكَنّى [2]) ويجوز (كُرْدُمْ كَلْكَنّى[3] سَنْجَرْنى) ففى الاول على الصفة وفى الثانى كانه بدل وفى معنى رايت سنجر الذى فى الدار (كُرْدُمْ اَوْدَكى سنجرنى) على البدل ويجوز (كُرْدُمْ سنجرنى اَوْدَكى) على الصفة ومثال وصفه بالمضاف تقول فى معنى رايت سنجر غلامك (كُرْدُمْ قُلُنْ سنجرنى) هذا هو المستعمل بتقديم الصفة وتقول فى معنى رايت سنجر مملوك سنقر (سنقر قُلُنى سنجرنى كُرْدُمْ) ويجوز (سنجرنى سنقر قلنى كردم) ومثال وصف المشار تقول فى معنى رايت هذا العالم (كردم أشْبُو بِلْكَنى) فتتأخر الصفة ويظهر فيه علامة المفعول ويجوز (أشْبُنى بِلْكَنى) فكانه على البدل والاول كانه على جهة التركيب ولذلك لم يظهر علامة المفعول الا فى الصفة ومثال وصف الموصول تقول فى معنى رايت الجانى الكريم (كُرْدُمْ كَلْكَنّى جُمَرْتْنى) ويجوز (كردم جمرتى كلكنّى) وفى معنى رأيت الجانى هذا (كردم كَلْكَنّى اشْبُنى [4]) ومثال وصف المضاف تقول فى معنى رايت مملوك سنجر اخا سنقر (سنجر قُلُنى سنقر قرنداشى كُرْدُمْ) والافصح (سنقر قرنداشى سنجر قلنى كردم)

القول فى العطف

تقول فى معنى قام سنجر وسنقر (سنجر سنقر طُرْدُلَرْ) ويجوز (طُرْدِلَرْ [5] سنجر سنقر) ولا كلمة عندهم ترادف واو العطف بل يأتون بالاسمين مردفاً احدهما بالآخر من

[1] D طُرْدِى [2] D كَلْكَنى [3] D كَلْكَنى [4] D اشْ بُنى
[5] V satır arasında

اَرْ) وفى رجلا قائما (بِرْ طُرْمِشْ اَرْ) وفى رجلين عاقلين (اكى اُصْلو [1] اَرْ كُرْدُمْ) اكتفوا بتثنية الصفة عن تثنية الموصوف ورجالاً عقلاء (اَصْلو [2] ارَنْ لَرْ) اصله (اَرْ لَرْ) فزادوا النون ونحث عن العلة التى زيدت لاجلها وانت لاتقول فى (اَطْ) الا (اَطْلَرْ) وفى (قُلْ) الا (قُلْلَرْ) واكتفوا بجمع الموصوف عن جمع صفته [3] التى هى (اُصْلو) [4] فاذا انفردت الصفة ولم يذكر الموصوف لحقها الجمع فتقول (اُصْلولَرْ [5] كُرْدُمْ) اى رايت العقلاء وقديطلق (اَرَنْ) ويراد به الجمع فيقال (اَنْلَرْ [6] اَرَنْ اصْلولَرْ دَرْ) [7] اى هم الرجال العقلاء وفى رأيت رجلين قايمين (اِكى طُرمِشْ اَرْ كُرْدُمْ) و رجالا قايمين (طُرمِشْ اَرَنْ لَرْ كُرْدُمْ) ويكتفى بجمع الموصوف عن جمع صفته ولا تجمع الا اذا حذف الموصوف او استعمل خبراً نحو (كِشِلَرْ طُرْمِشْلَرْ) واذا وقع المجرور صفة للنكرة قلت فى معنى دخلت الى رجل من الترك (كِرْدِمْ بِرْ اَرْ قَطِنا تُرْكْ تَنْ) اصله (قَطِنْغا) فحذفت ويجوز استعمالها وصار المعنى دخلت الى عند رجل من الترك و (تن) هى (دَنْ) بمعنى من واذا وقع الظرف صفة للنكرة قلت فى معنى دخلت الى رجل عندك (كِرْدِمْ بِرْ اَرْ قَطِنْغا) اصله الى عندرجل وفى معنى دخلت الى الامير لم تأت بـ (قطنغا) [8] وهو محذوف فى لغتهم فتقول (كِرْدِمْ بَيْكا) واذاوقعت الجملة الفعلية صفة قلت فى معنى قام رجل احبته (طُرْدى بِرْ اَرْ كِمْ سَوْدُمْ اَنى) ربطت (كِمْ) الجملة الواقعة صفة بما قبلها من الموصوف وفى قام رجل احبّه (طُرْدى بِرْ اَرْ كِمْ سَوَرْ مَنْ اَنى) [9] واذا وقعت الجملة الاسمية صفة قلت فى قام رجل ابوه ذاهب (طُرْدى بِرْ اَرْ كِمْ اَطَسى كِتْمِشْ تَرْ) و (كِمْ) ربطت الجملة الواقعة صفة بالموصوف واذا وقعت الجملة الشرطية صفة قلت فى قام رجل ان رايته احبته (طُرْدى بِرْ اَرْ كِمْ كُرَرْسَنْ سَوْ كَسَنْ) و (كِمْ) ربطت الجملة الشرطية الواقعة صفة بالموصوف ولايجوز تقديم المجرور ولا الظرف ولا الجملة الشرطية ولا غيرها اذا وقعت صفة على الموصوف بل يجب تأخير ذلك كحالها فى اللسان العربى واذا كانت الصفة اسماً مشتقا اوغير مشتق ففى ذلك تفصيل سبق بعضه ويأتى باقيه عندالتعرض لوصف المعارف واذا تكررت الصفات قدمت حيث

---

[1] D اَصْلو [2] Doğrusu اُصْلو : D اَصْلو [3] D الصفة [4] D اَصْلو
[5] D اَصْلَرْ [6] D اُنْلَرَ [7] D اَصْلولَرْدَرْ [8] D قاطنغا [9] D اِنى

(كُزْ كَنِمْنِنْ قُلى طُرْمِشْ دُرْ) وفى غلام الذى ابصرته قيم (اُلْ كِمْ كُرْدُمْ اَنِى قُلى طُرْمِشْ دُرْ)
ومن الاسماء التى تضاف لفظا ومعنى او معنى لا لفظاً فى اللسان العربى بعض وكلّ ومرادف بعض فى هذا اللسان (بِرْ اَنْجا) واصله (بِرْ) بمعنى واحد و (اَنْجا) مثل ذلك وعبّر بهما عن مدلول البعض واذا قلت فى اللسان العربى اكلت بعض السمك قلت فى معناه فى هذا اللسان (يِدُمْ [1] بالِقْنِنْ بِرْنَجِسِنْ) و (س) دليل الاضافة للغايب اذا كان آخر الاسم متحركا والنون دليل المفعولية ومرادف كلّ فى هذا اللسان (تَيْمَ) و (بَرْجَا) اما ان تضاف الى نكرة اوالى معرفة ان اضيفت الى نكرة قلت فى معنى لاتأكل كل سمك (تَيْم بالِقْنِى يِما) وفى معنى لاتأكل كلّ السمك (بالِقْنِى بَرْجَسِنْ يَما) ولايستعمل (تَيْمَ) الاّ مع عموم الافراد ولا (بَرْجَا) الاّ مع عموم الشمول وينظر الفرق بين الموضعين و (تَيْما) لغة قبجاقية وبالتركمانى (دَكْما) وفى معنى اعطيت كلّ رجل درهماً (دَكْما بِرْ اَرْكا بِرْ اَقْجا بِرْدِمْ) (كا) اللاحقة هى دليل المفعولية وقد ركبت (دكما) مع مابعد هامن (بِرْ) و (اَرْ) ولذلك ظهرت علامة المفعول آخر المركب وفى اخذت الكل (بَرْجَسِنِى اَلْدُمْ) كله (بَرْجَسِنى) السين للاضافة والنون للمفعولية واذا اضفت لمضمر فاما ان تضيف لمتكلم او مخاطب اوغايب ان اضفت لمتكلم قلت (قُلُمْ طُرْدى) و (قُلُمْنِى اَرْدُمْ) و (قُلُمُزْ طُرْدى) و (قُلُمُزْنِى اُرْدُقْ) وللمخاطب (قُلُنْ طُرْدى) و (قُلُنِى اُرْدُنْ) و (قلنزاردنز) [2] وللغايب (قُلى طُرْدى) (قُلُنِى اُرْدُمْ) و (قُلْلَرِ طُرْدُلَرْ) اى مماليكهم قاموا فـ (لَرْ) تلحق المفرد فاذا اضيف الى مفرد وكسرت الراء دلّ ذلك على جمع المضاف ويدل ايضا على جمع المضاف اليهم ويتبيّن ذلك من سياق الكلام فاذا قلت سنجر مماليكه قايمون قلت فى معناه (سنجرنِنْ قُلْلَرِ طُرْمِشْ لَرْدُرْ) واذا قلت السناجر مماليكهم قايمون قلت (سنجرلَرِنِنْ قُلْلَرِ طُرْمِشْ لَرْدُرْ)

القول فى التوابع

النعت

يتقدم على المنعوت اذا كان النعت مفرداً تقول فى معنى ابصرت رجلاً عاقلاً (كُرْدُمْ بِرْ اُصْلُو [3]

---

[1] D يِدِم [2] D yoktur [3] D اَصْلُو

ومنه (اَنْدَنْ) ومنهم (اَنلَرْدَنْ) [1] ومعى (مَنِمْبِلا) معنا (بِزِنْبِلا) معك (سَنِنْبِلا) معكم (بيزنْبِلا) معه (اَنْبِلا) معهم (اَنلَرْنْ [2] بِلا) و (بِلا) بمعنى مع كانها ظرف ولا يدخل عليها مرادف فى الذى هو (دا) بخلاف (قَطِ) بمعنى عند

القول فى القسم

اذا اقسموا قالوا فى معنى حلفت ماروح (اَنْطِشْتِمْ بَرْمَغَمَنْ) اذا كان مستقبلا و (بَرْمَسْمَنْ [3]) اذا كان لنفى الحال وما رحت (بَرْمَدِمْ) وفى معنى انا حالف ماروح (اَنْطِإِجْمِشْمَنْ بَرْمَغَمَنْ) و (اُجُنْ) للتعليل ويرادبها اليمين فى المستقبل تقول (سنجر بَشِ اُجُنْ) و (سنجر كُزِي اُجُنْ) (سنجرجانِ اُجُنْ) اى لاجل راسه ولاجل عينه ولاجل روحه (بَرْمَغَمَنْ) يوقعون هذه كلها مواقع القسم وتكون الجملة المقسم عليها بعدذلك سواءكانت مثبتة امنفية ويجوز تقدمها فتقول (سنجر كُزِ اُجُنْ سنقر بَرْدَجِدُرْ) و (سنقر بَرْدَجِدُرْ سنجر كُز اُجُنْ) [4] و قال [بيلك] فى كتابه اما ببلادنا فلانستعمل شيئا من هذه الاقسام بل يعوّج احدنا اصبعه السبّابة كما يعوّجها فى عقد السبعين فى حساب القبط من غير ان يلصق اليها ظفر الابهام ويقول (بُواَنْطَ) ما فعلتُ الشيءُ الفلانى ولا صنعته فلا يكاد يحنث ابداً ومعناها ان حنث يصير هكذا معوّج الظهر

القول فى الاضافة بغير حرف

المضاف اليه يتقدم فى هذه اللغة على المضاف فتقول فى معنى قام غلام سنجر (سنجر قُلِي طُرْدِي)ويجوز تقديم (طُرْدِي)وتقدم شيء من الاضافة فى باب المعرفة واذا اضفت الى اسم الاستفهام فى اللسان العربى قلت غلام من انت وفى معناه فى هذا اللسان [5] (كِمْنِن قُلِي سَنْ) مرادفه لمن مملوكه انت وفى غلام من تضرب اضرب (كِمْنِنْ قُلِنْ اُرْسَنْ اُرْغَمَنْ) (سا) هى اداة الشرط والنون الخيشومية ضمير المخاطب واصله (اُرُرْسَنْ) لانّ (اُرُرْ) هو المضارع وحذفت احدى الرائين تخفيفا وفى غلام الذى فى الدار قايم (اَوْ دِكِينِ [6] قُلِي طُرْمِشْ دُرْ) وفى غلام الذى رايته قايم

---

[1] D انلردن [2] D انلرنن [3] D (؟) برمسن [4] D yoktur

[5] Buradan كمنن قلى kadar V haşiyesinde [6] D اودكنى

التشبيه حرف مرادف بل يأتون امابا سم نحو (كِبى) و (دَكى) او بفعل نحو (أَقْشَرْ) بمعنى يشبه وهى بالقاف وبعضهم ممن ليس بفصيح فى هذااللسان يبدلها خاء والماضى من (أَقْشَرْ) (أَقْشَدي) بمعنى اشبه وحرف القسم (أُجَنْ) ويعبر بمرادف فوق عن على فيقال فى سنجر على الفرس (اَطْ اُسْتِنْداذُرْ سنجر) و (نِنْ) بمعنى اللام تقول فى معنى انت لمن (سَنْ كِمْنِنْسَنْ) [1] وفى هذا لسنجر (بُو سنجر نِنْدُرْ) وفى لغة التركمان (سَنْجِرِنْدُرْ) بالكاف الخيشومية وحدها بحذف النون الاولى و (بَرُو) ايضاً تدخل على الزمان دخول منذ عليه فى اللسان العربى تقول فى مارأيته منذ امس (دُنا كُنْدَنْ بَرُو كُرْمَدُمْ) (دُنا) امس و (كُنْ) يوم (دَنْ بَرُو) [2] منذ (كُرْمَدُمْ) اى ماابصرت وتأتى ايضاً بمعنى منذ لفظة (غَلِى) [3] فتقول (مَنْ بَرْغَلِى) [4] اى منذ ذهبت و (طُرْغَلِى) منذ قعدت وفى جئت من البيت (اَوْدَنْ كَلْدِمْ) [5] كنت فى البيت (اَوْدا اِدُمْ) سرت الى البيت (اَوْ كا [6] دَقِنْ يُرِدِمْ) (اَوْ) هو البيت و (كا) مع الكلمة المرققة و (غا) مع المفخمة معنى كل منهما الى لكنها تستعمل مردفة بـ (دَقِنْ) سرت حتى مكة (مَكَّكا دَقِنْ يُرِدِمْ) ويقال فى معنى من هذا الطرف الى هذا الطرف الارض لك [7] (بُو اُجْدَنْ بو اُجْغا دَقِنْجا بِزسَنِنْدُرْ) ويقال (سَنِنْدُرْ) [8] بحذف احدى النونين وقد يسقطون (جا) خرجت الى الصيد (اَوْغا جِقْتُمْ) و (غا) تكون بمعنى الى كما مثلنا و بمعنى لام العلة فى قمت لسنجر (سنجر غا طُرْدُمْ) اوتقول (سنجر اُجُنْ طُرْدُمْ) اى لاجل سنجر و (دَقِنْ) مشتق من (دَكْدى) اى بلغ ووصل كتبت بالقلم (قلم بلا يَزْدُمْ) او (بِتِدِمْ) او (جِزْدِمْ) جيت مع سنجر (سنجر بلا كَلْدِمْ) وهذه حروف الاضافة تأتى آخراً كما مثلنا بخلاف حروف الاضافة فى اللسان العربى فانها تدخل على الاسماء وقد تقدم تمثيل دخولها على الاسماء [9] المظهرة [10] واما دخولها على المضمرة فتقول فى منى (مَنْدَنْ) و منا (بِزْدَنْ) و منك (سَنْدَنْ) [11] ومنكم (سِزْدَنْ)

---

[1] D كمننسن [2] D منذ (بَرُو) من (دَنْ) [3] D لى [4] D بَرْغَلِى

[5] D كلدم [6] D اوكا [7] Bu iki kelime V satır arasındadır; D yoktur [8] D yoktur [9] D yoktur [10] D buradan فتقول yoktur [11] D سِنْدَن

التميز الا مفرداً فى سـاير انواع المعدود واذا بنيت اسم الفـاعل من العدد المفرد قلت (اِلـكِنْجى) وهو الاول المرتب يعنى انه يكون بعده ثان (اِكِنْجى) الثانى (أُجنْجى) الثالث (درْدِنْجى) (بَشِنْجى) (اَلطِنْجى) (يَدِنْجى) (سَكِسِنْجى) (طُقصِنْجى) (اُنْجى) وكذلك فى العدد المركب فى اللسـان العربى تقول (اُنْ بِرِنْجى اُنْ اِكِنْجى) الى العشرين فتقول (يِكِرْمِنْجى) كانه قال العاشرون وان لم ينطق به فى العربية وكذلك الحكم فى ساير العقود بعدها الى المايه فتقول (يُزِنْجى) وما بعد المـايه غير مسموع ولم يسمع معدول فى العدد بل اذا ارادوا معناه كرّروا اسم العدد بزيادة النون فتقول (بِرِنْ بِرِنْ) (اِكِنْ اِكِنْ) الى ل(اُنْ) فتقول (اُنِنْ اُنِنْ) اى عشرة عشرة وقد تقدم فى حروف الزيادة كيفية لحاق دليل الاجتماع فى العدد فاغنى عن اعادته هنا المكيل تقول فى معنى عندى اردب قمح (بِرْ اِرْدَبْ بُغْدَىْ بَرْ قَطِمْدا) والموزون تقول [1] فى معنى عندى رطل زيتا (بِرْ بَطْمَنْ يَغْبَرْ قَطِمْدا) والمسـوح تقول فى معنى عندى ذراع ثوبا (بِرْ قَرِي طُنْ بَرْ قَطِمْدا) وفى معنى عندى شبرا رضاً (بِرْ قَرِشْ يَرْ [2] بَرْ [3] قَطِمْدا) ولا يتقدم التميز فى كل هذا على مميّزه ويجوز ان يتقدم مرادف التميز وتاتى بعده بالتميز ايضاً فتقول (اَرْ اَجَرْ كَلْدى) ومعناه من الرجال جاء ثلاثة رجال

القول فى التنازع

قد يتعلق الفعلان فا كثر باسم واحد وا كثر ويجوز ان يتقدم ذلك الاسم وان يتأخر فتقول فى معنى ضربت وشتمت وطعنت سنجر (اُرْدُمْ سُكْدُمْ صَنْجِدُمْ سنجرنى) ويجوز تقديم (سنجرنى) على الافعال كلها وتوسيطه [4] بين كل واحد من الافعال

القول فى الاضافة

الاضافة تكون بحروف وبغير حروف فحروف الاضافة (دَنْ) بمعنى من او (عن) و (دا) بمعنى فى و (دَقِنْ) بمعنى الى وحتّى و (بِلا) بمعنى الباء وبمعنى مع وليس لكلاف

[1] D yoktur [2] D yoktur [3] D yoktur [4] D توسطه

فتقول فی معنی ابصرت الناس الافرساً (كِشِلَرْنِي كُرْدُمْ مَقْرَاطْ) ولايجوز توسيط المستثنى بين الفعل والمستثنى منه فلايجوز (كِشِلَرْ مقَرْ سنجر طُزْدِلَرْ) ويستثنى بما رادف غيراً وهو (أُزْكا) و (اَيْرُقْ) فتقول (كِشِلَرْ طُزْدِلَرْ سنجردن أُزْكا) و (سنجردن اَيْرُقْ) و (دَنْ) بمعنى من وكانه قال غيرمن سنجر ويجوز تقديم (سنجردن أُزْكا) و (سنجردن اَيْرُقْ) على الفعل وحده وعلى المستثنى منه وعلى الفعل المفرّغ ويقع فى المنقطع فتقول (كِشِلَرْ كُرْدُمْ اَطَّنْ أُزْكا) او (اَطَّنْ اَيْرُقْ) اصله (اَطْدَنْ) ابدلت الدال طاء واذغمت فى الطاء ويجوز ايضاً تقديم المستثنى فى المنقطع كحاله فى المتصل واذا كان الاستثناء من الجملة الاسمية نحوالناس اخوتك الاسنجر قلت (كِشِلَرْ قَرِنْدَشْلَرِنْدُرْ مَقَرْ سنجر) ولايجوز تقديم (مقر سنجر) كما تقدم واذا استثنيت بالاسم قلت (سنجردَنْ أُزْكا) و (سنجردَنْ اَيْرُقْ) ويجوز التقديم والتأخير كماذكرنا فى الجملة الفعلية

القول فى التميز

لايوجد فى لسان الترك التميز المنقول بل يأتون به على الاصل فيقولون فى معنى طابت نفس سنجر (كُنْلى يَقْشى بُلْدى) (كُنْلى) اى قلبه (يَقْشى) طيبا (بُلْدى) صار وكذلك لايوجد منقولا من المفعول فيقولون فى معنى غرست الارض شجراً (دِكْتِمْ اَغَجْ يِرْدا) على الاصل واما التميز غيرالمنقول فهوا مقدّرات وذلك عددومكيل وموزون وممسوح العدد تقول فى معنى جاء ثلاثةرجال (أُجَرْ[1] كَلْدى) اصله (اُجْ اَرْ) (اُجْ) ثلاثة و (اَرْ) رجل ولاينطق به الا مفرداً وتقول (بِرَرْ) [2] اى رجل واحد و (اِكِى اَرْ) رجلان الى العشرة واذا قلت جاء احد عشر (اُنْ بِرَرْ[2] كَلْدى) (اُنِكِى اَرْ كَلْدى) اصله (اُنْ اِكِى) و (اُنْ اُجْ) الى تسعةعشر وعشرون رجلا (يِكِرْمِيَرْ) واحدوعشرون (اِكِرْمِبِرَرْ) اثنان وعشرون (اِكِرْمِيكِي اَرْ) ثلاثون رجلاً (اُطَرْ) اصله (اُطُزْ اَرْ) الى المايه فتقول (يُزَرْ[3] كَلْدى) اى مايه رجل جاء ومايتارجل (اِكِيزَرْ) ثلثمايه رجل (اُجْيُزَرْ) اربعمايه (دُرْتْ يُزْ اَرْ) الى الالف فتقول (مِنْ اَرْ) الفان (اِكِى مِنْ اَرْ) عشرة آلاف رجل (اُنْ مِنْ اَرْ) ولايقع

[1] D (؟) اُجَرْ [2] Buradan تقول kadar V haşiyesinde [3] D yoktur

العلة والمفعول من فاعل واحد كما مثلنا ام من فاعلين فتقول فى معنى جيتك خوف سنجر الشر (كَلْدِمْ [1] صَغا سنجر يَتَنْدَنْ قُرْقْ مَقِ دَنْ) تفكيك ذلك (كلدم) جيت و(صَغا) لك و (يَتَنْدَنْ) من شر و (قُرْمَقِ [2] دَنْ) من خوفه فان لم يكن مقارناً للعلة نحو آمنت لدخول الجنة قلت (كِرْتُنْدُمْ كِرْمَكُمْ اُجُنْ اُجْمَقَا) (كِرْتُنْدُمْ) معناه آمنت و(كِرْمَكُمْ) دخولى و (اُجُنْ) لام العلة و (اُجْمَقا) الجنة (اُجْمَقْ) هى الجنة والقاف المفتوحة المدغم فيها قاف (اُجْمَقْ) تدلّ على المفعول و(قا) او(غا) انما تكون فيما يشعر بمعنى الى التى معناها الغاية و(نى) تشعر بالمفعول به الصريح ولهذا يقال (اَقْچَنى بِرْدُمْ سنجرغا) معناه اعطيت الدرهم سنجراً اى لسنجر فان العطا انما وقع حقيقة بالدرهم وسنجر هو المدفوع اليه الدرهم ونظيره فى اللسان العربى دفعت الدرهم الى زيد ولا يجوز دفعت الدرهم زيداً ويأتى ايضاً (كِمْ) للتعليل بمعنى كى تقول (اَنْدَدِمْ سَنى كِمْ اَشْ يَكاسَنْ) اى دعوتك كى تأكل الطعام هذا هو الافصح وهو ان يلى حرف التعليل الاسم ويجوز ان يلى الفعل فيقال (كِمْ يكا سَنْ اَشْ) ويجوز (سَنى اَنْدَدِمْ)

القول فى المفعول معه

تقول فى معنى جلست والسارية (اُلْطُرْدُمْ دِرَكْ بِلا) (دِرَكْ) هى السارية وهو العمود و (بِلا) معناه مع ولا يستعمل المفعول معه الا مصرحاً بالكلمة المرادفة لمع وهى (بِلا) كما انه لم يستعمل المفعول له الا بالحرف المرادف لمن السببية كما تقدم فى الباب قبله ويجوز هنا تقديم الفعل وتأخيره

القول فى المستثنى

تقول فى معنى قام الناس الا سنجر (كِشِلَرْ طُرْدِلَرْ مَقَرْ سنجر) ولا يجوز تقديم (مَقَرْ سَنْجَرْ) على (طُرْدِلَرْ) ولا على (كِشِلَرْ) وفى الاستثناء المفرّغ تقول فى معنى ماقام الّا سنجر (طُرْمَدى مَقَرْ سَنْجَرْ) وفى مايقوم الا سنجر (طُرْمَنى مَقَرْ سنجر) وفى ما اكلتُ الّا الخبز (يَتَدُمْ مَقَرْ اَتْمَكْ) ويجوز (اَتْمَكنى) ويكون الاستثناء متصلا ومفرّغاً كما مثلنا ومنقطعا

---

[1] D كَلْدُمْ [2] Doğrusu قُرْقْمَقْ

ولايقال (أُزُنْلو) كمالم يقولوا فى اللسان العربى ذوطويل والمرادف لحسن مما هوصفة حقيقةً قولهم (كُـكَجِكْ دُرْ) الا انه يرادبه معنى التحنّن والحسن فى حق الصغار

القول فى تعلق اسم المفعول بالمفعول به

تقول فى مرادف رايت رجلاً مضروباً مملوكه (بِرْ آرْنِي كُرْدُمْ أرُ ْلِمِشْ قُلِي) ويجوز (كُرْدُمْ بِرْ آرْنِي أرُ ْلِمِشْ قُلِي) ولايجوز ان تتقدم الصفة هنا على الموصوف فلا يقال (أرُ ْلِمِشْ قُلِي بِرْ آرْنِي كُرْدُمْ) ولا (بِرْ آرْنِي أرُ ْلِمِشْ قُلِي كُرْدُمْ) بل يتوسط الفعل اويتقدم على المفعول به فقط ويأتى بعده الموصوف تليه الصفة وتقول فى معنى رايت رجلا معطىً ابوه درهماً (بِرْ آرْنِي كُرْدُمْ بِرِ ْلِمِشْ اَطَسِنا بِرْ اَقْجا) على تلك التركيبات

لقول فى تعلق المصدر

بالمفعول به تقول فى معنى ضرب سنجر سنقر شديد (سنجر أرْمَقْ لَتِي) او (أرْمَقِي سنقرنى قاطيدُرْ) ويجوز ان تقول (سنقرنى سنجر أرْمَقِي قاطيدُرْ) ويجوز (سنجر أرْمَقِي سنقرنى قاطيدُرْ) كان ذلك جائز فتقدم المفعول على المصدر معفاعله ودونه بخلاف مافى اللسان العربى وانما ذلك لظهور علامة المفعولية فى المفعول وتقول فى معنى احببت ضرب سنجر سنقر (سَوْدِمْ سنجر ارْمقِنى سنقرنى) ويجوز (سنجر أرْمقِنى سنقرنى سَوْدِمْ) ويجوز (سنجر ارمقنى سودم سنقرنى) ولا يجوز (سنجر سَوْدِمْ ارمقِنى سنقرنى) ولا (سنقرنى سَوْدِمْ سنجر ارمقنى)

القول فى المفعول له

تقول فى معنى جيتك محبةً (سن سَوْمَكِمْ دَنْ كَلْدِمْ) (كلدم) معناه جيت و(سَوْمَكِمْ دَنْ) معناه من محبّتي و (سَنِ) معه ملاك ويجوز ان تقدم الفعل وتؤخره وسواء فى ذلك ان كان[1]

[1] D كانت

ويجب تقديم المفعول لانه اسم شرط وان كان موصولاً نحو رايت الذى ضربت عندك قلت (اَلْ كِمْ اُرْدُمْ سَنِنْ قَطِنْدا كُرْدُمْ) (اَلْ) معناه هو و (كِمْ) من وبالتركيب يعطى معنى الذى و (اُرْدُمْ) ضربت و (سَنِنْ قَطِنْدا) عندك والمفعول به انما يتسلط عليه الفعل ويتعلق به كما مثّلنا واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر

القول فى تعلّق اسم الفاعل

بالمفعول به اوبالفاعل الظاهر تقول فى معنى سنجر ضارب سنقر غداً (سَنْجَرْ اُرْدَجِدُرْ[1] سُنْقُرْنى) ويجوز (سنجر سنقرنى اُرْدَجِدُرْ) [1] ويجوز (اُرْدَجِدُرْ[1] سَنْجَرْ سُنْقُرْنى) ويجوز (اُرْدَجِدُرْ[1] سنقرنى سنجر) ويجوزايضاً فى الماضى وهوان يلحقه (مِشْ) ويتعلق بالمفعول به تعلق المستقبل ويجوز فيه هذه التركيبات جميعها وتلحق (مِشْ تِرْ) ايضاً فى ساير التركيبات وتقول فيما يتعدى الى اثنين فى مثل سنجر معط سنقر ثوبا (سَنْجَرْ بِرْدَجِدُرْ سُنْقُرْغا طُنّى) [2] ويجوز التقديم والتأخير على التركيبات التى تقدمت وتقول فى معنى سنجر ظانّ سنقر قايما (سنجر صَغَنْدَجِدُرْ[3] سنقرنى اُرُوطُرْمِشْ) او (طُرْمِشْ) وحده بغير (اُرُو) وتقول فى المبالغة فى معنى سنجر ضروب سنقر (سنجر اُرَغَنْدُرْ سنقرنى) ويجوز التركيبات التى سبقت فى اسم الفاعل واذا تعلق اسم الفاعل بالفاعل الظاهر قلت فى معنى سنجر قايم ابوه (سنجر اَطَسى طُرْمِشْ) [4] وتقول فى معنى هذا حسن وجهك [5] (بُويُزِى كُزْكُلُودُرْ) وفى سنجر كحيل عينه (كُزى سُرْمَلُودُرْ) وفى طويل انفه (بُرْنى اُزُنْ دُرْ) والفرق بين (اُزُنْ) و (سُرْمَلُو) انّ (اُزُنْ) وضع للوصف و (سُرْما) معناه الاثمد [6] وهوليس بوصف فى الوضع وانما اتصل به (لُو) بمعنى ذو وَوصف به وكذلك (كُزِكْ) معناه الحسن فليس بصفة فى الاصل فلما اوصلوا به (لُو) بمعنى ذو وصف به وصارت (لُو) وُصلة للوصف باسماء الاجناس كما جرى فى لسان العرب ذوماء وذوذهب وغير ذلك

---

[1] D اُرْجِدُرْ [2] D طُنى [3] D صُغُنْدَجِدُرْ [4] D طُرِمِشْ در [5] D وجهه
[6] D الكحل

القول فى المفعول به

المفعول به اما انيكون ظاهراً او مضمراً فان كان ظاهراً فتقول فى مثل اكلت السمك (بالِقْنِي يَدُمْ) [1] فـ(نِي) علامة للنصب [2] هذا فى المفعول به الصريح واما فيما يتعدى فى لسان العرب الى اثنين فانه انما تعدى فى هذا اللسان الى احدهما بـ(نِي) وللآخر بـ(غا) و (كا) فتقول فى معنى اعطيت سنجر ثوباً (سنجرغا طُنِي بِرْدُمْ [3]) فتلحق فى الاول الذى هو مفعول اول فى اللسان العربى (غا) وفى الثانى الذى هو ثان فى اللسان العربى (نى) على الاصل ولايجوز العكس وتقول فى حسبت سنجر خارجاً (سنجرنى جِقْمِشْ صَغَنْدُمْ) فتدخل (نى) على المفعول الاول وتهمل الثانى فلاتدخل عليه (نى) ولا (غا) وتدخل (كا) عوضاً عن (غا) وذلك اذا تقدم حرف ترقيق مثاله (بَيْكا طُنِي بِرْدُمْ [4]) واذا كان فى العربية ممايتعدى بالى منطوقا بها اومحذوفة على التوسع اتوا فى ذلك بـ(غا) او بـ(كا) على مامرّ من التفخيم والترقيق مثاله (سنجرنى كُرْدُمْ) اى رأيت سنجر و(سَنْجَرْغا بَقْطِمْ) [5] اى نظرت الى سنجر و(بَيْكا بَرْدُمْ) اى ذهبت الى الامير و يجوز تأخير المفعول فى هذا كلّه وان كان الافصح والاكثر تقديمه وان كان مضمراً فتقول فى مثل ضربنى (اُرْدِ مَنِي) اصله (اُرْدِ مَنِّي) [6] فحذفت النون الاولى لاجتماع المثلين و انما قلنا ان الاولى محذوفة لان الثانى جئ بها لمعنى مع الياء وهو المفعولية وفى ضَرَبَنا (اُرْدِي بِزْنِي) وضربك (اُرْدِي سَنِي) اصله (سَنِّي) بالتشديد والقول فى (سَنِّي) [7] كالقول فى (مَنِّي)[8] وضربكم (اُرْدِي سِزْنِي) وضربه (اُرْدِ أَنِي)وضربهم (اُرْدِ اَنْلَرْنِي) ويجوز تقديم المفعول فى هذا كلّه لانه ضمير منفصل فى استعمال لغتهم واما اذا كان الفاعل مضمراً والمفعول كذلك فتقول فى مثل اكلته (يَدُمْ اَنِي) وفى اعطيته (بِرْدُمْ اَنِي) وفى سنجر اعطيته النوب (سنجر بِرْدُمْ طُنِي اَنْغا) [9] فان كان المفعول اسم استفهام قلت فى من ضربت (كِمْنِي اُرْدُنْ) والتقديم هو المسموع وان كان اسم شرط قلت فى من تضربه اضربه (كِمْنِي اُرْسَنْ اُرْغَمَنْ)

[1] D يَدَمْ [2] D النصب [3] D بِرْدِمْ [4] D بِرْدِمْ [5] D بُقْطُمْ
[6] D مِنى [7] D سَنى [8] D مَنى [9] D اُنْغَا

ای كانت الشمس طالعة وفی معنی جاء سنجر و وجهه محمّر (سنجر كَلْدی يُزی قِزِلْ بُلبَنْ)
ويجوز (يُزی قِزِلْ) ويراد به الحال ويجوز (قِزَرْمِشْ يُزْلُو) ای ذو وجه محمّر وانما جئت
بالراء وان كان الاصل اللام لانك تقول (قِزِلْ) وتقول اذا اشتققت منه (قِزَرْدی) فتبدل
اللام راء وكذلك (صَرْغَردی) اذا اصفرّ و (اَغَرْدی) اذا ابيضّ يقلبون القاف غيناً
و (قَرَردی) اذا اسودّ و (كُكَرْدی) اذا ازرقّ و (يَشَردی) اذا اخضرّ و (بُزَردی)
اذا اغبرّ واذا كانت الجملة الاسمية منفية نحو جاء سنجر وما الشمس طالعة قلت (كُنْدُنْمَمِشْ
يدی) و (كُنْدُنْمَدَقْ يدی) و (يُزی قِزَرْمَمِشْ يدی) [1] و (قِزَرْمَدَقْ يدی) [2] وفی
معنی جاء سنجر يضحك (سنجر كَلْدی كُلَرْ) وفی معنی جاء سنجر يضحك ابوه (اَطَسی
كُلَرْ) جاء سنجر وقد ضحك (سنجر كَلْدی كُلْدی) وقد بكا [3] (اَغْلَدی) وقد بكا
ابوه (اَطَسی اَغْلَدی) وما يضحك (كُلْمَسْ) وما ضحك (كُلْمَدی) وفی نفی (سنجر
كَلْدی كُلا) (سنجر كَلْدی كُلْمَدِنْ) او (كُلْمَيِنْ) معناه سنجر جاء غير ضاحك وفی نفی
(اَطْنی مِنْدُمْ [4] اَيَرْلَبْ) (اَيَرْلَمِدنْ) او (اَيَرْلَمَيِنْ) وبالياء فی (مَيِنْ) لغة القبجاق واذا
تعلقت الحال بالمفعول به قلت فی معنی آكلاً خبزاً (اَتْمَكْ يِيُو) راكبا فرساً (اَطْ بِنُو)
ويجوز (بِنِبَنْ) و (بِنِبْ) و (يِيِبْ) و (يِيِبَنْ) كلٌّ جائز ويجوز تقديم الحال وهو الافصح
على الفعل وحده وعلى الفعل والاسم معا سواء كانت الحال جملة ام مفرداً ام ظرفاً ام
مجروراً ام منفيا ام مثبتا وتقع الحال من النكرة والمعرفة فمن المعرفة كما مثّلنا ومن النكرة تقول
فی مثل جاء رجل ضاحكاً (اَرْكَلْدی كُلا) ويجوز (كُلُبَنْ) و (كُلُبْ) على ما مرّ واذا كان
ذو الحال موصولاً لم يتقدم الحال عليه فتقول فی معنی جاء الضارب ضاحكاً (اُرْغَنْ كَلْدی كُلا)
ويجوز (كُلا كَلْدی اُرْغَنْ) ولا يجوز (كُلا اُرْغَنْ كَلْدی) ويجوز (كَلْدی كُلا اُرْغَنْ)
واذا كان الموصول (اُلْ كِمْ) قلت فی معنی جاء الذی ضرب ضاحكاً (اُلْ كِمْ اُرْدی كُلا كَلْدی)
ويجوز (كَلْدی كُلا) ويجوز (كَلْدی كُلا اُلْ كِمْ اُرْدی) و (كُلا كَلْدی كِمْ اُرْدی)
ولا يجوز الفصل بين الموصول وصلته لا بالحال ولا بالفعل وفی معنی جاء الذی فی البيت ضاحكاً
(اَوْدَكی [5] كُلا كَلْدی) و (كَلْدی كُلا اَوْدَكی) و (كُلا كَلْدی اَوْدَكی)

---

[1] D yoktur [2] D yoktur [3] D بكی [4] D مِنْدِمْ [5] D اُوْدَكی

القول فى الحال

علامتها واو او الف تزاد اخيراً فتقول (يُوري كَلو) [1] اى امش جائيا و (يُوري صُرا) اى سر سائلاً واذا اردت بناء الحال من فعل نظرت الى فعل الامر فان كان آخره ساكناً فاما ان يكون المضارع منه مفتوحاً ماقبل حرف المضارعة نحو (كُلْز) فتقول (كُلا كَلْدي) اى جاء ضاحكاً فتلحق الالف او مضموماً نحو (كَلْز) فتقول (كَلو) بمعنى جائيا فتلحق الواو وان كان متحركا باى حركة كانت الحقته ياء مضمومة و واواً بعدها فتقول (يُيُو) اى غاسلاً و (يَيُو) اى آكلاً و (اَغْلَيُو) اى باكياً و (يُرِيُو) اى ماشيا ويجوز لحاق [2] الباء الساكنة فى الجميع قياساً مطرداً وينضم ماقبلها ان كان ماقبله مضموما فتقول (صُرُبْ) وينكسر ان كان مفتوحاً اومكسوراً فتقول (كَلِبْ) و (كِرِبْ) او ساكناً غير الف لابقى على سكونه فتقول (يَكِرِبْ) اى غضبان وما آخره (لا) المشعرة للعمل قلبت الفه ياء و ضمّت فتقول (سُزْلَيُبْ) اى متكلماً و (اَغْلَيُبْ) اى باكياً ويجوز حذف الالف فتقول (سُزْلَبْ) وقد تلحق الباء نون ساكنة فتفتح الباء فتقول (كُلُبَنْ) و (صُرُبَنْ) و (كِرِبَنْ) وتفيد هذه النون معنى المبالغة فى الحال وكانك كررت الحال ويجوز ان تؤكد الحال باعادة لفظها فتقول (كَلُو كَلُو) والحال لايجوز جمعها بل تبقى مفردة دائما سواء كان ذوالحال مفرداً ام مثنى ام مجموعاً فلايجوز (كَلُولَرْ) ولا (صُرالَرْ) ولا (كَلِبْلِرْ) ومن شرط الحال الاشتقاق والانتقال الا فيما كان لايمتنع كونه فتقول فى معنى جاء سنجر اسمر (سنجر كَلْدي بُغْدَىْ اَنلُغْ بُلُبَنْ) (بُغدَىْ) قمح (اَنْ) لون (لُو) بمعنى ذو (بُلُبَنْ) صايراً وفى معنى جاء سنجر طويلاً (سنجر كَلْدي اُزُنْ بُلُبَنْ) وفى جاء ضاحكاً (كَلْدي كُلا و (كُلُبَنْ) [3] و (كُلُبْ) وباكياً (اَغلَيُو) (اَغْلَيُبَنْ) (اَغْلَيُبْ) وفى معنى هذا سنجر قايم (بو سنجر طُرُبَنْ) او (طُرُبْ) او (طُرُو) ويجوز (طُرْمِشْ) على طريق الخبر لاالحال وفى معنى ضُرب سنجر فى الدار على ان يكون فى الدار حالاً (سنجر اُرْلدي اَوْدا) و امامك (اَلِنْدا) وفى معنى جاء سنجر والشمس طالعة (سنجر كَلْدي كُنْدُنْمِشْ بِدي)

---

[1] D (قايتْ كَلُو) اى ارجع جائياً D [1]

[2] D doğrusu الحاق

[3] D كَلُبَنْ

ان تحذف احدى النونين تخفيفا والظاهر ان المحذوف انما هى الاولى التى هى من نفس الكلمة لان الثانية اتت لمعنى ويبين ان الاولى هى المحذوفة قطعا قولهم فى معنى علىّ (أَسْتُمْدا) فحذفوا النون الاولى لان الميم للمتكلم ولم يقولوا قطّ (أَسْتُنُمْدا) باثبات النون [1] قال مولف هذا الكتاب بعد قوله باثبات النون افادنيه [المولى تاج الدين] وظرف المكان لايستعمل الا بالحرف المرادف لِفى مادام ظرفاً ويجوز دخول حرف الجر غير (دا) عليها فيخرج عن الظرفية تقول (اَرْدِنْ دَنْ يَتّى) اى ادرك من خلفك وقد تكون ايضا (أَنْكْ) [2] بمعنى قبل و(وصْنكْ)[3] بمعنى بعد فلايلتزم فيهما الاضافة لانهما خرجا من ظرف المكان الى ظرف الزمان فتقول (طُرْدُمْ أَنْدا) بمعنى قمت قبل و (بُرُنْ) ايضاً بمعنى قبل وتقول (صُنْرا طُرْدُمْ) بالراء ويجوز (صُنْدا) بالدال يعنى قمت بعداً والراء واللام فى مثل (تُنْلا) و (طَنْلا) وفى مثل (صُنْرا) يعطيان معنى الدال التى هى بمعنى فى فى اللسان العربى واما اذا اردت الاضافة فى مثل قولك جيت بعدك فتقول (كَلْدِمْ[4] سَنْدَنْ صُنْرا) معناه جيت منك فى بَعْدِ وفى مثل جيت قبلك (كَلْدِمْ [5] سَنْدَنْ بُرُنْ) و (كَلْدِمْ [6] سَنْدَنْ اِلْكَرُو) و (كَلْدِمْ [7] سَنْدَنْ أَيْدِنْ) و (اِلْكْ) [8] معناه اوّل والراء المضمومة فى (اِلْكَرُو) فى معنى (دا) الذى هو مرادف لِفى وهذه الظروف يتعلق بها الفعل اللازم والمتعدى والمتصرف والجامد كحال ظرف الزمان فتقول (اَرْدِنْ دا سنجر طُرْمِشْ [9] دَكُلْ) و (سنجر طُرْمِشْ دَكُلْ اَرْدِنْ دا) وظروف المكان لاتكون الّا مختصة بالاضافة وهذه النون التى سبق ذكرها فى هذا الظرف ان كانت خيشومية فهى للخطاب وان كانت خالصة فهى للاضافة ولايجمع بينهما فلايقال (اَرْدِنْنْدا) وتكون احداهما خيشومية والاخرى خالصة فالنون الخالصة تشعر بالاضافة للغايب والخيشومية للمخاطب واذا اضفت الى المتكلم اتيت بضمير المتكلم المفرد او الجمع كساير الاضافات الى ذلك فتقول (اَرْدِمْدا) بمعنى خلفى و (اردمزدا) خلفنا و (اَرْدِنْدا) خلفه ويصلح للمخاطب و الغايب ويبينه الضمير السابق فتقول فى الخطاب (سَنِنْ اَرْدِنْدا) وللغيبة (اَنِنْ اَرْدِنْدا) (اَنْلَرِنْ اَرْدِنْدا) اى خلفهم

[1] Buradan افادنیه kadar D almamıştır [2] D انك [3] D صنك
[4] D كلدم [5] D كلدم [6] D كلدم [7] D كلدم [8] D ك
[9] D (؟) طرمش

المصدر وتقدم ذلك فى التصريف والمصدر على قسمين مبهم وقد مُثِّل ومختص امّا بالصفة تقول فى معنى ضربت ضرباً شديداً (قَطي ازمَقْ اُرْدُمْ) واما بالاضافة تقول فى معنى ضربت ضرب سنجر (اُرْدُمْ سنجر اُرْتِنْ) ويجوز (اَزْمَقْ) وهذا التنوين اللاحق هنا بعد كسرة الاضافة اصله (اُرْشنى) فـ (نى) علامة النصب والكسرة للاضافة اضمر الغيبة ثم حذفت الياء [1] وابقيت النون ساكنة ويجوز النطق بالاصل فتقول (اُرْشنى) [2]

القول فى ظرف الزمان

ظرف الزمان قسمان مبهم ومختصّ فالمبهم مثل (كُنْدُزْ) اى نهاراً و(تُنْلا) اى ليلاً و (طَنْلا) و (طَنْدا) اى صباحاً و (كَجَا) اى مساءً و (تُشْلَقْ) اى ضحىً و (كِنْدِنْ) اى عصراً و (دُشْتَا) اى ظهراً وبالتركمانى (اُيْلا) اى ظهراً والمختص ما اضيف [3] اليه من هذه الظروف او ما وصف والفعل يتسلّط على هذه الظروف سواء كان متعدياً ام لازماً فتقول فى اللازم (تُنْلا طُرْدُمْ) وتقول فى المتعدى (تُنْلا اُرْدُمْ سنجرنى) ويجوز تقديم الفعل على الظرف وتأخيره وسواء كان الفعل متصرفا نحو ما مثّلنا ام غير متصرف فتقول (بُوكُنْ سنجر طُرْمِشْ دَكُلْ) [4] و (سنجر طرمش دكل [5] بو كن)

القول فى ظرف المكان

منه (اُسْتُنْدا) [6] اى فوق و(اَلْتِنْدا) اى تحت و(اُنْدا) اى يميناً و(صُنْدا) اى شمالاً و (اَلْنِدا) [7] اى اماماً و (اَرْدِنْدا) اى خلفاً و (قَرْشُنْدا) اى تلقاءك و (يَنْدا) اى حذاءك ومن هذه الظروف ما لا يستعمل الاّ مضافة ولذلك مُثّل بهذا مع النون المشعرة بالاضافة للمخاطب فاما (اُسْتُنْدا) [8] فاصلها (اُسْتُنِنْدا) [9] لان النون الاولى اصل فى الكلمة والنون الثانية نون المخاطب المضاف اليه الظرف ويجوز

[1] D النون [2] D اُرْشُنى [3] D yoktur [4] D دَكل [5] D دُكَل
[6] D اسْتُن دا [7] D اَلنِدا [8] D اِسْتُنْدَا [9] D اِسْتُنْدَا

بمعنى فرش (دُشَنْدي) اى نُرِشَ وفى (دَبَلدي) (دَبَلَنْدي) اى قُتِلَ وفى يوكل (يَنْز) ويغسل (يُنز) ويكسر (سِنُز) ويجرّب (سِنَنُز) [1] ويقتل (دَبَلَنْز) وليوكل (يَنْدُن) وليغسل (يُنْسُن) وليكسر (سِنْسُن) وليجرّب (صِنَنْسُن) وفى (آلدي) بمعنى اخذ (اَلِنْدي) اى أُخذ وفى (صَلْدي) بمعنى ارسل (صَلِنْدي) اى أُرسل وان كان ثانيا ساكن الثانى وليس بلام او غير ذلك كان المزيد لاماً ساكنة فتقول فى (اُرْدي) بمعنى ضَرَبَ اذا بنيته للمفعول (اُرُلْدي) اى ضُرِبَ ويُضرب (اُرُلُز) و ليضرب (اُرُلُن) وسَيُضْرَبُ (اُرُلْغَيْ) وزيادة اللام والنون مطرد فيما ذكرناه سواء ذلك فى الماضى والمضارع والامر واذالم يذكر الفاعل قام مقامه احد خمسة اشياء المفعول به فتقول فى أكل الطعام (اَش يَنْدي) و (يَنْدي اَش) والمصدر فتقول فى ضُرِب الضرب (اُرْمَقْ اُرْلدي) وظرف الزمان (بُوكُن اُرْلدي) وظرف المكان (اَزْدِنْدا اُرُلْدي) اى خَلْفَكَ ضُرب و (آلِنْدا اُرُلدي) اى قدّامك ضرب والجار والمجرور فتقول فى اخذ من سنجر (سنجر دَنْ اَلِنْدي) واذا كان للفعل مفعولان فان كان الفعل تمّا مفعوله الاوّل غير الثانى قلت فى معنى اعطى سنجر درهماً (بِرِلْدي سَنْجَرْغا بِرَتْجا [3]) فتعدّى للاول بحرف الاضافة الذى هو (غا) و يسلّط الفعل على المفعول الثانى وكيفما قدّمت فيه اواخّرت جاز ولم يسمع بناء (صَغَنْدي) ولا بناء (بِلْدُرْدي) لمالم يسمّ فاعله

القول فى مقتضيات الفعل من الفضلات

و ذلك المصدر و ظرف الزمان وظرف المكان والحال والمفعول به والمفعول له والمفعول معه والمستثنى فاما التميز فسيأتى حكمه بعد ذكر المستثنى

القول فى المصدر

تقول فى معنى اكلت اكلاً (يِيِشْ يدم) يقدمون المصدر على الفعل ويقولون (اُرُش اُرْدُم) (اُرْمَقْ اُرْدُم) (طُرِشْ طُرْدُم) و (طُرْمَقْ) والشين تعطى معنى المبالغة فى

[1] D yoktur [2] V haşiyesinde [3] D بِرَاَجْا [4] D ـنْدِى

طُرْدُنْ) و (نِشا طُرْدُنْ) و (نا اُجُنْ طُرْدُنْ) و (نَدَنْ طُرْدُنْ) وتقول فى معنى سنجرما احسنه رجلاً (نا كُزْكُلُو كِشىِ دُرْ) (نا) بمعنى ما واىّ (كُزْكُلُو) حسن (كِشىِ) انسان و (دُرْ) توكيد وما اقبحه رجلاً (نا يَمَنْ اَرْدُرْ) وليس هذا مرادفاً لما ذكرناه بل يفيده من حيث المعنى وانما يرادف قول العرب اىّ حسن زيد و اىّ قبيح عمرو لا يريدون الاستفهام حقيقة بل يخرجونه مخرج التعجب ونحو قولهم اى رجل زيد اى هو [1] عظيم و (سنجرنا اُزُنْ اَرْدُرْ) اى سنجر اىّ طويل رجل واذا قلت اىّ شئ كتابك تقول (نا نَسَا نَدُرْ بِتِنْ) (نا) اىّ و (نَسا) شئ و (نا) الثانية توكيد وكذلك (دُرْ) و (بِتِنْ) كتابك ويجوز تقديم (بِتِنْ) وكذلك (نا نَسانَدُرْ بُو) ويجوز تقديم (بو) بمعنى ذا

القول فى النهى

حرفه م مفتوحة كحرف النفى لكن النهى انما متعلقه الفعل المستقبل بخلاف النفى فانه يدخل على الماضى والمستقبل والحال فاذا نهيت عن الفعل المسند الغايب قلت فى معنى سنجر لايجئ (سنجر كَلْمَسُنْ) وفى الجمع (سنجرلر كَلْمَسُنْ لَرْ) اوعن الفعل المسند لمخاطب قلت فى معنى انت لاتجئ (سَنْ كَلْمَا) وقال [بَيْلَك] ما معناه و يجوز لاتَرُحْ (بَرْماما) لاتقعد (اُلْطُرْماما) لاتنم (يَطْمامَا) ويشوبه شئ من الاحتقار بمعنى ويلك وفى الجمع (سِزْ كَلْمَزْ) ويجوز (سِزْ كَلْمَزْسِزْ) او عن الفعل المسند لمتكلم قلت فى معنى لااجئ (كَلْمَكايِمْ) وفى معنى لانجئ (كَلْمَكالِمْ)

القول فى النايب عن الفاعل

اما كيفية بناء الفعل للمفعول فانك تزيد لاجله لاماً ساكنة اونوناً ساكنة على ما نفصله فنقول الفعل اما ان يكون احادياً اوثنائيا اوغير ذلك ان كان احاديا اوثنائيا متحرك ثانيه او ساكنة لاماً او (لا) التى للعمل كان المزيد نوناً ساكنة فتقول فى (يَدىِ) بمعنى اكل اذا بنيته للمفعول (يَنْدىِ) اى اُكِلَ (يُدىِ) بمعنى غَسَلَ (يُنْدىِ) وفى (سِدىِ) بمعنى كَسَرَ (سِنْدىِ) اى كُسر وفى (صِنَدىِ) بمعنى جرّب (صِنَنْدىِ) اى جُرّب وفى (دُشَدىِ)

[1] Buradan sonuna kadar D القول فى النهى bahsına almıştır

(نادُرْ بُو) ويجوز تأخير اسم الاستفهام عن المفرد وان تعلق بالجملة فامّا بالفعلية اوالاسميّة ان تعلق بالفعلية قلت فى معنى متى اكلت (قچن يدِنْ) وفى اين اكلت (قيدا يدِنْ) وفى ما اكلت (نا يدِنْ) وفى من ضربت (كِمْنِي اُرْدُنْ) ويجب هنا تقديم اسم الاستفهام و (نا) اعم من (كِمْ) لان (نا) ينطلق على مايعقل وعلى مالايعقل و (كِمْ) مختصة بمن يعقل وان تعلق بالاسمية قلت فى معنى متى الشمس طالعة (قچنْ كُنْدُغْمِشْ دُرْ) وفى اين الشمس طالعة (قيدا كُنْدُغْمِشْ دُرْ) ولايجئ الجملة الاسمية بعد (نا) ولابعد (كِمْ) ومن اسماء الاستفهام (نجا) وهى سؤال عن عدد بمعنى كم فى اللسان العربى فاذا اراد معنى كم ضربت قال (نجا اُرْدُنْ) ويجب تقديم (نجا) وكم مماليكك قال (قُلْلَرِنْ [1] نجادُرْ) ويجوز هنا (نجادُرْ قُلْلَرِنْ) [2] واذا اتيت بالتميز وسّطه فتقول فى معنى كم رجلاً ضربت (نجا كِشِ اُرْدُنْ) وفى كم رجالاً ضربت (نجا كِشِلَرْ اُرْدُنْ) ويأتى تميزها مفرداً وجمعاً وتكون (نجا) ايضاً خبرية تفيد معنى الاستكثار وذلك لايفهم الابقرينة ومن كلامهم (سُلْطانْ نجا سَنِنْكِي كِشِلَرْ كاآلْطُنْ بِرْمَدي) مرادفة السلطان كم مثلك اناساً الذهب ما اعطى (نجا) بمعنى كثير (سننكى) مثلك (كشلر) [3] ناس و (كا) علامة المفعولية و (برمدى) معناه ما اعطاه صورته صورة النفى والمعنى معنى الاثبات والمعنى كثير مثلك السلطان اعطاه الذهب وفى معنى (نجا) الاستفهامية (قَچْ) يستفهم بها وحكمها حكم (نجا) الاانها يلزمها ذكر التميز تقول (قَچْ كَزْ اُرْدُنْ) اى كم مرة ضربت وذلك اذا استفهمت عن الافعال و (قَچْ قُلُنْ بَرْ) اى كم مملوكك موجود و (بَرْ) معناه موجود فاذا تقدم (قچ) الاسم اتيت بعد الاسم بلفظة (بَرْ) واذا اخرت ذلك قلت (قُلُنْ قَچْ طُرْ) ولا تأتى بلفظة (بَرْ) و (طُرْ) توكيد ومن اسماء الاستفهام (نَجُكْ) [4] وهى سؤال عن كيفية بمعنى كيف فتقول كيف قمت (نَجُكْ طُرْدُنْ) وفى كيف سنجر (سنجر نَجُكْ طُرْ) ويجب تقديمها على الفعل لاعلى الاسم وفى كيف سنجر قايم (سنجر نَجُكْ طُرْمِشْ دُرْ) وفى لغة التركمان (نَتا) بمعنى كيف وحكمها حكم (نجك) وتقول فى معنى لِمَ (نَلُكْ) وبالتركمانى (نِشا) وبمعنى لاىّ شئ (نا اُجُنْ) و بمعنى مِمّ (نادَنْ) تقول (نَلُكْ

[1] D قُلْلَرْ [2] D قُلْلَرَنْ نَجَا [3] D كِشْلَرْ [4] Buradan نجك kadar V haşiyesinde

فى المتكلم فتقول (كَلْمَدُمْ) [1] وفى الجمع (بِزْ كَلْمَدُكْ) و (بِزْلَرْ كَلْمَدُكْلَرْ) وفى الحال (كَلْمَشْمَنْ) وفى الجمع (كَلْمِسْ بِزْ) وفى المستقبل (كَلْمَكِي مَنْ) وفى الجمع (كَلْمَكِي بِزْ)

القول فى الاستفهام

الاستفهام اما ان يكون اداته حرفاً اواسماً ان كان حرفاً فاما ان يكون الاستفهام عن الجملة الفعلية اوعن الجملة الاسمية ان كان عن الجملة الفعلية وهو المقصود فى هذا الباب فاما ان يكون الفعل لغايب اولمخاطب اولمتكلم انكان لغايب تأخر الحرف عن الفعل مطلقا سواء كان ماضياً اوحالاً ام مستقبلا وسواء كان الفعل مسنداً الى مفرد [2] ام جمع نقول فى معنى سنجرهل جاء (سنجر كَلْدِمُو) بضم الميم وبكسرها والاصل الضم والكسر للاتباع و (سنجرلر كَلْدِلَرْمُو) [3] وفى المستقبل نحو (كَلْكَمُو) و (سنجرلر كَلْكَلَرْمُو) وان كان لمخاطب قلت فى الماضى (سَنْ كَلْدِنْمُو) بالنون الخيشومية ولاتدغم فى حرف الاستفهام وفى الجمع (كَلْدِ بِزْمُو) وقلت فى الحال (كَلُرْمُسَنْ) و فى الجمع (كَلُرْمُسُزْ) وفى المستقبل (كَلْكَمُسَنْ) وفى الجمع (كَلْكَمُسُزْ) وان كان لمتكلم قلت فى الماضى (كَلْدِمُّو) بادغام ميم (كلدم) فى حرف الاستفهام وفى الجمع(كَلْدُكْمُو) وفى الحال (كَلُرْمُمَنْ) وفى الجمع (كَلُرْمِتِزْ) وفى المستقبل (كَلْكَمُمَنْ) [4] وفى الجمع (كَلْكَمِتِزْ) [5] واذا استفهمت عن الفعل المنفى وكل من الامر والنفى والنهى والاستفهام اذا تعلّق بالمفعول به فالاصل تقديم المفعول به فى هذه اللغة ويجوز تأخيره بخلاف اللغة العربية فى الاستفهام فانه فيها لايجوز تقديم المفعول به واما الامر والنهى فالاصل فيهما التأخير ويجوز التقديم [6] وان كان تعلق بالجملة الاسمية لحق الحرف آخرها فتقول فى معنى الشمس طالعة (كُنْدُغمِشْ مِدُرْ) وانكانت الاداة اسماً فاما ان تتعلق بالمفرد او بالجملة ان تعلّق بالمفرد قلت فى معنى اين سنجر (قَيْدادُرْ سنجر) وفى متى القتال (قَچَنْ دُرْ صنجش [7])وفى من سنجر (كِمْ دُرْ سَنْجَر) وفى اىّ شئ هذا

وفى سنجرهل يجى (سنجر كَلِرْمو) D [3] او D [2] (كَلْمَدِمْ) و(كَلْمَدِمَنْ) D [1]

واما فى النفى فان كانت D [6] D yoktur [5] D yoktur [4] و (سَنْجَرلَر كَلِرلَرمُو)

صَنْجِش D [7] الاداة مالم يجز تقديمه فان كانت لن او لم فيجوز والاصل التاخير وان كانت لافخلاف

والنون الساكنة و (بِزْ) ضميران متصلان و(سَنْ)و(سِزْ) ضميران منفصلان الاترى انهما يقعان مبتدأين واذا اسندت الفعل الى المتكلم فى الماضى قلت (كَلْدُمْ) [1] و (كَلْدُمَنْ) [2] وفى الجمع (كَلْدُكْ) و (كَلْدُكْ لَرْ) و (كَلْدُبِزْ) [3] و (كَلْدُمِزْ) [4] بابدال الباء ميماً وفى الحـال (كَلُرْمَنْ) وبالتركمانية (كَلُرُمْ) [5] وفى الجمع (كَلُرْبِزْ) او (مِزْ) ويجوز الحاق (لَرْ) فيهما وفى المستقبل (كَلْـكَمَنْ) وبالتركمانى (كَلَمْ) اصله (كَلَمَنْ) فحذفت النون وسكنت الميم والتقا [6] ساكنان وهما الالف والميم فحذفت الالف لالتقاء الساكنين وفى الجمع (كالـكَبِزْ) و (مِزْ) على تلك اللغة وبالتركمانى (كَلاوُزْ) بابدال الباء واواً وضمها و (مَنْ) و (مِزْ) ضميران منفصلان الاترى انهما يقعان مبتدأين واما كيفية اسناد فعل الامر فتقدمت فى قسمة الفعل وتما تلحق الفعل من المعانى النفى والاستفهام والنهى ولكل منهما احكام نذكرها ان شاء الله تعالى

القول فى النفى فى الفعل

حرفه (م) مفتوحة متأخرة عن نفس الفعل فتقول فى المـاضى (سنجر كَلْمَدى) [7] و (سنجرلر كلدى لَرْ) وفى الحال (سنجر كَلْمَسْ) وفى الجمع (كَلْمَسْ لَرْ) وفى المستقبل (كَلْمَكَىْ) وفى الجمع (سنجر كَلْمَكَىْ لَرْ) هذا فى الغايب واما فى الخطاب فتقول فى المـاضى للواحد (كَلْمَدِنْ) وفى الجمع (كَلْمَدِبِزْ) وفى الحال (كَلْمَسَنْ) وفى الجمع (كَلْمَسِزْلَرْ) و (كَلْمَسْلَرْسِزْ) وفى المستقبل (كَلْمَكَىْ سَنْ) وبالتركمانى (كَلْمِياسِنْ) [8] واصله فى لغتهم فى الاثبات (كَلَـسَنْ) وقبل لحاق (سَنْ) كان اصله عندهم (كَلا) فلما الحقوا بالفعل (سَنْ) حذفوا الالف فلما نفوه ادخلوا الحرف بين آخر الفعل و [9] حرف الاستقبال الذى هو الالف وكانت الاصل [10] بدلاً عن الياء لانّ اصله (كَلْ كَىْ) فحذفت الكاف فى لغة التركمانى فابدل من الياء الفا فحذفوها فى الاثبات وردّوا الالف الى اصلها من [11] الياء ليختلف حالة النفى وحالة الاثبات وحركوها بالفتح لتوالى الحركات و تقول فى الجمع (كَلْمَكَىْ سِزْ) واما

[1] D كَلْدُمْ [2] D كَلْدُمَنْ [3] D كَلْدُبِزْ [4] D كَلْدُمِزْ [5] D كَلُرُمْ

[6] D فالتقى [7] D haşiyesinde وفى الجمع [8] D كَلْمِيَـنْ [9] D بين

[10] D الف [11] Buradan كلدكلر kadar V haşiyesinde

فتقول (سنجر بِلْدِمْ) [1] ای عرفت سنجر تَسُدّ بمعنی انّ [2] ومتعلّقاتها مسدّ مفعولين هذه الافعال وذلك انه لايخلو [3] ان تتقدم هذه الافعال اوتتأخر فان تقدمت تعلقت بالجملة التی هی مصدرة بـ(كِمْ) بمعنى انّ فتقول (أُورَنْلَرْ مَنْ كِمْ بَنْ اَوْدَدْرْ) [4] ای اظنّ ان الامير فی الدار وان تأخرت تعدّت الى مفعولين كما بينا قبلُ و يجوز الحاق اداة النقل لـ(بِلْدِي) فتصير متعلقة بثلاث مفاعيل فتقول [5] (بِلْدُرْدُمْ آطْ اَيَرْ لِبْتَرْ) تدخل على المفعول الاول الذی كان فاعلاً قبل النقل علامة المفعول غير الصريح وهو الذی يتوصل اليه فی لسان [6] العرب بالی وتهمل الثانی من علامة المفعول الصريح ومن علامة غير الصريح وتأتی بالثانی بصيغة الحال ولذلك ادخلت عليه الباء التی للحال و (تِرْ) اصلها (دُرْ)وهی للتأ كيد و يجوز تقديم الفعل على الثلاثة ويجوز تقديم الثلاثة عليه

القول فی الفعل والفاعل

الافصح ان الاسم الظاهر يتقدم على الفعل فيخرج من هذا الباب ويصير من باب المبتدا والخبر فتقول (سنجر كَلْدِي) ويجوز ان يتأخر فتقول (كَلْدِي سنجر) ويصير من هذا الباب فاذا اسندت الفعل الماضی وسبقه المفرد الظاهر قلت (سنجر كَلْدِي) وفی الجمع (سنجرلر كَلْدِلَرْ) وفی الحال (سنجر كَلُرْ)والجمع (سنجرلر كَلُرْلَرْ) وفی المستقبل (سنجر (كَلْكَيْ) [7] و (كَلا) [8] تركمانية [9] (كَلْكَيْلَرْ) [10] وفی التركمانية (كَلَلَرْ) ويجوز حذف الياء من (كَلْكَيْ) واثباتها ويستكن ضمير الغائب فی هذه المثل كلها و(لَرْ) اللاحقة انما هی علامة الجمع لاضمير فاذا اسندت الفعل الى المخاطب فی الماضی قلت (كَلْدِنْ) ای جئتَ و(كَلْدِنِزْ) ای جئتم ويجوز (كَلْدِنِزْلَرْ) بعلامة الجمع تفخيماً و تعظيما وفی الحال (كَلُرْسَنْ) ای تجیٔ وفی الجمع (كَلُرْسِزْ) ويجوز (كَلُرْسِزْلارْ) وفی المستقبل (كَلْكَيْسَنْ) و(كَلْكَسَنْ)[11]وبالتركمانية (كَلاسِنْ) [12] وفی الجمع (كَلْكَيْسِزْ) ويجوز (كَلْكَيْسِزْلَرْ)

[1] D بلدم [2] D ان mukabilinde كم [3] V يخلوا [4] D اوددر
[5] D فی معنی اعلمت الامير الفرس ملجما (بيكا بلدردم اَط ايَرْ لَيبتَرْ) [6] D فی اللسان
[7] V haşiyesinde [8] V haşiyesinde [9] D وفی الجمع [10] D كلكلر
[11] D كلكسن [12] D كلسن

كم سنجر كان كي) (بلغی) بمعنی یصیر و (کم) موکدة لمعنی یصیر و (کلکی) یجیء ویعبر عن معنی کان بصیغه (اقشر) [1] بمعنی یشبه فتقول فی معنی كانّ سنجر اسد (سنجر ارسلان غا اوقشر) و (غا) بمعنی اللام التی تعطی المفعولیة ولا یجوز تأخیر (بلغی) فی المثال السابق ویجوز (اقشر سنجر ارسلان غا) [2] ویجوز (اقشر ارسلان غا سنجر) ف(اقشر) أبقیت علی فعلیتها وان اردت [3] معنی كانّ وكذلك التصرف [4] فیها [5] بخلاف (بلغی كم) فانها ضمنت معنی لعلّ فلم یتصرف فیها ویجیء فی معنی كانّ (کبی) و (لین) وهما كلمتان ترادفان مثلاً فتقول (سنجر ارسلان بکدر) [6] و (سنجر ارسلن دقین [7] در) او (سنجر ارسلان لین در) [8] ای سنجر مثل الاسد و یجوز حذف (در) فی المثالین ویجب تأخیر (کبی) و (دقی) علی اصل الاضافة فی اللسان الترکی

القول فی (اورنلدی) [9] و (صغندی) [10] و (بلدی)

امّا (ارنلدی) [11] فمعناه ظنّ وتتعلق بمفعولین فی هذا اللسان كاللسان العربی وان كان فی الحقیقة انما متعلقها النسبة تقول فی معنی ظننت الامیر قائماً (بینی اورنلدم [12] طرر) وفی معنی ظننت الامیر راكباً (بینی بنر [13] اورنلدم) تلحق فی المفعول الاول وتأتی بالثانی بصیغة المضارع ویجوز تأخیر (اورنلدم) عنهما وهو الافصح ویجوز توسیطه [14] قلیلا واما تقدیمه فقلّ ان یتكلم به ومن تكلم بذلك علم انه دخیل فی هذه اللغة و امّا (صغندی) [15] فالتركمان تقول فیه (صندی) ومعناه حسِبَ وحكمه حكم (ارنلدی) [16] واما (بلدی) فمعناه علم وحكمها حكم (صغندی) [17] و (ارنلدی) [18] وتستعمل ایضا متعدیة الی واحد

---

[1] D Buradan (اوقشر) kadar V haşiyesinde [2] Buradan ف kadar V haşiyesinde [3] D ادت [4] D تصرف [5] Buradan فیها kadar V haşiyesinde [6] Buradan ای kadar V haşiyesinde ; D کبی در [7] D دقی [8] D yoktur [9] D اورنلدی [10] D صغندی [11] D اورنلدی [12] D بینی اورنلدم [13] D بینی منر [14] D توسطه [15] D صغندی [16] D yoktur [17] D صغندی [18] D اورنلدی

(كَلْ) هوالفعل و (ما) حرف النفي والسين للحال المنفي و (مَنْ) بمعنى انا والمعنى مايجي انا وهوعبارة عن ماجئ بالعربي و (صَغا) اصله (صَنْغا) فحذفت النون لكثرة الاستعمال ويقل استعمال الاصل و (غي) بمعنى اللام وبمعنى الى و (مَكَرْ) كما تقدم بمعنى الّا و(طَنْ) هوالغد و(دا) بمعنى في واما (يَزْدي) بمعنى كاد و (بَشْلَدي) بمعنى انشأ فتقول في معنى سنجر كاد يقوم (سنجر طُرَ يَزْدي) وفي معنى سنجر يكاد يقوم (سنجر طُرَ يَزَنْ) وفي معنى سنجر انشأ يقوم (سنجر طُرا بَشْلَدي) ولا يأتي الخبر فيها الا بصيغة الحال ولا يأتي بصيغة المضارع ولا الماضي ولا يتقدم (طُرا) على (سنجر) واصل (يَزْدي) اخطأ واستعمل بمعنى كاد وتكون ايضاً بمعنى كتب.

القول في (كشكا) واخواتها

امّا (كَشْكا) فمعناه ليت وهي مرادفة لها منقولة من الفارسية تقول ليت سنجر ضاحكا (كشكا سنجر كُلَرْ مِسّى [1] يدي) (كَشْكا) بمعنى ليت و (كلر) [2] يضحك بمعنى ضاحك و (مسّ) [3] كلمة توكد معنى (كشكا) ولا يجوز حذفها و (يدي) [4] بمعنى كان ابدلت همزتها ياء والمعنى ليت سنجر ضاحك وتقول في معنى ليت سنجر في الدار (كَشْكا سَنْجَرْ اَوْدَمِسّ يدي) [5] واذا كان خبر ليت فعلاً لم يلحق (مس) [6] فتقول في معنى ليت زيداً يخرج (كَشْكا زَيدجِقْسايْدي) [7] (سا) [8] بمعنى لو ومرادفه ليت زيداً لوكان خرج واما (كم) فمشتركة تكون بمعنى اسم استفهام واسم شرط وموصولة تابعة لـ (أَلْ) وتأتي حرفية بمعنى (كي) [9] وسياتي حكمها وبمعنى انّ المفتوحة تقول في معنى علمت ان سنجر ضاحك (بِلْدِمْ [10] كِمْ سنجر كُلَرْدُرْ) وفي معنى اعلم ان سيّدك سنجر (بِلْيكِلْ كِمْ تِجَنْ سنجردُرْ) [11] فـ (كم) في هذه الامثلة يؤدي معنى انّ المفتوح واما معنى لعلّ وكانّ فليس في هذه اللغة حرف يعبّر عنه انّما يعبر عن ذلك بالفعل فتقول في معنى لعلّ سنجر جاء (بُلْغَي

[1] D كُلَرْ مِش [2] D كُلَرْ [3] D مِش [4] D يدِي [5] D اُودَمِش يدِي
[6] D مِش [7] D جِقَس يدِي [8] D س [9] D كِ [10] D بِلْدِمْ
[11] D وفي معنى سنجر علم ان ضاحك (سنجر بِلْدِي كِ كُلَرْدُرْ

ايضاً عن الفعل واما (سـنجر) و (سنجش) فى المثالين فيجوز تأخيرهما عن الفعل فتقول
(قَيدا اِدي سنجر) و (تَجَـنْ اِدي صَنْجِشْ) وكذلك ما اشبههما من هذا التركيب وتقول
فى معنى من كان القايم (طُرْغَنْ كِمْ اِدي) ويجوز (كِمْ ادى طرغن) وهو بمعنى من كان الذى قام
وفى معنى من كانوا القايمين (طُرْغَنْ لَرْ كِمْ اِدي لَرْ) ويجوز (كِمْ لَرْ اِدي لَرْ طُرْغَنْ لَرْ)
وتقول فى معنى الناس كانوا خارجين (جِقْمِشْ لَرْ اِدي كِشي لَرْ) ويجوز (كِشي لَرْ جِقْمِشْ لَرْ
اِدي لَرْ) واذا نفيت (اِدي) ثم اوجبت قلت فى معنى ما كان سنجر الا قايما (سَنْجَرْ دَكُلْدي
مَكَرْ طُرْمِشْ) الاصل (اِدي) اى ليس كان بمعنى ما كان وسيأتى ان (دكل) لها استعمالان
وفى معنى ما يكون سنجر الا قايماً (سنجر بُلْمَغَى مَكَرْ طُرْمِشْ) فيستعمل ما يصير بمعنى ما يكون
لانّ (اِدي) لامضارع له واما (بُلْدى) بتفخيم الباء تقول فى معنى صار سنجر عالماً (سنجر
بِلْكا بُلْدي) ويجوز (بُلْدي بِلْكا سـنجر) (بُولْدي سـنجر بِلْكا) فتقدم وتؤخر
وتوسط بخلاف (اِدِى) فان خبرها لايتأخر فى نحو (اِدي اُرُو طُرُرْ) فلابدّ لـ (اِدي)
ان تتّصل اما بالاسم نحو (كِمْ اِدي طُرْغَنْ) او بالخبر نحو (اُرُو طُرُرْ اِدي) وتقول فى معنى
صرتَ عالما (بِلْكا بُلْدُنْ) وفى صرتُ عالماً (بِلْكا بُلْدُمْ) ويجوز (بُلْدُمْ بِلْكا) وفرقوا بين
ان يكون الخبر اسم جنس كالقاضى والامير والوزير فاجازوا فيه التقديم والتاخير واما اذا
كان صفة عارضة نحو القايم والقاعد فيكاد لايحفظ من كلامهم الا بتقديم الصفة على الفعل
فتقول (طُرُرْ بُلْدُنْ) وكذلك الصفـات التى هى الاسـود والازرق والطويل وغير ذلك
يجوز فيها التقديم والتأخير بخلاف الصفات العارضة وتقول فى معنى صرتم علماء (بُولْدُنُزْ
بِلْكَلَرْ) وفى صرتم قايمين (طُرُرْ لَرْ بُلْدُنُزْ) على (جِقْمِشْ دَكُلْ سَنْ) وفى لستم خارجين
(جِقْمِشْ لَرْ دَكُلَّرْ سِزْ) و (جِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ سِزْ) و (جِقْمِشْ دَكُلْ سِزْ) على الوجهين ان
يكون بمعنى ليس وبمعنى ما ولا يتأخر الخبر ولا الاسم السابق عن (دكل) اصلا وكذلك
لايتقدم الخبر على الاسم وتقول اذا اردت اثبات الخبر فى (دكل) فى معنى ليس سنجر الا
اميراً (سنجر دَكُلْدُرْ مَكَرْ بَكْ) [1] و (مَكَرْ) [2] بمعنى الّا وهى منقولة من الفارسية
ويتكلم بها التركمانى وتقول فى معنى انا ما آتيك الّا غداً (مَنْ كَلْمَسْ مَنْ صَنَى مَكَرْ طَنْدى)

[1] D مقربى [2] D مقر

وفى من صار القايم (كِمْ بُلْدِي طُرْغانْ) ويجوز (طُرْغانْ كِمْبُلْدِي) و تقول من صاروا القايمين (طُرْغانْ لَرْ كِمْ بُلْدِلارْ) فتلحق علامة الجمع للفعل بخلاف (اِدِي) فانها لا تلحقه وتقول فيمن صار القايم احبّه (كِمْ بُلْسا طُرْغَنْ سَوْكَمَنْ آني) (كِمْ) بمعنى من و (بُولْ) هوالفعل و (سا) هوحرفُ اداة الشرط وليس عندهم اسم يتضمن معنى حرف الشرط بل اذا ارادوا الشرط جاؤا بحرفه متصلا بالفعل متأخراً عنه والاسم متقدم و (طُرْغَنْ) القايم و (سَوْكا) الفعل المستقبل الخالص للاستقبال ولا يأتون فى هذا المكان بالماضى المرابه الاستقبال كما فى اللغة العربية و (مَنْ) ضمير الفعل فى (اُحِبُّه) و (آني) ضميرالمفعول الذى هو فى احبّه وتقول فى الجمع (كِمْلَرْ بُولْسَلَرْ طُرْغَنْ لَرْ سَوْكَمَنْ آنْلَرْني) و تقول فى معنى الناس صاروا خارجين (كِشِلَرْ چِقْمِشْ لَرْ بُولْدِي لَرْ) ويجوز (بلدىلر جقمش لر كشكى) واكثر مايستعمل صار فى اسماء الاجناس والصفات الجارية مجريها لا فى صفات المعارضه والقياس يدل على الجواز وامّا (تُونْدِي) فتقول فى معنى بات سنجر ضاحكاً (سنجر كُلا تُنَدِي) وفى اين بِتَّ (قَنْدَ تُنَدِنْ) وحكم (تندى) حكم (بُلْدِي) فى جميع احكامها واما (دَكُلْ) فانها كلمة تعطى معنى ليس ومعنى ما النافية فاذاقلت ليس سنجر خارجاً قلت فى معنـاه (سنجر چِقْمِشْ دَكُلْ) وفى معنى الناس ليسوا خارجين (كِشِلَرْ چِقْمِشْ دَكُلَرْ) وفى لست خارجاً (چِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ) وفى لسنا خارجين (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْبِزْ) فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التى تلحق الافعال واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفى لست خارجاً تقول اين كان سنجر (سنجر قَيْدا اِدِي) وفى اين كنت (قَيدا اِدِنْ) ولايجوز تأخير (قيده) عن الفعل وفى نحو متى كان الطعان (صَنْچِشْ قَچَنْ اِدِي) ولايجوز تأخير (قچن)

تعطى معنى ليس ومعنى ماالنافية فاذا قلت ليس سنجر خارجاً قلت فى معناه (سنجر چِقْمِشْ دَكُلْ) ويجوز (سنجرلر چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ لَرْ) و(سنجرلر چِقْمِشْ دَكُلْ لَرْ) اكتفى بلحاق علامة الجمع للفعل عن لحاقها للخبر وفى لستُ خارجاً (چِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ) وفى لسنا خارجين (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ لَرْ بِزْ) و (چِقْمِشْ دَكُلْ لَرْ بِزْ) و (چِقْمِشْ دَكُلْ بِزْ) و (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ بِزْ) فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التى تلحق الافعال واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفى لست خارجاً (چِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ)

عالماً (قِجَنْ بُلْدُنْ بِلْكا) وفى صرتم علماء (قِجَنْ بُلْدُنْزْ بِلْكلارْ) ويجوز (بلكلر قِجن بلدنز) وكذلك ما شبه وتقول فى معنى اين صرت (قَيْدا بُلْدُنْ) ولا يجوز (بُلْدُنْ قَيْدا)

دَكُلْدي مَقَرْ طُرْمِشْ) الاصل (اِدِي) اى ليس كان بمعنى ماكان وسياتى ان (دَكُلْ) انها استعمالان وفى معنى ماكان سنجر الا قايما (سنجر بُلْغا مَقَرْ طُرْمِشْ) فيستعمل مايصير بمعنى مايكون لانّ (اِدِي) لا مضارع له واما (بُلْدِي) فهى بتفخيم الباء تقول فى معنى صار سنجر عالماً (سنجر بِلْكا بُلْدِي) ويجوز (بُلْدِي بِلْكا سنجر) ويجوز (بُلْدِي سنجر بِلْكا) فتقدم وتؤخر وتوسط بخلاف (اِدِي) فان خبرها لا يتاخر فى نحو (اِدِي الطُرُرْ) فلا بدّ لـ(اِدِي) ان تتصل اما بالاسم نحو (كَنْدِي طُرْغَنْ) او بالخبر نحو (ار طُرُرْ اِدِي) وتقول فى معنى صرت عالماً (بِلْكا بُلْدُنْ) وفى صرتُ عالماً (بُلْدُمْ بِلْكا) وفرقوا بين ان يكون الخبر اسم جنس كالقاضى والامير والوزير فاجازوا فيه التقديم والتأخير واما اذا كان صفة عارضة نحو القايم والقاعد فيكاد لا يحفظ من كلامهم الا بتقديم الصفة على الفعل فتقول (طُرُرْ بُلْدُنْ) وكذلك الصفات التى هى كالازرق و الاسود و الطويل وغير ذلك يجوز فيها التقديم والتأخير بخلاف الصفات العارضة وتقول فى معنى صرتم علماء (بُلْدُنْزْ بِلْكلَرْ) وفى صرتم قايمين (طُرُرْلَرْ بُلْدُنْزْ) على الفرق الذى تقدم فى المفرد وفى متى صرتَ عالماً (قَجَنْ بُلْدُنْ بِلْكا) وفى متى صرتم علماء (قِجَنْ بُلْدُنْزْ بِلْكلَرْ) ويجوز (بِلْكلَرْ قِجَنْ بُلْدُنْزْ) وكذلك فى ما اشبهه وتقول فى معنى اين صرتَ عالماً (قَيْدا بُلْدُنْ) ولا يجوز (بُلْدُنْ قَيْدا) وفى من صار القايم (كِمْ بُلْدِي طُرْغَنْ) ويجوز (طُرْغَنْ كِمْ بُلْدِي) وتقول فى من صاروا القايمين (طُرْغَنْلَرْ كِمْ لَرْ بُلْدِيلَرْ) فتلحق علامة الجمع الفعل بخلاف (اِدِي) فانها لا تلحقه وتقول فى من صار القايم اجلسه (كِمْ بُلْسا طُرْغَنْ سَوكَمْنْ آبِي) (كِمْ) بمعنى من و (بُلْ) هو الفعل و (سا) هو حرف اداة الشرط وليس عندهم اسم يضمن معنى حرف الشرط بل اذا ارادوا الشرط جاؤا بحرفه متصلا بالفعل متأخراً عنه والاسم متقدم و (طُرْغَنْ) القايم و (سَوكا) الفعل المستقبل الخالص للاستقبال ولا يأتون فى هذا المكان بالماضى المراد به الاستقبال كما فى اللغة العربية و (من) ضمير الفاعل فى اجلسه و (آبِي) ضمير المفعول الذى هو فى اجلسه وتقول فى الجمع (كِمْلَرْ بُلْسَلَرْ طُرْغَنْ سَوكَمْنْ آلَرْنِي) وتقول فى معنى الناس صاروا خارجين (كِشْلَرْ چِقْمِشْلَرْ بُلْدِلَرْ) ويجوز (بُلْدِلَرْ چِقْمِشْلَرْ كِشْلَرْ) واكثر مايستعمل صار فى اسماء الاجناس و الصفات الجارية مجراها لا فى الصفات العارضة والقياس يدل على الجواز واما (تُنَدِي) فتقول فى معنى بات سنجر ضاحكاً (سنجر كلا تُنَدِي) وفى اين بت (قَيْدا تُنَدِنْ) وحكم (تُنَدِي) حكم (بُلْدِي) فى جميع احكامها واما (دَكُلْ) فانها كلمة

القول فى النواسخ

وهى (ادي) واخواتها (اِدي) بمعنى كان و(بُلْدي) بمعنى صار و(تُنَدي) بمعنى بات و (دَكل) بمعنى ليس وهى بالكاف البدوية وللمقاربة (يَزْدي) بمعنى كاد و(بَشْلَدي) بمعنى انشأ وابتدأ فاما (اِدي) تقول فى معنى سنجركان قايما (سنجر اُرُوطُرُزْ اِدي) ويجوز (اُرُوطُرْ مِشْ اِدي) و (اُرُو) معناه منتصبا و(طُرُزْ) فعل حالىّ و (طُرْمِشْ) معناه قايم ويجوز ان تقول (سنجر طُرْمِشْ اِدي) وانما جىءَ فى هذا بـ(اُرُوا) [1] لان (طُرْمِشْ) [2] مشترك بين وقف وقام فاذا ارادوا ايضاحه بمعنى قام اتوا مع (طُرْمِشْ) بـ(اُرُوا) التى هى دلالة على الانتصاب ولهذا يقال (طُرَقِنْقَنِي) اى اين مقامك وموقفك واذا اردت كنتُ قايما قلت (اُرُطُرُزْ اِدِمْ) و (اُرُوطُرْمِشْ اِدُمْ) و كنتَ قايما (ادن)[3] بالنون الخيشومية وكانوا قايمين (اُرُو طُرُزْلارْ اِدي) و(اُرُو طُرْمِشْ [4] اِدي) و كنتم قايمين (اُرُو طُرْمِشْ اِدِنِزْ) فتلحق ضمير الجمع المخاطب فى الفعل ولاتلحق علامة الجمع فى الخبر بخلاف الغيبة فان علامة الجمع تلحق الخبر دون الفعل ويبقى الفعل كحاله مع المفرد الغايب واذا كان الخبر اسم استفهام قلت فى معنى [5] الفرق الذى تقدم فى المفرد وفى متى صرتَ

---

[1] D اُرُ [2] D طُرْدِى [3] D ادِنْ [4] D طُرْمِشْلَرْ

[5] Buradan وفى لستم kadar olan metin V nasihi tarafından iyi istinsah edilememiştir. Daha fazla kolaylıkla mana çıkarabilinmesi için D temamile buraya alınmıştır

اين كان سنجر (سنجر قَيْدَا ادي) وفى اين كنت (قيداَ اِدِنْ) ولا يجوز تأخير (قيدا) عن الفعل وفى نحو متى كان الطمان (صَنْجِشْ تَجَنْ اِدي) ولا يجوز تاخير (تَجَن) ايضاً عن (ادي) واما (سنجر) و (صَنْجِشْ) فى المثالين فيجوز تأخيرها عن الفعل فتقول (قَيْدَا اِدي سنجر) و (تَجَنْ ادى صَنجِش) وكذلك ماشبههما من هذا التركيب وتقول فى معنى من كان القايم (طُرْغَنْ كَمْ ادي) ويجوز (كَمْ اِدي طُرْغَنْ) وهو معنى من كان الذى قام وفى معنى من كانوا القايمين (طُرْغَنْلَرْ كَمْ لَرْ ادي) ويجوز (كَمْ لَرْ اِدي طُرْغَنْلَرْ) وتقول فى الناس كانوا خارجين (كِشِلَرْ جِقْمِشْلَرْ اِدي) ويجوز (جِقْمِشْلَرْ اِدي كِشِلَرْ) واذا نفيت (اِدى) ثم اوجبت قلت فى معنى ما كان سنجر الا قايما (سنجر

مفعول صريح ومتعد الى غير صريح وينقسم المتعدى ايضـا الى متعدٍ واحدٍ ومتعد الى اثنين ومتعدالى ثلاثة وسيأتى ذلك

القول فى المبتدأ والخبر

تذكر المبتدا اولا وتأتى بعده بالخبر فتقول (سنجر طُرُبطُرْ) [1] اى سـنجر قايم و (سنجر طُرْطَجِى دُرْ) اى قايم غداً ويجوز ان تقول (طُرُبَنْطُرْ) و يجوز ان يقول (طُرْمِشْ دُرْ) واذا كان الخبر مشبّهابه المبتدا قلت (سنجر اَرْسُلانْ در) [2] اى سنجر اسد وان كان ظرف مكان قلت (سنجر اَوْدَدُرْ) اى سـنجر فى الدار و (سنجر اَرْدِنْدَدُرْ) اى سنجر خلفك [3] ولايكون ظرف المكان الا بالحرف المرادف لفى التى للوعاء وهى (دا) [4] وان كان ظرف زمان فمنه مالاياتى فيه بحرف الوعاء نحو (صَنْجِشْ بُكُنْدُرْ) اى الطعان اليوم و(تُقُتْلُقْ بُدُنْدُرْ) اى الضيافة اليل [5] ومنه مالاياتى بالحرف نحو (صَنْجِشْ طَنْدَدُرْ) اى الطعان غداً و (دُرْ) توكيدا فيها كلها والاستعمال بهذا التوكيد لايحذفها وان اخبرت بجملة فتقول (سنجر اَطَسِى طُرْدِى) اى ابو [6] سنجر قايم و (سنجر اَطَسِى طُرُبطُرْ) اى ابوسنجر قايم وقديجوز حذف الخبر لدلالة المعنى عليه نحو قولهم (اَرْمَغَنْ) يريدون (قَنِى) اى الهديّة اين واذا كان الخبر اسم استفهام جاز تقديمه وتاخيره فى هذه اللغة وهو الاصل فتقول (سنجر قَنِى) و (قَنِى سـنجر) وكذلك اذا كان المبتدا اسماً جاز تقديمه على الخبر و تأخيره فتقول (كِمْدُرْ اَوْدَى) اى من فى الدار و (اَوْدَ كِمْدُرْ) اى فى الدار من واذا كان المبتدا اسم شرط وجب تقديمه فتقول (كِمْ طُرْساطُرْغا مَنْ اَيْنْ بِلا) اى من يقم اقم معه (كِمْ) يكون استفهاماً وشرطا و اذا كان المبتدا موصولا قلت (اَلْ كِمْ طُرْدِى طُرْدُمْ اَيْنْ بِلا) اى الذى قام قمت معه ولايجوز تاخيرهذا المبتدافصارت (اَلْ كِمْ) بمعنى الذى و (آلارْ كِمْ [7]) بمعنى الذين وقد تقدم ذلك فى الموصول ويجوز ان يقتضى المبتدا ازيد من خبر واحد وتسرد على التوالى شيئا شيئا ويوتى بـ(دُرْ) فى آخرها

---

[1] D طُرُبْطُر [2] D اَرَسلانْدُر [3] D yoktur [4] D (دَ) وهو
[5] D الليله [6] V ابوا D ابوه [7] D انلر كم

مكسور الان وجدت فى الفعل ضمة مثال ذلك (بَرْغِلْ) (اِشِتْ كِلْ) (تَكَتَرْغِلْ) وان كان غير مفرد زدت نوناً وحدها فتقول (طُرْنْ) وان شئت زدت عليها زاياً والزاى تشعر بالتعظيم فتقول (طُرُنُزْ) والزاى بقية (سِزْ) ويجوز ان يأتى بـ (سِزْ) فتقول (طُرْنِسِزْ) فياتى بـ (سِزْ) توكيداً وان كان لمتكلم [1] فاما ان يكون مفرداً اوغيره ان كان مفرداً قلت (بَرْغايِمْ) [2] و (كَلْكايِمْ) [3] اى لاِذهب ولاجئ وان كان غيرمفرد قلت (بَرْغالِمْ) و (كَلْكالِمْ) اى لنذهب ولنجئ والامر للمتكلم فى لسان العرب قليل جداً واما فى هذه اللغة فكثير جداً واما الماضى والمضارع فتقدم الكلام على الذى يخصهما ويميزهما فى التصريف وما قبل الراء التى هى علامة للمضارع اما ان يكون متحركا او ساكناً ان كان متحركاً زدت الراء ولاتغير الحركة وان كان ساكناً حركت بالضم اوبالفتح ومدرك ذلك السماع وقدبينا ذلك فى كتاب [الافعال] هذا مالم يكن آخره (لا) التى للاعمال فانه تقلب الفه ياء مضمومة فتقول (سُزْلايُرْ) و (بَشْلايُرْ) ويجوز حذفها فتقول (سُزْلارْ) و (بَشْلارْ) والاصل الياء

واما المستقبل الخبرى فانه ان كان مفخما فحرفه غين مفتوحة مثاله (طُرْغى) [4] اى سيقوم وان كان مرققا فحرفه كاف مفتوحة نحو (كَلْكا) اى سيجئ وسيأتى الكلام على الافعال اثباتا ونفيا واستفهاما ونهيا فى باب الفعل والفاعل ان شاء الله تعالى

وتنقسم الافعال ايضاً الى متصرف وجامد المتصرف مااختلف لفظه لاختلاف زمانه نحو (طُرْ) (طُرُرْ) [5] (طُرْدى) والجامد مالزم طريقة واحدا وذلك نحو (دى) بمعنا كان فلايستعمل منها امر ولا مضارع فان كانت بمعنى ارسل كانت متصرفة واستعمل منها الامر فيقال (ابى) [6] اى ارسل هذا و (اذى) [7] مشترك بين معنى كان ومعنى ارسل وكذلك (دَكُل) بمنى ليس لايتصرف فى كلامهم وسيتضح ذلك فى باب (اذى) [8] واخواتها ان شاء الله تعالى

وتنقسم ايضا الى لازم ومتعد فاللازم نحو (طُرْ) والمتعدى ينقسم قسمين متعد الى

---

[1] D المتكلم فلايخلواما [2] D بَرْغَيِمْ [3] D كَلْكَيِمْ [4] D طُرْغَا

[5] D fazla olarak (طُرْغَا) [6] D اِبِى [7] D اِدِى [8] D اِدِى

وسيأتى الكلام عليه فى باب الاضافة ولايخلو آخر الذى تضيفه للغايب من ان يكون ساكناً فتكسره نحو (قلى) اى مملوكه اومتحركاً فتلحقه سيناً مكسورة نحو (ﭼﺎ ى) و(قرى‌سى) [1] و(الوَسى) [2] اى سيّده وعجوزه وعظيمه وتارة للعام نحو (سُنْقُرْ قلى) وللمشار نحو (بُنِنْ قلى) وللموصول (كِمْنِنْ قلى) وسيأتى كيفية الاضافة ان شاء الله تعالى ولااداة فى هذه اللغة يتعرف بها النكرة كما فى لسان العرب بل اذا كان [3] الاسم معهوداً بين المخاطبين اكتفوا بذكره نكرة على [4] وضع اتكالا على فهم المخاطبين ولا يأتون قبلها بـ(اُلْ) والاكثر فى لغتهم ان يؤتى باللفظ المشارك لضمير الغايب والاشارة وهو (اُلْ) فاذا كان بينك وبين المخاطب عهد فى سمك قلت فى معنى السمك طرىّ (اُلْ بَلُقْ [5] يَشْدُرْ) وفى معنى الاسماك طريّة (اُلْ بَلِقْلارْ يَشْدُرْ) ويجوز (يَشْلارْدُرْ)

القول فى الفعل

الفعل ينقسم ثلاثة اقسام امر وماض ومضارع فالامر هو الاصل والماضى والمضارع واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر واسم المكان واسم الهيئة واسم الآلة فروع وهى مشتقة من الامر ولا يخلو الامر من ان يكون لغايب اولمخاطب اولمتكلم ان كان لغايب فلابد فيه من حروف الامر نحو (سَنْجَرْ كَلْسُنْ) اى سنجر ليجئ وللغايبين نحو (سَنْجَرْ كالْسُنْلارْ) اى ليجيئوا و(سُكْ) [6] هو حرف الامر نظير اللام للامر فى لسان العربية وان كان لمخاطب فاما ان يكون مفرداً اوغيره ان كان مفرداً فالاصح ان يأتى بنفس فعل الامر من غير زيادة عليه ويجوز ان يزيد فى آخره للاستراحة (غِلْ) او (كِلْ) بالكاف البدوية فان كانت الكلمة مفخمة كانت (غِلْ) اومرققة كانت (كِلْ) ومأخذ التفخيم والترقيق مشافهة السماع وقد حصرنا ذلك فى كتاب [الافعال] الذى جمعناه فى هذه اللغة وفعل الامر ان كان اوله مضموما ثما قبل آخره مضموم الا ان وجدت فى الفعل فتحة مثال ذلك (طُرْغُلْ) (كُلْ كُلْ كُتَرْكِلْ) (اُرْغُلْ) [7] وان كانت مفتوحاً اومكسوراً ثما قبل آخره

---

[1] D قارسِى [2] D اِلسِى [3] V satır arasında [4] D على‌ما

[5] D بَلِق [6] D سُنْ [7] D اُورْلاغِلْ

انيكون ضميراً بمعنى هم وانيكون اسم اشارة بمعنى اوائك ومن اسماء الاشارة للمكان (بُندا) بمعنى هنا و(اَنداهْ) بمعنى هناك الموصول ثلاثة الفاظ وذلك فى حسب الصلة وهوان الصلة اما ان تكون ظرفا او جملة ان كانت الصلة ظرفا كان الموصول كافاً مكسورة مثال ذلك (بُواَوْدَى كينْ قُلِى دُرْ) اى هذا غلام الذى فى الدار (وَ بُواَوْدَى كلارنْ قُلِى دُرْ) اى هذا غلام الذين فى الدار وان كانت جملة فاما ان تكون اسمية اوفعلية ان كانت اسمية كان الموصول المفرد (اُلْ كِمْ قجَسى كُزْ كلُودُرْ [1] اَوْدَدُرْ) اى الذى سيده حسن فى الدار والجمع (اَنلِرْ كِمْ قُلْلر كُزْ كلُودُرْ اَوْدادُرْ) وان كانت فعلية فاما ان تكون ماضية او مستقبلة انكانت ماضية كان الموصول (غَنْ) [2] متصلاً بآخر الفعل اذا كان مفخما و (كَنْ) اذا كان مرققا تقول(كُرْدُمْ سَنى اُرْتَنى) اى ابصرتُ الذى ضربك و (يَرَتْغَنْ) الذى خاق و (كَلْكانْ) [3] الذى جاء ويجوز انيأتى بالفعل الماضى بعد (اُلْ كِمْ) و (اَنْ لارْ [4] كِمْ) نحو (اَنْلارْ كِمْ [5] طُرْدلارْ اَوْدا) اى الذين قاموا فى الدار وانكانت مستقبلة كان الموصول (اُلْ كِمْ) و (اَنْلارْ [6] كِمْ) على ماتريد من المعنى وشرط الصلة ان تكون جملة خبرية او ظرفا او مجروراً وتقدم تمثيل ذلك ومتى كان الموصول الكاف المكسورة فلايكون الصلة الاظرفاً او مجروراً ويجب تقديم صلته عليه وغير ذلك من الموصولات يجب تأخير صلته عنه سواء كانت الصلة جملة او غيرها مثال الجملة قد تقدم ومثال الجار والمجرور (اَنلَرْ [7] كِمْ اَوْدَدُرْ كُزْ كلُولَرْدُرْ) اى الذين فى الدار حسان و (اَنْ لَرْ [8] كِمْ اَلِنِنْ [9] دادُرْ بكلَرْدُرْ) اى الذين امامك امراء ويجوز التفصيل بين (اُلْكِمْ) [10] و (اَنْلَرْ [11] كِمْ) وصلتهما بالمفعول فتقول (اُولْ كِمْ سَنْجَرْنى اُورْدى كَلْدى) اى الذى ضرب سنجر جاء ويقع الجملة الشرطية صلة للموصول فتقول (كَلْدى اُلْ كِمْ كُرْسَنْ سَوْكَسَنْ) اى جاء الذى انرأيت احببت و (سا) هى اداة الشرط والنون ضمير الخطاب المضاف تارة تكون الاضافة للضمير نحو (قَلَمْ) و (قَلَمِزْ) و (قَلَنْ) و (قَلَنُزْ) و (قُلِى) [12] و(قُلَّرى) [13]

[1] D كُزْكلُو [2] D yoktur [3] D كَلْكَنْ [4] D اُنْلَرْ [5] D اُنْلَرْ
[6] D اُنْلَرْ [7] D اُنْلَرْ [8] D اُنْلَرْ [9] D النينْدَوُرْ [10] D اُل كِم
[11] D اُنْلَرْ [12] D yoktur [13] D ولايخلو .... وسيأتى yoktur

والكلام ينقسم على جملتين اسمية وفعلية فالاسمية هي المركبة من المبتدأ والخبر وينشأ عنها النواسخ وهي (اِدي) واخواتها و(كَشكا) واخواتها و (صَغَندي) واختاها والفعلية هي المركبة من الفعل والفاعل وينشأ عنها المركبة من الفعل والمفعول الذي لم يسم فاعله والتقدم(؟) الكلام[1] على قسمة الاسم الى النكرة والمعرفة والفعل الى الامر والماضي والمضارع وغير ذلك

القول في النكرة والمعرفة

النكرة ماوضع شايعا وهو على قسمين مفرد اللفظ ومركب فالمفرد نحو (أَز) (أَت) والمركب تارة يكون مركبا من اسمين نحو (دَواقش) للنعام [2] ومن اكثر من ذلك نحو (قَبَرجَق لو بَغا) للسلحفاة وذلك بخلاف النكرة في لسان العرب فانها لا توجد مركبة اصلا والمعرفة ماوضع خاصا وهو مضمر وعلم واسم اشارة وموصول ومضاف لواحد منها فالمضمر منفصل ومتصل فالمنفصل لمتكلم (مَن) ولمتكلمين (بِز) واصله (مِز) بالميم وقد يلحقه (لَر) لتأكيد الجمع ولمخاطب (سَن) ولمخاطبين (بِيز) وكل من (مَن) و (مِز) و (سَن) و (بِيز) يقع عمدة وفضلة ولغايب (أَل) و (أَن) ولغايبين (أُنلَر) اصله (اللر) فابدلت اللام نوناً وفتحت الهمزة لفتحة لام (لَر) ولم يعتدوا بالنون الساكنة لانها حاجز غير حصين لسكونها وينطق بالاصل بعد حذف اللام الاولى فيقال (أُلَر) فامّا في اللغة التركمانية فيقولون (بُلَر) فيبدلون الهمزة باء والمتصل لمتكلم مضاف اليه ميم ساكنة نحو (قُلم) اى غلامى ولمخاطب مضاف اليه نون ساكنة خيشومية نحو (قُلُن) اى غلامك ولمخاطبين مضاف اليهم تلك النون مزيداً عليها زاىٌ نحو (قُلُنُز) اى غلامكم وسيأتى كيفية استعمال هذه الضماير في تضاعيف الابواب ان شاء الله تعالى العلم ماهو عين مسماه مطلقا ويكون مفردا نحو (سنقر) ومركبا من اسمين نحو (اقبغا) [3] ومن اسم وفعل نحو (آيدغدى) ويكون ايضاً مرتجلاً نحو (قلاوون) ومنقولا من اسم نحو (لاجين) ومن فعل نحو (بُكتِي) و (سنجر) اسم الاشارة لمفرد قريب (بُو) بمعنى ذا ولبعيد (أُل) بمعنى ذاك ويشارك لفظه لفظ الضمير بمعنى هو وقد تقدم ذلك في المضمرات ولجمع وقريب (بلار) ولبعيد (اَنلَر) وقد تقدم انّ (اَزلَر) الغايبين في الضماير فصار مشتركا بين

[1] Dogrusu : والتقدم الكلام [2] D اَنعَام [3] D اق بغا

و(دَكا) اصله (تَكا) و(دَلوْ) اصله (تَلوُ) و(دِلكُو) اصله (تِلكُو) و (دِلتَق) [1] اصله (تِلتَقْ) [2] وتبدل طاء قالوا (طُطّي) اصله (طُتّي) الباء تبدل ميا قالوا (كُنكُكْ) اصله (كُنبُكُكْ) و(يَنيَشِلْ) اصله (يَبنيَشِلْ) الزاء تبدل صاداً قالوا (طُقْصَنْ) اصله (طُقزَنْ)

القول فى الحذف

الحذف قليل فى هذه اللغة ولا يطرد والحروف التى حذفت هى الدال والياء والراء والهمزة والقاف فاما الدال فحذفت من (اجْدُرْ) و (كَجْدُرْ) و (قيتدرْ) [3] قالوا (اِجُرْ) و (كَجُرْ) و (قَيتُرْ) الياء حذفت من (ايكِرْ) قالوا (اَكِرْ) الراء حذفت من (برْلا) قالوا (بلا) الهمزة حذفت من (اُشْ) بمعنى ها التى للتنبيه فى قولهم (شِمْدى) اصله [4] (اِمْدى) نقلت حركة همزة (امدى) [5] الى الساكن قبلها وهو الشين وحذفت الهمزة القاف حذفت من (صِجقن) [6] قالوا (صجن) [7]

القول فى نقل الحركه [8]

القول فى الادغام

الادغام اما فى الكلمة واما فى الكلمتين اما فى كلمة فهو قليل جداً لم يحفظ منه الّا (اَلّى) فى العدد بمعنى الخمسين و (يصّى) وهو الصفيح من حديد وحجر وغير ذلك

القول فى الاحكام التركيبية

الكلام قول دال على نسبة اسنادية واقسامه طلب و خبر وانشاء فالطلب طلب وجود وطلب عدم مثال الاول (بَرْغِلْ) اى اذهب ومثال الثانى (بَرْما) اى لاتذهب ومثال الخبر (صَنجَرْ طُرِشْ) اى صنجر قايم ومثال الانشاء (صَطِّمْ) اى بعت

---

[1] D دلتق [2] D تلتق [3] D قيتدر [4] D اُش [5] D اِمدى
[6] D صِجقن [7] D صِجن [8] D yoktur

و (بَرلِش) و (ارلدَجى) [1] و (بَرلدجى) [2] وفى الموصول اذا اريدبه المضى نحو (بِرلِـكان) و (أُرلُغان) اى الذى اعطى والذى ضرب و تزاد فى العدد الذى لحقه دليل الاجتماع قبل حرف الدليل مفتوحة ساكن ماقبلها ولا يكون ذلك الافى الاضافة فان اضفت لغايب لحقه السين التى تلحق المضاف المتحرك الآخر فتقول (ايكَوْلَسى) [3] اى كلاهما و (اجَوْلَسى) [4] اى ثلاثهم وان اضفت الى مخاطب قلت (اكَوْكُنُز) اى كلاكما و (اجَوْكُنز) اى ثلاثتكم وان اضفت الى متكلم قلت (اكَوْكُمُز)[5] اى كلانا و(اوجوكُمز)[6] اى ثلاثتنا وكذلك تقول الى (سَكِزْ) و يُنْظَرُ هل يقال ذلك فى (سَكِزْ) وفى (اَنْ) وهل يلحقها ويلحق (اَنْ) بمعنى العشرة دليل الاجتماع املاوهل يقال ذلك فى المركب اوالمعطوف اوالماية اوالالف الواو تزادمضمومةً مفتوحاً ماقبلها دلالة على الاجتماع فى العدد قالوا (ايكَوُ) و (اوجَوُ) و (دُرْدَوَ) و (بِشَوُ) (اَلْطَوُ) و (يَدَوُ) (تُقْصَوُ) ولم يسمع ذلك فى (سَكِزْ) والقياس يقتضى (سَكْـسَكِو) وتزاد ايضاً فى (بِرَوْوْا) ومعناه المنفرد بذاته ولم يسمع ايضاً دخول دليل الاجتماع فى العدد فى (اَنْ) ولا فيما فوقها لاواو ولا كاف ولا عين وتزاد فى (جَتْلَوْكْ) لانه مأخوذ من (جَتْلَدي) اى صوت بفرقعة

القول فى البدل

البدل فى هذه اللغة قليل وحروفه قليلة وهى الهمزة والقاف والسين والدال والصاد والتاء والباء والزاء فاما الهمزة فتبدل باء قالوا (ابَقْ) [7] اصله (اَاَبَقْ) فابدلت الهمزة باء واد غمت فى الباء القاف تبدل غينا قالوا (اَغَرْدي) اصله (اَقْ رْدي) لانّ (اَقْ) هوالابيض وقلوا (بُزْغُشْ) اصله (بُزْقُشْ) اى طائر ابيض السين تبدل صاداً قالوا (اُظْصِزْ) الدال تبدل تاء قالوا (اِشْتُرْدي) اصله (اِشْدُرْدى) [8] التاء تبدل دالاً قالوا (دَمُرْ) [9] اصله (تَمُرْ) [10] و (دِتْنْ) اصله (تُتُنْ) و (دِزْ) اصله (تِزْ)]

[1] D ارْجُى [2] D برجى [3] D اكَوْلَسي [4] D اُجولَسي [5] D اِكَوْلَمُز
[6] D اِجَوَلِمُز [7] D اَبَقْ [8] D الصاد تبدل شيناً قالوا (بَشْمَقْ) اصله (بَصْمَقْ)
[9] D دَمِرْ [10] D تَمِرْ

المجتمعان والثلاثة المجتمعة والاربعة المجتمعة والخمسة المجتمعة والسبعة المجتمعة ولم يسمع ذلك فى (سكيز) والقياس يقتضى (سكسكيوا) وتزاد فى (بركوا) ومعناه المنفرد بذاته فكانه جتمع انفراده فيه وتزاد بعد الفعل الماضى وبعدها (جا) متوسطا بينهما مايلحق الفعل من الضماير مستكنّا بعدما يستكن فيه فيدل هذا التركيب على ان ترادف معنى مهما وتتقدم على الفعل (تيمَ) فيصير كل ذلك يعطى معنى كلما نحو (تيمَ كلدْ كنجا [1] اغرلغمنْ) و (سنجر تيم كلد كنجا اغرلغمنْ) [2] ومع اللام الساكنة تأكيداً فى فعل الامر للمخاطب المنفرد نحو (كلْكِلْ) و (كلْكِلْ) وتزاد ايضا فى (سُبُرْكا) وهومشتق من (سُبُرْ) الغين تزاد مع الزاى شذوذاً فى التعدية فى (طُرْغزْ) وساكنة مع اللام المضمومة للنسب لغير صنعة فتقول (رُومْلُغْ) ومفتوحة بعدها نون ساكنة دلالة على المبالغة فى اسم الفاعل فى نحو (يرغنْ) ودلالة على اسم الفاعل واسم المفعول الموصولين نحو (يرتغنْ) ونحو (يرْلدغنْ) ومضمومة دلالة على معنى الاجتماع فى العدد قالوا (اَلطغُوا) و (طُقْصَغُوا) اى الستة المجتمعة والتسعة المجتمعة و مع اللام الساكنة تأكيداً فى فعل الامر المخاطب المنفرد فى نحو (طُرْغلْ) و (يرْغِلْ) الميم تزاد مع الشين ساكنةً دلالة على اسم الفاعل الماضى فى نحو (يتّى) و (اَلطى) فيقال (يتمِشْ) و (الطمش) دلالة على تضعيف [3] مادخلت عليه عشر مرات [4] وتقدمت زيادتها فى (مَقْ) و (مَكْ) فى المصدر و يجوز الاكتفاء بها ساكنة فى المصدر الشين تقدم زيادتها و تزاد وحدها ساكنة دلالةً على التفاعل نحو (اُرْشْدى) و (صَنْجِشْتى) ودلالةً على الهيئة نحو (مِنِشْ) و (الطُرش) [5] اى هيئة الركوب وهيئة القعود ودلالة على المبالغة فى المصدر نحو (اُرُشْ) و (اَلْطُرُشْ) [6] اللام تقدم زيادتها مع القاف فى (لِقْ) ومع الكاف فى (لِكْ) وتزاد مفتوحة فى آخر الاسم اذا اردت ان تبنى منه فعلاً نحو (اُترْكَلدى) و (اُتْلَدى) و (سزْلَدى) ويطرد ذلك وتزاد ساكنة دلالة على بناء الفعل للمفعول نحو (اُرُلدى) و (بَرِلدى) وفى اسم المفعول نحو (اُرْلمِشْ)

[1] D كَمْدكَجا [2] D سنجر تيم كلدكجا اغرلغمنَ [3] D عدد [4] D لان (يتى) هوسبعة واذالحقت (مِش) ادى معنى سبعين و (اَلطى) ستة واذالحقته (مِش) ادى معنى الستين

[5] D اطُرُش [6] D طرُش

(كلجك) [1] و (طرغجق) [2] و تزاد مكسورة بعدالدال المفتوحة فىباب اسم الفاعل المستقبل فتقول (اُلدَجى)[3] ومفتوحة مشبعة بالف فى(اَجْا) و (قَراجا) [4] و (صَرُوجا)[5] دلالة على تصغير التحبيب الدال تزاد وحدها مكسورة او مضمومة دلالة على مضى الفعل نحو (كلدي) و (طُرْدو)ومع غيرها كما سبق فى زيادتها قبل الجيم المكسورة دلالة على اسم الفاعل المستقبل ومع الراء الساكنة للتعدية فى (دُرْ) وقد يبدل فى هذا فيقال (تُرْ) واذا كانت دلالة للماضى طاء اوتاء فى مواضع لاينقاس وانما ادعينا ان الاصل الدال لان اكثر ماورد من ذلك هوالدال ولم يردبالطاء ولابالتاء الاالنزر اليسير والكثرة دليل على الاصالة والقلة دليل الفرعية الزاى تزاد ساكنة مع الغين ومع الكاف ومع الراء للتعدية شذوذا فى (طُرْغُزْ) و (كُرْكُزْ) و (طَمُزْنْ) و (اَمْزْ) القاف تقدم زيادتها فى (جُقْ) و (جَقْ) وتزاد مع اللام المكسورة دلالة على الاعداد نحو (يَالِقْ) ودلالة على ارادة معنى المصدر من الاسماء نحو (بالِقْ لِقْ) وتأكيداً بعد علامة المصدر نحو (بَرْمَقْ لِقْ) وتزاد ساكنة بعدميم مفتوحة دلالة على المصدر نحو (بَرْمَقْ) وتزاد وحدها بغير اطراد ساكنة دلالة على اسم الفاعل نحو [6] ودلالة على اسم المفعول نحو (اَجُقْ) وتزادمضمومة دلالة على الآلة نحو (بِجْقو) فى كل فعل مفخم الكاف تزاد وحدها مضمومة دلالة على الآلة نحو (كَسَكُو) [7] و (بِلَكُوا) [8] فى كل فعل مرقق وشذسكونها فى (اَلَكْ)وتزاد ساكنة بعد ميم مفتوحة دلالة على المصدر نحو (كَلْمَكْ) وبعداللام دلالة على تأكيد المصدر نحو (كلمكلك) ودلالة على ارادة معنى المصدر من الاسماء نحو (بَيْلِكْ) اوللاعداد نحو (بِنْلِكْ) وتزاد ساكنة بعدالجيم المضمومة فى (جُكْ) فى التصغير وبعدالجيم المفتوحة فى (جَكْ) فى اسم المكان وتزاد مفتوحة فى المبالغة فى اسم الفاعل وتزاد فى (كِنا) وفى (يَكْرَكْ) وقد تقدم ذلك وتزاد مضمومة مفتوحاً ماقبلها دلالة على معنى الاجتماع فى العدد نحو (اِلَكُوا) [9] (اِجَكُوا) (دُرْدَكُوا) (بِيشَكُوا)[10] (يِدَكُوا)[11] اى الاثنان

---

[1] D كَلَجَكْ [2] D طُرجَق [3] D الدَجى [4] D fazla olarak و (قرجا)

[5] D صَرُوجا [6] Bir kelime yeri boş bırakılmış [7] D كُسَكَوْ

[8] D بِلكو [9] D ايكَكو [10] D بِجَكو [11] D يَدَكُو

فتدل على تضعيف عدد مادخلت عليه عشر مرار لانّ (طُقُز) هو تسعة و بالنون ادّى معنى تسعين و (سَكِز) هو ثمانية وبالنون ادّى معنى ثمانين وتزاد فى (صَمَص) اذا اشتق منه فعل قالوا (صَمَصْنَدي) [1] بمعنى لَجَّ فرقاً بين الاسم والفعل واما السين فانها تزاد بعد (جُقْ) و (جُكْ) علامة التصغير فى اللغة التركمانية ساكنة فى كل اسم ثنائى ساكن الثانى تقول (قلْ جقَسْ) و (إتْ جُكَسْ) وزيدت فى آخر الاسم الغايب المضاف اذا كان متحرك الآخر نحو (قِنَسى) و (اَطَسى) و (اُلُسى) و (قَرِسى) وفى الحال المنفى لغايب اوغايبين نحو (كَلْمَسْ) و (كَلْمَسْ لَرْ) وفيه لمخاطب اومخاطبين نحو (كَلْمَسَّنْ) و (كَلْمَسِّزْ) وفيه لمتكلم ومتكلمين نحو [2](كَلْمَسْ بِزْ) وزيدت مشددة مفتوحة وقبلها ميم مكسورة فى (كَشْكا) اذا لم يكن خبرها فعلاً نحو (كَشْكاسَنْجَرْ كَلْمِشَّ اِدى) و (كَشْكاسنجر اَوْدامِسَّ اِدى) و فى مرادف لولا نحو (سنجر دَكِلْ مِساسُنْقُرْطُرْمِسْ اِدى) الباء تزاد قياساً مطرداً فى الحال ساكنة نحو (ضُرُبْ) و (كَلِبْ) و (كِرِبْ) وتقلب الف لا التى للامل فى آخر الفعل ياء فتقول (سُزْلَيُبْ) و (اَغْلَيُبْ) ويجوز حذف الالف لالتقاءها ساكنة مع الباء الساكنة فتقول (سُزْلَبْ) و (أَغْلَبْ) وتقدمت الاشارة الى زيادة النون بعدها فى حرف النون وتزاد ساكنة مع تضعيف فاء الكلمة فى الالوان فتقول فى (صَرى) (صَبْصَرى) وفى (قِزِلْ) (قِبْقِزِلْ) وفى (كُكْ) (كُبْكُكْ) وتدل اذذاك على المبالغة فى الصفة اى شديد الصفرة وشديد الحمرة وشديد الزرقة وربما ابدلت الباء فى بعضها ميماً ويأتى ذلك فى حروف البدل ان شاءالله تعالى التاء تزاد قياساً مطرداً للتعدية فى الفعل اذا كان آخره متحركاً فتقول فى (دَبَلَ) [3] (دَبَلَتْ) [4] وفى (يُرِ) (يُرِتْ) الجيم تزادوحدها فى النسب الى الصنعة فتقول (اَشْجى) (ياجى) ودلالة على لزوم الصفة حتى صارت كانها صنعة نحو (بَرجى) (كَلِجى) وقولهم (بِلْكا) بالكاف البدوية شاذ والقياس (بلجى)وتقدم ذلك فى باب اسم الفاعل وزيدت فى (كُلَجْ) دلالة على المبالغة فى اسم الفاعل شذوذاً وتزاد مع القاف والكاف فى (جُقْ) و (جُكْ) فى التصغير وتقدم ذلك ومفتوحة معهما دلالة على اسم المكان نحو

---

[1] D صَصْنَدِى [2] D كَلْمَسى من [3] D دَبَلَ [4] D دَبَلَتْ

عندتبين اماكن الزيادة وحروف الزيادة الراء والنون والسين والباء والتاء والجيم والدال والزاى والقاف والكاف والغين والياء والميم والشين واللام والواو

فاما الراء فتزاد فى فعل الحال من المضارع [1] نحو (كَلُرْ) و (آلِرْ) وفى اشتقاق الافعال من الاسماء نحو (قَيْغُو) تقول اذا اشتققت منه (قَيْغُرْدي) و (بَلْـكُو) (بَلْـكُرْدي) و(اَقْ) (اَغَرْدي) و (قِزِلْ) (قِزَرْدي) و (يَشِلْ) (يَشَرْدي) و (كُكْ) (كُـكَرْدي) و (بُزْ) (بُزَرْدي) وهذا مطرد فى الالوان وتزاد مع اللام قبلها فى الجمع تقول فى (اَطْ) (اَطْلَرْ) وفى (اِتْ) (اِتْلَرْ) وفى نسبة الفعل الى الجمع نحو (كَلْدِلَرْ) وتزاد مع الكاف فى (رَكْ) ومع القاف فى (رَقْ) دلالة على التفضيل نحو (يَكْ)و(يِكْرَكْ) و(يَمَنْ) و(يَمَنْ رَقْ) وتزاد مع الدال قبلها وذلك لفظة (دُرْ) للتعدية تقول فى (مِنْدي) (مِنْدُرْدي) وربما حذفت الدال وبقيت الراء تقول فى (اِجْ) [2] (اِجُرْ) [3] اصله (اِجْدُرْ) [4]

واما النون فتزاد ساكنة لمعنى الاتخاذ تقول فى (يَصْطَدي) (يَصْطَنْدي) وفى (اُرْتي) (اُرْتَنْدي) وفى الفعل اذا بنى لما لم يسم فاعله على التفصيل الذى يأتى فى بابه تقول فى (يِدي) [5] (يِنْدي) [6] وفى (صِنَدي) (صِنَنْدي) وفى المفعول الذى لم يسم فاعله نحو (صِنَنْمِشْ) وزيدت النون فى (اَرْ) اذا جمعت فى معنى رأيت رجالا عقلاء فتقول (اُصْلُو اَرْزَلَرْ كُرْدُمْ) وكذلك (اَنْلَرْ اَرَنْ اُصْلُولَرْدُرْ) وتزاد ايضاً ساكنة مع الكاف قبلها المفتوحة دلالة على المبالغة فى اسم الفاعل ومع الغين قبلها كذلك فتقول (كَلَكَنْ) و (بَرَغَنْ) و شذّ (كُلَجْ) والقياس (كُلَـكَنْ) وقدسمع وتزاد ايضاً معهما ساكناً ماقبلها دلالة على اسم الفاعل واسم المفعول بمعنى المضىّ موصولا فتقول (كَلْـكَنْ) و (بَرْغَنْ) اى الجانى والذاهب اى الذى جاء والذى ذهب و (دَبَلْـنْكَنْ) اى الذى قُتِلَ و (اُرُلْغَنْ) اى الذى ضُرِبَ و (بِرِلْـكَنْ) اى الذى اعطى وتزاد مفتوحة مع الكاف المكسورة قبلها دلالة على التصغير فتقول فى (قُلْ) (قُلْ كِنا) وفى (اَطْ) (اَطْ كِنا) وتزاد ساكنة بعد الباء المفتوحة فى الحال وسيأتى ذلك فى القول على الحال وتزادساكنة فى (طُقْصَنْ) و (سَكْسَنْ) والاصل (طُقُزْ) و (سَكِزْ)

---

[1] V satır arasında [2] D اَجْ [3] D اَجُرْ [4] D اَجْدُرْ [5] D يَدِى
[6] D يَنْدِى

القول فى حرف المشاركة

هو شين ساكنة نحو شين الهيئة تقول فى ضرب (أُزْدي) وفى تضارب (ارشد) [1] وفى طعن (صَنْجدي) [2] وفى تطاعن (صَنْجِشْتي) ومنه (صَنْجِشْ كُني) اى يوم الطعان وفى المضارع تقول (أرُشُر) وللمستقبل (أرُشغا) فلو بنيت الفعل لمالم يسمّ فاعله فالقياس يقتضى ان يقال (أرُشُلدي) فى تُضُورِب و (صَنْجشُلدي) فى تطوعن ولم يسمع شىء من ذلك

القول فى حرف المضارعة

هوراء ساكنة نحو قولهم (طُرُرْ) اى يقوم و (كَلُرْ) اى يجىء و (يَرْ) اى يأكل و (سِر) اى يكسر ويجوز (يِيرْ) و (سِيرُ) كانهم اذا كان الفعل على حرف واحد قوّوه بحرف وقالوا (يُيرُ) اى يغسل والكثير (يُرْ)

القول فى حرف المضىّ

هو دال مكسورة ان كان ماقبلها مكسوراً اومفتوحاً ومضمومة ان كان ماقبلها مضموماً نحو قولهم (طُرْدُو) و (أُلطُرْدُو) و (بَرْدي) و (بِرْدي) وفى التركمانية تكسر الدال مطلقا وقد تبدل الدال طاء وتاء لقرب مخرجهما من مخرج الدال

هذا باب تذكر فيه حروف الزيادة واماكنها وحرف البدل والحذف ونقل الحركة والادغام

القول فى الزيادة

الذى يدل على الزيادة شيئان احدهما الاشتقاق والآخر التصريف فاما الاشتقاق فهو الاستدلال بالاصل على الفرع والتصريف استدلال بالفرع على الاصل وسيتضح ذلك

---

[1] D أرُشِدى [2] D صَنْجِتي

المعدة لترقيع و (بتـلِك) [1] اى المعدّ للكتاب ولم يوضع فى اللسـان العربى لهذا المعنى لفظ يخصّه

القول فى حرف النقل والتعدية

الفعل اما ان يكون آخره ساكنا او متحركا ان كان ساكنا زدت فى آخره (دُز) فتقول فى اركب (مِندُز) وان كان متحركا زدت تاء سـاكنة فتقول فى مَش (يُرِتْ) وفى اقتل (دَبَلَتْ) وفى اَقرِئْ (اَقِتْ) ويلزم حرف التعدية فى جميع اقسام الفعل من امر نحو ما مثّل وماض نحو (مِندُزدي) ومضارع نحو (مِندُرُز) ومستقبل نحو (مِندُزكَ) وربما حذفت الدال وبقيت الراء وذلك لا ينقاس فتقول اَسق (اِجُرْ) وفى اَخرج (جِقَرْ) اصله (جِقْتَرْ) [2] وقد عدّوا فى كلمات بغير (دُز) قالوا فى اتمّ (طُزغُز) وفى اَرِي (كَزكَز) وفى نقّط (طَمزِز) وفى ارضع (اَمزِز) ويجوز المجئ فى هذه الافعال بـ (دُز) وهو القياس فتقول (طُزدُز) و (كَزدُز) و (طَمدُز) و (اَمدُز)

القول فى حرف المطاوعة

هو لام ساكنة تقول فى قطع (كَسدي) وفى انقطع (كَسِلدي) وفى فَصَلَ (اَزدُو) وفى انفصل (اَزلدُو) فان كان الفعل على حرف واحد نحو قولهم فى كَسَرَ (سِدي) فالحرف الذى جئ به للمطاوعة نون ساكنة بدل اللام فتقول فى انكسر (سِندي)

القول فى حرف الاتخاذ [3]

هو نون ساكنة فتقول (يَصطَدي) وسّده و (يَصطَندي) توسّده اى اتخذه وسادة من قولهم (يَصطُق) وهو الوسادة ونظيره (اَرتو) الغطاء فاذا اراد غطّى قال (اَرتي) [4] واذا اراد تغطّى قال (اَرتندي) وهو مقيس فيما كان قابلاً للاتخاذ تقول (طُن) للثوب ثم تقول (طُنندي) اى تثوّب اى اتخذ ثوبا اى اكتسى

---

[1] D بتِلَك [2] D جِقدُر [3] D yoktur [4] D اُرتي

(بَيْنِلِكْ) تريد اميريّة وفى (يك) [1] (يكلك) [2] تريد خبرية وفى (يُقْ) (يُقْلِقْ) [3] تريد معدومية ويعنون به الفقر

القول فى اسم المكان

تزيد على فعل الامر مع فتحة ماقبل المزيد (جَكْ) و (جَقْ) على حسب التفخيم والترقيق على مامرّ قبل مثال ذلك (كَلَجَكْ) و (طُرْنُجَقْ) [4] اى مكان المجئ ومكان القيام وذلك منقاس فى كل فعل وليس فى هذا اللسان اسم زمان مشتق من الفعل

القول فى الآلة

الدال على ذلك كاف مضمومة او قاف مضمومة تقول فى قطع (كَسْتِى) وفى الآلة منها (كَسْكُو) وفى قطع (بِجْتِى) وفى الآلة منها (بِجْقُو) وفى سنّ (بِلَاى) وفى الآلة التى هى المسنّ (بِلَكُو) والكاف بدوية فامّا (اَلَكْ) فى الآلة التى هى المنخل من (اَلَدِى) اى نخل فاصله (اَلَكُو) مثل (بِلَكُو) فخفف بالتسكين فقيل (اَلَكْ) والاول هو قياس فيما يبنى منه آلة

القول فى الهيئة

يدل على الهيئة شين ساكنة فتقول (مِنِشْ) اى هيئة الركوب و (اُطُرُشْ) اى هيئة القعود وماقبل الشين يضم ان كان ماقبله مضموما نحو (اُطُرُشْ) ويكسر ان كان مكسوراً او مفتوحاً نحو (مِنِشْ) (جَلِشْ) كما تقدم فى المصدر وتقول (اُطُرِشِمْ ايبَكْ [5] اطرشى) اى قِعدتى قعدة ابك [6]

القول فى الاعداد

علامته (لِقْ) او (لِكْ) فتقول (طُنْلُقْ) يعنى المعدّ للباس و (يَتِلِقْ) الرقعة

---

[1] D يَكْ [2] D يَكْلَكْ [3] D يُقْ لُقْ [4] D طُرَجَقْ [5] D yoktur

[6] D fazla olarak الشاب ويقال يِكِتْ بات

لام ساكنة اونون ساكنة على التفصيل الذى سيأتى فى كيفية بناء الفعل للمفعول فتقول (سَنْجِرْ أُرُلْمِشْ) اى مضروب والثوب (بِرِلْمِشْ) اى مُعطًى و (أُلدُرُلْمِشْ) اى مُمات و (دَبَلَنْمِشْ) اى مقتول هذا فى الماضى وامّا فى المستقبل فتقول (أُرُلْدَجِى) و (بِرِلْدَجِى) و (أُلدُرُلْدَجِى) و (دَبَلَنْلاَجِى) ويدل على اسم المفعول واسم الفاعل ايضاً اذا كانا صفتين لازمتين كافٌ ساكنة فى المرقق وقاف ساكنة فى المفخم ولاينقاس ذلك فى كل فعل فممّا سمع من ذلك (أُزُكْ) اى المفصول من (أُزْ) اى افصِل و (اَجُقْ) اى المفتوح من (اَجْ) اى افتح وتقول (جُرُكْ) اى البالى من (جُرِدىِ) اى بلى ولا يجوز ان يقاس على ذلك فلايقال فى (أُرْدىِ) (أُرُكْ) بمعنى مضروب ولافى (طُرْدىِ) (طُرُقْ) اى قائم ويجوز فى هذا المسموع بالكاف والقاف من اسم المفعول ان تأتى بالمقيس فتقول (أُزُلْمِشْ) اى المفصول و(اَجِلْمِشْ) [1] اى المفتوح واما فى اسم الفاعل فتقول (جُرِمِشْ) [2] اى البالى هذا فى الماضى واما فى المستقبل فتقول (جُرِدَجِى) و قدم ذلك فى اسم الفاعل مفصلا

القول فى المصدر

علامته ان يلحق آخر فعل الامر (مَقْ) ان كان قبله (مفخّم) و (مَكْ) ان كان قبله مرقق ويجوز ان تزيد على (مَقْ) لفظة (لِقْ) وعلى (مَكْ) لفظة (لِكْ) ويجوز ان تقتصر على الميم ساكنة وكل من هذه الثلاثة مقيس فتقول (كَلْمَكْ) اى مجىء و(كَلْمَكْلِكْ) و (كَلِمْ) وكذلك (بَرْمَقْ) اى ذهاب و(بَرْمَقْلِقْ) و (بَرِمْ) وتكسر ماقبل الميم الساكنة ومن علامة المصدر ان تلحق آخر الفعل شينا ساكنة وتدل على معنى المبالغة فى المصدر فتقول (أُرُشْ) و (طُرُشْ) ولايخلو آخر الفعل من ان يكون متحركا اوساكنا ان كان متحركا زدت ياء وحركتها بالكسر فتقول فى (يِدىِ) (يِيِشْ) وان كان ساكنا مضموماً ماقبله ضم نحو (أُرُشْ) و (طُرُشْ) اومفتوحا اومكسور اكسر نحو (بَقِشْ) و (بِرِشْ) اى نظر واعطاء واذا اردت معنى المصدر من الاسماء زدت فى آخر الاسم (لِقْ) او (لِكْ) على نحو مازدته فى المصدر فتقول فى (بالِقْ) (بالِقْ لِقْ) تريد سمكيّة وفى (بَىْ)

[1] D اِچِلمِش [2] D جُرمِش

لم يحضرها المخبر بل علمها فتقول (ابيك [1] طُرْمِشْ) اى قايم يقيناً وان كنت لم تشاهد قيامه وهذا المعنى ملحوظ فى الصفة التى يلحقها (مِشْ) فى كل موضع يلحقها فاذا جاء مثل قولهم (كُنْ دُغْمِشْ) اى الشمس طالعة فهذا المعنى ملحوظ فيه من اصل الوضع وان خالف على طريقة المجاز واصله ان يستعمل لما عُلِمَ ولم يُشاهَدْ

القول فى المبالغة فى اسم الفاعل

تزيد (كَنْ) فى آخر الفعل ان كان مرققا و (غَنْ) ان كان مفخما و تفتح ماقبلها فتقول (كَاكَنْ) اى جَيُوْءٌ و (بَرَغَنْ) اى ذهوب ولو سكن ماقبلها خرج من هذا الباب وصار معناه معنى الذى فعل وسيأتى ذلك فى باب الموصول ان شاء الله واما (كُلَجْ) بالجيم عوضاً من الكاف والنون اى ضَحُوكٌ فمأخذه السماع و القياس (كُلَكَنْ) وهو مسموع أيضاً

القول فى الزيادة للتفضيل

علامته (رَكْ) ان كان مرققا و (رَقْ) ان كان مفخما ويلحقان الصفة اللازمة التى هى بمنزلة الصنعة المخلصة اسماً محضاً سواء كان فى آخر الاسم (جى) اولم يكن مثال ماآخره (جى) قولهم (بَرِجِى رَقْ) اى اكثر ذهاباً و (بِرِجِى رَكْ) اى اكثر اعطاءً ومثال ماليس فى آخره (جى) قولهم (يِكْرَكْ) اى اخير و(يِكْ) خير و(يَيَنْ رَقْ) اشر و(يَيَنْ) شر و (بِلْكَرَكْ) اعلم و (بِلْكَا) عالم و (يَوْزْ رَقْ) اشر و (يَوْزْ) شر و هذا بالتركمانى يقولون بدل (يَين) (يَوز)

القول فى اسم المفعول

لايبنى الا من فعل بُنى للمفعول فتقول فى ضُرب (أُرُلْدِى) وفى اعطى (بِرِلْدِى) فاذا اردت اسم المفعول حذفت علامة الفعل الماضى وجئت مكانها بـ(مِشْ) مزيداً قبلها

[1] D أَيْنَكْ

فتقول (رُومْلُو) [1] و (شامْلُو) [2] وربّما كسرت اللام فيها اى فى (لِغْ) وفى (لِو) [3] وقد تأتى (لِغْ) ايضاً بمعنى ذى اى صاحب فتقول فى ذى مال (مَلْغْ دُرْ) اى ذومال فيكون (لِغْ) مشتركة بين علامة النسب وذى بمعنى صاحب وبين احد المعنيين ما اتصل به

القول فى الجمع

علامته (لَرْ) والتثنية فى هذه اللغة جمع فتقول (تُمْلَارْ) فينطلق على الاثنين واذا اردت التنصيص على الاثنين اتيت بالعدد الدال عليه وسيأتى ذلك فى العدد وتلحق هذه العلامة ايضاً الفعل على ماسيذكر فى باب الفعل والفاعل دلالة على اسناد الفعل الى الجمع ويجمع المفرد نحو (اَطْلَرْ) واسم الجمع نحو (بَلِقْلَرْ)

القول فى اسم الفاعل

علامته فى المستقبل (دَجى) فتقول (بَرْجَجِرْ اُلْدَجِيزْ) اى كلّنا مائتون وعلامته فى الماضى (مِشْ) فتقول (كُنْ دُغْمِشْ) [4] اى الشمس طالعة فيما مضى وتلحق العلامتان آخر الفعل الذى هو الاصل دلالة على اسم الفاعل فى الزمانين واذا اردت نفى اسم الفاعل زد [5] قبل (مِشْ) فى الماضى وقبل (دَجى) فى المستقبل حرف النفى فتقول (سنجر طُرْمَدَجى) اى غير قايم والمال [6] (تَلْمَمِشْدى) فتلحق فى آخر (مِشْ) (اِدى) اى المال كان غيرباق اى مابقى وقد تلحق (جى) دلالة على لزوم الصفة بحيث كالصنعة صارت فتقول (كاچى) (بَرَجى) اى دايم المجىء ودايم الرواح فاما قولهم (بِلْكا) اى العالم صفته لازمة فكان الكاف البدوية بدلاً عن (جى) ولا يخلو آخر الكلمة من ان يكون متحركاً او ساكناً ان كان متحركاً زدت ياء وكسرتها وذلك فى الصفة اللازمة نحو (جُرْيچى) وان كان ساكنا كسرته ان كان ماقبله مفتوحاً او مكسوراً نحو (بَرچى) [7] و (بِرچى) وضممته ان كان مضموماً نحو (طُرچى) [8] و (اُلطُرچى) [9] وتلحق (مِشْ) ايضاً دلالة على صفة مخبر عنها

---

[1] D رُومْلُو [2] D شَامْلُو [3] D لُو [4] D كُنْدُغْمِشْ [5] V Satır arasında [6] لعله : مال [7] D بَرَجى [8] D طُرْچى [9] D اَلطُرچى

القول فى التصغير

علامته (كِنا) [1] فى اللغة القبجاقية و (جُقْ) و (جُكْ) فى اللغة التركمانية و تلحق فى آخر الاسم مفردة ومجموعة نحو (قُلْ كِنا) [2] و (قُلْلَرْ كِنا) [3] ونحو (جَغَنْ جُقْ) و (كَجُكْ) [4] فامّا (كِنا) [5] فانها تلحق الاسم مطلقا وامّا (جُقْ) و(جُكْ) فانها اذا لحقت الاسم الثنائى الساكن الثانى اردفت العلامة بسين وفى غيره لاتردف تقول (قُلْ جُقَسْ) و (اَتْ جُقَسْ) و (اِتْ جُكَسْ) [6] فاما (يا) وهوالقوس فتقول فى تصغيره (يا جُغَسْ) [7] يقلبون القاف غيناً وذلك مسموع لامقيس وامّا (اَزْ) وهوالقليل فيقولون فى تصغيره (اَزَجُقْ) [8] (اَزَجُقْ) اى قليل قليل فيشذون فيه من وجهين احدهما عدم الحاق السين والثانى فتح ماقبل علامة التصغير والقياس ان يقال (اَزْ جُقَسْ) ولا تخير فى الحاق (جُقْ) و (جُكْ) [9] بل ان [10] كانت الكلمة مفخمة لحقت (جُقْ) او مرققة لحقت (جُكْ) والتصغير يكون فى الاسماء الاعلام والنكرات واسماء الاشارة تقول فى (بُو) [11] (بُوكِنا) [12] وفى (اَنْلَرْ) [13] (اَنْلَرْ كِنا) [14] بمعنى ذيّا واوليّا واما فى اللغة التركمانية [15] تقول (بُونْجُقْ) و (بُونْجُقَسْ) و (بُونْلَرْجُقْ) و (بُونْلَرْجُقَسْ) وقد يقلبون القاف غيناً واما المضمر فلا يصغّر

القول فى النسب

اما ان يكون لصنعة اوغيرها ان كان لصنعة زدت فى آخر الاسم (جى) فتقول (اَشْجى) [16] اى طبّاخ (ياجى) [17] اى قوّاس وان كان لغير صنعة لحقت آخر الاسم (لُغْ) فتقول (رُومْ لُغْ) اى رومىّ و (شامْ لُغْ) اى شامىّ والتركمان تقلب الغين واواً

---

[1] D كَنَا [2] D قُلْ كَنَا [3] D كَنَا [4] D كَجُكْ [5] D كُنا
[6] D yoktur [7] D يَاءِ جُغُس [8] D اَزجُق [9] D (جُوكْ) (جُوق)
[10] D اذا [11] D بُو. [12] D بوكَنَا [13] D اُنلَرْ [14] D اُنلَرْ كَنَا
[15] Buradan واما ye kadar V haşiyesindedir; D فلم يسمع تصغير اسم الاشارة واما المضمر فلا يصغر [16] D اَشْ جِي [17] D يَاءِجِي

نحو (قِرْب) [1] و (فَعْلٌ) نحو (أرْتٌ) و (فَعَلٌ) نحو (أمَنٌ) [2] و (فَعُلٌ) نحو (أنُقٌ) و (فَعِلٌ) نحو (طَفِلٌ) و (فُعُلٌ) نحو (سُبُرٌ) و (فِعِلٌ) نحو (كِرِشٌ) و (فُعَلٌ) نحو (جُمَلٌ) و (فِعَلٌ) نحو (قِزَزٌ) و (فَعْلَ) نحو (أقْشَ) و (فِعْلَ) نحو (إقْشَ) و (فُعْلَ) نحو (بُلْغَ) و (فَعْلِ) نحو (بَرْكِ) و (فُعْلِ) نحو (بُلْقِ) و (فِعَلَ) نحو (إكَلَ) و (فِعِلَ) نحو (إكِلَ) و (فُعِلَ) نحو (بُنِلَ) و (فَعَلَ) نحو (دَبَلَ) والرباعى تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها خمسة عشر مثالاً (فَعْلُلٌ) نحو (سَبْطُرٌ) و (فَعْلِلٌ) نحو (صَرْصِلٌ) و(فَعْلَلٌ) نحو (تَبْرَنٌ) و (فُعْلُلٌ) نحو (تُرْطُلٌ) و (فُعْلَلٌ) نحو (أكْرَتٌ) و (فَعْلُلَ) نحو (جَشْطُلَ) [3] و (فُعْلِلَ) نحو (مُشْتِلَ) [4] و (فِعْلِلَ) نحو (بِلْدِرَ) [5] و (فَعْلَلَ) نحو (يَغْمَلَ) و (فَعَلْلَ) نحو (بَغَشْلَ) و (فُعْلُلَ) نحو (سُمُلْدَ) و (فِعْلَلَ) نحو (قِمْلَ) و (فُعَلْلَ) نحو (أيَنْلَ) [6] و (فَعِلْلَ) نحو (يَرِلْغَ) و (فَعَلَنْ) نحو (جَكَلَنْ) وقد نطقوا بافعال خماسية وهى قليلة جداً منها ماجاء على وزن (فَعَلْلَلَ) نحو (أيَكَنْلَ) [7] و (فِعْلِلْلَ) نحو (تِزْكِنْلَ) [8] و (فَعْلُلَلْ) نحو (صَنْقُلَنْ) وهذه الابنية انما وزناها وقابلناها بهذه الامثلة لنحصرها و ينبغى البحث عن كل بناء منها حتى يعرف الحرف الاصلى منها من الزايد فيقابل الاصلى بالاصلى والزايد بالزايد ولعلنا فيما يستقبل ان شاء الله نتعرف ذلك .

الاحكام التى تكون للكلمة

حالة الافراد قسمان قسم يختص [9] بالاسم وقسم يختص [10] بالفعل الاول التصغير والنسب والجمع واسم الفاعل والمبالغة فيه والزيادة للتفضيل واسم المفعول والمصدر والمكان والآلة والهيئة والإعداد القسم الثانى حرف النقل وحرف المطاوعة وحرف الاتخاذ وحرف المشاركة وحرف المضارعة وحرف المضى

---

[1] D قرت [2] D و (فَعَلَ) نحو (أمَنَ) [3] D و (فَعْلُلْ) نحو (جَشْطُلْ)
[4] D و (فُعْلِلْ) نحو (مُشْتِلْ) [5] D و (فِعْلِلْ) نحو (بِلْدِرْ) [6] D أيَنْلَ
[7] D أيَكَنْلَ [8] D و (فِعْلِلْلَ) نحو (تِزْكِنْلَ) [9] D تختص [10] D مختصى

و (فَعْلُلَنْ) نحو (يَلْدُزُمْ) و (فِعْلَلَنْ) نحو (بِلْدَرَقْ) و (فَعْلَلَنْ) نحو (اَرَسْلَنْ)
و (فُعْلُلَنْ) نحو (اُصُرمَقْ) و (فُعْلُلُنْ) نحو (اُغُرُجُقْ) و (فَعْلَلَنْ) نحو (اَغَرشَقْ) [1]
و (فَعِلْلَنْ) نحو (اَغِنْغَجْ) و (فُعَلْلِنْ) نحو (بُزَرْلِكْ) [2] و (فَعِلْلِنْ) نحو (يَغِرْلِقْ)
و (فُعَلْلُنْ) نحو (جُوَلْدُزْ) [3] و (فِعِلْلَنْ) نحو (سِلْدَقْ) و (فُعُلِلَنْ) نحو
(طُقْرِنْ) [4] و (فَعَلْلَنْ) نحو (طَغَزْجُقْ) [5] و (فَعْلَلَى) نحو (قَبَطْرِغَا) [6]
و (فَعْلُلَى) نحو (قَرْصُغَا) و (فَعَلْلَى) نحو (كَسَلْتَكِى) وقدنطقوا باسماء سداسية
وهى قليلة منهـا ماجاء على وزن (فِعْلِلِلَنْ) نحو (بِلْدِرْجِنْ) [7] و (فَعِلْلِلَنْ) نحو
(جَغِلْطِلَقْ) و (فَعْلِلَلَنْ) نحو (سَلْكِنْجَكْ) [8] و (فِعَلْلَلَنْ) نحو (صَرِنْجَقَنْ)
و (فِعْلُلُلَنْ) نحو (قِلْقُيْرُقْ) و (فَعَلُلُلْ) نحو (كَمُلْدُرُكْ) و (فُعْلُلَلَنْ) نحو
(اُلْطُرْقَجْ) [9] وهذه الاسماء السداسية ينبغى التفحص عنها وعن اشتقاقها حتى يعلم هل
هى مركبة اوبسيطة فمّما اتّضح لنا انه مركّب (قِلْقُيْرُقْ) هو مركّب من (قِلْ) وهو الشعر
و (قُيْرُقْ) ذنب و (صَرِنْجَقَنْ) [10] مركب من (صَرِى) وهو اصفر و (جِقَنْ) لون
اصفر والفعل احادىّ ثنائى وثلاثى ورباعى فالاحادىّ متحرك بضمة ومتحرك بفتحة
ومتحرك بكسرة مثال ذلك (يُو) و (يا) و (اِى) [11] والحروف فيها اشباع كما تقدم
فى احادى الاسماء [12] والثنائى تقتضى القسمة العقلية اثنى عشر قسماً والمسموع منها عشرة
ابنية (فُعْ) نحو (اُبْ) و (فَعْ) نحو (اَتْ) [13] و (فِعْ) نحو (اِجْ) و (فُعُ)
نحو (اُلُ) و (فَعَ) نحو (بَزَ) و (فِعِ) نحو (بِشِ) [14] و (فِعَ) نحو (اِرَ)
و (فُعِ) نحو (جُزِ) و (فُعَ) نحو (بُدَ) [15] و (فَعِ) نحو (دَبِ) والثلاثى تقتضى
القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها تسعةعشر بناء (فَعَلْ) نحو (طَرَتْ) [16] و (فِعْلْ)

---

[1] D (فَعَلَلْ) نحو (اُغُرُشَقْ) و (فُعُلُلْ) [2] D بُزَرَلِكْ [3] D (جُوَلَدُزْ) نحو (فَعَلْلُلْ) و
[4] D (فُعُلُلْ) نحو (صُقُرُجَنْ) و [5] D yoktur [6] D قَبَطْرِغَا [7] D (فَعَلْلَلْ)
نحو (بَلْدِرْجِنْ) [8] D سَكَنْجَكْ [9] D (فَعَلُلُلْ) نحو (اَلْطَرْقَجْ) و [10] D صَرَنْجَقَنْ
[11] D يِى [12] D الاسم [13] D اَبْ [14] D بِسِ [15] D بُرَ
[16] D (فَعَلْ) نحو (طَرَتْ) و

و(فِعْلىٰ) نحو (بِيرْكا) و(فِعْلِي) نحو (دِزْكِي) و(فِعْلُو) نحو (اِنْجُو) [1]
و(فُعْلىٰ) نحو (اُزْتا) [2] و(فُعْلُو) نحو (كُبْرُو) و(فُعْلِي) نحو (بُكْرِي) [3]
و (فُعْلُو) نحو (اُيْرُو) و(فُعَلُو) نحو (بُقَوُ) [4] و(فِعَلُو) نحو (بِلَكُو) [5]
و (فَعَلْ) نحو (اَتَكْ) و(فَعِلْ) نحو (اَدِكْ) و(فُعُلْ) نحو (كُزُجْ) و(فُعَلْ)
نحو (كُزَكْ) و(فُعْلْ) نحو (اُزْمْ) و(فِعِلْ) نحو (كِجِتْ) و(فِعَلْ) نحو
(كِشَنْ) و(فِعُلْ) نحو (دِلُكْ) [6] والرباعى تقتضى [7] القسمة ابنية كثيرة والمسموع
منها [8] ثلاثةوثلثون بناء (فَعْلَلْ) نحو (اَتْمَكْ) و(فُعْلُلْ) نحو (بُرْسُقْ) و(فِعْلِلْ)
نحو (جِنْجِقْ) و(فُعْلَلْ) نحو (اُجْمَقْ) و (فِعْلَلْ) نحو (بِزْكَكْ) و(فِعْلُلْ)
نحو (كِزْبُكْ) و(فَعْلِلْ) نحو (بَلْطِرْ) و(فَعْلُلْ) نحو (طَشْقُنْ) و(فُعْلَلْ)
نحو (اُرْغُتْ) [9] و(فَعِلِلْ) نحو (اَنِلِكْ) و(فُعَلُلْ) نحو (اُيَنُقْ) و(فُعْلَلْ)
نحو (اُيْكَنْ) و(فَعَلُلْ) نحو (بَجُلُكْ) و(فَعَلَلْ) نحو (صَرَغَنْ) و(فُعَلِلْ) نحو
(بُصَرِقْ) و(فِعَلِلْ) نحو (بِلَزِكْ) و(فِعَلَلْ) نحو (جِعَنَقْ)[10] و(فِعِلِلْ) نحو(اِسِلِكْ)
و(فِعِلْلىٰ) نحو (اِيِرْغا) و(فِعِلْلِى) نحو(اِكِنْدِى)و(فَعِلْلِى) نحو (اَلِنْجِى) و(فُعُلْلىٰ)
نحو (سُبُرْكا) و(فَعُلْلىٰ) نحو (صَقُرْغا) و(فَعَلْلُو) نحو (قَرَلْدُو) و(فُعُلْلُو)
نحو (قُبُرْغُو) و(فُعُلْلِى) نحو (قُيُنْجِى) و(فَعِلْلىٰ) نحو (قَطِرْغا) و(فُعَلْلىٰ)
نحو (تُوزْبَغا) و(فَعْلَلِى) نحو (شَبْشَبِى) و(فُعْلَلِى) نحو (قُلْنَجِى) و(فُعْلَلُو)
نحو (قُنْرَوُ) [11] و (فَعْلَلُو) نحو (دَمْرَكُو) و(فَعِلْلْ) نحو (شَكِرْدْ) والخماسى
تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها ثلثة وعشرون بناء (فَعْلَلَلْ) نحو (اَزْقَطَقْ)
و(فُعْلَلَلْ) نحو (اُزْمَجَكْ) و(فِعْلَلَلْ) نحو (صِرْطَلَنْ) و(فِعْلِلِلْ) نحو (بِلْتِرِكْ) [12]
و (فَعْلَلُلْ) نحو (جَتْلَوُكْ) و(فَعْلَلِلْ) نحو (قَسْطَلِقْ) و(فُعْلُلُلْ) نحو (مُشْتُلُقْ) [13]

---

[1] D و(فُعْلُو) نحو (اُنْجُو) [2] D و (فَعْلَى) نحو (اَرْغَا) [3] D بُكْدِى [4] D بُقَوُو
[5] D بِلَكُوا [6] D (فَعَلْ) نحو (دَلُكْ) [7] D يقتضى [8] D yoktur
[9] D و (فُعَلَلْ) نحو (اُرَغَتْ) [10] D جِعَنَقْ [11] D قُنْرَوُو [12] D و (فَعَلِلْ) نحو (بَلَتِرِكْ)
[13] D و (فُعْلَلْ) نحو (مُشْتَلِقْ)

علم بأحكام الكلمة قبل تركيبها مع كلمة اخرى والكلمة ناشية من حروف المعجم وحروف المعجم فى هذا اللسان ثلاثة وعشرون حرفاً وهى الهمزة والباء الخالصة والباء المشوبة والتاء والجيم الخالصة والجيم المشوبة والدال والراء والزاى والسين والشين والصاد والطاء والغين والقاف والكاف الخالصة والكاف البدوية واللام والميم والنون الخالصة والنون الخيشومية والواو والياء ومتى وجد فى بعض الكلم [1] حرف غير هذه فيعلم ان تلك الكلمة غير تركية بل منقولة من لغة غير [2] الى هذه اللغة وذلك مثل (اَخْشَمْ) و (فَرَمَزْ) و (فِرِشْتِلارْ) و (كُلَنْكْ) وغير ذلك والكلمة قول اومنوى معه موضوع لمعنى وهى [3] اسم وفعل وحرف والاسم احادىّ وثنائى وثلاثى ورباعى وخماسىّ فالاحادىّ متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال ذلك (صُو) و (يا) و (حِى) والحروف التى بعدها اشباع وليست اصلاً وكذا [4] جميع حروف المد واللين الثلاثة لايكون شئ منها اصلاً فى هذه اللغة بل انماهى نواشئ عن اشباع الحركات [5] والثنائى تقتضى القسمة العقلية اثنى عشر قسماً وكلهامسموع فذلك (فَعْ) نحو (سَنْ) و (فِعْ) نحو (كِمْ) و (فُعْ) نحو (يُزْ) [6] و (فَعُ) نحو (قَبُ) و (فَعَ) نحو (أرَ) و (فَعِ) نحو (ارِ) [7] و (فُعُ) نحو (أرُو) [8] و (فِعِ) نحو (بِتِ) و (فُعَ) نحو (بُغا) و (فِعَ) نحو (قِصا) و (فِعُ) نحو (بِسُو) و (فُعِ) نحو (طُلِى) والثلاثى تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها ستة وعشرون بناء (فَعْلْ) نحو (أرْدْ) و (فِعْلْ) نحو (صِرْتْ) و (فُعْلْ) نحو (كُرْتْ) و (فَعْلَى) نحو (بَرْجا) و (فَعْلِى) نحو (صَغْرِى) و (فَعْلُو) نحو (قَزْغُو) و (فَعَلَى) نحو (يَرَصَا) و (فَعَلِى) نحو (طَرَزِى) و (فَعَلُو) نحو (اَيَكُو)

---

[1] D فى الكلام [2] D غيرها [3] D وهو [4] D وكذلك [5] Buradan العقلية kadar V haşiyesindedir [6] D بُرُ [7] D و (فِعَ) نحو (ارَ) [8] D ارُ

الياء مع الياء

يَيْلَقْ — المصيف

يايْ — فصل الصيف

ييقندى [1] — اضطرب المكان بالماء المغرّق

يَيْقَدي — غسل

يُيْنْدُو — الغسالة

يُيْدُو [2] — غسل

يَيْدي — فرش وبسط

يُيْدي — محا وكشط

يَيْدي — حرّض على الشئ

يَيْلا ي — تحرّض هو وانبعث

ييى — الرائحة مطلقا

يِيِدي [3] — اى فاح وفى كتاب [بيلك] (يِي) الذفر فاذا قالوا (يِيْدى) [4] اختص بالرائحة المنتنة واذا ارادوا الرائحة الطيبة الحقوا بالفعل مايدل على ذلك فيقولون (طَطْلوُ يِير) اى الحلو يفوح

يِيلدى [5] — شمّ

ييدى [6] — انتفع

يِيِنْ — موالى العِدل

ياِتْ — الشابّ ويقال فيه (يِكِتْ) فيكون [7] الساقط من حروف المعجم فى لسان الترك الثاء والحاء والخاء والذال والصاد والظاء والعين والهاء والفاء تسعة احرف

---

[1] D ييقلدى

[2] V haşiyesinde

[3] D ييدى

[4] D ييلدى

[5] D ييدى

[6] Buradan sonuna kadar V yoktur D alınmıştır

يَنِلَدي[1] — جدّد
يُنُلْ — الخفيف
يُنِلْدي — خفّ من مرضه
يَنِا — الجهة يقال (بُو يَنِا) اى الى هذه الجهة (أُلْ يَنِا) الى تلك الجهة
يَنِلِشْ — الغلط
يَنِلْدي — غلط
يَنِقْ — الحنك

الياء مع النون [2]

يَنجى (خ) — العجين
يَنْجُقْ — الخريطة يقال (يِكِتْ تُمْشْ يَنْجُقْ بُشْ) المعنى الشابّ طيّب وخريطته صفر
يُنْدي — نحت وبرى
يَنْدُرْدي — اوقد
يَنْدي — وقد

الياء مع الواو

يُوزْلَقْ [3] — معناه جدّا يقولون (يُوزْلَقْ [4] كُزْ كُلُودُرْ) اى حسن جدّاً [5]
وفى كتاب [بيلك] الجدى (يُوزْلَقْ) و تقدم انه يقال فيه (اُغْلَقْ)
يَوُزْ — الوحش
يَودي — قرب
يَوُقْلَطى — قرّب
يَواشْ [6] — الساكن الخلق يقال (بُو اَطْ يَوَشْدُرْ) اى هذا الفرس سهل الخلق مؤدب ويسمى به
يَوِشَقْ — صغار القمل
يَوتْ [7] — الحباية للمساعدة على من خسر شيئا فى عرس اووليمة اوغيرهما
يَوي — الدخيل فى جنس الترك وليس منهم
يُوا (خ) — العائر يقال (بُو تُوِنْ يُوادُرْ)
يُوِلْدي [8] — امتدّ وطال نمّوا
يُوا — الوكر يقال (تُمْشْ يُوَسِي) اى وكر الطير
يُوَلدي — جعل له وكراً
يَوُقْ — القريب
يُوُنْ [9] يُلْدي — نخن

[1] V haşiyesinde D يَنِلَدى doğrusu يَنْلَدى
[2] Bu bahis D yoktur
[3] D يَوْلَق
[4] D يَوْلَق
[5] D حسناً جيداً
[6] D يَوَش
[7] D يَوت
[8] D يُولَدى
[9] D يَوُون

الياء مع الميم

يُمْشَقْ — الناعم وفى كتاب [بيلك] الرخو

يَمِشْ — الفاكهة وفى كتاب [بيلك] الثمرة

يَمَا — الرقعة

يَمَكْ — قبيلة من القبجاق

يُمْدِي — ضمّ اصابعه وعينه

يَمْدُو (ق) — العانة

يُمْ — الفال ويقال له ايضاً (يُرا)

يُمْلَدِي — فوّل يقال (اَيْكُو يُمْلَغِلْ) اى فوّل له فالاً جيّداً

يَمْيَشِلْ — الاخضر جدّاً والميم بدل من الباء

يَمْ — الطعام ويطلق ايضا على علف الدواب ويقال (اَطْغا يَمِنْ اَصْ) (اَطْغا) للفرس (يَمِنْ) علفه (اَصْ) علّق الماضى منه (اَصْدِي)

يُمُرْتْغا [1] — البيض وفى كتاب [بيلك] بالقاف

يُمَقْ — الخيط الملفف بعضه على بعض مدوّراً

يُمَقْ [2] كزْلو — اى ذوعين غضيض ويكنى عن الموت (كزْ يُمْلَدِي) [3] اى غمضت عينه

يُمْشْ — الحاجة

يُمْشْجِي — الغلام المتصرف فى الحاجة

يَمَنْ — الشرّ

يَمَنْلَدِي [4] — اتلف

يُمْرْذُو — عدا

يُمْرُوقلَدِي — لكم

يَمْدِي — العانة يقال (يَمْدِنْ قَبْرْغِلْ) اى شعرتك انتف

الياء مع النون الخيشومية

يُنْ — [5] الصوف (يُنْ) الريش فى كتاب [بيلك]

يَنَقْ [6] — الخدّ وفى كتاب [بيلك] (يَناغ)

يِنْ [7] — الكمّ

يَنْ [8] — الجنب

يُنْ [9] — الحقّ

يِنِي — الجديد

---

[1] D يُمُرُوتْغا

[2] D يُمَقْ

[3] D يُمْلَدِي

[4] V haşiyesinde

[5] Doğrusu يُنْ D -ن- altındaki üç noktayi umumiyetle almamıştır

[6] V haşiyesinde

[7] V haşiyesinde

[8] V haşiyesinde; doğrusu يَنْ

[9] V hasiyesinde; doğrusu يُنْ

يُلْ (خ) ـــ الطريق
يُلْداشْ — المعرفة من الطريق
يَلْ (ق) — الريح يقال (يَلَسْتي) اى هبّت الريح
يَلَسْ — النسيم
يِلْ — السنة ويقال (يِلْقُطْلُو بُلْسُنْ) معناه ليكن العام مباركا
يُلْقِي — طرق
يِلْقِي — البهيمة [1] هذا اصله ويستعمل فى اللغة القبجاقية للخيل والذى يختصّ بالخيل فى اللغة التركية (يُونَدْ) واذا ارادوا الشتم قالوا (اَىْ يِلْقِي) اى يا بهيمة
يَلَواجْ — الرسول
يِلِمْ — الغراء
يَلْ (خ) — معرفة الفرس
يَلَمْ — القدر والجاه يقال (يَلَمُنْ يُكْسَكْ بُلْسُنْ) (يَلَمُنْ) جاهك وقدرك
يَلْمَنْ — اليربوع
يَلْمُكْ (ق) — نوع من النبات شبيه بالكرّاث

يُلْدُزْ — النجم
يُلْدُرُمْ — الزجاج وهو البرق فى لغة التركمان يقال (يُلْدُرُمْ يُلْدُرَدي [2]) اى البرق برق
يلكن [3] — القلع
يُلَكْ — القدة فى السهم
يَلَدِي — لعق
يَلَقْ — الملعقة للكلب خاصة
يُلَدِي — حلق
يُلُوْ — الفداء
يُولُدُرُكْ [4] — بزر القصب
يُلَوْ ـــ الجرّ
يِلِكْ [5] — المخّ
يَلَنُزْ [6] — فرد
يَلْغَشْلَدِي [7] — دعاله
يَلَدِي — فتر
يِلْدِي [8] — هبّ
يَلِنْ قِلْدِي — جعله عرياناً اى جرّده
يَلْوا [9] — السلوى

[1] Buradan ta sonuna kadar bütün cümle D den alınmıştır V yoktur
[2] D يلدردى
[3] D يلكن
[4] V haşiyesinde D يلدرك
[5] D يلك
[6] D يلنز
[7] V haşiyesinde
[8] D يلدى
[9] D يلو

آيدن) وتقول ايضاً كزن يرق) [1]
وكله بمعنى واحد
يقصل — الفقير
يقنى — اللحم السليق وتبدل قافه خاء
يقشى — طيّب وتبدل قافه خاء
يقشلدي — طيّب
يق — معدوم ويستعمل بمعنى لا
يقلو — فقير اى ذو معدوم

الياء مع الكاف

يك — الجيّد
يك — الشيطان
يك كزدو — ابغض
يك [2] — الريش
يك — الحمل وهو كناية عن الضمان
يك [3] — بالقبجاقى الخط فى الارض وفى غيرها
يكى — ثقيل الحركة

يكرمي [4] — عشرون ويقال (اكرمي) [5]
يكردى [6] — حرد
يكلدي — ضمن
يكندو — خدم بالركوع
يكردي — جرى [7] وجزيقال (يكرك
اط) اى فرس جرّاء
يكت [8] — الشابّ
يكسك — العالى
يكسك [9] — الكشتبان
يكلو — الحامل
يكن — الجمع
يكن — الحصير
يك كلا بوجاتوك [10] — القط المؤذى

الياء مع اللام

يان [11] — الحيّة
يلغن — الكذب

[1] D يرق
[2] D sonradan يك
[3] V hasiyesinde D يك
[4] D يكرى
[5] D اكرى
[6] V haşiyesinde D يكردى
[7] D يكردى
[8] D يكت
[9] D يكسك
[10] V yoktur D alınmıştır
[11] D يان

(كِنا) عام للتصغير الميم الساكنة ضمير المتكلم (بَن) موجود

يُطّي — باع وفى كتاب [بيلك] (يُطّي) بج

يُطْلُق — السنة الجدبة

الياء مع الغين

يَغ — السمن

يَغْلَدي — دهن

ياغي [1] — المحارب

يَغْدي — مطر

يِغْدي — جمع ومنع مشترك

يُغُن — الثخين

يِغِن — المجموع

يَغْلِق — النشّاب المعدّ للعدوّ

يَغْرت — الرايب

يَغْرِ — عقر الدابة

يِغْرُق [2] — الرجل الذى لا يقدم على الشئ

يَغْرِن — عظم الكتف

ياغِز [3] — لون مشهور فى الخيل وتسمّى به الارض فيقال (ياغِز [4] يِز)

يَغْمُر — المطر بالتركمانى و(يَمْغُر) بالقبجاقى

يَغْما — النهب

يَغْمَلدي — نهب

يَغْما [5] — السماط والخوان ايضاً

يُغْردي — عجن ويقال (انْ يغُرْغالْ) [6] اى اعجن العجين

يَغْرلِق — المرشحة

ياغِر [7] — ترس الحديد الصغير

الياء مع القاف

يَقِن — القريب

يقا — الطوق

يَقْمَج — السطيحة

يَقْطي — اصلى الشئ فى النار

يَقْلدي — احترق

يُقرو [8] — فوق

يُقْش — العقبة

يَقْتو — الضوء يقال (كُزُن يَقْتو) اى عينك مضيئة مشرقة يكنون بها عن السلامة ويقولون ايضا فى هذا المعنى (كُزُن

[1] D يَغي

[2] D يَغرق

[3] D يَغز

[4] D يَغز

[5] D يَغَمَا

[6] D yoktur

[7] D يَغر

[8] D evvelce يَقرو sonradan haşiyesinde يُقارو

يُزَقْلَدي — قفل

الياء مع الشين

يِشِدي — لمع
يَشْدي — تخبأ وخفى
يَشْرْدي — كتم اصله (يَشْدْرْدي)
يَشْمَقْ — النقاب
ياشْ — العمر
يَشَدي — تعمّر
ياشْ — الاخضر
ياشَرْدي — اخضرّ
ياشِلْ — الاخضر من الالوان و(ياشْ) يطاق على النبات الاخضر
يِشِقْ — الخوذة
يُشَقْ — الماجن
يشقَلَنْدي — مجن
يَشْ — الدمع ايضاً يقال (كُزي يشردي) دمعت عينه و (يَشْطُلَدي) امتلأ بالدمع
يَشِنْ — الصاعقة
يِشْمْ [1] — الرانات

الياء مع الصاد

ياصْ [2] — العزاء
يَصْدي — فكّ وتر القوس
يَصّي [3] — الصفيح من حديد وحجر وغير ذلك
يَصْطُقْ — المخدة
يَصْلوُ — صاحب العزاء
يَصِجْ — نصل معروف [4]

الياء مع الطاء

يَطْ — الغريب الاجنبي
يَطَرْدي — غرّب بمعنى زوّج بنته
يَطّي — رقد
يَطْقْ — الراقد
يَطْقِرْدي — ارقد اصله (يَطْدِرْدي [5]) فابدلوا الدال قافاً على غير قياس [6]
يَطْلِقْ — البنت (لِقْ) هي اللاحقة للاعداد كانها تكون معدّةً لان تغترب عن اهلها يقولون (بِرْ يَطْلِقْ كِتْمِنْ) (بِرْ) واحده (يَطْلِقْ) بنت

---

[1] D يَشِمْ
[2] D يَصْ
[3] D يَصي

[4] D وبقال بالسين بدل الصاد ايضاً
[5] D يَطْردى
[6] V yoktur D alınmıştır

يَزدانْ — المعرفة من ارض واحدة

يِزْتِّي [1] — مزّق

يِرتُقْ [2] — الممزّق

يَرَتّي — خلق

يَرَتْغَنْ — الخالق

يُرطْ — الوطن

يَرْلِقَدي — غفر ورحم

يَرْلُو — كلمة تؤدى معنى مسكين

يَرَنْدي — تضمّر

يَرَنْدُرْدي — ضمّر الفرس والاسم (يُرَقْطِ) [3] اى مضمّر

يَرُقْ — ضوء القمر

يِرَقْ — البعيد

يُرقْ — اللكمة وبالتركمانى [4] (يُمرُقْ) ويقال (يُرقْلدي) و (يُمرُقْلدي) اى لكم

يُرَكْ — القلب يقال (يُرَكْلُو) اى شجاع و (يُرَكْسِزْ [5]) الجبان

يَرِمْ [6] — الشِق من الشئ وهو النصف

يُرْقا — الرقيق المقابل للغليظ من قماش وغيره

يَرَصا — الوطواط

يُوزْلدي — انتقض

يُوزْلْكَنْ — منتقض

يِزْطّي — خرق هكذا فى كتاب بيلك وتقدم قبل

يَزْدي — شقّ قليلاً

الياء مع الزاى

يازي — الصحراء

يازْ — فصل الربيع

يازو — الكتابة يقال (يَزْدي) كتب

يُزْدي — عامَ وسبح

يَزْدي — حبق

يُزْ — المائة

يُزْ — الوجه

يُزْ — النحاس الاصفر ايضاً

يُزُك — الخاتم

يُزْلدي — عتب ولام وكانه منقول من ضرب وجهه

يَزُقْ — الذنب والجريمة

يَزْقلدي — اذنب

يُزَقْ — القفل

---

[1] D يرتى

[2] D يرتق

[3] D يرقطر

[4] V haşiyesinde

[5] D yoktur

[6] D buradan ta يشطلدى ye kadar olan kelimeleri almamıştır

يَتْيِمِزْ [1] — الذى ماله قدرة (سِزْ) معناها بلا و (يَتْ) هى القدرة فكأنه قال بلا قدرة

يُتْرَمَكْ — السعال

يُتْرُدُو — سعل

يَتَبَا — قبيلة من القبجاق

الياء مع الجيم

يُجا — كل عال مرتفع

يُجَكَلَدِي [2] — رفع

الياء مع الراء

يردى [3] — مشا

يَرَدِي — صلح

يِرْدِي [4] — شقّ قليلاً ومنه قيل للاعلم (يِرْكْ طُطَتْلُو) اى ذو شفة مشقوقة وفى كتاب [بيلك] الاعلم (يِرِقْ)

يَرِدِي — اشرق يقال (طَنْ يَرِدِي) اى اشرق الصبح ويقال بالتركى (طَنْ آتِي) اى نطق الصبح

يَرَقَلَدِي — جهّز

يَرُقْ — الشقّ

يَرِقِنْ — البرق

يَرِقْ — الجوشن

يُرْدِي — عبّر الرؤيا

يُرا — هو التعبير

يُرْدُو — فوّلَ من الفال

يُرُنْ — القصاصة من كلّ شئ

يُورْغَنْ — اللحاف

يُورْغا — الماشى خبباً يقال (يُرْغَلَدِي) اى خبّ فى مشيه

يُرَى [5] — حوالى الشئ يقال (يُرَنْدُرُو [6] يَطّي جَرِ) (جَر) هو العسكر و(يَطّي) رقد و(يُرَنْدُرُو) حوله

يُراسى — حوله

يَرْمَقْ — الدرهم

يِرْ — الارض

يارْ [7] — الشقيق وهو الموضع العالى الذى يشرف منه على اسفل

---

[1] D يَتْسِزْ

[2] D يُجَلَدِى

[3] D يُرْدِي - مشى

[4] D يَرْدِى

[5] D يُرَا

[6] D buradan sonuna kadar yoktur

[7] D يَرْ

يَبشْطى [1] ـــ لزق [2]

يَبَلَقْ — العريان

يُبْ (ش) — الجيد كانّها [3] لغة خوارزمية

يَبا — المذرى الذى يذرى به القمح وغيره

يُبُنْلوُ بَزَري [4] — اى سوق ذلك المكان المسمى بـ (يُبْنْلوْ) سوق من اسواق الروم فى البرية يقيمون فيه اربعين يوماً

يِبْتى [5] — الجلدة

يِبَكْ [6] (ش،ت) ـ الحرير ويقال (اِبَكْ)

يَبْيشِلْ [7] — الاحوى ويقال (يَمْيشِلْ) بالميم بدل الباء

الياء مع التاء

يِتى — الحادّ القاطع

يَتَكَنْ — بنات نعش [8]

يِتِتّى [9] — سَنْ

يِتَبِنْدي — اِنْسَنْ

يَتّى [10] — كفا وادرك مشترك

يَتِلْ — متكمّل [11]

يَتْرْدى [12] ـــ و ـ يَتِرْدى ـ اتلف

يِتّى [13] — هلك وفنى

يِتْكْ [14] ـــ الضايع

يَتّى [15] — السبعة واصلها (يَدي) وينطق ايضاً بالاصل

يَتْمِشْ — سبعون التاء بدل من الدال لان (يدى) سبعة و (مِشْ) صار بها بدل [Sic] على السبعين

يَتِنْجَكْ ـــ المنقطع وحده عن الركب

يَتْ (خ) ـــ الاستطاعة والقدرة يقال (يَتْقْطُرْ) اى ماله قدرة ولا استطاعة

---

[1] D يَبَشَتي

[2] D ayrıca وبالقبجاق يَبشْطق

[3] D وكانها لفظة

[4] D يبنلو ـ سوق من اسواق الروم فى البرية يقيمون يقال (يبنلو بزرى) اى سوق ذلك المكان المسمى (يَبَنَلو) فيه اربعين يوماً

[5] V yoktur D alınmıştır

[6] V yoktur D alınmıştır

[7] V yoktur D alınmıştır

[8] D النمش

[9] D يتى

[10] D يَتى

[11] D تكمل

[12] D يَتِردى

[13] D يِتى

[14] D يَتْك

[15] D يَتى

النون مع الزاى

نازْ [1] — الدلال ويسمى (نازْ [2] خاتونْ)

نَزْلَنْدي — تدلّل

نَزْكْ — الناعم الرخص

النون مع السين

نَسا — الشئ

النون مع الشين

نشا — بالتركمانى لِمَ

نِشَنْ — الداغ والعلامة

نِشَنْلدي — طبع

النون مع اللام

نَلُك — بالقبجاقية لِمَ

النون مع الميم

نَمازْ [3] — الصلاة الماضى (نَمازْ اتى [4])
اى فعل الصلاة

نَمازْ لَغو — السجّادة

نَما — شئ يقال (نَمايِدُنْ مُو [5]) اى هل
اكلت شيئا

النون مع الواو

نَوْرُزْ — زهر يسبق النبات فى اول الربيع
منقول من الفارسية

حرف الياء

يا — القوس

يا — كلْ الماضى منه (يَدي) اكل وبمعنى
اطعم (يَدِزْدي) [6]

يو [7] — البصل

يُو — اغسل الماضى (يُدي) وفى كتاب
[بيلك] (يُيْدي) غسل

الياء مع الباء

يَبْطي — غطّى وبنى مشترك وفى كتاب
[بيلك] (يَبْطي) اغلق

يَبْرَقْ — الورق [8]

[1] D نَزْ

[2] D نَزْ

[3] D نَمَزْ

[4] D اى

[5] D نَمايدن مو

[6] D يدردى

[7] D يَو

[8] D الورق من الشجر

مُنْلوُ [1] — المحتاج ومعناه ذوالحاجة

مَنْ [2] — الحال

مَنْلی [3] — علم يسمّى به ای ذوالحال

مُنغُل[4] — التتر وهو اصل (مُغَلْ) وهذا المستعمل

مُنَطْ جَكَرْ — نبات السكّر وهو متركّب تركوا نبات بـ(مُنَطْ)و سكّر بـ(جَكَرْ)

مُنْدا — هنا

مَنْكُوصُو [5] — ماءالحياة ای ماءالدوام

مُنُو [6] — قصاصةالسير

مُنْجقْ — الخرز والفصوص ويقال فيه (نُجُوقْ)

نُجَقْ — ای هذا القدر و(الجق) ذاك القدر

الميم مع الواو [7]

مُو — للاستفهام ويجوز (مى)

الميم مع الياء

مِي[8] — الدماغ وبالتركانى (بَيْنى)

مُيُزْ [9] — القرن وبالتركانى [10] (بُيْنُزْ)

مَيِنْ — يأتى بمعنى غيرفىنفى الحال وسيأتى ذلك وبمعنى قبل فتقول (صُرْ بَرْمَيِنْ) اى سل قبل الذهاب و (يَمَيِنْ) قبل الاكل و (طُرْمَيِنْ) قبل القيام ويؤدى هذا المعنى خاصة (بُرُنْ) فتقول (صُرْ بَرْمَسْ دَنْ بُرُنْ) وهى قبجاقية

حرف النون

نا — اىّ شئ

النون مع التاء

نِتَا [11] — بمعنى كيف

النون مع الجيم

نَجا (ش) — كَمْ

نَجُكْ (ش) — كيف

---

[1] D مُنْلوُ

[2] D مَنْ

[3] D مَنْلى

[4] D منغل

[5] D منلو صو

[6] D منو

[7] V haşiyesinde D النون مع اللام bahsında

[8] D مَى

[9] D بيز

[10] D (مُيُزْ) وبالقبجاق

[11] D نتا - بمعنى كيف بالتركانى

مَزْدَكْ [1] — المصطكى وهى متركة

الميم مع السين

مَسْكِتْ — المسجد وهى متركة

الميم مع الشين

مشْتُلُقْ [2] — البشارة

مشتلدى [3] — بشّر

مُشْتُجِى — المبشّر

مُشْكْ — متركَ من المسك

الميم مع القاف

مِقْلَدِي — سمّر (ميخ) بالفارسية هوالمسمار ثم قلبوا الخاء قافاً فى اللغة التركية والذى لايحسن التركية يقول (مِخْلَدِي) بالخاء اى سمّر

الميم مع اللام

مَلَدِي — يعرت الغنم وهو تصويتها

مُلَدِي — ثغت البقرة وهو تصويتها ايضاً

الميم مع الميم

ماما — كلمة تدعى بها الكبيرة من النساء ويسمّى بها

مُمُقْ — القطن وبالتركمانى (بَنْبُقْ) (ش، ش)

مَمْرَجْ — ولد الدبّ

مُومْ — الشمع

الميم مع النون

مَنْ — مضمر بمعنى انا

مِنْ — الالف

مِنْدِي [4]— ركب وبالتركمانى (بِنْدِي) [5] بالباء

مِنْزْ [6]— العين من الماء

مَنْزْ — لون الوجه

مَنْ [7] — شبه

مَنْزَدِي — اشبه

مُنْ [8] — الحاجة والضرورة

مَنْزَش بُلْدُو [9] — اشكل من الحاجة والضرورة [10]

[1] D evvelce مزدك sonradan مزدك yapılmıştır

[2] D مشتلق

[3] D مشتلدى

[4] D evvelce منذى

[5] D بندى

[6] D yoktur

[7] V haşiyesinde

[8] D yoktur

[9] V haşiyesinde

[10] V yoktur

اللام مع الباء

لَبلَبْ (ش ، ش) — مشى مختبط يقال (لَبلَبْ كَلُرْ) اى يجىء مختبطا

لَبلَبُو — القضامة

اللام مع الجيم

لاچين — الشاهين

اللام مع الراء

لرْبْ (ش) — اى بجملته دفعة واحدة اوله فيه صعوبة مّا واخره سهل يقال (سِكِمْ لُرْبْ كِرْدي) معناه ذكرى دخل بجملته دفعة واحدة

لِرْبْ — على غفلة يقال (لِرْبْ كَلْرْ لِرْبْ كِتَرْ [1]) اى يذهب على غفلة ويجىء على غفلة

لُرْ — القريشة الحلوة

اللام مع الغين

لُغْ — بمعنى ذو فى اللغة القبجاقية و (لُغْ) حجر مدوّر يسوّى به السطح ويقال (لُغْلدى) اذا سوّى السطح بذلك الحجر

اللام مع القاف

لَقْ — كلمة تعجب وهى مختصرة من لاحول ولاقوة الابالله وهى من لغة رعيان الغنم وقلّما ينطق بها المحتشم

اللام مع الكاف

اَلْكَكْ — الخبرج

لُكْ — جمل نفيس

حرف الميم

الميم مع الجيم

ماچى — السنّور

الميم مع الراء

مَرْتَكْ — جذع يسقف به

مَرْجَمَكْ — العدس وهو بكسر الجيم

الميم مع الزاى

مُنْدُزْ [2] — الاجير

مُنْذِرْدى [3] — اجره

[1] D كَتَرْ

[2] V haşiyesinde

[3] V haşiyesinde

كُنْجَكْ — الجيب

كُنِلَدي — حسدوفى كتاب بيلك (كُنِلَدي) غار

كُنِي — المبرة

الكاف مع الواو

كَوَنْدي [1] — فَرِحَ

كَوَنْج [2] — الفرح

كَوْلدي — هرم

كُوَلَكْ [3] — المخاب

كَوْلْ — شجر لاساق له وثمره شبيه بالتين

كَوشَدي — اجترّ الجمل والغنم وغيرهما يقال (دَوا كَوشَر) اى الجمل يجترّ

كَوُكْ — التبن

كُوَكْ — الخيشة التى تربط على ذكر الكبش لتمنعه القفاز

كَوُزْ — البساط

كَوْزْ — الكافر

كَوْرُكْ [4] — البقسماط

الكاف مع الياء

كَيْنْمَكْ — اللبس

كَيتى — اللباس

كَيْدي — لبس

كَيْدُرْدي — البس

كَىْ — جيّد يقال (بُو كَيْدُزْ) اى هذا جيّد وبالقبجاقى (ايك) [5]

كَيُنْدي [6] — احترق

كيندردى [7] — حرّق

كَينك [8] — المحترق

كَيَنَدي [9] — ترك الطير عشّه وسكن غيره

كَيْكَنَكْ — اللولؤة والبوتقه [10] والجلمة وهى طيور

حرف اللام

هو قليل فى الاسماء واما فى الافعال فلا يكاد يوجد واما فى الحروف فلا يحفظ منه الّا قولهم (لى) بمعنى ذو

---

[1] D كُوَنْدِى

[2] D كُوَنْج (ش)

[3] D كُولَكْ

[4] D كَوُرَكْ

[5] D اَيْلَوْ

[6] D كُيندى

[7] D كُيندردى

[8] D كُيُنك

[9] D كَيَنَدى

[10] D البوذقة

كُنْ — الشمس واليوم وهومجاز فى اليوم

كُنْ — الجلد [1]

كَنْ — الواسع

كِنْ — المسك ويسمّى (كِنْكِنا) [2] اى مُسَيك و(كِنْبَلا) اى فرخ المسك

كِنْجَكْ — نافجة المسك ويسمّى به

كُنْدَرْدي — شيّع [3]

كُنْجْ [4] — النعمة

كُنَنْدي — تنعّم و تمتّع

كُنْلُكْ — نظر [5] واظنّه حصى لبان

كِپْنل — القاب وفى كتاب [بيلك] (كنل) النفس

كَنْدُو — تأكيد للنفس يقال (كَنْدُ أز بَرْدي) و (كَنْدُز بَرْدي) اى ذهب حقيقة نفسه يقال (اُزُمْ [6] بِلْسُنْ) اى لِتَعلَمْ نفسك اذا فوّضت الامر اليه تقول له هذا وتقول فى هذا المعنى ايضاً (كَنْدُو اُزِ بِلْسُنْ) اى لتعلم [7] نفسه

كَنَشْكا [8] — المشورة ويقال (كَنْكَش) و (كَنْكَج)

كَنَشْدي — تشاور

كَنْتْ — القرية

كَنْدِرْ — القنّب والكتّان

كِنْدِكْ — السُرّة

كُنْجَكْ — السراويل

كُنْلُكْ — القميص

كُنْدُوزْ — النهار

كُنْسَلِي [9] — علم للنساء وهو مركب من (كُنْ) الشمس و(سَلِي) [10] النظيف فكانه قال شمس نظيف

كُنَرِي — علمٌ وهو مركب اى رجل الشمس و(كُنْ) الشمس و (اَرْ) الرجل والكسرة للاضافة وحذفت الهمزة

كُنَشْ — يطلق على الشمس مجازاً وحقيقته الشعاع وبالقبجاقى (تُويَشْ) ويطلق على الشمس ايضاً

---

[1] D كُنْ (خ) ـ الجلد بالشعر

[2] D كِنكِجا

[3] D yoktur

[4] D كُنج

[5] D ينظر واظنه حصالبان

[6] D لعله : ازن

[7] D لعله : ليعلم

[8] V (ك) altına (د) konulmştur D كَنَشكا

[9] D كُنسَلِي

[10] D سُلِى

للتصغير والتحبيب وذلك فى الالوان
و ما يقارب بها نحو قولهم (قَراجا)
و (قِزِلْجا) و (صَرُوجا) [1]
اى اسيود واحيمر واصيفر
و يطرد ذلك فى الالوان
كَلكْ — بالكافين الخالصتين هى شِبْهُ مَرْكب
من اخشاب لتعدية
كُلُكْ — موضع مرمى الرماد
كِلِمْ — الكِساء
كِلتْ — المفتاح
كِلِنْلدِي — زرفن
كُلكَى — الظلّ والخيال
كُلكَجْ [2] — عصايب النساء
كَلباز [3] — المجذوم
كَلِنْ — الكنّة [4] والعروس
كِيَوْو [5] — العريس

الكاف مع الميم

كِمْسا — احدٌ ويقال (كِمَرْسا) ويقال
(كِمَرْسنا) [6]

كُمْدي — دفن
كَمرك — الافرم
كَمُرْدي — مشمش العظم ونحوه
كَمُرْدَكْ — العظم الذى فيه مشمشة [7]
كُمُرْ — الفحم
كَمى [8] — السفينة
كما [9] — المركب بالقبجاقى
كُوما [10] — الكيبُ وبالقبجاقى (كَرَبْ) [11]
وقد تقدم
كِمْ — بمعنى من
كَمِشْتِي — بطح
كُمُشْ — الفضة
كُمُلْكُنْ [12] — الوحل الشديد
كُمُلْدُرْكْ — اللبب
كُمْكُكْ — الشديد الزرقة واصله (كُبْكُكْ)
بالباء

الكاف مع النون

كَنا — القُراد [13]

---

[2] D صَرُوجَا
[3] D كاكَجْ
[4] D كَلبان
[5] V sonradan ilâve edilmiş D yoktur
[6] D كِيَوْ العريس ويقال (كِيكو) ايضاً
[7] V haşiyesinde
[8] D المشمشة

[1] D كَمِي
[3] D كَا
[10] D كُومَا
[11] D كَرَبْ
[12] D كُمَكُن
[13] V çizilmiş ve sonradan satır arasına (حامه) ilâve edilmiştir

كِشْنَدى — صهل الفرس

كِشْنَلَدى [1] — شَبَح

كيش [2] — السمّور

الكاف مع الكاف

كُك — الازرق ويطلق على السماء

كُوك يلو [3] — المجرّة

كُكلَدى [4] — صار

كُكُوز — طير يشبه بالذباب الكبير يقع على الخيل والبقر وغير ذلك ويوذى فاذا احسّ به فرّ منه

كُكَن — الاجاص

كُكرجن — الحمام

كِكش — الناصية

كوك جبز [5] — السيف الابتر

كَكلك — الحجل

كُك — الجنس يقال (كُكُن نادز) اى اىّ شئ جنسك

كُكرمك — الرعد الفعل منه (كُكردى)

الكاف مع اللام

كلدى — جاء

كلجيل — السنة الآتية

كلتردى — جاء

كلدى — ضحك وربط قوائم الشاة للذبح مشترك وفى كتاب [بيلك] هو الزنبور

كلدزدى [6] — اضحك

كل — بالكاف الخالصة الرماد

كلف — الورد اصله (كلاب) بالباء المشوبة منقولة من الفارسية وهو مركب من (كل) وهو الورد و(آب) وهو الماء اى ماء الورد ثم نقل للورد وتفصّحت البلدية ان قلبوا الباء المشوبة فاء ولو استنطق الاصيل فى الترك بان يقال قل (فقيه) لقال (بقيه) بالباء المشوبة وهم الآن يقولون (بقيه‌قنى) اى ابن الفقيه

كلج — الضحوك

كلكجا — الغطاء الذى على المخدّة وعلى المسند وهى مركبة من (كزلك) (كز) الموسخ [7] و(لك) الزيادة اللاحقة للاعداد و(جا)

---

[1] D كشنلدى-شبح الفرس

[2] V yoktur

[3] D كوك يولو

[4] D yoktur

[5] D جبر

[6] D yoktur

[7] D لعله : الوسخ ؛ الموضح

كَزْدى — طاف

كَزْدَزْدى — طوّف

كَزْلَدى — عاين وراقب

كَزْلَدى — خبأ وفى كتاب [بيلك] (كَزْلَدى) طمر

كَزَرْدى [1] — نصب ذكره للجماع

كَزَنْ — النمس [2] وفى كتاب [بيلك] الدلق (كَزَنْ)

كُزْجْ [3] — الطوّاف

كُزْسِزْ سَبَكْ — الخلد

كِزْ [4] — اللباد

الكاف مع السين

كَسْتى — قطع

كَسجى [5] — القاطع

كَسْكَلْدى [6] — هبّر

كَسْتى — حرد

كَسْكْ — الخادم المخصىّ

كَسْدى — حرك النار

كَسَوْ و [7] — المحراك للنار

كَسَدى [8] — اراد مماثلته فى فعل الخير

كَسْكى — المنشار

كَسْكْ — المشع

كَسلتَكى [9] — التحليه والوزع

الكاف مع الشين

كُشَكْ — الفصيل

كِشك [10] — معروف وهو منقول من الفارسية

كِشَنْ — الشكال

كُشْكْ [11] — القصر

كَشُرْ (ف) — الجزر

كَشْكا — بمعنى ليت وهى حرف تمنّ وهى منقولة من الفارسية

كِشى — الانسان ينطلق على الذكر والانثى وينطلق ايضا على الزوجة بالكناية يقولون (كِشِمْ أَوْدَدُرْ) اى انسانى فى البيت يعنون به الزوجة

---

[1] D كَزَرْدى

[2] V haşiyesinde

[3] D كُزَجْ

[4] D كِزْ

[5] D كَسجى

[6] D كَسَكَلْدى

[7] D كَسَوْ

[8] D كُسَدى

[9] V haşiyesinde D كَسَلتَكى

[10] D كُشك

[11] D كُشكا

كَرْبا [1] (ش) — الخروف الرضيع

كِرْتْ سُزْ — كلام صادق

كَرْتدي — حزّ

كَرْتك — موضع الحزّ

كُرْتُل — القوىّ الشديد

كَرْسُنْ — المعجنة من الخشب

كَرِشْ — الرابية

كِرِشْ — الوتر و (كِرِشْ) الذى من حزب الشخص فى السباق من رمى او جرى اولعب بالصولجان و نحو ذلك يقال (بو كِرِشِمدِرْ) اى هذا رفيق

كُرْشدي — صافحه والشين فيه للمفاعلة وهو منقول من ناصره الى صافحه

كَرِشدي — عانَدَه فتعاندا

كِرِشتي — داخَلَه

كُرْسَدي [2] — طاب شهوة الجماع

كُرْلَدي — رعد

كَرْتما [3] — الاجّاص وبالتركمانى (ارمتْ) [4]

كُرْت [5] — السفرجل بالقبجاقى كانه قال تفّاح الاكراد و (ايو) [6] بالتركمانى

كروان (ق) تَرا [7] — الفندق

كَرْمَنْ [8] — المدينة

كُرْتُنْ [9] — البرذعة

الكاف مع الزاى

كُزْسُز — الاعمى بالتركمانية اى بلاعين

كُزْ — العين وفصل الخريف مشترك بينهما وبين الماء المعين وبين الجمر وبين الابكر

كُزَكْ [10] — الكبير العين

كُزْ — حيث يقع الفوق من الوتر

كَزْ — بمعنى مرّة

كَزْلك — السكين الذى يتخذ للفوق

كزُنْ دُرُكْ — الشعرية التى توضع على العين

كزن كون [11] — المن

كُزْنو [12] — المرآة

---

[1] D كُرْبَا

[2] D كُرُشَدى

[3] D كَرْتما الماصى

[4] D اَرَقْطْ

[5] Arapça tercemesine nazaren الماصى ilave edilmelidir; D yoktur

[6] D ايوا

[7] D كَرَوَانْ ترا

[8] V yoktur

[9] V yoktur

[10] D كُزُكْ

[11] D كَزَنْ كَوَنْ

[12] D yoktur

كُزْكُزْدي — اري غيرد ويقال (كُزْدُزْدي) [1] و هو الاصل ويقال ايضاً (كُسْتَرْدي) [2] بمعنى اري غيره

كُزْدي — ابصر

كَزْدي — زَيَّرَ

كِرْدي — دخل

كَرَكْ — بمعنى الحاجة اوما يقاربها يقال (نا كَرَكْ) بمعنى ایّ شئ حاجتك ای ایّ شئ ترید هذه الجملة الاستفهامية مرادفة من حيث المعنى لقولهم ماذا ترید

كُرْكْ — الكباشيّة [3]

كُزْكَنْ [4] — الضجيج بين العسكرين

كَزْكى — القدّوم

كَرْبُج — الآجرة وفى القبجاقى ينطلق على البنيان

كِرْبَاكْ — الهدب

كُرْكْ [5] — الحُسن

كُزْكاو [6] — اى ذوحُسن

كُزْكْ — الفرو

كَزْكدي — رَهَزَ فى الوطء

كُرَكْ — الجرفة

كَرْكو — المنسج

كُرَشْ — المصارعة

كُرَشْدی [7] — صارع

كُرُنْدو [8] — تبيّن

كِرْيا بِرْدي [9] — آجر و (كِرْيا) متركة من الكراء و (كِرْكا بِرْدي) قبجاقية

كِرْدَكْ — بيت الختن الجديد الذى يبنى فيه بزوجته

كِرْتو — صادق ولا يأتى منه فعل بل اذا ارادوا معنى صَدَقَ قالوا (كِرْتو سُزْلَدي) اى تكلّم صادقا و المشتق منه (كِرْتُلَدي) اى جَدَّ فى الامر

كِرَبْ [10] — السفينة

كِرْپى (ش) — القنفذ

---

[1] D كزدردى

[2] D كستردى

[3] D الفروة الدبّاشيه

[4] D كَزْكَنْ

[5] D (ت) كُرْكْ

[6] D كُرْكاو

[7] V haşiyesinde

[8] V haşiyesinde

[9] V hasiyesinde

[10] D كرب

كُتْلَدِي — استعمل الدبر

كَتا — الخشكنان

كُتْلَدّي — فقع

كَتْلُوكْ [1] — الحلقوم [2]

الكاف مع الجيم

كَجَا (ش) — اللبّاد بالتركمانى و [3] (كِيزْ) بالقبجاقى

كُجْ (ش) — الظعن اذا كان فيه النساء

كَجْدِي (ش) — ظعن

كَجْدِي (ش) — عبر ومضى ونفذ [4] ويقال (كَشْتِي)

كُجْكَنْ — النسر

كَجِى (ش) — المعزى وبالقبجاقى (أَجْكِى) (ش)

كِجِى (ش) — الصغير و تصغيره بالتركمانى (كِجِجُكْ) [5] وبالقبجاقى (كِجْكِنا) وهو عَلَمٌ ايضاً [6]

كَجُتْ (ش) — المخاضة

كَجَا (ش) — المساء

كَجَا (ش) بَلْدِي — اى صار المساء

كُجْ — القوّة يقال (كُجْ بِرْدِي) اى نصره قوّاه

كُجَنْدِي — ضعف عن الحمل

كِجْدِي [7] — ابطأ

كِجِكْدِي — تبطأ

كِجِتْ — المخاضة

كُجُكْ — الجرو

كِجِدِي — اكله جسمه يقال (اَتِى كِجِدِي) اى اكله لحمه ويقال (اَمْ كِجِرْ) اى يدى تأكلنى

كُجُكْ — الابتر ويسمى به ويقال (كُجُكِتْ) اى كلب ابتر اى بلاذنب

الكاف مع الدال

كَدْكْ — الثلمة الفعل منه (كَدّي) [8]

الكاف مع الراء

كُرْنْ — المُبْصِر اصله (كُرْكَنْ)

---

[1] D كَتَلُوك

[2] V silinmiş D alınmıştır

[3] D وبالقبجاقى كَبِنْ(؟)

[4] D yoktur

[5] D كُجُجُك

[6] D كِجْكِنا

[7] D Buradan ta (كَدّي) kelimesine kadar hep V haşiyesindedir

[8] D كَدِى

حرف الكاف

الكاف مع الباء

كَبا — منتفخ البطن منه (كَبَرْدِي)

كَبَرْمَكْ — النفخة

كَبْ — القالب

كُبْ (ش) — الزير

كُبْ (ش) — الكثير (بُوكُبْتِرْ) اى هذا كثير وكذلك (جُقْتِرْ (ش)) و(أُكْشْتِرْ) و (دَلْمْ دُرْ) كلّه هذا كثير

كُبُرْدي (ش) — ارغى

كُبُكْ (ش) — الرغوة

كُبَكْ (ش) — الكلب الكثير الشعر ويسمى به علماً

كُبْزْ — الصندوق

كُبا — القُرط فى الاذن وينطلق ايضاً على ثياب الحرب

كُبْرُو (ش) — الجسر وفى التركمانى القنطرة

كُبَكْ — بالباء الخالصة لنترة

كَبَكْ — الخالة

كَبْجا (ش) — المغرفة الصغيرة

كُبْشُكْ — الشديد الزرقة وقال شيخنا فخر الدين هو بالميم بدل الباء

كِبِى — بمعنى مِثْل

كُبِدي [1] — ضرب الثوب المبطّن

كَبَسْ [2] — الكُلوته وسائر ما يغطّى الراس [3]

الكاف مع التاء

كَتِكْ — الافرم

كَتَكْ — الثام

كِتّي — راح وذهب

كَتَرْدي — اتى به

كَتْرَنْ — [4] الذى جاء بالشئ اصله (كَتْرْغَنْ) فحذفت الغين وامّا (كَتَرْدي) (كَلْتَرْدي) و (تِرْ) للتعدية لانه متفرع عن (كَلْدي) وجاء فى (كَتْرَنْ) حذفت اللام و حذف الغين فاذن كان اصله (كَلْتَرْغَنْ)

كُتَرْدي — حمل

كُتْ — الدبر

---

[1] D sonradan كُبُدِى

[2] D كَبَس

[3] D به

[4] D كان اصله (كَلْتُرْغَنْ) صح اللام وحذف الغين فاذن وجاء فى (كَتُرَنْ) حذف لانه متفرع عن (كَلدى) (كَلْتُرْدى) و ش للتعدية الغين واصل (كَتُرْدى) اصله (كَتُرْغَنْ) نحذفت (كتزن) الذى جاء بالشى.

قايِتِّي [1] — رجع

قَيْدُرْدِي [2] — ردّه فى الامر من الاول (قايِتْ) ومن الثانى (قَيْتَرْ) [3] اصله (قايِتْدُرْ) ثم ادغمت التاء فى الدال فصار (قَيِتُّرْ) ثم خففت بحذف احد المدغمين وهو الثانى فقيل (قَيْتُرْ) ثم فتحت التاء طلبا للتخفيف وانما ادعينا ان الثانى هو المحذوف لوجهين احدهما الاولى اصلية والثانية زايدة وحذف الزايد اولى من حذف الاصل الثانى انه عهد حذفها و ابقاء الراء فى نحو (اجُرْ) و (يِجْز)

قايْ — البَرَد والمطر معاً

قَيرطَمَق [4] — اللبن

قُيُنْ — الخلاء الذى بين البطن والثوب يقال (قُيُنُمْدا بِسْلَدُمْ) [5] اى ربّيته فى ذلك وهو المسمّى عند الناس بالعُبّ [6]

قَيْنَدِي — غلت القدر

قَيْنَطِي — اغلى

قَيْمَقْ — مايعلو على اللبن من القشط

قَيْنَقْ — حريرة غليظة تطبخ بالدهن وهو اسم للاز [7] لابية ايضاً

قويْدِي — صبّ وضاع وترك بمعنى وضع مشترك

قُيْرُقْ — الذنب

قُيْدِي — ظهر وجهه يقال (أَجِسى قِيْدِي) اى ظهرت مرارته كناية عن وجهه

قِيْدِي — خاط [8] خياطة روميّة وجسر على الشيء مشترك

قِيرْ — الرمل الغليظ

قُيُنْجِى — الصايغ

قِيْما (9) — نوع من الطبيخ معروف

قَيْدَنْ — عَلَمٌ

قَيِشْ — السير [10]

قُيُلْدُو — هرّ

قُيَشْ بَطْغَنْدا — غروب الشمس [11]

قُيَشْ — شعاع الشمس ويطلق ايضاً على الشمس

[1] D قَيِتِي

[2] D قَيُرْدِى

[3] D قَيْتَرْ

[4] D قَيرطَمَقْ

[5] D بسلدى

[6] V okunmuyor D alınmıştır

[7] V okunmuyor D alınmıştır

[8] V okunmuyor D alınmıştır

[9] D قَيَا

[10] D yoktur

[11] لعله : فى غروب الشمس

قُجْ [1] — المغرفة وعربت بالجُجاة [2]

القاف مع الواو

قُوْ — الصوفان الذى يقدح منه الزناد وينطلق ايضاً على الحرّاق

قُوْ — القشر الرقيق التى [3] تنسلخ عنه الحيّة يقال (قُوْلَدي) انسلخ عن جلده

قُوْرا — القش

قُوْقْ — السويق

قُو [4] — الزِرْزَمْ

قُووْ [5] — الغيبة

قُوْلَدي — اغتابه

قُودي — طلبه بجهد

قَوْلُقْ [6] — بيت الصوفن الذى للزناد

قَوُرْدي [7] — قلا

قَوْرْغا [8] — المقلوّ من الحبّ ويقال للمقلوّ من اللحم (قَوُرْما)

قِوْرَنْي — بالغ [9] فى القتل

قِوْرَقْ تُزْ — اى مبرم مفتول شديد [10]

قَوُنْ — البطيخ الاصفر [11]

قَوُقْ — المثانة

قُوُقْ — كل مجوّف فارغ ويطلق فى القبجاق على السويق [12]

قاوُوتْ — معروف وهو قبجاق

قَوْزْدي [13] — حوى

قُوا — الدلو

قُوُو [14] — اللون الاغبر

القاف مع الياء

قوين [15] — الغنم

قُيَنْ — الارنب

قُيو — المكان المستفل [16] من بيروغيره

قِي [17] — بمعنى إي

قَيا — الصخرة

[1] D قُجْ
[2] D باجُجا
[3] D الذى
[4] D قو
[5] D قوو
[6] D قوْلق
[7] D قوردى
[8] D قورغا
[9] V okunmuyor D alınmıştır
[10] V okunmuyor D alınmıştır
[11] D اخضر
[12] V okunmuyor D alınmıştır
[13] D قوردى
[14] D قوو - الاغبراللون
[15] D قين
[16] D المستفل
[17] D قِي

قُنْجْ — الفُضاء الذى [1] بين لحمة الساق العليا وبين الملبوس عليها من خفّ وغيره وفى كتاب [بيلك] الخاصرة (قنْج)

قَنْجا بَرُزسَنْ — اى اين تذهب ويقال (قَيْدا) ويقال (قَنْدا) كلّه بمعنى اين ويقال (وَرُزسَنْ) وبالقبجاق (قَرُ بَرُزسَنْ) وكان اصله (قَيْرِكا بَرُزسَنْ) ثم حذف الى ان صار (قَرُو) ومعنى (قَىْ) اين (يِرْكا) المكان

قَنَطْ — الجناح

قَنَطي — جرى دمه

قُنْدي — نزل

قندى [2] — انبعث

قِنْدُرْدي [3] — بعث غيره

قنرو [4] — الجرس ويقال (جِنْرَغُو) الجرس (جِنْرَدي) [5] من الطنين [6] هكذا املى شيخنا فخر الدين

قَنزِق [7] — الخيشوم

قَنْلي — العجلة التى تنقل عليها لا العجلة التى هى ضدّ البطء

القاف مع الميم

قَمْ — الطبيب

قَمْلَدي — طبّ

قُمْ — الرمل

قُمْچي — الرمّال

قَمْچي — المخصرة

قَمُغْ — الجميع

قُما — السَرِيّة

قُمْرُصْغا — النمل

قُمْرَلْ — الصهوبة فى اللحية يقال (قُمْرَلْ صَقَلّو) اى ذو لحية صهباء

قِمْلَدي — تحرّك حركة مضطربة كحركة السمكة اذا اخرجت من الماء حية

قَمَشْتي — انبهر من الشمس حتى لا يكاد ينظر اليها كما يعرض للارمد

قِمِزْ — لبن الخيل المحمّض

---

[1] D التى

[2] D قندى

[3] D قندردى

[4] D قنرو

[5] D sonradan جنرَدى

[6] D طَنّ من الطنين

[7] D قنزِق

قِلْ — الشعر

قِلِنْ — الغليظ والمهر مشترك

قُولَنْ — حمار الوحش

قُولَنْ — الحزام

قِلْبَرَقْ — الكلب الصيديّ ذوالصوف

قِلْقَيْرُقْ — الغطا

قوزلق [1] — الثنية اذا ولدت

قلاوُزْلَدي — دلّ

قُلَقْ — الاذن وفى كتاب [بيلك] (قُولَغ)

قِلْجِقْ — زوبرة السنبلة

قُولْطُقْ — الابط

قِلْدي [2] — جعل

قَلْدي — غبرو [3] بقى

قَلْقُدي — ارتفع

قَلْقَنْ — المِجَنّ

قُولْبْ — اذن القدر ونحوها

قَولي [4] — الموافق

قِلِقْ — الخلق يقال (قِلِقي اَيْكُ [5] دُرْ)

اى خلقه خير و (قلقي [6] يَمَنْ دُرْ)

اى خلقه ردئ

قِلِجْ — السيف

قُولُنْ — الفلوّ

قُولُنْدي — ولدفلوّاً

قلنجى [7] — الحجر [8] الحامل

قِلِنْدي — تخلّق معه

القاف مع النون

قُنُقْ [9] — الضيف

قُنُقْلُقْ — الضيافة

قِنِقْ — قبيلة من التركمان

قَنْجُقْ [10] — الكلبة

قُنْشي — الجار

قُنُشْتي — جاور

قُنُقْلَدي — اضاف

قُنُشْطُو — كرّ

قَنْدي — رَوِى

قَنْدُرْدي — اروى غيره

قِنْ — قِراب السكّين

قَنْ — الدم ويطلق على المَلِك

[1] D قُنُق

[2] D yoktur

[3] D yoktur

[4] D yoktur

[5] D ايكدر

[6] D قلقِ

[7] D قُنَجى

[8] V sonradan الحجرة yapılmıştır

[9] D قُنُق

[10] D قَنَجَق

القاف مع الغين

قَغِظْ [1] — الكاغد [2] مترك من الفارسية اصلها عندهم (كاغذ) بالذال المعجمة

قِغِزْدي — بالتركمانى [3] ندى

القاف مع الطاء

قُطُرْغَنْ — الجرب

قَط — بمعنى عند [4]

قَطْرِغا [5] — الشينى

قَطَغَنْ — الهندباء

قُطُقْ [6] — ولد الفراء الفراء حمار الوحش [7]

قَطِزْ — البغل

قُطُنْ — السيّدة وعرّبت بخاتون

قاطى — الشديد

قَطِلْدي [8] — قوىّ

قُطُزْ — البرْجَمُ وهو الشعر المعلّق فى اعناق الخيل

القاف مع القاف

قُقُزْ — الموضع المستقلّ كالغوطة والحفيرة والجورة

قَقْلِق [9] — النخامة

قاقْ [10] — القات وهى الحفرة فى الصخرة يجتمع فيها الماء

قَقْتِي — قرع

قُقُتِي [11] — فاحت رائحة الحرّاق

قَقِدي — غضب وهى تركمانية

قَقْرَقْ — الارض الجرداء

قَقْ — القديد

قَنِقَج [12] — الغرض المستقبل

القاف مع اللام

قُلْ — المملوك

قُلْ (خ) — العضد [13] الى الاصابع

قُلَجْ (ش) — الباع وفى كتاب [بيلك] (قلا)

---

[1] D قَغَذ

[2] D ورقة الكاغد

[3] D بالتركمانى صاح

[4] D عنك

[5] D قَاطرغاً

[6] D قُطُقَ

[7] الفراء حمار الوحش V haşiyesinde dir D yoktur

[8] D قَطَلَندى

[9] D قَقَاقْ

[10] D قَق

[11] D قُقتي

[12] D قَنِيَج

[13] D اليد من آخر العضد

القاف مع السين

قْسْقُنْ — النفر واذا عابوا احداً قالوا (قْسْقُنْ)

القاف مع الشين

قَشِدي — حكّ

قَشَقْ — المِحكّ

قْشَقْ — المنطقة

قْشْلَقْ — ضحوة النهار والنصل العريض لرمى الطير

قِشْ — الشتاء

قَشْ — الحاجب وراس الرابية مشترك

قُشْ — الطائر

قُوشْ [1] — الفرس الجنيب

قْشْ — القِران

قِشْ — فصل الشتاء

قَشْقا — الغرّة

قُشْ قُيْرُغُو — الدُنّبل

قَشْلَمِشْ — المسموط [2] الماضى (قَشْلَدى)

قشداش [3] — صاحِبْ

قُشْتي — جنب [4] وقرن

قْشْلَدى — اقترن

قِشْلِقْ — المشتاة

قَشُقْ — الملعقة

القاف مع الصاد

قِصْرَقْ — الرمكية

قِصْغا — القصير وفى كتاب [بيلك] (قصْقا) [5] القصير وبالتركمانى (قِصا)

قَصا — كلّ ثوب من الحرير

قِصْدي — ضغط [6]

قِصْغَجْ — المعصار

قِصِرْ — الحايل

قَصْتي — قصّر الثوب الطويل

قُصْدي — قاء

قُصْغُو [7] — القىء ويقال (قُصْمَقْ) بالتركمانى (قُصُو)

قَصْرْقا — الزوبعة

قِصْقَجْ — السرطان

قَصْطَلِقْ — الصدف

قِصْقَنْدي [8] — غار من الغيرة

[1] D قُوشِ

[2] D السميط

[3] D قَشْداش

[4] D yoktur

[5] D yoktur

[6] D عصر

[7] D قُصُبي

[8] D قِصقَندي

قُوْبَغا — الضفدع .

قِزْبدي [1] (ش) — خفّف الشعر

قَزْبُز — البطيخ الاخضر منقول من الفارسية اصلها (خَرْبُزْ) [2]

قوْ — الوقت والسنّ يعنى العمر مشترك يقال (بُو قوْرداشْ دُرْ) اى هذا لِدَةٌ

قَرَقْ — سواد العين

قوْرَقْ — السنة الجدبة

قُوْغَنْ — قبّة الميّت وينطلق على الحظيرة التى تجعل على المحاصَرين من الرَمل وبها سمّى السور

القاف مع الزاى

قَزْ — الوزّ

قِزْ — الغالى والبنت والبكر مشترك يقال (قِزي قِزْمِدُرْ) [4] اى هل بنته بكر و(مِ) حرف الاستفهام

قُزْ — الموضع الذى لاتصل اليه الشمس فى اول طلوعها

قُوزْ [5] — الجوز متركّ من العربية بابدال الجيم قافاً مفخمة

قَزَقْ — شئ يشبه القفص

قِزِلْ — الاحمر

قِبْقِزِلْ [6] — الشديد الحمرة

قِزَرْدي — احمرّ

قُزي — الخروف

قُزُوقُلَغي — الحمّيض اى اذن الخروف

قِزِلْجاطُرْغَىْ — المطوّق من الطير

قَزْدي — حفر

قَزْدي اَطْني — استوقف فرسَه و الفرس المستوقف اسمه (قَزَغُجْ)

قِزْدي — حمى

قِزْدِرْدي [7] — احمى

قِزْلِقْ — الغلاء والبكارة مشترك بينهما

قزلطّي [8] — غلّى من الغلاء

قُزْغُنْ — نوع من الغربان شديد السواد طويل المنقار طويل ريش الذنب

قَزِقْ — الوتد

قَزَنْ — القدر الكبيرة من النحاس

قَزْنا — الخزانة وهى متركّة

[1] D قِربَدى

[2] D خَرْبُز

[3] D قِزمِدور

[4] D قُز

[5] D قَبقِزِل

[6] D قِزدِردى

[7] D قزلَغى

قُرْدُو [1] — نشف

قُرْدي — نقص

قُرْدي — اوتر القوس ونصب الفخّ

قِرْدي — كثّر القتل

قُرْغُشُنْ [2] — الرصاص وبالتركمانى (قُورْشُنْ)

قَرْغا — الغراب

قَرْغُو — القصب الفارسىّ

قُورُطْ — الاقط (قَرا قُورُطْ) صنف منه اسود شديد الحموضة

قَرَجا [3] قازْ — اللغلغ

قَرْلغج [4] — الخطاف

قُرْطَقْ [5] — بوق القرن

قُرْغي — الباشق

قُورْ — الحياصة والوقت مشترك

قِرْ — راس الرابية

قَرْ — الثلج وبالقبجاق الارض الصحصاح

قُورْصَقْ — الكبد وفى كتاب [بيلك] الحوصلة وفى موضع آخر منه الفؤاد

قَرَنْجِى (ت) — الفقير

قَرِنْ [6] — البطن

قِرِنْداشْ [7] — الاخ من البطن

قِزْنَق — الجارية

قَرَوَشْ — ينطلق على عامّة [8] الرقيق

قِزْبَطْ — الشبنى

قَرْدي — خلط ويقال (قَتِى قَرْدي) اى ضمّ وخلط ويقال (قَتا قَرا يَدي) اى اكل ضمّاً وخلطاً

قُرْقْدي — خاف

قُرْقَقْ — الخوّاف

قُرْطُلْدي — نجا وهو بالقبجاقية (قُطُلْدي) ويقال (قُرْتُلْدي)

قُرْطْ — الذيب والدود مشترك وهو بالتركمانى ويقال بالقبجاقية للذيب (بُرِي)

قِرْق — الاربعون فى العدد

قِرْقدي — جزّ الصوف

قَرَلْدُو — سواد الشخص

قَرَوُلْ — معروف وهو خُفَراء الطريق

قَرَلُوَج — الطائر الخطّاف

قِرِلْدي — أُهْلِكْ

قَرْطَلْ — العقاب

قِرْتَق — العبوس الوجه

قَرِي — الشيخ والذراع مشترك

[1] D sonradan قردو
[2] D قرغش
[3] D قَراجا
[4] D قرلغج
[5] D قَرطَق
[6] D yoktur
[7] D yoktur
[8] D ساير الرقيق

قَتِّ [1] — ضمّ شيأ الى شئ ومنه (قَتِقْ)
اى الادام الذى يختلط بالخبز

القاف مع الجيم

قُجَقْ — الحضن
قجَقلدي — احتضنه
قِجِرْ — الاشتر
قُجَا داشْ — الصديق ومعناه المعرفة من
عندالسيدفعرّبت(بخشداش)[2]
قَجْ (ش) — كلمةيستفهم بها بمعنى كم (قجَدُرْ)
اى كم هو
قِجِقْرْدي — ضَجَّ
قُجَطي — هرب
قِجْ — العرقوب
قِجِنْ قِجِنْ يُردي — اذا تقهقر
قُجَندي — بالجيم الخالصة عانق
قُجَا — الشيخ والسيد مشترك وهى متركة
من الفارسية اصله (خواجه) [3]
يقال (بُوقُجَادُرْ) اى هذا شيخ
و (بُوقجَمْدُرْ) اى هذا سيدى
قجَنْ — متى

قُجْ -و- قُجقر [4] — الكبش

القاف مع الراء

قَرا — الاسود
قَرا اَتْمَكْ — البيدة معناه الخبز الاسود
قَرا يَغِزْ — اسود اللون واكثرما يستعمل
(يَغِزْ) [5] مع (قَرا) وقد
ينفرد فيقال (يَغِزْ اَطْ) اى
فرس بين الدهمة والشقرة
قَرِشْ — الشبر وهودعاء ردى ومنه (قَرَدى)
دعا عليه يقال (تَنْرِ أَنغا قَرْسُنْ)
و فى كتاب [بيلك] (قَرغَدى)
دعا عليه
قَرْشُ — مقابل
قَردي — شاخ
قُردي — يبس
قُرُو — الخشن واليابس
قَرُ — بمعنى اين بالقبجاقى يقال (قَرُ بَرَسَنْ)
اى اين تذهب
قُرْدُو — ذبّ
قَوُرْدي [6] — قلى
قَرْمَلدي [7] — مسّ

[1] D yoktur
[2] D بخشداش
[3] D خواجا
[4] D قجقر
[5] D يَاغِز
[6] D قوردى
[7] D قرملدى

قَبْ — الباب يقال (أَجْ قَبْ (ش)) و (قَبْنِي [1]
أَجْ) اى افتح الباب
قَبا — الشئ المتفش يقال (باش قَبَرْدي)
اى انتفش شعره ويقال (طُلْبَنْدي
قَبادُرْ) اى عمامته واسعة و (قَبْطَنْ
قَبادُرْ) اى قباؤه واسع
قَبَرْدي — نتف
قَبَرْدي — تنفّط الجرح
قَبا — اللون الاغبر
قَبَرْدي — اغبرّ لونه
قَبَقْ — القرع الذى يرمى بالسهام وجفن
العين والنخالة مشترك بين الثلاثة
قَبْرْجَقْ — الحُقّ
قَبْرْجَقْ لى بَغا — الساحفاة
قَبْزْ [2] — بالباء المشوبة شئ يغنى به ويضرب
معروف
قَبْقَرا — الشديد السواد
قَبْقِزِلْ — الشديد الحمرة
قَبِقْ — اللحا من الشجر

قَبْصَرْ [3] — الكلب الكباشى

القاف مع التاء

قَتّى [4] — الشديد يقال (قَتّيلُو [5]) اى
ذوالقوس الشديد
قَتّى [6] — اشتدّ
قَتْلَنْدي -و- قَتِلَنْدي — تشدد وصبر
قَتْ — الطاق يقال (بِرْقَتْ) (إكِى قَتْ)
اى طاق واحد وطاقان
قِتْ [7] — القليل ويقال (بُوقِتِرْ) [8]
اى ذاقليل
قُتْ — اليمن ومن (قُتْلُو) ويقال بالطاء
واصله التاء [9] ومن دعائهم الردى
(قُتى قُرسُنْ) اى ليبس يمنه ويقال
ايضاً بمعنى ليزل ذهنه وعقله
قَتِرْ — البغل ويقال بالطاء
قُتّى [10] — عَلَمْ للرجال
قَتِقْ [11] — الادام

---

[1] V sonradan قَبْنِي yapılmıştır

[2] D قَبِزْ V sonradan قبز yapılmıştır

[3] D قبص

[4] D قتى

[5] D قتيل

[6] D قتى

[7] D قت

[8] D بوقتر

[9] sonuna kadar bütün bu cümle V ve D de قَتّى kelimesine alınmış ve münasebeti olmadığı için tarafımdan buraya nakledilmiştir

[10] D قتى

[11] D yoktur

طَنِشْق — تشاور وهو بالتركمانى

طنشق [1] — المشورة

طُنْ — الثوب

طُنقْ [2] يُزْلوْ — اى ذووجه عبوس

طَنْ طَرِي — الدخن الصحيح الذى لم يقشر

الطاء مع الواو

طُوْردي [3] — فتّ

الطاء مع الياء

طُيْدي (خ) — شبع

طُيْدي (ق) — احسّ

طُيْسُو (ق) [4] — الحسّ

طَى — المهر

طِى — الخال

طُى [5] — الوليمة الكبيرة والخُبْرُج مشترك

طَيَدي — اسند

طَيَنْدي [6] — استندواتكاء [7] وفى كتاب [بيلك] (طَيَنْدي) عثروزلاق

طُيَقْ — الحافر وهى قبجاقية و (طُوِيْ ناق) تركمانية وهو المستعمل الآن وفى الدعاء يقال (اَطِنْ طُوِيْ ناقِناطاشْ طُقُنْمَسُنْ) المعنى لا اصاب حافر فرسك الحجر

طَيِنْ — الرئيس فى دين اُيغُز

حرف القاف

القاف مع الباء

قُنْطُرغا — الصَوْلَقُ

قَبْطَنْ — القباء اصله بالفارسية (خَفْتَنْ) وهو درع من حديد ونَقَلَتْهُ الترك للقباء فترّكته وقالت (قَبْطَنْ)

قَبْطى — خطف

تُبْطى — انبعث يقال (طُزْ تُبْطى) اى انبعث الغبار وفى كتاب [بيلك] (تُبْطو) ارتفع

قِبْطى — تموّج نظره كالاحول

قَبْ — القِشْر

قَبْلَدي — جعل له قشراً من جلد و غيره يقال (قَبْلَدي) جلّد الكتاب

---

[1] D طَنْشق

[2] D طُنُق

[3] V sonradan siyah mürekkeple طَوْدى yapılmıştır D طوردى

[4] D طيشو

[5] D طِى

[6] D طَيَندى

[7] D واتّكى

طَلَقْ — الطحال
طِلَقْ — الزنبور الذى فى الفرج
طُلُقُقْ [1] — الزق
طَلَبِدي [2] — فرقع الطائر جناحه
طُلُبْ — معروف
طُلُنْدي — غاب يقولون (اَىْ طَلْنْدي) (كُنْ طُلُنْدي) اى غاب القمر وغابت الشمس والمستعمل (اَىْ بَطّي [3]) اى غطس القمر
طُلْ — المرأة الايّم
طُلى — البرد
طُلُنْ [4] — بالنون الخيشومية الصدغ

الطاء مع الميم

طَمَشا — الفرجة
طَمَشَلَنْدي [5] — تفرّج
طمْجى [6] — الوكيف
طَمْ — القطرة من المطر
طَمْدي — قطر
طَمْزُمْ — القطرة ايضاً
طَمْ (ت) — السطح
طَمَقْ — سقف الحلق
طَمَرْ — العِرق والجنس مشترك
طَمُوْ — جهنم
طُمَنْ — الضباب
طُما — لأمة الحرب
طُمْلُوْ [7] — البارد
طمنوا [8] — القصعة الكبيرة

الطاء مع النون

طَنا — العجل الكبير
طَنْدي — استأذن [9]
طِنْدي — استراح وبالتركانى (دِنْلَنْدي) استراح
طِنْجْ (ش) — مستريح
طِنْجْلِقْ [10] — الراحة
طَنُقْ — الشاهد
طَنِشْمَقْ — المشورة

---

[1] D طلقنْ
[2] D طَبَدى
[3] D بطى
[4] D طلن
[5] D طمشا V keza طمشا idi sonradan siyah mürekkeple لندى ilave edilmiştir
[6] D طمجى
[7] D طملو
[8] D طمنا
[9] D fazla olarak يعنى شاور
[10] D طنجلق

طَرَزي (ت) — ...يزان
طُزنا — الكر...
طرو [1] — ...يت
طُزطَنقْ — ال...
طُزلَقْ — ...ى الجنوىّ
طَزاطّى [2] — جرّ

...ى مع الزاى

طَزْ — الاقر...
طُزْ — الملح
طُزلدي — ...
طازي — ...ى العربى ويسمّون العرب (...زْ) ويقلبون التاء طاء
طُزلوُ — الما...
طُزلُقْ — ...ْ يُصلح به الططماج [3] ...ن لبن او حب رمان وغيرها ...تسمى به المملحة
طَزلَقْ [4] - الاقرع ايضا
طُزَقْ — ...رَكْ
... — ال...
... — ...بعث الغبار ويقال (إبارْ يِيسى ...زدي) اى فاحت رائحة المسك

الطاء مع الشين

طَشَقْ — الانثيان
طُشَقْ — شجة الفرس اى قيده
طُشْدي — قيّده
طَشْتى — فارت القدر
طَشْقُنْ — النهر المادّ من كلامهم (صُو طَشْقُنْدُزْ)
طَشْدي — نَقَلَ
طَشْلَقْ [5] — علمٌ
طُشْدي — زار
طَشْ — الحجر
طَشْ — الخارج يقال (طَشْقَرا چِقْ [6]) اى اخرجْ برّا

الطاء مع الصاد [7]

طَصْبَرْدي [8] — ضاع وهو مركب

الطاء مع الطاء

طُطَقْ — الشفة
طَطَرْ — قبيلة من الاعاجم ويقال فيهم (تَتَرْ) بالتاءين

[1] D طُرُ
[2] D طَزَاطي
[3] D الطعام
[4] D طَزْلَقْ
[5] D طُشْلَقْ
[6] D جِق
[7] D Bu serlâvha yoktur
[8] D yoktur

طبِزدي — بالباء الخالصة برطع فى المشى
طُبلَنْ (ش) — المغص فى البطن
طُبلَقْ (ش) [1] — نبات له عَرْفٌ طيّب له
حبّ قدر حبّ الحمّص
يسمّى السُعد وتسمّى به
النساء

طَبجنْ — النحت

الطاء مع التاء

طَتْ — الفلاح [2]
طَتِقتي — صارلسانه ولغته لغة الفلاح
طَتْلوُ — الحلو وقديقال فيه (طَطْلوُ)
طْطّي [3] — اصله بالتاء (طُتّي) [4]
و تبدل [5] طاء اَمْسَكَ

الطاء مع الجيم

طْجْ — النحاس
طَجَرْ — عَلَمٌ يسمّى به

الطاء [مع] الراء

طُرْدي — قام
طُرَق — المقام (طُرَرْقي) اى اين مقامك
طُرْغُزْذو [6] — اقا[...]
طَرْدي - مشطوفى كتا[...] ب[...] (طَرَقْلدى)
[...]سرح يعنى [...]
طَرَق — المشط
طُرَق — القنبريس
طَرْ — الضيق
طَرَلدي -و- طَرْبُلدى [...] [...]ى ضاق
طِرْنَقْ — الظفر
طَرْتَدى [8] — جذب [...] مشترك
طَرْتُو [9] — الميزان
طَرى — الدخن
طُرْطَجْ — علمٌ الرجل
طُرْلُقْ — لبّاد يغطّى به [...]
طُرْلَقْ — المستحقر الغر[...] [...]لرجال
طَرْلِقْ — الضيقة فى الغلا[...]
طارْ [10] — الكَلَكُ

[1] D طُبْلَقْ
[2] V sonradan satır arasına العرب والفارسى ilave edilmiştir; D yoktur
[3] D طُطِي
[4] D طتِي

[5] D [...]
[6] D [...]
[7] D [...]لدى
[8] D [...]ندى
[9] D [...]تق
[10] D [...]لرَ

صُوُقْ [1] — البرد

صُوُنْ [2] — الايّل

صُوُنْ [3] كَيكْ [4] — بقرالوحش

صَوُلْدى [5] — تنحّ

صَوْ — الدعوى

صَوْجى — منسوب الى الدعوى بمعنى الفصل
بين الخصمين ومثله ولايكون الّا
قاضياً فاطلق (صَوْجى) لفضله
على النبى [6] يقولون (صوْجِمُزْ)
اى نبيّنا يعنون به النبى صلى الله
عليه وسلم

الصاد مع الياء

صَى — الماء دون قامة الخيل

حرف الطاء

الطاء مع الباء

طَبُ (ش) — الخدمة يقال (طَپُ [7] قِلْدى)
اى جمل الخدمة

طَبْ (ش) [8] — كلمة تقال بمعنى الكف
(طَبْ (ش) [9] أزْ) اى
اكفف عن الضرب

طُبْ — الكرة

طَبْتى (ش) — وجد

طُبْزَقْ (ش) — التراب

طُبْرا — الخلاة

طَبَنْ — اخمس القدم

طَبُجى (ش) — الخادم و(جى) للنسبة

طُبُوقْ — الكعب

طَبْتى — التقى يقال (بَيْنى طَبْغِلْ) اى التق
الامير ويقال (بَىْ [10] بِلا [11]
طَبِشْطُرْغِلْ) [12] اى لَقِّهِ اى
اجمع بينه و بين الامير وتقول
(طَبِشْتى) [13] اى تلاقى ثم تدخل
(دُرْ) للتعدية فتقول (طَبِشْتُرْدى) [14]
اى لقّاه اى جمع بينه وبينه

---

[1] D صَوُق

[2] D صَوُن

[3] D صَوُن

[4] D كايك

[5] D صُولِدى

[6] D yoktur

[7] V haşiyesinde

[8] D طَبُ

[9] D طَبُ

[10] D sonradan بِنِى yapılmıştır

[11] D yoktur

[12] D طَبُشطرغل

[13] D طَبَشتِى

[14] D طَبُشتردِى

صَلْمجَقْ — النَّفَر

صَلَجَا [1] — المحنة وقال شيخنا فخر الدين (صَلَجَا) [2] غودُ الجِنازة

صُولِدِی [3] — لهث

صَوْلدُو [4] — تصرّف

الصاد مع الميم

صَمَلا — القبر

صَمْصَنْدِي [5] — لجّ واجّ

صَمَصْ — هو اللجاجة و(صَمَصَنْ) [6] اى لجّ والحقت النون زايدة فرقاً بين الاسم والفعل

الصاد مع النون

صَنْجَتِي — طعن

صُنْدِي — ناول

صَنْدِي — ظنّ بالتركانى وتقدمت انها بالقبجاقى (صَغَنْدِي)

صَنَدِي — عَدَّ وبالتركانى (صَدِي)

صَنْقو [7] — المُقَفَّل

صَنْقَلَنْدِی — تقفّل

صَنْدَلْ — السمارية

صُنْ — آخر

صُنْجُقْ [8] — العقب

صُنْقَلْ — ميسرة [9] وهو مركب من (صُنْ) اليسار و (قَوْلْ) العضد

صَنْدَرْدِي [10] — كَسَّرَ بضم الصاد قبجاقية وبكسرها تركانية

صُنْرَا — فى الآخر والراء عبارة عن الدال التى هى اداة ظرف يقال (صُنْرَا كَلْدِی) اى فى الآخر جاء

صُنْقِيدِي — اَخَّرَ

صَنْغِرْ — الاطروش وبالتركانى (صَغِرْ)

الصاد مع الواو

صَوْدِي — حوّل

صُودِی — برد

---

[1] D صَلَجَا

[2] D صَلَجَا

[3] D صُلدی

[4] D صَلدُو

[5] V sonradan صَمَصَنَدِی D صَمْصَنْدِی

[6] V sonradan صَمَصَن yapılmış. D صَمَصَن

[7] D صُنقو

[8] D صُنجق

[9] D الميسرة

[10] D صَندردِی

بِرْدي) اى اعطى العصفير

بمعنى صفر

صَغَنْ [1] — النصل

ضَغَنْ — البصل

صَغْلِقْ — النعجة

صَغْطُجْ — رفيق الزوج الذى يخدم الناس فى وليمة

الصاد مع القاف

صَقَلْ — اللحية

صَقَلْزْ — الامرد

صَقْلَدي — حرس وحفظ مشترك ويقال

بمعنى حفظ (أصْرَدي) [2]

اى حفظ

صُقْطِي — ادخل

صُقْلَدي — تحرّك وجع الجرح حركة

شديدة

صِقْدَدي — ندب على الميت

صَقَرْ — الاغرّ من الخيل

صَقَرْعا — القراد

صِقْدي — عصر

صُقْبَرْمَقْ [3] — السبّابة

الصاد مع اللام

صَلْدي — ارسل

صَلِنْدي — استرسل

صَلِنْجَقْ — الارجوحة و بالقبجاقى

(سَلْقِنْجَقْ) [4]

صُلْقْ — اتنفس

صُلُقَنْ — الذى اخذ نفسه

صَلْقُمْ [5] — العنقود من العنب يقال (بِرْ

صَلْقُمْ [6] اُزْمْ يِدِمْ) [7] اى

اكلت عنقوداً واحداً من العنب

صُلُقْ — الصَوْلَقُ [8] عرب به

صُلْ — الشمال بالتركانى ويقال (صَغْ) ويقال

(صُنْ)

صالْ — عيدان يضم بعضها الى بعض ويربط

ويركب به فى البحر يعدى به من

جانب الى جانب ويقال له الطَوْف

صُولَنْجَنْ [9] — الملق [10]

[1] D yoktur

[2] D اُصْرِدى

[3] D sonradan صقبرمق yapılmıştır

[4] D صلقنجق

[5] D صلقوم

[6] D صَلْقوم

[7] D يَدِم

[8] D yoktur

[9] D صَولَنجَن

[10] D fazla olarak ودود البطن ودود الرض

(صِزْ) فانضج و(صِزْدي) نضج فى نفسه

الصاد مع الصاد

صَصى — صِنَةُ البول يقال (صَصى يِيز)
اى يفوح الصُنان
صُوصَدى [1] — عطش

الصاد مع الطاء

صَطَى [2] — باع
صَطَلْمِشْ — علم منقول من اسم المفعول يعنون المبيع
صَطِنَ آلدى — اشترى

الصاد مع الغين

صَغْدى — حلب
صَغَلْمِشْ سُتْ — الحليب
صَغْمَلْ — الشاة المعدّة للحاب يقال (صَغْمَلْ قِيْنْ [3] نجادُرْ [4]) اى كم لك ضأن حلوبة

صَغْ — الصحيح [5] يقال (سنجر صَغْ دُرْ) [6] اى سالم طيب فى عافية
صَغْ اَلْ — اليد اليمنى يقال (صَغْ اَلِنْ بِلا يَا) اى كل بيدك اليمنى وباليسرى (آلْكْ [7] اَلِنْ بِلا يَا)
صغِزْ — البقر
صِغِنْ — بقر الوحش
صَغِزْ — الاطروش
صَغْرَق — الهناب
صَغْرى — الكفل
صَغْندى — حسب وبالتركمانى (صَندى)
صَغِشْ [8] — الحساب
صِغْرَق — مابين الاصبعين
صُغْردى — خدر لحمه من كثرة الضرب فلا يجد اَلَماً
صَغْلِقْ — السلامة
صَغْبَغْ — السمن
صِغْزَا — طوق القميص
صِغْلِقْ [9] — الصفير يقال [10] (صغلق

---

[1] D صُصَدى
[2] D صطى
[3] D قين
[4] D نجادر
[5] D الساء
[6] D صاغدر
[7] D اكْ
[8] D صغش
[9] D yoktur
[10] D yoktur

صُجْلدُو — تعرى

الصاد مع الراء

صَرِي — الاصفر ويطلق على الحُمر

صَرِي قَوُنْ — البطيخ الاصفر

صَرِي شِنْ — اشقر للون بصهوبة ولا يستعمل (إشِنْ) الّامع (صَرِي)

صُرْدِي — سأل و مصّ مشترك

صُرْقُنْ [1] — نوع من الشجر شبيه بالدلب

صَرْقدِي [2] — تدلّى

صَرْبَنْ — العمامة وهى مترکة من الفارسية اصله (سَرْبَنْتْ) [3] اى رباط الرأس (سَرْ) رأس (بَنْتْ) عقد

صَرْبْ — الصعب

صُرْبْ (ش) كِرْدِي — دخل على غفلة

صَرِمْصَقْ — الثوم

صَرْصِلْدِي — وثئت اليد وما اشبهها مما يتغير عن حاله

صِرْتْ — الرابية وبالقبجاقى نصل الحُرات

صَرْدِي — لفّ

صُرْما — المزر

صرنجتّن [4] — الجراد بالقبجاقى

صِرْطَلَنْ [5] — الضبع

صِرِمْ [6] — السير الابيض وتقدم فى حرف السين [7]

الصاد مع الزاى

صَزَغَنْ [8] — الثعبان

صَزْ — الغابة

صَزْدِي [9] — اشتدّ وجع الجرح

صِزْدِي [10] — ذاب الرصاص وشبهه

صِزْدزدِي [11] — اذاب هكذا فى كتاب [بيلك] وقول شيخنا فخر الدين ليس بجيد بل اذاب (أَرِتّي) [12] لانّ ذاب (أَرِدي) واما [13]

[1] D صُرقُن

[2] V سرقدى

[3] D buradan (سَرْ) kelimesine kadar yoktur

[4] D صَرنجتَن

[5] D صرطلَن

[6] D صِرم

[7] D fazla olarak ايضاً

[8] D صَزغَن

[6] V haşiyesinde

[10] V haşiyesinde D صَزدِى

[11] D صَزدردى

[12] D اَرِتى

[13] D yalnız واما (صزدردى) فانضج

صُوَلْنْجَنْ [1] — العلق [2]

صُوطَش — حجر الماء

صُوطَرْطَرِي — ديك الماء

الصاد مع الباء

صَبْطى — نكب عن الطريق

صَبْطُرْدي — انكب غيره

صُبُو — اميل ويقال (صُبى) [3]

صَبْجَقْ — الصطل

صَبْصَوُقْ — الشديد البرد

صَبْرَشْدي — تبدد ويقال (صَبْرَشْدِلَرْ ياطِبْ) [4] اى تبددوا راقدين [5] (صَبْرَشِبْ يَطْلَرْ) [6] ى ناموا متبددين

صِبْزغى [7] — الشبابة وتقدمت فى حرف السين [8]

صَبْ — النصاب

صَبْصَري — الشديد الصفرة

الصاد مع الجيم

صَجْتى (ش) — رش كثيراً

صِجْتى (ش) — خرى

صُجْ (ش) — الذنب

صَجْ (ش) — الشعر

صَجْطى — ذرّ [9]

صَجْرَطى [10] — طرطش [11]

صَجْ — الذى يطبخ عليه الرقق

صَجَقْ (ش) — هو الشرابة والشكول

صجغَنْ (ش) [12] — الفار وبالتركمانى (صِجَنْ) و (صِجْغَنْ) ايضاً شهر من شهور الترك يقال (صِجْقَنْ آى) و (آىْ) [13] القمر و (آىْ) [14] الشهر

صُجُقْ [15] — النقانق

[1] D صُونْجَنْ
[2] D دود البطن ويقال للعلق
[3] D سبى
[4] D يَاطِبْ
[5] D yoktur
[6] bu cümle her iki nüshada da (صبزغى) kelimesinden sonra yazılmıştır

[7] D صبزغى
[8] D الشين
[9] D دره
[10] D صجرطى
[11] D طشطش
[12] D صجقن
[13] D yoktur
[14] D آى
[15] D صجق

شِشْلدی — شوی

شِشْ بُرَكْ — قِطَعٌ من العجين تطبخ [1]
معروف

شِشْ — الورم

شِشْنِی — ورم

شِشَكْ — الثّنِی من الغنم

شَشْتِی [2] — حلّ

شَـشِ [3] كَزْلُوْ — ای ذو عينٍ حولاء

الشين مع القاف

شَقَاقْ [4] — الرجل السفيه

الشين مع الكاف

شَكِرْدْ — المتأجر وهو منقول من الفارسی

الشين مع اللام

شَلْغَمْ — الشلجم [5] وهو مُتَرَكْ

الشين مع الميم

شَمْدی — الآن وكان اصله (اُشْ) [6] بمعنی ها التی للتنبيه و (اَمْدی) الآن ثم حذف منها الهمزة ونقلت حركة همزة (اَمْدی) الی الشين الساكنة وحذفت همزة (اُشْ) فقالو (شِمْدی) يقال (شمدی [7] كَلْكَمَن) معناه الساعة اجیء

شَمَغْجی — شجر السام [8] وحذفت همزة (اَغَجْ) ونقلت حركتها الی الساكن قبلها وقولهم (شِمدی) و (شَمَغْجی) ليس فی الحقيقة من علم اللغة لان هذا تغيير عرض بالتركيب

الشين مع النون

شنس [9] — الفتر [10]

حرف الصاد

صو — الماء

صُولُوْ [11] — الموردة

---

[1] V okunmuyor D alınmıştır

[2] D شِشْنِی

[3] D شَش

[4] D شَقَاق

[5] D السلجم

[6] D اَوْش

[7] D شِمْدی

[8] D الشام

[9] D شَنَش

[10] D النبر

[11] D صُولُو

السين مع النون الخالصة

سِنْدي — انكسر

سُنْدي — امتدّ

سُنْدُزدي — مدّ

سِنَدي — جرّب

سِنْق — المكسور

سُنْقُرْ — طائر و يسمّى به

سَنْ — مضمر بمعنى انت

السين مع النون الخيشومية

سِنْدي [1] — خَنَسَ فى الارض ولصق بها ليخفى نفسه

سِزِلَدي — عوى الكلب من الجوع

سُنُو — الرمح

سَنْز — الرابية

سِنِزْ — العصب

سُنْك — العظم

سِنَك — الجرة

السين مع الواو

سَوْدي — احبّ و يسمّى به

سَوِنْدُو — فرح

سُوْك — العظم

سُوْو — البكار

سَوْكُو — المحبوب

سُوروجين — البعوض مركب من (سورو) بمعنى رقيق الطرف محدود و (جين) الذباب

السين مع الياء

سَيُنْدي — طَفِئَ

سُيُنْدُزدي — اطفأ ويقال (سُنْدُزدي)

سُوُيُنْدي — انطفأ

حرف الشين

الشين مع الباء

شَبْشِي (ش ، ش) — المنداق

الشين مع الراء

شِرْشا (خ) — الشاطر وهى منقولة من الفارسية مركبة من (شر (خ)) الاسد و (شاه) الملك

شارْ — المدنية وهى منقولة من الفارسى وهى بالفارسى (شهر)

الشين مع الشين

شِشْ — السيخ

[1] نون خيشوميه yi göstermek için " ن " altına üç nokta konulmuştur

السين مع الغين

سَغَنغَنْ [1] — العقعق وبالتركمانى (سَقَنغَنْ) [2]

السين مع الكاف

سِكْ — الذكر مقابل الفرج

سِكْدي — ناك

سَكْدي — درج

سَكْردي — وثب

سُكْتي — فتق

سُكَلْ [3] — المريض

سُكَلَكْ [4] — المرض

سَكِزْ — ثمانية

سِكِشْ — الجماع

سَكْسَنْ — الثمانون

سَكْسَنْدي — هدّد يقال (كِمْ كا سَكْسَنُرْ سَنْ)

السين مع الكاف البدوية [5]

سُكْدي — شتم

سُكْلُدُو — شوى

سُكْلُنْدي — انشوى

السين مع اللام

سِلْدي — مسح

سِلْكْدي — نفض

سُلُكْ — العلق الذى يتشبث ببدن الانسان

سَلِكْ — الشابّ الضريف

سَوْلَنْجُو — الشرائح والشواء

سَلْكِنْجَكْ — المرجوحة

سِلي — ملمس

السين مع الميم

سُمْكْ — المخاط

سُمْلْكُنْ — غيبة ذهن المريض فى مرضه

سُمْلْدي — تخنج

سَمُزْ — السمين بالتركمانى وبكسر الميم بالقبجاقى

سُمْكُرْدي — مخط

سَمِرْدي — سمن وهو بالراء المهملة و(سمز) بالزاى السمين

---

[1] D evvelce سِفَغَنْ sonradan سَقَغَنْ

[2] D سَقَغَنْ

[3] سَكَلْ

[4] V sonradan سُكَلَكْ D سُكْلَكْ

[5] Buradan „ş" harfına kadar olan kelimeler D ye alınmamıştır

السين مع الراء

سُردي — طرد وَ (سُردي) ساق

سَردي — نشر

سِرُق — عود فى غلظ العضد دون الرمح طولاً ينشر عليه الثياب ويسمى فى اللغة العربية المِشجب

سُرو ـ وَ ـ سُرُن [1] — قطيع من الغنم

سِرْكا — الخلّ وينطلق على الصبيان

سُرما — الاثمد

سِرم — السير من الجلود

سُورُك صِرتْ [2] — السقنقور

سُرُتو [3] — مسح ومحا

سُرتُندي — انمسح والنون للمطاوعة ثم استعمل بمعنى زحف

سِرَجا — الزجاج

سَرَجا [4] ـ و ـ سَرَدُز [5] — ذكا الدابة وسرعة حركتها

سُرجَك [6] (ش) — السَمَر

سِرلدي — انزلع يقال (سِرلدي اَرا يِرْدَن) (يَرْ) الارض والمكان ايضاً اى انزلع من وسط المكان

سُرُدي — سحب

السين مع الزاى

سِز — اسم مضمر بمعنى انتم و (سِز) [7] لفظ يلحق الاسماء فيدل على انتفاء ما دخلت عليه عن المحكوم عليه به فيقولون (تِلسِز) اى بلا لسان بمعنى اخرس و (كُزسِز) اى بلا عين بمعنى اعمى و (اَطسِز) [8] بلا فرس

سُزدي (ق) — صفّى الماء

سُزلَدي (خ) — تكلّم

سُز (خ) — الكلام [9]

سُزما — الراووق و (سُزما) غضيض يقال (سُزما كُزلُو) [10] اى ذو طرف غضيض ويقال (كُزن سُزدي [11]) اى غضّ طرفه

سِزدي — حدس

[1] D سُرَق (؟)
[2] D صرت
[3] D سروتو
[4] D سَرجا
[5] D سردو
[6] D سرجك
[7] D (؟) بز
[8] D اطسز
[9] D الغلام
[10] D yoktur
[11] V haşiyede

الدال مع الواو

دَوْدي — خمش يقال (يُزِنْ [1] دَوْدى) اى خمش وجهه

دَوا — الجمل

دَوا بالِقْ — الدَلْفين اى السمكة المشبهة للجمل

دُوَزْ (ت) — الحايط

دَوا قُشْ — النعام اى الطير المشبة للجمل

دَدَا — الجدّ ويقال (أَطا)

حرف السين

سِدي — بال و (سِيدى) بالتركمانى كسر

السين مع الباء

سَبْتى (ش) — رشّ قليلاً

سُبُرْكا [2] — المكنسة

سُبُرْدي (ش) — كنس

سُبُرْلدى — انكنس ويستعمل عندهم بمعنى انسلّ

سِبا [3] (ش ، خ) — الجحش

سِبِزْغى (ش) — الزمر

سِبِنْقِنْ (ش) — الحربة

سَبْكِنْ — رشاش المطر

سِبِلْدَق — كلّ حيوان عريان

سَبْدي — اختال فى مشيه يقال (سَبا سَبا كَلِرْ سَبا سَبا بَرِرْ [4])

السين مع التاء

سُتْ — اللبن

سِتْكْ [5] — البول

سَتْمكْ — الكُرَةُ والطابة

سَتْكِلْكْ [6] — الذكى [7]

السين مع الجيم

سَجْتى (ش) — عزل الشىء من الشىء

سُجى — اللذيذ الحلو ويطلق على الخمر وبالقبجاقى (سُجُو) [8]

السين مع الدال

سِدُكْ — البول وتقدم فى السين مع التاء

---

[1] D يزن

[2] D سبرك

[3] D سبا

[4] D برر

[5] D ستك

[6] D سنلك

[7] D fazla olarak ويقال (زَرك)

[8] D سجو

الدال مع اللام

دَلُو — الجنون
دَلُردي — جنّ ويقال فيه ايضاً (تَلُو) و (تَلي)
دَلِك — الثقب
دَلْدي — نقب
دِلْدي — شقّ ذلك المشقوق
دِلْ — اللسان ويقال (تِلْ)
دِلَك — المراد
دِلدي — اراد وسأل يقال (نادِلَرسَنْ) اى اىّ شئ تسئل او تريد ويقال (دِلَنْچى) اى السائل وَيقال بالتاء ايضاً
دَلِمْ — الكثير يقال (بو دَلِمْ دُرْ) اى هذا كثير ويقال ذلك عند استكثار الشئ
دِلْكُو — الثعلب ويقال بالتاء
دِلَتَق [1] — الحُجّة ويقال بالتاء وهوا كثر
دُلُقْ [2] — الزقّ ويقال بالطاء
دَلَنْدي [3] — استقرّ وتستعمل بمعنى ثبت

الدال مع الميم

دُمُرْ [4] — الحديد ويقال بالتاء
دُمْرُو [5] — الدُّف
دَمْرَنْ — النصل وبالقبجاقى (بَشَقْ)
دَمْرَكُو — القوباء [6]
دُمَنْ — عشرة آلاف ويقال (تُمَنْ) [7]
دُمْلُو — البَرْد
دُمْلدي — سَلا

الدال مع النون

دَنْ — البَهْت
دَنْقَلْدي — بُهتَ [8]
دُنْ — الليل ويقال (تُنْ) ويقال ايضاً عن نهار امس
تُنَكُنْ — تُنْكَجَا — الليلة البارحة
دُنْدي — رجع
دِنْ — النَفَس يقال (دِنْ اَلِشْتي) اى تنفّس و (اَلِشْتي) معناه عاطى اى واخذ مأخوذ من (اَلْدي) اى اخذ والشين للمشاركة والنون فى (دِنْ) للمفعولية والكسرة فى النون الاولى للاضافة
دِنْلدي — استمع

[1] D دَلَتَق
[2] D haşiyesinde, sonradan تاق
[3] D دُلَنْدى
[4] D دَمَر
[5] D دَمُرُ
[6] D وهى الخزازة
[7] D بالتاء
[8] V haşiyesinde

داش — قرين وكذلك (قرنداش) [1] و (يلداش) و(تجاداش)[2] وغير ذلك

الدال مع الغين

دُغ — الجبارى

دَنْدي — طلع واصله (ذودُو) ويقال (طُغْدي) بالطاء وسيأتى

الدال مع القاف

دُقْ دُقْ — الاخ الحقيقى

الدال مع الكاف

دِكْتي — غرس وخاط ونصب مشترك

دَكْدي — وَصَلَ

دُكْتي — بدّد وصبّ

دِكَنْ — الشوك

دُكُنْ — العقدة

دُكْدي — عَقَدَ ومنه يقال فى جمع العرس (دُكُنْ) اى انعقد الجميع[3] يقال (سنجر دُكُنْدا بِدُكْ [4]) اى [5] كنّا فى عرس سنجر (بِدُكْ) [6] معناه كنّا

دكنك [7] — قبة الخركاه

دُكْما — الزِرّ

دُكْما — الكثير الحيلة

دَكْمَا — كُلّ يقال (دكما كِشي) اى كلّ انسان وبالتبجاقية (تَيمَ كِشي) (تَيمَ) بمعنى كلّ و (دَكْما) هذه جاءت كما جاءت كلّ فى اللسان العربى يضاف اليها مابعدها وكذلك (تَيمَ) (بِزْ أَنْجا) بمعنى بعض كذلك بخلاف المضاف والمضاف اليه فى هذا اللسان و(بِزْ) معناه واحد و(أَنْجا) مثله ثم استعمل مجموع ذلك بمعنى بعض

دَكُلْ [8] — بمعنى ليس

دُكَلْ — الجميع

دَكْ — مثل

دَكا — التيس ويقال بالتاء وتقدم فى حرف التاء

دُكَنْدي — فرغ

دِكِزْمَنْ — عَلَمْ

---

[1] D قَرَنْداش

[2] D sonradan تُجْداش yapılmıştır

[3] D الجمع

[4] D بَدُكْ

[5] D اى جا فى عرس

[6] D بَدُكْ

[7] D دُكُنُكْ

[8] D yoktur

دِتْرَدي — ارتمد

دِتْرُوْ [1] بَقْطي — نظر حاذاً (دِتْرُو) حاداً و (بَقْطي) نظر

الدال مع الدال

دَدَا [2] — الجدّ ابو الاب

دِدا [3] (خ) — الهودج

دْدْكْ — الشبّابة

دِدِّي (خ) [4] — نفش الصوف او القطن او غيرهما وَالامر (دِدْ)

دِدي [5] — قل يقال (نادِدي) اى اىّ شئ قال وهى تركانية والامر (دِه)

دْودَنْ — عميق

الدال مع الراء

دْرْ — لفظة تصحب الخبر وغيره للتوكيد وتبدل داله طاءً فى بعض المواضع وقد يقال (دُرُرْ) او (طُرُرْ)

دِرَكْ — العمود وتقدم فى حرف التاء

دِرْكي — الجفنة

دَرْكُو [6] — التساميط للسرج

دُرْتَدي — نغز [7]

دُرْتّي [8] — دهن

دُرا — الشريعة والاسلوب

الدال مع الزاى

دَزْدي (خ) (ت) — عار [9] اى خرج من قطعية يقال للشاة وغيرها

دَزَكْ — الروث اليابس

دُزْدي (ق) — نظم الشئ

دُوزْدي (خ) — صَبَرَ

دُزْمْ [10]— المنظوم من اللؤلؤ ومايشبهه يقال (بِرْ دُزْمْ) [11] اى منظوم واحد

دِزْ — الرُكبة ويقال (تِزْ) [12] والدال اكثر

الدال مع الشين

دُشْتي — وقع وقد تقدم ذلك فى حرف التاء

---

[1] D دِتْرُو
[2] D دَدَ
[3] D دِدَ
[4] D ددى
[5] D دَرِكُو
[6] D نقز
[7] D دُرْتى
[8] D yoktur
[9] D دِزِم
[10] D دِزِم
[11] D تِزْ

الجيم مع الواو

جَوْ — الضجيج

جُوُو — الاشفى

جَوْجَنْ [1] — القُبيسة

جاوُشْ — هو الذى يصيح امام الملك بالتعظيم والاحترام

جوِلدي [2] — وثب

الجيم مع الياء

جيا — القراصيا البعلبكية

جِيِنْ — النقش بالحرير وجميع ما اوله جيم هى فيه مشوبة الّا (جِا) و (جُمَرْتْ) [3] فقط

حرف الدال

الدال مع الباء

دَبْتي (ش) — رفس

دَبا (ش) — يافوخ الراس وَهو التلّ ايضاً

دَبْرَنْدِي (ش) — تحرّك و تقدّم فى حرف التاء مع الباء

دَبَلَدي (ش) [4] — قتل

دبِى (ش) [5] — ريح تجئ بالثلج

دِبْ — القعر

دُبْ دُزْ (ش) [6] — يعطى معنى التفضيل وهى مبالغة فى الاستقامة و (دُزْ) هو المستقيم وَ (دُبْ) يقال مع (دُزْ) تأتى للمبالغة فى الاستقامة يقال (بُواُقْ دُبْ دُزْ دُز) اى هذا النشاب مبالغ فى الاستقامة

دَبكَجْ (ش) (ش) — المهماز

دَبْدي — اصابَ المبلولَ شئ من الجفاف

دَبَكْ (ش) [7] — الرقّاس يقال (بُواَطْ دَبكَدُرْ (ش)) اى هذا الفرس رقّاس

الدال مع التاء

دُتُنْ — الدخان وقد تقدم فى حرف التاء مع التاء وبالدال اكثر

---

[1] D جَوُجَنْ

[2] D جولدِى

[3] D جرت

[4] D sonradan دَبَلَدَى yapılmıştır

[5] D دَبِى

[6] D « ز » mukabilinde « ر » kullanmıştır

[7] D sonradan دَبَكْ yapılmıştır

الجيم مع الميم

جَمْ — القلاعة من الطين وفيها النبات

جُمَن — اَلْزَج

جُمَقْ — عصاً [1] مدوّرة الرأس من حشب

مثل الدبّوس

جِمق (2) — الابيض اليقق (جِمْ) [3] شديد

و (آقْ) [4] بياض

جُمْغَلَقْ [5] — القَطّاس

جَمْزْ — الطين الوحل

جَمَلَكْ [6] — القدر الصغيرة

جَمْجا — المغروفة

جمدى [7] — اغتسل بالماء

جُمَلْدى — اقعى

جِمْدِدى (ش) — قرص (يقال ناجِمْدَزْ [8]

سَنْ مَنى) وفى كتـاب

[بنلك] جِمَلْدى [9] قرص

جُمَزتْ — الكريم

جَمْزُ — الجَزَر

جَمْغا — الرزّه [10]

الجيم مع النون

جَنَقْ — القصعة

جِنْلِقْ [11] — الشختورة [12]

جَنا — محفّة الثلج

جَنْدر [13] — المجَنّسُ من الترك وغيرهم

جَنْكْ — الملْهى الذى هو احدب الظهر

جَنْدَزدي [14] — تقعّى يقال (جَنْدَزو

ضْرغِلْ) اى اسئل متقصياً

وفى كتـاب [بيلك]

(جِنْقَرْدي) [15] تفاهق

جِنْدِزدي [16] — ظن

---

[1] D عصاة

[2] D جمق

[3] V haşiyesinde; D yoktur

[4] V haşiyesinde; D yoktur

[5] D جمغلق

[6] D sonradan جملك

[7] D evvelce جمدى imiş, sonradan جمدى yapılmıştır

[8] D جمدر

[9] D (?) جملدردى

[10] D fazla olarak bir de جم - شديد kelimesini almıştır; V yoktur

[11] D جناق

[12] D الشختور

[13] D جندر

[14] D جندردى

[15] D جنقردى

[16] D جنزدى

جِكِتْ — لبّ القطن

جُكُرْكا [1] — الجراد

جَكَرْ (ت) — السكر

جَكَرْ بُرَكْ — العجين المحشوّ سكّرا

الجيم مع اللام

جَلْدي (خ) — نقر الدفّ اوالرباب اوغيرهما من الملاهى

جالْ — الفرس الاشقر المايل الى الحمرة

جَلِقْ [2] — الجموح من الخيل وَيسمّى به الانسان عَلَماً وَيطلق ايضاً على القرع بالسيف

جَلبَرْ — الماء الى الركبة

جُلبَنْ — الزُهرة

جَلِكْ [3] — عود يلعب به الصبيان نحواً [4] من قدر الابهام احد طرفيه غليظ والآخر دقيق يوضع على الارض ويقرع على طرفه الرقيق [5] فيرتفع الى الهواء [6] ثم يلتقى بالعِصِىّ [7]

جَلا (ش) — الشئ القليل وَيقال (جَلَجا (ش) [8]) يقال (جَلَجا (ش) بِشتي) ويقال ايضاً (يِرْجَلا (ش) بِشتي) اى نضج قليلا

جُلْ (ش) — الجُلّ متروك من العربية ويقال (جُلّدي) [9] اذا غطّاه بالجلّ

جَلِقِنْ — اليوم الدجن

جِلْ — الدُرّاج

جُلْكَنْ — الطُلب وَالطلب ايضاً قبجاقى

جُوَلْدُزْ (ف) — المِسلّة

جُلْمَقْ — اللفافة [10]

جَلْقَنْدي — اضطرب الماء فى الوعاء

جِلا [11] — طلّ المطر وَيقال (جِلَدي) مطر طلاًّ مثل (جِسَدي) وقد تقدم

جِلَنْدي — ابتلّ

---

[1] D جَكُرْكا

[2] D جَلَق

[3] D جَلَك

[4] D نحو

[5] D الدقيق

[6] D الهوى

[7] D بالعصا

[8] D yoktur

[9] D جُلدِى

[10] D fazla olarak ويقال (دُلَق)

[11] D جَلا

جَنَق [1] — المرفق [2]
جَقِردي — تقزز
جَمَلطِلَق [3] — الكعال وهو الوضح [4] الذى يتعلق بالكبش

الجيم مع القاف

جِقطى — خَرَجَ ويقال لنهر الكلب (جِقْ) وَ
جِقْ — الندى وَ
جُقْ — الكثير وَ
جِقطى — ضَرَّ شيئا فى شئ ويقال للعترة (جِقِنْ) وَ
جِقطى [5] — طلع وَ
جَقطى [6] — غمز
جُقمَرْ — الدبوس
جِقمَرْ [7] — البخيل
جَقمَق — القداحة
جُقرْ — الحفرة
جَقِرْكُزْلو — اى ذوعين زرقاء
جُقُردي - غَلَتِ القدر بشئٍ فيه غليظ ويقال (بوآشي جُقُرَتْ [8]) اى هذا اللحم اَغْلِ
جِقرق — الدولاب الذى يُغزل عليه الغزل

الجيم مع الكاف

جَكْتى — جذب
جُكْتى — جثا الانسان
جَكا — النقطة على الخط
جَكِجْ [9] — المطرقة
جَكِردَك — النواة واللبّ نحولبّ البطيخ واليقطين ونواة اللوز والجور وغيرهما [10]
جُكْ — الذكر مقابل الفرج
جِكْ (ش) — النيئ [11] يقال (جِكَتْ) [12] اى اللحم النيئ وَيقال للرجل الغمر (جِكْ)
جَكَلندي — تعثر برءالجرح اى طال برؤه

---

[1] D جَنَق
[2] D ويقال درسك
[3] D جَفلطلق
[4] D : لعله : الوطح
[5] D yoktur
[6] D جقطى
[7] D جقمر
[8] D جقرت
[9] V sonradan چكيج yapılmıştır
[10] D وغيرهم
[11] D (جِكَتْ) يقال له (؟) الذى
[12] Doğrusu (جك ات)

جَرى [1] — الحيلة

جُرُكْ — البالى

جُرِدى [2] — بَلِىَ

جُرَكْ — البقسماط الصغار

جَرَجا — الشكوى [3] بالترى

جِرْ — الكعب اذا كان ظهره للارض وذلك في لعب الصبيان

جِرْكِنْ — الوحش القبيح

الجيم مع الزاى

جِزْدي — خَطَّ

جُزْدي — نقض الغزل

جِزُوْ — الخطّ [4]

جِزْلَشْطى — كاتَبَ

جُزْبُلْدي — هانَ

الجيم مع السين

جِسَا — طَلٌّ المطر يقال (جِسَدى) اى مطر طلاًّ

الجيم مع الشين

جْشْ — كلمة يستوقف [5] بها الحمار والبغل

جَشُطْ — الجاسوس وهو متروك من العربية

جَشْتَلْدى [6] — تجسّسَ

الجيم مع الصاد

جَصْ — اليوم القيّم [7]

الجيم مع الغين

جِغَنْ — البخيل

جُغَنْ — الاشنان

جَغا — الفرخ قبل التريش وكل مولود صغير

جَغِرْدي — صاحَ

جِغَرْدي — اَخْرَجَ الغين بدل من القاف واصله (جِقْدُرْدي) [8] لان اللازم منه (جِقْطى)

جُغْرَطْ — اللبن الرايب

جَغَنْ — البازى ويقال فيه (طُغَنْ)

---

[1] D جَرَى

[2] D جرِدى

[3] D السلوى

[4] V okunmuyor D alınmıştır

[5] D يوقف

[6] V haşiyesinde evvelce silinmiş, sonradan siyah mürekkeple yazılmıştır ; D جَشُطَلَدى

[7] D القيم

[8] D جِقاردى

جَتْلَدی [1] — صوّت بفرقعة ومنه سمّی [2]
البندق (جَتْلَوْكْ)

جَتِرْ — الظلالة

جَتَنْ — القفّة والسلّة

جَتْكْ [3] — القطّ

الجيم مع الجيم

جَجَكْ [4] — الزهر

جِجا — دعوة يدعو بها الولد امّه والجيم
الاولى مُماله

جاجْ — المُره

جَابَزْمَقْ — الخنصر وبالقبجاقی (جِخْلَقْ)

جُجْكُزْدُو (ش) (ش) — عطس

الجيم مع الراء

جَرِی — العسكر ويقال (جَرِكْ)

جُرَكْ — القُرص

جِزْلَقْ — دَوِیُّ الماء يقال (جِزْلَبْ اَقَرْ)
المعنی يجری [5] بخرير (اَقَرْ)
يجری الماضی (اَقْطِی) والراء

للمضارعة وَالباء فی (جِزْلَبْ)
للحال (جِزْلَدی) جری بدویّ [6]

ويقال للصبی اذا ابكی (ناجِزْلَزْبُو)
(نا) ایّ شیء (جِزْلَزْ) يصوت
وهو عبارة عن البكاء و(بُو) بمعنی
هذا

جِزْلَقْ [7] — الجدول الصغير والنورس

جِزْكَا — العجين المحشوّ لحماً المقلیّ بالدهن [8]
وهو اسم للحلاوة المشبكة

جَزْنِی — طَرف القضيب

جِرا — السراج وبالقبجاقی (جِرَقْ) وهی
منقولة من الفارسية يقولون فی السراج
(جِراغ) بالغين

جِرَلِقْ [9] — المنارة

جِزْلَوُقْ — نوع من الطير يشبه حسه
دویّ الماء

جَرُقْ — حذاء يتخذ من الجلود يستعمل
للثلج ويلبس علی الجوارب

جُزْ — الشقاء

جُزْلُو — الشقی ای ذو شقاء

---

[1] V haşiyesinde

[2] D يسمی

[3] D جَتُوكْ

[4] D sonradan ججك yapılmıştır

[5] D ما

[6] D ويقال للصغير اذا ابكی (ياجرلر) ـ وهو عبارة عن البكاء

[7] D haşiyesinde

[8] D فی الدهن

[9] D جِرَلَق

التاء مع الياء

تِيَك [1] أُطْ — تقدمة المهر

تَيِرْمَنْ — الطاحونه

تيرِما [2] يُزْلى — المدوّر الوجه

تَيِمْ [3] — كلّْ

حرف الجيم

جِى — الرخم

الجيم مع الهمزة

جِأَطْ — الجُبنُ

الجيم مع الباء

جِبِقْ — القضيب

جَبَقْ — رمص العين

جُبُرْكْ — الثوب

جَبْطى (ش) — ضرب وقطع فى مرة واحدة

جُبُرْ — القشّ بوسخ

جَبَرْ — الاعمش يقال (جَبَرْ كَزْلو) [4]
اى ذوعين عمشاء

جِبِنْ — الذباب

جَبْطْ — الهُدهة

جَنْجِقْ [5] — العصفور [6]

جِبانْ — الدمّل

جَبْنى (ش) — قبيلة من الترك

جَبَنْدى [7] — حَمَلَ على شئ دفعةً واحدةً

جُبْ — قَشْ

جَبِشْ — ولد المعزى الجفر [8]

الجيم مع التاء

جَتْ — الدرز

جَتّى — جمع بين الدرزين يقال (قاشْ جَتّى)
اذا عبس اى جمع بين الحاجبين ويقال
(جَتْقَشْلو) [9] اى مقرون الحاجبين

جَتْلدى [10] — اقترن الدرزان وما يشبههما
كالحاجبين

[1] D yalnız تيك ـ المهر

[2] D تَيرما

[3] D تَيم

[4] V كُزلُو kelimesi okunmuyor D alınmıştır

[5] D جبجق

[6] V okunmuyor D alınmıştır

[7] D sonradan چَيندى

[8] D yoktur

[9] D haşiyesinde جَتق قاشلو

[10] V arapça tercemesi hasiyededir

تُولُكْ [1] — الاعمى

تِلْبِزْ — الاخرس

تِلَدِى — طَلَبَ ويقال (دِلَدِى)

التاء مع الميم

تَمِرْ — الحديد ويقال بالدال

تَمِرْ قَزِقْ [2] — النجم الذى يسمى بالجدى

تَمِرْ بغُو [3] — الخرنشف [4]

تَمِرْ باشْ — المقرعة المحددة الراس

تُوْما — الزرّ

تُومَلَدِى — زَرَّرَ

تَمَنْ — البدرة

التاء مع النون

تُنْلا — الليل [5]

تُنَدِى — بات

تَنِزْ — البحر

تُنْلُكْ — دورالقاعه

تُنْ — امس

تِنْ — الروح

تَنْرِى — بالنون الخيشومية الله

تَنْ [6] — الجسم

التاء مع الواو

تُوِزْ [7] — صدرالمجلس

تُوْمَكْ — المكمده [8]

تُوكُو [9] — الذره وقيل (اوكره) [10]

تُولْكُنْ [11] — الحدأة

تُوْنْ — العاقر [12] وهى التى لاتلد

---

[1] D تُولُك

[2] D تَمِرْ قَزِق

[3] D sonradan غو

[4] D الخرنشف حرا الحديد

[5] daha iyi فى الليل

[6] D yoktur

[7] D تُوزُر

[8] V kenarında kırmızı mürekkeple (حـ) [arap. haşiye] işaretinden sonra altına (المكده المدقه) yazılmıştır; D yoktur

[9] V evvelce yalnız تُو sonradan siyah mürekkeple bir de كُو ilave edilmiştir; D تُو

[10] V asıl mana kazılmış ve sonradan (اوكره) الذره وقيل ilave edilmiştir; D الدخن لمقشور

[11] D evvelce تُولكن sonradan ise تولكن

[12] D ويقال اصاق العاقر المسكنه وهى

اى اَلْق طرف ذاك [1] على سرجه

تَزا — الرخص الناعم

تُزَلْدي — استوى ولايقال (أَشْ تُزَلْدي) انما يقال (أَشْ بِشْتي) اى استوى الطبيخ ويجوز (سنجر سنقر تُزَلْدي إِشْلَرْ) اى استوى امورهما

التاء مع الشين

تِشي — الانثى

تِشْ — السِنّ

تِشْلدي — عضّ

تُشْدي — وَقَع ونَزَلَ مشترك ويقال (دُشْتي)

تُشَدي — بَسَطَ

تُشَكْ (خ) — البساط وفى كتاب [بيلك] (تُشَكْ) الطَّرّاحة والفراش واما البساط ف (كِليمْ)

تُشْ — الصدر والظهر

التاء مع القاف

تَقي — بمعنى ايضاً وشُرِحَ

اَتْقي — بمعنى آخراً

الناء مع الكاف

تَكَنَكْ [2] — الشَوْك

تَكَجاكْ — الهناب

تَكَنا — النقير

تَكا — التيس

تُكْرْمَكْ — البصاق [3]

تُكْماكْ — المشبهة للخراكى

تُكْتُو — بَدَّدَ

تُكُرْدُو — بَصَقَ

تكْ اُطُرْدُو — تَكَتَ اى قعد ساكتاً

تِكْتي — اقّمْ وخاط [4]

تكَنْدي [5] — فرغ

تُكلو المى — السفرجل [6] بالقبجاقى

التاء مع اللام

تَلكْ [7] — البخس

تُلْكُو — الثعلب البُرْطاسى

تِلْ — اللسان

---

[1] D ذلك

[2] D تَكَنَكَ

[3] لعله : البصق

[4] D yoktur

[5] D تُكَنْدى

[6] D yoktur ve ayrıca iki kelime okunmıyor

[7] D تَلكْ

تزكانْ — قبيلة من الاعاجم ايضاً

تزلوُ — نوعٌ وضربٌ من شئ يقال (تزلوُ [1] يمش كتزدي) اى جاء بفاكهة متنوعة

تزمن — المقلوب يقال (طُننْ تزمن كيدى [2]) اى لبس ثوبه مقلوباً

تزسا — اليهود

تزي — الحىّ

تزلك — الحياة

تزلدي — عاش وحقيقته أُحْيِى واللام لحقت لاجل بناء الفعل للمفعول

تزدي — حَيِىَ

تزكزدي [3] — أعاشَ وقد ينطق بالدال فى ذلك كلّه عوض التاء

تزناقي [4] — عمّقَ

تزشتي — جهد

تزبَسْ — ظلالة الملوك

تزْ — العَرَق الفعل منه (تزلدي) اى عرق

تزبْ (ش) — الفحل

تزك — العماد

تزكْ — العجلة

تزكلدى [5] — استعجل

تزكْ [6] — الشجرة

تزي — الجلد بالصوف

تزنى — المبرد الكبير

تزتْ — الاربعة

توزدي — غرس

التاء مع الزاى

تازْ — العرب

تزْ — الركبة

توزْ [7] — قشر شجر يغشى به القسىّ

تزكندي — دار

تزدي — صَبَرَ

تزكْ — الروث اليابس

تزكِنْ — السير الذى فى فاس اللجام من جانبيه يقال (أطْ تزكِنِنْ طُطْ) اى امسك اللجام ويقال (تزكنلا)

[1] D تزلو

[2] D كيدى

[3] D تزكزدى

[4] D تزناقى

[5] D تزكلدى

[6] D تزك

[7] D تز

بُنْ (خ) — الرجل الغُمْرُ
بَنْلَدِي — أدَنَ

البآء مع اليآء

بَيَرْ — اسم الله تعالى بلغة أُويغُرْ[1] وهم[2] الترکستان
بَيَنْ — السِنْجابُ
بُيُنْ — العُنُق
بَيْ — الامير بالقبجاقى
بايْ (خ) — الغَنيّ
بُيْ — القامة
بُوىْ — العقرب
بَيَمْ — اللوز
بُيْدِي — رقص
بُيُنْلَدي — ضرب عنقه اى صفعه
بَيِغَنْبَرْ (ش) — يطلق على النبي[3] و(بَيِغَنْ) رسالة وَ (بَرْ) معناه مُؤَدٍّ
بُيُرُقْ [4] — الامر
بُيُرْدِي [5] — امر
بايِدِي — استغنى

حرف التآء

تُوْدُو [6] — دَقّ

التآء مع البآء

تَبا — التّلّ
تَبُكْ — لعبة يلعب بها الصغار
تَبِي — ريحٌ تأتى بالثلج
تَبْرَنْ — تَحَرّكْ الماضى منه (تَبْرَنْدي)
تِبْلَدِي — اَتَّلَ
تِبِزْ — الارض السبخة
تَبْنكِچ — المهماز
تَبْتِي — رفس

التآء مع التآء

تُتُنْ — الدخان
تَتْرُو [7] بَقْطِي — نَظَرَ نظراً حادّاً
تُتِلْ — عَلَمٌ يسمّى به الرجل
تَتِكْ — مفتاح شيءٍ خفيٍّ مايعرفه الّا صانعه
تُتُقْ [8] — البشخانه
تُتُشْتُو — اختصم [9]

التآء مع الرآء

تَرْكْ — قبيلة من الاعاجم وهم اهل هذا اللسان

[1] D ايغُر
[2] لعله : وهم سكان الترکستان
[3] D صلى الله عليه وسلم
[4] D بيرُق
[5] D بيُردى
[6] D تُودُو
[7] D تَترُو
[8] D تُتُق
[9] D اختصموا يعنى تاسكوا

بُولْ (خ) — الكثير

بُلُطْ — السحاب

بَلطِرْ — لحمة الساق

بَلدَرَنْ [1] — نوع من النبات

بُلُنْ — الغارة وَ بالقبجاق البرّ المتّصل بالجزيرة والغنيمة والكسب

بُلدي — وَجَدَ بالتركمانى وَ (طَبْدي) بالقبجاق

بُلدي — عزل

بَلِقْ — السمك

بَلِق بَيْ — البُورى اى امير السمك

بَلقِدي — اشرق

بِلدِزجِنْ — بالتركمانى السمّانى و بالقبجاق (بُيْزْجِنْ)

بَلا (خ) — الفرخ

بِلا – وَ – بِرْلا — بمعنى مع

بَلطا — الفاس الذى يكسر به الحطب

بِلطِرْ — العام الماضى

بَلقَنْ — جَبَلٌ للترك

بَلجِق — الطين

بَلجِقلدي — جعله طيناً

بُلغَنتي – و – بُلغَندُزدي — كَدَّرَ

بَلكُردي — ظَهَرَ

بَلكُو — ظاهر

بُلُنلدي — غَنِمَ

بَلطَجِق — المطرقة

بِلزِك — السوار

بَلتَكْ — الفأفأ

الباء مع النون

تقلب الباء ميماً كثيراً يقولون فى (مَنْ) بمعنى انا (بَنْ) بالتركمانى ويعكسون يقولون فى (بِزْ) بمعنى نحن (مِزْ) وَفى (بِنْدي) بمعنى ركب (مِنْدي) [2]

بَنْدي (خ) — غمس

بُنْدي [3] — خرف

بُنْ — العَيب يقال منه (بُنَدي) [4] وَ (بُنِلَدي) [5] عاب

بَنَكْ — النقطة

بُنْتْ — المركوب مشتق من (بِنْدي) اى ركب

بَنِزْ (ش) — الجبن وهو منقول من الفارسية وبالتركمانى (بَينِزْ) [6]

---

[1] D بَلدَرَن

[2] V haşiyesinde

[3] V sonradan بِنَدى

[4] D بُنَدى

[5] D بَنَلَدى

[6] D بِينِز

الباء مع الكاف البدوية

بَكْ[1] — الامير بالتركمانى و(بَىْ) بالقبجاق

بَكَنْدي [2] — رضى

بُكَلْدي [3] — سجد ورفع عَجيزته

الباء مع اللام

بُلْدي (خ) — صارَ

بُلُشْطُو — اعان

بُلْدزدي — صَيَّرَ

بُلُشْ [4] — أعِنْ وساعِدْ اصله (بُل) بمعنى صِرْ من قولهم (بُلْدي) اى صار والشين للمفاعلة اى صار ونقل بمعنى ساعدوجهة النقل المشاركة فى المعنى لانّ من صار معك فصير ورته تتضمن المساعدة

بُلْشِق — اتّفق

بِلْدي — علم

بِلِ – و – بَلُو — العِلم

بَلْدي — خبط المايع[5]وبالقبجاق (بُلغَدي) ومنه (بُلغُو) اى الجَفلة [6] وهى خبطة الناس من خوف العدوّ

بُلْغَمَجْ — العصيدة

بِلْدِرَقْ [7] — الورَق

بُلْجك — ولدالذيب المترعرع

بُلْنُقْ — [8] اليحمور

بِلْدي — سَنَّ

بِلَوْ [9] — المِسَنّ وَ بالتركمانى (بِلَكو)

بِلْ — الوسَط

بِلِكْ — السلاح

بِلَكْ — الساعد

بُلُكْ — الفريق من الناس

بَلُكْ — الضفيرة من الشعر

بِلْكا — العالِم

بِلْكُلو [10] — المعلوم

بَالْ (خ) — العسل

بَلَوُصْ — الشمع

[1] D sonradan بكّ

[2] D sonradan بكندى

(3) D sonradan بكلدى

[4] V haşiyesinde D yoktur

[5] D (بلش) يعنى حركه وبالقبجاق bundan sonra V deki بلش kelimesine ait arapça izahat temamile buraya idhal edilmiştir

[6] D yoktur

[7] D بلدزق

[8] D بلنق

[9] D بلو

[10] D بلكاو

(بغدى [1] املو) و (ام) لون الخدّ و (لو) بمعنى ذى كانّه قال ذو خدّ قمحىّ ولا يستعمل (بغدى) بمعنى قمحىّ الآمع (املو)

بغز — المرّة وبالقبجاقى والتركمانى (بوكز) [2] و (كز) هى المرّة و (بوكز) [3] هذه المرّة و (بزكزدا) اى فى مرّة واحدة

باغجى — قضبان عصىّ للمقارع المجلوبة من القبجاق

الباء مع القاف

بقطى — نظر

بقر — النحاس

بق — الخزء

بقن — الخاصرة

بقو — القيد

بقردق [4] — الحلقوم

بقصق [5] — سير يعمل فى القوس الموتّر ليعتدل الجانب المائل

بقصطى — عفن

الباء مع الكاف الخالصة

بك — الربط الشديد واصله (برك) وينطق بالاصل ايضاً وهو اكثر استعمالاً ويشتق منه (بكدى) [6] و (بركدى) وللتعدية (بركتى) [7] و (بكتى) [8]

بكتى — رقص

بكتى — فتل

بكادى — حرس

بكش — علم ينظر من اىّ شئ نقل

بكر [9] — المخنى

بك — الغابة

بكت — الزفت

بكتر — الحدّاجه [10]

بكز — الطراز

بكرك — الكلوة

بكر [11] — الاحدب

---

[1] V الا kelimesine kadar bütün cümle haşiyede mukayyettir

[2] D بوكز

[3] D بوكز

[4] D بقرو

[5] D بقصق

[9] D بكدى

[7] D بركتى

[8] D yoktur

[9] V yoktur

[10] D الحداجه: Fîruz Abadî kamusuna göre الحداجه

[11] D بكر

بُصُو — الكمين وقد تقدّم انه يقال بالسين ايضاً

بَصَنْ — يسمى به الكلب واصله من (بَصَطى) اى صرع لانه يصرع الذيب

بَصَغي [1] كُنْ — بعد غدٍ

الباء مع الطاء

بُطَقْ — الغصن وَ [2] تقدم انه يقال بالدال

بَطّي [3] — غطس ويقال (بَتّي) [4]

بُطْ — الفخذ وتقدم

بَطْمَنْ — الرطل

بَطُرْدي (ت) — جحد

الباء مع الغين

بُغا — الفحل المدّخر للضراب ويسمّى به الفحل من كلّ شيء و (بَغا) يقولها الترك والفرس واصله من العربية من (بغّاء) وهو المأبون

بُغَنَقْ — شؤبوب من المطر [5]

باغْ — الرباط و (باغْ) البستان منقول من الفارسية

بُوغْ — مايرتفع من بُخارالقِدر

بُغْدي — خنق وهو عَلَمٌ وترفّق باؤه اذا كان علماً

بَغِشْلَدي — وهب [6] واصله من (بَخْشِش) منقول من الفارسية ويقال (بَغَلَدي) ربط [7] مأخوذ من (باغ) وهوالرباط

بُغْرا — فحل الجمل وفى كتاب [بيلك] (بُغْرا) البختىّ

بَغِر [8] — المس

بَغِرْ صغَن [9] — نجم يقال له الدبران

بُنَغ — الحلق و (بُغُرْدَقْ) [10] و (بُغَزْ) [11] ايضاً

بُغَزْلَدي — ذبح

بَغَرْصُقْ — المصران

بَغِرْ — الكبد

بُغْدَىْ — القمح وَبالقبجاقى (بُيْدَىْ) ويوصف به بمعنى اسمر فيقال

[1] D بَصْغي

[2] D وقد

[3] D بَطي

[4] D بَتي

[5] D وهوالذى يقال له فى المطر عابور

[6] D وهبه

[7] D ربطه

[8] D بَغَره

[9] D بغر صغن

[10] D بغرندق

[11] D بغرا

بِشْرِدي — طبخ

بِشْتِي — انطبخ يقال (أَشْ [1] بِشْتِي)
اى استوى [2] الطعام

بِشي — رُقاق معروف عندهم

بُشْ — صفرخال

بُوشْ (خ) — منطلق

بُوشَنْدِي — انطلق ويستعمل فى طلاق النساء فيقال (بُوشَدِي) [3]
اى طلّق

بُشْتِي — اغتاظ وهو بالقبجاقية (بِكِرْدِي) [4]

بَشَرْدِي [5] (خ) — أَتَمَّ يقال (بُو إِشْنِي بَشَرْدِي) (بُو) هذا (اشنى) [6] الامر (بَشَرْدِي) اتمّ ودبّر و (نى) فى (اشنى) علامة المفعول

بُشَقْ — الرجل الكثير الغيظ من (بُشْتِي)
اى اغتاظ

بِشِكْ — مهد الصغير وفى كتاب [بَيْلِكْ] السرير

بَشَقْ — السنبلة يقال (بَشَقْ دِرْمَقا [7] بَرْدِي) (دِرْمَقْ) اللقط والجمع وفتح القاف وبعدها الف يعطى معنى اللام والمعنى راحَ لِلقْطِ السنابل

الباء مع الصاد

بَصْ (ش) — الصدأ

بَصْلَنْدِي — صدئ ويقال (بَصْ طُطِي) [8]
اى امسك الصدأ بمعنى صدئ

بَصْطِي — صرع وفى كتاب [بَيْلِك] (بَصْطِي) داس

بَصا — يقال عند الاستزادة من الحديث نحو (ايه) فى اللسان العربى وقال [بَيْلِك] (بَصا) كلمة تجئ فى اثناء كلامهم فاصلة وهى لفظة (بَصَا) [9] فتارة تكون بمعنى ثم وتارة بمعنى الآن وتارة بمعنى ايضاً

بَصُرْدِي — كثّر عليه التغطية اى غطّاه واتقن التغطية وبالغ فيها

بُصَرِقْ — الغبار الذى يأتى من بعيد

---

[1] D آش
[2] D انطبخ
[3] D بُشَدِى
[4] D بِكَرْدِى
[5] D بُشَرْدِى

[6] D Buradan ta فى kelimesine kadar temamile yoktur
[7] D دِرْمَقا
[8] D طُطِى
[9] D yoktur

فيهما(بُزْلدی) ای اُخِذَ غارةً و نُقِض

بُزْلَدی — رغا الجمل

بازُو — عُودٌ يُفرش به [1] ورق الططماج اوالرشته اوالرقاق اونحوها

بُزْغُش — علم منقول من طاير اشهب واصله (بُزْقُش) ثم عرّب بابدال قافه غيناً و رُقّقت الباء

بِزْدی — تبرّأ منه وهی منقولة من (بَزَز) بالفارسية ای المتبرّئ فحذفت الراء

بَزَرا [2] — السُوق وهی منقولة من الفارسية ايضاً

بُزُق — كلمة تقال للمستهجن المستغرب اذا استقحموه [3] و عدّوه اخرس

بُزُو [4] — العجل الصغير ويقال (بُزغُو) بالواو والغين وفی كتاب [بَيِنْلك] ولد الايّل وفيه ايضاً العجل الصغير

بَزَوُ — الاسفيداج

بُزا — ازر

بِزْكاك — الحمّى الباردة

الباء مع السين

بِسْ (خ) - وَ - بِسو (خ) — التربية

بِسْلَدی — ای رَبّی

بسْلَنْدی [5] — تَرَبّی

بُسُو — الكمين ويقال منه (بُسْدی) ای كمن

بِسَرَك [6] — الجمل البُختیّ

بَسْبَرْمَق [7] — الابهام

بِسْرا — الی هُنا

الباء مع الشين

باش — الراس ومنه (بَشْلَدی) ای ابتدأ

بَشْلی اَيلَدی [8] — جَرَحَ و(باش) الجُرح ايضاًو (باش) الخُراج

بَشْلِق [9] — المُلك اصله (باذشاهْلِق) وهی فارسية

بِش — الخمسة

بَشْمَق — المداس واصله (بَصْمَق) بالصاد

[1] D yoktur

[2] D بِزَرا

[3] D استعجموه

[4] D بزَوُ

[5] D بَسْلَنْدی

[6] D بِسَرَك

[7] V ve D evelce böyle yazılmıştır, bilahere siyah mürekkepli üç noktanın ilavesile “ş„ olmuştur

[8] D اَیلَدی

[9] D باشلق

بَرْتَك — العضو المفكوك يقال منه (بَرْتَنْدي) اى وَنْئ

بُرْجَك — الناصية

بَرْص — لفهد

بُرْ — الجصّ والكَذّان

بَرْما صُولُق — الزمزميّه

بِلْتِرك — وقاية عُدّة الحرب

بُرُن — الانف ويستعمل بمعنى قبل وبمعنى اوّل

بُرْلا — العِنَب

بَرْك — القوىّ

بِرُكْدُرْدى [1] — وحّد اى اتّفق

بَرْكدي — اشتدّ ويستعمل بمعنى ثبت

بُرْ — الذيب

بَرْجا — الكُلّ

بُرْكُو — الوهج والكرب

بُرْجَق — البَرَدُ

بُرَك — قِطَع العجين المحشوّة [2] لحماً ولما أُكِلَ بالاسياخ قيل له (شِش بُرَك)

بُرْجا — البراغيث

بَرْجِن — ديباج

الباء مع الزاى

بَزَك — الزينة يقال (بَزَدي) [3] زيّن (بَزَنْدي) ازدان

بِز — الاشفى الذى يخرز به [4]

بِز — نحن ويقال (مِز)

بِز — المخصف

بُوز (ق) — الجليد

بُوز (خ) — الاشهب

بَز — الغدّة

بَزْق — الرجل اللحيم

بُزْدي (ق) — ضَيَّقَ من نحو تضييق فم الخريطة وجمعها يسيراً بخيط [5] واحدٍ ومنه قيل للدُبُر (بُزُك) وهى مما يستقبح ذكرها

بازِق — الرجل العاتى

باز — الصُلح

بَزْلَشْطى — اصطلح

بُزْدي (خ) — اَخَذَ الشئَ غارةً ويقال بمعنى نقض وفى بنايه للمفعول يقال

---

[1] D بِرُك دُرْدى - وجداى اتّفق

[2] D yalnız ويقال له

[3] D بَزِدى

[4] V haşiyesinde; D iki son kelime yoktur.

[5] D الخيط

بُجُكْ — عَلَمٌ ولانعرف [1] من اىّ شئٍ نقل

الباء مع الجيم المشوبة

بِجَقْ (ش) — السكّين

بُجُقْ (ش) — النصف

بِجِنْ — الحصاد الماضى منه (بِجْتِي (ش)) وهو مشترك بين حصد الزرعَ وفصلَ الثوبَ

بَجَرْ [2] — عَلَمٌ منقول من فعل الحال

بَجَلْ [3] (ش) — الزمن من الانسان والفرس وغيرهما

الباء مع الدال

بُدَقْ (خ) — الغصن وبعضهم يقلب الدال طاء

بُدَدِي — قلّم

بُدْ — الفخذ وبعضهم يبدلها طاء فيقول (بُطْ)

الباء مع الراء

بَرْدِي — ذهب

بِرْدِي — اعطى

بِرِشْكْ — العطاء

بِرِشْمَكْ — المعاطاة

بَرْلِي — قبيلة من القبجاق

بُرْدِي — وجع بطنه [4] وفتل

بُرِدِي — فاح المسك

بَرْدقْ — الكوز

بِرْ — واحد

بَرْ — موجود ومقابله [5] (يُقْ) اى معدوم ولم يصرّف منهما [6] فعل

بَرْلُو — غني اى ذو موجود

بُرْغُو [7] — البوق

بَرْمَقْ — الاصبع

بُرُنْدُرُقْ [8] — البُرَةُ وفى كتاب [بَيْلِكْ] (بُرُندق) [9] زمام الجمل

بُرْج — الفلفل

بُرْجَلَقْ — نوع من النبات

بُرْسُقْ — حيوان يشبه الضَّبُع منتن الرائحة

بُرْتُكْ — الحبّ اىّ حَبّ كان

[1] D نعلم
[2] D بَجَرْ
[3] D بَجَلْ
[4] D البطن
[5] D yoktur
[6] D منها
[7] D بُرُغُو
[8] D بُرُنْدُوقْ
[9] D بُرُنْدُوق

حرف الباء الخالصة والمشوبة

بُو — بمعنى ذا اسم الاشارة

بُودُو — خَنَق

الباء مع الباء

لايوجد [1] اوّلَ كلمة باء مشـوبة الاقولهم (بَبُجْ) (ش) فان اولاهما مشوبة وهووطاء يلبس فى الرجل معروف

بَبَا — يَدعُو الصغير اباه وَ الكبير ايضـا يدعوه كذلك واصله للصغير

بِى — الاخت الكبيرة

بَجَكْ — انسان العين

بَبَلغْ — الحياصة

الباء مع التاء

بِتى - وَ - بِتِكْ — الكتاب و اصله الكاف فقلبت ياء و الماضى منه (بِتِدِى) اى كتب

بِتْ — القمل

بِتَلَدِى — فلى

بِتّى [2] — نبت

بِتَنْ — الكامل

بُتُنْ — الصحيح

بِتُرْدِى — جبر

بُتُكْ — الضيق العين

بُتُرْ — العبوس الوجه يقـال (بُتْرُزْلُو) اى ذووجه مبثور [3] عبوس

بَتِرْ [4] — البطروكانّها تركة [5] من العربية

بَتِّى [6] — غطس

بَتْقْ — طاير يقال له الغَطاس

بَتَكْ — وعاء يتّخذ من الطين للدقيق و غيره مثقوب الاسفل و تسمّى به كُوَارة النحل و هى اوكارهـا التى [7] يعمل فيها العسل

الباء مع الجيم الخالصة

بَجا (خ) — الروشن

بُجَقْ — الزاوية

بَجَنَقْ [8] — اذا تزوج رجلان اختين فكل واحد منهما يدعو صـاحبه (بَجَنَق)

[1] D توجد

[2] D بتى

[3] V satır arasında; D yoktur

[4] D بتر

[5] D مشتركة

[6] D بتى

[7] D الذى

[8] D Bu kelime düşmütür, arapça tafsiri ise mevcuttur

أُيزْ [1] — البرغش

أُيا [2] — العُشّ كذافى كتاب [بَيْلِك] [3] وقال شيخنا فخرالدين لا اعرفه الّا (يُوا) وقدذكرناه فى حرف الياء

اَيا (خ) — الكتف والمالك والصاحب

اَيا اُرْدُو — صفّق اى ضرب الكتف

اَيَكْ [4] — الضلع [5] يقال لمن لا يبالى بالعتاب واللوم (اَيكُو بى بَركْ طرْ) اى ضلعه شديدة

اَيَقْ — الرجل

اَينُو — المدلّل وهولايسكت ويقال (اَيَنُو بسْلَنْمِشْ) اى المتربى بلاادب لعدم قبوله للادب من دلاله [6] (بِسْ) [7] هى التربية (بسلدى) ربّى (بسلندى) تربّى ويقال (بِسُى يَخْشِدِرْ) اى تربية جيّدة و (يَمَنْدِرْ) اى رديئة

اُيزُو — الوادى

اَيْرُقْ — غير

اَيْرُقْلَدى — غيّر

اَيْرِلْدى — تفرّق

اَيْرْدى — فرّق ويقال للرايب الذى استخرج زبده (اَيْرَق) و (اَيْرَنْ) المفرّق [8] وفى القبجاقى (اَيْرَنْ) القارص

اُينَاشْ — المعشوقة

اُيْلَدى — و — اُطَنْدى (ت) — استحيا

اَيْغِرْ — الحصان

اُيَطْ — و — اُطْ — بالتركانى الحياء

اَيِّى — قل

اَيْلَقْ — مجّاز اى بلا شئ

اَيْنا — يوم الجمعة وهى محرّفة من الفارسية واصلها فى الفارسية (آذينه) [9] ومن اعلام النساء (اَيْنا خاتونْ)

اُيْنَقْ — الكُستبان

اَيْنانْ — الجوزه والعين المدوّره

اَيْكْ — خيّر

اُيْكْ — التلّ الكبير ويقال (باثْرْ) ايضاً

اَيْرى — الشعب والوادى

اَيْرِجْ — ماكان ذاشعبتين من سهم اوطريق اوخشبة ونحو ذلك

---

[1] D اُيرَه

[2] D اَيَا

[3] D بيليك

[4] D اَيَكْ

[5] D ويقال (قَبُرْقا) الضلع

[6] D دامه

[7] D بَسْ

[8] D للفرق

[9] D آدينه

أُوُو [1] — السمّ

أَأْطْ — الترياق

أَوْزَكْ — البطّ والاخضر

أوْجا — الكفل

أوْلَنْ [2] — الصىّ

اوْشَطّى [3] — انس [4]

الهمزة مع الياء

أَىْ (خ) — القمر ويطلق (أَىْ) ايضاً على الشهر

أَيْسَلى — مَلْمَسْ [5] القمر وتسمّى به المرأة

أَيْدِنْ — النور

أَيْدِنْلَدى — نوّر

أَيْوَ [6] — السفرجل

أَىْ — الدُبّ

أُيُقْ — الرجام وهى الاحجار بعضها على بعض علامةً لشئ

أَيُقْ — ذاكَ

أَيُقْ [7] — التّساحى

اِيلْدى — صحا من سكره وبرئ من مرضه

أَيْلَدى — عمل

أَيْقُو — النوم

اِيدى — نام وابدال الياء ذالاً لغة تركستانية [8] قالوا (أُذِدى) وقدذكرناه قبل

أَيَنْدى [9] — استيقظ

أَيَنُقْ — المستيقظ

أَيَنْدُزْدى — نبّه

أُيَنْ — اللجام بالتركى وبالقبجاقى (أُيُكنْ) [10]

أُيَنْلَدى — الجمه وبالقبجاقى (أَيْكَنْلَدى)

أَيْدى [11] — تبع

أَيْغَنْ — التابع

اِينْ [12] — الكتف

أُيُنْ — اللعب

أُيْنَدى — لعب

أَيَرْ — السرج

أَيَرْلَدى — اسرجه

---

[1] D أُوُرَ

[2] D اَوْلَنْ

[3] D اَوْشَطِى

[4] D Ayrıca bir de اَوْشَطِى - كسر

[5] D ملمس

[6] D اَيوَا

[7] D ايُقَ

[8] D تركانية وهى (اددى)

[9] D اويندى

[10] D ايكَن

[11] D ايدى

[12] D اِيِن

أَنْدي — رقب

آ نتْ [1] — طائر يقال له الأنيسة

إِنْلَدي — أَنَّ

أُنْ — اليمين

أَنْقُلي — الميمنة و (قلي) عضده واطاق على الميمنة

أُنْ — المستقيم

أُنَتْ — الرشيد

أَنْ — حاجز يقال (بُنُنْ اَنْ يُقْدُنْ) اى مالهذا حاجز و يقال لشئ المفهوم (انْلُوُ) اى ذوحاجز وكانه منقول من ماتقدم لان المفهوم يتميز عن غيره ومنه يقال (آ نْلَدي)

أُنْدي — جَوَّفَ بالنَّقْر

اِشْ أُنْدي — اى استقام الامر

أُنْزدي [2] — قوّمه غيره و (اِشْ) هو الامر

أُنْلْدي — تعافى المريض وبرئ الجرح

اَنْ [3] — يطلق على الخد

اَنْكْ — الذقن [4]

الهمزة مع الواو

اَوْ (ق) — البيت

اَوْداشْ — المعرفة من المسكن

اَوْلو (ق) — المتزوج ومعناه ذو البيت

اَوْ (خ) — الصيد

اَوْلوُ (خ) — موضع الصيد والفعل من الاول (اَوْلَنْدي (ق)) اى [5] تزوج ومن الثاني (اَوْلَدي (خ)) اى اصطاد

إوْدي — استعجل [6]

اوْدى [7] — فَتَّ وفى كتاب [بيلك] (اَوْدُو) طَحَنَ

اَوُتْ — شاغل ولده عن البكاء

اَوْنْدي — اشتغل عن البكاء

اَوَتْ — نعم

اَوْرَطْ — المرأة [8]

اَوْرا — الطبيخ

اُوصْ [9] — الشمع [10]

اُوزْ [11] — للماء

---

[1] D اَنَتْ

[2] D اَنُزْدى

[3] D آنَ

[4] D fazla olarak اِنكَنْ كُركُلُور- فى كره مليح

[5] D يعنى

[6] D Ayrıca bir de اَوْمادِى- لاتستعجل

[7] D اَوَدى

[8] D المرة

[9] D وص

[10] D yoktur

[11] D yoktur

الحشرات يقال (يِلَن اَنْدُرْ [1])
اى [2] جحر الحية

اَنْسَلَدي [3] — صفع

اَنْدَرْدي — قلب

اُنْطو [4] نَبِى

اَنِيز — الغفلة

اِنْ — جدّا

اَنْدوقْ — كذاك اى مثل ذاك

اَنْدَدى — دعا

اَنْدا — هنالك

اِنْجُو — اللؤلؤ

اَنْجَقْ — بمعنى حَسْبُ تقول (سُنْ بُودُرْ اَنْجَقْ) [5]

اَنْطْ — اليمين يقال [6] اَنْطِشْتى اى شرب اليمين بمعنى حلف

اَنْطَطى [7] — حَزِنَ وهى لغة غربية جداً والمستعمل الآن لغة التركمان وهى (قَنْغُرْدى) بمعنى حزن

اَنْلَرْ — بمعنى هم وبمعنى اولئك

اُنْدي — كابَرَ ويقال للمكابر (اُنَكُو) [8] وبالقبجاقية (اُنَوْ) [9] بالواو

اِنَكْ — البقرة

اُنْكْ — جرو الكلب والسبع

اِنْشْ — الحَدور وضده (يُقْشْ) [10] وهو الصَعود

اَنِلِكْ [11] — الحمرة للنساء

اِنَنْدي — صدّق وآمن

اِنَامْ — الامين

اَنْسَا — القفا

اِنِمْ — الكبير يخاطب الصغير

اَنِزْ — المدّة

اِنِشْ — النزول

اَنْدَنْ — حرف بمعنى ثمّ ويكون هذا اللفظ مركباً [12] بمعنى من ذاك [13]

الهمزة مع النون الخيشومية

اَڭْدي [14] — ذكر

[1] D اندُر
[2] D يعنى
[3] D انسلدى
[4] D انطو
[5] D سن بودرنجق
[6] D yoktur
[7] D انططى

[8] D انك
[9] D انو
[10] D يقش
[11] D انلك
[12] D مركب
[13] D ذلك
[14] D "n„in altındaki üç noktalar konulmamıştır

الهمزة مع الميم

اِمْدي — الآن

اَمْدي — ترجّى

اَمْدى — رضع

اَمْزْدي — ارضع

اَمْكَكْ — التعب ويقال (اَمَكْ) بالتركانى

اَمْكَنْدي — تعب وكذا (اَمَنْدى)

اَمْسْنْدي — توحمت المرأة اذا اشتهت وكذلك الرجل ويقال [1] (اَمْسَاقْنْبِنْ) اى اعط [2] مشتهاه

اَمْجَكْ — الثدى

اَمْ —و— اَمْجُقْ — الفرج

اَمْدَرْدى — قَلَّبَ

اَمْدَرِلدي — انقلب ويستعمل فى قلب القماش والحبوب ونحوها من الاجسام الثقيلة بعضها على بعض ولا يقال فى القطن و نحوه من الاجسام الخفيفة

اَمْجَ — الغرض المتقارب

الهمزة مع النون

اَنَا (-) — الامّ

اَنُقْ — الحاضر يقال (انُقْ لاغِلْ) ى احضره و يقال اذا طاب الانسان الهدية يقول لصاحبه (اَرْمَغَنْ)[3] معناه [4] اين الهدية فيجيبه صاحبه (اَنُقْطِر) اى حاضر

اَنَكْ — الاثبان و الذقن مشترك

اِنْدي — نزل

اِنَدى — خصى

اِنْمِشْ [5] — الخصىّ

اَنْدى [6] (ق) — نُتِجَ

اَنْ [7] (ق) — الصوت

اَنْ (خ) — الدقيق

اَنْ (خ) — عشرة

اِنْ [8] (خ) — العرض ضد الطول وينطلق بالقبجاقى على لو كرو وجار السباع وبيوت

---

[1] D (اَشْ يَرْدِى) و التركان يقولون (يَرْدى) ويقال(؟)

[2] D اعطى

[3] Arapca tercemesine bakılırsa (ارمغن قيدا) olmalıdır

[4] V Bir kelime silinmiş ve yerine "وَ اوْجَا" kayt edilmiştir

[5] D اَنَمْش

[6] D اَنْدى

[7] D اَن

[8] D اَنْ

أَلْكَزْ — اثرتّا

اَلْكِنْ [1] — الغريب [2] والصاعقة مشترك

أُلْقْ — الحوض

اَلَكْ — المنخل و الكاف للآلة

إِلْكُو — معلوم [3] يرمى اليه

اَلْقِشْ [4] — الثناء

اَلْقِشْ قِلْدِي — اى جعل الثناء بمعنى اَثْنى [5]

إِلْكُنْ — الدولة وهو مركب من (إل) بلد
و (كن) الشمس فجعلوا ذلك عبارة
عن الدولة

اَنْا (خ) — التفّاح

اَلْنَاق [6] — اسمُ عَلَمٌ

اَلْوْ — العاجز عن غريمه يقال (بُوْ بُنْدَنْ
اَلُذْزْ) اى هذا مِنْ هذا عاجز [7]
واذا ارادوا العجز قالوا (اَلْرَقْ دُزْ)

اَلْطى — الستّة

اَلْطَغْو — الستّة المجتمعة [8] و من امثالهم
(اَلْطَغْو اَتْسا اَلْطِنْ دَقِنْ اَلْطْزْ
دُزْدَوْ دُزَلْسا دَبا دقِنْ اِنْدِزْ)

تفسير هذا المثل (أَلْطَغْو) الستة
المجتمعة (أَتْسا) ان اختلفوا
و (سا) هى اداة الشرط (اَلْطِنْ)
التحت و (دا) بمنى فى و (ق)
بمنى الاضافة والنون بمنى المفعولية
و يعبّر عن (الطن دقن [9]) بالذى
تحتهم (اَلْطْزْ) [10] يوخذ منهم
(دُزْدَوْ) الاربعة المجتمعة [11]
و (دُزْدْ) هو الاربعة وهذه الواو
دالّة على هيئة الاجتماع مع المرقق
وبخلفها مع المفخّم الغين وتستعمل
الكاف ايضاً موضع الواو والكاف
هى الاصل (دُزَلْسَا) اى انتظموا
بمعنى ان اتّفقوا يقال (دُزَلْدِي)
اى انتظم و (دُزْدِي) نظمه غيره
(دَبا) التلّ واليافوخ ويراد به
التلّ و (دقن) الذى فى التلّ على
ما فسّرنا (إِنْدِزْ) ينزّل [12]
(إِندِي) نزل (إِنْدِزْدِي) نزّل

[1] D اَلْكَنْ

[2] D الغراب

[3] D غرض معلوم

[4] D yoktur

[5] D اثنى

[6] V اَلْتاق

[7] V arapçası türkcenin terkibi üzerinedir; D اى هذا عاجز عن هذا

[8] D المجتمعون

[9] V satır arasında

[10] D اُلْطزز

[11] D المجتمعون

[12] D ينزل

اُتّنْدُرْدي [1] — اصّل و (لَنْ) انما دخلت على تاصّل ثم وجدت فى اصّل و اللام قبل النون زايدة [2] ادغمت فيها لام (اَلْ)

اُلّنْدى [3] — تاصل

اِلِ [4] صُو — اى ماء سخن

اَلْبْ (خ،ش) — الشجاع

اَلْتى — الستّ

اَلْجُو (ش) — ثمر [5] شجر فى بلاد الترك شبيه بالزعرور

اَلْدَنْدى (خ) — انخدع [6]

اَلْدَدي (خ) — خَدَعَ

اُلَقْ [7] — البريد

اِلْكي [8] — الهاون

اُلْطُرْدى — قعد

اُلْطُرْطُطى — اَقْعَدَ

اُلْجادي — قدّر

اُلْطُرْقَج — الكرسىّ ويقال بالغين مكان القاف

اوْلَقْ — ولد الغزال

اِلْكاك — العروة

اُلْكو — الغرض المتباعد

اَلَمْ — العَلَم

اَلِنْجى [9] — الرجل العانى

اِلْكَري — الاوّل

اُلْجْ [10] — القياس والاعتبار

اَلّى — الخمسون

اِلْكْ — التين

اَلِكْ — الغزال

اَلّكْ — القفّاز وهو مركب من (اَلْ) اليد و (لك) اللاحق علامة للاعداد

اُلَقْ — المثعب الذى يجرى فيه الماء بسرعة

اَلَقْ — اختلاف الرأى يقال (اَلَقْدِلَرْ) [11] اختلف رايهم

اَلَقْ [12] — عدة الدابة كاينا ما كانت يقال (اَلَقْلا) [13] اى سوّ العُدّة

[1] D التَدَرْدِي

[2] D زيادة

[3] D اللُندِي

[4] D sonradan اِلْ صُو

[5] D ثمره

[6] D اخدع

[7] D القْ

[8] D الكِي

[9] D اَنَجى

[10] V sonradan اُلْجْ

[11] D اَلَق دلَره

[12] D اُلُق

[13] D الق لا

اِلْندی [1] — تسخّط ولم یستعمل منه معنی
سَخِطَ
اَلْ(ق) — الید
أال [2] (خ) — الحیلة والفرس الاشقر
المایل الی الصفرة مشترك [3]
بینهما
اَلا [4] (خ) — الفرس الابلق ویقال (اَلَجاَ)
اَلدی (ق) — تَخَلَ
اَلندی — تخیلَ
اَلدی (ق،ق) — قسم
اُلو (ق) [5] — وـ اُلشْ (ق) — النصیب [6]
إل [7] (خ) - للبلد والصلح مشترك بینهما
ومنه یقال للرسول الذی یطلب
الصلح (إلْچی)
اْل (خ) — هُوَ وبمعنی ذاك و بمعنی الاصل
و یقال بمعنی التحسین یقال
فی المدح (اْل [8] صَغا) ویقال
(اْلیْ) (خ) ای اَحْسَنْتَ و
(اْلیْ اْلیْ)

اَلْشكا — قِطَع العجین الرقق المصلوق
مع اللحم اوعلی حدة
اْلدی (ق) — مات
اْلتردُو — اَمات
اُلوُ — المیّت
اُلوْ (خ) — الکبیر
اُلوْ اَنَبی — ام الام ومعنا الامّ الکبیرة
اْلدُو (خ) — کَبُرَ
اُلوْ (خ) أَزْو [9] — کبار الاضراس
اُلَدی [10] — وقّر
اُلدی — ابتلّ یقال (اُلدُزْ) ای رطب
مبلول ومنه یقال (اُلی کِشْمَدی)
ای ماذهبت رطوبته
اُلدی — عوی الکلب
اُلدی [11] — اوْصَلَ ومنه (یُلْ اُلشْدُرْ) [12]
ای الطریق متصل
اُلْندی [13] — تاصّل

---

[1] D اِلندی
[2] D اَل
[3] D مشترك بینهما yoktur
[4] D yoktur
[5] D اُوق
[6] D مشترك بینهما (؟)
[7] D yoktur, buna mukabil-(اَلاَجه)
ومنه یقال الرسول الذی یطلب الصلح (اَلْچی)

[8] D اَلْ
[9] D اَزِی
[10] D اُلدی
[11] D اَلدی
[12] D الشدُر
[13] D اُلندی

أُكْ [1] — البال يقال (أُكُنْ [2] طُطْغِلْ)
اى امسك بالك [3] واجعل بالك
أُكْرَتِّي [4] — عَلَّمَ
أُكْرَنْدي [5] — تعلّم
أُكِر [6] — انيس الفرس وقرينه من جنسه
أَكِرْ [7] — الادهم والمستعمل (أَيكِرْ)[8]
أَكِردي [9] — غزلت
أُكِردي [10] — حرّك مهد الصبي[11] ليسكن من البكاء
إِكْ [12] — المغزل والداء مشترك بينهما [13]
أَكَلدي [14] — شغل
أُكُو — البومة
أُكُرْمُكْ[15] — المهد ويسمّى ايضاً (بِشِكْ) والفرق بينهما انّ (بِشِكْ) هو يتخذ [16] من الخشب والحديد سريراً للصغير
و(أُكُرْمُكْ) اسمٌ من ذلك وهو كلّ ما يحرّك الصغير فيه من سرير وغيره
وينطلق [17] ايضا على ارجوحة الصغير
أَكِنْ — الكتف وبالقبجاقي (اِيْنْ)
إِكْنا [18] — الابرة وبالقبجاقية (اِنا)[19]

الهمزة مع اللام

أَلْدي — اَخَذَ
أَلِنْدي — أُخِذَ
أَلِنْ [20] — الجبهة
إِلْدي — عَلَّقَ
إِلِنْدي — تعلّق
أُلْدي[21] — صار

[1] D اُكْ
[2] D اُكُنْ
[3] مَالَكَ
[4] D اُكْرَتِي
[5] D اوكْرَنْدى
[6] D اُكْرِه
[7] V haşiyesinde D ايكَره
[8] D ايكَر
[9] V haşiyesinde
[10] V haşiyesinde D اكْرْدى
[11] D الصغر
[12] D اكْ
[13] D haşiyesinde
[14] V haşiyesinde
[15] D اُكُرْمَك
[16] D متخذ
[17] D ويشتمل
[18] D اكْنا
[19] D yoktur
[20] V اَلَن
[21] D sonradan اُولدى

أَقدلَر — جروا [1] للغـارة و الاسم منه (اَقِنْ) يقال (اَقْ‌وْق) جرينا للغارة [2] و (اَقِنْ قِلْدق) جعلنا الجرى للغارة

الهمزة مع الكاف الخالصة

أَكِنْ — الزرع
اَكْ — ازرع الماضى منه (اَكْدى)
أُكُزْ — الثور
أُكُزْ [3] اَلْماصي — السفرجل اى تفّاح الثور
اِكي — الاثنان
اِكي بُزْ [4] اَطْ — الفرقدان
اِكي يلى [5] طَاىْ — الجذع من الخيل
اِكي بِلا — السيف ذوالحدّين
اِكِنْجى — الثانى
اِكَلدي — ثنى
أَكْسُكْ — الناقص
أَكْسِلْدي — نقص
أُكُنْدو — تحتر وتلهّف
اِكِنْدي — العصر
أُكْدى [6] — تقبّأ
أُكُشْ — الكثير

الهمزة مع الكاف البدوية [7]

أَكا [8] — العمّة
أَكْدي [9] — عوّج
أَكِلْدي [10] — تعوّج
أُكْدي [11] — مدح
أُكُتّي — طحن
أُكُتْ [12] — النصيحة يقال (أُكُتْ بِرْدي) نصحه اى اعطاه النصيحة [13]
إكا [14] — المبرد
أَكَلدي [15] — برده

[1] D جروا
[2] D bundan sonrası yoktur
[3] V "Z" sonradan silinmiş اكره
[4] D بُوز
[5] D يلكى
[6] D اكْدى
[7] D yoktur
[8] D اكا
[9] D اكْدى
[10] D اَكِلْدى
[11] D اُكْدى
[12] D اُكُت
[13] D للنصيحه
[14] D اكا
[15] D اَكَلْدي

أُغْزلُو — ذوبَين
أَغْز [1] — الما وبالقبجاقى مكان الغين الواو
أُغْز [2] — ابو الترك الكبير بعد يافث
أَغى — الكريم
أَغْز — لسمين
أَغِز — الفم وبالقبجاقى (آَزْ)
أَغُرْق — الثقل
أُغْلَق [3] — الخال
أَغَچ — العصا والشجر مشترك بينهما يقال (آَلْما أَغَچى) اى [4] شجر التفاح
أَغى — نوع من الحرير
أَغو — السمّ

الهمزة مع القاف

أَق (خ) — الابيض
أَق أَيغِز [5] — الشعرى اليمانية
أَق أَز — الاصفر المعتّم [6] بالبياض
اوْق — النشّاب

آقدى — سال
آقْرُق [7] — الحبل الذى يخصّل به مقور من الحبل
آقصَق — الاعرج
آقصَدى — طلع [8]
آقچا — الابيض وغلب على الدرهم
آقبُوش — الفهد الابيض وسمّى [9] به وهو مركّب
آقصْرُدى — عطس وهو بالقبجاقى (چِچكُرْدُو)
أقشَدى — ناحى الصبى ودلّه
إقْشدى — قشّر اللب او [10] مبابسه
أقشدى [11] — تحادى الى جهة يقال (أقشدلُو) [12] تحاريا
أقطَرْدى — قلبه
أُقطى — نبه
أُقطرْدى [13] — نبّهه
أُقدى [14] — قرأ وبالقبجاقى (اُقودو) [15]

[1] D غُرْ
[2] D غُرْ
[3] D أَغْنَق
[4] D يعنى
[5] D يغز
[6] D مظه
[7] D قُرق
[8] D طلع
[9] D وسمى
[10] D و
[11] D قسدى
[12] D قسدلو
[13] Desmaison: قطُرْدى
[14] D قُدى
[15] D اُودُو

ومنه (اغمجْ) [1] وهو السُلّم

اغرْجق [2] — الشطرنج والنرد

آغْ — الشبكه للسمك

أغْ — سرج [3] السروال

اوغْ [4] — عود من عيدان الخركاه [5]

التى تعمد [6] فى قبّتها يقال منه

(اغلدي) اى عمدها

اغْ — طرف الشعرة التى املاف القمح

والشعير

اغلدى [7] — بكى [8] وبفتح الهمزة تركانى

إغلطَى [9] — بكى [10]

اغلْ — تمزّق اللامى منه (اغلدي)

اى تمزّق

اغْلدي — اغمى عليه

اغْرْدي — نهق الحمار

اغْرْدي — شاب وابيضّ اصله (اغرْدي)

وابدلت القاف غينا

اغردي — تأمّلوفي التعدية (اغرطْرْدي) [11]

ثم حذف فصار (اغْرطْي)

اغْرى — اللصّ

اغْرلدي — سرق

اغْ — خالى [12] فارغ يقال (بن اغمدرْ)

اى امير فى الخلوة ويقال (تيرمن

اغْمدرْ) اى الطاحونة خالية

اغْلقْ — العناق

اغْلنْ — الغلام

اغْلْ — الابن وبالقبجاق (اوْلْ) [13]

اغلْ — الحظيرة ويقال لحظيرة الغنم (قويُنْ

اغْلى) ويقال (اى اغلَنْدي)

اى القمر صار ذا هالة تشبيهاً بالحظيرة

إغلقْ — الرباب الذى يغنّى به

اغْرْشقْ [14] — فقالة المغزل وكل ما [15] اشبهه

يسمّى (اغْرشَق) [16]

اغرْ — الثقيل

اغرلدي — استثقله يعنى احترمه واكرمه

اغمج D [1]

اغرجق D [1]

سرج D [3]

اغ D [4]

الخركاه D [5]

تعمد D [6]

اغلدى D [7]

بكى D [8]

اغلطَى D [9]

ابكى D [10]

اغرْ طرْدى D [11]

خال D [12]

ادل D [13]

اغرشق D [14]

كا D [15]

اغرشق D [16]

أُوصَلَنْدی [1] — صار ذاعقل

أاصْ [2] — نوع من الاعاجم [3]

أَصْ — عَلِّقْ الماضی منه (اَصْدی) علق بالتدلية ورأسه اسفل

اَصِلدی — تعلق

اَصْنُو — المدّلل

اَصْنُولَنْدی — تدلّل

اَصِغْ – ـو – اَصْلَمْ — هما بمعنى الفايدة

أُصُرْدُو — ضرط

أُصُرْمَق — الضراط والفساء [4] مشترك بينهما

اِصِرْدی (ت) — عضّ

إصْرا — اقصى [5]

الهمزة مع الطاء

آطْ — الفرس

اَطْلُو [6] — الفارس اى ذوالفرس

اَطْلَنْدی [7] ركب اى اتخذ فرساً

أُوطْ (خ) — النار

أَطْلُقْ — الزناد [8] لحقت (لق) للاعداد

اَطُنْ [9] — الحطب

أُطَقْ — يعبّر به عن الخيمة [10] والوطن فى البرية يقولون (أُطَقِنْقِنى) اى اين منزلك

أُطُوْ — بلغة طُقْصُبا الجزيرة وبلغة غيرهم (اَطْرَجْ) [11]

أُطْ — الدواء

أُطْجِى [12] — الطبيب

أُطُّو [13] — ظفر

اَطِنْ [14] الجمل الخصىّ

أُطُزْ — الثلاثون

الهمزة مع الغين

أُغَنْ — الله

أاغْ – و – اَغِنْ [15] — كلاهما بمعنى اِصْعَدْ الماضى (أاغدی) و (اَغِندی) [16]

---

[1] D اُصْلَندی

[2] D اَصْ

[3] D الاعجام

[4] D اصلدی – مشترك منها

[5] D اصرا – كذاك

[6] D yoktur

[7] D yoktur

[8] D الزباد

[9] D اطُنْ

[10] D الخيم

[11] D sonradan اطرج

[12] D اُطَجى

[13] D اُطُو

[14] V bozulmuş olduğundan yalnız D istifade edilmiştir

[15] D اَغْ واَغر

[16] D اغَندی

اِسِدي [1] — سخن

اِسِتّزدي — سخّن

اِسمَزلدي — اودع

اَسَلِكْ [2] — السلام

الهمزة مع لشين

اَشْ (خ) — الطعام وهو ايضاً امر من التعدى من موضع مرتفع

إشْ [3] — الرفيق

إشْ [4] — الامر

ايشْ [5] — العمل

اشْ (خ) — بمعنىها الّتى للتنبيه

اَشغا [6] — الموضع المنحدر وبالتركى (اَشَقا)

اَشِنْمى يِلْ [7] — عام العام الاول و يقال (اَشْغِيِلْ) [8] والمستعمل ليوم (كَنْـكَنْـيِلْ) [9]

أشَقْ — المتواضع

اَشْقْ — العكب

اَشْلاَ — اوصل النشاب اذا انكسر

اِشِكْ — عتبة الباب ويكنى به عن الباب

اَشَكْ — الحمار

اِشكِكْ — المحذاف [10] ولم يعرف شيخنا فخر الدين هذه اللفظة

أشْنُو — القديم من الزمان

إشِقْ [11] — الضوء والشعاع

اِشْتَنْ — الريباس

اَشَقْ — الصغار جداً

اُشْتِلَزْ — اجتمعوا وانضموا على شئ

اِشْمْ — الرانات

اَشْلِقْ — القمح

اَشْتَقْ — الساق

اِشِتّى — سمع

اِشِتّزدي — اسمع

الهمزة مع الصاد

اُوصْ [12] — العقل

---

[1] D اسدّى

[2] D اَسلك

[3] D ايش

[4] D واِش

[5] D واش

[6] D واِش(؟)

[7] D اَشني يِل

[8] D اشغيل(؟)

[9] D كنكنيل(؟)

[10] لعل صحيحه (الجداف)

[11] D اشق

[12] D اض

والركب والمغنى على قبز يقال (بخشي ازن [1] دز)

ازندي - ظام

ازدَدي [2] — فتّش

اُزْكا — بمعنى غير وبمعنى ساير مشترك

اُزْرا [3] — بمعنى عَلى وهى فى لغة التركمان اكثر

اُزُنْ — الطويل

اُزَطّي [4] — طوّل

اُزْنطي [5] — طال

إزْلِك [6] — مايلبس فى الرجل

اَزِقْ — الزاد

اُزُمْ — العنب

اُوزَنْ — الوادى

اُزُتْ — الموتى

اُوزْ (خ) — النفس

اَزْو (خ) — الضرس

ازا [7] (ق) — العمة

أزْبَنْ (خ) — الحصان المخصىّ فى الكبر

الهمزة مع السين

أسْ [8] — الحِسّ

اَسَنْ — السالم

اَسْتَلْدي — ودّع

اُسْتُنْ — فوق

اَيشركا — اِزْحَمْ

اَسْتِي — هبّ الريح

اِيشرغا — حلقة الاذن و يقال (يشرغا) ويقال فيهما بالصاد

اشرِي (ت) [9] — الفهد

اَشرُكْ — السكران

اَشِردي — سكر

اَسْكي — العتيق

اِسي [10] — الحَرّ

اِسِلِّك [11] — الحُمّى [12]

---

[1] D اُزُنْ

[2] D ازدَادِي-تتش

[3] D زَرَا

[4] D ازَطِي

[5] D ازْسَطِي

[6] D ازْنِكْ

[7] D آزَا

[8] D اُسْ

[9] D اسَرِى

[10] D اِسِي

[11] D اِسِلِكْ

[12] D fazla olarak خمّا ويقال لها (اِسِنْ) و(اُشُمُش)

أَرِنْ [1] — الشفة

أَرْطا بَرْمَق — الاصبع الوسطى

أَطْمَرْ بَرْمَق — البنصر

أَرْكْ — الاجّاص وهو مشترك بين الخوخ والقراصيا والبرقوق والمشمش فاذا ارادوا المشمش قالوا (صَرِي أَرْكْ) ويقال للخوخ (شَفْتَالُو) وهي فارسيّة

اِرِنْ — القيح والمدّة

أَرِق — الحرق

أَرْشي [2] — الخنث

أُرْكدي — جفل [3]

أَرْدى [4] — سبق

أَرْكَتِّي [5] — جفّله [6] غيره

أُورَندى — تعلّم

أُرْخطَّي — صام اى امسك الصوم بمعنى صام

أُورَنلدى — ظنّ

الهمزة مع الزاى

اَزْ — خلّ بمعنى ذوّب

اَزْ — القليل

اَزْبُلدي — صار قليلاً بمعنى قلّ

ازلَدي [7] — بمعنى انقلّ اى صار قليلاً

اَزْ — الاصفر [8] من الخيل

ازدى [9] — ضلّ [10]

أَزْغُن — الضالّ

اِيز [11] — الاثر

أُوزْ — الصانع الماهر

أُزْ (خ) [12] — اسبق

أُزْدي [13] — سبق

أُزْدي (ق) — انقطع

أُزْ (ق) — اِفْصِلْ وهو اسم لما يعلو الطبيخ من الدهن عند الغليان

أُزَنْ — الخليج والنهر وساق الشجرة

---

[1] D رِنْ

[2] D وَ اَرَشَى(؟)

[3] D رُكدى اسبق

[4] V yoktur

[5] D اركَتى

[6] D جفل

[7] D اَزَلَدى

[8] D الاصفر

[9] D آزدى

[10] D تاه ضلّ

[11] D ايز

[12] D yoktur

[13] D yoktur

أُرْتَق (خ) — الشريك
أرا — بين
إرا — حَرِّكْ فى المهد و ماناسبه و يقال (إرغا)[1] الماضى منه (إرْغَدى) اى هَزّ
إرى — أُسْلُ
أَرْسَك (ت) — و يقال (أُرْسِى) القحبه وهى منقولة
ارْجَل [2] — المشؤوم
أُرْغَنْ — الحبل الطويل الذى يربط به الغنم عند [3] الحاب وشبهه وبالقبجاقى (أُرْكَنْ)
أَرْق [4] — النهر ويقال ايضاً (إِرْمَق) [5]
أَرُق — المهزول
أَرُقلَدى — ضمر
أَرْقُنْ — رِفقاً يقال (أَرْقُنْ أَرْقُنْ كَلْ) اى يجئ رفقاً رفقاً
أَرْقا — الظهر
إرْكَكْ — الذكر مقابل الانثى
ارْكُج [6] — التيس وبالقبجاقى المخصى من المعزى

أَرْكُج [7] — السَنام
أرْكُو (ق) — الجفلة
أَرْسَلان [8] — السَّبع
أَرْپا (ش) — الشعير
أرُو [9] — نصبة لقيام
أَرْك [10] — الاختيار
أَرْدَمْ — الفضيلة
أُرُنْ [11] — مكان وغيره [12]
إرْك — جَمِّعْ
إرْكدى — جَمَّعَ
اِرْكِلْدى — اجتمع
إرْغَق — الكُلاب والصنّاره
إرْقطاق — نجم يسمى الجبار
أَرْقَطاق — الجمجماة المطاولة البوز
أَرْبا — العجلة
أَرْطمق — الخُرج
أُرْغا — البيرق
أرْتك — الشعفة على راس الرمح او على هوادى الجمال

[1] D اَرغا
[2] D اَرْجَل
[3] D yoktur
[4] D اَرُق
[5] D ارتق (؟)
[6] D اُرْكج
[7] D اُرْكج
[8] D اَرْسَلان
[9] D ارو
[10] D آرك
[11] D رَن
[12] D اصل المكان وغيره : V bir kelime silimiş

أزْ (خ) — اِبْنِ واَضفِرْ مشترك

أوزْ — اضرب

إِزْ (ق) — الغناء

إزْلدي — غنّى

إزْ — اَزِلْ

إِزِلْ — زُلْ

أوز [1] — البزر

أوزلُقْ [2] — المعدّ منه للزرع

أزْدي [3] (ق) — نبت فى معنى تنبيت الغول وشبهه

أزْكُزْدي [4] — نبّتَ

أُزْدَكْ [5] — البطّ

إزْ (ق) — اِضجرْ واَدْرِكْ

اَزْدْ — خَاْفَ ويقال (اَزْطْ)

أَرُو — مشترك بين النحل والزنبور فاذا ار ادوا النحل بعينه قالو (بالْ اَرُسى)

أزْدي (ق) — نَبَحَ ونفخ مشترك

إردن — البيدر

أرُو — المطمورة

أرْجَكْ [6] — القريشه

اَرْتْ — زِدْ

اَرْطُق [7] — اَزْيَدْ الماضى (اَرْطّى) هذا فى اللازم واما فى [8] المتعدى فتقول (اَرْطْ دي)

اَري — النظيف

اَرِطّي — نظّفه

اَرِنْدي — تطهّرَ [9]

اَرِغْ — مطهّر وهو راجع (لاَرِى) بمعنى النظيف

ارَنْدي — ضَجِرَ

اردى (ق) — ذب [10]

أرْتْ (ق) — غَطِّ

أرْتُقْ [11] — الغطاء

أرْتا (خ) — الوسط

إرْتا — الغَد

أرُلْ — السِندان

أرْمن [12] — الدوح والشعراء والغابه والحرجه

[1] D ارز

[2] D ارزلق

[3] D اردى

[4] D اركردى

[5] V silinmiş

[6] D ارضجك

[7] D ارتق

[8] D yoktur

[9] D طهر

[10] D ارى-دب

[11] D ارتو

[12] D ارمن

أُوجْ (خ) — الثار

أُجَزْ — السوق

أُوجْ [1] — الرهن عن [2] المغالبة فى سباق اورمى

أُجَنْ — السفينة الصغيرة

أُجْنْ — اَجَل

اَجى — المُرُّ

اَجْكى [3] — المعزى

اُجْ — الثنى [4]

اِجْقُرْ — الكَمَرّان والكمرّان فارسية

اِجْطُنْ — السروال اى نوب جوّان وهو مركّب من (اِجْ) جوّان و(طُنْ) نوب

اِجى — الأمُّ [5]

اجنى [6] — الصغير يخاطب الكبير

اُجالدى — ضَرَبَ العجز

اُجُزْ — الرخيص

اُجُزْ بُلدى — رخص وبمعنى سهل

الهمزة مع الدال

أَذ [7] — الاسم

أَذ — الحياء ويقال له ايضاً (أويَذ)

أَدا — الجزيرة

أَدَنْدى [8] — تَسَمّى

الهمزة مع الذال

لا توجد الذال فى لغة اكثر الترك واما فى لغة يُاغار فَتُوجَدُ ومنه

إذى — الربّ

أَذَقْ — الرجل

اُذدى — نام وفى لغة غيرهم تقول (اَيَقْ) و(أَيدى) [9] بالياء

الهمزة مع الراء

أَرْ — الرَجُل

اُرَغُتْ — المرأة

أرْ (ق) — المهندس

أَرْ (خ) — اِتْعَبْ

اَرْمَقْ [10] — التعب

---

[1] D اُوْجْ

[2] D عند

[3] D اِجْكى

[4] D الشئ

[5] D الغيم

[6] D haşiyesinde اِجْنى - تركيته مثله

: اَجَه - تركانيه V Sonradan siyah mürekkeple «اجكى» yapılmıştır.

[7] D اد

[8] D اُدَنَدى

[9] D اَيَدى

[10] D اَرَنَق

إتْ ــ الكلب وَاَدفَع مشترك
اُتْ [1] ــ اقر
إتْ [2] ــ اِفْعَلْ
اَتا (خ) [3] ــ الاَب ويقال (اَطا)
اُوتْ ــ نبات
اُتلدى ــ رَعا [4]
اُتُرْكلدي ــ كَذَبَ
اُتُرْكْ ــ الكذب
اُتُرْدُو ــ نقب
اُتْرْكُو [5] ــ المنقار [6]
اَتِكْ ــ الخفّ وهى تركية و(اَدُكْ) تركمانية
اَتَكْ ــ الذيل
اُتْ ــ المرارة [7]
اُتى [8] ــ ازال بالنار شعرالغنم المذكى

الهمزة مع الجيم

اَجْ [9] ــ اِفْتَحْ
اَجِلدي [10] ــ انفتح
اَجُقْ [11] ــ المفتوح
اَجْ طُرْ [12] ــ اَفْتِح
اَجِقدُر [13] ــ مفتوح
اُجْ [14] ــ طِر
اُجْمَقْ [15] ــ الطيران والجنة مشترك [16]
اَجْ ــ الجايع وهو اَمْرٌ من (اَجْدى) بمعنى جاع
إجْ [17] ــ اِشْرَبْ
اِجِردي [18] ــ اَسْقى
اُوجْ [19] ــ ثلاثة
اُجُنْجى ــ الثالث
اُوجْ (ق) ــ طَرَفُ كل شئ ويستعمل فى الالية
يقال (اُجُنْ [20] تَبْرَتْبِكِلْ) اى اليتك هُزّ وحرّك

[1] D yoktur
[2] D اِتْ
[3] D اَتَ
[4] D رعى
[5] D اتركو
[6] D المثقب
[7] D المرارة بالنار شوالغنم (؟)
[8] D yoktur
[9] D آچ
[10] D اَچلدي
[11] D آچق
[12] V yoktur
[13] V yoktur; D haşiyesinde
[14] D yoktur
[15] D اچق
[16] D الطيران مشترك وهى والجنة
[17] D اچ
[18] D اچردى
[19] D اوچ
[20] D اَجَكْ

أوجْ (خ) — الثار

أجَزْ — السوق

أوجْ [1] — الرهن عن [2] المغالبة فى سباق

اورمى

أجَنْ — السفينة الصغيرة

أُجْنْ — أجَل

أجِى — المُرّ

أجْكى [3] — المعزى

أُخْ — الثنى [4]

اِجْقُرْ — الكَمَرّان والكمرّان فارسية

اِجْطُنْ — السروال اى ثوب جوّانى وهو

مركّب من (اِجْ) جوّانى

و(طُنْ) ثوب

إجِى — الأمُّ [5]

اجنى [6] — الصغير يخاطب الكبير

أُجالدى — ضَرَبَ العجز

أُجُزْ — الرخيص

أُجُزْ بُلدى — رخص وبمعنى سهل

الهمزة مع الدال

أَذْ [7] — الاسم

أذْ — الحياء ويقال له ايضاً (أويَذْ)

أَدا — الجزيرة

أَدَنْدى [8] — تَسَمّى

الهمزة مع الذال

لا توجد الذال فى لغة اكثر الترك واما فى لغة

بُلْغارْ فتُوجَدُ ومنه

إذى — الربّ

أَذَقْ — الرجل

أُذدى — نام وفى لغة غيرهم تقول (أَيَقْ)

و(أُيدى) [9] بالياء

الهمزة مع الراء

أَرْ — الرَّجُل

أُرَغُتْ — المرأة

أزْ (ق) — المهندس

أَرْ (خ) — اِتعَبْ

اَرْمَقْ [10] — التَعَب

---

[1] D اُوْجْ

[2] D عند

[3] D اِجْكى

[4] D الشئ

[5] D الغيم

[6] D haşiyesinde اِجْنى - تركيته مثله

أجه - تركمانيه : V Sonradan siyah mürekkeple «اجكى» yapılmıştır.

[7] D اد

[8] D اُدَنْدى

[9] D اَيَدى

[10] D اَرْنَقْ

إتْ — الكلب وَاْدفَع مشترك

اُتْ [1] — اقرُ

إتْ [2] — اِفْعَلْ

اَتا (خ) [3] — الاَب ويقال (اَطا)

اُوتْ — نبات

اُتلدى — رَعا [4]

اُتْرَكلدي — كَذِبَ

اُتْرُكْ — الكذب

اُتْرُدُو — ثقب

اُتْرُكُو [5] — المنقار [6]

اَتِكْ — الخفّ وهى تركية و(اَدُكْ) تركمانية

اَتَكْ — الذيل

اُتْ — المرارة [7]

اُتى [8] — ازال بالنار شعرالغنم المذكى

الهمزة مع الجيم

اَجْ [9] — اِفْتَحْ

اَجِلْدي [10] — انفتح

اَجُقْ [11] — المفتوح

اَجْطُرْ [12] — اَفْتِح

اَجِقدُر [13] — مفتوح

اُجْ [14] — طِر

اُجْمَقْ [15] — الطيران والجنة مشترك [16]

اَجْ — الجايع وهو اَمْرٌ من (اَجْدى) بمعنى جاع

إجْ [17] — اِشْرَبْ

اِجْردي [18] — اَسْقى

اُوجْ [19] — ثلاثة

اُجُنْجى — الثالث

اُوجْ (ق) — طَرَفُ كل شئ ويستعمل فى الآلية يقال (اُجُنْ [20] تَبِرْتَكِلْ) اى اليتك هُزّ وحَرِّك

---

[1] D yoktur
[2] D اتْ
[3] D اَتَ
[4] D رعى
[5] D اترَكُو
[6] D المثقب
[7] D المرارة بالنار شوالغنم (؟)
[8] D yoktur
[9] D آجْ
[10] D اَجِلدِى
[11] D آجُقْ
[12] V yoktur
[13] V yoktur; D haşiyesinde
[14] D yoktur
[15] D اجْمَقْ
[16] D الطيران مشترك وهى والجنّة
[17] D اِجْ
[18] D اِجردى
[19] D اوُجْ
[20] D اُجَكْ

الجملة الاولى فى اللغات

حرف الهمزة

الهمزة وحدها

إ — ارْسِلْ [1] .

ادى — مشترك بين ارْسَلَ وكان فاذا كانت بمعنى ارسل كانت متصرفة واذا كانت بمعنى كان لم يتصرف فيها بغير المضى [2]

الهمزة مع الباء

أبْ (خ ، ش) — قبّلْ .

أُبْ (ق) — عُبّ .

اِبْ [3] — الحَبْلُ وبالياء (يِبْ) بالقبجاقى .

اَبْطرا [4] — عَلَمٌ يُسَمّى به .

اَبا [5] — الاُمّ واصله للجدّة ويقال للامّ على طريق التحنّن

أَبجى (ش) — المراة

اَتَبقْ — الشديدالبياض اصله (اَبأَقْ) كما قالوا (صَنبَصَرى) فكرّروا اول الكلمة فى الالوان اذا ارادوا المبالغة فيها [6] وزادوا بعده باء

اَبمْ [7] اَجْكِسِنْ قُشْطُو — قوس قزح

أَبرَقْ — القماش

أُبكا — الرِئة

إبارْ [8] — المسك

الهمزة مع التاء

اَتْ (خ) [9] — اِرْمِ

اَتَ [10] — آدم

اَتْ (ق) — اللحم

اَتْمَكْ — الخبز

---

[1] D ارَسَل

[2] D الماضى

[3] D yoktur

[4] D ابطَر

[5] D اَب

[6] D yoktur

[7] D ابِم

[8] D بِار

[9] D yoktur

[10] V yoktur

بمرادفها من اللغة العربية ثم اردفته بعلم التصريف ثم بعلم النحو فما كان فيه من علم اللغة فأخ
عن من أثق به في اثبات النقل وفي فيه الغريب [illegible] والتجنيس العجيب وما كان فيه
علم التصريف ومن علم النحو فهو من [1] [illegible] نسج فيه على منوال بل استخرجته من ال
في الفحص بالتطلب والتسآل [2] فبعث بعض الأتراك الى حسن مراد وحصلت بكـ
السؤال وفر مطلب واوفى مراد وجنيت من رياض هذا اللسان فوائد الثمر
واستخرجت من بحار علومه فرائد [3] في مدة يسيرة وادركت به الأمل من هذا اللسـ
وحزت [4] فيه قصب السبق [illegible] كتابي هذا الكتاب [5] الإدراك للسان الأتراك
ووضعت علامة للمرتفق (ق) وللمنحدر (ح) وللمشهور (ش) وللمستقبل من ال
[illegible] (ق) ومن لسان التركمان (ت) وما وجدته في كتبي هذه مضبوطاً ورأيت من يتكـ
بلسان الترك يخالفه في زيادة حرف او نقصه او تغيير حركة بحركة او تحريك ساكن وتسكين
محرك او غير ذلك فسمع [illegible] في [illegible] [6] كثير مما [7] [illegible]
البلاد مختلفة [illegible] وغيرهم من الأعاجم وحصرت كتابي [9] هذا في ثلث [10] جمل
جملة الأولى في اللغات جملة ثانية في التصريف جملة ثالثة في النحو

---

[1] [illegible]
[7] [illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

رب اعن يا كريم [1]

قال الشيخ الامام [2] العالم العامل الفاضل النحرير المتقن المحقق القدوة اثير الدين ابو حيان محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان [3] الاندلسي [4] الشافعي نزيل ديار مصر حرسها الله ونفع به آمين الحمد لله المسبح بكل لسان المنزه عن سمات النقصان شامل المخلوقات بالفضل والاحسان واهب العقل عالمَ الانسان والصلاة على من اوتى جوامع الكلم والتبيان المبتعث [5] الى الامم بخير الاديان المفضل على سائر الانس والملك والجان محمد الهادي الى سبيل الرضوان [6] وعلى آله الطيبين اولى الهدى والايمان والرضى عن صحبه ناصرى آل [7] الحق وقامعى اهل الطغيان وبعد فان ضبط كل لسان يحصل بمعرفة ثلاثة اشياء احدها مدلول مفردات الكلم ويسمى علم اللغة والثاني احكام تلك المفردات قبل التركيب ويسمى علم التصريف والثالث احكامه [8] حالة التركيب ويسمى عند المتكلمين على اللسان العربي علم النحو وكنت قد صنفت وخضت في علوم لسان العرب كتبا كثيرة منها كتاب التقريب وكتاب المبدع والموفور وغاية الاحسان والنكت الحسان وكتاب التدريب وغير ذلك من التصانيف التي تشنف الاسماع وتشرف الطروس والرقاع والغرض في هذا الكتاب ضبط جملة عالية من لسان الترك لغة وتصريفا ونحواً وقد ضبطت هذا اللسان حرفا حرفا ورتبت الكلام في اللغة على حروف المعجم باللسان التركي فاذكر اللفظة التركية واتبعها

---

[1] D رب سهل [2] D الامام العلامة حجة العرب والعجم لسان المتكلمين قدوة المحققين اثير الدين الامام العلامة بقية السلف وقدوة الخلف ترجمان الادب ولسان العرب (خ) V haşiyesinde [3] D ابو حيان محمد بن يوسف بن علي بن حيان اثير الدين [4] V satır arasında الاندلسي الغرناطي(!) [5] D المبعوث [6] D الصواب [7] D اهل الحق [8] D احكام

كتاب الادراك للسان الاتراك

تأليف

اثير الدين ابى حيان الاندلسى

اهتم بتصحيحه

جعفر اوغلى احمد



اسلامبول : مطبعة الاوقاف
1930


LIBRARY
SEP 7 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

كتاب الادراك للسان الاتراك



ب الادراك للسان الاتراك

تأليف

اثيرالدين ابى حيان الاندلسى



اسلامبول : مطبعة الاوقاف
1931